ICOMIR

ICOMIR
ANKARA

International Migration Researches Congress

FULL TEXT BOOKLET

BİDGE
Yayınları

International Migration Researches Congress

Full Text Booklet

20-22 May 2021

Ankara/Turkey

All Rights Reserved

It may not be reproduced in any way without the written permission of the publisher and the editor, except for short excerpts for promotion by reference.

ISBN: 978-605-06728-9-3

1st Edition

2021

International Migration Researches Congress Abstracts Booklet

Support and Development of Science Association Publications pursuant to the law of intellectual and artistic works, it may not be quoted, copied, reproduced or published in any way without written permission. The articles written in Turkish and English are the responsibility of their writers only incase of any legal issues that my occur based on their content.

Editors

Meryem BULUT

Ceren AKSOY SUGIYAMA

Kadriye ŞAHİN

Publisher

Support and Development of Science Association Publications

----Bidge Publications----

Certificate No: 46367

Oğuzlar Mahallesi 1397 Cadde No:11/1 Çankaya Ankara

bidgeyayin@gmail.com

ISBN: 978-605-06728-9-3

HONORARY GUESTS

Prof. Dr. Necdet Ünüvar – Ankara Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Levent Kayapınar – Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi Dekanı

BİLİM KURULU/ SCIENTIFIC COMMITTEE

Prof. Dr. Afsun Ezel Esatoğlu - Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Ayfer Tezel - Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Bayram Çetin - Bursa Uludağ Üniversitesi

Prof. Dr. Bayram Kaya - Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Elif Asude Tunca - Lefke Avrupa Üniversitesi

Prof. Dr. Emine Feryal Turan - Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Galip Yüksel - Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Gülsüm Çamur - Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Prof. Dr. Günseli Bayraktutan - Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Hayriye Erbaş - Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Hüseyin Türk - Ardahan Üniversitesi

Prof. Dr. İbrahim Sirkeci - Regent's University

Prof. Dr. İlhan Tomanbay - İstinye Üniversitesi

Prof. Dr. M. Murat Erdoğan - Türk Alman Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Aça - Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Akif Sözer - Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Ali Kirman - Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa Arslan - Pamukkale Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa Çapar - Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa Şahin - Dokuz Eylül Üniversitesi

ISBN: 978-605-06728-9-3

Prof. Dr. Mustafa Ulusoy - Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Sedat Cereci - Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi

Prof. Dr. Şennur Kışlak - Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Tacettin İnandı - Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi

Prof. Dr. Veli Duyan - Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Yıldız Akpolat - Dokuz Eylül Üniversitesi

Prof. Dr. Yusuf Şahin - Giresun Üniversitesi

Doç. Dr. Ainur Nogayeva - L.N. Gumilev Eurasian National University

Doç. Dr. Çağdaş Demren - Cumhuriyet Üniversitesi

Doç. Dr. Güneş Okuyucu Ergün - Ankara Üniversitesi

Doç. Dr. Halil Çağlar Enneli - Ankara Üniversitesi

Doç. Dr. Lübov Çimpoyeş - Komrat Devlet Üniversitesi Milli Kültür Fakültesi

Doç. Dr. Mustafa Murat Yüceşahin - Ankara Üniversitesi

Doç. Dr. Nuran Malta-Muhaxheri - "Hasan Prishtina" Priştine Ünivetsitesi

Doç. Dr. Pervane Memmedli - Azerbaycan Bilim Akademisi

Doç. Dr. Seyran Qayıbov - Bakü Mühendislik Üniversitesi Eğitim Fakültesi

Doç. Dr. Tudora Arnaut - Kiev Milli Taraş Şevçenko Üniversitesi Filoloji Enstitüsü Türkoloji Bölümü

Doç. Dr. Zeliha Nilüfer Nahya - Erciyes Üniversitesi

HAKEM KURULU/ REVIEWER COMMITTEE

Prof. Dr. Bayram Çetin - Bursa Uludağ Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa Çapar - Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi

Prof. Dr. Yusuf Şahin - Giresun Üniversitesi

Doç. Dr. Abdullah Aydın - Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi

Doç. Dr. Ayşegül Şükran Öz - Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi

ISBN: 978-605-06728-9-3

Doç. Dr. Ceren Aksoy Sugiyama - Ankara Üniversitesi

Doç. Dr. Çağatay Edgücan Şahin - Ordu Üniversitesi

Doç. Dr. Erdal Taşbaş - Akdeniz Üniversitesi

Doç. Dr. Eylül Karagel - Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi

Doç. Dr. Hakan Dedeoğlu - Hacettepe Üniversitesi

Doç. Dr. Halis Sakız - Mardin Artuklu Üniversitesi

Doç. Dr. Halük Ünsal - Gazi Üniversitesi

Doç. Dr. Hiroki Wakamatsu - Mersin Üniversitesi

Doç. Dr. İhsan Seyit Ertem - Gazi Üniversitesi

Doç. Dr. İsa Kalaycı - Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi

Doç. Dr. Özlem Özdemir - Fenerbahçe Üniversitesi

Doç. Dr. Sonyel Oflazoğlu - Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi

Doç. Dr. Süleyman Şanlı – Martin Artuklu Üniversitesi

Doç. Dr. Ümit Akagündüz - Ahi Evran Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Güç - Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ayşen Üstübici - Koç Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Yıldırım - Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Hilal Tuztaş Horzumlu - Yeditepe Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Aylin Eraslan - Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Berivan Vargün - Ardahan Üniversitesi

Dr. Debajyoti Biswas - Bodoland University/ India

Dr. Öğr. Üyesi Elnara Bashirova - Doğu Akdeniz Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Erdoğan Akman - Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi

Dr. Gökçen Yüksel - University of Education

Dr. Öğr. Üyesi Hıdır Apak - Mardin Artuklu Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi İrem Özgören Kınlı - İzmir Katip Çelebi Üniversitesi

ISBN: 978-605-06728-9-3

Dr. Öğr. Üyesi Kadriye Şahin - Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Kenan Şahin - Milli Savunma Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Kutay Üstün - Ardahan Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Fuat Levendoğlu - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Niyazi Ayhan - Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Oya Topdemir Koçyiğit - İstanbul Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Özgür Güldü - Ankara Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Özlem Demren - Cumhuriyet Üniversitesi

Dr. Panos Eliopoulos - University of Ioannina/Greece

Dr. Öğr. Üyesi Pınar Döner Güner - Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Regina Camankulova - Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Salih Mehmet Arçın - Pamukkale Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Selda Adiloğlu - Uludağ Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Seval Yinilmez Akagündüz - Ahi Evran Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Şenay Leyla Kuzu - Gaziantep Üniversitesi

Dr. Sevil Çelik Tsonev - Karl-Franzens Universität

Dr. Öğr. Üyesi Urungu Akgül - Dokuz Eylül Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Zeki Akçam - Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

DÜZENLEME KURULU/ ORGANIZERS COMMITTEE

Meryem BULUT – Ankara Üniversitesi

Ceren AKSOY SUGİYAMA – Ankara Üniversitesi

Kadriye ŞAHİN – Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi

Zeynel KARACAGİL – Ankara Üniversitesi

Uluslararası
Göç Araştırmaları Kongresi
International Migration Researches Congress
ISBN: 978-605-06728-9-3

Contents

Yüksek Nitelikli Ev Hanımı Annelerin Uluslararası Göçü ve Kariyer Kaygıları 12
Arzu Kırcal Şahin 12
Serpil Aytaç 12
Assimilation or Individuation: An Immigrant Experience in the Third-Space in Sour Sweet by Timothy Mo 24
Ayşe Demir 24
"Vergilendirme Yoksa Temsil de Yok!": Yurt Dışında Yaşayanların Anavatan Parlamentosunda Temsili 34
Bekir Gündoğmuş 34
Jorge Semprun'un *Hoşça Kal Güzel Aydınlık* Başlıklı Yapıtında Sürgünün Yolculuğu 45
Çağrı Eroğlu 45
Chronic Disease Process in Migrant Children: Case Presentation in The Framework of Psychocial Support Presentation 53
Didem Kaçar Adam 53
Mustafa Karataş 53
Immigrant Diversity in Turkey and Causes of Migration 66
Esat İpek 66
Uluslararası Göç ve Mültecilik Bağlamında Kıbrıs Türklerinin Göçü (1878-1975) 79
Hakan Dumlu 79
Yirminci Yüzyılın Sonu İtibariyle Afrika'dan Avrupa'ya Yapılan Göçler Teşvik Mi? Tehdit Mi? Yoksa İhtiyaç Mı? 95
Haydar Çoruh 95
Arap Baharı ve Sebep Olduğu Uluslararası Göç Sendromu 113
Haydar Çoruh 113
Kentsel Alanda Göçmen Perspektifi: Sosyal Uyumu ve Toplumsal Kabulü Yönetmek 125
Tekin Avaner 125
Leyla Ocaklı 125
Şahide Nur Ocaklı 125

ISBN: 978-605-06728-9-3

Türkiye'de Geçici Koruma Statüsündeki Suriyeliler Üzerine Genel Bir Değerlendirme 138
Mehmet Bozkoyun 138
İrfan Baytar 138
Murat Erginyürek 138
İklimsel Göçler Üzerine Eleştirel Bir Literatür Taraması 152
Mehmet Kadri Tekin 152
Koçer Aşiretlerin Göç Güzergâh Yolları Üzerine Bir İnceleme 165
Özlem Akgün 165
Murat Aydın 165
Türkiyede Mevsimlik İşgücü Göçü 180
Mustafa Şakir Başaran 180
Mustafa Özgür Töngel 180
Çaldıran'da Mültecilerin Trajik Ölümlerine Sanatsal Bir Gönderme 190
Sadık Arslan 190
Yunanistan'ın Avrupa Birliği - Türkiye İlişkilerine Etkisinde Suriyeli Göçmenlerin Rolü 207
Serpil Bardakçı Tosun 207
Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'deki Sosyo-Kültürel Uyumları: Bir Ulusal Alan Yazın Derlemesi 220
Mehmet Semih Summak 220
Sinan Sezer Arslantay 220
Makroekonomik Göstergelerin Göç Olgusu Üzerine Etkisi: Yapısal Eşitlik Modellemesi 238
Tuğba Sezmez 238
Mehmet Ali Yücel 238
Göç ve Dil Çalışmalarının Kesişme Noktasında Bir Çalışma Alanı Olarak Ağız Çalışmaları 252
Zeynep Şimşek Umaç 252
Ortadoğu'dan Türkiye'ye Sığınan Ailelerin Eğitim Çağındaki Çocukları ile Yerli Öğrencilerin Sosyal Uyumlarında Psikoeğitim Uygulamaları 263
Cesur Özdemir 263
Nuray Zan 263

ISBN: 978-605-06728-9-3

Osmanlı'da Balkan Göçlerinin Sosyo-Psikolojik Boyutu Üzerine Bir İnceleme: "Bir Ayrılık, Bir Yoksulluk, Bir Ölüm" 276
Metin Menekşe 276
Göç, Yetim Çocuklar ve Sivil Toplum: Reyhanlı Eğitim Köyü 295
M. Ali Kirman 295
Ömer Bilgin 295
Türkiye'de Göçmen Çocuklar Üzerine Yapılan Çalışmaların Genel Bir Değerlendirmesi 305
Güzin Yasemin Tunçay 305
Gül Kadan 305
Nazan Kaytez 305
Sığınmacılara Yönelik Sağlık Politika Uygulamaları Açısından Bir Karşılaştırma: Türkiye ve Almanya Örnekleri 324
Perihan Şenel Tekin 324
Afsun Ezel Esatoğlu 324
İnsan Kaçakçılığı Suçunun Suç Unsurları 338
Mümin Güngör 338
Türk Ceza Hukukunda İnsan Kaçakçılığı Suçunun Genel Bilgilerinin İrdelenmesi 352
Mümin Güngör 352
Suriyeli Ergen ve Yetişkin Göçmenlerin Madde Kullanım Riskinin Değerlendirilmesi: Bursa Örneği 363
Meryem Şahin 363
Osmanlı Döneminden Günümüze Amerika'daki Türk Göçmenlerin Varoluş Mücadelesi ve Anadolu'nun Yüz Yıllık Gecikmiş Cevabı: Amerika Diyanet Külliyesi 374
Yaşar ÇOLAK 374

FULL PAPERS

Uluslararası
Göç Araştırmaları Kongresi
International Migration Researches Congress
ISBN: 978-605-06728-9-3

Yüksek Nitelikli Ev Hanımı Annelerin Uluslararası Göçü ve Kariyer Kaygıları

International Migration of Highly Qualified Housewife Mothers and Their Career Concerns

Arzu Kırcal Şahin[1]
Serpil Aytaç[2]

Abstract

The purpose of this study was to explore the experiences of highly educated mothers with at least one child who have left their jobs and have immigrated to the UK because of their spouse's job. The study investigates the barriers that these Turkish women may face in the UK. Research on immigrants has been mostly restricted to quantitative methods which rely on statistical data sets. A search of the literature revealed that qualitative studies are rarely used within the field. In order to examine this issue, in-depth interviews were held with 20 Turkish participants who meet the research criteria. Integrating these findings with relevant international migration theories, this study reveals that those highly educated Turkish women with advanced career success who took part in this research have not managed to break the cycle of traditional gender roles. It also shows that these women have not only taken

Özet

Bu çalışmanın amacı, eşinin işi nedeniyle İngiltere'ye göç etmiş ve bu nedenle işini bırakmış en az bir çocuğu olan yüksek eğitimli annelerin deneyimlerini incelemektir. Çalışma, bu Türk kadınlarının İngiltere'de karşılaşabilecekleri engelleri araştırmaktadır. Göçmenlerle ilgili araştırmalar çoğunlukla istatistiksel veri setlerine dayanan nicel yöntemlerle sınırlandırılmıştır. Literatür araştırması, nitel çalışmaların bu alanda nadiren kullanıldığını ortaya çıkarmıştır. Bu konuyu incelemek için araştırma kriterlerini karşılayan 20 Türk katılımcıyla derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Bu bulguları ilgili uluslararası göç teorileriyle bütünleştiren bu çalışma, bu araştırmada yer alan ileri kariyer başarısına sahip yüksek eğitimli Türk kadınlarının geleneksel cinsiyet rolleri döngüsünü kırmayı başaramadıklarını ortaya koymaktadır. Aynı zamanda bu kadınların sadece çocuklarına

[1] Dr. Uludağ Üniversitesi, İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, kircal.arzu@gmail.com
[2]Prof. Dr. Uludağ Üniversitesi, İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, saytac@uludag.edu.tr

care of their children, but also have established a harmonious family environment in order to assist their husbands' career. The findings of this study show that moving to the UK with their spouses inevitably has resulted in a decline in the career success, financial and social status for the participants.

Keywords: Highly qualified, housewife mothers, international migration, UK

bakmakla kalmayıp, eşlerinin kariyerine yardımcı olmak için uyumlu bir aile ortamı oluşturduklarını da göstermektedir. Bu çalışmanın bulguları, eşleriyle birlikte İngiltere'ye taşınmanın, katılımcılar için kariyer başarısında, mali ve sosyal statüsünde kaçınılmaz olarak düşüşe neden olduğunu göstermektedir.

Anahtar kelimeler: Yüksek nitelikli, ev hanımı anneler, uluslararası göçmenlik, Birleşik Krallık

Giriş

Endüstriden bağımsız olarak iş sahibi olan kişiler yakın veya uzak, ulusal sınırlar içinde veya uluslararası yer değişikliğinden etkilenirler. Küresel ekonominin bireysel yaşamlar üzerindeki etkilerinden biri de işgücü hareketliliğidir. Çalışanlar aileleriyle birlikte dünyanın dört bir yanındaki diğer topluluklara katılmaya isteklidirler. Böylece yeni işler bulur, hali hazırdaki işlerini sürdürebilir veya işlerinde ilerleyebilirler (Hodson ve Sullivan, 2002, s. 79).

Küreselleşme çağında, telekomünikasyon, daha kolay ulaşım fırsatları ve eşi görülmemiş bir şekilde mal ve sermaye piyasalarının genişlemesi, dünyanın birçok yerini her zamankinden daha güçlü bir şekilde birbirine bağladığı için giderek daha fazla insan, dünya çapında hareket etmektedir. Castles ve Miller (2014, s. 3) bu fenomeni 'göç çağı' olarak tanımlamıştır. İnsanların çoğu, ülkelerine nazaran daha çok gelişmiş ülkelere taşınmaya çalışıyor.

Örneğin İngiltere, tarihi boyunca çok çeşitli nedenlerle göçmenler için önemli bir hedef ülke olmuş ve son elli yılda da göçmen sayısında ekstra bir artış görülmüştür. Birleşik Krallık tarihinin özellikle son on beş yılında, çoğunlukla serbest dolaşım haklarını kullanan Avrupalılar tarafından, göç akınına uğramıştır. Yıl boyunca (Aralık 2019 verisi) yaklaşık 715.000 kişi Birleşik Krallık'a taşındı (immigration) ve yaklaşık 403.000 kişi Birleşik Krallık'tan ayrıldı (emigration) (ONS ve James, 2020).

Kadınların kariyer sorunu ve göç

Evde kalma seçimi birçok düzeyde fedakârlık gerektirmektedir. DeSimone (2001, s. 7), eğitimli, ev hanımı anneleri, kariyer ve aileyi birleştirmek yerine, yalnızca ailelerine odaklanarak suçluluk duygusu omuzlayanlar olarak tanımlamaktadır. DeSimone'ye göre, kadınlar, aynı zamanda çocuk bakıcısı rolleri ile mesleki başarı arasında çekildikleri bir rol çatışması yaşarlar (DeSimone, 2001, s. 7).

Sadece Türkiye'de değil dünyanın birçok yerinde egemen kültür, anneliği çocuk bakımı ile, babalığı ise evin ekmeğini kazanma ile ilişkilendirmektedir (Avenarius, 2012, s. 36; Bonifacio, 2012, s. 173; Thompson ve Walker, 1989, s. 853; Zuo ve Tang, 2016, s. 29). Sanayi Devrimi devreye girdiğinde,

ücretli çalışanlar, genellikle kocalar, ana ekonomik birim olarak ailenin yerini almıştır. Ev, soğuk, rekabetçi kamusal alanın sığınağı haline gelmiş ve bu nedenle kadınlar, evle ve onun temsil ettiği her şeyle ilişkilendirilmiştir (Bernard, 1982, s. 257; Dubois, 1975, s. 64; Hays, 1996, s. 4). Kadınlar ve erkekler bu farklı alanlarda, fiziksel olarak ayrılmakla kalmamış, kadınlar ayrıca ideolojik olarak da kamusal alandan dışlanmış ve özel alandaki ailevi rolleriyle tanımlanmıştır. Kadınların ücretsiz emeği, çocukların gelişimi için çok önemli görülmekle birlikte, toplum tarafından değersizleştirilmiştir (Walsh, 2003, s. 7). Toplumun sanayileşmesinin bir sonucu olarak, koca evin geçimini sağlayan kişiyken, kadın da evi çekip çeviren kişi şeklinde geleneksel değerler toplum idealine yerleşmiştir.

Birçok ülkede tarih boyunca, yükseköğrenime girme fırsatı kadınlar için mevcut değildi. Aile hayatı içindeki eş, anne, ev kadınlığı rollerinde tutuldular. Bununla birlikte, 19. yüzyıl boyunca ve 20. yüzyılın başlarında, kadınların eğitim düzeyindeki artışla beraber, kadınların iş hayatına katılımlarında da büyük ilerleme kaydedildi (Eisenmann, 2010, s. 453). Böylece Kadınların yükseköğretime katılımıyla daha önce erkeklerin egemen olduğu mesleklerin kapıları da kadınlara açılmıştır. Ancak yüzyıllardır evde kalan kadınların iş hayatına katılmaları, kariyer ve aile arasındaki tercihiyle ilgili çatışmayla karşılaşmasına da neden olmuştur (De Marneffe, 2004, s. 16).

Teorik olarak, kadın psikolojisinin ben ve biz, kişisel başarı ile başkalarının gelişimini beslemek arasında çelişkili olduğu anlaşılmıştır (Lerner, 1991). Başkalarına vermekle kişinin kendisi için yapmak arasındaki mücadele kadınların içinde yaşar ve potansiyel olarak iç çatışmalara olduğu kadar kişisel gelişime de neden olabilir. Toplumsal baskının annelik deneyimini, annelik ve işle ilgili seçimlerle ilgili kişisel beklentileri şekillendirdiği de bulunmuştur. Araştırmalar (Elvin-Nowak, 1999; Gutek, Searle ve Klepa, 1991; Reeder, 2001), rol çatışması ve suçluluğun hem işsiz hem de çalışan anneler için psikolojik durumlarının bir parçası olduğunu göstermektedir.

Bir kadının eğitimde ve kariyerinde sürekli artan fırsatları yakalamasıyla evde anne olmak arasındaki seçimi karmaşıktır. Yüksek eğitimli, ev hanımı annelerin yaşanmış deneyimlerini anlamak için çok az araştırma yapılmıştır. Yapılmış araştırmalar ise çoğunlukla niceldir (DeSimone, 2001; Manetta, 1992; Rubin ve Wooten, 2007; Stone, 1987). Bu nedenle çalışmada anlam açısından zengin tanımlayıcı bilgi sağlamak için nitel bir tasarım kullanılmıştır. Bu çalışmadan ortaya çıkan temalar, bu kadınların yaşanmış deneyimlerinin karmaşıklığının özünü yakalaması açısından faydalı olacaktır.

Faludi'ye (2009) göre, kadınların anne ve profesyonel rolleri arasında giderken yaşadıkları iç çatışmalar, dışsal toplumsal güçlerden derinden etkilenir. Faludi, toplumumuzun "süper anne" imajlarından oluştuğunu ifade etmektedir. "Süper anne" yani tüm insanlar için her şey olabilen kadın; mükemmel anne, eş ve işçi. "Süper anne" idealini reddeden ve bunun yerine tüm enerjisini çocuklarını büyütmeye odaklamayı seçen kadınların deneyimi nedir (Faludi, 2009:21)

Kariyeri seçen annelerin deneyimleri sosyal bilim araştırmalarında büyük ilgi görmeye devam etmektedir. Pek çok çalışma, annenin rolünü istihdamla ve çeşitli psikolojik etkilerle; suçluluk duygusu (DeSimone, 2001; Elvin-Nowak, 1999), rol çatışması (Majewski, 1983; Seagram ve Daniluk, 2008) gibi, çerçevesinde incelemektedir. Diğer araştırmalar, çalışan annelerin evde kalanlarla arasındaki farklara odaklanmaktadır (Licht, 1998; Majewski, 1983; Mills ve Stevens, 1985; Zimmerman, 2000). Eğitimli, ev hanımı anneler hakkında bazı araştırmalar varken (DeSimone, 2001; Stone, 1987), kadınların ihtiyaçlarını daha etkili bir şekilde karşılayabilmesini sağlamak için yaşanmış deneyimler hakkında daha fazla bilgilenmek gerekir.Bu nedenle lisans hatta yüksek lisans derecesi almak için zaman, enerji ve para

harcayan ve göç sonrası çocukları ile evde kalmaya karar veren kadınların deneyimlerini anlamak, kadınların gerçek potansiyellerini kullanabilmeleri açısından önemlidir.

Araştırmanın amacı ve yöntemi

Bu çalışmada, İngiltere'de yaşayan yüksek eğitimli, çocuklu ve ev hanımı kadın göçmenlerin deneyimlerinden yola çıkarak kariyer sorununun anlaşılması hedeflenmektedir. Çoğu araştırma hem kariyer hem de annelikle uğraşan, çalışan annelere odaklanırken, çocuklarıyla evde kalmayı seçen yüksek eğitimli anneler üzerine yapılmış çok fazla araştırma bulunmuyor. İşin içine göçmenlikte girince durum çok daha farklı hale geliyor. Çalışmada, yüksek eğitimli göçmen annelerin deneyimleri araştırılırken, şu sorulara cevap aranmıştır. Annelerin asıl evde kalma sebepleri nelerdir? Yurt dışına göç etmiş olmaları, kariyerlerinde nasıl bir etki bırakıyor? Ekonomik açıdan eşe bağımlı olmak bu annelerin yaşantısını nasıl etkiliyor? Göç öncesi herhangi bir işte aktif olarak çalışıyorken göç sonrasında çocukla(rla) evde kalmak bu anneleri nasıl etkiledi? Çatışmaları neler? Evde kalmaya karar vermelerinin ardından pozitif olarak nitelendirdikleri deneyimleri neler? Tüm bu soruların cevaplarını bulabilmek, kadınların toplumsal ve ekonomik konumlarını anlamak ve yorumlayabilmek için niteliksel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Bu doğrultuda Covid-19 pandemisi nedeniyle online olarak derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Çalışmada olasılığa dayanmayan, amaca yönelik örneklem seçme tekniği kullanılmıştır. Sosyal medya aracılığı ile (twiter, facebook, linkedin vb.) İngilizce ve Türkçe online ilanlarla İngiltere'ye göç etmiş, yüksek eğitimli, en az bir çocuklu Türk göçmen anneler aranmıştır. Katılımcı ilanında yer alan kriterleri karşıladığını düşünen toplam 20 kişi, online başvuru formunu doldurarak hem araştırmaya onay vermişler hem de demografik bilgilerinin yanı sıra görüşme için ne zaman uygun olduklarını iletmişlerdir. Katılımcılara, vermiş oldukları telefon numarasına bağlı WhatsApp hesabı üzerinden erişilerek belirttikleri gün ve saatte görüşme yapmak üzere online Zoom daveti gönderilmiştir. 28 Ekim 2020-3 Aralık 2020 tarihleri arasında görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Her katılımcıya bir takma ad atanmış ve katılımcıların gizliliğinin korunması için bu takma adlar kullanılmıştır. Literatürden elde edilen kuramsal bilgi birikimiyle oluşturulan alan araştırmasında kullanılacak yarı yapılandırılmış görüşme soruları, üniversite etik kurulunun (23.10.2020 tarih ve 2020-08 sayılı 5 no.lu karar) onayı ile kullanılmıştır.

Katılımcıların demografik özellikleri

Katılımcılar, eşlerinin işi nedeniyle İngiltere'ye göç etmiş, yüksek eğitimli, ev hanımı 20 Türk anneden oluşmaktadır. Görüşmeciler, 30-53 yaş aralığında olup, çoğunluğu 40'lı yaşların ortalarındadır. Eşleri ve çocuklarıyla birlikte İngiltere'de yaşamaktadırlar. Kocalarına bağımlı olarak İngiltere'ye gelmişlerdir. 8 tanesi yüksek lisans, biri doktora yapmış olup, geri kalan 11 kişi çeşitli üniversitelerde lisansını tamamlayıp, meslek sahibi olarak İngiltere'ye göç etmişlerdir. Katılımcıların 16'sı göç kararını ilk kez İngiltere'ye vermişler, diğer 4 kişi farklı ülkelerde yaşadıktan sonra İngiltere'ye yerleşmişlerdir. Göç kararını vermelerinde, eşlerinin işi, ekonomik, sosyal ve siyasal nedenler ileri sürülmüştür. Meslek gruplarına bakıldığında 5 kişinin öğretmen, 3 kişinin mühendis, 3 ünün bankacı, 3 ünün özel şirket yöneticisi, 2 kişinin akademisyen, birinin tıp doktoru, 1 kişinin diş hekimi, birinin iç mimar,1 kişinin de devlet memuru olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla hepsi yüksek eğitimli, Türkiye'de kariyerlerinde iyi yerlere gelmiş (biri Almanya'da), önemli beşerî ve sosyal sermayeye sahip kişilerdir.

Her bir katılımcının çocuk sayısı bir ila üç arasında değişmekte olup, çocuklarının yaşları en küçüğü 3 aylık ve en büyüğü 23 yaşındadır. Katılımcıların çoğunluğu (12 kişi) aileleriyle Londra'da ikamet etmektedir. 4 kişi 0-1, 5 kişi 1-2, 7 kişi 3-4 yıl, 4 kişi ise 5 yıldan fazla süredir İngiltere'de yaşamaktadır.

Bulgular

Tüm katılımcılar için aileleriyle beraber göç etme kararında eşlerinin işi veya çocuklarının geleceği özellikle de eğitim hayatları etkili olmuş. Katılımcılardan Zeynep çocuklarının geleceği için göç etmeyi tercih edenlerden ve yaşadıklarını şöyle anlatıyor:

> *Türkiye'deki mevcut eğitim sisteminden de çok rahatsızdım. Kızımı devlet okulunda özellikle başlatmıştım. Hani özel okula en azından ilkokul döneminde göndermek istemedim. İstanbul'daki devlet okuluna döndüğümüzde, öğretmenimiz vesaire yani o ortam da hiç hoşuma gitmedi açıkçası ve eğitim sisteminin kalitesizliği, tamamen ezberci oluşu, çocukları bir yarış halinde götürmesi vs. Yani bana göç etmeyi düşündüren sebeplerden bir tanesidir. Kesinlikle eğitim iyi olsaydı herhalde göç etmeyi düşünmezdim.(Zeynep)*

Seyhan aslında göç etmeyi hiç istememiş. Ancak eşi nedeniyle İngiltere'ye gelmiş. Duygularını şöyle aktardı:

> *"Yani aslında buraya çok istekli gelmedim. Çok fazla bir seçeneğim yoktu. Ya eşim buraya tek başına gelecekti ve ben iki çocukla Türkiye'de kalacaktım ya da işte her şeyi bırakıp buraya gelecektim. Ben hani sadece aile birliğinin bozulmasını istemediğim için buraya geldim. Yoksa ben yurt dışında yaşamaya çok meraklı aman aman gezeyim tozayım orayı burayı göreyim gibi bir insan da değildim."(Seyhan)*

Sevda ise göç sürecindeki hislerini şöyle aktarıyor:

> *Hiç abartısız bir hafta boyunca kendisiyle konuşmadım ve bir hafta boyunca ağladım. Ben hiç diyorum ya hiç kabul edemezdim yani İstanbul dışına çıkmayı kabul edemezdim. Beynim kabul etmedi. Kendim kabul etmedim ama eşimi beklemek istemiyordum bu konuda. Çünkü ben de insanlar daha sonrasında benim karşıma 'Daha iyi bir hayatımız olabilecekken sen kabul etmediğin için böyle oldu.' demesinler diye. Eşimi de kırmak istemedim. Çünkü o burada daha iyi bir geleceğimiz olacağını düşünüyordu. Çok zor bir geçiş dönemi yaşadım. (...) Sonra dedim ki peki, çıkalım bu yola.(Sevda)*

Eşinin işi ve kariyeri sebebiyle göç etmek durumunda kalan Betül ise şunları söyledi:

> *Eşimin pozisyonunu İsviçre'de o şirkette kapanacaktı belli bir süre sonra, en geç bir sene sonra. Orada kendi imkanlarımızla başka bir iş bakması gerekiyordu. Açıkçası ben de bunu istemedim. O da istemedi zaten. O yüzden ve buraya geldiğinde de yine terfi alarak geldi ve daha üst bir pozisyona geldi. Betül)*

Göç öncesi yaşamlarıyla ilgili olarak sorulan soruya ise tüm katılımcıların tam ya da yarı zamanlı çalıştıkları, ancak çoğunluğun işyerlerinde mobbing mağduru oldukları, bir kısmı Türkiye'de çalıştıkları

işlerini sevmelerine rağmen bir kısmının özel sektörde çalışmayı sevmedikleri, ancak kariyerlerinden çok memnun oldukları anlaşılmıştır.

Hemen hemen tüm katılımcılar ilk defa İngiltere'ye geldiklerinde zor zamanlar geçirmişler. Çoğu katılımcı eşleri çalıştığı için ve çocukla beraber evde kaldığından dolayı ihtiyaç duyduğu desteği bulmakta zorlanmışlar. Yurt dışında olmanın belki de en zor taraflarından birinin, Türkiye'de sahip oldukları konfor alanlarından, aileden veya onlara destek verebilecek bir çevreden uzakta kalmak olduğunu söylediler. İlk günlerde yaşanan zorlukların sebeplerinden biri, birçok katılımcı tarafından sürekli gündeme getirilen dil problemi oldu. Göçmenler dilini bilmedikleri bir ülkede çok daha fazla zorluk yaşıyorlar. Örneğin Elif göç sonrası hem küçük bir çocukla birlikte olmanın hem de ilk defa yurt dışında bir işte çalışıyor olmanın zorluklarını şöyle anlattı:

> *Yani şu an geçmişe dönüp bakınca nasıl yaptım diye düşünüyorum. Haklısınız. O sırada tabii insan ne başa geliyorsa yapıyor. O çok zorladı açıkçası. Hem ilk defa yurtdışında bir çalışma tecrübesi yaşıyorum. Hani genelde yurtdışında daha genç yaşlarda gidilmesi tercih edilir demeyeyim de insanlar gitmeye çalışır o yaşlarda. Ben 34 yaşındaydım. Tamam, hani çok geç değil ama zorlandım. Eşim devamlı seyahat ediyordu yine. Bu sefer başka ülkelere gitmeye başladı. Biz yine birbirimizi görmedik.(Elif)*

Katılımcılar kariyerlerinin devamı için bir işte çalışmayı istediklerini ancak çocuk bakımı nedeniyle evde kalmak zorunda olduklarını söylediler. Katılımcıları tedirgin eden bir konu da çalışma hayatına verilen aradan dolayı sahip oldukları becerileri kaybetme korkusuydu. Örneğin iç mimar olan Fatma İngiltere'de çalışmayı ve kesinlikle kariyerine devam etmek istediğini belirterek şunları ekledi:

> *Yani bu yabancı dili ne zaman çözebileceğim bilmiyorum. Biraz daha zamana ihtiyacım var. Özellikle benim mesleğim için belli bir seviyede olması gerekiyor. Valla kaç yaşında olursam olayım. Vazgeçmedim hayallerimden. Yani burada da yine mesleğimi icra etmek istiyorum.(Fatma)*

Öğretmen olan ve 2 çocuğu bulunan Hatice göç sonrası ülke değişikliği nedeniyle kendisini bir kaosun ortasına düşmüş gibi hissettiğini söyledi. Özellikle sosyal bir ortamın olmaması nedeniyle zorlandığını ifade eden Hatice yeniden çalışma konusunda şunları anlattı:

> *Ben burada bir işe bir kere başvurayım dedim ama saatler çok farklı. Çocukları kime bırakacağım? Çocukları bıraksan birini okuldan kim alacak? Öbürünü 'nursery'e versem, yani her şeyi düşünmek zorundasınız. Hiç öyle tanıdık arkadaş yok. Güvenebileceğimiz birisi olmadığı için bunu da yapmamaya karar verdik sonunda.(Hatice)*

Katılımcılardan bazıları İngiltere'de çeşitli işlerde çalışmışlar. Çoğu zaman deneyimledikleri işler eğitimlerine ve önceki iş tecrübelerine uygun olamamış. Yine de kendilerini yabancı bir ülkede çalışabildikleri için iyi hissetmişler. Bazı katılımcılar çalışma koşullarının esnek olmamasından dolayı ailelerini ikinci plana atmak istemedikleri için istifa etmek durumunda kalmışlar. Özellikle çocuklar söz konusu olduğunda kadınlar kendilerini çok çaresiz hissetmişler. Çünkü eşleri dışında destek alabilecekleri kimse olmadığı için çocukların yardımına ilk koşan yine kadınlar olmuş.

Tartışma

Yapılan araştırma sonucu elde edilen veriler genel olarak değerlendirildiğinde, eşleriyle İngiltere'ye göç eden annelerin kariyerlerinin sekteye uğradığı, toplumsal cinsiyet rollerinin gereği olan ev hanımlığı ve anneliği tercih etmek zorunda kaldıkları anlaşılmaktadır. Mincer (1977, s. 45) göçün erkeklerin işsizliğini azaltırken eşe bağlı olarak giden göçmen kadınların işsizliğini arttırdığı sonucuna varmıştır. Mincer (1977, s. 10) ve Sandell (1977, s. 407) kadınların göç sonrası daha az kazanç elde ettiklerini ortaya koymuşlardır. Bağlı göç, eşleri nedeniyle göç etmek zorunda kalan kadınların çalışmalarının sürekliliğini kesintiye uğratmış ve dolayısıyla kadınların daha düşük ücretlerde çalışmalarına sebep olmuştur. Dolayısıyla kadınlar bağlı göçün olumsuz etkilerine katlanmak zorunda kalmaktadırlar. Krieger (2019, s. 9) çalışmasında herhangi bir göçmen türünden erkeklerin istihdam edilme olasılığının kadınlardan önemli ölçüde daha yüksek olduğunu göstermektedir. Ayrıca, erkek ve kadın lider ve eşit göçmenlerin istihdam edilme olasılığı bağlı göçmenlerden daha yüksektir. Beyin israfı/kaybı mesleki niteliklere sahip olmasına rağmen vasıfsız işler yapan göçmenleri tanımlamak için kullanılmıştır. Fossland (2013)'in çalışmasında kadın göçmenlerin çoğunun erken yaşlarda kariyerlerine çok zaman harcamış olmalarına rağmen göç ettikten sonra geleneksel cinsiyet rolleri nedeniyle bu durumun kariyerleri için yıkıcı sonuçlar doğurduğu görülmüştür. Yapılan araştırmalar, göçün özellikle kalifiye göçmen kadınların kariyerlerine zarar verebileceğini göstermiştir (Fossland, 2013, s. 276). Çalışmamızın verileri bu sonuçlarla uyumludur. Tüm katılımcıların göç sonrası kazançları azalmıştır ve Birleşik Krallık'ta ki istihdam statüsü Türkiye'dekinden daha düşük olmuştur.

Pek çok katılımcının göç sonrası istihdam/kariyer seçimi, kocalarının kariyeri ve/veya çocuklarının refahına bağlıdır. Bu genellikle sadece yarı zamanlı çalışmak veya hiç çalışmamak anlamına gelmektedir. Bazıları kocasının kariyer gelişimini sürdürebilmesi için onunla birlikte bir ülkeden başka bir ülkeye taşınmıştır. Farklı ülkelerde yer alan kadınlarla yapılmış önceki araştırmalara istinaden (F. L. Cooke, 2007; T. J. Cooke, 2001; Harvey, 1998; Manzoni, 2017) eşleriyle göç eden çoğu kadının karar sürecinde yer değiştirmeye gerçekçi bir alternatifleri olmadığını ortaya koymuştur. Bu güçsüzlük kadınları birincil bakım sağlayıcısı ve erkekleri ise birincil ekmek kazanan olarak gösteren toplumsal cinsiyet rolleri ideolojileri tarafından dayatılmıştır. Bu nedenle kadınların yurtdışına gitmeleri için gerekli motivasyonu bazı durumlarda ailenin çıkarları (finansal durumu iyileştirmek, kocalarının kariyerini desteklemek vb.) sağlamaktadır (Kil, Neels, Wood ve de Valk, 2018, s. 414). Verilerimiz bu sonuçları destekler niteliktedir. Pek çok katılımcı eşlerinin göç kararı aldıkları durumda başka seçenekleri olmadığını söylemişlerdir.

Göçmen kadınlar arasında ebeveynliğe geçişten sonra faaliyet ve istihdam düzeylerinin yerlilere göre daha fazla azaldığı görülmüştür. Göçmen kadınlar annelikle beraber iş bulmakta -yerli kadınlara göre- daha çok zorlanıyor ve daha düşük seviyede olan kariyer pozisyonlarını değerlendirmek durumunda kalıyorlar (Kil ve diğerleri, 2018, s. 414). Verilerimiz bu araştırmanın sonuçlarıyla uyumludur. Annelik kadınların istihdamını olumsuz etkilemektedir. Türkiye'de ailelerinden veya ücretli şekillerde çocuk bakımı ve temizlik desteği alabilen kadınlar göç sonrası çocuk bakımı ve ev işlerinin sorumluluğunu üstlendikleri için iş yaşamına geri dönmekte zorlanmaktadırlar.

Annelik ile profesyonel iş rolleri arasındaki gerilim neticesinde kadınlar çocuklarıyla daha fazla zaman geçirmek için kariyerlerinden vazgeçmektedirler. Eğitime erişim ve mesleki başarıya rağmen aile ve kariyer rollerinin bir arada olması kadınlar için sorun olmaktadır. Yüksek eğitimli, başarılı kadınlar

kariyer ve aile arasında çatışma yaşamaktadırlar (Rubin ve Wooten, 2007, s. 336). Verilerimiz bu çalışmanın sonuçlarıyla uyumludur.

30-40 yıldır yapılan aile göçleriyle ilgili araştırmaların sonucuna göre böyle bir göç çoğunlukla çiftlerde erkek olan eşin kariyerine katkı sağlarken kadının kariyerini sekteye uğratmaktadır (Amcoff ve Niedomysl, 2015). Aile göçünün genellikle erkek eşe fayda sağladığına dair temel ampirik genelleme, birçok araştırmalarla doğrulanmıştır. Bu çalışmada da katılımcıların eşlerinin daha önce yaptıkları işlere benzer şekilde çalışmaya devam ettiği, kimi eşlerin de göç sonrası işsiz kaldığı görülmüştür. Tabii bu durumun, içinde bulunduğumuz Covid-19 pandemisi nedeniyle de yaşandığı düşünülebilir.

Sonuç

Bu çalışmada 20 Türk, göçmen, yüksek eğitimli, ev hanımı annenin göç sonrası deneyimleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Eşlerini takip ederek İngiltere'ye göç eden bu kadınların göç öncesi profesyonel kariyerleri varken, bazı katılımcılar için eşlerinin kariyerinden yüksek veya en az ona eşit, çoğunlukla iş piyasasının en düşük, en alt kısmında sıkışıp kalmaktadırlar. Bir dizi iç içe geçmiş faktör (iş bulamaması, yabancı dilinin yetersiz olması ve bir takım kişisel sebepler gibi) çocuk bakımı sorumlulukları da olan bu kadınların yaşadıklarına katkıda bulunmaktadır.

Bu faktörlerden biri Türkiye ile karşılaştırıldığında İngiltere'deki yüksek fiyatlı çocuk bakımı hizmetidir. Anneler yabancı bir ülkede çocukları için en uygun bakım şekli olarak evde kalmayı seçmişlerdir. Türkiye'de aile olduktan sonra yüksek ihtimalle mesleki kariyerinde bir düşüş yaşamayan kadınlar, göç sonrası İngiltere'de meslektaşlarına kıyasla aile olduktan sonra mesleki kariyerlerinde bir düşüşle karşılaşmaktadırlar.

İkinci faktör ise, takip etmenin etkisidir. Sürekli olarak tekrarlanan taşınmalar, göçler sonrasında eşlerini takip eden kadınların kariyerine kümülatif bir negatif etki yapmaktadır. Evli çiftlerde, çoğunlukla orantısız bir şekilde kocanın kariyer beklentilerine daha fazla ağırlık verildiği ve aile göçünün daha çok kocanın kariyerinin gelişimiyle ilişkilendirildiği kaydedilmiştir. Bu karar kadının kocasının destekçisi olarak görüldüğü Türk kültürü ile tutarlıdır. Takip eden eşlerin İngiltere'de kariyerlerinin olmayabileceği, oysa Türkiye'de kalmaları durumunda ileri bir mesleki kariyere sahip olma olasılıklarının daha yüksek olması muhtemeldir.

Üçüncü bir ilişkili faktör ise bu aileler için taşınmanın bir sonucu olarak insan ve sosyal sermayenin kaybedilmesidir. Bunun nedeni bu sermaye biçimlerinin her zaman önemli ölçüde farklı kültürel ortamlara sahip ülkelere kolayca aktarılamamasıdır.

Dördüncü ve en önemli faktör toplumsal cinsiyet rolleridir. Toplumsal cinsiyet rolleri göçmen Türk çiftler arasında aile kararlarında en etkili faktör gibi görünmektedir. Türk toplumsal cinsiyet normları evlilik gücü teorisinin savunucularının iddia ettikleri gibi (Shihadeh, 1991) daha değerli kaynaklar getirmesi gerekmese bile ataerkil aile sisteminde kocaya daha fazla güç sağlamaktadır.

Sonuç olarak; eşleriyle İngiltere'ye göç eden yüksek eğitimli, kariyer sahibi, çocuklu Türk kadınların geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri zincirlerini kırmayı başaramadıkları, sadece çocuk bakımı sorumluluklarını üstlenmekle kalmayıp aynı zamanda uyumlu bir aile ortamını da sürdürebilmek için eşlerinin kariyerine yardımcı oldukları, kendi kariyerlerinde, sosyo-ekonomik statülerinde ise bir gerileme yaşadıkları anlaşılmaktadır. Birleşik Krallık, yüksek vasıflı göçmen kadınlar için bir çalışma yaparak onların yaşadıkları sıkıntı ve problemleri daha iyi anlamalı ve iş gücüne katılımlarını sağlamak

için birtakım politikalar geliştirmelidir. İş gücüne katılım kadar sosyal uyum da çok önemlidir. Bu nedenle, yerel yönetimlerce bu kadınların sosyal ağlarını geliştirebilmeleri amacıyla çeşitli aktiviteler düzenlenmelidir. Dil konusunda, (iş İngilizcesi de dahil olmak üzere) göçmen kadınlara daha fazla imkân sunulmalıdır. Bu da iş gücüne ve ekonomiye katkı olarak dönecektir. Bu kadınlar için dil problemi ortadan kalktıktan sonra, ayrıca iş becerilerini tazeleyebilecekleri eğitimler, seminerler düzenlenebilir ve işverenlerle bir araya getirilebilirler. Yine hükümet tarafından işverenlerle ortaklaşa olacak şekilde, yetiştirme programları düzenlenebilir. Bu konuda daha fazla akademik araştırmalara ve sorunların en aza indirilmesi için göç konusu ile ilgili sosyal politikalara ihtiyaç bulunmaktadır.

Kaynakça

Amcoff, J. ve Niedomysl, T. (2015). Is the Tied Returnee Male or Female? The Trailing Spouse Thesis Reconsidered. *Population, Space and Place*, *21*(8), 872–881. doi:10.1002/psp.1969

Avenarius, C. B. (2012). Immigrant Networks in New Urban Spaces: Gender and Social Integration. *International Migration*, *50*(5), 25–55. doi:10.1111/j.1468-2435.2009.00511.x

Bernard, J. (1982). *The Future of Marriage*. New Haven, CT: New Haven and London: Yale University Press.

Bonifacio, G. T. (Ed.). (2012). *Feminism and Migration: Cross-Cultural Engagements* . Canada: Springer.

Castles, S., Haas, H. de ve Miller, M. J. (2014). *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World* (Fifth edit.). Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Cooke, F. L. (2007). Husband's Career First: Renegotiating Career and Family Commitment Among Migrant Chinese Academic Couples in Britain. *Work, Employment and Society*, *21*(1), 47–65.

Cooke, T. J. (2001). "Trailing wife" or "trailing mother"? The effect of parental status on the relationship between family migration and the labor-market participation of married women. *Environment and Planning A*, *33*(3), 419–430. doi:10.1068/a33140

De Marneffe, D. (2004). *Maternal Desire: On Children, Love, and the Inner Life*. New York: Little Brown and Company.

DeSimone, S. D. (2001). *Exploring The Effects of Guilt, Spousal Support and Role Conflict on the Psychological Well-Being of the Educated Full-Time Stay at Home Mother*. University of San Diego.

Dubois, E. (1975). The Radicalism of the Woman Suffrage Movement: Notes toward the Reconstruction of Nineteenth-Century Feminism. *Source: Feminist Studies*, *3*(1), 63–71.

Eisenmann, L. (2010). Creating a Framework for Interpreting US Women's Educational History: Lessons from Historical Lexicography.

Elvin-Nowak, Y. (1999). The Meaning of Guilt: A Phenomenological Description of Employed Mothers' Experiences of Guilt. *Scandinavian Journal of Psychology*, *40*(1), 73–83. doi:10.1111/1467-9450.00100

Faludi, S. (2009). *Backlash: The Undeclared War Against American Women*. New York: Crown.

Fossland, T. (2013). Crossing Borders-Getting Work: Skilled Migrants' Gendered Labour Market Participation in Norway. *Norsk Geografisk Tidsskrift-Norwegian Journal of Geography*, *67*, 276–283. doi:10.1080/00291951.2013.847854

Gutek, B. A., Searle, S. ve Klepa, L. (1991). Rational Versus Gender Role Explanations for Work-Family Conflict. *Journal of Applied Psychology*, *76*(4), 560–568. http://web.b.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=1&sid=9c9af6b7-a6fc-48b8-9706-09272e24b0b0%40sessionmgr101 adresinden erişildi.

Harvey, M. (1998). Dual-Career Couples During International Relocation: The Trailing Spouse. *The International Journal of Human Resource Management*, *9*(2), 309–331. doi:10.1080/095851998341116

Hays, S. (1996). *The Cultural Contradictions of Motherhood*. New Haven, CT: Yale University Press.

Hodson, R. ve Sullivan, T. A. (2002). *The Social Organization of Work* (5th bs.). Belmont, CA: Wadsworth.

Kil, T., Neels, K., Wood, J. ve de Valk, H. A. G. (2018). Employment After Parenthood: Women of Migrant Origin and Natives Compared. *European Journal of Population*, *34*(3), 413–440. doi:10.1007/s10680-017-9431-7

Krieger, M. (2019). Tied and Troubled: Revisiting Tied Migration and Subsequent Employment. *Journal of Marriage and Family*, 1–19. doi:10.1111/jomf.12620

Lerner, H. (1991). *Women in Therapy*. Northvale, NJ: Jason Aronson Inc.

Licht, L. M. (1998). *Maternal Separation Anxiety: Its Relationship to Attachment and Employment*. https://proxy.uludag.deep-knowledge.net/MuseSessionID=02109umdm/MuseProtocol=https/MuseHost=search.proquest.com/MusePath/pqdtglobal/docview/304461072/fulltextPDF/E53A3917E7CC46F7PQ/1?accountid=17219 adresinden erişildi.

Majewski, J. L. (1983). *The Impact of Perceived Role Conflict on the Transition to the Maternal Role*. https://proxy.uludag.deep-knowledge.net/MuseSessionID=02109umis/MuseProtocol=https/MuseHost=search.proquest.com/MusePath/pqdtglobal/docview/303126096/2F977F5A773A4C86PQ/1?accountid=17219 adresinden erişildi.

Manetta, B. A. (1992). *Self-Concept as It Relates to Maternal Satisfaction*. The Fielding Institute.

Manzoni, C. (2017). Should I stay or should I go? Why Roma migrants leave or remain in nomad camps. *Ethnic and Racial Studies*, *40*(10), 1605–1622. doi:10.1080/01419870.2016.1201579

Mills, B. C. ve Stevens, A. (1985). Employed and Nonemployed Mothers: Differences In Parental Child Rearing Practices. *Early Child Development and Care*, *22*(2–3), 181–194. https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/0300443850220206 adresinden erişildi.

Mincer, J. (1977). Family Migration Decisions. *NBER Working Paper Series*, (199). https://www.nber.org/papers/w0199.pdf adresinden erişildi.

ONS ve James, M. (2020, 27 Ağustos). Migration Statistics Quarterly Report. *Office for National Statistics*. 30 Ağustos 2020 tarihinde https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/populationandmigration/internationalmigration/bulletins/migrationstatisticsquarterlyreport/august2020 adresinden erişildi.

Reeder, L. (2001). Conflict Across the Atlantic: Women, Family and Mass Male Migration in Sicily, 1880–1920. *International Review of Social History*, *46*(03), 371–391.

Rubin, S. ve Wooten, R. (2007). Highly Educated Stay-at-Home Mothers: A Study of Commitment and Conflict. *The Family Journal*, *15*(4), 336–345. doi:10.1177/1066480707304945

Sandell, S. H. (1977). Women and the Economics of Family Migration, *59*(4), 406–414.

Seagram, S. ve Daniluk, J. C. (2008). It Goes with the Territory: The Meaning and Experience of Maternal Guilt for Mothers of Preadolescent Children.

https://www.tandfonline.com/action/journalInformation?journalCode=wwat20 adresinden erişildi.

Shihadeh, E. S. (1991). The Prevalence of Husband-Centered Migration: Employment Consequences for Married Mothers. *Journal of Marriage and the Family*, *53*(2), 432–444. doi:10.2307/352910

Stone, L. S. (1987). *Women Who Have a Graduate School Education Who Have Chosen to Make Mothering The Major Focus of Their Time: A Descriptive Study*.

Thompson, L. ve Walker, A. J. (1989). Gender in Families: Women and Men in Marriage, Work, and Parenthood. *Journal of Marriage and the Family*, *51*(4), 845.

Walsh, F. (2003). Changing Families in a Changing World: Reconstructing Family Normality. *Normal Family Processes: Growing Diversity and Complexity* içinde (3rd ed., ss. 3–26). New York: The Guilford Press.

Zimmerman, T. S. (2000). Marital Equality and Satisfaction in Stay at Home Mother and Stay at Home Father Families.

Zuo, J. ve Tang, S. (2016). Breadwinner Status and Gender Ideologies of Men and Women regarding Family Roles, *43*(1), 29–43.

Uluslararası
Göç Araştırmaları Kongresi
International Migration Researches Congress
ISBN: 978-605-06728-9-3

Assimilation or Individuation: An Immigrant Experience in the Third-Space in Sour Sweet by Timothy Mo

Asimilasyon veya Bireyselleşme: Ekşi Tatlıda Üçüncü Uzayda Bir Göçmen Deneyimi Timothy Mo…

Ayşe Demir[1]

Abstract

Immigration has been a common issue in social studies for a long period of time since it might be handled through multifaceted ways such as demographic, ethnic, psychological and cultural studies. In the post-colonial context, the immigrant subject matter takes a different form; the post-colonial writers prefer to reveal the immigrant experience not in a molded Westernized way, but from the perspectives of "other"ed people. Since they are the newcomers looking for a part in the settled cultures, the immigrants need to get adapted to the host societies so that they can survive. At times, this adaptation process occurs through assimilation; in other words, the immigrants' loss of their ethnic backgrounds and mimicking of the majority. Hybridization, in Bhabhian terms, is the other way of getting into the already existing order for the immigrants. Homi Bhabha defines a "third space" in which the two cultures meet.

Özet

Göç, demografik, etnik, psikolojik ve kültürel çalışmalar gibi çok yönlü yollarla ele alınabilmesi nedeniyle uzun süredir sosyal bilgiler alanında yaygın bir konu olmuştur. Sömürge sonrası bağlamda, göçmen konusu farklı bir biçim alır; post-kolonyal yazarlar, göçmen deneyimini kalıplanmış Batılı bir şekilde değil, "öteki" insanların bakış açısından ortaya çıkarmayı tercih ediyor. Yerleşik kültürlerde yer almak için yeni gelenler oldukları için göçmenlerin hayatta kalabilmeleri için ev sahibi toplumlara uyum sağlamaları gerekmektedir. Zaman zaman bu uyum süreci asimilasyon yoluyla gerçekleşir; diğer bir deyişle göçmenlerin etnik kökenlerini kaybetmeleri ve çoğunluğu taklit etmeleri. Bhabhi terimleriyle hibridizasyon, göçmenler için hâlihazırda var olan düzene girmenin diğer yoludur. Homi Bhabha, iki kültürün buluştuğu bir "üçüncü alan" tanımlar. Bu noktada bireyler ne kendi köklerine ait ne de karşılaştıkları yeni

[1] Dr. Pamukkale University, School of Foreign Languages, aysedemir@pau.edu.tr

At this point, individuals set up a new identity that neither belongs to their own roots nor is exactly the same with the new culture they meet. Thus, the assimilation and individuation appear to be the basic topics that evoke the present subject of this article. One of the pioneers of post-colonial writers, Timothy Mo, narrates the story of a Chinese couple moving to England in 1960s in Sour Sweet and the immigrant experiences of these characters in the novel sets a sample to examine assimilation and individuation processes in detail.

Keywords: Assimilation, Individuation, Hybrid, Third Space, Homi Bhabha, Sour Sweet

kültürle birebir aynı olmayan yeni bir kimlik kurarlar. Böylece asimilasyon ve bireyleşme, bu makalenin şimdiki konusunu çağrıştıran temel konular olarak görünmektedir. Postkolonyal yazarların öncülerinden Timothy Mo, 1960'lı yıllarda İngiltere'ye taşınan Çinli bir çiftin öyküsünü Ekşi Tatlı'da anlatır ve romanda bu karakterlerin göçmen deneyimlerini, asimilasyon ve bireyleşme süreçlerini ayrıntılı olarak incelemek için bir örnek teşkil eder.

Anahtar Kelimeler: Asimilasyon, Bireyleşme, Melez, Üçüncü Boşluk, Homi Bhabha, Ekşi Tatlı

Introduction

The common assumption that "world is getting smaller" has been justified over the last centuries. As people start to move from their birthplaces for various reasons to other cities or countries, the mono-cultured societies have started to be replaced with new types of societies structured through mingled nations. Upon this new formation, the established perceptions also undergo great changes. The way people behave, their values, dress codes and even daily habits are restructured because those who change their living places; namely, the immigrants, also bring their own value systems together with them. At this point, the identities of individuals, as well as nations', busy the minds of theoricians that put person into the core of their studies. Social, demographic, economic, educational, financial results of immigrant people's arrival to other places have been the common topics that attract the researchers. One of the pioneers of post-colonial studies, Homi Bhabha takes a close look at the cultural identities of colonized nations and comes up with a "third space" concept in which the two cultures: namely, host and guest meet. This third space is defined as a new domain of living especially for the immigrants who adapt a new way of living. Bhabha defines the process of individuation as hybridization. The hybrid individuals set up new identities. This newly defined identity is a mixtured outcome of the individuals' own background and the new codes they encounter. Homi Bhabha, clarifies such key terms as hybridity, mimicry and ambivalence as well as the "Third Space of Enunciation" while defining the cultural relations of colonized and colonizer, and the way individuals and nations set up their identities. These concepts are of great importance in the process of individuation; thus they will primarily be elaborated in the first section of this paper so that the reader can be familiarized with the immigrants' experiences in Timothy Mo's fiction. As a novel written within this context, Timothy Mo's book, *Sour Sweet* is grounded on the immigrant experiences.

In the novel, Mo narrates the challenges of being foreigners in a new environment. Chen couple- Lily and Chen, their son and Lily's sister, Mui struggle to find a place in an alien setting while they are trying to put up with the prejudices of others, as well. Thus, the aim of this paper is to examine the the assimilation and individualization process of immigrants by focusing on Mo's novel. The identity construction process will be elaborated with detailed samples from Mo's novel.

In his book, *The Location of Culture*, Homi Bhabha claims that there is a mutual bond between the colonized and colonizer since they are to share a culture as well as their physical mediums. In this shared experience, while the distinct features of the newcoming and host nations both enrich the newly emerged "hybrid" formation and it may cause various adaptation problems, as well. As a key figure of the post-colonial discourse, hybridity is celebrated and privileged as a kind of superior cultural intelligence owing to the advantage of in-betweeness, the straddling of two cultures and the consequent ability to negotiate the difference (Hoogvelt, 1997: 158).

Though hybridity gained popularity with Homi Bhabha, the term was already in use as "a single idea or a unitary concept, … an association of ideas, concepts, and themes that at once reinforce and contradict each other" (Kraidy, 2005, p. vi). In the 1960s, cultures were prevailingly dominated by cultural imperialism. The main problem at the time was that all sections of the societies were not represented; in contrast, the complexity was not welcomed and there was a tendency to deny the existence of minorities. However, as the term hybridity suggests, societies involve "fusion of two hitherto relatively distinct forms, styles, or identities, cross-cultural contact, which often occurs across national borders as well as across cultural boundaries, is a requisite for hybridity" (Kraidy, 2005, p. 5).

Therefore, it would not be awkward to define the newly emerged hybrid nations as mainly the bodily representation of different cultures and a concept that connotes a new formation. Prayer Elmo Raj (2014) claims that hybridity is "a cultural transactive creating a temporal interactive sequential between the colonizer and the colonized bestowing a conciliation inestimably concussive beyond the managed identity of the dominant" (p. 125).

The concept of "third space" brings forth the idea that upon different nations' meeting, there cannot be a sharp line that separates them strictly, thus the interactions of societies lead to inevitable changes and resultant hybrid societies. As Bhabha (1994) states:

> "It is that Third Space, though unrepresentable in itself, which constitutes the discursive conditions of enunciation that ensure that the meaning and symbols of culture have no primordial unity or fixity, that even the same signs can be appropriated, translated, rehistoricized and read anew (p. 37)".

In fact, each nation has its own peculiar codes in the third space, whereas these values undergo changes; this might be through reflecting on the others or resisting. The unique backgrounds of societies as well as the new social conditions make it necessary to comply with each other so that there might be a unified nation without conflicts. In Bhabhian view, in this third space, "these 'new men' as 'the rearticulation, or translation, of elements that are neither the One… nor the Other… but something else besides, which contests the terms and territories of both" (Morrison, 2014, p. 48). The question that arises at this point is the nature of this newly emerging hybrid society. Is it a novel entity

because of cultural exchanges or the mimicked version of the dominant ideology? Bhabha (1984) defines mimicry as "the representation of a difference that is itself a process of disavowal. Mimicry is, thus, the sign of a double articulation; a complex strategy of reform, regulation, and discipline, which "appropriates" the Other as it visualizes power" (p.126).

To put it in another way, when the colonized ones borrow directly from the colonizer or imitate them, this is called mimicry. As they want to be a part of the host society, mimicry can be accepted as a way of integration. Homi Bhabha (1994) claims that "colonial mimicry is the desire for a reformed, recognizable 'Other', as a subject of difference that is almost the same, but not quite" (p. 122). The tendency of picking up the things related to the host culture is very common for the immigrants. Since they are commonly the minorities, they may not preserve their own codes as they are due to the dominancy of host society. Referred to as "one of the most elusive and effective strategies of colonial power and knowledge" (Bhabha, 1994: 122), mimicry should bot be mistaken with hybridity. While hybridity is like mixing two different types of substances in one cup, mimicry can be resembled to the absorbtion of a liquid into a wipe. Bhabha uses the metaphor of a snake's existence in the grass and "a tongue that is forked" (Bhabha, 1994: 122) to explain the process of mimicry in a society.

All these terms denote the multiplicity of layers in s social formation. As a current subject all around the world, immigrant literature, has attracted much more attention over the time. However, the stories of immigrants have mostly and solely been narrated by the colonizers. Therefore, the lives of immigrants are learnt under the dominancy of perceptions in Western world whose ideology manipulates people to perceive the minorities as problematic and unwanted ones or as a source of troubles within the order of the societies. Timothy Mo's, *Sour Sweet* is worth analyzing because it is among those providing a new insight into the immigrants' world. Since Mo is a writer crossing the borders of two nations in his own life, he is credited as a pioneer novelist to set forth a narration that also includes the eyes of the colonized. Therefore, *Sour Sweet* can be accepted as an embodyment of instances of this narration and under the light of Bhabha's theories, the following part of this paper is intended as an analysis to cover the characters' different ways of integration into the society in detail together with sample quotations from the novel.

Sour Sweet

Timothy Mo, is an Anglo-Chinese writer whose English mother and Cantonese father have contributed much to his literary life. Born in Hong Kong, Mo left for England after he got his primary education. Since he was grown up with both Chinese and English codes, his subject matters were also enriched in both the directions and reflections of his experiences within these two cultures can clearly be seen on his works, as well. His narration is mainly on the themes of imperialism, colonization, dominant ideologies and all the related post-colonial topics. He explains his writing as: "what I write about, is the clash of cultures, the war of civilizations" (Jaggi, 2000). Mo's protagonists especially stand for the stereotypical figures having cultural conflicts. Within this sense, being an outsider is a common theme in almost all the novels of Mo. In addition to the individual challenges, he narrates the social difficulties the characters experience to have an accepted identity in the new environment they are attached. At times, the characters are depicted as oppressed by their families; they are also forced to

conduct a different life on the social level, as well. Thus, there is a constant emphasis on exclusion because Mo is a novelist who analyzes immigrant psychology closely and he puts the stress on the harsh conditions the characters are forced to deal with in his works.

Sour Sweet (1982) is a novel based on a newly married Chinese couple, Chen and Lily, who immigrate to London from China. Their immediate family members, namely both their little child, Man Kee and Lily's sister, Mui live with them and they also share similar troubles in a foreign environment. Though the turmoil they are pushed into seems alike, the Chen couple are affected in various ways because of their distinct character traits. This is also evident throughout their lives and the end of their stories. Lily's acquired hybrid identity lets her sustain her life even better while Chen's traditional life is suspiciously put into an end. Chen family experiences almost all the post-colonial troubles reflected in the first part of this study; namely, being alienated, referredto as "other" or inferior, troubled by in-betweenness; in addition to having the difficulty of adaptation to the new society, having a sense of non-belonging, and suffering from ambivalence while passing through acculturation and hybridization process. Since they come from Chinese background and their distinct perceptions and their way of life do not comply with the others, the Chen couple is stereotypically "othered" in the society and they needed to find a way out. They do this through the take-away food business they set up.

Mo divides the thirtysix chapters of his novel into three parts. Just like the phases of an individual's acculturation process, the characters are introduced in the first ten chapters, the following part from the eleventh to twenty second chapters narrate Chen family's attempts to become Londoners; and the drastic changes the family go through and the way their lives are evolved into is the subject matter of the rest of the novel. Peter Lewis (1982) refers to *Sour Sweet* as such:

> "An inside view of an unfamiliar social milieu, but by placing the narrative firmly in London, he [Timothy Mo] achieves a new frisson. What is startling is the apparent discrepancy between location and action, between modern England and a largely self-contained and alien world functioning within it (p. 502)".

In the novel, the protagonist Chen is a traditional Chinese man who works at a restaurant in London. In his hometown in China, a party is organized for the bachelors to find their partner and he meets Lily at this party and, they get married. They move to London right after their marriage and their son, Man Kee is born there. Mui, Lily's sister, also arrives to take care of the baby. Although Chen misses his home in China, he is also contended himself with his life in its minimal form in London and does not complain about it that much. In contrast, Lily has ambitions like running her own business and managing their own life. She wants to have a world of her own rather than being instructed by others. Putting aside money secretly by saving from the house keeping expenditure, she convinces Chen to leave his job at the restaurant and start their own food court. Inspired by the other immigrants- since it was a common business among them in 1960s of London, the couple is motivated to do take-away business. Consequently, they move their home to south and start a food court. Meanwhile, Mui, who is there to take care of Man Kee, appears to be the bridge in the restaurant between the family and the outer world because she gains the daily language and learns the way English

people live through T.V programs. Chen gets into trouble because of borrowing money from a family called Triads, something which noone from the family knows. It would not be wrong to say that he pays it back with his life since he is killed by the Triads at the end. As the title of the novel suggests, "sour" and "sweet" food is served in Chens' restaurant for the drivers. Since he cannot pay the money, Chen restlessly looks for way out of this while The Triad organization is looking for him everywhere. A member of Triads unintentionally murders him, but this is not explicitly revealed to the family. After his death, the Triads send remittance to Lily in order to compensate for their mistake. However, this leads them to believe that Chen is sending the money bacause he has left off to work. On one side, believing that that one day her husband will come back, Lily is hopeful; on the other hand, she is releived upon her husband's unexpected absence. She overtakes the responsibilitie of the family and the business life. At the end of the novel, Lily becomes a bicultural individual conforming to a hybrid Chinese-English way of living.

Now that what the characters experienced has been briefly covered, whether the process of their identity construction is through assimilation or individuation should be clarified. *Sour Sweet* sets a perfect ground to discuss this process since all the characters go through Homi Bhabha's "third space" and this phase ends up mainly in these two ways. They turn out to be either a person who can set up a new so-called "hybrid" identity or one who is absorbed into the society, get lost and assimilated. In this context, how the characters react to their new living place and people living there, in short, to the new culture is the main determinant of how their stories end. Rather than getting stuck in the past, if they have the ability or flexibility to form a new identity and to conform their behaviors to the rest of the society, they can survive just like Lily and Mui. If not, they are lost in that confusion as Chen does.

Lily can be listed among the category of those who can have an accomplished identity construction. Like all the other immigrants' denial to accept their case at first hand, Lily starts her new life in London as unwilling to get adapted. She refrains from having much interaction with the other people, calling the others as "devil" (Mo, 1982: 135). She insists on sending Man Kee to the Chinese school with an attempt to stick to her roots and protect her son from being "infected" by the English society because she "rested her faith in his once-weekly exposure to Chinese curriculum, as a measured dose of radiotherapy might burn out cancerous growth" (Mo, 1982: 247). The English society is cancerous for her since they pose a threat for her son's right upbringing. She goes on her behavior as steadily at their restaurant as well. Her relations to the "devils" remain only in the form of compulsion. However, her adaptation is gradually on the way when she starts to say "foreign devil friends" (Mo, 1982: 248), and it is finalized with her twist into an individual accepting the new codes.

Lily's sister, Mui is the most easily individuated one within the family because she could survive the harsh conditions of being an outsider successfully through a direct interaction with the host culture. In other words, she could also succeed setting up a bicultural identity just like Lily. She is one of the "hybridized identities assembled out of the remains of the British Empire and in the shadows of the Chinese Empire" (p. 90), as Hall (1995) claims. In contrast to Lily, she voluntarily joins the circle of the new society through the programs she watches on TV and indigenizes the cross-cultural input at its best. Her first interaction with the host society is only through television. Since she has a language problem, she does not prefer to have an active life outside the house. Rather than leaving

her comfort zone, she prefers to watch TV programs, which Lily also complains about. Lily refers to her as an "addict [who is] even watching children's puppet shows with Man Kee" (Mo, 1982: 10). At the beginning, "she was unable to catch more than a few scattered words" (Mo, 1982: 10), but it is the only way out for her. Thus, she mimicks what she sees on TV and modifies the input she is exposed to; she even makes up new names like "Boy, Hairnet, Drinker, Cripple, Crafty, Bad Girl" (Mo, 1982, : 10). Thanks to the language adequacy she gained from these programs, she assumes the role of "cultural mediator" (Hall, 1995: 95) between the outer world and the Chen family.

Chen is the one who is not able to set himself free from the chains of the circle that the females could get rid of. Actually, he is given the power of patriarchy as a man without spending any special effort on it. However, he is incessantly manipulated by the others. "Chen thought himself the dominator, rather than the dominated" (Mo, 1982: 15). In reality, the patriarchal hierarchy enables Chen to be the one who is governing, "it was his function to oppose, part of the natural order of things" (Mo, 1982:. 45). Contrastingly, he can neither accomplish to be one of the "others", nor can he remain as he is. In her article "Can the Subaltern Speak?", Spivak claims that due to the patriarchal oppression, female characters are tended to have more difficulty in having a word and an identity as an individual

> "Can the subaltern be understood? Or is it always a "speaking for?" Sati was understood either, through the English, as the slaughter of innocent women or, through the male Hindus who spoke for the female Indians, as a voluntary act. In other words, the subaltern in this instance, the Indian women, have no voice." (Maggio, 2007: 424).

The striking point is that while the pressure of being an immigrant could have had a double negative effect on Mui and Lily, the female characters are the ones who can triumph over it; in contrast, Chen is the one who must pay for his failure with his life. His mysterious death can be referred to as an evidence for his failure of cultural adaptation.

Chen is in an ambivalent situation in Bhabhian terms. On one side, he strives for keeping everything as learnt from his ancestors in accordance with the traditions; on the other side, he feels the society's pressure on him desperately and he regrets all of these. Another thing that prepares his tragic end is the responsibilities he is enforced to overtake. Just like all the Chinese youngsters, he needs to send remittances to his family. Furthermore, he also cannot tame Lily's desire to set their own business and has no choice but to submit to what she wants. He cannot renounce his responsibilities and he also lose the balance of his life individually. He is torn between the dilemmas: he leaves his homeland for a better life, but he has troubles of social adaptation. "He was a dutiful son… he was the most affluent" (Mo, 1982: 60) of his five brothers. His gambling with one of his colleagues, Roman, is also caused by the money his family asks for. In this way, he falls prey to the Triads' trap. Again, Chen is the only child who feels that he must comply with his "traditional duty towards his father" (Sauerberg, 2001: 130). He also cannot stand against the traditional role of making his wife happy although it is against his will to do so. He quits his job as a waiter for the sake of Lily's ambitions. Keeping all these instances in mind, it is possible to infer that Chen's failure is caused by

the fact that he is apt to be manipulated by the other people's wishes, which does not leave any room for himself.

Chen's existence is both a "safety net" (Mo, 1982: 44) for Lily because it is Chen who stands against the difficulties primarily, and he is the biggest obstacle for Lily to have a complete self at the same time. However, the juxtaposing characters of Lily and Chen show that he has a weak personality that is open to the other people's manipulation. As Winkelman suggests, Chen experiences the series of negative things related to his individual and social life, which explains his loss in the end. Therefore, as an immigrant who cannot manage the acculturation process, Chen also fails in his family relations, as well.

The youngest member of the Chen family, Man Kee is the second-generation immigrant who is expected to go through a different process in terms of gaining his identity. Though he came from a Chinese family, he was not born into an alien setting, but he started his life directly with a bicultural way of living. His challenges are not also as tough as his parents'. Rather than social pressure, Lily's overprotective behaviors might be a source of problem for his setting up an individual identity. Lily believes that he "would have the opportunities from which she had been excluded herself because of her sex and ill-fortune" (Mo, 1982: 7) so she sees Man Kee as an opportunity to fulifll the tasks she missed. She also does not want her son to be infected with English people's poison:

> "The mother's determination to shape her son within a single tradition, and thus perpetuate her cultural heritage, comes up most sharply against the equally irresistible acculturation of the son into 'British' society in the process of education outside the family."(Ho, 2000:63).

The roles in a society are of great importance in the novel because they are not the acquired, but the given roles. Thus, every society sets its own rules for the people living there. Chinese culture, for instance, defines the role of women as:

> "Uncomplaining, compliant, dutiful, considerate, unselfish . . . utterly submissive to the slightest wishes of her superiors, which included women older than herself and the entire male sex, including any brothers she might acquire in the future." (Mo, 1982: 10).

As a woman grown up in this way of upbringing**,** Lily accepts these codes as they are. That is why, Lily's individuation is a much harder challenge for her since women are expected to comply with the customs in her society. As the roles are pre-determined mostly before a person's existence, in traditional way of thinking, the individuals have little or no choice but to submit because only if the members of the societies fulfill their given duties, will they be accepted into the society. Though there are sharp limits of tradition, the immigrant experience makes it necessary to bend these given codes.

Conclusion

All in all, a novel set in 1960s of London, Mo's *Sour Sweet*, focuses on the immigrant experiences of a young couple and their struggles to have a place in the new society they moved to.

Timothy Mo can be referred to as "a privileged insider 'lifting the lid on the Chinese mind' for a non-Chinese readership" (Vlitos, 2018, p. 10) because his narration unearths the troubles imbedded in almost all the immigrants' psychology through the characters in the novel. The way they are adapted, their perceptions and how they are encountered by the others give a chance to have a different insight into the world of immigrants. Mo's fiction contributes much to post-colonial literature since there are the marginalized people's viewpoints in it. *Sour Sweet* is centered around a constant dilemma of whether to be involved into or to refrain from the new society, the trouble of integration, the attempts to reconstruct identities and the threat of assimilation. Under the effect of post-colonial illusion to have a better life and a more prosperous future, people change their living places. This change, however, appears to be a disempowerment for the Chen family because there is strong juxtaposition of Chinese and English way of living. Therefore, migration seems to be a way out for the characters, but it becomes their confinement within an alien culture at the same time.

The way characters in the novel react to the new environment affects their future lives. While Chen, as a man who is sticked to the traditions, is lost in the new order, the characters who can be dapted redefine their identities and get integrated into the society. Similarly, due to his bond with his roots, Chen cannot feel a sense of belonging, which also adds on the troubles he has been experiencing. Man Kee, who is introduced to both English and Chinese culture, has a more flexible approach to differences unlike his predecessors. Though all the family members are exposed to the same drawback of being minority among the British, the basic determinant for their identity construction appears to be their adaptability. Mui and Lily could achieve it because they were able to redifine their identities in accordance with the new conditions of their life. Had they insisted on denying their current circumstance by sticking to their background, they would have ended up as failure.

References

Bhabha, H. K. (1984). *Of Mimicry and Man: The Ambivalence of Colonial Discourse.* October, 28, 125-133. doi:10.2307/778467

Bhabha, H. K. (1994). *The Location of Culture*. London: Routledge.

Hall, L. (1995). *"New Nations, New Selves: The Novels of Timothy Mo and Kazuo Ishiguro." Other Britain, Other British: Contemporary Multicultural Fiction*. Ed. A. Robert Lee. London: Pluto Press.

Ho, E. Y. L. (2000). *'The Chinese Family at Home: The Monkey King' in Timothy Mo*. Manchester University Press. 29-49.

Hoogvelt, A. (1997). *Globalization and the Postcolonial World: The New Political Economy of Development. Baltimore,* The John Hopkins University Press.

Jaggi, M. (2000). *"Mixtures like Candied Napalm" Interview with Timothy Mo.* Retrieved from https://www.theguardian.com/books/2000/oct/07/fiction.mayajaggi (13.02.2019)

Kraidy, M. M. (2005). *Hybridity, or the Cultural Logic of Globalization*. Philadelphia: Temple University Press.

Lewis, P. (1982). *"Hong Kong London." Rev. of Sour Sweet by Timothy Mo*. In: TLS.

Maggio, J. (2007). *"Can the Subaltern Be Heard?": Political Theory, Translation, Representation, and Gayatri Chakravorty Spivak. Alternatives: Global, Local, Political, 32(4), 419-443.* Retrieved from https://www.jstor.org/stable/40645229 (12.03. 2020)

Mo, T. (1982). *Sour Sweet*. London: Deutsch.

Morrison, S. (2014). Defining Hybridity: Frantz Fanon and Post-Colonialism in Louise Erdrich's Shadow Tag. *The University of Central Florida Undergraduate Research Journal.* www.URJ.ucf.edu 47 V. Published May 14th, 2014. Vol. 7.1:47-52

Raj, P. E. (2014). Postcolonial Literature, Hybridity and Culture. *International Journal of Humanities and Social Science Studies.* Volume-I, Issue-II. 125-128.

Sauerberg, L. O. (2001). *Intercultural Voices in Contemporary British Literature*. New York: Palgrave.

Vlitos, P., Vlitos, P., & Rene. (2018). "An Emancipation from Tribalism'?: Renegade or Halo2 (1999)" *Stereotypes, Family Values, and Chop Suey: Food, Authority, and Authenticity in the Novels of Timothy Mo. Eating and Identity in Postcolonial Fiction*. Springer International Publishing.

Uluslararası
Göç Araştırmaları Kongresi
International Migration Researches Congress
ISBN: 978-605-06728-9-3

"Vergilendirme Yoksa Temsil de Yok!": Yurt Dışında Yaşayanların Anavatan Parlamentosunda Temsili

"No Representation Without Taxation!": Representation of Those Living Abroad in the Parliament of the Homeland

Bekir Gündoğmuş[1]

Abstract

The debates about what rights people will have in a state where they do not pay taxes are in essence deep enough to question the legitimacy and authority of the power. Because taxation; while it is a proof of the sovereignty and authority of the state, it is a sign of "belonging" for the individual. Wherever a person pays tax, he is seen as belonging to that place. However, while the globalization process that left its mark on the 20th century accelerated the circulation of capital, labor, information and people, the understanding of taxation based on national borders has also been eroded significantly. The people who left their place of birth for various reasons, especially due to labor migration, continue to live abroad, but not to break their ties with their country, accelerating the formation of transnational areas. The fact that indirect taxes, including remittance rates sent from abroad and investments, directly affect the economies of many countries, reveals the desire

Özet

İnsanların vergi ödemediği bir devlette hangi haklara sahip olacağı yönündeki tartışmalar, özünde iktidarın meşruiyetinin ve otoritesinin sorgulanmasına varacak ölçüde derinliklidir. Zira vergilendirme; devletin hükümranlığının ve otoritesinin ispatı olurken birey açısından ise "aitlik" belirtisidir. Kişi nereye vergi veriyorsa oraya ait olarak görülür. Ne var ki, 20.yüzyıla damgasını vuran küreselleşme süreci sermaye, emek, bilgi ve insan dolaşımını hızlandırırken ulusal sınırları esas alan vergilendirme anlayışı da önemli ölçüde aşınmıştır. Çeşitli sebeplerle, özellikle işgücü göçüyle, doğduğu yerlerden ayrılan insanların yurt dışında yaşamaya devam etmekle birlikte ülkesiyle bağlarını koparmaması ulusaşırı alanların oluşumunu hızlandırmıştır. Yurt dışından gönderilen havale oranları ve yatırımları içeren dolaylı vergilerin birçok ülke ekonomisini doğrudan etkilemesi bazı göçmenlerin anavatan siyasetinde belirleyici olma isteğini de ortaya çıkarmaktadır. Ne var ki,

[1]Dr. Öğr. Üyesi, Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, bgundogmus@bandirma.edu.tr

of some immigrants to be a determinant in the homeland politics. However, this situation triggers the debate on direct taxation in homeland countries. By putting forward the thesis that taxation is a sign of belonging, the commitment and effect of taxpayers to the homeland politics are questioned.This study assumes that the issue of representation without tax ation has a ground for discussion that will always remain valid, while discussing the discussion through the examples of different countries with a qualitative method, but it will increase its influence with the spread of transnational areas.

Keywords: Taxation, Representation, Migration, Diaspora

bu durum anavatan ülkelerde doğrudan vergilendirme konusundaki tartışmaları tetiklemektedir. Vergilendirmenin aitlik göstergesi olduğu tezi ileri sürülerek bulundukları ülkeye vergi verenlerin anavatan siyasetine bağlılığı ve etkisi sorgulanmaktadır. Bu çalışma nitel yöntemle farklı ülke örnekleri üzerinden tartışmayı ele alırken vergilendirme olmaksızın temsil konusunun her zaman geçerliliğini koruyacak bir tartışma zeminine sahip olmakla birlikte ulusaşırı alanların yaygınlaşmasıyla etkisini çok daha artıracağını varsaymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Vergilendirme, Temsil, Göç, Diaspora

Giriş

Ulus-devlet sınırları içerisinde milli iradenin sembolü işlevi gören parlamentolar, sınırları bulanık hale getiren yönüyle küreselleşme sürecinden önemli ölçüde etkilenmektedir. Ülkelerin demografik olarak, ait olunan devlet topraklarının dışında önemli nüfusları barındırır hale gelmesi parlamentoların/milli iradenin eksik temsili konusunu gündeme getirmektedir. Öyle ki, dünyada şu anda Arnavutluk ve Filistin gibi, ülkede yaşayan nüfusundan çok daha fazla vatandaşı başka ülkelerde yaşayan, diasporası anavatanı doğrudan etkileyecek potansiyelde birçok ülke bulunmaktadır. Üç milyon nüfusa sahip olan Arnavutluk'un diaspora durumu göz önüne alındığında, sadece İtalya'da yaşayan Arnavutların sayısının bir milyonun üzerinde olduğu bilinirken Türkiye'de yaşayan Arnavutların sayısının ise bunun çok daha üzerinde olduğu dile getirilmektedir. Keza İsrail işgali nedeniyle yurdundan edilen diasporadaki Filistinlilerin sayısının yedi milyonun üzerinde olduğu ifade edilmektedir. İlgili tüm ülkelerde sosyo-ekonomik ve politik cephelerin oluşmasına zemin hazırlayan bu durum, geleneksel parlamentoların yapısında da gerek kurumsal gerekse yasal değişimler yapılması ihtiyacını orta yere çıkaran bir nitelik arz etmektedir.

Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında insan hareketliliğinin artışına paralel olarak iletişim ve ulaşım imkanlarında yaşanan gelişmeler, ülke sınırları dışında yaşayan kişilerin ülkeleriyle iletişimlerinin niteliğini değiştirmiştir. Ülkelerinin içinde bulunduğu ekonomik, sosyal, siyasi durumlardan anında haberdar olabilen ve buna yönelik tepkiler geliştirebilen insanlar, ortaya koydukları bu "hem orada hem burada" durumuyla ulusaşırı karakter kazanmıştır. Devletin sınırları aynı olsa da, farklı mekanlarda

yaşayan ülke vatandaşlarının ulusaşırı karakteri ilgili tüm alanları değişime zorlamaktadır (Kearney, 1991:52).

Ulusaşırı toplumsal alanların oluşumu konusu, günümüzde yurt içi seçim çevrelerinden seçilen milletvekillerinden üyeleri oluşan geleneksel parlamentoların gündeminde kendisine büyük ölçüde yer bulmaktadır. Yurt dışında yaşayan vatandaşlarının siyasi, ekonomik katkılarını anavatana yöneltmek isteyen ya da bu yöndeki taleplere kayıtsız kalamayan ülkeler, oy kullanma konusunda çeşitli yasal düzenlemeler ve yöntemler belirleyerek siyasal katılımı teşvik etmektedir. Ancak bu durum peşi sıra başka politik tartışma alanlarına zemin oluşturmaktadır. Yurt dışı oyların yurt içi sonuçlarını etkilemesinin seçimlerin adilliğine engel teşkil etmesinden, yurt dışı seçmenlerin eksik temsiline kadar birçok sorun bu sayede gündeme gelmektedir.

Yurt dışında yaşayanların anavatan parlamentosunda temsil edilmesi konusu, bu tartışmaların ileri aşaması olarak gündeme gelen bir niteliğe sahiptir. Siyasal katılım hakkının yalnızca oy verme ile değil aynı zamanda temsil yoluyla da kazanılması amaçlanmaktadır, ki bu durum kişilerin toplumsal/siyasal hayat ile bütünleşmesine de fırsat sunan niteliktedir (Maruf, 2021: 39). Yurt dışı seçmenlerin kendi adaylarına oy vermesi, seçilen diaspora vekillerinin anavatan parlamentosunda diasporanın sorunlarıyla doğrudan ilgilenmesi beklenmektedir. Bunun için ise ulusal sınırları kapsayan geleneksel parlamentonun, yurt dışında yaşayan vatandaşların da kendisini temsil imkanı bulduğu Laguerre'nin (2020) ifadesiyle "kozmo-ulusal parlamento" haline dönüşmüş olması gerekmektedir. Ancak bu konu henüz belli ölçüde destek bulmakla birlikte daha ziyade ihtiyatla karşılanan ve hatta muhalefet edilen bir düzeydedir. Muhalif söylemlerin odağında ise yurt dışında yaşayanların vergi (özellikle gelir vergisi) vermemesi ve buna bağlı olarak anavatana sadakat düzeyinin tartışmalı olduğu iddiası bulunmaktadır.

Yurt dışında yaşayan kişilerin, diaspora niteliğiyle, anavatan parlamentolarında temsil edilmesi konusu, gerek akademik çalışmalar açısından gerekse siyaset pratiği açısından başlangıç aşamasında olan güncel bir konudur. G. Sheffer (1986), M. Laguerre (1998), T. Faist (2003), R. Baubock (2003) gibi çeşitli akademisyenlerce diaspora merkezli olmakla birlikte farklı açılardan konunun bir süredir ele alındığı bilinmektedir. Henüz oluşum aşamasında olmakla birlikte bu konu hakkında çeşitli yasal düzenlemeleri hayata geçiren Fransa, İtalya, Hırvatistan gibi ülkelerin ortaya koyduğu tecrübe, araştırmacılara akademik alanda nitel araştırmalar yapma imkanı sunmaktadır.

Bu kapsamda ele alınan çalışma, yurt dışında yaşayanların anavatan parlamentolarında temsil edilmesi konusunda, vergilendirme hususunun engel teşkil edip etmediği yönündeki tartışmalara odaklanmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda hali hazırda yurt dışında yaşayan vatandaşlarına parlamentoda temsil imkanı sunan bazı ülkelerin ortaya koyduğu siyasal pratiklere yer verilecek ve tartışmalar ekseninde konunun muhtemel geleceğine ilişkin değerlendirmeler yapılacaktır.

Vergilendirme-Temsil İlişkisi

İnsanlığın yaşadığı tarihsel deneyimler neticesinde ortaya çıkan devlet ve benzeri örgütlenmelerde verginin önemli bir politik enstrüman olduğu bilinmektedir. Devletlerin halktan aldığı vergiler bir yandan ekonomik kaynak olma özelliği taşırken diğer yandan ise karar alma gücüne sahip olunduğunu ispat eden (Mutascu, 2011: 341) egemenlik göstergesi olmaktadır. Vergilendirmenin aynı

zamanda devlet ile birey arasında yapılan psikolojik bir sözleşme olması (Kitapcı, 2017: 440), verginin aidiyet yönüne de vurgu yapmaktadır.

20.yüzyıla damgasını vuran ulus-devlet oluşumunda teritoryal niteliği öne çıkan vergilendirme konusu, özellikle 2. Dünya Savaşı'nın ardından başlayan ve hızlı gelişim gösteren küresel göç hareketliliğinin neden olduğu gelişmelerden etkilenmiştir. Zira büyük ölçüde kalıcılaşan kitlesel göç olgusu gerek ev sahibi ülkelerde gerekse anavatan (köken) ülkelerde vatandaşlık ve siyasal katılım odaklı birçok politik tartışmayı beraberinde getirmiştir. Vergilendirme konusu bu tartışmalar arasında yer alan başlıklardan birisidir. Normalde yasalar, her yetişkin yurttaşın devlete vergi ödemesini gereklilik olarak ortaya koymaktadır. Ancak bu kural, göçmenler söz konusu olduğunda uygulamada farklılıklara uğramaktadır. Deniz aşırı ülkelerde süresiz oturma iznine sahip kişiler ev sahibi ülkelerine vergi ödedikleri için birkaç istisna dışında anavatanlarına düzenli vergi ödememektedirler. Örneğin anavatanda mülkü olanlar yıllık emlak veya mülkiyet vergilerini ödemeye devam ederken gelir vergisinden (ev sahibi ülkede zaten ödediğinden) muaf tutulmaktadır (Laguerre, 2020: 91). Bu durumda, bir ülkeye vatandaşlık bağı ile bağlı olan bir kişinin başka bir ülkede ikamet edip o ülkeden gelir elde etmesi durumunda gelirin hangi ülke tarafından vergilendirileceği konusu önemli bir tartışma alanı oluşturmaktadır (Can, 2018: 49). Yine anavatan ülkelerine vergi vermeyen ama yüklü miktarda döviz aktarımı ya da havale gönderimi yapan göçmenlerin ülkelerinin geleceği ile ilgili kararlarda söz sahibi olma isteği de yeni bir siyasal katılım pratiği anlamı taşımasıyla manidardır.

"Temsil Yoksa Vergi de Yok! (No Taxation Without Representation)" sloganı 250 yıl önce (1750-1760'lı yıllarda) ortaya atılan ve bağımsızlığın sembolü haline gelen bir niteliğe sahiptir. Sloganın Amerikan Devrimi bakımından anlamı ve arka planı "Why Not Taxation and Representation? British Politics and The American Revolution" başlıklı çalışmada S. Galiani ve G. Torrens (2016) tarafından oldukça net bir şekilde kaleme alınmaktadır. İngilizlerin çeşitli politik dengeler nedeniyle temsil yetkisi vermediği kolonilerin bunun karşılığında vergi vermeyeceklerini ilan ederken bu sloganı kullandıkları bilinmektedir (Galiani ve Torrens, 2018: 25).

Vergilendirme ile temsil arasındaki ilişkiyi göstermesi bakımından bu örnek oldukça ufuk açıcıdır. Ancak bu örneğin güncel problem ile oldukça sınırlı benzerliği bulunmaktadır. Sözgelimi güncel örnekte, vergilendirme ve temsil konusuna muhatap olan İngiliz kolonileri yerine daha ziyade göçmen işçiler bulunmaktadır ve bu işçiler de bulundukları ülkelerde hem etkisiz poziyonda hem de sayıca azınlık konumundadır. Bu nedenle göçmenler anavatan ülkelerine yönelik "temsil yoksa vergi de yok" gibi bir eylemsellik içine girecek konumda değildir. Nitekim vergilendirme-temsil ilişkisi daha ziyade yurt dışında yaşayanlarca –ya da diasporalarca- değil anavatan ülkelerde bulunan muhalif kesimlerce "vergilendirme yoksa temsil de yok" yaklaşımıyla gündeme getirilen bir nitelik arz etmektedir. Ülkesine vergi vermeyen ve ülkesinde yaşamayan kişilerin ülkenin geleceği hakkında söz sahibi olması istenmemektedir (Laguerre, 2020: 91).

Topluma aidiyetin ve vatandaşlık hakkının bedeli olarak ele alınan vergilendirmenin (Yeniçeri, 2005: 280) temsil ile olan ilişkisi bu nedenle önem arz etmektedir. Vergilendirmenin siyasal etkisi göz önüne alındığında, tarihsel süreçte "temsilsiz vergileme"ye karşı verilen tepkiler sonucunda ulaşılan noktada halkın seçim yoluyla vergi politikalarını etkileyebilmesi, diğer taraftan katılımcılık, yerinden yönetim gibi temel demokrasi enstrümanlarının uygulanma düzeyinin mükellefin/seçmenin vergi ödeme/ödememe kararı üzerinde etkili olabilmesinden bahsedilmektedir (Aybarç vd, 2020: 243).

Temel mantık, bir yeri temsil edebilme yetisine sahip olmak için önce o yere ait olmanın gereği üzerine kurgulanmaktadır. Zira kişinin aidiyet hissetmediği bir yeri temsil edebilmesi mümkün olamayacaktır. Ait olmak için ise vergilendirmeye ihtiyaç duyulmaktadır. Diğer yandan kişiler de aitlik hissetmedikleri ya da kendisini temsil etmediğini düşündüğü bir devlete vergi vermek istemeyecektir.

Ne var ki, ele alınan konu bu denli basit bir denklem içermemektedir. Kimin aidiyetinin hangi ölçüde olduğuna kimin karar vereceğinden, aidiyet için vatandaşlık bağının yeterli olup olmayacağına veya verginin bir aidiyet ve sadakat ölçütü olup olamayacağına kadar geniş bir tartışma zemini ortaya çıkmaktadır. Bu tartışmaları ortaya çıkaran gelişme ise; küresel göç dalgalarıyla çok sayıda göçmenin ülkesinden ayrılması ama ülkesiyle bağını koparmayarak ulusaşırı toplumsal alanlar oluşturmasıdır. Ülkesinden uzakta yaşayan ve ülkesiyle bağlarını koparmayan insanların politik temsili nasıl belirlenecektir?

Yurt Dışında Yaşayanların Anavatan Parlamentosunda Temsili

II. Dünya Savaşı'nın ardından yaşanan nüfus hareketliliği eksenli gelişmeler; ülke dışında yaşayan vatandaşların ya da politik ifadesiyle seçmenlerin de hesaba katılmasını gerektirmiştir. Böylece geleneksel ulus-devlet merkezli bakış açısının yeniden şekillenmesine zemin hazırlamıştır. Zira yurt dışında yaşayan vatandaşların da ulus kapsamına dahil edilmesi bu sayede gündeme gelmiştir. Kuşkusuz bu konuda, yurt dışında yaşayanların ülke ekonomisine katkıları temel güdüleyici etken olmuştur. Gelişmekte olan ülkelerden ya da çevre ülkelerden merkeze-gelişmiş ülkelere doğru yönelen yoğun göç dalgaları, göç veren ülkelerin havaleler ve girişimler aracılığıyla önemli oranda ekonomik gelir elde etmesini sağlamıştır. Ancak ilerleyen dönemlerde kısa süreli göç hareketliliklerinin planlananın aksine kalıcılaşma pratiğine dönüşmesi, ekonomi merkezli göç olgusunun politik zemine doğru kaymasına kapı aralamıştır ki, bunun en somut örneği ulusaşırı toplumsal alanların oluşumudur.

Ulusaşırı toplumsal alan oluşumunun politik yansıması; çifte vatandaşlık hakkı verme, yurt dışında oy kullanma olanakları sunma ve diasporaların anavatan parlamentolarında temsil edilmesini kolaylaştırma şeklinde kendini göstermiştir (Laguerre, 2020: 23). Bu noktada çifte vatandaşlık ve yurt dışında oy kullanma hakkının anavatan parlamentosunda temsile giden yolda iki önemli kilometre taşı olarak ele alınması gerekmektedir.

Çifte Vatandaşlık ve Yurt Dışında Oy Kullanma Haklarının Kazanımı

Geleneksel ulus-devlet pratiğinde kendisine sınırlı imkan bulan çifte vatandaşlık konusu, iki ayrı devlete üye olma anlamında, göç olgusunu irdelemek bakımından elverişli bir niteliğe sahiptir. Bu yönüyle de ayrıyeten ele alınmayı hak etmektedir. Çifte vatandaşlık uygulaması, sınırların ve ulus-devletlerin varlığını reddetmeksizin göçmenlerin göç alan ve göç veren olmak üzere iki ayrı devletin yurttaşlığını elde etmesini ifade etmektedir. Bu doğrudan iki ayrı yurttaşlık olabileceği gibi, bazılarında bir ülkenin yurttaşıyken diğer ülkede de belirli yurttaşlık haklarına sahip olmayı içerebilmektedir. Diğer bir ifadeyle ikinci ülke, göçmenlerin anavatanlarıyla bağlarını devam ettirmesine tolerans gösterebilmektedir (Faist, 2003: 368). Çifte yurttaşlık yoluyla oluşan bu yeni durum, yurt dışında yaşayanların anavatanlarında temsili konusunun gelişiminde önemli bir alt yapı teşkil etmektedir.

Yurt dışında oy kullanma hakkı konusu ise iki yönlü ele alınmayı gerektirmektedir. Yurt dışında yaşayan kişilerin anavatan seçimlerinde oy kullanma hakkı ile yurt dışında oy kullanma hakkının

birbirinden ayırt edilmesi zorunluluktur. Zira bu iki durum arasında gerçekleşme ve etkiler bakımından farklılıklar bulunmaktadır.

Yurt dışında yaşadığı halde kişilerin seçim dönemlerinde ülkesine gelerek seçimlerde oy kullanma hakkı öteden beri uygulanan ve kişilerin vatandaşlık hakkı olan bir durumdur. Ancak bu yöntem, yurt dışında yaşayanlar açısından oldukça zahmetli bir süreci barındırmaktadır. Çünkü bu kişilerin, temel vatandaşlık hakkı olmasına rağmen, oy kullanabilmek için vakit ve nakit harcamasını göz önüne alma mecburiyeti bulunmaktadır. Desteklediği partiye oy vermek arzusundaki bir seçmenin seçim günü oy kullanabilmek için yurt dışından gelme kararı; en azından birkaç günlük bir vakit planlaması, gidiş-dönüş bilet maliyetleri, diğer ulaşım ve barınma giderleri, çalıştığı iş yerinden izin alma zorunluluğu gibi daha birçok etmenin bir araya gelmesiyle verilmektedir. Ne var ki, yalnızca bir oy vermek için bu denli bir fedakarlıkta bulunma mecburiyeti, diasporada birçok kişinin siyasal katılımdan vazgeçerek hakkından feragat etmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla her ne kadar diasporanın oy kullanma hakkı saklı olsa da gerekli şartlar oluşturulmadığından bu hak kâğıt üzerinde kalmaktadır. Bu konuda mağduriyetin tek taraflı olmadığını, karar alıcılar açısından da sürecin ciddi zorluklar barındırdığını belirtmek gerekmektedir. Zira ülkelerin her bir vatandaşının olduğu noktada seçim işlemini icra etmesi denetim, güvenlik, ekonomik yük gibi etmenlerden ötürü beklenen bir durum değildir.

Yurt dışında oy kullanma hakkı ise, diasporanın anavatan seçimleri için oy verme işlemini yaşadığı ülkede gerçekleştirebilmesini ifade etmektedir. Diaspora üyeleri elçilik-konsolosluk binalarında ya da önceden tahsis edilen mekanlarda resmi gözetim altında oylarını kullanarak seçimlere katılım göstermektedirler. Anavatan seçmenlerine nazaran her halükârda daha zahmetli bir süreç içerse de yurt dışı seçmenlerin bulundukları ülkelerde oy kullanabilmesi önemli bir kolaylık sağladığından bunun neticesinde siyasal katılım oranlarında önemli yükseliş görüldüğü bilinmektedir. Örneğin yurt dışında oy kullanma hakkını 2014 yılında yapılan düzenleme ile hayata geçiren Türkiye'de yurt dışı seçmenlerin seçimlere katılım oranı %10 seviyesinden %50 mertebesine ulaşmıştır. Bu artışın temel belirleyicisinin yurt dışında sandıkların kurulması olduğu net bir şekilde görülmektedir. Bununla birlikte yüksek siyasal katılım oranlarında seçmenlerin anavatan siyasetine yön verme arzusu ve motivasyonunun etkisini de gözardı etmemek gerekmektedir. Nitekim yurt dışında oy kullanma hakkını verdiği halde yurt dışı seçmenlerini anavatan seçimlerine katılıma ikna edemeyen ve katılımın oldukça düşük seviyelerde kaldığı ülke örnekleri de mevcuttur. Dolayısıyla yurt dışında oy kullanma hakkının işlevsel olabilmesi için, yurt dışı seçmenlerin anavatan siyasetine ilgi duyması ve politika belirleme/karar alma süreçlerine etki edeceğine dair bir motivasyona sahip olması da gerekmektedir. Buna ilaveten yurt dışı seçmen profilinin demografik verileri de (eğitim, gelir, meslek, yaş, cinsiyet, doğum yeri) göz önüne alınmalıdır.

Çifte vatandaşlık hakkına sahip olunması ve yurt dışında oy kullanma hakkının kazanılması, diaspora-anavatan ilişkilerinde siyasal katılım düzeyinin genişletilmesi ve derinleştirilmesi konularında etkileşimi beraberinde getirmektedir. Teritoryal sınırların dışında kurulan bu yeni ilişkiler diasporanın anavatan parlamentosunda temsil edilme isteğini de ortaya çıkarmaktadır.

Anavatan Parlamentosu Temsilinde Ülke Örnekleri

Esasında yurt dışında yaşayan kişilerin ülkelerinde yapılan seçimlere katılımı 150 yılı aşkın bir geçmişe sahiptir. Yurt dışında oy kullanma hakkı günümüzde de gümrüklerde oy kullanma, posta ile oy kullanma, elektronik oy kullanma, sandıkların yurt dışında kurulması gibi çeşitli uygulamalar aracılığıyla dünya geneline yayılmış durumdadır. (Anaz ve Köse, 2020: 26). Ne var ki, yurt dışının seçim çevresine dönüştürülmesi ve diasporanın parlamentoda temsili bu denli yaygınlaşmamıştır.

Henüz başlangıç aşamasında sayılabilecek diasporanın anavatan parlamentosunda temsil edilmesi konusunda ülkeler arasında yaklaşım farklılıkları belirgin durumdadır. Dünya genelinde birçok ülke bu konuda izleme ile yetinerek henüz herhangi bir girişimde bulunmazken oldukça sınırlı sayıda ülke (yaklaşık 20 ülke) yurt dışında yaşayan vatandaşlarının ulusal parlamentoda temsiline onay vermiş durumdadır. Bazı ülkeler ise konuyu belli dönemde ele almış ancak uygulanmaması yönünde karar almıştır. Hali hazırda yurt dışı seçim çevresi uygulamaları Fransa, İtalya, Portekiz, Hırvatistan, Romanya, Makedonya, Litvanya, Cape Verde, Cezayir, Tunus, Kolombiya, Ekvator, Dominik Cumhuriyeti, Mozambik, Senegal, Moritanya, Gine Bissau ve Mali'de uygulama imkanı bulmuştur.

1948 yılında Senato'da diasporaya temsiliyet veren Fransa bu konuda ilk örnek ülke olma özelliğine sahiptir. Ayrıca Fransa 2012 yılında Temsilciler Meclisi'nde de temsil imkanı sağlamıştır. 1976'da Portekiz, 1995'te Yeşilburun Adaları (Cape Verde) ve Hırvatistan, 2002'de Kolombiya, 2004'te Mozambik ve 2006 yılında da İtalya yurt dışında yaşayan vatandaşlarına anavatan parlamentosunda temsil imkanı sunmuştur. Diasporanın anavatan parlamentosunda temsilinde vekillerin belirli bir bölgeyi (İtalya, Portekiz) ya da geneli temsil etmek üzere seçildiği (Fransa) farklı örnekler bulunurken, diaspora vekillerinin oransal temsili de ülkeden ülkeye farklılık arz etmekle birlikte %1 ila %8 arasında seyretmektedir. Örneğin 152 üyeli Hırvatistan parlamentosunda 3 (%2,6), 72 üyeli Yeşilburun Adaları'nda 6 (%8,3), 331 üyeli Fransa'da (senato) 12 (%3,6) ve 630 üyeli İtalya'da 12 (%1,9) üye ile temsil sağlanmaktadır. Böylece ülkeler bir yandan yurt dışında yaşayan vatandaşlarıyla bağlantı kurmayı amaçlarken, diğer yandan ise ulusal çıkarlar konusunda onları da süreci dahil ederek etki alanını artırma imkanına kavuşmaktadır (Navarro vd, 2007: 28). Dünya üzerinde yurt dışında yaşayan vatandaşlarını ulusal parlamentosunda temsil etme konusunda en başarılı örneği veren ülkeler İtalya ve Fransa'dır. Bu iki ülkenin ortaya koyduğu tecrübe konu ile ilgili önemli veriler sunmaktadır. Çalışmanın kapsamına girmediğinden genel hatlarıyla ifade etmek gerekirse, yurt dışında yaklaşık 5,3 milyon vatandaşı bulunan İtalya'da 4 yurt dışı seçim çevresi için toplamda 12 milletvekilliği ve 6 senatörlük ayrılmaktadır (TBMM, 2020: 95). Yurt dışında 1,3 milyon seçmene sahip olan Fransa'da ise 11 milletvekilliği ve 12 senatörülük için 11 yeni dar bölge kıtalar arasında paylaştırılmaktadır. Bununla birlikte 2013 yılında hayata geçirilen düzenlemeden bu yana Yurt Dışı Fransız Meclisi de (AFE), tüm dünyayı kapsayan 15 seçim bölgesinde dolaylı genel oyla 6 yıllığına seçilen 90 meclis üyesinden oluşan bir meclis olarak hizmet vermektedir (Assemblee des Français de I'etranger, 2009).

Belçika, Meksika, Haiti ve Filipinler gibi çeşitli ülkelerde ise konu tartışılmış ve çeşitli olumsuzlukları öne çıkartılarak reddedilmiştir. En önemli etmenin diaspora temsilinin seçim öncesi ve sonrası süreçlerde oldukça maliyet içermesi olduğunu belirten Laguerre'ye göre (2020: 222), konunun reddedilmesinde çifte vatandaşlığın makul görülmemesi, diasporanın anavatan siyasetinde belirgin role sahip olma tehlikesi, ülke içinde ayrışmaya neden olma potansiyeli ve sadakat düzeyine ilişkin endişeler de belirleyici role sahiptir.

Sadakat Gölgesinde Bir Tartışma: "Vergilendirme Olmaksızın Temsil Olur mu?"

Yurt dışında yaşayan kişilerin anavatan parlamentosunda temsil edilmesi konusunda itiraz edenlerin üzerinde yoğunlaştığı kavram "sadakat" kelimesidir. Esasında sadakat kavramı "diaspora" tanımlarında ve çalışmalarında sıklıkla karşımıza çıkan bir nitelik arz etmektedir. Zira gerek ev sahibi ülkeler gerekse köken ülkeler açısından yurt dışında yaşayanlar kolaylıkla kriminalize edilerek "potansiyel şüpheli" ya da "yabancı" olarak ilan edilebilmektedir. Örneğin Safran'ın belirttiği (1991: 83) diaspora tanımında ortaya konan temel ölçütler arasında; etnik bilince sahip ve anavatanına sadakatini koruyan toplum vurgusu yapılmaktadır. Yine ev sahibi toplumlar da sadakat kavramını, göçmenlerin aleyhinde yeni biçimlendirmelere tabi tutarak işlemektedir (Ulusoy, 2015: 219). Anavatanda diasporaya karşı mesafeli yaklaşanlar ise, yurt dışında yaşayan kişilerin gerçekte kime/nereye sadık olduğunu tartışmaya açmaktadırlar. Nitekim kişilerin gündelik faaliyetlerini yerine getirirken ev sahibi devlete gönüllü ya da zorunlu şekilde sadık olmaları ulusal menfaatler bakımından tehlikeli görülmektedir.

Yurt dışında yaşayan insanlar açısından sadakat konusu, oldukça karmaşık yapıdadır. Çoğunlukla ev sahibi ülke ile anavatan ülke arasında gelgitler yaşamaktadırlar. Konuyu teorik düzlemde ele alan Sheffer'a göre (2020: 367), diaspora üyeleri ev sahibi ülkelerine iç alanda sadakat gösterirken anavatanlarına ise anavatan politikaları ve devlet-ötesi siyaset konusunda sadakat göstererek bölünmüş sadakat modelini ortaya koymaktadır. Burada diaspora üyelerinden beklenen; yaşadıkları ülkelerde geçerli olan yasa, norm ve ilkelere uymaları, vergilerini vermeleri, gerektiğinde askerlik hizmetini yerine getirmeleri, seçme ve seçilme hakkını kullanmalarıdır. Bununla birlikte parasal katkı yapmak, kültürel alışverişlerde bulunmak, bilgi toplamak ve aktarmak gibi diğer alanlarda da anavatanlarına sadakat göstermelidirler. Ne var ki, bu durum ev sahibi toplumlar ile hükümetler arasında gerilim ve anlaşmazlıkların filizlenmesi için verimli bir alt yapı oluşturmaktadır.

Sheffer'e göre (2020: 383), gerek ev sahibi ülkeler gerekse anavatan ülkeler açısından bu gerilimli alanların oluşumunu belirleyen çok sayıda faktör bulunmaktadır. Ama bu konuda özellikle anavatanın takınacağı tutum ve sahip olduğu koşullar diasporanın sadakat düzeyine etki etmektedir. Örneğin sosyo-ekonomik, kültürel ve politik koşullar bakımından ev sahibi ülke ile anavatan ülke arasındaki farklılıklar belirleyici olabilmektedir. Anavatanlardaki kültürel, politik ve ekonomik koşullar ev sahibi ülkelere veya diasporalara hakim olan koşullardan daha kötü olduğunda bu durum diasporaların ev sahibi ülkelere olan bağlılıklarını artırabilmektedir. Bu durumlar göz önüne alındığında anavatan hükümetlerinin, kendileriyle aynı etnik kökenden olan yurt dışındaki grupların kendilerine yönelik sadakatine güvenememesi beklenen bir gelişme olmaktadır.

Sadakat tartışmalarında muhaliflerin gündeme getirdiği konuların başında vergilendirme hususu gelmektedir. Anavatan parlamentosunda temsil talebinde bulunan diasporanın çoğunlukla anavatanda yaşamaması ve vergi vermiyor oluşu önemli bir problem olarak gösterilmektedir. Hırvat ve İtalyan parlamentolarındaki tartışmalara ilişkin alan araştırması yapan Laguerre'nin verdiği bilgilere göre (2020: 91-180), bu iki devlette yaşanan tartışmalarda vergi konusu önemli ayrışma nedeni olarak durmaktadır. Konuya taraftar olanlar açısından, diasporanın temsili için yeterli gerekçeler bulunmaktadır. Örneğin bir İtalyan vekili bunu şu sözlerle ifade etmektedir: "Bizler hep olduğumuz gibi hala İtalyanız. İtalya'da yapamadığımız için, daha iyi bir hayat kurmaya karar verdik ve hala

İtalyanız. Dışarıdan yolladığımız paralarla 50'li 60'lı yıllardaki zor zamanlardasık sık İtalya'ya yardım ettik. İtalya'nın ayakta kalması için gerçekten yardımcı olduk, bu yüzden artık İtalya'nın bize karşılığını verme zamanı geldi" (Laguerre, 2020: 92). Kanada'da yaşayan İtalyan milletvekilinin sarf ettiği bu sözler II. Dünya Savaşı sonrasında işgücü göçünü yaşayan birçok ülkede kolaylıkla rastlanılabilecek türdendir. Zira göçmen işçilerin ülkelerine gönderdiği havaleler ve ülkelerine yaptıkları yatırımlar birçok ülke açısından günümüzde dahi önemli bir kaynak konumundadır. Bununla birlikte ikamet ettiği ülkede vergisini veren bir kişinin anavatanda yeniden vergiye tabi tutulması fikri, çifte vergilendirme anlamına geleceğinden vergide adalet ilkesine uygun bulunmamaktadır. Öyle ki, çifte vergilendirmenin diasporanın anavatandan uzaklaşmasına ve bu nedenle mevcut ekonomik gelirlerin de kaybedilmesine neden olacağı düşünülmektedir.

O halde her ne kadar anavatanda yaşamadıkları için gelir vergisi vermiyor olsalar da, yurt dışında yaşayanlar gerek havaleler yoluyla gerekse yatırımlar yoluyla ülkelerine dolaylı olarak vergi vermiş olmuyorlar mı? Bu sorunun yanıtı politik tartışmalarda belirlenen konumlanmaya göre değişiklik arz etmektedir. Kesin olan husus; vergilendirmeyi "sadakat" açısından temel ölçüt haline getirmenin esasında oldukça tartışmalı bir konu olmasıdır. Zira düzenli olarak vergisini ödeyen bir kişinin de diğer yandan ülke aleyhinde faaliyetlerde bulunduğu yönündeki örnekleri bulmak çok da zor olmayacak bir durum arz etmektedir.

Bu durumda ikinci bir soru karşımıza çıkmaktadır: O halde diasporanın temsiline muhalif olmanın çok daha önemli bir sebebi olabilir mi? Laguerre'nin (2020: 94) İtalya ve Hırvatistan örneklerinden ulaştığı sonuç, muhaliflerin (daha ziyade muhalefet partileri) rakiplerinin daha fazla oy alma ihtimalinden duyduğu çekincedir. Nitekim diasporada en fazla örgütlü olan yapı, yurtdışında aldığı oylarla rakiplerinin çok daha geriye gitmesine neden olabilecektir. Hırvatistan'da iktidardaki Hırvat Demokratik Birlik Partisi'nin (HDZ), yurt dışı oylarıyla rakibi Sosyal Demokrat Parti'yi geride bırakması bunun somut örneğidir. Her ne kadar henüz parlamentoda temsil tartışılmasa da, Türkiye'de de benzeri neticeden bahsedilebilir. Nitekim 2014 yılından itibaren yapılan seçimlerde en fazla oyu alan partinin iktidar partisi (Adalet ve Kalkınma Partisi) olması durumu belirgindir. Son yapılan 2018 seçimlerinde yurt dışında kullanılan 1.502. 140 oyun 777.012'sini AK Parti tek başına, ittifak toplamında ise yaklaşık 900 binini almıştır. Ortaya çıkan bu pratikler, diasporanın anavatan seçimlerine ne denli etki edebileceğini göstermektedir. Bu noktada diasporanın siyasal tercihlerine şüphe ile yaklaşma konusunun yalnızca muhalefet partileri için geçerli olmadığını da özellikle vurgulamak gerekmektedir. Zira diasporanın anavatanda bulunan iktidar/parti aleyhinde tutum sergileme ihtimali de bulunmaktadır. Buna örnek olarak, özellikle Fransa'da yaşayan, Fas diasporasının Arap Baharı sonrası Fas siyasetini şekillendirmede oynadığı rol verilebilir (Aboussi, 2018: 241).

Sonuç ve Değerlendirme

Uluslararası göç bağlamında insanlık tarihin en yoğun hareketliliğinin yaşandığı günümüzde, ulus-devlet merkezli örgütlenme alışkanlıkları büyük ölçüde aşınmaya uğramıştır. Devletlerin sınırları belirginliğini koruyor olsa da geleneksel ulus tanımlamaları yeniden ele alınmak durumunda kalmaktadır. Sınırlarının ötesinde yaşayan vatandaşlarının sayısı görmezlikten gelinmeyecek ölçüde artan ülkelerin bunun getirdiği değişim ya da dönüşümlere kayıtsız kalması mümkün değildir. Özellikle

iletişim ve ulaşım imkanlarının yaygınlaşmasıyla geleneksel sınırların belirsizleşmesi, daha doğrusu kontrol edilebilir olmaktan çıkması yeni politikalar belirlenmesini zorunluluk haline getirmektedir.

Az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerden gelişmiş ülkelere yönelen yoğun işgücü göçleri, 1950'li yıllardan itibaren birçok ülke için önemli bir gelir kaynağı olmuştur. Genel işsizlik oranlarını düşürmesi bir yana göçmen işçilerin ülkelerine gönderdiği havaleler ve ülkelerine yönelttikleri yatırımlar işgücü göçlerinin teşvik edilmesinde önemli motivasyona neden olmuştur. Ne var ki, ekonomik kaygılarla büyük ölçüde kısa süreli olarak gittikleri ülkelerden geri gelmeyen bu yoğun işgücü göçü, kalıcılığın belirginleşmesiyle birlikte modern diasporalar halini almakta ve gerek göç alan ülkelerde gerekse göç veren ülkelerde politik tartışmaları beraberinde getirmektedir.

Ülkelerine gönderdikleri havaleler ve yaptıkları yatırımlar ile bağlarını devam ettiren diaspora üyelerinin, anavatan siyasetiyle ilgilenme ve hatta ona etki etme konusunda taleplerde bulunmaya başlaması, bahsedilen politik tartışmalar arasındadır. Bunun ilk adımları çifte vatandaşlık ve yurt dışında oy kullanma haklarının elde edilmesiyle atılmıştır. Ne var ki, anavatan seçimlerinde oy kullanan yurt dışı seçmenlerin arzu ettikleri oranda temsil edilmemeleri ve anavatan parlamentosunun onların sorunlarıyla yakından ilgilenme konusunda isteksiz olduğu yönündeki inanç, diaspora üyelerinde temsil konusunu öncelikli gündem haline getirmektedir. Fransa ve İtalya başta olmak üzere yaklaşık yirmi ülkede bu noktada yasal düzenlemeler hayata geçirilerek anavatan parlamentosunda diasporanın kendi temsilcileriyle bulunmasının yolu açılmış durumdadır. Bazı ülkeler konuyu tartışarak uygulamayı reddetmiş olsa da henüz bu konuda birçok ülke çekimser kalmayı tercih etmektedir.

Yurt dışında yaşayanların anavatan parlamentosunda temsil edilmesi konusuna getirilen eleştirilen odağında ise sadakat meselesi bulunmaktadır. Anavatanda yaşamayan ve ülkesine vergi vermeyen kişilerin parlamentoda temsil edilmesi, konuya muhalif yaklaşanlar açısından tehlikeli bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Amerikan Devrimi'ne esin kaynağı olan "temsil yoksa vergi de yok" çıkışına benzer şekilde "vergi yoksa temsil de yok" düşüncesi bu nedenle dile getirilmektedir. Ne var ki; Fransa, İtalya ve Hırvatistan gibi çeşitli ülke örnekleri incelendiğinde konu ile ilgili tartışmanın daha ziyade seçim zamanlarında gündeme getirildiği ve oy kaygısıyla hareket edildiği izlenimi uyanmaktadır. Zira yurt dışında yaşayan kişiler ikamet ettikleri ülkelerde vergi vermekle birlikte aynı zamanda gerek havaleler gerekse yatırımlar yoluyla anavatanlarına önemli kaynak aktarmaktadır. Sahip oldukları mülkler ve gayrimenkuller ile ilgili ödedikleri vergiler de bu kaynaklar arasındadır.

Sonuç olarak, ulusaşırı toplumsal alanların oluşumunu hızlandıran ve etkisini de artırarak devam ettireceği görülen küresel göç hareketlilikleri gerçeği karşısında diaspora-anavatan ilişkilerinde temsil konusu güncelliğini koruyacak nitelikte görünmektedir. Yurt dışında yaşayan vatandaşlarının ekonomik ve diplomatik desteğine ihtiyaç duyan ülkelerin temsil talepleri karşısında kayıtsız kalması mümkün görünmemektedir. Karar alıcıların, politika yapıcıların bu gerçekten hareketle süreci geniş perspektifte ele alması diasporayı sosyo-ekonomik, siyasi ve kültürel menfaatler açısından işlevsel hale getirmesi yararlı görülmektedir.

Kaynakça

Aboussi, M. (2018). The Emigrant Political Participation in Morocco and Tunisia: Diasporic Civil Society and the Transnationalization of Citizenship in the Arab Spring Context. *The Journal of North African Studies*, 25(2). 228–250. doi: 10.1080/13629387.2018.1535318. Erişim Tarihi: 20.05.2021

Assemblee des Français de I'etranger (2009). Historique. Erişim adresi https://www.assembleeafe.fr/historique,16.html

Aybarç, S; Selim, S; Arslan, N. (2020). Vergilendirme ve Demokrasi Arasındaki İlişkinin Analizi: Manisa Celal Bayar Üniversitesi Örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, TBMM'nin 100. Yılı ve Millî İrade Özel Sayısı, 241-266.

Can, Sude. (2018). Çifte Vergilendirme ve Çifte Vergilendirmeyi Önleme Yöntemleri, *Hukuk Gündemi*, 1, ss.49-60. ISSN 1306-2867.

Faist, T. (2003). Uluslararası Göç ve Ulus-aşırı Toplumsal Alanlar. Bağlam Yayınları, İstanbul.

Galiani, Sebastian and Torrens, Gustavo, Why Not Taxation and Representation? British Politics and the American Revolution (January 2018). Available at SSRN: https://ssrn.com/abstract=2846776 or http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2846776

Kearney M. 1991. Borders and boundaries of state and self at the end of the empire. J. Hist. Sociol. 4(1):52–74

Kitapcı, İsmail. (2017). Vergiye Psikolojik Bir Bakış: Gelir İdaresi Başkanlığı Tarafından Yayınlanan Vergi Afişlerinin Vergi Psikolojisi Açısından Değerlendirilmesi. *Maliye Dergisi*, 173: 439-466.

Laguerre, M. (2020). Avrupa'da Parlamento ve Diaspora. GAV Perspektif Yayınları, Ankara.

Maruf, Muhammed (2021). SWARA ve ARAS Yöntemleri ile Türkiye'de 1980 Sonrasındaki Seçimlerin Katılım ve Çoğulculuk Kriterlerine Göre Sıralanması. *Premium E-Journal of Social Sciences*. 5/11, 35-44.

Mutascu, M. (2011). Taxation and Democracy. *Journal of Economic Policy Reform*. 1-9.

Navarro, C; Morales, I; Gratschew, M. (2007). "External voting: a comparative overview". Voting from Abroad: The International IDEA Handbook. Stockholm: International IDEA.

Safran, William. (1991). Diasporas in Modern Societies: Myths of Homeland and Return. Diaspora: *A Journal of Transnational Studies*. 1/1,83-99. https://muse.jhu.edu/article/443574. Erişim Tarihi: 20.05.2021

Sheffer, Gabriel. (2020). Diaspora Politikaları. GAV Perspektif Yayınları. Ankara.

TBMM, Türkiye Büyük Millet Meclisi (2020). Dünyada seçim sistemleri, (Yay. Yönetmeni Emrah Hurma). Yayın No: 12. TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı Yayınları. Ankara.

Ulusoy, Ergin. (2015). Diasporayı Yeniden Düşünmek: Diaspora Teorisi ve Modern Diasporanın Temel Parametreleri. *Göç Dergisi*. 208-228.

Yeniçeri, H. (2005). Vergi Yükümlerinin Vergi Karşısındaki Tutum ve Davranışlarının Gelir Düzeyine Göre Karşılaştırılması. *Sosyoloji Konferansları*, 31, 279-299.

Uluslararası
Göç Araştırmaları Kongresi
International Migration Researches Congress
ISBN: 978-605-06728-9-3

Jorge Semprun'un *Hoşça Kal Güzel Aydınlık* Başlıklı Yapıtında Sürgünün Yolculuğu

The Exile's Journey in *Adieu, Vive Clarté …* by Jorge Semprun

Çağrı Eroğlu[1]

Abstract

The autobiographical work titled *Adieu, vive clarté…* written by the Spanish writer and politician, Jorge Semprun, in French and published in 1998, narrates the exile of the writer, who migrated to France with his family during the Spanish Civil War in 1936. Semprun went to Bayonne from Bilbao with his family in September, 1936. Then, Semprun stayed with his father, José Maria Semprun Gurrea, who was appointed to the Netherlands as a representative of the Republic of Spain, and he settled in Paris for his high school education with his brother in 1939. *Adieu, vive clarté…* is the narrative of his first year in Paris. This first year formed around the feelings of loneliness, nostalgia, statelessness, strangeness represents the beginning of the life in exile with the fall of Madrid in March. The melancholy emerging as a result of a spiritual confusion because of the first flush of youth and the concern of belonging arising from the exile is narrated in a cyclic structure in the text. This structure, which centers the fall of Madrid, reflects various stages of spiritual and intellectual journey of the writer,

Özet

İspanyol yazar ve siyaset adamı Jorge Semprun'un Fransızca olarak kaleme aldığı ve 1998 yılında yayımlanan *Hoşça Kal Güzel Aydınlık* (*Adieu, vive clarté…*) başlıklı özyaşamöyküsel yapıtı, 1936 yılında İspanya İç Savaşı sırasında ailesi ile Fransa'ya göç eden yazarın sürgün deneyimini anlatır. Semprun, 1936 yılının Eylül ayında Bilbao'dan Bayonne'a ve oradan da İsviçre'ye gider. Ardından, İspanya Cumhuriyeti'nin temsilcisi olarak Hollanda'ya atanan babası José Maria Semprún Gurrea'nın yanında La Haye'da kalan Semprun, 1939 yılında lise öğrenimi için, ağabeyi ile Paris'e yerleşir. *Hoşça Kal Güzel Aydınlık* yazarın Paris'te geçirdiği bu ilk yılın anlatısıdır. Yalnızlık, nostalji, vatansızlık, yabancılık duyguları etrafında biçimlenen bu ilk yıl mart ayında Madrid'in düşmesiyle birlikte sürgün yaşamının başlangıcını simgeler. İlk gençliğin yarattığı ruhsal karmaşa ile sürgünün beraberinde getirdiği aidiyet endişesi sonucunda ortaya çıkan melankoli metinde döngüsel bir yapı içinde aktarılır. Madrid'in düşüşünü merkez alan bu yapı vatanına dönme olasılığını kaybetmiş

[1] Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Fransız Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, eroglu@ankara.edu.tr

who lost the possibility of returning to his country, and especially his effort to establish a new life through a new language. In this sense, this study aims to examine the exile's journey and the effort to establish a new life in *Adieu, vive clarté*…by Jorge Semprun through the concepts of language and belonging.

Keywords: Jorge Semprun, Spanish Civil War, Exile, Language, Belonging.

yazarın ruhsal ve düşünsel yolculuğunun çeşitli aşamalarını ve özellikle yeni bir dil aracılığıyla yeni bir yaşam kurma çabasını yansıtır. Bu bağlamda, bu çalışma Jorge Semprun'un *Hoşça Kal Güzel Aydınlık* başlıklı yapıtında sürgünün yolculuğunu ve yeni bir yaşam kurma çabasını dil ve aidiyet kavramları üzerinden incelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Jorge Semprun, İspanya İç Savaşı, Sürgün, Dil, Aidiyet.

Giriş

İspanyol yazar, senarist ve siyaset adamı Jorge Semprun 1998 yılında Fransızca olarak yayımlanan Hoşça Kal Güzel Aydınlık başlıklı özyaşamöyküsel yapıtında, İspanya İç Savaşı nedeniyle deneyimlemek zorunda kaldığı sürgünü anlatır. 1923 yılında Madrid'de doğan yazar, 1936 yılında İspanya İç Savaşı sırasında ailesi ile Bilbao'dan Bayonne'a ve oradan da İsviçre'ye gider. Ardından, İspanya Cumhuriyeti'nin temsilcisi olarak Hollanda'ya atanan babası José Maria Semprún Gurrea'nın yanında La Haye'da kalan Semprun, 1939 yılında lise öğrenimi için, ağabeyi ile Paris'e yerleşir. Semprun'un yaşamı bu dönemden itibaren köklü değişimlere uğrar ve bu ilk sürgün, yazarın tüm yapıtına yön verecek olan yaşam deneyiminin başlangıcını simgeler. Zira, İkinci Dünya Savaşı sırasında Fransa'da Direniş hareketine katılan ve 1943'te tutuklanarak Buchenwald Toplama Kampı'na gönderilen Semprun 1945'te Paris'e döner. Bu ikinci sürgünün ardından 1957'den 1962 yılına kadar İspanya Komünist Partisi'nde Franco rejimine karşı gizli görevler yürüten yazar, 1964 yılında görüş ayrılıkları nedeniyle partiden ihraç edilir. 1988-1991 yılları arasında İspanya Kültür Bakanı olarak görev yapan Semprun 2011 yılında Paris'te hayatını kaybeder. Yaşamöyküsü incelendiğinde XX. yüzyılın en çalkantılı dönemlerine tanıklık ettiği görülen yazarın yazınsal yapıtları İç Savaş, kamp deneyimi ve 1950'lerde yürüttüğü politik mücadele etrafında biçimlenir.

Tüm bu yaşamöyküsü içinde Gérard de Cortanze, Semprun'un varoluşunu belirleyen üç dönemin edebiyat, yaşam ve politika olduğunu belirtir (Cortanze, 2008: 118). Semprun da önce politikaya, ardından edebiyata olan ilgisinin köklerini "Benim, sırasıyla politikaya, sonra da edebiyata ilgi duymam nesnel bir tarihsel etkene bağlı: iç savaş başladığında on üç yaşında, sürgüne mecbur kaldığınızda da on beş yaşında olursanız bundan zarar görmeden çıkmanız pek mümkün olmaz" sözleriyle açıklar (Cortanze, 2008: 175). Bununla birlikte, yaşamının farklı dönemlerinde, farklı biçimlerde deneyimlediği- ülkesinden ayrılma, toplama kampına gönderilme ve tüm politik mücadelesinin merkezinde yer alan partiden ihraç edilme- sürgün Semprun'un yaşamı ve yapıtlarında karmaşık bir kavram olarak yer alır (Omlor, 2011: 69). Her ne kadar, bu üç farklı "sürgün" hali arasından İç Savaş ve ülkesinden sürülme yazarın yaşamöyküsüne damga vuran ilk olay olsa da yazarın

1963'ten itibaren yayımlanmaya başlayan özyaşamöyküsel romanlarının büyük kısmı kamp deneyimi ve politik mücadeleyi merkeze alır. Yazar, İspanya İç Savaşı ve Paris'teki sürgün yaşamına ise, yazınsal düzlemde kamp deneyimiyle yüzleşmesinin ardından, son dönem yapıtlarından Hoşça Kal Güzel Aydınlık'ta ayrıntılı biçimde yer verir.

Hoşça Kal Güzel Aydınlık yazarın Paris'te geçirdiği 1939 yılının anlatısıdır. Yalnızlık, nostalji, vatansızlık, yabancılık duyguları etrafında biçimlenen 1939 yılı, mart ayında Madrid'in düşmesiyle birlikte, her ne kadar yaklaşık üç yıldır ülkesinden uzak olsa da yazar için sürgün yaşamının gerçek başlangıcını simgeler. Madrid'in düşüşünü merkez alan anlatı bundan böyle vatanına dönme olasılığını kaybetmiş yazarın ruhsal ve düşünsel yolculuğunun çeşitli aşamalarını ve özellikle yeni bir dil aracılığıyla yeni bir yaşam kurma çabasını yansıtır. İlk gençliğin yarattığı ruhsal karmaşa ile sürgünün beraberinde getirdiği aidiyet endişesi ve nostalji metinde döngüsel bir yapı içinde aktarılır. Bu bağlamda, yapıt sürgünün yolculuğunu ve yeni bir yaşam kurma çabasını ortayan koyan öznel bir deneyimi dil ve aidiyet üzerinden incelemeyi olanaklı kılar.

Sürgünün Hüzünlü Toprağı

Hoşça Kal Güzel Aydınlık, "Bin yıl yaşasam bunca anım olmazdı", "Paludes'ü okuyorum", "İşte Batı'nın ortasına yerleşmiş, kutsal kent…" ve "Çok yakında soğuk karanlıklara dalacağız" başlıklı dört bölümden oluşur. Semprun'un "ergenliğin ve sürgünün keşfinin, Paris'in gizemlerinin, insanların, kadınlığın" ve "Fransız diline sahip oluşun anlatısı" olarak tanımladığı yapıt "iki savaş arası ergenliğinde yaşamın göz kamaştırıcı şanssızlığını, duyulmamış güzelliklerini keşfeden on beş yaşındaki çocuğun" (Semprun, 2000: 72) yaşam yolculuğunu aktarır. Semprun, içebakış, belleğin parçalı imgelerini yeniden kurgulama, anıların toplumsal çerçevesini oluşturma gibi "anımsamanın, geçmişi oluşturmanın tüm tekniklerini harekete geçirdi[ği]" (Semprun, 2000: 188) anlatısında, zamanda gidiş gelişlerin, öncelemelerin, geriye dönüşlerin "bedensel ve zihinsel olarak süre içinde yer alış biçimini [yansıttığını]" belirtir (Semprun, 2000: 153). Bu açıdan bakıldığında yapıtta yer alan ve yinelenen anılar aracılığıyla İspanya ve Fransa arasındaki coğrafi uzamın bellekteki izleri birbirine geçer, sınırlar kaybolur. 1932 yılında annesini, 1936'da ülkesini, dolayısıyla çocukluğunu kaybeden yazarın anlatısı çocukluğun huzuru ve hem sürgünün hem de yetişkinliğe geçişin yarattığı endişe arasında gidip gelir. Anlatının ekseninde ise sürgün yaşamının temel aşamalarını belirleyen anlar/anılar yer alır. Henri IV Lisesi yatakhanesinde başlayan anlatı Bayonne'daki ilk saatlere, Paris pastanelerinden birinde yaşanan tatsız bir olaya, Madrid'in düşüşünün öğrenildiği ana, Fransızcanın, André Gide, Malraux, Baudelaire ve diğer Fransız yazarların keşfine doğru genişler ve bu anlar/anılar aracılığıyla "sürgünün dilsel, coğrafi, siyasal ve etik aşamalarının keşfini" ortaya koyar (Tidd, 2008: 697).

Semprun'un keşif yolculuğu Edward Said'in betimlemesine uygun düşen biçimde "sürgünün, yolunu yitirmesine neden olan kaybı, yönetilecek yeni bir dünya yaratarak telafi etme çabasına" dayanır (Said, 2000: 36) ve yine Said'in vurguladığı "yabancılaşmanın kötürümleştirici hüznünü" (Said, 2000: 28) alt etme girişimlerini açığa vurur. Cortanze de bu girişimi "kaybolanlar ve bulunanlar"ın arayışı olarak özetler (Cortanze, 2008: 30). Söz konusu kötürümleştirici hüznün ilk işaretleri, 1936 yılının Eylül ayında, kendilerine "düşmanlıkla karışık bir merakla bakan yazlıkçıların" rahatsız ve tedirgin edici bakışları altında Bayonne'da bir İspanyol kızılı olarak başlayan "ilk sürgün saatlerinin bulanık ve hayal meyal" anısının (Semprun, 2000: 136) hissettirdiği yabancılık, belirsizlik ve endişe duygularının

eşliğinde ortaya çıkar. Bu bulanık anının hissettirdikleri 1939 yılında Paris'e gitmeden hemen önce, bir Ağustos gecesinde Fransa ile İspanya arasında yer alan Biriatou'da, ailesi ile geçirdiği son akşamın derin hüznüne eşlik eder. Yazar "yok olan bir aile yaşamının ve kaybolmuş bir çocukluğun toprakları" (Semprun, 2000: 161) olan İspanya'ya yukarıdan bakan bu yerde, ailesi ve aile dostları ile yalnızca tatilin ve yazın sonunu değil hem kendisi hem de dünya açısından daha "kökten bir son"u, "zamanda bir kopuş"u, "bilinmeze doğru bir sıçrama"nın ilk izlerini görür (Semprun, 2000: 180). Anlatı boyunca Baudelaire'in yazarın yolculuğuna eşlik eden "Çok yakında soğuk karanlıklara dalacağız: Hoşça kal, kısacık yazlarımızın parlak aydınlığı!" dizelerinin de ifade ettiği bu kopuş ve sıçramanın yazarın kişisel yaşamına dair en hüzünlü, acı ve öfke veren anılarından ilki Henri IV Lisesi'nin yatakhanesinde, görevli rahibelerin sıradan çanta denetimleri sırasında gerçekleşir. Söz konusu anı "İki rahibe çamaşırlarımın dökümünü yapıyordu: gömlekler, çoraplar donlar. (…) Sıradan bir hareketti ama içimi derin bir hüzün, terk edilmişlik ve onulmaz bir umutsuzluk duygusu kapladı" (Semprun, 2000: 11-12) sözleriyle ifade eden yazar bu andan itibaren kendini "sürgünün uçsuz bucaksız ve hüzünlü toprağı"nda bulur (Semprun, 2000: 14). Henri IV Lisesi yatakhanesindeki öfke ve umutsuzluk duyguları mart ayı sonunda, Saint-Michel Bulvarı'ndaki bir Paris pastanesinde yeniden ancak bu kez çok daha güçlü bir biçimde ortaya çıkar. Aksanlı Fransızcası nedeniyle karşısındakinin ülkesine göç etmiş bir İspanyol olduğunu anlayan satıcı kadının "satıcıların küstahlığı ve çok sayıda Fransız'a özgü hafif bir yabancı düşmanlığıyla (…) yabancılara, özellikle de Fransa'yı istila eden ve derdini anlatmaktan aciz ve üstelik Kızıl İspanyollar'a söv[mesi]" yazarın ülkesini terkettiği andan itibaren yavaşça içine işlemekte olan "yaşama yorgunluğu"nu bütünüyle açığa çıkarır (Semprun, 2000: 47). Bu sarsıcı deneyim, yine aynı dönemde Madrid'in düşmesiyle en yıkıcı aşamasına ulaşır. Yazarı yaşama yorgunluğundan mutlak bir umutsuzluğa sürükleyen bu haber sürgün deneyiminin en yaralayıcı ve yalnız anını temsil eder:

> "Mart ayında, ayın sonunda yalnızdım ve Madrid düşmüştü. Ce soir'in manşetini okuyordum ve gözlerime yaşlar doluyordu. Yüreğimde bir şey yapamamanın şiddetli öfkesi. Madrid düşmüştü ve çocukluğumun derinlerinden gelen gözyaşlarının körleştirdiği gözlerimin önünde açılmış gazete, tek başına, yıkılmış. Madrid düşmüştü ve sanki bedenimin bir bölümü bir balta darbesiyle koparılmıştı. Umut ve inanç dolu ruhumun bir bölümü. En azından olayların akışını değiştirebilme umut ve inancı" (Semprun, 2020: 50).

Metinde birçok kez kendine yer bulacak olan bu andan itibaren yazar hem yurdundan hem çocukluğundan hem de bildiği yaşamından bütünüyle kovulmuş olduğunun bilincine varır. Gérard de Cortanze'ın ifadesiyle Semprun'un "defalarca yeniden keşfetmek zorunda kaldığı" ve aynı zamanda "çocukluğuyla, yani geçmişiyle buluştuğu" (Cortanze, 2008: 20) kent olan Madrid'in düşüşünün yarattığı ruhsal çöküntü, anlatıda şu cümlelerle yer alır:

"Madrid düşmüştü ve bu felaket sanki yaşamımda bir dönemin sonunu gösteriyordu. Artık sürgünün, yurdundan koparılmanın bilinmedik topraklarında dolaşıyordum. Ve de yetişkinlik çağının topraklarında. Kuşkusuz çocukluğa bir tür elveda" (Semprun, 2000: 56).

Bu andan itibaren yazarın sürgün yolculuğu "dilsel, belleksel ve kimliksel bir değişkenlik" (Milquet, 2011: 185) zemininde gerçekleşecek ve yazar bundan böyle geride/geçmişte bıraktıkları ile şimdiki zamanın sundukları arasında yeni bir yaşam kurma zorunluluğunun bütünüyle bilincine vararak, yabancı bir kentte ve bilinmez bir gelecekte, kendine özgü bir aidiyet arayışına dönüşecektir.

Yeni Yaşamın izinde dil, kimlik ve bellek

Jorge Semprun, İç Savaş sırasında ülkelerini terk ederek kendilerine beklentilerinin aksine hoşgörüyle yaklaşmayan Fransa'ya giden ve buna karşın yazı dili olarak Fransızcayı benimseyen ve bu dilde yapıtlar veren İspanyol yazarlar kuşağına aittir. Aralarında Michel del Castillo, Rodrigo de Zayas, Carlos Semprún-Maura, José Luis de Villalonga, Augustín Gómez-Arcos, Jacques Folch-Ribas ve Adélaïde Blasquez'in de bulunduğu bu yazarlar tarafından coğrafi sürgün aynı zamanda "dilsel bir sürgün" olarak deneyimlenmiştir (Milquet, 2011: 173). Bu bağlamda, Semprun açısından dil, aidiyet ve kimlik sorunlarının merkezine oturmuş olarak ortaya çıkar. İsyanyayı kaybeden yazar ilk olarak çocukluğunun dili olan İspanyolcayı da kaybeder. "Benim çocuklukla olan ilişkim, kaybedilen sonar tekrar bulunan bir dilin ilişkisi. Çok uzun bir süre boyunca, hiç İspanyolca konuşmadım" (akt. Cortanze, 2008: 173) diyen yazar için kendini Fransızca ifade etmek de hiç kolay olmaz. Aksanı nedeniyle yabancılığını görünür kılan Fransızca, özellikle pastanede yaşadığı dışlanmanın ardından fethedilmesi, hakim olunulması gereken bir alana dönüşür. Sürgünde oluşturacağı yeni yaşamda bir yabancı olarak varolmamasının ön koşulu olan dil ile ilişkisini ise özellikle kültürel referanslar üzerinden kurar ve aktarır. Fransız diline ait kültürel referansları bulmak İspanya'yı terk ettiğinde beraberinde, ailesinden ve diplomat babasından gelen ayrıcalıkları, çokdilliğini – İspanya'da Almanca ve Fransızca öğrenmiştir – kültürel donanımı beraberinde getirmiş olan yazar için çok zor olmaz (Tidd, 2008: 698). Cortanze yazarın bu özelliğini ve bunun yapıtına yansımasını şu sözlerle ifade eder:

> "Jorge Semprun'da hayat ile tarih sık sık aynı yöne yol alır veya daha doğrusu, resmin ısrarlı varlığının da kanıtladığı gibi birbirinden hiç ayrılmazlar. Onun tarihsel bağlamında sanat eserinin hep belli bir yeri vardır. Semprun, referanslarla "düşünür". Bir felsefi yapboz olan hayat, her parçanın kendine ait bir yeri olduğu bir yapıya benzetilebilir. Hayatın her olayı, kültürel ve tarihsel referansları zincirleme olarak harekete geçirir" (Cortanze, 2008: 71).

Kültürel ve tarihsel referansların söz konusu zincirleme hareketi anlatıda en açık biçimde pastane anısı çerçevesinde ortaya çıkar. Pastanedeki kadının konuşmasında, Victor Hugo'nun "bozguna uğramış ordunun İspanyolu" sözünün tekrarını gören yazar bu andan itibaren, gerçek kimliğini koruyabilmek ve bir kez daha bir yabancı olarak aşağılanmamak için Fransızcasını mükemmelleştirme kararını alır:

> "En kısa sürede Fransızca telaffuzumdan her türlü aksan izini silmeye karar verdim: artık hiç kimse, konuştuğumu duyar duymaz, bana bozguna uğramış ordunun İspanyolu diyemeyecek. Yabancı kimliğimi koruyabilmek, bunu içimde gizli, şaşırtıcı bir erdeme dönüştürmek için Fransızca'yı düzgün telaffuz ederek fark edilmeden kalabalık içinde eriyip gideceğim" (Semprun, 2000: 61).

Semprun bu süreçte André Gide'i, Malraux'yu, Baudelaire'i, Giraudoux'yu ve diğer Fransız yazarları keşfeder, bu yazarların sunduklarıyla Victor Hugo'nun "bozguna uğramış İspanyolu" düşüncesini aşar ve Fransızcayı Fransa'nın dili olmanın ötesine, evrensel bir dil seviyesine taşır. Sürgünün başında "yalnızlık duygusu ve kültürel nirengi noktalarının tümüyle silinmesi nedeniyle endişeli bir süreç" geçirmiş olan yazar, kendisini özgürleştiren, yetişkin kimliğini oluşturmasına ve yabancı kimliğini içinde özgürce yaşamasına, bununla birlikte dışlanma tehdidiyle mücadele

edebilmesine aracılık eden bu yeni dil ve kültürel referanslar sayesinde, ardında bırakmış olduğu özgürlüğüne yeniden kavuşur:

> "[Fransızca'ya egemen olma konusundaki] Bu başarı bana kimsenin kimlik sormadığı bir düşünce topluluğuna girmemi sağladı: Ne Gide, ne Giraudoux, ne Guilloux, ne Malraux, ne Sartre, ne Martin du Gard, ne Leiris hayranlık uyandıran sayfalarına ve edebiyatın ciddi dünyasına girmem için pasaport soruyordu." (Semprun, 2000: 161).

Ancak hem gündelik yaşamda hem de ileriki yıllarda yazın yaşamında Fransızca'nın benimsenmesi, hiçbir zaman Fransız vatandaşlığına geçmemiş ve her zaman bir kızıl İspanyol olarak kalacağını belirtmiş olan yazar açısından geçmiş yaşamına ait kimliğini geride bırakması anlamına gelmez. Dışarıdan bakıldığında çelişkili gibi görünebilecek bu durum, "kendini hep vatansız, çift dilli, şizofren gibi hissettiğini" söyleyen ve "eğer kendisine bir vatan seçmesi gerekse bunun bir dil bile olmayacağını ama bir anlatım olacağını" (akt. Cortanze, 2008: 101) belirten yazar için ufuk açan, zenginleştiren bir "evrensellikte kök salma" deneyimidir.

Öte yandan geride bırakılanla keşfedilen arasında gidip gelen bellek sürgün deneyiminin bir diğer boyutunu oluşturur. Yazarın belleğinde kimi zaman bulanık kimi zaman berrak biçimde beliren anılar ve bu anılara bağlı ortaya çıkan nostalji ve melankoli, onun kişiliğinin ve kimliğinin oluştuğu bu döneme damgasını vurur. Bu duyguların en keskin biçimde hissedildiği anlar duyusal bir düzlemde ifade edilir. Paris'teki ilk yılında Panthéon Meydanı'nı bu kentin, dünyanın ve yaşamının uzamsal merkezi olarak gören yazarın bu algısını yönlendiren çocukluğunun artık olmayan kokusudur:

> "Henri IV'te yatılıyken izinli çıktığım bazı günler ya da daha sonraları, yazın, tatil sırasında, özellikle güneşli günlerde Panthéon'a, Sainte-Geneviève Kitaplığı'na geldiğimde, meydanda tuhaf bir koku dolanırdı – yağmurda, karda duyulmazdı. Tuhaf bir biçimde de tanıdık bir kokuydu bu. Anında yitiveren, onun için de tanımlaması güç. Baş döndürücü ve hoş. (…) O zor günlerde bu uçucu, anlaşılmaz koku, yitmiş, yerle bir olmuş bir geçmişi anımsatsa da bir ait olma anlamına geliyordu benim için. Çünkü ilk kez Madrid'de – orada da kayboldu – çocukluğumun sakin sokaklarında, Salamanca'da bu unutulmaz, tuhaf kokuyu duyumsamıştım" (Semprun, 2000: 116).

Yazar tarafından bir ait olma halinin tezahürü olarak anlamlandırılan çocukluğun kaybolmuş ve Panthéon Meydanı'nda yeniden duyumsanmış kokusunun simgelediği nostalji, anlatının sonunda çocukluğun kaybolan evine ve aile huzuruna doğru yapılan bir yolculukta yeniden ortaya çıkar:

> "1975'te General Franco'nun ölümünden birkaç ay önce çocukluğumun manzaralarını yeniden görmek için İspanya'nın kuzeyine bir yolculuk yapmıştım. Santander'de eskiden yaz tatillerini geçirdiğimiz villayı bulamamıştım. (…) Yıllar boyunca, Santander'e yaptığım yolculuklarda yitirdiğim evin yerini bulmayı başaramadım. (…) Ama üç yıl önce bu labirente bir giriş arayarak binaların çevresinde dolaşırken birden bir giriş yolu buldum. (…) Zamanda geriye gitmiştim: bu ışık, bu okaliptüs kokusu, bu ortancalar, oynayan çocukların sesi, hepsi eskisi gibiydi. (…) Dizeler okuyan babamın sesini duyuyordum. Dönsem belki de onu ortancalar arasında, verandada görecektim." (Semprun, 2000: 194-195).

Bu bağlamda, yeni bir dilin sundukları yazarı düşünsel düzlemde evrenselin özgürlüğüne yöneltirken belleğin sunduğu nostalji yazarın doğup büyüdüğü topraklara olan aidiyet duygusunun

sürekliliğini korumasını sağlar. Geçmiş, şimdiki zaman ve gelecek arasındaki bağların temelini oluşturan bu ikili yapı, sürgünün bütünüyle olumsuz bir deneyim olarak algılanmasının önüne geçer ve yeni bir yaşam kurgusunu olanaklı kılar.

Sonuç

Bir sürgün anlatısı olan Hoşça Kal Güzel Aydınlık, kaybedilenler ile keşfedilenler arasında gidip gelen sürgünün zihinsel ve duygusal yolculuğunu, öznel bir deneyim üzerinden ortaya koyar. Söz konusu yolculukta, sürgün olma halinin yarattığı süreğen hüzün duygusu ile yeni bir dilin, dolayısıyla yeni ifade ve düşünme biçimlerinin sunduğu olanakların yarattığı coşku bir araya gelir. Semprun'un sürgün sayesinde keşfettiği yeni dil, yabancı bir ülkede yaşadığı yıkıcı anların üstesinden gelmesini ve kalabalıklar içinde yabancılığı farkedilmeden kaybolmasını sağlar. Bu dilin taşıyıcısı olduğu kültürel referanslar ise yazarın sürgünü aynı zamanda zenginleştiren bir deneyim olarak yaşamasının önünü açar. Bunun yanı sıra, yetişkinliğe geçiş dönemine denk gelen sürgünün hissettirdikleri ve öğrettikleri yazarın kişiliğini ve kimliğini oluşturmasında, aidiyetini tanımlamasında belirleyici olur. Semprun, sürgünün hüzünlü toprağı ile yeni yaşamın vadettikleri arasında özgürleştirici bir bağlılık ve aidiyet düşüncesinin izinden gider. Bu yolculuğunda kendisine eşlik eden anılar, kokular, duygular söz konusu aidiyetin çerçevesini oluşturur. Dolayısıyla vatansızlık ve toprağından koparılma Semprun'un anlatısında yıkıcı bir deneyim olmanın ötesine geçer ve coğrafi sınırlarını düşüncenin, anıların ve duyguların belirlediği yeni bir varolma uzamının keşfedilmesine aracılık eder.

Kaynakça

Coca Méndez, B. (2013). La nostalgie des jours heureux contre le vent rude et glacial de l'exil, chez Jorge Semprun, *Çédille revista de estudios franceses*, Monografías (3), 63-74. Erişim adresi: http://cedille.webs.ull.es/M3/04-coca.pdf

Cortanze de, G. (2008). *Hayat Yazısı, Jorge Semprun*. Çev. Nükhet İzet. İstanbul: Doruk.

Milquet, S. (2011). Langue, Mémoire et identité: esthétique de l'exil chez Adélaïde Blasquez et Jorge Semprun, *Cahiers de la Méditerranée*, 82/2011, 173-188. doi: 10.4000/cdlm.5733.

Omlor, D. (2011) Exile and Trauma in Jorge Semprun, *Journal of Iberian and Latin American Research*, 17 (1), 69-79. doi: 10.1080/13260219.2011.579888.

Said, E. (2000). *Kış Ruhu*. Yay. Haz. ve Çev. Tuncay Birkan. İstanbul: Metis Yayınları.

Semprun, J. (2000). *Hoşça Kal Güzel Aydınlık*. Çev. Nedret Tanyolaç Öztokat, Erdim Öztokat. İstanbul: Can Yayınları.

Tidd, U. (2008). Exile, Language and Trauma in Recent Autobiographical Writing by Jorge Semprun, *The Modern Language Review*, 103 (3), 697-714.

INTERNATIONAL
CONGRESS OF MIGRATION RESEARCHES
ULUSLARARASI G□□ARAŞTIRMALARI KONGRESI
ISBN: 978-605-06728-9-3

Chronic Disease Process in Migrant Children: Case Presentation in The Framework of Psychocial Support Presentation

Göçmen Çocuklarda Kronik Hastalik Süreci: Psikososyal Destek Sunumu Çerçevesinde Olgu Sunumu

Didem Kaçar Adam[1]
Mustafa Karataş[2]

Abstract

In this study, the difficulties experienced by a child with a chronic disease and his family who migrated from Syria to Turkey, the problems in meeting their basic needs, the dilemmas they face, their family structures, the legal regulations they are attached to and their relations with the health system will be discussed within the framework of a case study. Case, A.E. An 11-year-old patient with a diagnosis of Chronic Kidney Failure and Joubert Syndrome, receiving dialysis treatment three times a week. He was directed to the social service unit due to the adaptation problems experienced during his treatment at the hospital. As a result of the psychosocial evaluation, information about the case and its family was obtained, and an intervention plan was prepared and implemented accordingly. The findings obtained as a result of the psychosocial evaluation provide information about the difficulties that immigrant children and their families face during the chronic illness process. This case report evaluates the chronic disease process in migrant children in the context of migration, social rights, and relations with the health system, and

Özet

Bu çalışmada, Suriye'den Türkiye'ye göç etmiş, kronik hastalığa sahip bir çocuğun ve ailesinin süreç içerisinde yaşadığı zorluklar, temel ihtiyaçlarını karşılamadaki sorunlar, karşılaştıkları ikilemler, aile yapıları, bağlı oldukları yasal düzenlemeler ve sağlık sistemi ile olan ilişkileri, bir olgu çerçevesinde ele alınacaktır. Olgu, A.E. 11 yaşında, Kronik Böbrek Yetmezliği ve Joubert Sendromu tanılı, haftanın üç günü diyalize giren bir hastadır. Hastanede tedavi gördüğü süreçte yaşanılan uyum sorunları nedeni ile sosyal hizmet birimine yönlendirilmiştir. Yapılan psikososyal değerlendirme sonucunda olguya ve ailesine ilişkin bilgi edinilmiş, buna göre bir müdahale planı hazırlanmış ve uygulanmıştır. Psikososyal değerlendirme sonucunda elde edilen bulgular, göçmen çocukların ve ailelerinin kronik hastalık sürecinde karşılaştıkları güçlüklere ilişkin bilgi vermektedir. Bu olgu sunumu, göçmen çocuklarda kronik hastalık sürecini göç, sosyal haklar, sağlık sistemi ile ilişkiler bağlamında değerlendirirken, buna ilişkin sosyal hizmet müdahalesini kapsamlı şekilde ele almaktadır. Olgu sonucunda, savunmasız gruplar arasında en zayıf halkalardan birisi olan göçmen çocukların sağlık sisteminden yararlanmasında ilgili sağlık

[1] Sosyal Hizmet Uzmanı, Adnan Menderes Üniversitesi Uygulama ve Araştırma Hastanesi, Çocuk Diyaliz Birimi, didem.kacar@adu.edu.tr

[2] Doktor Öğretim Üyesi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, mustafakaratas83@gmail.com

comprehensively covers the social work intervention related to this.
As a result of the case, it was suggested that immigrant children, one of the weakest links among the vulnerable groups, should develop relevant health practices and integrate health services to immigrants in order to benefit from the health system.

Keywords: Immigrant Child, Chronic Illness, Psychosocial Support, Case Presentation

uygulamalarının geliştirilmesi ve uyum kapsamında sağlık hizmetlerinin göçmenlere entegre edici uygulama ve tedbirlerin alınması önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Göçmen Çocuk, Kronik Hastalık, Psikososyal Destek, Olgu Sunumu

Giriş

Dünya üzerindeki siyasal ya da coğrafik değişimler beraberinde büyük göç dalgalarını ya da diğer bir deyimi ile kitlesel akınları da beraberinde getirebilmektedir. Tarihin her döneminde sosyal, ekonomik, siyasi ve hukuki boyutlarda kitlesel akınları görmek mümkündür. Son yıllarda belirginleşen ve kronik bir hal alan küresel ve bölgesel istikrarsızlık nedeniyle gelişmekte olan veya gelişmiş ülkelere göç hareketinin olduğu gözlemlenmektedir.

Yakın tarihte görülen en büyük kitlesel akın Suriye-Türkiye sınırında görülmüştür. Ülkesinde yaşanan iç karışıklıklar dolayısı ile can güvenliği vb. durumlardan dolayı yerleşim yerlerinden ayrılmaya zorlanan ya da ayrılmak zorunda kalan Suriyeli sığınmacıların Türkiye'ye kitlesel akın şeklinde göç ettikleri bilinmektedir. Türkiye sınırına yakın yerleşim birimlerinde iç savaşın biraz daha kendini göstermesi ve çeşitli güçlerin bölgesel iktidar arayışları yerli halkın yerleşim birimlerini terk etmesini mecbur hale getirmiştir. Bu bağlamda Suriye'den Türkiye'nin güney sınırına yoğun bir şekilde insan akımı gerçekleşmiştir. 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, Türk yabancılar hukukunda, özellikle yabancıların Türkiye'ye girişi, Türkiye'de ikametleri, sınır dışı edilmeleri ve uluslararası korumadan faydalanmaları bahislerinde, önemli hukuksal ve idari değişiklikler getirmektedir **(**Teksoy,2014).

Türkiye'ye gelen Suriyeliler "Geçici Koruma" statüsünde kalışlarını sürdürmektedirler. Geçici Koruma,6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Madde. 91'de düzenlenmiş olup, ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak Türkiye sınırlarına gelenlere verilen bir statü olarak tanımlanabilir. Geçici koruma, Bakanlar Kurulu Kararı ile ilan edilmektedir. Söz konusu kanun kapsamında Suriye'den gelen göçmenlere bazı temel hak ve yükümlülükler getirilmiştir. Geçici korunanların her türlü hak ve hizmetlere erişimlerinin sağlanması için düzenlemeler yapılmıştır. Bu bağlamda; göçmenlerin, ilk ve ortaokul öğrenimlerinden faydalanması, ihtiyaç sahibi olanlarım sosyal yardım ve hizmetlere erişmesi, sosyal güvenliklerinin sağlanarak tıbbi tedavi görmelerinin sağlanması, iş piyasasına bazı koşullar altında erişimlerinin sağlanması yönünde düzenlemeler yapılmıştır.

Göçmenlerin sağlık sorunları

Göçmenlerin, yerinden edilmelerinden kaynaklı olarak gerçekleştirdikleri göç hareketinin bütün evrelerinde bazı temel ihtiyaçların sağlanmasında karşılaştıkları sorunlar olabilmektedir. Göç süreci birçok kaynakta üç ana bölümde irdelenmiştir. Bunlar: göç öncesi dönem, transit göç dönemi, göç sonrası dönemdir. Göç öncesi dönem, nüfus hareketlerinin başlamadan önce yabancıların yaşadığı hareket öncesi dönemdir.

Sudanlı sığınmacılar üzerinde yapılan bir araştırmaya göre; göç öncesi hikayeleri, dört ana temaya odaklanmaya yönlendirmektedir: temel ihtiyaçlarla buluşma, kayıp, hayat aktiviteleri üzerindeki etki ve travma deneyimi olarak belirlenmiştir (Khawaja ve ark., 2008). Transit göç süreci, göç hareketinde bulunan yabancıların, kendilerine güvenli bir ülke bulunana kadar ikamet ettikleri ilk geçici barınma ve güvenlikli yerleşim biriminde yaşadıkları süreçtir. Yine yukarıda bahsedilen araştırmaya göre transit geçişlerde yaşanan zorluklar, aynı toplulukta ya da aynı transit kamplarda yaşamaları nedeniyle benzer temalar altında gruplanmaktadır. Bu temalar göç öncesi katılımcıların yaşadığı zorlukların yansımasıdır. Göç sonrası dönem ise, göç hareketinde bulunan yabancıların hedefledikleri ve yerleştikleri güvenli ülkede ikamet ettikleri dönemdir.

Özellikle savaş döneminde yeterli yiyecek, su, elektrik, yakıt ve tıbbı malzemeye ulaşamayan sığınmacılar açlık, hastalık ve sağlık sorunları ile karşı karşıya kalırlar. Savaş süresince ve göç döneminde sağlık imkânlarından yeterince yararlanamayan ve yoksullukla karşı karşıya kalan sığınmacılar dil engeli, sağlık sigortasından yararlanamama, sosyal ve psikolojik stres gibi nedenlerden dolayı sağlık bakımından en kırılgan ve savunmasız gruplar arasında yer almaktadır. Bu nedenle de diğer sorunlarının yanı sıra sağlık sorunları daha çok görülmektedir (Karadağ ve Altıntaş, 2010; Korkmaz, 2014).

Göçmenlerin sağlık problemleri kültürel özelliklerinden etkilenmektedir. Farklı kültürler sağlık açısından, erken tanının öneminin yeterince anlaşılmaması, sağlık bilgisi konusundaki eksikliklerin fazla olmasını, sağlık konusundaki inanç ve uygulamaları, sağlığa ilişkin algıları, sağlık davranışlarını, hizmetlerden yararlanmayı, sağlık personeli ile kurulan iletişimi ve sağlığa ilişkin öneri ve tedaviye ilişkin uyum şekillerini etkilemektedir (Tuzcu ve Ilgaz, 2015).

Sağlığa ilişkin uyum üzerinde sığınmacıların göç etmeden önceki sağlık davranışları önemli bir yere sahiptir. Ancak bunun yanı sıra düzenli bir gelire sahip olup olmama durumu, sağlık hizmetlerine ulaşım, sağlığa ayıracakları zamanın olup olmaması gibi faktörler sağlık davranışlarını etkilemektedir (Ertem, 1999).

Göçmen çocuklar ve sağlık

Çocuklarının gelişimlerinin devam etmesi, korunma ihtiyaçları ve bağımlı durumda olmaları nedeniyle akut ya kronik olarak fizyolojik, psikolojik ve sosyal yönden en fazla etkilenen grubu oluşturmaktadırlar (Gözübüyük ve ark., 2015). Göç olgusu ile birlikte çocuklar yeni yaşamalarına uyum sağlamakta güçlük çekmekte, uyum problemleri, dışlanma yetersiz hijyen ve beslenme sağlık sıkıntıları, ruhsal ve fiziksel gelişim gerilikleri, korunma eksikliği, güvensiz ev ortamı, suça yönelim, ihmal ve istismar gibi olumsuz yaşam olayları ile karşı karşıya kalmaktadırlar (Şener ve Ocakçı, 2014).

Türkiye'de yaşayan Suriye vatandaşlarına ilişkin sayısal veriler göç eden nüfusun yarısından fazlasının çocuklardan oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum özel ihtiyaç grubuna giren çocukların gerek yeni bir ülkeye adaptasyon, gerekse temel bakım, sağlık ve sosyal hizmetlere olan ihtiyaçlarını daha önemli kılmaktadır. Özellikle çocuklar için kötü yaşam koşulları ve sosyal ekonomik yetersizlikler, bağışıklığın olmaması sağlık sorunlarının daha fazla yaşanmasına bu nedenle de hastaneye başvuru ve hastanede yatış oranlarının artmasına neden olmaktadır (Zencir ve Davas, 2014)

Göç sırasında yenidoğan ve kronik hastalığı olan çocukları tedavi ve bakımı sekteye uğramaktadır. Bu durum ayrıca salgın hastalıkların artmasına, bağışıklaşmanın azalmasına ve çocukların istismar açısında hedef duruma gelmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla çocuklar bu şekilde temel

yaşam hakları olan sağlık, beslenme, barınma ve eğitim gibi haklarından mahrum kalmaktadırlar (Gözübüyük ve ark. 2015).

Savaş nedeniyle çocuklarının sağlık kontrollerini yaptıramayan aileler, göç sonrası yaşamaya başladıkları ülkelerde ise, yeni yaşama uyum sağlama, barınma ve beslenme ihtiyaçlarını karşılama, dil problemleri ve yeterli danışmanlık hizmeti alamamaları nedeni ile çocuklarının sağlık durumunu ihmal edebilmektedir. Özellikle sağlık hizmetlerinden yeterince yararlanamama sonucunda erken tanı ve teşhisin gecikmesi söz konusu olmakta, akut hastalıklar yetersiz tedavi ve izlem nedeniyle artık kronik bir hale dönüşebilmektedir. AFAD 2016 verilerine göre ülkemizdeki sığınmacı ailelerde kronik hastalığı olan bireylerin oranı %7 olarak bildirilmiştir. Ancak bunlar arasında çocukların oranı bilinmemektedir.

Göç süresince kronik hastalıkların gelişmesini önlemek için düzenli kayıtların tutulması, takiplerin yapılması, sağlık davranışları konusunda bilgilendirme ve eğitim imkanlarının sağlanması ve tüm bu çalışmaların multidisipliner bir ekip tarafından yürütülmesi önem taşımaktadır (İldam Çalım ve ark., 2012; Demir ve Arıöz, 2014; Tuzcu ve Ilgaz, 2015).

Bu çalışmanın amacı, Suriye'den Türkiye'ye göç etmiş olan kronik hastalığa sahip bir çocuğun ve ailesinin, süreç içerisinde yaşadığı zorluklar, temel ihtiyaçlarını karşılamadaki sorunlar, karşılaştıkları ikilemler, aile yapıları, bağlı oldukları yasal düzenlemeler ve sağlık sistemi ile olan ilişkilerini bir olgu çerçevesinde değerlendirmektir. Olgu, sosyal haklar ve sağlık sistemi ile ilgili uygulamaların değerlendirilmesi ve eksikliklerin belirlenmesine imkan tanımakta, bu alanda psikososyal değerlendirmenin ve sosyal hizmet müdahalesinin önemini ortaya koymaktadır. Ayrıca literatüre geçmiş olan, göçmen çocukların sağlık problemleri ve göç olgusunun çocukların sağlığı üzerindeki etkilerini somut olarak görebilme imkanı sunduğu düşünülmektedir.

Çalışmaya konu olan olguya ilişkin bilgiler aşağıda sunulmuştur. Buna göre olgunun hastaneye başvuru nedeni ve süreci konusunda bilgi verildikten sonra psikososyal değerlendirmesi belirli başlıklar altında ele alınacak ve gerçekleştirilen sosyal hizmet müdahalesi üzerinde durulacaktır. Çalışmanın son bölümünde ise sonuçlar değerlendirilecek ve buna göre öneriler sunulacaktır.

Olgu

Olgu 2011 yılında Halep Suriye'de doğmuştur. Olgunun ailesinden alınan bilgiye göre doğuştan bir hastalığının olmadığı, ancak 5 yaşında olmasına rağmen yürüyemediğini ve konuşamadığını fark ettiklerini belirtmişlerdir. 2014 yılında ailesi ile Türkiye'ye göç eden olgu, 2016 yılında yürüyememe şikâyeti ile ailesi tarafından önce ilçe devlet hastanesine götürülmüş, oradan ise kapsamlı değerlendirme yapılması için üniversite hastanesine sevk edilmiştir. Hastaneye yatışı yapılarak takip edilen olgu, nefroloji ve nöroloji bölümleri tarafından değerlendirilmiştir. Hastaneye başvuru ve yatış aşamasında, ailenin hiçbir üyesinin Türkçe bilmiyor olması nedeniyle o dönemde sağlık personeli anamnez (hasta öyküsü) alma konusunda oldukça sıkıntı yaşamıştır.

Yapılan değerlendirmeler neticesinde olguya nöroloji tarafından Joulbert sendromu tanısı konuşmuştur. Joubert sendromu, anormal solunum örüntüsü, göz hareket bozuklukları, mental regresyon ve gelişimde geriliğe neden olan ayrıca başka hastalıklara neden olabildiği gibi bu olguda da görülen böbrek anomalileri ile sonuçlanabilen nörölojik bir hastalıktır (Bulut ve Alemdar, 2020).Bu dönemde vücutta şişlik, kusma gibi nedenlerden dolayı nefroloji tarafından ayrıca değerlendirilen olgunun kan değerlenirindeki anormallikler sonucunda kronik böbrek yetmezliği evre 1-2 şeklinde tanı konulmuştur. Ancak 2016'da evre 1-2 olan kronik böbrek yetmezliği, olgu kontrollere geldiğinde daha kötüye gitmiş ve 2018 yılında evre 4 olarak belirlenmiştir. Bu durum olgunun diyalize girmesini zorunlu hale getirmiştir. Yürüyememesi, konuşamaması, göz hareketlerindeki bozukluklar, mental geriliği ve kronik böbrek yetmezliği Joubert sendromuna bağlanan olgunun, nöroloji tarafından takibine ve kronik böbrek yetmezliği için hastanın üç günü diyaliz tedavisi almasına karar verilmiştir. 2018 yılından

bu yana olgu haftanın üç günü diyalize girmektedir. Diyalizin ilk yıllarında aşırı ağlama, bağırma olan olgunun son 6 aydır bu durumunda düzelme olduğu, ancak diyalizin son yarım saatinde tansiyon düşmesi nedeniyle fenalaştığı sağlık ekibinden alınan bilgiler arasındadır.
Diyaliz ekibi, olgunun özbakım sorunları, ailenin önerilere ve kurallara uyum problemleri neticesinde diyaliz biriminde çalışan sosyal hizmet uzmanı ile bağlantı kurmuş, aile psikososyal değerlendirme kapsamına alınmıştır.

Psikososyal Değerlendirme ve Sosyal Hizmet Müdahalesi

Çalışmanın bu bölümünde aile öyküsü, sosyal çevre, ekonomik durum ve ev koşulları, ulaşım, kültürel uyum ve dil, güvenlik ve gelecek konusundaki düşünceler, temel haklar ve sağlık sistemi ile ilişkiler, COVID-19 süreci şeklinde başlıklardan oluşan psikososyal değerlendirme, göçmenlik bağlamında ele alınacaktır. Değerlendirme, olgu ve ailesinin yaşadıkları sorun ve gereksinimleri ve bunlara uygun gerçekleştirilen soysal hizmet müdahalelerini içermektedir. Değerlendirme yapmak amacıyla hastanın ablası ve babası ile görüşülmüş, ayrıca tedavi ekibinden bilgi alınmıştır. Görüşmede ablanın iyi düzeyde Türkçe biliyor olması, Türkçe bilmeyen baba ile olan iletişimi kolaylaştırmıştır. Hasta mahremiyeti nedeni ile tercüman görüşmeye dahil edilmemiştir.

Aile Öyküsü

Olgunun babası, E.A 43 yaşında ve okuma yazma bilmemektedir. Suriye'de yaşadıkları dönemde bahçe işleri ile uğraşmaktadır. Ülkelerinde yaşanan iç savaş nedeniyle 2013 yılında çocuklarını ve eşini bırakarak Türkiye'ye gelmiş, bir tuğla fabrikasında çalışmaya başlamış ve Suriye'de kalan ailesine para göndermiştir. Ailenin o dönemde 5 çocuğu vardır. Çocuklardan birisi 7 yaşındadır ve bir hastalığı mevcuttur, annesi hastaneye götürmektedir. Hastalığının ne olduğu aile tarafından bilinmemekte, sadece çocukta solunum problemlerinin olduğu bilinmektedir. Ancak savaş nedeni ile zaman zaman hastaneye götürmekle ilgili sıkıntılar yaşadıkları öğrenilmiştir. Bir gece anne uyandığında çocuğun nefes alamadığını fark eder ve çocuk evde ölür. Bu durum üzerine anne bayılır, evde çocuğu yıkadıktan sonra kendileri defnederler. Görüşme yapılan olgunun ablası K.E., tüm yaşananları hatırladığını ifade etmiştir.

Olgunun annesi, B.E., 46 yaşında iken, olguyu diyalize getirdiği bir gün aniden fenalaşmıştır. Yapılan müdahaleler sonucunda annenin kalp krizi geçirdiği anlaşışmış ve hayatını kaybetmiştir. Olgunun bakımı ve diyalize getirilmesinden sorumlu olan annenin kaybı ile bu işi abla üstlenmiş, evin tüm işlerini yapmaya başlamış ve diğer kardeşler ise ona yardım etmişlerdir. Görüşme sırasında, annesinin ölümüne ilişkin duygu ve düşünceleri sorulduğunda, abla K.E duraksamış ve ağlamıştır. "*evin her şeyini ben yapıyorum, annem ölmeden önce her şey hazırdı, annem yapıyordu çünkü*" demiştir.

Görüşme yapılan olgunun ablası K.E., 16 yaşındadır ve okuma yazması yoktur. Savaş nedeni ile evlerinin zarar gördüğünü, 2014 yılında, yakın akrabalarının desteği ile Türkiye'ye göç ettiklerini ifade etmiştir. Yaşadıkları göç süreci ile ilgili olarak, 3-4 defa otobüs değiştirdiklerini ve başka bir ülkede kalmadan doğrudan Türkiye'ye geldiklerini, çok uzun bir yolculuk yaptıklarını, bindikleri otobüsün hareket etmesi için zaman zaman çeşitli yerlerde uzun süre beklediklerini, ancak kimsenin onlara bu sürede kötü davranmadığını belirtmiştir. Okula hiç gitmemiş olan olgunun ablası K.E, Suriye'de yaşadıkları dönemde savaşın çok olduğunu, okulun uzak olduğunu söylemiştir. Annesinin ölümüne kadar bir incir işletmesinde çalıştığını, ancak artık çalışmayacağını, okula gitme şansı olsa bile bunu istemediğini, çünkü annesinin ölümünden sonra hasta kardeşine, diğer kardeşlerine ve ev işlerine yönelik tüm sorumluluğun kendisinde olduğunu dile getirmiştir.

Olgunun diğer kardeşlerin yaşları sırasıyla 11 ve 14'tür. Pandemi süreci nedeniyle okula gidememektedirler. Ayrıca erkek çocuğu olan A.E.(11),okula gidemediği için tarlada yaşadıkları yerdeki tarlalara çalışmak için gitmektedir. A.E. okula gitmek istemediğini, bunun nedeninin ise okuldaki

çocuklarla kavga ettiğini, Suriyelileri sevmedikleri için kardeşinin okula devam etmek istemediğini belirtmiştir. Ancak görüşmede aile, A.E.'nin okul açılınca okula devam edeceğini, kendilerinin de bunu istediğini dile getirmiştir.

Aile içerisindeki ilişkilerle ilgili olarak; evde iletişim konusunda herhangi bir sıkıntı yaşamadıklarını ifade etmişlerdir. Çocuklar ve babaları arasında herhangi bir çatışma ya da olumsuz durum söz konusu değildir. Baba iş buldukça çalışmaya gitmekte, çocuklar ise okul olduğu dönem okula devam etmekte ya da olgunun bakımına yardımcı olmaktadırlar.

Sosyal çevre

Ailenin sosyal çevresine ilişkin bilgi görüşme sırasında kendilerinden alınmıştır. Buna göre Türkiye'ye geldiklerinde olgunun 4 amcası ve ailesi Türkiye'de yaşamaktadır. Amcaları ile şu anda yakın mahallelerde yaşamaktadırlar. Hastanın annesinin ölümünden sonra diyaliz için bir amcasının ve yengesinin birkaç kez olguyu diyalize getirdiği gözlemlenmiştir. Görüşme yapılan olgunun ablası K.E'ye göre akrabaları evlerine sık sık ziyarete gelmekte, ancak ekonomik olarak hiç kimseden destek görmemektedirler. Akrabalarının yakınların olmasına rağmen olgunun ablası, "*bazen onlara çok kızıyorum* "demiştir. Yağ istediğini ancak herkesin yok dediğini vermek istemediğini belirtmiştir. Bu şekilde olunca da kimseyi görmek istemediğini ifade etmiştir. Ailenin akrabaları ve babasının arkadaşları hariç sosyal ilişki kurdukları kimse bulunmamaktadır.

Ekonomik durum ve ev koşulları

Olgunun babasının belli bir mesleği bulunmamaktadır. Eşinin ölümüne kadar olan süreçte gece işlerine gitmiştir. Ancak eşinin ölümünden sonra çocukların yalnız kalmasını istemediği için gece çalışmamaktadır. Baba, haftanın 2-3 günü yevmiyeli işlere gitmekte, günlük 50-60 TL arası kazanmakta, bazen ise hiç iş bulamamaktadır. Özellikle pandemiden sonra iş bulmanın daha da zorlaştığını ifade etmiştir. Ailede, anne ölmeden önce görüşmeye katılan abla çalışmaktadır. Çalıştığı parayı ailesinin geçimini için harcayan abla, babasının da o dönem gece işlerinde çalışıyor olması nedeni daha az ekonomik sıkıntı yaşadıklarını ifade etmiştir. Ekonomik olarak çok sıkıntı çektiklerini vurgulayan abla K.E., evdeki durumun çok kötü olduğunu, temel ihtiyaçları karşılayamadıklarını, parasal olarak çok sıkıntı çektiklerini ifade etmiştir. Evde çeşme suyu içildiğini, olgunun sağlık durumu nedeni ile hazır suyun bazen temin edildiği dile getirilmiştir.

Ailenin gelir durumuna ilişkin bilgi, bağlı oldukları sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakfından resmi yollarla talep edilen sosyal inceleme raporuna göre hazırlanmıştır. Ailenin düzenli bir geliri bulunmamaktadır. Buna göre ailenin gelirini okula giden ilköğretim çağındaki bir çocuk için aylık 45 TL, ortaöğrenim çağındaki çocuk için aylık 50 TL ve 1320 TL Sosyal Uyum Yardımı oluşturmaktadır. Ailenin toplam aylık geliri 1415 TL, kişi başı ise 235TL olarak hesaplanmıştır. Aylık 500 TL kira vermektedirler. Türk vatandaşı olmadıkları için engelli aylığı ve evde bakım ücretinden ayrıca yararlanamamaktadırlar. Görüşmede aile, sosyal çevrelerinden ekonomik yönden herhangi bir destek almadıklarını, ekonomik bakımdan o kişilerin de durumlarının iyi olmadığını ifade etmiştir. Sosyal yardımların dışında eldeki kaynaklar vatandaşlık hakkı kazanmamış olan sığınmacıların, evde bakım ücreti ya da engelli maaşından yararlanmalarına engel teşkil etmektedir.

Yaşadıkları ev koşullarına dair alınan bilgilere göre; aile, Türkiye'ye ilk geldikleri zaman, ev bulmakta güçlük çekmiş, ilerleyen yıllarda ise pek çok kez ev değiştirmek zorunda kalmıştır. İlk yaşadıkları evde üst komşuları ile iyi anlaşıyor olmalarına rağmen, olgunun bebek arabasının olmaması, taşınmasında yaşanan güçlük ve hastaneye ulaşım için gereken mesafenin zorluğu nedeni ile o evden ayrılarak, merkeze daha yakın bir evde yaşayamaya başlamışlardır. Daha sonra yaşadıkları bir ev satıldığı için taşınmışlar, bir başka evde, ev sahipleri çıkarmış ve son olarak ise şu an yaşadıkları evde oturmaya başlamışlardır. İstekleri gerçekleşmediği zaman bağıran ve uyumsuz davranışlar sergileyen olgu nedeni ile aile pek çok kez komşularından şikâyet almıştır. Yaşadıkları evin üst katının ev sahiplerine ait olduğu,

ancak kendilerinin başka yerde yaşaması nedeni ile bir Türk ailenin kiracı olarak yaşadığı ve çok ses olunca şikâyete geldikleri alınan bilgiler arasındadır. Görüşme yapılan olgunun ablası, ev sahibinin sık sık kiraya zam yaptığını, çevreden gelen şikâyetlerden dolayı onları evden çıkarmak istediğini, ancak hasta kardeşinin olması nedeni ile yalvarma noktasına gelip, ev sahibini ikna etmeyi başardıklarını belirtmiştir.

Olgunun ve ailesinin yaşadıkları ev koşulları, görüşmede kendilerinden alınan bilgilere göre hazırlanmıştır. Buna göre evin, 1 oda ve 1 salonu bulunmaktadır. Tuvaleti içeridedir. Mutfağı vardır ancak mutfak dolapları bulunmamaktadır. Çamaşır makinesi dışarıdadır. Suriye'de yaşadıkları evin daha derli toplu olduğunu ifade etmişlerdir. Tüm aile üyeleri salonda birlikte uyumaktadırlar.

Ulaşım

Olgunun hastaneye ulaşımı belediye otobüsü ile gerçekleşmektedir. Hastane ve yaşadıkları ilçe arası 35 kmdir. Olgunun ablası ve kendisi engelli kart aracığıyla ücretsiz yolculuk yapmaktadırlar. Engelli kartına başvuruyu babası yapmış, buna dair bilgiyi ise çevresinden öğrenmiştir.

Kültürel uyum ve dil

Aile, Türkiye'de yaşadıkları günden bu yana farklı bir ülkenin yaşam şekline uyum sağlamak konusunda sıkıntı yaşamadıklarını dile getirmiştir. Özellikle Türkiye'de yaşamaya başladıkları ilk dönem en büyük problemlerinin dil konusunda olduğunu ifade etmişlerdir. Ancak daha sonra yaşamaya başladıkları evdeki komşuları ile iyi ilişkiler geliştirmeleri, o ailenin çocukları ile zaman geçirmeleri Türkçeyi öğrenmelerine yardımcı olmuştur. Ailede şu anda olgu hariç diğer çocuklar iyi düzeyde Türkçe konuşmakta, baba ise Türkçeyi az anlamakta, ancak öğrenmek konusunda bir davranış sergilememektedir. Hastane sürecine dahil oldukları ilk dönem aile üyelerinden kimsenin Türkçe bilmiyor olması, tedavi ekibi ile iletişim kurmaları konusunda güçlük yaşamalarına neden olmuştur. Tercüman desteği alınmıştır. Ancak görüşmede alınan bilgilere göre, olgunun ailesi tedavi ekibinin süreç içerisinde kendilerine karşı her zaman anlayışlı davrandıklarını, yardım etmeye çalıştıklarını ve gerekli açıklamaları yaptıklarını ifade etmiştir.

Güvenlik ve gelecek konusundaki düşünceler

Aile savaş bittikten sonra Suriye'ye dönme konusunda belirsizlik yaşamaktadır. Hastanın babası, Suriye ile Türkiye'nin şu anda şartlar açısından aynı olduğunu düşünmektedir. Şartlar daha iyi olursa Suriye'ye dönebileceklerini belirtmiştir. Türkiye'de insanların çok iyi olduğunu ifade etmiştir.

Olgunun ablası ve babası şu anda yaşadıkları yerde kendilerini güvende hissettiklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca ablası ile yapılan birebir görüşmede çevrelerinde çok iyi insanların olduğunu belirtmiştir. Savaş sürecinde Suriye'de korkularının daha fazla olduğu, Türkiye'de yaşadığı dönemde korkularının azaldığını ifade etmiştir. Çalıştığı dönemde ise yaşının küçük olması nedeni ile başka insanların onu kullanmasına, istismar etmesine yönelik bir dönem kaygı duyduğunu ve bu konuda arkadaşları tarafından tembihlendiğini dile getirmiştir. Olgunun ablasının geleceğe yönelik bir kaygısı yoktur, ayrıca fazla sorumluluk almasının mevcut kaygıları azalttığı öğrenilmiştir. Olgunun babası ise kendini güvende hissetme konusunda "*kimse rahatsız etmiyor, korkmuyorum*" demiştir.

Temel haklar konusunda bilgi ve sağlık sistemi ile ilişler

Olgunun ablası temel haklarını bilmemektedir, babası ise Türkiye'de kaldıkları süre içerisinde çevreden duyarak ve yaşayarak öğrendiği ifade etmektedir. Hastaneye ilk başvuru konusunda nasıl bilgi sahibi oldukları aile üyeleri tarafından bilinmemektedir. Ancak ilk başvurdukları zaman iletişim konusunda sıkıntı yaşamadıkları, hastaneden tercüman desteği aldıklarını belirtmişlerdir. Hastaneye

yatış aşamasında endişelerinin biraz da olsa arttığını, ancak bu durumun kısa bir süre sonra geçtiğini, sağlık personelinin kendilerine çok anlayışlı davrandıklarını ifade etmişlerdir.

COVID- 19

Aileye COVID-19 süreci ile ilgili olarak sorular sorulmuştur. Buna göre, pandemi süreci hep maske takmışlardır. Hayatlarının değişmediğini, çevrelerinde kimsenin pozitif çıkmadığını belirtmişlerdir. Evdeki herkesin dikkat etmeye çalıştığını, eskisi kadar ev ziyaretlerinin olmadığını, geldikleri zamanda maske ile oturduklarını ifade etmişlerdir. Olgunun ablası birebir gerçekleştirilen görüşmede olgu için yakınlarına eve gelmemeleri konusunda uyarıda bulunduğunu, onların ise ablaya küstüklerini ama yine de gelmeye devam ettiklerini, gelirken de "*senin için değil "A.E. için geliyoruz*" dediklerini belirtmiştir. Olgunun babasına göre; COVID-19, ekonomik olarak kendisinin ve çevresinin hayatını etkilemiştir. Çevrelerinde kimsenin hastalığı geçirmediğini, sosyal ilişkilerinin eskisi kadar sık olmasa da yine de devam ettiğini dile getirmiştir.

Tedavi Ekibinden Alınan Bilgiler ve Ailenin Hastalığa Karşı Tutumu

Olgu, tedaviye kuzeni ile birlikte başlamıştır. Kuzeninde de böbrek yetmezliği tespit edilmiş ve diyalize girmesine karar verilmiştir. Ancak kuzeninin babası bir süre sonra çocuğu da alarak Suriye'ye dönmüştür. Suriye'de haftanın üç günü girmesi gereken diyalize iki gün devam etmiştir. Türkiye'ye dönerken yolda hastalanmış ve Hatay'da devlet hastanesinde yaşamını yitirmiştir. Olgu, nefroloji bölümünde 2 senedir kronik böbrek yetmezliği tanısı ile takip edilmektedir. Olgu diyalize başladıktan sonra şikâyetlerinde azalma olmuştur. Annesinin ölümüne kadar olan süreçte, diyalize ve hastanedeki rutin kontrollere anne getirmektedir. Anne hiç Türkçe bilmemektedir. Bu nedenle, o dönemde ciddi düzeyde iletişim sıkıntıları yaşanmış, bazı zamanlarda tercümanın gelmesine ihtiyaç duyulmuştur.

Olgunun mevcut sağlık durumu açısından hijyen ve diyet çok önemlidir. Ancak annenin ölümünden sonra genel bakımının ve hijyeninin oldukça kötü olduğu ve sık sık kateter enfeksiyonu yaşadığı belirtilmiştir. Annenin ölümünden sonra refakatçi olarak 16 yaşındaki abla kalmaya başlamıştır. Yasal olarak 18 yaş altında bir kişinin refakatçi olarak kalması yasak olmasına rağmen, baba çalıştığı ve diğer çocukların başında durması gerektiğini belirterek hem hastaneye çağrıldığında hem de refakat etmek için gelmemiş, bunun nedenini ise ulaşım için parasının olmaması olarak ifade etmiştir. Türkçe bilmemesi nedeni ile özellikle devlet hastanesinden sevk alınması ya da olgunun bazı ihtiyaçları konusunda baba ile iletişim kurulması konusunda tedavi ekibi büyük güçlük çekmiştir. Tedavi ekibi olgunun diğer hastalardan ayırt edilmediğini aksine daha fazla yardımcı olunmaya çalışıldığını düşünmektedir. Olgu için alınması gereken yüksek ücretli bir kateter normalde alınacak olan zamandan çok daha önce getirtilmiştir. Olgunun ailesini ilaçlarını düzenli olarak vermektedir, ancak olgu isteklerinin yapılmaması konusunda aşırı hırçın davranmakta özellikle diyete uymayan gıda tüketimine karşı talepleri fazla olmaktadır. 2 sene öncesine kadar organ nakli konusunda herhangi bir bilgi mevcut olmamasına rağmen, artık TC nüfus kâğıdı olması durumunda nakil işlemi gerçekleştirilmektedir. Ancak tedavi ekibi bu olgunun nakil için uygun olmadığını, hijyene ve diyete hiç dikkat etmediklerini, nakil sonrası bakımın çok daha özenli olması gerektiğini aksi halde hastanın ölümü ile sonuçlanabileceğini düşünmektedir. Bu duruma ilişkin olgunun ablası böbreğini vermek istediğini, ancak babasının yaşının küçük olması nedeni ile izin vermediğini belirtmiştir.

Hastalık sürecinin başladığı dönemden günümüze kadarki zaman içerisinde, aile olgunun tedavisi ile ilgili olarak geleneksel herhangi bir tedavi yöntemine başvurmamış, hastanede takip kararı verildikten sonra düzenli olarak olguyu hastaneye getirmişlerdir. Ancak zaman zaman ailenin tedavi ekibinin önerileri dışında davranışlar sergilediği görülmektedir. Olgunun aniden fenalaşması ve kalp atışlarının hızlandığını fark eden babası, olguyu hastaneye getirmemiş, tansiyonunu ölçmemiş ve

kimseye danışmadan olguya tansiyon ilacı vermiştir. Bu durum karşısında gerekli uyarı yapılan baba, ilaç verdikten sonra olgunun daha iyi olduğunu ifade etmiştir.

Sosyal hizmet müdahalesi

Hastanenin sosyal hizmet birimine bildirilen ve takip süreci başlayan olgunun kapsamlı olarak değerlendirilmesi, sorun ve gereksinimlerinin belirlenerek, gerekli müdahalenin hazırlanması amacı ile psikososyal değerlendirme büyük önem taşımaktadır. Bu yönü ile sağlık alanında sosyal hizmet uygulamaları, hizmet kalitesinin artması, hasta memnuniyeti ve sağlık hizmetlerine insancıl bir bakış açısının kazandırılmasını amaçlamaktadır. Tıbbi tedavinin yanı sıra hastaların yaşamlarındaki sosyal endikasyonlar, tedaviye uyum süreçlerini olumsuz yönde etkilemektedir.

Sağlık alanında yürütülen sosyal hizmet müdahalesi, bireylerin, grupların ve toplumun sağlık hizmetlerinden yararlanması için üç düzeyde müdahalelerini sürdürmektedir (O'Melia ve Dubois, 2013). Bu olgu için gerçekleştirilen sosyal hizmet müdahalelerini şu şekilde sınıflandırmak mümkündür:

Mikro düzeyde müdahaleler: Birey ve aile ile çalışmaya odaklanan mikro düzeyde müdahaleler, birey ve ailenin psikososyal ve ekonomik koşullarını kapsamlı şekilde değerlendirerek, sosyal ilişkilere, birey ve ailelerin kurumsal kaynaklarla etkileşimine, işlevselliklerinin arttırılmasına, tedavi ekibi ile yaşadıkları sorunların çözülmesine, danışmanlık ve eğiticilik rollerinin yerine getirilmesine yardımcı olmaktadır. Ayrıca birey ve aile adına savunuculuk yapmak, tanı, tedavi ve taburculuk sürecinde ailenin yanında yer almak tıbbi alanda sosyal hizmet uzmanlarının mikro düzeyde müdahaleleri arasındadır (Zengin, 2011; Polat, 2014). Buna göre söz konusu olgu için öncelikli olarak kapsamlı bir psikososyal değerlendirme hazırlanmıştır. Bu değerlendirmenin amacı sorun ve gereksinimlerin tespit edilmesi ve alınan bilgiler doğrultusunda bir müdahale planı oluşturulmasıdır. Sosyal hizmet birimine olgunun yönlendirilmesinin nedeni yaşanılan uyum sorunlarıdır. Dolayısıyla, öncelikli olarak ailenin tedaviye uyum sağlaması hedeflenmiştir. Kontrollere düzenli gelmeleri, tedavi ekibi ile iletişimin kolaylaşması, sağlık konusunda haklarının anlatılması ve önerilere uymaları konusunda motivayonel görüşmeler yapılmıştır. Özellikle göç ve anne kaybına dair olgunun diğer kardeşlerinin ruhsal durumları bilinmemekle birlikte görüşme yapılan ablanın yaşadıklarını hatırladığı, bunlara ilişkin üzüntüsünü dile getirdiği, ancak buna rağmen gerekli psikolojik desteği almadığı belirlenmiştir. Annenin ölümünden sonra olgunun ve evin tüm sorumluluklarını üstlenen ablanın eğitimden mahrum kalması, okula devam etmek konusundaki isteksizliği artan psikolojik destek gereksinimini ortaya koymaktadır. Sosyal hizmet müdahalesi kapsamında ablanın çocuk psikiyatrisinden destek alması ve eğitimine ilişkin destekleyici görüşmeler yapılmıştır. Babanın ayrıca olguya refakat etmesi konusunda uyarılması, çalışma yaşamına devam etmesi ve belirli aralıklarla soysal hizmet birimine görüşmeye çağrılması vaka yönetimi açısından önem taşımaktadır.

Alınan bilgiler doğrultusunda, ailenin akrabalarının yakın çevrelerinde yaşamasına rağmen yeterince sosyal destek sağlamadıkları fark edilmiştir. Bu durum aile üyelerinde sorumluluk artmasının yanında kendilerini daha fazla yalnız hissetmeleri ile sonuçlanmaktadır. Özellikle ekonomik olarak zorluk çektikleri süreçte bekledikleri yardımı sosyal çevrelerinden temin edememektedirler. Ekonomik olarak ailenin ayrıca düzenli bir gelirinin olmaması ve sosyal yardımlarla yaşamları, evdeki diğer çocukların çalışma yaşamına dahil olmalarını zorunlu hale getirmiştir. Bu duruma ilişkin olarak, çocukların okula devam etmeleri konusunda aile görüşmelerle desteklenmiştir. Pandemi sürecine rağmen ailenin, akrabaları ile sık sık biraya gelmesi konusunda aile uyarılmış ve bu durumun olgu açısından ciddi bir risk teşkil ettiği anlatılmıştır. Annenin ölümünden sonra azalan özbakım nedeni ile olgunun pek çok kez enfeksiyon yaşaması nedeni ile özbakım konusunda bilgilendirme sağlanmış ve bunun olası sonuçları konusunda aile eğitimi verilmiştir.

Mezzo düzeyde müdahaleler: bireyler ve kurumlar arasındaki ilişkilere odaklanan müdahale şekli olan mezzo müdahaleler, kurumlar arası bağlantı kurma, eşgüdüm sağlanması açısından önem taşımaktadır. Bu açıdan bakıldığında olgu ve ailesi için kurumlarla olan ilişkilerinin düzenlenmesinde etkin role sahiptir (Tomambay, 2013). Ailenin ekonomik durumunun değerlendirilmesi amacı ile bağlı bulundukları sosyal yardımlaşma vakfı ile iletişime geçişmesi, sosyal incelemelerinin istenmesi, aldıkları hizmetlerin değerlendirilmesi bu olgu için gerçekleştirilen mezzo müdahaleler kapsamındadır. Sosyal yardımlaşma ile gerçekleştirilen görüşme, aynı zamanda ailenin yaşadığı sosyal ve ekonomik sıkıntıların kaynağının öğrenilmesi, almadıkları hizmetler varsa bunlara başvurularının gerçekleştirilmesi açısından önem teşkil etmektedir. Ayrıca, iç savaş sonucunda yaşadıkları ülkeden ayrılan ailenin zorlu bir yolculuk gerçekleştirmeleri, yeni bir yaşama alışmaya çalışmaları ve özellikle dil konusunda yaşadıkları zorluklar hem sosyal yaşamlarını hem de sağlık sistemi ile olan ilişkilerini zorlayıcı unsurlar arasındadır. Bu nedenle aile ile sürekli iletişim sağlanması, sağlık ve sosyal haklarına erişim konusunda gerekli yönlendirmenin sağlanması ve dahil oldukları sağlık sistemi ve çalışanları ile aralarında arabuluculuk yapılması sağlanmıştır.

Makro düzeyde müdahaleler: Sosyal politika geliştirilmesi, yasal düzenlemelerin yapılması, baskı altındaki topluluklar yararına hak savunuculuğuna ilişkin sosyal hizmet etkinliklerini içermektedir. Bu durum sağlık alanında ele alındığında, bir grubun ya da topluluğun sağlık hizmetlerine erişimi, ihtiyaçlarının karşılanması olarak tanımlanabilir (Zengin, 2011, Tomambay, 2013). Olgu açısından değerlendirildiğinde, sosyal hizmet açısından amaç sağlıkta eşitliğin, insan haklarının ve yaşam kalitesinin sağlanmasıdır. Her ne kadar bu alanda gerçekleştirilen sosyal politikalara müdahale etmek, mikro düzeyde çalışan bir sosyal hizmet uzmanı için doğrudan mümkün olmasa da, olgu ve ailesi için gereksinimlerin karşılanması, göçmenlere yönelik politikalar konusunda bilgi sahibi olarak, gerekli savunuculuğun yapılması, hizmetlerden eşit bir şekilde yararlanmaları konusunda sağlık ve sosyal politikaların olgu ve ailesi yararına kullanılması, makro düzeyde gerçekleştirilen çalışmalar olarak nitelendirilebilir.

Sonuç ve Öneriler

Göç çocukların yaşamını, büyüme ve gelişimlerinin devam etmesi, ebeveynlerine bağımlı olmaları ve korumaya duydukları ihtiyaç nedeni ile olumsuz yönde etkilemektedir. Özellikle çocukların sayıca fazla olması, zayıf ve güçsüz olmaları ilerleyen süreçte sağlık sorunlarının ortaya çıkması açısından önem teşkil etmektedir (Aydın ve ark., 2017). Göç sonrası ortaya çıkan hastalıkların yanı sıra, iç karışıklıklar nedeni ile çocukların gereken sağlık kontrollerinin yapılmaması, kronik hastalıkların ilerlemesi sonucunda ömür boyu süren tedavilere hatta ölümlere sebep olabilmektedir. Bu çalışmada Suriye'den göç etmiş bir ailenin kronik hastalık sürecinde yaşadıkları anlatılırken, aynı zamanda yaşadıkları sorun ve gereksinimlerin belirlenmesi, buna uygun sosyal hizmet müdahalesinin sağlanması ve göçmenlerin sağlık haklarına ilişkin eksiklerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu olgu sunumu çerçevesinde belirlenen sonuçlar şu şekildedir:

1. Sorunların birey ve çevresi arasındaki bio-psiko-sosyal etkileşime bağlı olduğunu ortaya koyan ekolojik yaklaşım çerçevesinde, bireyin içinde bulunduğu çevre uyum kapasitesi üzerinde etkili bir unsurdur (Duyan, 2019). Olgu ve hayatını kaybeden kuzeninde görülen kronik böbrek yetmezliği tanısı, Suriye'de nedeni bilinmeyen bir hastalık nedeni ile ailenin bir çocuğunu kaybetmesi biogenetik faktörleri düşündürürken, ekolojik yaklaşım çerçevesinde çocukların içinde bulundukları sosyal çevre, yaşam koşulları ve sağlık sorunları arasındaki ilişkinin kaçınılmaz olarak incelenmesi gerektiğini gözler önüne sermektedir.
2. Olgunun 5 yaşında kadar hiçbir kontrole getirilmemesi, Suriye'de hayatını kaybeden kardeşin sağlık kontrollerine düzenli gidip gitmediğine ilişkin net bilginin olmaması, olgunun kuzeninin

sakıncalı olmasına rağmen ailesi tarafından haftanın iki gün diyalize gireceğini bilerek Suriye'ye götürülmesi ve hayatını kaybetmesi, son olarak ise annenin aniden kalp krizi geçirerek yaşamını yitirmesinin kültüre dayalı bir sağlık davranışı mı, yoksa mevcut şartlardan mı kaynaklandığı bilinmemektedir. Aile üyeleri, yaşadıkları savaş koşulları ve göç sonrası mevcut şartlar nedeni ile sağlık kontrollerini aksatmış olabileceği gibi, çocuk bakımına ve sağlığa kültürel olarak atfedilen anlam sağlık konusunda ihmalkâr davranmalarında rol oynamış olabilir.

3. Çalışma sonuçları olgunun ve ailesinin ekonomik sorunlarının olduğunu, çocukların eğitim yaşamına devam edemediklerini, sağlık konusunda eşit fırsatlardan yararlanmadıklarını, babanın istihdam sorunlarını, barınma ve beslenme gibi temel ihtiyaçlarını temin etme konusunda sıkıntı yaşadıklarını ortaya koymaktadır.
4. Ailenin, geçici koruma statüsünde olmaları nedeni ile evde bakım ve engelli maaşından yararlanamamaları, hastaya bakım vermeleri nedeni ile çalışma yaşamına aktif katılmamaları ve bu konuda gereken desteği alamamaları göçmenlere ilişkin koruyucu yasal mevzuatların yetersizliğini ortaya koymakta, dolayısıyla olguya ilişkin belirlenen sorun ve gereksinimlerinin karşılanmasına yönelik engel teşkil etmektedir.
5. Sosyal hizmet birimi tarafından değerlendirmeye alınan olgunun, takip edilmesi, aile eğitimi ve hakları konusunda bilinçlendirilmesi, sağlık sistemine dahil olmuş göçmenlerin yaşam kalitesini arttırmayı amaçlarken, müdahale; danışmanlığa ihtiyaç duydukları zaman ulaşabilecekleri bir yardım mekanizmasının olduğunu öğrenmeleri, hastane kurallarına uyumun artması, psikososyal yönden desteklenmeleri ile sonuçlanmıştır.

Çalışma sonuçları doğrultusunda alana ilişkin öneriler şu şekilde özetlenebilir:

Mikro düzeyde öneriler: Birey ve aileye ilişkin müdahaleleri ele alan mikro düzeyde sosyal hizmet müdahaleleri kapsamında, olgunun zihinsel ve fiziksel kapasitesi doğrultusunda özel eğitimden yararlanması, işlevselliğinin artması için önem taşımaktadır. Özellikle annenin kaybından sonra tüm sorumluluğun olgunun ablasında olması ve bu konuda babanın sorumsuz davranışları karşısında aile görüşmelerinin periyodik olarak gerçekleştirilmesi, aile için rollerin yeniden inşa edilmesi gerekli görülmektedir.

Mezzo Düzeyde öneriler: Kurumsal ilişkiler ve hizmetlere odaklanan mezzo müdahaleler kapsamında, olgu için eğitim sunabilecek kurumların araştırılması, olgunun kardeşlerinin eğitim yaşamını sürdürebilmeleri için kayıtlı oldukları okul ile gerekli görüşmelerin sağlanması önerilmektedir. Özellikle annenin ölümünden sonra yaşanan ruhsal çökkünlük ve uyum bozukluklarına ilişkin çocuk psikiyatrisi randevularının düzenlenmesi, ruhsal ihtiyaçlarının karşılanması açısından önem taşımaktadır. Organ nakli konusunda ailenin bilgilendirilmesi, ancak bu durumun olası kar ve zararları aileye anlatılmalıdır. Ailenin, göçmenlere ilişkin hiçbir sivil toplum hareketi ile bağlantı içerisinde olmadığı fark edilmiştir. Güçlendirme kapsamında sosyal destek sağlanması, haklarını öğrenmesi açısından bu tür kuruluşlarla bağlantı kurmalarına yardımcı olunmasının faydalı olacağı düşünülmektedir. Ayrıca göçmelerin sosyal ve sağlık hakları, psikososyal problemleri ve iletişim konusunda sağlık çalışanlarının bilgilendirilmesi hem kurumsal olarak yarar sağlarken, aynı zamanda göçmenlerin sağlık sisteminde yaşadıkları aksaklıkların giderilmesi açısından önleyici bir özelliğe sahiptir.

Makro düzeyde öneriler: Bu çalışma göçmen çocukların sağlık problemlerine yer verirken, bu konunun üzerinde daha fazla araştırma yapılmasının, koruyucu ve önleyici politika ve hizmetlerin arttırılmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla toplumsal farkındalığın sağlanması, sağlık sisteminin göçmenler yararına daha etkin çalışması ve refah düzeylerinin artması, alanda çalışan sosyal

hizmet uzmanlarının duruma ilişkin gerekli bildirimler yapması ve sürece aktif katılımları ile mümkün olacaktır.

KAYNAKLAR

Aydın, D., Şahin, N., Akay, B. (2017). Göç Olayının Çocuk Sağlığı Üzerine Etkileri. *İzmir Dr. Behçet Uz Çocuk Hast. Dergisi.* 7(1):8-14

Bulut, M., Alemdar Küçük, D. (2020). Joubert Sendromu Tanısı Alan Yenidoğan: Olgu Sunumu. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi.* 7(2): 247 -250

Demir G, Arıöz A. (2014). Göç eden kadınların sağlıklı yaşam biçimi davranışları ve etkileyen faktörler. Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi. 4:1-8.

Duyan, V. (2019). Sosyal Hizmet Temelleri, Yaklaşımları, Müdahale Yöntemleri. Nar Yayınevi. Ankara

Ertem M. (1999). Göç ve bulaşıcı hastalıklar. *Toplum ve Hekim*.14:225-228.

Gözübüyük, A.A, Ensar, D, Dağ, H, Arıca, V. (2015). Olağan Üstü Durumlarda Çocuk Sağlığı. *Journal of Clinical and Experimental Investigations*, 6(3), 324-330.

İldam Çalım S, Kavlak O, Sevil Ü. (2012). Evrensel Bir Sorun: Göç Eden Kadınların Sağlığı ve Sağlık Hizmetlerinde Yaşanan Dil Engeli. *Sağlık ve Toplum.* 22:11-9.

Karadağ Ö, Altıntaş K.H. (2010). Mülteciler ve sağlık. *TAF Prev Med Bull.* 9:55-62.

Khawaja, W., Nigar, G., Katherine, M., Schweitzer, R., Greenslade, R., Jaimi, H., (2008). Difficulties and Coping Strategies of Sudanese Refugees: A Qualitative Approach. *Transcultural Psychiatry*, 45(3):489-512

Korkmaz, A.Ç. (2014). Sığınmacıların Sağlık ve Hemşirelik Hizmetlerinde Yarattığı Sorunlar. *Sağlık ve Hemşirelik Yönetimi Dergisi.* 1(1): 37-42

O'Melia, M.W., Dubois, B.L. (2013). Generalist Social Work Practice: An Empowering Approach. USA: Pearson, 14-18.

Polat, G. (2014). Madde Bağımlılığı Tedavisinde Sosyal Hizmet Mesleği. *Okmeydanı Tıp Dergisi*.30(2): 143-148

Şener D, Ocakçı A. (2014). Yoksulluğun çocuk sağlığı üzerine çok boyutlu etkileri. *Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi.* 1:57- 68.

Teksoy, B. (2013).6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununa Göre Yabancıların Vize Alma Zorunluluğu. *AÜHFD*. 62(3): 855-906.

Tomanbay, İ. (2013). Sosyal Hizmet Uygulamaları, AÖF Yayın. Eskişehir.

Tuzcu, A., Bademli, K. (2014). Göçün Psikososyal Boyutu. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar.* 6(1):56-66

Türk Tabipler Birliği Yayınları (2016). Savaş, Göç ve Sağlık. Ankara. *https://www.ttb.org.tr/kutuphane/siginmacilar_rpr. pdf (erişim tarihi: 13.03.2021).*

Yabancı ve Uluslar Arası Koruma Kanunu, *https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6458.pdf (erişim tarihi: 18.03.2021).*

Zencir, M. ve Davas, A. (2014). Suriyeli Sığınmacılar ve Sağlık Hizmetleri Raporu. Ankara: Türk Tabipleri Birliği ISBN 978-605-5867-79-9.

Zengin, O. (2011). Sosyal Hizmetin Sağlık Hizmetlerinin Sunumundaki Rolü. *Konuralp Tıp Dergisi.* 3(3): 29-34

International
Congress of Migration researches
Uluslararası G□□Araştırmaları Kongresi
ISBN: 978-605-06728-9-3

Immigrant Diversity in Turkey and Causes of Migration

Türkiye'de Göçmen Çeşitliliği ve Göçün Nedenleri

Esat İpek[1]

Abstract

Migration movements, which can be defined as the displacement of individuals and communities from country to country or within their existing countries due to various reasons, are carried out sometimes for better living conditions and sometimes to get rid of the disaster, famine and war. Globally accelerating migration movements in recent years have also directly affected Turkey and resulted in it being home to millions of immigrants. Due to its strategic and geographical location of Turkey, with immigration that has been received since the proclamation of the Republic has a large immigrant diversity. Europe, the Balkans, the Middle East, the Caucasus, immigrants from various regions such as Africa and Asia, are the basis of immigrant diversity in Turkey. Immigrant diversity appears as a defacto situation that arises due to different migration reasons.

In this study; defined through the concepts of migration and mobility and immigration cases in Turkey it was put forward immigrant diversity in Turkey. In addition to this, the causes of

Özet

Bireylerin ve toplulukların ülkeden ülkeye veya mevcut ülkeleri içerisinde çeşitli sebepler dolayısıyla yer değiştirmesi olarak tanımlanan göç hareketleri kimi zaman daha iyi yaşam koşullar için kimi zaman ise ülkenin içinde bulunduğu afet, kıtlık, savaş gibi durumlardan kurtulmak için gerçekleşmektedir. Son yıllarda küresel çapta hızlanan göç hareketleri, Türkiye'yi de doğrudan etkilemiş ve milyonlarca göçmene ev sahipliği yapması sonucunu doğurmuştur. Stratejik ve coğrafi konumu nedeniyle Türkiye, Cumhuriyetin ilanından bu yana aldığı göçler ile büyük bir göçmen çeşitliliğine sahip olmuştur. Avrupa, Balkanlar, Ortadoğu, Kafkasya, Afrika ve Asya gibi çeşitli bölgelerden gelen göçmenler, Türkiye'deki temel göçmen çeşitliliğini oluşturmaktadır. Göçmen çeşitliliği, farklı göç nedenlerine bağlı olarak ortaya çıkan defacto bir durumdur.

Bu çalışmada; Türkiye'deki göç hareketliliği ve göçmen olgusu kavramlar üzerinden tanımlanmış ve Türkiye'deki göçmen çeşitliliği ortaya konulmuştur. Bunun yanı sıra, Türkiye'ye

[1] Dr.Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Politika Anabilim Dalı, esatipek@hotmail.com

individual and mass immigration from Turkey, migrants examined in the context of diversity, also made an analysis of the causes of migration.

gelen bireysel ve kitlesel göçlerin nedenleri, göçmen çeşitliliği bağlamında irdelenerek, göçün sebeplerine dair de bir analiz yapılmaktadır.

Keywords: Immigration, Immigrant, Middle East, Balkans, Africa, Middle Asia

Anahtar Kelimeler: Göç, Göçmen, Ortadoğu, Balkanlar, Afrika, Orta Asya

Giriş

İnsanlık tarihi kadar eski olan göç hareketleri, zamanla bu hareketleri tetikleyen sebepler doğrultusunda sınıflandırılmış ve buna paralel olarak da kapsamı ve tanımı genişletilmiştir. Küreselleşme ile birlikte daha fazla ön plana çıkmaya başlayan göç konusu, uluslararası gündemin en fazla tartışılan konularından birisi haline gelmiştir. Türkiye de özellikle Suriye iç savaşının ardından, göç konusunda en fazla dikkat çeken ülkelerden bir tanesi olmuştur. Asya ve Avrupa arasında bir köprü olan Türkiye hem konumu gereği hem de yakın çevresinde yaşanan savaş ve siyasi çatışmalar nedeniyle, ülkelerini terk etmek isteyen veya terk etmek zorunda kalan kişilerin sıklıkla kullandıkları göç rotalarının üzerinde yer almaktadır.

Türkiye, tarih boyunca sahne olduğu göç hareketleri ve sahip olduğu göçmen çeşitliliği ile dikkat çeken bir ülke olmuştur. Türkiye'yi hedef ülke olarak gören ya da transit geçiş ülkesi olarak kullanan göçmenlerin motivasyonları siyasal, sosyal ve ekonomik faktörler doğrultusunda çeşitlenmektedir. Cumhuriyetin ilanıyla birlikte Anadolu topraklarına yapılan göçler ilk olarak siyasi nedenlerle gerçekleşmiş ve Yunanistan ile yapılan mübadele anlaşması kitlesel göçlerin başlangıcını oluşturmuştur. Ardından, yine siyasi nedenler ile Bulgaristan'dan, Türkiye'ye doğru birden fazla göç dalgası yaşanmıştır.

1980'li yılların başından günümüze kadar Türkiye'ye yönelik göç hareketleri hızlanmış ve göç nedenleri farklılaşmıştır. 1979 yılında Sovyet Birliği'nin Afganistan'ı işgaliyle başlayan göç akınları, İran-Irak Savaşı, Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesiyle başlayan "Körfez Krizi", İran İslam Devrimi, 11 Eylül 2001'de ABD'de yaşanan terör olayları sonucunda Müslümanlara uygulanan ambargo ve 2010 yılında "Arap Baharı" ismiyle başlayan ayaklanmalar sonucu ve özellikle Suriye'de yaşanan iç çatışmalar ile Türkiye'ye doğru göçler hızla artmıştır.

Türkiye'ye yönelik göç hareketleri yalnızca siyasi sebepler ve/veya savaşlar nedeniyle gerçekleşmemektedir. Yoksullukla mücadele eden kimi ülkelerin vatandaşları, daha iyi bir yaşam standardı için göç etmekte ve bu bağlamda kimi zaman sosyo-ekonomik imkanların daha fazla olduğu Avrupa ülkelerine ulaşmak için geçiş ülkesi olarak veya hedef ülke olarak Türkiye'yi tercih etmektedirler. Yoksulluk nedeniyle Türkiye'ye yönelen göçlerin büyük çoğunluğu Afrika kıtasından -özellikle Sahra Altı Afrika ülkelerinden- gelirken, son yıllarda Orta Asya ülkelerinden gelen göçmenlerin sayısındaki artış da bu bölgede yaşanan ekonomik zorlukların bir sonucu olarak değerlendirilmektedir. İş avantajları ile beraber yabancı uyruklu kişilere eğitim alanında burs,

konaklama ve sağlık hizmeti sağlayan Türkiye, çevre ülkelerden eğitim sebebiyle de göç almaktadır. Eğitim alanında, başta siyasi ilişkilerinin görece daha iyi olduğu Azerbaycan ve Balkanlarda yaşayan Türk kökenli öğrenciler için iyi bir alternatif olarak görülen Türkiye, ayrıca Orta Asya, Orta Doğu ve Afrika ülkelerinden de eğitim sebebiyle yoğun miktarda göç almaktadır.

Kıtalararası geçiş için uygun bir coğrafi konuma sahip olan Türkiye, göç nedeni ne olursa olsun göçmenler için Batı dünyasına açılan en önemli kapıdır. Özellikle Afrika ve Orta Doğu'dan gelen göçmenler, Avrupa ülkelerine geçiş için Türkiye'yi tercih etmektedirler. Hali hazırda gerek konumu gerekse göçmen politikaları nedeniyle, yoğun miktarda göç alan bir ülke olan Türkiye, pek çok farklı göçmen grubuna ev sahipliği yapmaya çalışmaktadır. Bu çalışmada, Türkiye'deki göçmen çeşitliliği tarihsel bir perspektifle ortaya konulmuş ve Türkiye'ye yönelik göçün nedenleri kategorize edilerek ele alınmıştır.

Türkiye'de Geçmişten Günümüze Göçün Tarihi

Doğal şartlar, ekonomik durum ve/veya siyasal ve sosyal gelişmeler neticesinde ortaya çıkan göç hareketi, insanların içinde bulunmuş oldukları durumdan daha iyi şart ve koşullara ulaşma arzusuyla gerçekleşmektedir. İnsan ile mekân arasındaki bağın kopmasına neden olan göç kavramı, farklı nedenlerle coğrafi olarak yer değiştirme anlamına gelmektedir (Kanar ve Doğan, 2020, s. 91). Literatürde birbirinden farklı pek çok göç tanımı yapılmaktadır. Örneğin Türk Dil Kurumu'na (TDK) göre göç kavramı; "*ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret*" olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2021).

Uluslararası Göç Örgütüne (IOM) göre göç kavramı "*kişilerin mevcut ikamet yerlerinden uzağa, uluslararası bir sınırı geçerek ya da ülke içerisindeki hareketleri*" olarak tanımlanırken göçmen kavramı ise "*bir ülke içerisinde veya uluslararası sınırın ötesinde, geçici veya kalıcı olarak ve çeşitli nedenlerle olağan ikamet ettiği yerden uzaklaşan kişi*" olarak tanımlanmaktadır (IOM, 2019). Göç kavramı ile doğrudan bağlantılı olan ve kişilerin göç nedenleri ile ilişkilendirilen mülteci, göçmen ve sığınmacı kavramları birbirinden farklı anlamlar taşımaktadır. Mülteciler ve sığınmacılar göçmen olarak nitelendirilebilirken her göçmen, mülteci veya sığınmacı olarak nitelendirilemez. Bu doğrultuda göçmen kavramı, daha iyi bir yaşam standardına kavuşmak için kendi ülkesinden ayrılarak farklı bir ülkeye ya da ülke içerisinde halihazırda yaşadığı yerden başka bir yere giden kişi olarak tanımlanmaktadır. Literatürde mülteci kavramı için farklı bakış açılarını yansıtan pek çok tanım olmakla birlikte en çok kabul gören tanımlama Birleşmiş Milletler'e (BM) ait olanıdır (Ünal, 2014: 71).

BM tarafından hayata geçirilen Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme kapsamında mülteci kavramı "*ırkı, dini, taabiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen; yahut taabiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen kişi*" şeklinde tanımlanmaktadır (Güler, 2016:46). Sığınmacı kavramı ise "*ilgili ulusal ya da uluslararası belgeler çerçevesinde bir ülkeye mülteci olarak kabul edilmek isteyen ve mültecilik statüsüne ilişkin yaptıkları başvurunun sonucunu bekleyen kişi"* olarak tanımlanmaktadır (Çağlar, 2018:41).

İnsanlık tarihi kadar eski olan göç hareketleri konjonktürel gelişmeler dolayısıyla tarihsel süreç içerisinde artmışlar ya da azalmışlardır. 1980'lerden itibaren dünya için önemli bir gündem maddesi haline gelen küreselleşme ile birlikte göç hareketleri açısından artışın yaşandığı yeni bir dönem başlamıştır. Türkiye, sahip olduğu stratejik coğrafi konum dolayısıyla tarih boyunca farklı kitlesel göçlere kimi zaman ev sahipliği yapmış kimi zaman ise geçiş ülkesi konumunda olmuştur (Kanar ve Doğan, 2020, s. 90). Cumhuriyet döneminden önce birçok kitlesel göçe ev sahipliği yapan Türkiye, Cumhuriyetin ilanından sonra da pek çok göç hareketine sahne olmuştur.

1922-1938 yılları arasında Yunanistan ile yapılan mübadele anlaşması sonucunda Türkiye'ye gelen 384 bin kişi bu dönemdeki ilk büyük kitlesel göç hareketini oluşturmuştur. Ayrıca Balkanlardaki çatışma ortamı dolayısıyla 1923-1945 yılları arasında 800 bin kişi, İkinci Dünya Savaşı döneminde Nazi yönetimi altındaki Almanya'dan gelen 800 kişi, 1988 yılında Irak'tan gelen 51 bin 542 kişi, siyasi baskılar sonucunda 1989 yılında Bulgaristan'dan gelen 345 bin kişi, Birinci Körfez Savaşı dolayısıyla 1991 yılında Irak'tan gelen 467 bin 489 kişi, Bosna iç savaşı dolayısıyla yaşanan insanlık dramı yüzünden 1992-1998 yılları arasında Bosna'dan gelen 20 bin kişi, Kosova'nın bağımsızlık ilanı sürecinde yaşanan çatışmalar dolayısıyla 1999 yılında gelen 17 bin 746 kişi ve 2011 yılında başlayan Suriye iç savaşı dolayısıyla bugüne kadar gelen 3 milyon 500 bin 'den fazla kişi Cumhuriyet dönemi süresince dışarıdan Türkiye'ye doğru gerçekleşen önemli göç hareketleri arasından öne çıkan örneklerdir (T.C. İçişleri Bakanlığı, 2021a).

Türkiye'ye doğru olan en büyük ve en önemli göçler arasında; Yunanistan ile Türkiye arasındaki mübadele, Bulgar göçü ve Suriye göçü ilk sıralarda yer almaktadır. Yunanistan ve Türkiye arasındaki mübadelenin dayandığı temel nokta dünyada yayılan ulusçuluk akımıdır ve bu akım Türkiye'nin aldığı ilk kitlesel göçe ön ayak olmuştur. 1923 yılında Lozan Barış Konferansı'nda ortaya çıkan "Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol" ün imzalanması ile birlikte Türkiye ile Yunanistan arasında uzun yıllara yayılan bir mübadele süreci başlamıştır (Kayam, 1993:581). Artan ulusçuluk akımının etkisiyle Türkiye, 1922-1945 yılları arasında Yunanistan'ın yanı sıra Balkanlar'dan gelen 1 milyondan fazla göçmene ev sahipliği yapmıştır (Karakaya, 2020:107).

Balkanlardan gelen kitlesel göçler arasında Türkiye tarihinde önemli bir yere sahip olan Bulgaristan göçü, Osmanlı döneminde başlayıp, Cumhuriyet döneminde de yoğun bir şekilde devam etmiştir. 1950 yılına kadar Türkiye'ye yüz binlerce göç veren Bulgaristan, İkinci Dünya Savaşı dolayısıyla azalan iş gücünün etkisiyle insan kaynağının ülke dışına çıkmaması için kısıtlayıcı tedbirler almış ve bir süreliğine yurt dışına çıkışları tamamen durdurmuştur. Söz konusu kısıtlayıcı politikalar, 1940-1949 yılları arasında Bulgaristan'dan, Türkiye'ye gelen göçmen sayısının giderek azalmasına neden olmuştur. Hareketleri kısıtlanan göçmenlerin de birikmesi dolayısıyla 1950 ve 1951 yıllarında Bulgaristan, varış noktası Türkiye olan yeni bir göç dalgasına şahit olmuştur. 1989 yılında ise Bulgaristan ve Türkiye arasında imzalanan anlaşma neticesinde, büyük bir göç hareketi daha yaşanmış ve yüz binlerce Türk kökenli kişi Anadolu'ya göç etmiştir (Alişoğlu, 2020:13-14). 1980'lerde öne çıkan göç hareketi Bulgaristan kaynaklı olsa da bu dönemde dağılmaya başlayan Yugoslavya'dan; Boşnaklar, Arnavutlar ve diğer Müslüman gruplar da kitleler halinde Türkiye'ye gelmişlerdir (Şahin ve Düzgün, 2015:170).

Son 20 yılda varış noktası Türkiye olan düzenli ve düzensiz göç hareketleri bağlamında en kalabalık grubun çıkış noktası İran'dır. 1978-1979 yıllarında İran'da gerçekleşen İslam Devrim'i ile

birlikte başlayan yoğun göç -sayıca azalmış olsa da- halen devam etmektedir. Bu kapsamda, 1980-1991 arasında yaklaşık 1,5 milyon İranlı'nın Türkiye'ye göç ettiği tahmin edilmektedir (Danış, 2004:12). Hedefi veya güzergahı Türkiye olan göç hareketliliğinde İran'ın uyguladığı göçmen politikalarının önemli bir rolü bulunmaktadır. İran'dan, Türkiye'ye gelenler arasında sadece İran vatandaşları değil, İran'ın sahip olduğu göçmen nüfus da yer almaktadır. 1979 yılında Afganistan'dan, İran'a yönelen göç dalgasının etkisi günümüze kadar devam etmiş ve yaklaşık 3 milyon Afgan, İran'a göç etmiştir.

Afganistan ve diğer çevre ülkelerden göç alan İran, gelen göçmenleri ülkesinde tutma gibi bir politika izlememiştir. Afganistan, Pakistan, Bangladeş ve Myanmar gibi ülkelerden çıkan göçmenler İran üzerinden Türkiye'ye, ardından da Avrupa'ya veya Amerika'ya ulaşmak istemektedirler (Elçi, 2021:131-132). Söz konusu ülkelerin yanı sıra, İran'ın doğusunda yer alan; Türkmenistan, Özbekistan, Tacikistan, Kırgızistan ve Kazakistan'dan çıkan göçmenler de İran rotasını izleyerek Türkiye'ye gelmektedirler. Türkiye'ye gelen göçmenler vatandaşlıklarına göre kategorize edildiklerinde; İran, Irak, Afganistan ve Türkmenistan'dan gelen göçmenler sayı bakımından ilk sıralarda yer almaktadırlar (TÜİK, 2020). Bu ülkelerin ardından gelen Azerbaycan'dan ise yılda ortalama 10 bin kişi Türkiye'ye gelmektedir. İki ülkenin karşılıklı olarak sahip olduğu iyi ilişkiler sayesinde düzensiz göç bağlamında en az problemin yaşandığı ülke Azerbaycan'dır (Dedeoğlu, 2011:35).

Irak'ta çeşitli dönemlerde yaşanan olaylar sebebiyle Türkiye'ye, kimi zaman hedef ülke olarak kimi zaman da geçiş ülkesi olarak çok sayıda göçmen gelmektedir. 1980-1988 döneminde yaşanan İran-Irak Savaşı'nın ardından 1991 yılına değin, Türkiye'ye gelen Iraklı sayısı yaklaşık yarım milyon iken günümüzde bu sayı, Türkiye'nin Avrupa'ya geçiş güzergahı olarak kullanılması nedeniyle, 1 milyonu bulmuştur (Danış, 2004:13). 2003 yılında Irak'ın maruz kaldığı ABD işgali ve devam eden süreçte ülkede yaşanan iç karışıklıklar, Irak çıkışlı göç hareketlerini hızlandırmıştır (Sarı, 2018: 38).

Ayrıca; Ürdün, İsrail, Filistin ve Lübnan'dan da her yıl göç almaya devam eden Türkiye, bu ülkelerin yer aldığı Orta Doğu bölgesinden en fazla göçü Suriye'den almaktadır. 2011 yılında Suriye iç savaşı dolayısıyla başlayan göç hareketleri, dünyanın gördüğü en büyük göç dalgası haline gelmiştir. Çeşitli ülkelere dağılan Suriyeli göçmenlerden en fazla etkilenen ülkelerin başında Türkiye gelmektedir. 2011 yılından bu yana hala Suriyeli vatandaşların Türkiye'ye girişi -sayısı azalmış olsa da- hala devem etmektedir. Söz konusu ülkelerden, Suriye hariç tutulduğunda, en fazla göçmen Filistin ve Ürdün'den gelmektedir (TÜİK, 2020).

Türkiye'ye Göçün Nedenleri

Türkiye, tarih boyunca kendine yakın olan Asya, Avrupa ve Afrika bölgelerinden yola çıkan göçmenler için dikkat çekici bir ülke olmuştur. Bahse konu göçmenlerin oluşturdukları göç hareketleri; siyasi, eğitim, yoksulluk, savaş veya baskıcı rejimler nedeniyle gerçekleşmektedir. Sahip olduğu coğrafi konum, pek çok göçmen için gitmek istediği asıl hedef ülke olan Avrupa veya Amerika'ya ulaşmak üzere, Türkiye'yi bir geçiş güzergahı haline getirmektedir. Türkiye'nin göç tarihine bakıldığında, iç çatışma ve savaş nedeniyle gelen Suriyeli göçmenler haricinde, aldığı kitlesel göçler genellikle ülkeler arası siyasi sorunlar nedeniyle gerçekleşmiştir.

Siyasi Nedenler

Siyasi nedenlerle gerçekleşen ve hedefi Türkiye olan göç hareketleri genellikle kitlesel göçler şeklinde hayata geçmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında Yunanistan ve Türkiye arasında karşılıklı olarak gerçekleşen mübadele süresince yaşanan göç hareketi, bu bağlamda ortaya çıkan ilk örneklerden bir tanesidir. Lozan Konferansı'nda tartışılan mübadele konusu, 1923 yılında imzalanan "Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol" sonucunda uluslararası toplum nezdinde bir karara bağlanmış ve 350 bin Müslüman-Türk Anadolu'ya, 200 bin Hristiyan-Rum'da Yunanistan'a göç etmiştir. Temelde ülkedeki azınlıklardan kurtulma amacıyla yapılan mübadele, Yunanistan için iki önemli amaca hizmet etmektedir. Bunlardan ilki Müslüman azınlığı Türkiye'ye göndererek, Anadolu'dan gelecek olan Rumlara yer açmak iken ikincisi ise zengin Rumların Yunanistan'a gelerek ülkedeki ekonomik kalkınmaya katkı sağlamaları beklentisidir (Gökaçtı, 2004; Arı, 2014; Bozdağlıoğlu, 2014: 11-14).

Yugoslavya yönetiminin oluşturduğu siyasi baskı ortamı da bu coğrafyada yaşayan pek çok Türkün, Türkiye'ye göç etmesine sebep olmuştur. Söz konusu baskılardan en çok etkilenen grup Makedonya'da yaşayan Türkler olmuştur. Bahse konu yaklaşık 350 bin Türk'ün ana dilde eğitim alma hakları dahi ellerinden alınmış ve Türk çocuklarının eğitim alamamaları için pek çok zorluk çıkarılmıştır. Eğitim alabilen sınırlı sayıda Türk ise iş bulma aşamasında çeşitli zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından 1924 yılında Makedonya'dan, Türkiye'ye yönelik ilk göç hareketi başlamıştır. Bunu, 1936 yılında gerçekleşen ikinci göç dalgası izlemiştir. 1953 yılında imzalanan "Serbest Göç Anlaşması" ise üçüncü kitlesel göç hareketini tetiklemiştir (Bozkurt, 2010, s. 60). Cumhuriyet döneminde Yugoslavya'dan, Türkiye'ye toplam 305 bin 158 kişi göç etmiştir (T.C. İçişleri Bakanlığı, 2021b).

Türkiye tarihindeki kitlesel göçlerden bir diğeri olan Bulgaristan göçü de siyasi sebeplerle gerçekleşmiştir. Cumhuriyetin ilan edilmesiyle birlikte Bulgaristan'dan Türkiye'ye doğru olan göçler uzunca bir süre artarak devam etmiştir. Cumhuriyetin ilk on yılında Türkiye'ye göç eden sayısı 101 bin 537 iken 1934-1939 yılları arasında 198 bin 688 kişi, 1940-1949 yılları arasında ise 21 bin 353 kişi olmuştur. Son dönemde göç eden kişi sayısının azalmasının temel nedeni, Bulgaristan hükümetinin azalan nüfus sebebiyle dış göç konusunda uyguladığı kısıtlayıcı politikalardır.

1949 yılında Sovyetler Birliği'nin, Bulgaristan üzerinde hakimiyet kurmasının ardından, burada yaşayan Türkler için sosyal ve kültürel alanda çetin bir asimilasyon süreci başlamış ve bunun sonucunda zorunlu olarak göç etmek durumunda kalan pek çok Türk, 1950 yılında yeni bir göç hareketi başlatmıştır. Bu kapsamda 1950 ve 1951 yıllarında Bulgaristan'dan, Türkiye'ye 154 bin 393 kişi göç etmiştir. Ancak, Bulgaristan'ın iş gücü bağlamında açık vermeye başlaması ve ekonomideki kötü gidişat, ülke dışına olan göç hareketlerinin durdurulmasını beraberinde getirmiştir. Zira, özellikle kırsal alanda yaşayan Türklerin ekonomiye sağladıkları katkı Bulgaristan için azımsanamayacak bir boyuttaydı. 1968 yılına kadar zorunlu olarak durdurulan göç hareketleri, 1969-1978 yılları arasında "Yakın Akraba Göçü Anlaşması" ile yeniden başlamıştır. Bu dönemde 130 bin Türk, söz konusu anlaşma kapsamında Bulgaristan'dan, Türkiye'ye göç etmiştir (Gündüz, 2013, s. 2-4; Çolak, 2013, s. 115-124).

Bulgaristan'dan, Türkiye'ye doğru olan en büyük göç hareketi ise 1989 yılında gerçekleşmiştir. Bu dönemde izlenen Bulgarlaşma ve Hristiyanlaşma politikası doğrultusunda Türklere yönelik olarak yıllardır devam eden asimilasyon çabaları zirve noktasına ulaşmış ve bir kez daha Türkler zorunlu

olarak Anadolu'ya göç etmek durumunda kalmışlardır. Bugün dahi birçok araştırmada söz konusu göçün isteğe bağlı olarak gerçekleştiği ifade edilse de öne çıkan asıl sebep siyasi kaynaklı olarak oluşturulan baskı ortamıdır. Bu dönemde Türkçe isimlerin değiştirilmesi, Türkçe konuşmanın yasaklanması ve ibadet hakkının kısıtlanması gibi gündelik hayatı doğrudan etkileyen temel unsurlar üzerinden bir baskı ortamı oluşturulmuştur. Bir süre sonra Bulgaristan, Türkiye'ye gelmek isteyen Türkler için sınır kapılarının açılması çağrısında bulunmuş, Türkiye de bu çağrıya olumlu karşılık vererek, soydaşlarının yanında olmuştur. Türkiye tarafından vize uygulamasının askıya alındığı 1989 yılında, 311 bin 862 kişi Bulgaristan'dan, Türkiye'ye göç etmiştir (Dişbudak vd., 2012:.4).

Siyasi baskılar sonucunda gerçekleşen kitlesel göç hareketlerinden bir diğeri de Yugoslavya'nın dağılmasından sonra ortaya çıkmıştır. Sırp-Hırvat-Sloven krallığı tarafından azınlık grupların sindirilmesi ve ülkeden gönderilmesi amacıyla siyasi, kültürel, dini ve ekonomik baskılara maruz kalan Türkler göçe zorlanmışlardır. Çoğunlukla Türklerin elinde olan tarım topraklarına "Zirai Islahat Kanunu" ile bedelsiz olarak el konulmuştur. Ekonomik açıdan zor duruma düşen Türkler, mecburi olarak göç etmek durumunda kalmışlardır. Kanunun, sadece Türklerin yoğunlukta bulunduğu Makedonya, Kosova ve Bosna-Hersek gibi bölgelerde uygulanması, Hristiyan kesimlerin ağırlıklı olduğu bölgelerde ise kanunun geçersiz olması, Türklere yapılan haksızlığı ve baskıyı açıkça ortaya koymaktadır. (Köksal, 2004:16). Bütün bunlar, Türkiye'ye doğru göçün hızlanmasına sebep olmuştur.

Eğitim

Türkiye'de eğitim almak, özellikle Orta Doğu, Balkan, Orta Asya ve Afrika bölgelerinden gelen uluslararası öğrenciler için burs, konaklama ve sağlık sigortası gibi imkanlar sayesinde çekici hale gelmektedir. Bahse konu bölgelerde yer alan pek çok ülkeye göre daha yüksek eğitim ve kültürel gelişime sahip olan Türkiye, her geçen gün daha fazla uluslararası öğrencinin tercih ettiği bir ülke haline gelmiştir. Balkanlardan eğitim için gelen göçmenlerin Türkiye'yi tercih etme nedeni daha iyi eğitim, iş imkânı ve burs olanakları iken Orta Asya'dan gelen göçmenler için eğitim kalitesinin yanı sıra, kültürel ve dini yakınlık da tercih sebebi olarak öne çıkmaktadır (Zhang, 2020:22-25).

Küresel ölçekte uluslararası öğrenci sayısı içerisinde Türkiye'ye eğitim amacıyla gelenlerin oranı yüzde 2,2'dir. 2018 yılında toplam 125 bin 138 yabancı uyruklu öğrenciye eğitim imkânı sağlamış olan Türkiye'de, 20 bin 701 kişiyle Suriyeliler ilk sırada yer almaktadır (UNESCO, 2021). Suriyelilerin ardından ikinci sırada gelen grup ise 17 bin 88 kişi ile Azerbaycanlılardır. Azerbaycan, 1991 yılında bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte uluslararası iş birliklerini artırmış, bu doğrultuda Türkiye ile de bağlarını güçlendirmiştir. Ortaya çıkan yeni iş birliği süreci göçmenler için rahat hareket edebilecekleri bir ortam oluşturmuştur. Azerbaycan'dan, Türkiye'ye gelmek isteyen göçmenler bu konjonktürden yararlanarak iş ve/veya eğitim amacıyla güvenli ve aynı zamanda Avrupa'ya açılan bir ülke olarak gördükleri Türkiye'ye gelmişlerdir (Naghiyeva, 2019:68-69). Eğitim amacıyla Türkiye'ye gelen diğer yabancı uyruklu vatandaşların kompozisyonu aşağıda (Tablo 1) gösterilmektedir.

Tablo 1: Türkiye'ye Eğitim Amacıyla Gelen Yabancı Uyruklu Kişi Sayısı (2018)

	Vatandaşlık Ülkesi	**Kişi Sayısı**		**Vatandaşlık Ülkesi**	**Kişi Sayısı**
1	Suriye	20.701	**11**	Çin	2.110
2	Azerbaycan	17.088	**12**	Kazakistan	2.065
3	Türkmenistan	12.247	**13**	Kırgızistan	1.926
4	İran	6.418	**14**	Mısır	1.921
5	Afganistan	5.826	**15**	Yemen	1.896
6	Irak	5.187	**16**	Filistin	1.825
7	Almanya	4.019	**17**	Pakistan	1.822
8	Yunanistan	2.546	**18**	Libya	1.669
9	Bulgaristan	2.510	**19**	Ürdün	1.603
10	Somali	2.307	**20**	Rusya	1.431

Kaynak: UNESCO, Global Flow of Tertiary-Level Students

Yoksulluk

Uzun yıllar boyunca Avrupa tarafından kaynakları sömürülen Afrikalılar, daha iyi bir yaşam standardı ve müreffeh bir gelecek için kıta içinde, ama çoğunlukla kıta aşırı olacak şekilde göç etmektedirler. Göç etme sebeplerinden en önde geleni yoksulluk olan Afrikalılar için maruz kaldıkları insan hakları ihlalleri de hem başlı başına bir göç sebebi hem de yoksulluk sebebidir (Mavrıc, 2016:53-55). Afrika'dan, Türkiye'ye doğru olan göçün en yaygın çıkış noktası Sahra Altı Afrika ülkeleridir (Cham, 2016: 45). 2019 yılında söz konusu ülkelerden Türkiye'ye yaklaşık 7 bin kişilik bir göç hareketliliği gerçekleşmiştir (TÜİK, 2020). Sahra Altı Afrika ülkelerinde kişi başına düşen ortalama GSYH rakamı bin 596 dolardır (World Bank, 2021).

Diğer taraftan; Türkmenistan'dan, Türkiye'ye gelen göçlerin en önemli sebeplerinden bir tanesi de ülkenin ekonomik anlamda yaşadığı krizler sonucu oluşan yoksulluktur. Türkmenistan'ın ekonomik kaynaklarının yüzde 80'i petrol ve petrol ürünlerine dayanmaktadır. Bu ürünlerin ihracatından elde edilen gelir, ülke ekonomisinin neredeyse tamamını oluşturmaktadır (İshankulov, 2019:8). 2015 yılından bu yana küresel ölçekte düşen enerji fiyatları, ekonomisi petrole dayanan Türkmenistan gibi ülkeleri derinden sarsmıştır. Sahip olduğu kaynakların değer düşüklüğü dolayısıyla ekonomisi istikrarsız hale gelen Türkmenistan, vatandaşlarının temel ihtiyaçlarını dahi karşılayamaz hale gelmiştir (Batur, 2019a). Türkmenistan çıkışlı göç hareketleri için en çok tercih edilen rotalardan birisi olan Türkiye'ye sadece 2019 yılında 70 binden fazla kişi göç etmiştir (Batur, 2019b). Son yıllarda göçmen sayısı hızla artan Türkmenistan'dan, Türkiye'ye 2016 yılında 4 bin 839 kişi, 2017 yılında 16 bin 316 kişi, 2018 yılında 24 bin 819 kişi ve 2019 yılında ise 65 bin 936 kişi göç etmiştir. Türkmenistan'ın yanı sıra; Özbekistan, Tacikistan, Kırgızistan ve Kazakistan'dan da pek çok kişi yoksulluk sebebi ile Türkiye'ye göç etmektedirler (TÜİK, 2020).

Savaş ve İç Karışıklıklar

Savaş ve/veya iç karışıklık nedeniyle gerçekleşen ve varış noktası Türkiye olan kitlesel göçler en fazla Afganistan, İran, Irak ve Suriye çıkışlıdırlar. Tarih boyunca en çok göç veren ülkelerden birisi

olan Afganistan, ilk büyük göç dalgasını 1979-1989 yılları arasında yaşanan Sovyet işgalinin ardından vermiştir. Bu dönemde 6,2 milyon Afgan, yakın coğrafyasındaki Türkiye ve diğer ülkelere göç etmiştir. 1992-2001 yılları arasında ise Taliban'ın güçlenmesi sonucunda yeni bir göç dalgası yaşanmıştır. İlk zamanlarda en çok Pakistan ve İran'a göç etmeyi tercih eden Afganlar, ilerleyen yıllarda yönlerini Türkiye'ye çevirmişlerdir (Geyik, 2018: 144). 2016-2019 yılları arasında toplam 119 bin 548 kişi Afganistan'dan, Türkiye'ye göç etmiştir (TÜİK, 2020).

1988 yılında, İran-Irak Savaşı'ndan sonra Saddam Hüseyin yönetiminden kaçan pek çok Iraklı Türkiye'ye göç etmiştir. 1990 yılında Irak'ın, Kuveyt'i işgal etmesi ile başlayan "Körfez Krizi" dolayısıyla yaşanan çatışma ortamından kaçmak isteyen Iraklılar, ülkelerinden ayrılarak Türkiye'ye sığınmak istemişlerdir. Ayrıca, 2003 yılında başlayan ABD işgali dolayısıyla da pek çok Iraklı ülkelerinden göç etmek zorunda kalmışlardır (Sarı, 2018, s. 66). Bahse konu olaylar sonucunda Irak'tan, Türkiye'ye 1989 yılında bin 690 kişi, 1991 yılında ise 28 bin 49 kişi göç etmiştir. 2003 yılından sonra ise Irak'tan, Türkiye'ye doğru olan göçmen sayısı her geçen yıl artmıştır. 2014 yılında 54 bin 520 olan göçmen sayısı 2016 yılında 99 bin 678, 2019 yılında ise 173 bin 245 olmuştur (UNHCR, 2021a).

Geçmişte daha ziyade siyasi sorunlar ve savaşlar nedeniyle göç eden İranlılar 1979 yılında gerçekleşen İran İslam Devrimi ve 11 Eylül 2001'de ABD'de yaşanan terör olayları sonrasında Müslümanlara karşı takınılan olumsuz tutum İran'ın hareket alanını kısıtlamış hem ekonomik hem de sosyal açıdan İranlıları güç bir duruma sokmuştur. Ülkelerindeki olumsuz şartlar dolayısıyla göç etmek isteyen İranlılar için Türkiye en cazip ülkelerden biri haline gelmiştir (Tavakolı, 2019: 31). 2012 yılında 3 bin 663 kişi, 2014 yılında 11 bin 441 kişi, 2018 yılında ise 30 bin 489 kişi göç etmiştir (UNHCR, 2021a).

Türkiye'nin bugüne kadar, savaş ve iç karışıklık dolayısıyla, maruz kaldığı en büyük kitlesel göç dalgası Suriye kaynaklıdır. 2011 yılında Suriye'de başlayan iç karışıklıklar kısa zamanda bir iç savaşa dönüşmüş ve sayıları 10 milyonu bulan Suriyeli ülke içinde veya ülke dışına göç etmek zorunda kalmıştır. 2010 yılında Tunus'ta başlayan ve Orta Doğu ve Kuzey Afrika'nın tamamını etkileyen Arap Baharı protestoları, bu bölgelerdeki mevcut rejimlerin değişmesi talebiyle başlamıştır. Devam eden süreçte Suriye başta olmak üzere birçok ülkede çatışma ve iç savaşa dönüşen protestolar pek çok insanı ülkesi dışına göç etmek zorunda bırakmıştır. Suriye'de de 2011 yılında başlayıp günümüze değin hala devam eden iç savaş dolayısıyla 5 milyondan fazla kayıtlı insan başta Türkiye olmak üzere çeşitli ülkelere göç etmişlerdir. UNHCR 2021 verilerine göre kayıtlı Suriyeli mültecilerin yüzde 65,4'ü (3 milyon 663 bin 336 kişi) Türkiye'de bulunmaktadır. Türkiye'yi yüzde 15,5 (865 bin 531) ile Lübnan, yüzde 11,9 (664 bin 603) ile Ürdün, yüzde 4,4 (243 bin 890) ile Irak ve yüzde 2,3 (131 bin 235) ile Mısır takip etmektedir. 31 bin 657 kayıtlı Suriyeli ise çeşitli Kuzey Afrika ülkelerine dağılmış durumdadır (UNHCR, 2021b).

Geçiş Ülkesi Olarak Türkiye

Coğrafi konumunun Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının kesişiminde yer alması, tarih boyunca göç eden pek çok kişi için Türkiye'yi bir geçiş ülkesi yapmıştır. Başta daha iyi bir yaşam standardı olmak üzere pek çok sebepten ötürü Asya, Afrika ve Orta Doğu'dan, Avrupa'ya gitmek isteyen göçmenler

için en uygun rota her zaman Türkiye olmuştur. En sık kullanılan göç yollarından bir tanesi olan Doğu Akdeniz Rotası[2], göçmenlerin hedef ülkeye ulaşması için Türkiye'den geçmelerini zorunlu kılmaktadır.

Uluslararası Göç Örgütü'nün (IOM) Doğu Akdeniz Rotasını kullanan göçmenler üzerine yaptığı bir çalışmaya göre göçmenlerin hedef ülkelerine ulaşmak için çıktıkları yolculuk bir yıl veya daha uzun sürebilmektedir (IOM, 2017, s. 15). Türkiye'deki mevcut yabancı sayısına bakıldığında; Azerbaycan, Türkmenistan, Kırgızistan ve Özbekistan gibi ülkelerden göç edenlerin Türkiye'yi varış ülkesi olarak gördükleri; İran, Irak, Afganistan, Suriye ve çeşitli Afrika ülkelerinden gelen göçmenlerin ise büyük bir kısmının Avrupa'ya geçiş için Türkiye'yi tercih ettiği görülmektedir (Mannaert, 2003:2-4).

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından dünya genelinde artan göç hareketlerinde Asya, Avrupa ve Afrika arasındaki geçişler için Türkiye önemli bir güzergah olmuştur. Transit geçiş için Orta Doğudan genellikle İran ve Irak; Asya'dan Pakistan, Bangladeş ve Sri Lanka; Afrika'dan ise Nijerya, Somali ve Kongo gibi ülkelerden gelişmiş Batı ülkelerine geçiş için Türkiye kullanılmış ve halen de kullanılmaktadır (Icduygu, 2005: 9). Tam olarak sayısını ve oranını tespit etmek oldukça zor olsa da 1980'li yılların sonundan, 2000'li yılların başına kadar, Asya ve Afrika'dan gelen 30 binden fazla göçmenin Türkiye'yi transit geçiş ülkesi olarak kullandığı (Mannaert, 2003:2-4), bugün ise bu sayının çok daha fazla olduğu tahmin edilmektedir.

Sonuç

Sosyal bir olgu olarak tarih boyunca etkisini hissettiren göç kavramı, en basit haliyle, çeşitli sebeplerle zorunlu veya isteğe bağlı gerçekleşen yer değiştirme olarak tanımlanabilmektedir. Küreselleşme ile dünya genelinde göçmen sayısı radikal bir şekilde artmış ve uluslararası göç hareketleri, gündemden düşmeyen bir konu haline gelmiştir. Türkiye'nin, küresel göç hareketleri kapsamında hedef ülke veya geçiş ülkesi olarak değerlendirilen en popüler birkaç ülkeden bir tanesi olması, sahip olduğu göçmen çeşitliliği ve söz konusu göçmenlerin Türkiye'yi tercih etme nedenleri artan göçmen problemleri bağlamında büyük bir önem arz etmektedir.

Türkiye'ye yönelen göçler bölgesel olarak ele alındığında, geliş nedenleri açısından farklılık arz etmektedir. Çıkış ülkesi Balkan coğrafyası olan göçmenler için göçün nedeni tarihsel olarak genellikle siyasi anlaşmalar iken günümüzde daha ziyade, eğitim ve/veya iş sebebiyle gerçekleşen göçler ön plana çıkmaktadır. Orta Asya'dan gelen göçmenler ise en çok ekonomik sebepler dolayısıyla Türkiye'ye gelmektedirler. Özellikle, Türkmenistan'ın son yıllarda yaşadığı ekonomik kriz, Türkiye'ye yönelik büyük bir göç akınına sebep olmuştur. Tüm bu sebeplerin yanı sıra, Orta Asya göçmenlerinin Türkiye'yi tercih etme nedenlerinden bir diğeri ise ülkeler arasındaki kültürel yakınlıktır.

Türkiye'ye gelen göçlerin büyük bir kısmı Orta Doğu ve Afrika kaynaklıdır. Afrika'nın Sahra Altı bölgesinden gelen göçler yoksulluk nedeniyle gerçekleşirken, Kuzey Afrika bölgesinden gelen göçler "Arap Baharı" protestolarının başlamasıyla birlikte oluşan siyasi istikrarsızlık ve iç çatışmalar nedeniyle gerçekleşmektedir. Türkiye'deki en büyük göçmen grubunu oluşturan Orta Doğu göçmenleri de yine en fazla savaş ve iç çatışma nedeniyle göç etmektedirler. Bahse konu sebepler dolayısıyla gerçekleşen ve çıkış noktası Afrika ve Orta Doğu ülkeleri olan göçler, kitlesel nitelikli ve

[2] Doğu Akdeniz Rotası: Türkiye'den Yunanistan ve Bulgaristan'a doğru ulaşılan rota.

nihai amacı hedef ülkede kalıcı olarak yaşamak olan göçlerdir. Göçlerin bu denli yoğun yaşanması, göç edilen ülkede kültürel, sosyal ve siyasal pek çok değişimi de beraberinde getirmektedir.

Bu çalışmada, Türkiye'nin tarihsel olarak aldığı göçler incelenmiş ve hali hazırda Türkiye'nin sahip olduğu göçmen çeşitliliği ile söz konusu göçmenlerin Türkiye'yi tercih etme nedenleri ortaya konulmuştur. Coğrafi olarak önemli bir konuma sahip olan Türkiye; siyasi nedenlerle, eğitim amacıyla, yoksulluktan kurtulmak için ve savaş ve iç çatışmalar dolayısıyla Orta Asya, Orta Doğu, Afrika ve Balkanlardan yoğun bir şekilde göç almaktadır. Bahse konu göçler kapsamında gelen göçmenlerin bir kısmı Türkiye'de kalırken, bir kısmı ise Türkiye'yi geçiş ülkesi olarak kullanıp Avrupa'ya göç etmek istemektedirler. Farklı nedenlerle gelen göçmenler bir taraftan sosyal ve kültürel çeşitliliğe sebep olurken, diğer taraftan pek çok sosyal problem için de potansiyel oluşturmaktadır. Bu bağlamda, bütün göçmenleri kapsayacak bir makro politika ve farklı özelliklere sahip her bir göçmen grubu için alt politikaların oluşturulması, daha sağlıklı bir kültürel ve sosyal yapının tesisi için hayati bir önem arz etmektedir.

Kaynakça

Alişoğlu, B. (2020). *Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göç Olgusu ve Türk Basınına Göre Analizi (1985-1989).* Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.

Arı, K. (2014). *Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925),* Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Batur, O. (2019a). *Türkmenler Nakit Para İçin Özbekistan'a Gitmek Zorunda Kalıyor*, QHA-Kırım Haber Ajansı, https://qha.com.tr/haberler/turkmenler-nakit-para-icin-ozbekistan-a-gitmek-zorunda-kaliyor/115906/, 09.05.2021.

Batur, O. (2019b). *Türkmenistan'dan Türkiye'ye 1,5 Yılda 70 Bini Aşkın Kişi Göç Etti*, QHA- Kırım Haber Ajansı, https://qha.com.tr/haberler/turkmenistan-dan-turkiye-ye-1-5-yilda-70-bini-askin-kisi-goc-etti/60470/, 09.05.2021.

Bozdağlıoğlu, Y. (2014). Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Sonuçları. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 180(180), s. 9-32.

Bozkurt, G. S. (2010). Tito Sonrası Dönemde Eski Yugoslavya Bölgesindeki Türkler ve Müslümanlar. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 10(2), s. 51-95.

Cham, O. N. (2016). *Türkiye'deki Afrikalı Göçmenler: İstanbul'daki Senegalli Göçmenlerin Bir Vaka Çalışması*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

Çağlar, T. (2018). Göç Çalışmaları İçin Kavramsal Bir Çerçeve. *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(8), s. 26-49.

Çolak, F. (2013). Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye Göç Hareketi. *Tarih Okulu Dergisi*. 14, s. 113-145.

Danış, A. D. (2004). Yeni Göç Hareketleri ve Türkiye. *Birikim Dergisi*, 184(1-2), s. 1-12.

Dedeoğlu, S. (2011). Türkiye'de Göçmenlerin Sosyal Dışlanması: İstanbul Hazır Giyim Sanayinde Çalışan Azerbaycanlı Göçmen Kadınlar Örneği. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 66(1), s. 27-48.

Dişbudak, C., Akgün, G. ve Balmumcu, Ö. (2012). Göçmenlerin Türkiye'de "Yaşamaya Devam Etme Kararlarının" Sosyo-Ekonomik Belirleyenleri: 1989 Bulgaristan Göçmenleri Örneği. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 4(2), s.1-10.

Elçi, İ. H. (2021). Türkiye'nin Düzensiz Göç Sorununda İran'ın Rolü. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), s.129-137.

Geyik, S. (2018). Göç ve Afganlar: "İstikrarlı Mülteciler". *Göç Araştırmaları Dergisi*, 4(2), s. 128-159.

Gökaçtı, M. A. (2004). *Nüfus Mübadelesi Kayıp Bir Kuşağın Hikâyesi*. İletişim Yayınları. İstanbul.

Güler, A. (2016). Mülteci Sorunu ve 1951 Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Sözleşme: Siyasi Gerçeklik ve Normatif Düzen İkilemi. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 13(51), 41-61

Gündüz, A. O. (2013). *Bulgaristan'dan Türkiye'ye Türk Göçü (1989 Örneği)*. Kırklareli Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi.

IOM. (2017). *Mixed Migration Flows in the Mediterranean and Beyond. Flow Monitoring Data Analysis*, International Organization for Migration.

IOM. (2019). *Glossary on Migration*, International Organization for Migration.

İcduygu, A. (2005). *Transit Migration in Turkey: Trends, Patterns and Issues*. Cooperation Project on the Social Integration of Immigrants, Migration and the Movement of Persons, European University Institute, Florece.

İshankulov, İ. (2019). *Karşılıklı Bağımlılık Çerçevesinde Türkiye Türkmenistan İlişkileri*. Yüksek Lisans Tezi. Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi. Tekirdağ.

Kanar, H. E. ve Doğan, C. (2020). Göç ve Göçmen Kavramlarından Hareketle, Bulgaristan'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne Yapılan Kitlesel Göçler. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*. 6(3), s. 90-101.

Karakaya, H. (2020). Türkiye'de Göç Süreci ve Suriye Göçünün Etkileri. *Fırat Üniversitesi İİBF Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 4(2), s. 93-130.

Kayam, H. C. (1993). Lozan Barış Antlaşmasına Göre Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Konunun TBMM'de Görüşülmesi. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, *9*(27), 581-608.

Köksal, Ü. (2004). *Yugoslavya'dan Türkiye'ye Göçler (1923-1960)*. Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.

Mannaert, C. (2003). *Irregular Migration and Asylum in Turkey*. UNHCR.

Mavric, B. (2016). *İstanbul'daki Afrikalı Göçmenlerin Sosyo-Ekonomik Durumlarına Yönelik Bir Değerlendirme*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

Naghiyeva, L. (2019). Azerbaycan'dan Türkiye'ye Göçün Sosyal Medya Üzerinden Organizasyonu: Ankara Örneği. *Kadın Akademi SBD*, 3(1), s. 65-78.

Sarı, R. M. (2018). *Irak'tan Türkiye'ye Göç Etmek Zorunda Kalan Türkmenler Üzerine Bir Araştırma: Ankara Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Şahin, İ. ve Düzgün, O. (2015). Türkiye'ye Gerçekleştirilen Ortadoğu Kaynaklı Zorunlu Göçlerin Sosyo-Ekonomik Etkileri: 1979-2014 Arası. *Tesam Akademi*, 2(2), s. 167-195.

T.C. İçişleri Bakanlığı. (2021a). *Göç Tarihi*, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, https://www.goc.gov.tr/goc-tarihi, 08.05.2021.

T.C. İçişleri Bakanlığı. (2021b). *Kitlesel Akınlar*, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, https://www.goc.gov.tr/kitlesel-akinlar#_ftn7,08.05.2021.

Tavakolı, M. (2019). *Türkiye'ye Göç Eden İranlıların ABD'nin İran Ambargosuna Karşı Tutum ve Tavırları*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

TDK - Türk Dil Kurumu. (2021). Güncel Türkçe Sözlük, https://sozluk.gov.tr, 09.05.2021.

TÜİK. (2020). Vatandaşlık Ülkesine Göre Türkiye'ye Gelen ve Türkiye'den Giden Göç, 2016-2019, https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=33709, 08.05.2021.

UNESCO. (2021). Global Flow of Tertiary-Level Students, http://uis.unesco.org/en/uis-student-flow, 09.05.2021.

UNHCR. (2021a). Refugee Data Finder, https://www.unhcr.org/refugee-statistics/, 09.05.2021.

UNHCR. (2021b). Syria Regional Refugee Response, https://data.unhcr.org/en/situations/syria, 09.05.2021.

Ünal, S. (2014). Türkiye'nin Beklenmedik Konukları: Öteki Bağlamında Yabancı Göçmen ve Mülteci Deneyimi. *Journal of World of Turks*. 6(3), s. 65-89.

World Bank. (2021). GDP Per Capita – Sub Sahran African Countries, https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?name_desc=false, 08.05.2021.

Zhang, Y. (2020). *Türkiye'ye Eğitim Amaçlı Gelen Uluslararası Çinli Öğrencilerin Sosyal Bütünleşmeleri*. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.

International
Congress of Migration researches
Uluslararası G□□Araştırmaları Kongresi
ISBN: 978-605-06728-9-3

Uluslararası Göç ve Mültecilik Bağlamında Kıbrıs Türklerinin Göçü (1878-1975)

The Migration of Turkish Cypriots in the Context of the International Migration and Refugee (1878-1975)

Hakan Dumlu[1]

"Bu sessizliği şehit analarının, kadınların, çocukların hıçkırıkları, ağlamaları yırtıyor. Etrafımı sarıyorlar, 'Ne olacağız?' diye soruyorlar.

Ne olacağız?

İyi olacağız. Türkiye arkamızda…"[2]

KKTC Kurucu Cumhurbaşkanı Rauf Raif Denktaş

Abstract

In this study, the phenomenon of international migration and the situation of refugees accordingly were examined with a case study. The migration of the Turkish Cypriots, especially their migration to Turkey, has been chosen as a case study in this context. The migration of the Turkish Cypriots from 1878 until 1975 has been evaluated within the historical context, while also examining the legal

Özet

Bu çalışmada uluslararası göç olgusu ve buna bağlı olarak mültecilerin durumu, bir vaka çalışmasıyla incelenmiştir. Kıbrıs Türklerinin göçü, özellikle de Türkiye'ye göçü, bu bağlamda örnek olay olarak seçilmiştir. Kıbrıs Türklerinin göçü, 1878'den 1975'e kadar tarihsel bağlam içinde değerlendirilirken aynı zamanda meselenin hukukî boyutu da irdelenmiştir. Kıbrıs Türklerinin yaşadığı göç sürecini dramatik bir

[1] T.C. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Bursiyeri, Yüksek Lisans Öğrencisi, Millî Savunma Üniversitesi, Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler ve Bölgesel Çalışmalar Ana Bilim Dalı, İstanbul, Türkiye, temmuzoglu34@gmail.com

[2] Rauf R. Denktaş, *Rauf Denktaş'ın Hatıraları (1964-1974)*, C. 1 (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1996).

dimension of the issue. In the first place, definite events that dramatically affected the migration process experienced by Turkish Cypriots have been determined. The process in question has been divided into periods, taking into account the political and social changes caused by these definite events. Subsequently, it has been questioned whether the migration of Turkish Cypriots could be associated with the concept of "refugee" in the context of "international migration" according to the legal regulations they were subjected to in these different periods. This kind of questioning actually carries an anachronism danger in itself. However, the need of the international community to regulate and supervise the phenomenon of international migration and its de facto situations within the legal framework is the ultimate stage of a historical process. Therefore, with the assistance of a case study, it has been aimed to create a very superficial opinion about the process in question.

Keywords: Cyprus, Turkish Cypriots, International Migration, Refugee, 1951 Refugee Convention

biçimde etkilemiş olan belli başlı olaylar bu çalışmada tespit edilmiş; bunların sebep olduğu siyasî ve sosyal değişimler de göz önüne alınarak söz konusu süreç bu yöntemle dönemlere ayrılmıştır. Böylece bu farklı dönemlerde tâbi tutuldukları yasal düzenlemelere göre Kıbrıs Türklerinin göçünün, "uluslararası göç" bağlamında "mülteci" kavramıyla ilişkilendirilebilirliği sorgulanmıştır. Bu tür bir sorgulama, aslında, kendi içinde bir anakronizm tehlikesi de barındırmaktadır. Ancak uluslararası toplumun uluslararası göç olgusunu ve buna dair fiilî durumları yasal çerçevede düzenleme ve denetleme ihtiyacı, tarihsel bir sürecin nihaî aşaması olduğu için bir vaka çalışması yardımıyla söz konusu süreç hakkında oldukça sathî bir kanaat oluşturulması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, Kıbrıs Türkleri, Uluslararası Göç, Mülteci, 1951 Cenevre Sözleşmesi

Giriş

Göç, bireylerin ya da toplulukların yeni bir yurt edinme serüveninden ibarettir. Göçün siyasî, ekonomik ve sosyo-kültürel sebepleri olduğu gibi doğurduğu sonuçlar da vardır. Nitekim göç, hem göç veren hem de göç alan ülkelerin toplumlarını etkilemektedir (Castles ve Miller, 2008). Ulus devletlerin ortaya çıkmasıyla beraber eskinin oldukça müphem ve geçirgen, değişken devlet sınırları, ulusal antlar ve uluslararası antlaşmalarla kesin hatlara kavuşturulmuştur. Böylece ulus devlet dışında kalan unsurlar, doğal olarak, uluslararası kabul edilmiştir. Sonuçta uluslararası göç de bu bağlamda hukukî bir boyut kazanmaya başlamıştır. Siyasî baskı, iç savaş, terör, işsizlik, etnik ya da dinî ayrımcılık, çevresel sorunlar ve diğer sebepler yüzünden başka bir ülkeye göçmeye mecbur olan insanların yasal hak ve sorumluluklarının belirlenebilmesi için uluslararası uzlaşıyla kabul edilecek birtakım

düzenlemelere ihtiyaç duyulmuştur. Uluslararası göçten doğan mülteci kavramı, bu ihtiyaca binaen türetilmiştir.

Bu çalışmada uluslararası göç olgusu ve buna bağlı olarak mültecilerin durumu, bir vaka çalışmasıyla incelenmiştir. Kıbrıs Türklerinin göçü, özellikle de Türkiye'ye göçü, bu bağlamda örnek olay olarak seçilmiştir. Kıbrıs Türklerini Ada'dan göçmeye zorlayan sebepler, bu çalışmada incelemeye tâbi tutulurken dönemlere göre tasnif edilmiş olduğu için hem söz konusu göçlerin mahiyeti hem de Kıbrıs Sorunu'nun nasıl bir süreç sonucunda ortaya çıkmış olduğu neden-sonuç ilişkisi içinde değerlendirilmiştir. Bu konuya dair literatür, uluslararası göç olgusunun yasal düzenlemelerle belirlenmesinin tarihsel olarak nispeten geç bir döneme denk düşmesi nedeniyle yeterli değildir. Zaten Kıbrıs Türklerinin gerek Türkiye'ye gerekse başka ülkelere göçlerine ilişkin sayısal verilerin doğruluğu da tartışmalıdır. Ancak kaynak ve hedef ülkelerin ürettikleri veriler mukayese edildiği takdirde göçenlerin sayısı tahmin edilebilmektedir. Ayrıca Kıbrıs Türklerinin göçleri, literatürde yer alan birçok kaynakta tarihsel bir bakış açısıyla değerlendirilmesine rağmen söz konusu göçlerin, siyasî ve sosyal değişimlere bağlı olarak yarattığı birbirinden farklı hukukî durumlar karşılaştırılmamıştır. Ancak bu çalışmada, Kıbrıs Türklerinin göçü, tarihsel bağlam içinde değerlendirilirken aynı zamanda meselenin hukukî boyutu da irdelenmiştir. Kıbrıs Türklerinin yaşadığı göç sürecini dramatik bir biçimde etkilemiş olan belli başlı olaylar bu çalışmada tespit edilmiş; bunların sebep olduğu siyasî ve sosyal değişimler de göz önüne alınarak söz konusu süreç böylelikle dönemlere ayrılmıştır. Böylece bu farklı dönemlerde tâbi tutuldukları yasal düzenlemelere göre Kıbrıs Türklerinin göçünün, "uluslararası göç" bağlamında "mülteci" kavramıyla ilişkilendirilebilirliği sorgulanmıştır. Bu tür bir sorgulama, aslında, kendi içinde bir anakronizm tehlikesi de barındırmaktadır. Ancak uluslararası toplumun uluslararası göç olgusunu ve buna dair fiilî durumları yasal çerçevede düzenleme ve denetleme ihtiyacı, tarihsel bir sürecin nihaî aşaması olduğu için bir vaka çalışması yardımıyla söz konusu süreç hakkında oldukça sathî bir kanaat oluşturulması hedeflenmiştir.

Öncelikle kavramsal bir çerçeve çizilerek çalışma için önem arz eden bazı kavramlar açıklanmıştır. Ardından vaka çalışmasına yönelik belirlenen dönemler incelenmiştir. Kıbrıs'tan Türklerin göçü, Ada'nın 1878'de fiilen Birleşik Krallık yönetimine geçmesiyle başlamıştır. Bu yüzden İngiliz egemenliğinin başladığı 1878 ile Lozan Barış Antlaşması'nın imzalandığı 1923 arası, Kıbrıs Türklerinin göçü hususunda bu çalışmada incelenen ilk dönem olmuştur. Lozan Barış Antlaşması, Kıbrıs Türkleri için adeta bir dönüm noktasıdır. Zira bu antlaşmayla Ada'daki Türklerin hukukî statüsü de düzenlenmiştir. Böylelikle ikinci dönem, 1923 ile Rum terör örgütü EOKA'nın kurulduğu 1955 arasını kapsamaktadır. Nitekim 1955'ten itibaren Kıbrıs Rumlarının, Kıbrıs Türklerine karşı yürüttüğü tedhiş ve tecrit eylemleri doruğa ulaşmıştır. Bu eylemler sonucunda Kıbrıs Türkleri Ada'dan göçmeye mecbur olmuştur. İncelemeye tâbi tutulan son dönemin de 1955'ten 1975'e kadar sürdüğü kabul edilmiştir. Zira Türk Silahlı Kuvvetlerinin Ada'ya müdahalesinden sonra Kıbrıs Türkleri için bu kereye mübadele yoluyla Ada içinde bir göç söz konusu olmuştur. Çalışmanın sonuç bölümü ise uluslararası göç ve mültecilerin durumu bağlamında Kıbrıs Türklerinin göçüne ilişkin genel bir değerlendirme içermektedir.

Kavramsal Çerçeve

Ulus devletlerin uluslararası ilişkilerde başat aktör hâline gelişi ve dünya savaşlarından sonra değişen siyasî sınırlar, devletlerin meşruiyetleri için iç ve dış egemenliklerini tahkim etmelerini zarurî kılmıştır. Bu bağlamda uluslararası göç olgusunun yasal bir çerçevede değerlendirilmeye muhtaç olduğu gerçeğiyle yüzleşilmiştir.

Mülteci kavramı açıklanmadan önce buna kaynaklık eden uluslararası göç olgusuna değinmek icap etmektedir. Uluslararası Göç Örgütünün (2013: 88) yayımladığı Göç Terimleri Sözlüğü'nün ilgili maddesindeki tanıma göre uluslararası göç, "*Kişilerin geçici veya daimi olarak başka bir ülkeye yerleşmek üzere menşe ülkelerinden veya mutat olarak ikamet ettikleri ülkeden ayrılmaları*[dır]. *Dolayısıyla uluslararası bir sınırın geçilmesi söz konusudur.*"

Göç meselesini ihtiva eden uluslararası mevzuata göre ırkı, dini, milliyeti ya da siyasî görüşü nedeniyle ayrımcılığa uğrayan ve bu ayrımcılık sonucunda zulüm göreceğinden korkan ya da iç savaş nedeniyle güvende olmadığını düşünen insanların başlattığı göç, onları mülteci ya da sığınmacı durumuna düşürmektedir. Ayrımcılığa ya da zulme uğrama kaygısı, söz konusu göçü niteliği bakımında diğerlerinden ayıran başlıca unsur olarak kabul edilmektedir (Kılınç, 2018: 77). İnsanları mülteci ya da sığınmacı olmaya mecbur eden ayrımcılık, "*Lehte ve aleyhte arasında hiçbir makul ayrımın yapılamadığı bir durumda, herkese eşit olarak davranılmaması*" olarak tanımlanmıştır (Göç Terimleri Sözlüğü, 2013: 11). Birleşmiş Milletler (BM) Antlaşması ile 1945'te ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ile 1948'de "ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasî ya da başka düşünce, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet ya da diğer statüler" temelinde her türlü ayrımcılık yasaklanmasına rağmen insanların birçok ülkede ayrımcılığa uğradığı ve bunun sonucunda göçüp sığınmacı ya da mülteci olduğu da bir gerçektir (Kılınç, 2018: 78).

Mülteci ile sığınmacı kavramları arasındaki fark açıklanmaya muhtaçtır. Sığınma hakkı, temel bir haktır ve bu hak, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 14. maddesine dayandırılmaktadır. Buna göre, "Herkesin zulüm karşısında sığınma hakkı vardır." Göç olgusu, mültecilik ve sığınmacılık söz konusu olduğunda düzensiz göç kapsamında incelenmektedir. Literatürde düzensiz göç, yasalara aykırı olan göç olarak yorumlanmaktadır. Bunun yerine ayrıca evraksız göç, müsaadesiz göç ve gizli göç gibi benzer kavramlar da kullanılmaktadır (Başçı ve Kartal, 2014: 276-277). Bu bağlamda, "*Zulüm veya ciddî zarardan korunmak amacıyla kendi ülkesi dışında bir ülkede güvenlik arayışında olan ve ilgili ulusal ya da uluslararası belgeler çerçevesinde mültecilik statüsüne ilişkin yaptığı başvurunun sonucunu bekleyen kişi*" sığınmacı olarak tanımlanmaktadır. Söz konusu başvuru olumsuz sonuçlandığı takdirde bu kişiler, bulundukları ülkeyi terk etmeye mecburdur (Göç Terimleri Sözlüğü, 2013: 74).

İltica başvurusunun sonucunu bekleyen kişiler sığınmacı olarak adlandırıldığı için mülteci kavramını da tanımlamak icap etmektedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından ihtirazî kayıtla[3] (Başçı ve Kartal, 2014: 282) 1961'de onaylanan Cenevre Sözleşmesi'ne göre mülteci şöyle tanımlanmıştır (Resmî Gazete, 1961: 5028):

> "1 Ocak 1951'den evvel cereyan eden hâdiseler neticesinde ve ırkı, dini, tâbiiyeti, muayyen bir içtimai grupa mensubiyeti veya siyasi kanaatleri yüzünden takibata uğrıyacağından haklı olarak korktuğu için vatandaşı olduğu memleket dışında bulunan ve işbu memleketin himayesinden istifade edemiyen veya

[3] Türkiye Cumhuriyeti, bu sözleşmenin bir tarafı olurken Soğuk Savaş şartlarını da gözeterek coğrafi sınırlama şerhi koymuştur. Bkz. Başçı ve Kartal, 2014.

mezkûr korkuya binaen istifade etmek istemiyen, yahut tâbiiyeti yoksa ve bahis konusu hâdiseler neticesinde evvelce mûtaden ikamet ettiği memleket dışında bulunuyorsa, oraya dönemiyen veya mezkûr korkuya binaen dönmek istemiyen şahıs."

Cenevre Sözleşmesi gibi uluslararası bir belgeyle mülteci tanımı, 1951'de kayıt altına alınmıştır. Ardından 1967'de imzalanan New York Protokolü ile Sözleşme'nin kapsamı genişletilmiştir. Böylece İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki hâl ve şartlara bağlı olarak mülteci tanımında yer verilen coğrafya ve zaman sınırlamaları kaldırılmıştır[4] (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, 2019). Buna ilaveten 1969'daki Afrika Birliği Örgütü[5] Sözleşmesi (Göç Terimleri Sözlüğü, 2013: 65) ve Latin Amerika'daki mültecilerin uluslararası alanda korunmasına ilişkin 1984'te düzenlenmiş bir seminerin sonucu olarak yayımlanan Cartagena Bildirisi de (Cartagena Declaration on Refugees, 1984) birbirine benzer mülteci tanımları içermektedir. Cenevre Sözleşmesi'nden sonra çeşitli ekler ve başka metinlerle tekâmül ettirilen mülteci tanımı, geçen yıllar zarfında daha kapsayıcı bir hâle getirilerek mülteci kavramına evrensel bir nitelik kazandırılmıştır.

Öte yandan mültecilere ilişkin uluslararası mevzuata temel teşkil edebilecek nitelikte girişimler ve bunlara bağlı olarak ortaya çıkan daha eski birtakım hukukî belgeler de mevcuttur. Bu bakımdan mülteci kavramının tarihî kökleri 1951'den de eskiye dayanmaktadır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra imparatorlukların dağılması ve devrimlerin meydana gelmesi sonucunda birçok yeni ulus devlet kurulmuş ve buna bağlı olarak birçok coğrafyada devletler arasındaki sınırlar değişmiştir. Bu geniş çaptaki değişiklik, uluslararası göçe yol açarak mülteci sorununu tetiklemiştir. Böylece iki savaş arası dönemde, mültecilerin durumuna ilişkin hükûmetler arasında çeşitli sözleşmeler imzalanmıştır. Ancak söz konusu sözleşmeleri imzalayan devlet sayısı az olduğundan bir uluslararası mülteci hukukunun oluşturulması mümkün olmamıştır. Üstelik bu sözleşmelerde evrensel bir mülteci tanımı yerine, söz gelimi yalnızca Rus yahut Ermeni mültecileri kapsayan bir durum tespiti yapılmıştır. Nitekim Milletler Cemiyetinin (1933) hazırladığı Mültecilerin Uluslararası Statüsüne İlişkin Sözleşme'de, mülteci kavramı tanımlanırken 1926 ve 1928'deki sözleşmelerle bağlantı kurularak Rus, Ermeni ve benzer durumdaki Süryani, Keldani ve Türklerden mürekkep diğer mülteciler işaret edilmiştir. Bu bakımdan iki savaş arası dönemde mültecilerin durumuna ilişkin düzenlenmiş hukukî metinler, münferit vakalara ilişkin olduğu için evrensel bir kabule mazhar olmaktan oldukça uzaktır.

Kıbrıs Türklerinin Göçü

Kıbrıs Türklerinin göçüne sebep olan olayları tahlil etmek ve bu göçler sonucunda düştükleri durumun hukukî boyutunu tasvir etmek için Kıbrıs Sorunu'nun tarihsel sürecinden de söz etmek gerekmektedir. Bu amaçla söz konusu süreci dramatik bir biçimde etkilemiş olan belli başlı olaylar tespit edilmiş, bunların sebep olduğu siyasî ve sosyal değişimler de göz önüne alınarak Kıbrıs Türklerinin göçü böylelikle dönemlere ayrılmıştır.

Kıbrıs Sorunu'nun tarihi, bir bütün olarak ele alındığında anlaşılmaktadır ki Kıbrıs'taki siyasî belirsizlik ve Kıbrıs Rumlarının *enosis*[6] ülküsü, Kıbrıs Türklerinin adayı terk etmesinin başlıca sebepleri olmuştur. Keser'e (2006: 116) göre Ada'daki Türklerin neredeyse 1/3'ü bu sebeplerden ötürü göçmek zorunda kalmıştır.

[4] Ancak Türkiye, coğrafî sınırlama şerhini geri çekmemiştir.
[5] Örgüt, 2002'de aldığı bir kararla adını "Afrika Birliği" olarak güncellemiştir (http://www.mfa.gov.tr/afrika-birligi.tr.mfa).
[6] Kıbrıs'ın Yunanistan'a iltihakı.

Birinci Dönem: 1878-1923

Osmanlı İmparatorluğu'nun Kıbrıs'a hâkim olduğu dönem boyunca Kıbrıs Türkleri de emlak sahibi devlet görevlileri olarak Ada'nın yöneticisi konumunda olmuştur. Ancak Ada, 1878'de Birleşik Krallık'a devredildikten sonra Kıbrıs Türkleri de yönetilen konumuna gerilemişlerdir (Kuran, 1964'ten aktaran Çakmak, 2008: 206). Söz gelimi, Kıbrıs'taki devlet kurumlarında memur olarak çalışan Türkler, İngiliz hâkimiyetinin başlamasıyla görevlerinden uzaklaştırılmıştır. Bunun sonucunda, sahip oldukları emlak ve araziyi, geçimlerini sağlayabilmek için satmaya mecbur olmuşlardır. Türklerin bu düşkünlüğünden yararlanan Rumlar, onların emlak ve arazisini satın alarak Ada ekonomisinde daha baskın bir konuma gelmişlerdir (Şanlı, 1967'den aktaran Çakmak, 2008: 206). Kıbrıs Türklerinin yaşadığı bu haksızlıklar ve talihsizlikler, Anadolu'ya göçmeyi de bir çare olarak değerlendirmelerine sebep olmuştur (Çakmak, 2008: 206). Ayrıca Ada'nın ziraî durumu ve doğal kaynaklarının Birleşik Krallık tarafından sömürülmesi sonucunda yalnızca Kıbrıs Türkleri de değil, Ada'da mukim diğer toplumlara mensup insanlar da bahtını gelişmiş ülkelerde aramaya mecbur olmuştur. Bu ülkeler arasında Kıbrıs'a hâkim olması sebebiyle en başta Birleşik Krallık olmak üzere Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Avustralya ve Güney Afrika yer almıştır (Köseoğlu, 2021: 55).

Türkler, Kıbrıs nüfusunun üçte birini oluşturmasına rağmen Birleşik Krallık Ada'ya hâkim olduktan sonra yapılan nüfus sayımlarında Rumların nüfusu, Türklerinkine oranla ciddî bir artış yakalamıştır. Zira İngiliz hâkimiyetinin başladığı 1878'den itibaren Ada'daki Türk nüfusu sürekli olarak azalmıştır. Ada nüfusunun devamlı olarak Türklerin aleyhine değişmesinin başlıca iki sebebi vardır. Evvela Mısır ve Malta gibi farklı coğrafyalardan Kıbrıs'a taşınan Rumlar, Ada'daki Rum nüfusunu ciddî oranda artırmıştır (Gürel, 1984'ten aktaran Çakmak, 2008: 204-205). Bunun yanı sıra Türkler de muhtelif sebeplerden ötürü Ada'dan göçtüğü için Türk nüfusu tedricen azalmıştır (Çakmak, 2008: 206).

Birleşik Krallık'ın Larnaka'daki konsolosu Watkins tarafından 1877'de bir nüfus sayımı yaptırılmıştır. Buna göre Kıbrıs adasında 67 bin Türk ve Müslüman, 133 bin Rum ve Hıristiyan olmak üzere toplam 200 bin kişi yaşamaktaydı (Keser, 2006: 106). Öte yandan 4 Nisan 1881'de yapılmış resmî nüfus sayımındaki verilere göre Ada'nın toplam nüfusu 186.173 iken bunların %24,42'sini Türkler oluşturmaktaydı. Başka bir deyişle Ada'daki Türk nüfusu 45.458 kişiye düşmüştür. Bu denli bir düşüş, Kıbrıs Türklerinin adadan göçtüğünü işaret etmektedir (Çakmak, 2008: 205).

Kıbrıs'ta 31 Mart 1901'de yapılmış bir nüfus sayımı, 51.309'u Türk ve 182.739'u da Rum olmak üzere Ada'daki toplam nüfusun 274.108 olduğunu göstermiştir. Ardından 2 Nisan 1911'de yapılmış başka bir nüfus sayımında, Türk nüfusunun 5.119 kişi artarak 56.428 olduğu görülmüştür. Bu da demektir ki Türk nüfusunun artış oranı yalnızca %1'dir. Son olarak 24 Nisan 1921'de yapılan bir nüfus sayımına göre Türk nüfusunun artış oranı %0,8 civarında olmuştur ve bu oran 4.911 kişiye karşılık gelmektedir. Böylece Türk nüfusu 61.339 olarak tespit edilmiştir. Ada'nın 1921'deki toplam nüfusu ise 310.709 olmuştur (Keser, 2006: 106-107).

Bu dönemde Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması, Kıbrıs Türklerinin Anadolu'ya göçünde bir dönüm noktası olmuştur. Zira Osmanlı İmparatorluğu'nun bu savaşa Almanya ile ittifak hâlinde girmesini bahane eden Birleşik Krallık, 5 Kasım 1914'te yayımladığı bir Kraliyet Buyruğu ile Kıbrıs'ı ilhak ettiğini ilan etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu ise bu ilhakı yalnızca protesto edebilmiştir. İlhak, Ada'daki Türkler için daha çetin günlerin başlangıcı olmuştur. İngilizler, Kıbrıs Türklerine kuşkuyla bakmış; savaş boyunca yoğun bir baskı uygulamıştır. İngiliz idaresi, savaşın henüz başında, Kıbrıs

Türklerinin Ada'daki emlak ve arazisinden vazgeçtiklerine dair imzalı bir belge vermeleri koşuluyla Anadolu'ya göçmelerine müsaade etmiştir. Ancak bu koşul, göçmeyi düşünen Türkler için caydırıcı bir etken olmuştur (Çakmak, 2008: 206-207). Öte yandan Kıbrıs'ın ilhakı, Birleşik Krallık'a göçü teşvik etmiştir. Zira ilhak, Ada'daki toplumların statüsünü değiştirerek onları Britanya İmparatorluğu'nun tebaası hâline getirmiştir (Köseoğlu, 2021: 55). Nitekim çok geçmeden 27 Kasım 1917'de alınan başka bir kararla Ada'da yaşayanların iki yıl içinde İngiliz vatandaşlığına geçmeleri istenmiştir (Keser, 2006: 106). İngiliz uyruğu olmak istemeyen binlerce Türk, bu kararı tanımayarak Anadolu'ya göçmüştür. Böylece 1878'de Türklerin aleyhine bozulmaya başlayan Kıbrıs'taki nüfus oranı, 1914'ten itibaren Türkler için gittikçe daha vahim bir hâle gelmiştir. Sonuçta Kıbrıs Türklerinin Ada'daki sayısı, Kıbrıs Rumlarının oldukça altında kalmıştır (Çakmak, 2008: 207).

İkinci Dönem: 1923-1955

Türkiye, Türk Kurtuluş Savaşı'nı sonuçlandıran Lozan Barış Antlaşması'nın ilgili maddeleri uyarınca Birleşik Krallık'ın Kıbrıs'ı ilhak kararını 1923'te kabul etmiştir. Başka bir deyişle Türkiye, Kıbrıs üzerindeki bütün hukukî haklarından vazgeçmiştir. Böylece Ada'daki fiilî İngiliz hâkimiyeti, hukukî bir nitelik de kazanmıştır. Söz konusu antlaşmada bulunan Kıbrıs ile ilgili maddelerde, Kıbrıs Türklerinin hukukî statüsü de düzenlenmiştir (Emgili, 2013: 131). Buna göre Türkiye, Lozan Antlaşması'nda belirlenmiş sınırları dışında kalan bütün adalardan feragat ettiği için (Lozan Antlaşması, 1923: 16. Madde) "Britanya Hükûmeti tarafından Kıbrısın 5 teşrinisani [kasım] 1914'de ilân olunan ilhakını tanıdığını beyan" etmiştir (Lozan Antlaşması, 1923: 20. Madde). Bu yüzden Kıbrıs'ta yerleşik olan Türkler, yerel kanunların belirlediği şartlar çerçevesinde İngiliz uyruğuna geçecekleri için Türk uyruklarını yitirmiş olacaklardır. Bununla beraber Antlaşma'nın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren iki senelik bir mühlet zarfında Türk uyruğunu seçebileceklerdir. Bu takdirde seçme haklarını kullandıkları tarihi takip eden on iki ay içinde Kıbrıs adasını terk etmeye mecbur olacaklardır (Lozan Antlaşması, 1923: 21. Madde).

Ada'nın Türkiye ile bağları 1923'ten itibaren resmî olarak kesilmiş olmasına rağmen arzu eden Kıbrıs Türklerine, iki yıl içinde Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına geçme hakkı tanınmıştır. Bu hakkı kullanan Kıbrıs Türkleri, Türkiye'ye göçmeye başlamıştır (Emgili, 2013: 112). Dolayısıyla Kıbrıs Türkleri, mübadeleye tâbi olmadan kendi isteğiyle göçmüştür (Emgili, 2013: 125). Kimi zaman bir kişinin kimi zamansa bütün bir köyün gönüllü göçü, 1930'lu yıllara değin sürmüştür (Çakmak, 2008: 210). Özellikle Lozan Antlaşması'nı takip eden iki yıl süresince Türkiye, Kıbrıs Türklerinin göçünü teşvik etmiştir. Çünkü Lozan Antlaşması kapsamındaki Mübadele Sözleşmesi gereğince İstanbul hariç olmak üzere o dönem Anadolu'da yaşamakta olan Rumlar, Yunanistan'a gönderileceği için bunlardan boşalan araziyi iskân etmek ve yeni Türk Devleti'nin meşru dayanağı olarak homojen bir toplum yaratmak için Türk nüfusuna ihtiyaç duyulmuştur (Öksüz, 1999'dan aktaran Çakmak, 2008: 211). Nitekim 20 bin Kıbrıs Türkü, mübadeleye tâbi olmamalarına rağmen Ada'dan Türkiye'ye göçmek istemiştir (Emgili, 2013: 116).

Türkiye'nin teşvikleri elbette Kıbrıs Türklerinin göçünde başat etken olmuştur ancak Ada'da gün geçtikçe artan İngiliz baskısı da Türkleri göçe zorlayan başka bir etken olarak dikkat çekmektedir (Emgili, 2013: 126). Zira Kıbrıs Türklerinin yoğun göçü, Ada'dan Türkiye'ye doğru devam ederken Britanya Hükûmeti, 1925'te Kıbrıs anayasasında bir değişiklik yapmıştır. Buna göre Kıbrıs, bir "Taç

Kolonisi (*Crown Colony*)" ilan edilmiştir. Başka bir deyişle Ada, doğrudan kraliyete bağlı bir sömürge hâline getirilmiştir. Bunun yanı sıra, Kıbrıs'taki yasama meclisinde bulunan Rumların sayısı artırılmış ancak Türklerin sayısında herhangi bir değişiklik yapılmamıştır (Öztoprak, 1998: 207-208). Böylelikle Ada'daki İngiliz baskısı, had safhaya ulaşmıştır. Hatta öyle ki göç amacıyla Türk Konsolosluğuna başvuranlar, yalnızca Kıbrıs doğumlu olup Türk uyruğuna geçmek isteyenlerden ibaret olmamıştır. Kıbrıs'ta yaşayan Türkiye doğumlular da "ya İngiliz vatandaşlığı ya da Türkiye'ye göç" ikilemiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu sebeple onlar da Türkiye'ye göç için konsolosluğa başvurmaya mecbur edilmiştir. Larnaka'da 1925'te açılmış olan Türk Konsolosluğu, göç başvurusu yapan Türklere "Kıbrıs'tan Türkiye'ye hicret edenlere mahsus mürur tezkeresi[7]" hazırlamıştır (Emgili, 2013: 114).

Lozan Antlaşması'ndaki Mübadele Sözleşmesi'ne tâbi olmayan göçmen Kıbrıs Türklerine yönelik Türkiye tarafından işletilecek yasal uygulamalar, söz konusu dönemde henüz açıklığa kavuşturulmamıştır. Bununla beraber 8 Kasım 1923 tarihli Mübadele, İmar ve İskân Kanunu'nda da konuyla alakalı açık bir kayıt bulunmamaktadır. Bu yüzden Mübadele, İmar ve İskân Bakanlığı, hem Kıbrıs Türklerinin mağduriyetini gidermek hem de aynı şekilde Türkiye'ye sığınanlar için nasıl bir yasal süreç işletileceğine ilişkin talimat almak amacıyla konuyu Bakanlar Kurulunun gündemine taşımıştır (Öksüz, 1999'dan aktaran Çakmak, 2008: 213). Bakanlar Kurulu, 2 Aralık 1924'teki toplantının bir sonucu olarak yayımladığı 1188 Numaralı Kararname ile Kıbrıs Türklerine "mülteciler hakkında yürürlükte olan talimatnameye uygun" olarak davranılmasına hükmetmiştir (Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi [BCA], 1924'ten aktaran Çakmak, 2008: 213). Ardından 7 Aralık 1925'te, tamamlayıcı nitelikteki 2871 Numaralı Kararname yayımlanmıştır (BCA, 1925'ten aktaran Çakmak, 2008: 214). Göçmen Kıbrıs Türklerinin Türkiye'deki yasal statüsü belirsiz olduğu için göç konusunda tereddüt edenlerin kaygıları, bu Kararname sayesinde giderilmiştir. (Çakmak, 2008: 214).

Kıbrıs Türklerinin göçü, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığını seçme haklarının sona ereceği 1926'da ciddî oranda artmıştır (Emgili, 2013: 115). Türkiye'de daha güvenli ve müreffeh bir yaşam sürme isteği, Kıbrıs Türklerini göç için yüreklendirmiştir. Böylece sonraki yıllarda da Türkiye'ye göç, 1938'e kadar yoğun biçimde sürmüştür. Türkiye'ye karşı besledikleri sevgi, İngiliz boyunduruğu altında yaşamaktan duydukları ezginlik ve çocukları için daha iyi bir gelecek kurma düşüncesi Kıbrıs Türklerini göçe ikna eden psikolojik unsurlardandır. Bunların yanı sıra kimi Türkler, Ada'daki ekonomik hayata hükmeden Rumlara karşı tutunamamış; meydana gelen doğal afetler, kuraklık ve arazi darlığı gibi yıkıcı hadiselerle de baş edememiştir. Göçün genç kuşak Türkler için bir mecburiyet hâline gelişi ise Kıbrıs'ta yüksek öğrenim kurumlarının olmamasından kaynaklanmıştır. Bu yüzden özellikle 1930'larda orta öğrenimi tamamlayan Türk gençlerinin büyük bir çoğunluğu, yüksek öğrenime Türkiye'de devam etmek istemiştir (Çakmak, 2008: 210). Kıbrıs Türk basınının o dönemki önde gelen gazetelerinden *Söz*'de, "Varı yoğu elinden giden, sermaye ve serveti tüketen bir cemaatin burada göreceği sefalet, hakirlik[8] ve açlık değil de nedir?" denilerek durumun vahameti çarpıcı bir biçimde ifade edilmiştir (Emgili, 2013: 121). Bütün bu düşüncelerin de etkisiyle Kıbrıs'tan Türkiye'ye en fazla göç, 6 Ağustos 1924–6 Ağustos 1926 tarihleri arasında görülmüştür. Zira Lozan Antlaşması'nda Kıbrıs Türklerine

[7] Sınırdan geçmek için gereken resmî geçiş belgesi, izin belgesi, bir nevi vize.

[8] Adı geçen gazetenin orijinal nüshasına erişilemediği için bu sözcük, Emgili'nin çalışmasında geçtiği hâliyle yazılmıştır. Bu hâli, anlam bakımından cümleye uygundur. Ancak önündeki ve ardındaki sözcüklerle birlikte düşünülürse bağlam bakımından bunun "fakirlik" sözcüğü olma ihtimali de vardır.

Türk uyruğunu seçmek için tanınan süre, bu tarihlerle sınırlandırılmıştır. Söz konusu iki yıl zarfında kaç Türk'ün Ada'dan göçtüğünü tam olarak tespit etmek oldukça güç bir meseledir. Ancak Türk uyruğunu 9.327 kişi seçmiş olmasına rağmen Kıbrıs'taki İngiliz yetkililerin Londra'ya gönderdikleri 1928'e ait bir raporda, Türkiye'ye göçen Kıbrıs Türklerinin yaklaşık 5 bin kişi olduğu kaydedilmiştir (Çakmak, 2008: 211-212).

Kıbrıs Türklerinin Türkiye'ye göçü, 1930'larda da devam etmiştir. Göçün bu yıllarda devam etmesinin başlıca sebeplerinden biri, Ada'daki İngiliz yönetiminin Kıbrıs Türklerine yönelik olumsuz tutumudur. Buna bağlı olarak Kıbrıs Türkleri, özellikle eğitim alanında büyük sorunlarla karşılaşmıştır (Çakmak, 2008: 217). Nitekim Keser'in (2006: 107) aktardığı veriye göre, Birinci ve İkinci Dünya Savaşı arasındaki dönemde, içinde öğrenci ve öğretmenlerin de bulunduğu 20 bin dolaylarında Kıbrıs Türkü Ada'dan göçerek Türkiye'ye yerleşmiştir.

Öte yandan Kıbrıs Türkleri, 1930'larda, Ada'dan göçü kısıtlayan iki önemli dönüm noktasına gelmişlerdir. Bunların ilki, 1931'deki Rum Ayaklanması'dır. Bu ayaklanmaya ilişkin Türk Konsolosluğunun 26 Ekim ve 5 Kasım 1931 tarihlerinde Türkiye'ye gönderdiği raporlarda, Kıbrıs Türklerinin olaylara "seyirci kaldığı" bildirilmiştir. Kıbrıs Türklerinin menfur ayaklanma karşısındaki sükûnet ve tarafsızlığı, İngiliz yönetiminin gözünden kaçmamıştır. Zira söz konusu raporlarda bildirilen başka bir husus da budur. Bu tutuma karşılık Kıbrıs Türklerinin öteden beri yok sayılan dinî ve kültürel işlerine ilişkin birtakım taleplerinin kabul edileceği de hükûmet tarafından ima edilmiştir (Öztoprak, 1998: 220-221). Nitekim Britanya Hükûmeti, Ada'daki çıkarları doğrultusunda Kıbrıs Türklerini, enosis yanlısı Rumlara karşı bir denge unsuru olarak görmeye başlamıştır. Bu bağlamda Birleşik Krallık Sömürgeler Bakanlığı ve Kıbrıs'taki İngiliz Hükûmeti, Kıbrıs'tan Türkiye'ye doğru akan Türk göçünü önlemeye çalışmıştır (Çakmak, 2008: 218). Ancak söz konusu niyetin ne denli samimi olduğu ve bu niyete dayalı girişimlerin tutarlılığı ciddî bir tartışma konusudur. Zira Kıbrıs'taki Türk Konsolosluğu tarafından Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığına 1938'de gönderilmiş bir raporda (BCA, 1938), Kıbrıs Türklerinin çektiği sıkıntıların devam ettiği anlaşılmaktadır. O dönemki Türk konsolosu Mahmut Ekrem Arar, Kıbrıs Türklerinin Ada'da barınmalarına engel olacak nitelikteki olayları; İngiliz Hükûmetinin baskısı, ekonomik darboğaz ve bunlardan kaynaklanan göç isteği olmak üzere tahlil etmiştir (Köstüklü, 2011: 536).

Türkiye'nin Kıbrıs'tan kaynaklanan göçlere ilişkin politikasını 1930'larda değiştirmesi, Kıbrıs Türkleri için Ada'dan göçü kısıtlayan ikinci dönüm noktası olmuştur. Zira yoğun göç sonucunda binlerce Türk Kıbrıs'tan ayrılmış, öte yandan Türk Kurtuluş Savaşı sırasında Türkiye'den çıkan bazı Rumlar ve Ermeniler ise Kıbrıs'a yerleşmiştir. Böylelikle Ada'daki Türk nüfusu ile gayri Türk nüfusunun oranı, Türklerin aleyhine ciddî biçimde değişmiştir (Çakmak, 2008: 217). Göç, başlangıçta Türkiye tarafından teşvik edilmesine rağmen Kıbrıs'taki Türk varlığının korunması ve devamı bakımından aslında ölümcül bir hata yapıldığı sonradan anlaşılmıştır (Gazioğlu, 2000'den aktaran Çakmak, 2008: 218). Kıbrıs'tan Türkiye'ye göçün, Kıbrıs'ta Türklüğün yok olmasına yol açacağını tespit eden Türkiye, söz konusu göçü durdurmaya yönelik birtakım önlemler almaya karar vermiştir (Birinci ve İsmail, 1989'dan aktaran Çakmak, 2008: 218). Ancak göçe karşı sarf edilen bütün çabalara rağmen Kıbrıs Türkleri, Türkiye'ye göçmeye devam etmiştir. Buna ilişkin yine Kıbrıs'taki Türk Konsolosluğu tarafından hazırlanan aynı raporda, eğitim amacıyla Türkiye'ye giden Kıbrıs Türklerinin geri dönmediği ve bu yüzden Kıbrıs'la bağlarının koptuğuna dair bilgiler yer almıştır. Böylece gelecekte

Kıbrıs Türklerini oluşturacak kesimin yalnızca köylüler ve esnaftan ibaret olacağı hususunda Türkiye, ikaz edilmiştir (BCA, 1938). Bu ikaz, Kıbrıs Türklerine kılavuzluk edecek aydınların yokluğu anlamına gelmektedir. Başka bir deyişle Kıbrıs Türkleri, verdikleri göç sebebiyle Rum ve İngiliz tazyikine karşı teşkilatlanma ve mücadele etme yeteneklerinden yoksun olmakla karşı karşıya kalmıştır. Sonuçta Türkiye, Kıbrıs'taki Türk varlığına dair duyduğu kaygılarda haklı çıkmıştır. Nitekim 1938'e gelindiğinde Ada'nın toplam nüfusu 376.529'a çıkmasına rağmen Türkler bu nüfusun yalnızca %17,65'ini oluşturabilmiştir. 1881'den 1938'e kadar geçen 57 yıl zarfında Rum nüfusu, 172.439 kişi artmıştır. Diğer bir deyişle Ada'daki Rum nüfusu, yaklaşık olarak %125 oranında artmıştır. Aynı dönemde Türk nüfusu ise sadece 21.001 kişi artmıştır. Bu da yaklaşık %46 oranında bir artış demektir (Çakmak, 2008: 204-205).

Üçüncü Dönem: 1955-1975

Rum terör örgütü EOKA bu dönemde, Yunanistan'ın yardımıyla Ada'da gittikçe güçlenmiştir. Bir iç savaşı körükleyen bu terör örgütünün hedefindeki Kıbrıs Türkleri, karşı karşıya kaldıkları saldırı ve yıldırmalar sonucunda Türkiye'nin korumasına ihtiyaç duymuştur. Oberling (1990: 826), bu durumun bir açmaz ortaya çıkardığını isabetli bir şekilde tespit etmiştir. Zira "kendi davalarını Yunanistan'a bağlamakla Kıbrıs Rumları, Kıbrıs Türklerini de davalarını Türkiye'ye bağlamak zorunda" bırakmıştır.

EOKA'nın Ada'da terör eylemlerine başladığı 1 Nisan 1955'ten Kıbrıs Türklerinin topyekûn imha edilmesini öngören Akritas Planı'nın 21 Aralık 1963'teki vahşiyane saldırılarla tatbikine kadar geçen yıllar zarfında birçok Kıbrıs Türkü zaten Ada'dan göçmüştür. Özellikle 1958'in temmuz ayında, can ve mal güvenliğinden endişe duyan Kıbrıs Türkleri, ilk aşamada 6 bin ve ikinci aşamada ise 16 bin kişilik kafilelerle bulundukları yerden daha güvenli bölgelere taşınmıştır. Kıbrıs Türklerinin önderlerinden Dr. Fazıl Küçük'e, sadece 28 Temmuz 1958'de, Baf ve Limasol bölgelerindeki 15 Türk köyünden göçle ilgili başvurular yapılmıştır (Keser, 2006: 108). Tabiî, bu arada, bazı Kıbrıs Türkleri de Türkiye'den yardım talep etmiştir (BCA, 1955'ten aktaran Keser, 2006: 108).

Kıbrıs Türklerinin çoğunluğu 1963-64, 1967 ve 1974 yıllarında Ada'da meydana gelen toplumlararası çatışmalardan önce İngiltere'ye göçmüştür. Bu göçler, aslında 1944'ten 1961'e kadar görülmüş ancak 1960-61 yıllarında yoğunlaşmıştır (Canefe, 2007: 301). Birleşik Krallık'ta 1962'de yürürlüğe giren Göçmenler Yasası ile bu ülkeye yönelik göçlerin engellenmesi amaçlanmışsa da Kıbrıs'tan Birleşik Krallık'a doğru göç sürmüştür. Öyle ki Kıbrıs'tan Birleşik Krallık'a göçenlerin sayısının 1964'e kadar 80 bine ulaştığı tahmin edilmektedir (Köseoğlu, 2021: 56). Bu göçmenler, elbette yalnızca Kıbrıs Türklerinden ibaret değildir; Ada'dan göçen Kıbrıs Rumları da vardır. Keser'in (2006: 108) derlediği sayısal verilere göre ise 1959'da Kıbrıs'tan göçen 6.250 kişinin 1.248'inin Türk, 4.211'inin ise Rum olduğu görülmektedir. Bunların içinde, tahminen 1.160'ı Türk olmak üzere, İngiltere'ye göçmüş 5.809 kişi dikkate değerdir. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ilan edildiği 1960'da ise Ada'dan göçenlerin sayısında ciddî bir artış fark edilmektedir. Buna göre 2.220'si Türk ve 11.764'ü Rum olmak üzere toplamda 14.589 kişinin göçtüğü hesap edilmiştir. Sonuçta 1960'ta 573.566 kişi olarak tespit edilen Ada nüfusunun 104.942 kişiden oluşan %18,3'lük kısmının Türk; 468.624 kişiden oluşan %81,7'lik kısmının ise Rum olduğu Keser tarafından iddia edilmektedir. Ancak Keser'in sunduğu 1960'taki nüfus

verileri, her ne kadar Türk ve Rum oranına ilişkin yorum yapmayı mümkün kılsa da Ada'da yaşayan diğer unsurları içermediği için bu çalışmaya kısmen katkı sağlayan bir iddia olarak değerlendirilmiştir.

Öte yandan her şeye rağmen Kıbrıs'ta kalmayı tercih eden Türkler ise Başpiskopos Makarios'un Kıbrıs Cumhuriyeti'nin anayasasını lağvederek Akritas Planı'nı tatbik etmeye kalkması sonucunda Ada'daki güvenli bölgelere göçmeye mecbur olmuştur. Böylece 1964'ün eylül ayında, Kıbrıs Türk toplumuyla Kıbrıs Rum toplumunun birbirinden kopuşu tamamlanmıştır. Bu konuya ilişkin Kıbrıs Rumlarından gazeteci Aleccos Constandinidis'in 14 Aralık 1965'te *Alithia* gazetesinin başmakalesi olarak yayımlanan yazısında yer verdiği, "Akritas Planı, sadece başarısızlığa uğramakla kalmamış, aynı zamanda Ada'nın taksimine de müncer olmuştur" tespiti, Oberling (1990: 831-833) tarafından da gayet isabetli bulunmuştur. Ancak bu fiilî taksim sonucunda bir bakıma devleti olmayan insanlar durumuna düşürülen Kıbrıs Türkleri, sonuçta her türlü devlet hizmetinden yoksun bırakılmıştır. Hatta öyle ki canlarına kastedenleri mahkemeye vermek için gereken bütün yasal yollar bile Kıbrıs Türklerine kapatılmıştır. Oberling'in (1990: 833) sunduğu sayısal verilere göre Ada'da meydana gelen fiilî taksim sonucunda tecrit bölgelerinde, Kıbrıs Türklerinden oluşan 25 bin göçmenin yanı sıra 23 bin işsiz ve ayrıca kayıp kişilerin ya da çatışmalarda malûl olanların 7.500 kişiye tekabül eden aileleri de bulunmaktadır. Yani Kıbrıs Türklerinin neredeyse yarısı perişan hâle getirilmiştir. Başka bir deyişle Kıbrıs Türkleri, Kıbrıs'ın içinde, kendi vatanlarında yerlerinden edilmiştir.

Makarios'un tecrit edilmiş Türk bölgelerine yönelik uyguladığı ekonomik boykot, Kıbrıs Türklerinin çektiği sıkıntıları daha da artırmıştır. Hatta öyle ki Kıbrıs Türkleri, neredeyse açlıkla karşı karşıya kalmıştır. Bu sindirme ve yıldırma politikasıyla Türkleri adeta ölüme ya da öldürülmeye mahkûm eden Makarios'un diğer bir amacı da bütün eziyetlere rağmen sağ kalmış Kıbrıs Türklerini topluca Ada'dan göçe mecbur etmek olmuştur (Oberling, 1990: 833-834).

Türklere karşı yaygın şiddet ve insan hakları ihlâlinin yıllar boyunca devam ettiği Kıbrıs'ta, Yunanistan'ın desteğiyle 15 Temmuz 1974'te askerî bir darbe yapılmıştır. Aslında bir Yunan-Rum anlaşmazlığından kaynaklanan bu darbe sonucunda Nikos Sampson'ın başı çektiği cunta, Makarios'u devirmiştir. Böylece Yunanistan'ın Kıbrıs'ı işgal etmesi için uygun şartlar sağlanmıştır. Kıbrıs Türklerinin zaten 1963'ten beri ciddî derecede yoksun olduğu can ve mal güvenliği, darbeden sonra beliren enosis tehlikesi sebebiyle artık tamamen yok olmuştur. Buna karşılık Kıbrıs Türkleri, sığınabilecekleri güvenli bölgeler aramıştır. Ada'nın güneyinde bulunan Larnaka, Limasol ve Baf bölgelerindeki evlerini, köylerini terk etmeye mecbur edilen Kıbrıs Türkleri, daha güvenli olan kuzeye doğru kaçmıştır. Ancak savaş başlayınca güneydeki Türklerin kuzeye geçişi oldukça güçleşmiştir. (Keser, 2006: 109). Zira Ada'daki kargaşa, Türkiye'ye garantör devlet olarak müdahale imkânı vermiştir. Böylece Türk Silahlı Kuvvetleri, 20 Temmuz 1974'te Kıbrıs Barış Harekâtı'nı başlatmıştır.

Türkiye'nin Ada'ya ilk müdahalesinden sonra, 22 Temmuz 1974'te ateşkes olmuştur. Ancak bu ateşkes, yanıltıcıdır. Zira Türk köyleri, ateşkes imzalanmasına rağmen Rum Millî Muhafız Ordusu (RMMO) ve Rum terör örgütü EOKA-B[9] tarafından kuşatılmıştır. Yani ne ateş ne de Kıbrıs Türklerinin endişe ve ıstırapları kesilmiştir. Mağusa'nın Türk kesimi, ahval ve şartların ne denli kötüleştiğine örnek teşkil etmektedir. Muhasara yüzünden zaten ciddî bir yiyecek sıkıntısı çeken Mağusa'daki Türk nüfusu, yakın köylerden gelen göçmenlerle iki katına çıkmıştır (Oberling, 1990: 844).

[9] Rum terör örgütü EOKA'nın devamı niteliğinde bir örgüttür.

Birinci harekâtın ardından düzenlenmiş Cenevre Görüşmeleri'nde, Kıbrıs Türklerinin Ada'daki emniyetinin temin ve hürriyetinin teslim edilmesine yönelik bir sonuç alınamamıştır. Buna karşılık Türkiye, Kıbrıs Türkleri için Ada'nın kuzeyinde ve kendi koruması altında güvenli bir yurt sağlamayı amaçladığı ikinci bir harekât başlatmıştır. Ancak henüz bu amaca ulaşılmamışken RMMO ve EOKA-B, savunmasız Türk yerleşimlerine benzeri görülmemiş bir vahşetle saldırılar düzenlemiştir. Bu katliam, Ada'nın güneyindeki Kıbrıs Türklerini, Türkiye'nin korumasındaki kuzeye ivedilikle ve topluca göçe mecbur etmiştir. Akın akın devam eden Türk göçü, kuzeydeki Kıbrıs Rumlarının da güneye göçüne sebep olmuştur. Böylece RMMO ile EOKA-B'nin Kıbrıs Türklerine karşı giriştikleri kıyıcı saldırılar sonucunda Kıbrıs Rumları da yerinden olmuştur. Kuzeye kaçarken evlerini, işlerini, tarlalarını, bahçelerini ve daha birçok eşyalarını arkada bırakmaya mecbur olan Kıbrıs Türkleri, bütün bu fukaralığa ve sefalete rağmen kendilerini, yirmi yıldan beri ilk kez emniyette hissetmişlerdir. Bu yüzden Ada'nın kuzeyinde tuttukları yurda, kalıcı olarak yerleşmeye karar vermişlerdir (Oberling, 1990: 846-847). Keser'in (2006: 109) sunduğu veriye göre Ada'nın güneyinde yaşayan yaklaşık 65 bin Kıbrıs Türkü, bu dönemde daha güvenli olan kuzeye göçmeye azmetmiştir. Köseoğlu'nun (2021: 56) aktardığı veriye göre de bu sayı 40 bin dolaylarındadır.

Kıbrıs Barış Harekâtı'nın yapıldığı tarihten itibaren Ada'da farklı istikametlerde ve farklı amaçlara yönelik göçler görülmüştür. Türkiye'nin ikinci harekâtından bir yıl sonra, 31 Temmuz-2 Ağustos 1975 tarihleri arasında Viyana'da düzenlenen toplumlararası görüşmelerde, Kıbrıs'taki Türkler ve Rumlar arasında bir nüfus mübadelesi yapılması karara bağlanmıştır. Böylece Ada'nın güneyinde kalmış Türklerin kuzeye doğru göçü kolaylaştırılmıştır. Buna karşılık Kıbrıs Rumları da kuzeyden güneye doğru göçmüştür. Ancak güney-kuzey istikametindeki göçler, Kıbrıs Rumları tarafından Ada'nın taksimi yolunda atılmış bir adım olarak yorumlanmıştır (Keser, 2006: 111). Nitekim Köseoğlu'nun (2021: 56) derlediği verilerde, Ada'nın kuzeyindeki sayıları mübalağalı bir biçimde yaklaşık 200 bin olduğu iddia edilen Kıbrıs Rumları, Türkiye'nin müdahalesinden sonra güneye göçmüştür. Öte yandan kimi Kıbrıs Türklerinin başta Türkiye olmak üzere İngiltere, Avustralya, ABD ve Kanada'ya; kimi Kıbrıs Rumlarının ise Yunanistan'ın yanı sıra başka Avrupa ülkelerine göçtüğü de Keser (2006: 112) tarafından kaydedilmiştir.

Oberling'in (1990: 827) "*exodus*[10]" olarak adlandırdığı, Kıbrıs Türklerinin karma ya da münferit köylerinden 1950'lerin sonlarında başlayan göçleri, Kıbrıs Türk toplumunun Kıbrıs Rum toplumundan fizikî olarak ayrılmasıyla son bulmuştur. Bu bakımdan Oberling'in tespiti mühimdir, buna göre "İç savaş sırasında Kıbrıs Rumları, adayı, Yunanistan'la birleşmeye daha yakın hale getirememişler, aksine, adanın iki ayrı devlete bölünmesine sebep olmuşlardır."

Sonuç

Kıbrıs'ın 1878'de İngiliz hâkimiyetine girmesiyle Ada'daki sosyo-ekonomik kazanımlarını yitiren Türkler, tedricen Anadolu'ya göçmeye başlamıştır. Birleşik Krallık'ın Kıbrıs'ı ilhak etmesi ise bu süreci hızlandırmıştır. Bu bakımdan aşamalı olarak artan İngiliz baskısı, Kıbrıs Türklerini göçe mecbur etmiştir. Ancak Kıbrıs adası, 1914'e değin hukuken Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı olduğu için Kıbrıs

[10] Bu sözcük, tarihsel anlamı bakımından İsrailoğullarının Mısır'dan hicretini karşılasa da yaygın olarak toplu göç anlamında kullanılmaktadır.

Türklerinin o güne kadarki göçlerini uluslararası göç olarak nitelemek mümkün değildir. Doğal olarak bu dönemde Türkiye'ye göçmüş Kıbrıs Türkleri, mülteci olarak da değerlendirilemez. Öte yandan Birleşik Krallık'ın 1914'te Kıbrıs'ı ilhak etmesi, "işgal" ve "yabancı egemenliği" anlamlarına geldiği için bu tarihten itibaren Kıbrıs Türkleri "ayrımcılığa ya da zulme uğrama kaygısı" ile Anadolu'ya göçmüştür. Bu bağlamda özellikle Cenevre Sözleşmesi'nde vurgulanan "korku" mefhumu da hesaba katılırsa Kıbrıs Türklerinin mülteci durumuna düştüğü iddia edilebilecektir. Fakat yine de bu tür bir göç, "uluslararası göç" olarak değerlendirilebilir mi? Bu soruyu yanıtlamak oldukça güçtür. Zira Kıbrıs'ın Birleşik Krallık tarafından ilhakını Türkiye, resmî olarak 1923'te tanımıştır. Bu yüzden bir göçü, uluslararası göç olarak tanımlamayı mümkün kılan uluslararası bir sınırın geçilmesi şartı 1923'e dek, en azından Türk tarafının ilhak karşısındaki tavrına göre, sağlanmamıştır.

Lozan Antlaşması'ndan sonra başlayan süreç incelendiğinde, Antlaşma'daki ilgili maddeler uyarınca Kıbrıs Türklerine Türk uyruğuna geçme hakkı tanındığı için bunların herhangi bir mübadeleye tâbi tutulmaksızın kendi istekleriyle göçtükleri görülmektedir. Ancak her ne kadar yeni Türk Devleti, bir ulus devlet yaratmak uğrunda Kıbrıs Türklerinin Türkiye'ye göçünü teşvik etmişse de 1925'te Ada'nın hukukî statüsünde meydana gelen değişimle göç, artık bir tercih meselesi olmaktan çıkıp bir zorunluluk hâline gelmiştir. Zira Ada'da, 1925'ten itibaren Rumlar hem siyasal hem de toplumsal alanda kayırılmaya başlamıştır. Başka bir deyişle Kıbrıs Türkleri ayrımcılığa uğramıştır. Giderek artan ayrımcılık, kaçınılmaz bir şekilde, zulmü de beraberinde getirmiştir. Bunlardan kaynaklanan kaygı ve korkuyla Ada'dan göçen Kıbrıs Türkleri, pek tabiî mülteci sayılabilir. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti Hükûmetinin Bakanlar Kurulu da göçmen Kıbrıs Türklerine, mültecilere ilişkin hâlihazırda yürürlükte olan bir yönetmeliğe uygun olarak davranılmasına hükmetmiştir. Fakat o dönemki mülteci tanımı ile temelleri Cenevre Sözleşmesi'ne dayanan bugünkü mülteci tanımı ne denli örtüşür? Bu soruyu yanıtlamak, bizi anakronizmden yine de kurtarmaz. Ancak mültecileri göç yoluna düşüren sebepler, dün de bugün de aynı sebeplerdir. Kıbrıs Türkleri, bariz bir şekilde, çektikleri siyasî, ekonomik, toplumsal ve hatta çevresel sıkıntılar yüzünden Ada'dan göçmüş ve mülteci durumuna düşmüştür. Bu göçler, Birleşik Krallık'ın hâkimiyetindeki toprakların dışında kalan bir istikamette olduğu sürece, doğal olarak uluslararası göç sayılabilir.

Son olarak şunu ifade etmek gerekir ki Kıbrıs Türklerinin göçü meselesinde, 1950'lerin sonunda başlayan merhale, bu meseleye ilişkin uluslararası hukuk bağlamında daha doğru tespitlerin yapılmasına imkân sağlamaktadır. Zira özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünyanın muhtelif coğrafyalarında meydana gelen benzer hadiselerin bir sonucu olarak mülteci sorunu, uluslararası toplumun da ciddiyetle ele alması gereken bir sorun olmuştur. Nitekim kavramsal çerçevede bahsedilen Cenevre Sözleşmesi ile bu sözleşmeyi tamamlayıcı nitelikteki 1967 Protokolü'nde evrensel bir mülteci tanımına yer verilmiştir. Buna göre 1955'ten itibaren EOKA'nın Kıbrıs'ta sürdürdüğü terörist eylemler, "yaygın şiddet" ve "yaygın insan hakları ihlâli" yaratmasının yanı sıra doğrudan doğruya bir iç savaşı körüklediği için bu ahval ve şartlar altında canları, emniyetleri ve hürriyetlerine dair duydukları kaygı ve korkudan dolayı göçmüş Kıbrıs Türkleri de şüphesiz mülteci olarak kabul edilebilecektir. Öte yandan Rumlar, 1960'ta kurulmuş Kıbrıs Cumhuriyeti'ni 1963'te gasp ettikten sonra Akritas Planı doğrultusunda Kıbrıs Türklerine karşı katliama girişmiştir. Böylece Kıbrıs Türkü, Ada'daki gayrimeşru otorite tarafından ırkı, dini, milliyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti ya da siyasî görüşleri yüzünden kovuşturmaya uğrayacağından haklı olarak korktuğu için aslında vatandaşı olduğu

memleketin dâhilinde ve haricinde kalan güvenli bölgelere göçmüştür. Kurucu ortağı olduğu devlet, Rumlar tarafından gasp edildiği için bir himayeden de yoksun kalmıştır. Bunun yanı sıra 1963'ten 1974'e değin kendi vatanlarının bir bölümünde ya da bütününde meydana gelen örtülü yahut açık Yunan işgali sebebiyle Kıbrıs Türkleri, hem Ada içindeki görece güvenli bölgelere hem de Türkiye ve İngiltere'ye göçmüştür. Bu tespitlere dayanarak Ada'nın hem içine hem de dışına göçmüş Kıbrıs Türklerini, bir bütün olarak mülteci saymak uluslararası mevzuata göre doğru olacaktır. Fakat Kıbrıs'ın içinde, yani kendi vatanlarında mülteci durumuna düşen Kıbrıs Türkleri özelinde bir uluslararası göçten bahsetmek mümkün müdür? Bu soru, hem olumlu hem de olumsuz yanıtlanabilecektir. Zira Türkiye'nin Ada'ya müdahalesine değin Kıbrıs Türkleri, bir devletin – ki bu devlet Rumlar tarafından gasp edilmiş olsa bile – sınırları dâhilinde kalan güvenli bölgelere göçmüştür. Başka bir deyişle uluslararası bir sınırı aşmamışlardır. Ancak Kıbrıs Barış Harekâtı'ndan sonra, Kuzey Kıbrıs'ta Türkiye'nin himayesinde oluşturulan güvenli bölge hesaba katılırsa Ada'nın güneyinden kuzeyine göçmüş Kıbrıs Türklerinin uluslararası bir sınır aştığı iddia edilebilecektir. Nitekim Nüfus Mübadelesi Antlaşması sonucunda Kıbrıs Türk toplumu ile Kıbrıs Rum toplumu coğrafî olarak da birbirinden ayrılmış vaziyettedir. Üstelik Ada'daki iki toplumu birbirinden ayıran Yeşil Hat, her ne kadar ateşkes amacıyla belirlenmiş olsa da Kuzey Kıbrıs'taki Türk siyasî otoritesinin 1983'te bağımsızlığını ilan ederek egemen bir devlet olma iddiasıyla ortaya çıkışı bu hattı da fiilen uluslararası bir sınır hâline getirmiştir.

KAYNAKÇA

I. Arşiv

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA). (02/12/1924). Başbakanlık Kararlar Daire Başkanlığı (012/58/18).

_____. (07/12/1925). Başbakanlık Kararlar Daire Başkanlığı (016/77/6).

_____. (14/09/1938). Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü (124/887/3).

_____. (25/08/1955). Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü (36/218/2)

League of Nations. (12/05/1926). Arrangement Relating to the Issue of Identify Certificates to Russian and Armenian Refugees. League of Nations, Treaty Series (Vol. LXXXIX, No. 2004). Alındığı yer: https://www.refworld.org/docid/3dd8b5802.html

_____. (30/06/1928). Arrangement Relating to the Legal Status of Russian and Armenian Refugees. League of Nations, Treaty Series (Vol. LXXXIX, No. 2005). Alındığı yer: https://www.refworld.org/docid/3dd8cde56.html

_____. (28/10/1933). Convention Relating to the International Status of Refugees. League of Nations, Treaty Series (Vol. CLIX, No. 3663). Alındığı yer: https://www.refworld.org/docid/3dd8cf374.html

Resmî Gazete. (05/09/1961). Cenevre'de, 28 Temmuz 1951 tarihinde imzalanmış olan Mültecilerin Hukuki Durumuna dair Sözleşmenin onaylanması hakkında Kanun (359 S.K.) (Sayı: 10898).

Türk Tarih Kurumu. (24/07/1923). Lozan Antlaşması. Alındığı yer: https://ttk.gov.tr/wp-content/uploads/2016/11/3-Lozan13-357.pdf

II. Kitaplar ve Makaleler

Başçı, E., & Kartal, B. (2014). Türkiye'ye Yönelik Mülteci ve Sığınmacı Hareketleri. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *12*(2): 275-299.

Birinci, E. & İsmail, S. (1989). *Atatürk Döneminde Türkiye-Kıbrıs İlişkileri (1919-1938)*. Lefkoşa: KKTC Millî Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları.

Canefe, N. (2007). *Anavatandan Yavruvatana Milliyetçilik, Bellek ve Aidiyet* (D. Boyraz, Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Castles, S., Miller, M. J. (2008). *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*. (B. U. Bal, İ. Akbulut, Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Çakmak, Z. (2008). Kıbrıs'tan Anadolu'ya Türk Göçü (1878-1938). *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, *14*(36): 201-223.

Emgili, F. (2013). Kıbrıs'tan Türkiye'ye Yapılan Göçlerin Kıbrıs Türk Basınına Yansımaları (1923-1938). *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, *10*(39): 111-136.

Gazioğlu, Ahmet C. (2000). *Enosis Çemberinde Türkler*. (İkinci Baskı). Lefkoşa: Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi (CYREP).

Gürel, Şükrü S. (1984). *Kıbrıs Tarihi (1878-1960)* (Cilt 1). Ankara: Kaynak Yayınları.

Keser, U. (2006). Kıbrıs'ta Göç Hareketleri ve 1974 Sonrasında Yaşananlar. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, *5*(12): 103-127.

Kılınç, A. (2018). Sınır Aşan Göçler: Mülteci Sorunu ve Göç Yönetimi. *Ombudsman Akademik*, *4*(8): 75-102.

Köseoğlu, Nihan A. (2021). Constructivism and Diaspora: Turkish and Greek Cypriots in the United Kingdom. *Journal of Anglo-Turkish Relations*, *2*(2): 50-66.

Köstüklü, N. (2011). TMT Öncesi Kıbrıs Türkleri'nin Durumuna Dair Türkiye'nin Kıbrıs Konsolosluğunca Hazırlanan Bir Rapor ve Düşündürdükleri. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, *27*(81): 533-543.

Kuran, E. (1964). Kıbrıs İdaresinin İngiltere'ye Terki. *Kıbrıs ve Türkler*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Oberling, P. (1990). Kıbrıs Faciası (F. Armaoğlu, Çev.). *Belleten*, *54*(210): 825-861.

Öksüz, H. (1999). Lozan'dan Sonra Kıbrıs Türklerinin Anavatana Göçleri. *Tarih ve Toplum*, *32*(187): 35-38.

Öztoprak, İ. (1998). Kıbrıs'ta 1931 İsyanı ve Yankıları. *Belleten*, *62*(233): 207-235.

Şanlı, H. (1967). *Kıbrıs 1878-1924*. Ankara: 1967.

Uluslararası Göç Örgütü (IOM). (2013). *Göç Terimleri Sözlüğü*. (2. Baskı, No. 31).

III. Elektronik Kaynaklar

Cartagena Declaration on Refugees. (1984). Alındığı yer: https://www.refugeelegalaidinformation.org/cartagena-declaration-refugees

Türkiye Cumhuriyeti Birleşmiş Milletler Cenevre Ofisi Nezdinde Daimi Temsilciliği. (t.y.). Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK - UNHCR). Alındığı yer: http://cenevreofisi.dt.mfa.gov.tr/Mission/ShowInfoNote/353727

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (t.y.). Afrika Birliği (AfB). Alındığı yer: http://www.mfa.gov.tr/afrika-birligi.tr.mfa

International
Congress of Migration researches
Uluslararası G□□Araştırmaları Kongresi
ISBN: 978-605-06728-9-3

Yirminci Yüzyılın Sonu İtibariyle Afrika'dan Avrupa'ya Yapılan Göçler Teşvik Mi? Tehdit Mi? Yoksa İhtiyaç Mı?

Migrations from Africa to Europe by the End of the Twentieth Century: Encouraged? A threat? or a Necessity?

Haydar Çoruh[1]

Abstract

Being colonized during the nineteenth century, Africa has now been transformed into a community of poor countries from north to south, east to west, and peoples of these countries were turned into a system of nomadic nations. This geography, where chaos, viruses and massacres prevail, encountered a new phenomenon as we entered the twenty-first century, which is international migration. Africa, as the continent of the last century with the highest number of immigrants, has become a world of problems in the history of humanity, where the most displaced communities have lived, as well as its destiny. There have been some predictions that the white man has incentives, threats or encouragement behind the scenes of recent migration from this geography to Europe.In this paper, we will focus on what the aforementioned concepts of incentives, threats and needs mean for Africa and Europe.

Keywords: Africa, Colonial, Migration, Threat, Incentive, Need.

Özet

On dokuzuncu yüzyıl boyunca sömürgeleştirilen Afrika, günümüzde kuzeyden güneye, doğudan batıya tam anlamıyla bir yoksul ülkeler topluluğuna ve bu ülkelerin halkları da tam bir konargöçer milletler sistemine dönüştürülmüştür. Kaosun, virüslerin ve katliamların kol gezdiği bu coğrafya yirmi birinci yüzyıla girerken yeni bir olgu ile karşılaşmıştır ki bu da uluslararası göçtür. Afrika son yüzyılın en fazla göç veren kıtası olarak insanlık tarihinin en fazla yerinden edilmiş toplulukların yaşadığı kendisi gibi kaderi de kap kara olan bir problemler dünyası haline gelmiştir. Bu coğrafyadan son dönemde Avrupa'ya yapılan göçlerin perde arkasında beyaz adamın teşvikleri, tehditleri veya özendirmesinin olduğu yönünde bazı öngörüler oluşmuştur.Biz bu bildiride söz konusu teşvik, tehdit ve ihtiyaç kavramlarının Afrika ve Avrupa için ne anlama geldiği üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Afrika, Sömürge, Göç, Tehdit, Teşvik, İhtiyaç

[1] Doç. Dr. Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, haydarcoruh@hotmail.com

Giriş

Yirminci yüzyılın son çeyreğinde Afrika'dan Avrupa'ya başlayan göç, dünyanın iki kutup bölgesi arasında var olan gelişmişlik düzeylerindeki derin farklılıkların bir sonucudur. Dünya zengin ile fakirin yaşam mücadelesinin sürdüğü büyük bir arenaya dönüşmüştür. 1946-1980'li yıllar arasında Soğuk Savaş'ın sona ermesinden çok önce, petrol zengini Arap devletlerinde ve Doğu Asya'da yeni mali, imalat ve teknolojik güç kutuplarının ortaya çıkışı mevcut düzeni altüst etmiştir. Arap bölgesi dışında kalan Nijerya, Venezuela ve Brunei gibi petrol üreten ülkeler özellikle dış güçlerin müdahaleleriyle baş gösteren şiddet ve terörden kaçan kitlelerin sığınağı haline getirmiştir. Kısa bir zaman sonra bu bölgelerde yığılan göçmen kitleler yönlerini endüstriyel gelişimin merkezleri olan ABD ve Avrupa ülkelerine çevirmiştir. Hedef ülkelere ulaşabilen göçmen kitleler genellikle tarım, inşaat, imalat, ev hizmetleri gibi alanlarda istihdam edilmiştir (Castles ve Miller, 1998: 104).

The Economist Dergisi, Avrupa'ya yapılan göçün sadece ahlaki bir mesele olmadığını, bu göç sayesinde ülkelerin yaşlanan nüfuslarının genç göçmenlerle desteklenceğini ve bu sayede yaratılacak istihdam ile Avrupa ekonomisine büyük katkı sağlanacağına işaret etmiştir. Aynı zamanda göçmenlere çalışma izini sağlanması halinde göçmen gençlerin Avrupa'ya entegrasyonunun da daha kısa bir zamanda mümkün olacağı ileri sürülmüştür (Vatandaş, 2016: 14). Bunun başarılması halinde Kuzey Afrika ve Arap ülkelerinden gelen göçmenlerin Avrupa'nın kitlesel endüstriyel iş gücü içerisinde önemli bir yeri olan ancak Avrupalı işgücü tarafından talep edilmeyen özellikle tarım, inşaat, temizlik ve diğer alt kademedeki mesleklerde veya sektörlerde görevlendirilebileceklerdi. Bunun da Avrupa için ucuz iş ve işçi demek olacağını, bu sayede iş piyasasında tavan yapan maliyetlerin düşürülmesinin mümkün olabileceği ön görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında Avrupa'ya Afrika ve Ortadoğu'dan yapılan kesintisiz göç, bundan sonraki dönemlerde de endüstriyel demokrasileri besleyen önemli bir güç olmaya devam edecektir (Çoruh, 2021: 301).

Avrupa'da sürüp giden bu ve benzeri hesaplar kısa bir süre sonra Arap Baharı denilen ve bütün Kuzey Afrika ve Ortadoğu'yu etkisine alan yeni bir sürecin başlatılmasında önemli bir rol oynamış görünmektedir. Arap Baharı ile başlayan istikrarsızlık Nijerya ve Mali gibi ülkeleri uzun bir döneme yayılan ve kesintisiz hale gelen yeni bir göç hareketiyle karşı karşıya bırakmıştır. Bu hareketin en önemli sebebi terör saldırıları ve Libya üzerinden başta Avrupa olmak üzere dünyanın her yerine gitme şansının doğmuş olmasıdır. Göçmenleri buna zorlayan hususlar ise sosyal ve ekonomik faktörler kadar terör ve katliamlardır. Bir diğer ülke olan ve büyük göç hareketlerine maruz kalan ülke ise Kara Afrika'nın en savunmasız ülkelerinden biri olan Nijer'dir. Nijer'de yaşanan düzensiz göç, kalkınma ve güvenlik açısından olumlu olduğu kadar olumsuz birçok etki de taşımaktadır. Savunmasız olduğu kadar sahip olduğu petrol ile refahını her geçen gün biraz daha artırabilen ülke, ekonomik fırsatlar, profesyonel eğitim, fırsat eşitliği ve güvenliği artırıcı önlemler alarak zorla yer değiştirmenin ve düzensiz göçün temel nedenlerinin neler olduğu üzerinde kafa yormaktadır (Venturi ve Ntousas, 2017: 9).

Bu konuda yapılmış bir analiz çalışmasında da benzeri sorular sorulmaktadır. Analiz, özellikle demokrasiye daha yakın olan Batı Afrika devletlerinin göç meselesine daha yapıcı baktıklarını, hatta ne tür bir göç politikasına sahip olduklarının araştırılmasını tavsiye etmektedir. Bu analiz çerçevesinde AB'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren en yüksek mülteci girişini aldığı 2015 ve 2016 yıllarından itibaren Batı Afrika'ya ilgisinin arttığını, bu ülkelerle Göç Ortaklığı Çerçevesi gibi yeni politik

bağlantılar kurduğunu, bu tür projelere daha fazla finansman sağladığını iddia etmektedir. Bu anlaşmalarla AB öncelikle düzensiz göçün engellenmesini ve belgesiz göçmenlerin geri dönüşünün teşvikini öne almaktadır. Analize göre Batı Afrika kökenli göç sadece yerel sebeplerle ortaya çıkmış bir mesele değil, yerel ve uluslararası faktörlerin eşit derecede etkilediği politikalardan, daha çok uluslararası faktörlerin yönlendirdiği menfaatlere dayanan bir süreç olduğuna dikkat çekmektedir (Adam, Trauner, Jegen and Roos, 2020: 3101-3103).

Bu süreci Oliver Bakewell, "Keeping Them in Their Place: the ambivalent relationship between development and migration in Africa" adlı çalışmasında bakın ne güzel özetlemiş. Bakewell'e göre göç, son altmış yılda kalkınma çevrelerinde olumsuz bir faktör olarak dile getirilmişken, son beş yılda göçün aslında kalkınma sürecindeki potansiyel olumlu rolüne dikkat çekilmeye başlandığına işaret etmiştir. Ona göre göç ekonomik büyümeyi ve kalkınmayı desteklemekte, menşe ülkeleri, yerleşim ülkeleri ve göçmenler için faydalı bir unsurdur. Hatta Afrika'daki göçün birçok insan için artan uluslararası fırsatlar ve bu sayede elde edilecek refah için temel bir bileşen olduğuna inanmaktadır (Bakawell, 2007: 1).

Yukarıdaki analizin (2020) ortaya koyduğu bir hususa daha dikkat çekmek gerekmektedir. Gerçekten de Batı Afrika kökenli göçün uluslararası bir boyutu olduğu varsayımı, AB'nin bu ülkelerle yapmış olduğu göç anlaşmalarında öncelikle düzensiz göçün engellenmesi ve belgesiz göçmenlerin geri dönüşümünün sağlanması amaçlıyor olmasından anlaşılmaktadır. Bu durum AB'nin bir göç politikası olduğunu ve bu göç için Afrika'dan gelen kitlelerin özellikle en sağlam ve vasıflı olanlarını almak istediğini ortaya koymaktadır.

Birleşmiş Milletlerin 2018'de hazırlamış olduğu bir rapor tam da Avrupa'nın göç politikalarına hız verdiği döneme rastlaması, Avrupa'nın gerçekte nasıl bir göç politikası benimsediğini göstermesi açısından önemlidir.

Birleşmiş Milletler Raporu, 2018: Afrika'dan Göçün Nedenleri

Uzun bir zamandır dünyanın en fazla çatışma yaşanan bölgeleri olan Ortadoğu ve Afrika'dan göçün özellikle Avrupa'ya yönelmesinin nedenleri üzerinde düşünülmektedir. Ancak bu konuda somut bilgilere sahip değildik. Ancak 2018'de Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan bir rapor bu göçün esas nedenini satır aralarında açıklamaktadır. Rapora göre çok iyimser bir tablo çiziliyor olsa da göçe dair verilen bilgiler göçü yönlendiren bir akıl hocasının olduğuna dair ipuçlarını da açık etmektedir.

Dünyanın neresinde olursanız olun, hiçbir millet göç meselesine olumlu bakmaz. Hele hele bu göçün büyük oranda yetişmiş genç nesillerden oluşmasına ise asla müsaade etmez. Oysaki Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanmış olan 2018'e dair Afrika raporunda neredeyse göç övülmekte ve Afrika'nın gelişimine büyük katkı yapacağına dair ifadeler yer almaktadır. Bu ifadeler üzerinde durmak bize Afrika'nın kanayan yarası "Göç" konusunda önemli bilgiler sunacaktır.

Rapora takdim yazısı yazan Birleşmiş Milletler Ticaret Ve Kalkınma Konferansı (United Nations Conference on Trade and Development) genel sekreteri Mukhisa Kituyi'nin şu ifadesi oldukça manidardır. "Akdeniz'de boğulan, yoksulluk ya da çatışmalardan kaynaklanan ve yurtdışında iş bulma umuduyla cezbedilen binlerce Afrikalı gencin görüntüleri, Afrika'dan göçün kıtaya yardım etmekten çok zarar verdiğine dair yanıltıcı bir anlatıyı besledi." (Economic Development in Africa Report 2018, 2018: xiii). Bu ifade ile Akdeniz'de boğulan gençlerin düşünülenin aksine Afrika kıtasına kötülük değil iyilik getirdiği veya getireceği, bu göçlerin yapılmasından rahatsızlık duyulmaması gerektiğine vurgu

yapılmaktadır. Kituyi'nin bu sözleri aslında her göçen Afrika'lının yerine kıtada çıkarı olan devletlerden birinin yeni bir yabancıyı yerleştirme şansı elde ettiğini, bu yabancıların da Afrika'yı geleceğe taşıyacağını, bu yabancılar sayesinde mutluluk geleceğini ima etmektedir. Oysaki XIX. Yüzyılda hızlanan Afrika sömürgeciliğinin perde arkasında da aynı iddia yok muydu? O zamanlarda da beyaz adamın Kara Afrika'ya medeniyet getireceği ve hatta getirdiği iddia edilmekteydi. Ne oldu? Beyaz adam Kara Afrika'ya şiddet, ateş, katliam ve ölümden başka hiçbirşey getirmedi.

Şimdilerde Mukhisa Kituyi, göçeden gençlerin düşünülenin aksine Kara Afrika'yı geleceğe hazırlayanlar olacağını, eğitimli ve yeni bir bakış açısıyla geriye döneceklerini iddia ederken, Kituyi'nin ülkesi Kenya'da dahil olmak üzere ABD, AB, Rusya ve Çin'in Kara Afrika'da gerçekleştirdiği operasyonlar ve köleleştirmeye çalıştıkları toplumlara dair politikalar görmezden gelinmektedir.

Kituyi; 2018 yılında Afrika'da ekonomik kalkınmanın yapısal dönüşümünü sağlayacak gücün göç olduğunu iddia etmektedir. Hatta Birleşmiş Milletler himayesinde hazırlık aşamasında hükümetler arası müzakere edilmiş bir anlaşma olduğunu, hatta "göç" üzerinden yapılan bu anlaşmanın tarihi bir fırsat sunduğunu ileri sürmektedir. Kituyi, göçün Afrika'daki hem menşe ve hem de varış ülkelerine fayda sağlayacağını, Afrika göçünün kıta ekonomilerinin yapısal dönüşümünde kilit bir rol oynayabileceğini savunmaktadır. Ona göre, iyi yönetilen göçün aynı zamanda hem Afrika'da hem de ötesinde sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılmasına yardımcı olacağını iddia etmektedir.

Kituyi, Afrikalı göçmenler arasında, yüksek vasıflılardan düşük vasıflılara kadar, yasal kanallardan veya başka yollardan göç eden kişiler bulunduğunu ve bu göçmenlerin sadece hedef ülkelerdeki beceri boşluklarını doldurmakla kalmadığını, aynı zamanda menşe ülkelerindeki kalkınmaya da katkıda bulunduğunu söylemektedir. Ona göre, göçmen bir ebeveynin menşe ülkesinde kalan çocuklarının, ebeveynlerinin göçü sayesinde genellikle akranlarından daha eğitimli olduğunu ileri sürmektedir.

Kituyi, göçmenlerin menşei ve varış ülkeleri arasında kurdukları bağlantıların gelişen diaspora topluluklarına yol açtığını, hem hedef ülkelere ve hem de menşe ülkelere ekonomilerini çeşitlendirme ve daha yüksek katma değerli üretken faaliyetlere geçmelerine yardımcı olabilecek yeni ticaret ve yatırım fırsatları yarattığına işaret etmektedir.

Kituyi, bazı algıların aksine, bugün Afrika'daki göçlerin çoğunun kıta içerisinde gerçekleştiğini, Afrika içi göçün daha derin bölgesel ve kıtasal entegrasyon için temel bir bileşen olduğunu savunmaktadır. Aynı zamanda, Afrika'dan kıtalararası geniş göç modellerinin, göçmenlerin menşe ülkelerinin yapısal dönüşümüne olumlu katkılarını doğruladığını ifade etmiştir.

Kituyi, son olarak Birleşmiş Milletlerin hazırladığı ve taraflara sunduğu bu raporun, hükümetlerini ve paydaşlarının kısa bir zaman diliminde daha uygun göç politikaları konusunda bilinçli kararlar almalarına yardımcı olacağını söyleyerek aslında temsil ettiği kurumun iplerini elinde tutan beşli grubun çıkarlarının da bu göçe ve dolayısıyla göç ile boşalmakta olan Afrika'nın kendi eliyle nesillerini Avrupa ve diğer ülkelere peşkeş çekmesini desteklenmesini talep etmektedir (Economic Development in Africa Report 2018, 2018: xiii-xiv).

Yukarıda bahsi geçen diğer analiz (Adam vd. 2020) dikkate alındığında, Kituyi'nin ileri sürdüğü ve Afrika'nın geleceğini şekillendireceğini iddia attiği göçün aslında sömürge döneminden kalma problemlerden meydana geldiğine işaret edilmektedir. Analize göre, Afrika devletlerinin pek çoğu Kituyi'nin aksine ülkelerinin sömürge döneminde keyfi olarak çizilen sınırlardan kaynaklı ve kimlik bunalımına bağımlı bir göç meselelerinin var olduğu kabuledilmektedir. Ayrıca bu ülkeler göçün, gerçekte göçten elde edilen ekonomik çıkarlardan ziyade sömürge döneminden kalma sınır problemlerinin bir ürünü olduğuna inanılmaktadır (Adam, Trauner, Jegen and Roos, 2000: 3103).

Bu durumda Afrika'da göç, kıtayı sömürmek için kullanılan bir fırsat olarak mı değerlendirilmelidir, yoksa Afrika'nın geleceği için hayati bir ekonomik çıkar olarak mı görülmelidir? Sorusuna cevap verilmesi gerekmektedir. Bu sorunun cevabını verebilmek için, Afrika'da göçü teşvikeden yapıların var olup olmadığı üzerinde durmak gerekmektedir.

Afrika'nın Yapısal Dönüşümü İçin Göç: TEŞVİK mi?

Birleşmiş Milletlerin başlica görevi devletlerin birbirleyiryle olan ilişkilerini sağlam temeller üzerine oturtmak ve çatışmalardan uzak tutmaktır. Bu görev özellikle Doğu ve Uzak Doğu söz konusu olduğunda aynen uygulanmaktadır. Ancak Afrika söz konusu olduğunda her nedense özellikle kurumun yapısal taşlarını oluşturan devletlerin çıkarlarının korunduğu imajını veren bir söylem geliştirdiği görülmektedir.

Afrika'daki ülkelerin Avrupa veya Ortadoğu, Uzakdoğu gibi dünyanın diğer yerlerindeki bağımsız devletler seviyesine ulaşabilmeleri ve kendi ayaklarının üzerinde durabilmeleri Birleşmiş Milletlerin çatısını oluşturan devletlerle kurulacak iyi ilişkilere bağlanmaktadır. Bu hususta Afrika Kıtası Serbest Ticaret Bölgesi (AFCFTA)'nın kurulması kişilerin serbest dolaşımı protokolü ve tek Afrika hava taşımacılığı pazarının başlatılmasına ilişkin son anlaşmalarla Afrika'ın muazzam bir değişimin eşiğinde olduğuna vurgu yapılmaktadır. Bu bağlamda Afrika içi göçün, kıtanın sosyo-ekonomik dönüşümünü sağlayacak bir vasıta olduğuna inanılmaktadır. Bu durum Afrika'dan göçün yine Afrika'nın geleceği için gerekli olduğuna inanan bir kesimin varlığını ortaya koyduğu gibi bu kesimin çabalarıyla Afrika'dan göç adeta TEŞVİK edilmektedir.

Bu teşvikten Afrika adına elde edilecek bazı çıkarların olduğu varsayımından hareket eden düşünürler, Afrika'dan Afrika içerisine veya Avrupa'ya yapılan göçün ticaret ve göç arasında yakın bir ilişkinin var olduğunu iddia etmektedirler. Hatta Afrikanın kalkınmasında Afrika içi göçün bir nevi lokomotif güç olacağı ve bu güçün 2018'de Marakeş'te kabul edilen Göç Küresel İlkeler Sözleşmesi'ne de referans olduğunu vurgulamkatadırlar. Bu yönüyle bakıldığında Afrika'da göçün ekonomik ve ticari faydalar sağladığı ileri sürülmekte ve ülkelerin de bunu dikkate alacakları, hatta bu sebeple göç için gerekli politikaları düzenlemede istekli olacakları ifade edilmektedir (Economic Development in Africa Report, 2018: 1).

Yukarıdaki analizde de görüleceği üzere Afrika'dan Avrupa ve ABD'ye göçün aslında politik çıkarlar doğrultusunda gerçekleştirildiğine dikkat çekilmektedir. Oysa ki esas belirleyici faktörün yerel politikalar olması gerektiğini, ancak bu belirleyiciliği uluslararası aktörlerin özellikle de bağışçıların etkilediğini, sonuçta yerel faktörlerin de uluslararası göçe kurban edildiğini gösteren delillerin var olduğuna işaret edilmektedir (Adam, Trauner, Jegen and Roos, 2000: 3105).

Bu bağlamda Birleşmiş Milletler Raporu 2018'in ortaya attığı bir örnek yerel politikalara nazaran uluslararası aktörlerin bu politikaları kendi çıkarları doğrultusunda nasıl evirdiğini göstermesi açısından önemlidir. Bu örnekte Mamadou adlı bir yerlinin göç için karar veriş süreci ve göç etmesi halinde elde edeceği ekonomik çıkarlar ortaya konulmaktadır. Bu çıkarların Afrika ülkeleri arasındaki akademik denkliklerin sağlanması halinde insanların geçim kaynaklarını ve ülkelerinin ekonomik gelişmelerini nasıl etkileyeceği üzerine bir kurgu yapılmaktadır. Bu kurgunun aslında Afrika uluslarını göç için TEŞVİK eden bir yönü bulunmaktadır ki, Birleşmiş Milletler adına düzenlenmiş olan 2018 raporu, birileri adına kıtada göçü özendiren bir yapı oluşturmaya çalışmaktadırlar. Hikayenin özüne bakıldığında 12 aydır işsiz olan bir genç, yaşamakta olduğu Ouagadougou'da iş imkanlarının olmaması sebebiyle önündeki en iyi seçeneğin göç olduğu işlenmekte ve şayet göç ederse gerçek bir geçim

kaynağına kavuşacağı ileri sürülmektedir. Mamadou'nun temel göç karar verme süreci, eğitim seviyesi, devredilebilir becerileri, mali ve fiziksel varlıkları, hane içi işgücü bağılımı, yoksulluğa karşı savunmasızlık, tasarruflar, gelir seviyeleri ve bir aile veya topluluk göç geçmişinin olması gibi özel tecrübeler ileri sürülerek göç için son derece elverişli bir ortamın olduğuna dair bir mizansen çizilmeye çalışılmaktadır.

Mamadou'nun göç etmesini şirin göstermek için kullanılan bir diğer göç teşviği ise göçülecek olan yerde onu bekleyen bir çok alternatifin olmasıdır. Yapacağı masrafların yanı sıra onun göç edişini kolaylaştıracak sosyal ve akraba ağlarının varlığı bu alternatifleri oluştururken, bu fırsatı illa değerlendirmesi gerektiğine dair bir çok geride bırakacağı olumsuzluklar da adeta yüzüne vurulmaktadır. Hane halkının ötesinde, ulusal ücretler ve kazançlardaki mekansal boşluklar, yaşadığı yerlerde sınırlı işgücü piyasası fırsatları, siyasi krizlerin sıklığı, iklim değişikliğinin geçim kaynakları üzerindeki etkisi. Bütün bunlar Afrika'dan çıkışı özendiren teşvikler olarak sunulurken bu çıkışı kolaylaştıran en önemli unsurların ise çıkılacak göç yolculuğunun son derece düşük bir maliyet içerdiği ve bu göç esnasında sömürge döneminden miras olarak kendisine kalan Fransızca bilgisinin önemi ortaya konulmaktadır (Economic Development in Africa Report, 2018: 3).

Raporun bir diğer teşvik unsuru ise bir aldatmacadan ibarettir. Mamadou Afrika'dan ayrılmak yerine Batı Afrika'nın Fildişi Sahili'deki Abidjan'a göç etmeye karar veriyor. Ancak onu bu yolculukda bekleyen onlarca tehlike adım adım önüne konuluyor. Bunların başında Afrika içi göç sırasında (Afrika'nın uluslararası göç anlaşmalarına taraf olmaması sebebiyle) komşu ülkelere yapılacak göçün tercih edilebilecek seçenekleri sınırlandırdığına, vize gereksinimlerine, finansal kaynaklara erişime, göçmen işe alım endüstrisi hakkında bilgilerin azlığına, sınırlı altyapı gibi göçün bölgesel düzeydeki kısıtlamalarına dikkat çekilerek Afrika içi göçün nasıl bir zorluklar sürecinden geçtiği ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Mamadou'nun bu zorlukları göğüsleyemeyeceği için önce Abidjan'dan vaz geçerek daha iyi bir yaşam umudu ile Güney Afrika'daki Johannesburg'a taşınmaya karar veriyor. Ancak buraya gidiş için de çeşitli devletlerin sınırlarını otobüs veya taşıt taksileriyle geçmeye çalışmanın çok tehlikeli olduğu ileri sürülerek, karayolu ağlarının yokluğu ve kalitesizliği, karmaşık güvenlik, suç veya rüşvet sistemlerinin varlığı öne çıkarılıyor. Nihayetinde Johannesburg'a ulaşan Mamadou'nun karşısına bu defa da işverenlerin talep ettiği teknik beceriler ve bunlara dair sertifikalar konuluyor (Economic Development in Africa Report, 2018: 3).

Sonuçta, bu sertifikaların her birine sahip olsa da Mamadou'nun Afrika içerisinde ülkeler arasında denklik konularının anlaşmalarla sağlanmamış olması, kişinin akademik becerilerinin dahi karşılıklı olarak tanınmamış olması gibi bir çok sebep Mamadou'nun bir genç olarak Afrika'da doğabilir ama Afrika'da yaşamak için doğmanın yeterli olmadığı izah edilmeye çalışılır. Bu aşamadan sonra Mamadou nezdinde Afrikalı gençlere tek yaşama tutunma yolunun Afrika dışına göçmek olduğu bu mizansen ile çok güzel bir şekilde izah edilmeye çalışılmıştır. Mamadou ve onun gibilere denilen tek şey, bütün bu zorlukların hiçbirinin Avrupa'da karşısına çıkmayacağı, eliyle koymuş gibi her işinin orada kendisine sunulacağı güzel bir şekilde izah edilmeye çalışılmaktadır (Economic Development in Africa Report, 2018: 1).

Yukarıdaki örnek bize Birleşmiş Milletlere ait bu raporun her ne kadar hikaye üzerinden Afrika'nın genel yapısına yönelik bir çerçeve çiziyor olsa da son cümlesinde kullandığı şu cümleler, Afrika'da uluslararası güçlerin adına konuşan Birleşmiş Milletlerin, nasıl bir mizansen oluşturmaya çalıştığını da göstermesi açısından önemlidir. Raporu düzenleyenin son ve en çarpıcı ifadeleri şöyledir: "Bu rapor, hanehalklarının ve Mamadou gibi bireylerin karar verme süreçlerini iyileştirmek için öneriler sunar. Menşe ve varış ülkelerinde göçün faydalarını artırmaya yönelik araç ve mekanizmalardaki iyi

uygulamaları paylaşır ve Afrika Birliği ile bölgesel ekonomik toplulukların göçün ekonomik kalkınma ve ticarete katkısını nasıl daha iyi artırabileceğini değerlendirir." (Economic Development in Africa Report, 2018: 4).

Bu son kısım Birleşmiş Milletlerin asıl vazifesi ülkelerin iri ve diri olma özelliklerini bozmayacak bir yapı oluşturmak iken, tam tersi bir yaklaşımla bu yapıyı ortadan kaldıracak şekilde göçü açıkça özendiriyor olduğunu göstermektedir. Bu da Birleşmiş Milletlerin bu raporunun aslında Afrika'nın geleceğinin nasıl kurulacağına ışık tutmak yerine, Afrika'nın gelecek yüzyılda da Avrupalılar ve doğudan gelen sinsi düşman Çin tarafından nasıl sömürüleceğinin formülünü ortaya koymaktadır. Rapor Afrikalı gençlere göçmelerini, göçmeleri halinde eğitimlerinin daha iyi olacağını, başka becerilere ve imkanlara sahip olacaklarını ve bu sayede Afrika'nın geleceğini kuracaklarını anlatmaya çalışıyor görünse de tam tersine yeni bir sömürü düzeninin saç ayaklarını oluşturduğunu söyleyebiliriz.

Raporun final kısmında ise göçün bir zorunluluk olmadığını ancak her zaman göze alınması gereken bir seçenek olduğu ileri sürülerek göç edilmesi gereken yerin adresi de açıkça verilmektedir. Eğer kişi Afrika içi göçte aradığını bulamaz ise onun yapması gereken en iyi şeyin Avrupa'da bir yaşam seçmek ve her husus ve zorluk goze alınarak mutlaka denenmesi gerektiği ileri sürülmektedir. Bu yolculuğun adeta haritası da çizilmekte ve Libya üzerinden Avrupa'ya seyahat için gereken borçlanmaların da bir şekilde yapılması istenilmektedir.

Rapor yine Mamadou'nun ailesi üzerinden hareket ederek bu defa Avrupa kapılarının kendisinden ziyade eğitimli olan eşine yani üniversite eğitimli olan kadının göçü ile bu yolculuğun daha gerçekçi bir hedefle sonuçlanacağı ileri sürülmektedir. Bir ülkeden kadının göçü demek aile mefhumunun ortadan kalkması demek olacağından, ülkenin boşaltılıp ecnebiye peşkeş çekilebilmesinin en doğal sonucu, bir gereklilikmiş gibi sunulmaktadır. Görüleceği üzere Birleşmiş Milletler düzenlediği bu tür raporlarla uluslararası güçlere gerek Afrika içinde gerekse Afrika dışında sömürüye hazırlanmış kaliteli ve genç bir mülteci nüfus kazandırmaya çalışmaktadır.

Yukarıda bahsetmiş olduğumuz 2020 tarihli analizde de benzeri bir durum söz konusudur ve vaktiyle İngiltere'nin sömürgesi olmuş olan Gana ile Fransa'nın sömürgesi olan Senegal üzerinde yapılan bir araştırma her iki ülkenin farkıl demokrasi anlayışları ve farklı göç politikaları olduğunu ortaya koymaktadır. Analizin önemli bulgularından biri Batı Afrika'da politika yapıcılarının yurt içi çıkarlara karşı dış kaynaklı fırsatların ve kısıtlamaların göçü tetikleyici unsurlar olduğunu ortaya koyması önemli bir sonuçtur (Adam, Trauner, Jegen and Roos, 2000: 3106).

Görüldüğü üzere Afrika'da mülteci sorununu tetikleyen ve sömürü düzeninden kalma bu tip sorunların çok daha geniş çaplı bir örneğini Fransa'nın sömürüsüne terk edilmiş olan Sahel Bölgesi'nde görmek mümkündür. Burada Fransa'nın bölgede korumaya çalıştığı çıkarları uğruna söz konusu ülkelerde yapmakta olduğu operasyonların göç üzerindeki etkilerine değinmek gerekmektedir. Aksi halde bu sorunu bilmeden Afrika kaynaklı göçün teşvik mi, tehdit mi yoksa ihtiyaç mı olduğu konusunu ortaya koymak mümkün olmayacaktır.

Uluslararası Rekabetin ve Çatışmaların Alanı Sahel: Çözümsüzlüğün adı TEHDİT

Afrika'dan göç her geçen gün artmakta. Bu göçü tetikleyen birçok sebep sayılabilir. Ancak biri var ki hem Afrika'yı ve hem de özellikle Avrupa'yı tehdit etmektedir. Şiddet ve istikrarsızlığın sebep olduğu, çatışmaların desteklediği ve iç savaşın sürüklediği Afrika göçü, her ne kadar Birleşmiş Milletler raporlarına başka sebeplerle yansıyor olsa da gerçek olan göçün ana nedeni insanoğlunun yüreğinde duyduğu tek duygu, TEHDİT.

Bu duygunun sürüklediği insanlar daha güvenli ve daha istikrarlı bölgelere göçü, gelecek nesiller ve kendi yaşamları için bir gereklilik olarak görmektedirler. Ancak bu göç Afrika'nın boşalmasına Avrupa'nın ise yeni nesillerle beslenmesine hizmet etmektedir. Bir nevi özendirmenin veya zorlamanın neticesinde gerçekleşen bu göç her ne kadar Afrika'yı boşaltıyor olsa da Afrika kaynaklı pek çok sıkıntıyı da Avrupa'ya taşıdığı bir gerçektir. Genetik bozukluklardan, terör ve insan kaçakçılığına kadar her türlü alışkanlık Afrika'nın sır dolu derinliklerinden göç yoluyla yavaş yavaş Avrupa'ya doğru ilerlemektedir.

Yaklaşık iki yüzyıldır süre gelen göçün önünü almak isteyen Avrupa uzun yıllar verilen mücadele sonucunda önlemi Afrika'nın kuzeyi ile güneyini birbirinden ayıracak ve ekvator boyunca uzanan güvenli bir alan oluşturmada bulmuştur. Adına Sahel[2] denilen bu bölgenin koruyuculuğu 2011'e kadar Libya Lideri Kaddafi'ye emanet edilmiştir. Ancak 2008 yılında başlayan ve ABD ve Avrupa'da hızla yayılan Morgiç sendromu, söz konusu ülkelerin bütün kaynaklarını eritmiş ve büyük bir krizin eşiğine getirmiştir. Avrupa bu krizden çıkmanın yollarını uzun zaman aramış ve bir çıkış yolu bulamayınca da gözünü eski sömürgelerinin olduğu Kuzey Afrika ve Ortadoğu'daki zenginliklere dikmiştir. Bu maksatla başlatılan çalışmalar nihayetinde Avrupa'nın gündemine Arap Baharı denilen ve bütün Arap dünyasını kasıp kavuran, toplulukları kendi devletleriyle çatışmaya sokan ve nihayetinde iç savaşlara dönüşen bu baharda kaçanların hemen tamamı eski mandaterleri olan Avrupa'ya sığınmaya, varlarını yoklarını oraya aktarmaya başlamışlardır. Afrika ve Ortadoğu'da başlayan çatışma ve şiddet olayları servetleri Avrupa'ya akıtırken beklenmedik şekilde yeni ve daha büyük bir sorun Avrupa'nın gündemini meşgul etmeye başladı. GÖÇ. Avrupa henüz krizin izlerini silmeye başlamışken gelen bu tehdide karşı yapabileceği pek bir şey olmadığının farkındaydı ve ya servetlerden veya yüzyılı aşkındır propagandasını yapmakta olduğu demokrasi ve insan haklarından vaz geçecekti.

Kısa bir zamanda bunun da çaresi bulundu ve GÖÇ karşısında Avrupa'nın güvenliği bir zamanların en büyük Afrika sömürge imparatorluğu olan Fransa'ya verildi. Yüz yılı aşkın bir zamandan beri Afrika'nın kanını emen Fransa, aslında beklediği fırsatı yakalamıştır. Kuzey Afrika'nın en güçlü devleti olan Libya'nın elinde bulunan ve yeraltı zenginlikleriyle bütün Avrupa'nın iştahını kabartan Sahel bölgesine el koyabilmenin fırsatını yakalamıştır. Ancak bu bölgeye el koymak öyle kolay değildi. Bunun için Libya Lideri Kaddafi'nin ortadan kaldırılması gerekmekteydi ki, bu 2011 öncesinde pek de mümkün görünmemekteydi. Arap Birliği (Dönmez, 2016: 171-208) ve Afrika Birliği (İpek, 2012: 111-130) adı altında kurulan ve her ikisinin de liderliğini yapan Kaddafi'ye saldırmak bütün Arap coğrafyasını karşınıza almak anlamına geldiğinden, öyle bir girişimde bulunulmalı idi ki, sonrasında Kaddafi'nin katli dahi hiçbir sorun arz etmemeliydi. İşte bu planın sonu ve ürünü Arap Baharı olmuştur.

Fransa, Arap Baharı'nı fırsat bilerek Libya'ya müdahale ederek Kaddafi'yi ortadan kaldırmaya muvaffak olmuştur (Moran and Robertson, 2013: 54-55). Böylece Sahel tamamen Fransa'nın denetimine geçmiştir. Fransa aldığı görev gereği sözde Avrupa'ya yönelmiş olan göçü durduracaktı. Ancak Fransa bunu yapmak yerine Sahel bölgesinde kurmuş olduğu denetim sayesinde kendisine sorun

[2] Sahel: Afrika'nın Sahra kuşağının güneyinde kalan bölgeye verilen addır. Bu bölge Senegal'den başlayarak, Moritanya, Mali, Nijer, Çad, Sudan ve hatta kısmen Nijerya, Burkina Faso ver Eritre'yi de içine alan coğrafyayı tanımlayan topraklara verilen addır. Bölge 1884 yılında düzenlenen ve hiçbir Afrika ülkesinin katılmadığı Berlin Konferansı'nda sömürge ülkeleri arasında adeta paylaşılmıştır. Ancak gelinen noktada kıta sömürgeci ülkeler arasında tam bir rekabet alanı haline gelmiştir. Petrol ve doğalgaz başta olmak üzere diğer zengin yeraltı kaynakları sebebiyle genel anlamda Afrika ve özel anlamda Sahel bölgesi ABD, Çin ve Avrupa ülkeleri arasında büyük mücadelelere sahne olmaktadır (Amadou Togola, "Sahel Bölgesinin Enerji Kaynakları ve 21. Yüzyılın Güç Savaşları", (https://afam.org.tr/sahel-bolgesinin-enerji-kaynaklari-ve-21-yuzyilin-guc-savaslari/#respond , (Erişim: 01.05.2021, 18:41)

olacak bölgelerdeki yoğun nüfusu çeteler ve örgütler vasıtasıyla göçe zorlamaktadır. Göçün yönünü de istikrarsızlığa sürüklediği Libya üzerinden Akdeniz'e çevirerek Avrupa'yı adeta kendi hegemonyasına girmeye zorlamaktadır. Bunu yaparken de yine Avrupa'nın kurtarıcı şövalyeliğine soyunmakta ve Arap Baharı'nı gerçekle ilişkisi olmayan yeni bir algıyla dünyaya tanıtmaya çalışmıştır. Bu algının bir sonucu olarak Arap Baharının, Arapları yöneten diktatör rejimlere yönelik bir başkaldırı olduğu izlenimi verilmeye çalışılmıştır. Başkaldırının görünür sebebi olarak bu coğrafyalarda var olan zenginliğe rağmen bireylerin içinde bulunduğu yoksulluk, düşkünlük ve gelir dağılımındaki aşırı dengesizlik öne çıkarılmaya çalışılmıştır. Oysaki bu meselenin perde arkasında daha büyük meselelerin olduğu, hatta meselenin bir Arap meselesi olmadığı anlaşılmıştır. Kuzey Afrika ile Ortadoğu gelenek ve tarih açısından kıyaslandığında, Ortadoğu devletlerine nazaran Kuzey Afrika devletlerinin devlet geleneğinden yoksun, adeta birer kabile devleti oldukları söylenebilir. Ancak bu devletlerin içerisinde Libya, bu kabilevi devlet geleneğinin en güçlü simgesi olmuştur. Bu kabilevi devlet geleneğinin bu derece uzun zamandır korunmasında Kuzey Afrika devletlerinin Ortadoğu devletlerinden daha uzun süre sömürü düzeninin parçası olmaları en büyük etkendir.

Arap Baharının çıkışında bu ayrım en büyük etken olmuştur. Arap Baharı eğer ezilmişliğin, haksızlığın ve yoksulluğun etkisiyle ortaya çıkan bir hareket olsaydı aslında bu gevşek yapıya sahip olan Kuzey Afrika devletlerinden değil, daha katı kurallara ve baskıcı rejimlere sahip olan Arabistan, Irak, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri veya Suriye gibi ülkelerden başlaması gerekirdi. Oysaki Avrupa'ya neredeyse tam entegre olmuş olan Tunus'ta ortaya çıkmış olması hadisenin görünenden çok daha farklı bir meselenin sonucu olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır.

Tunus'un bu şekilde Avrupa ile çok yakın ilişkiler geliştirmiş olması isyan ateşinin yakılmasında ve kısa sürede bütün Kuzey Afrika'ya yayılması için çok iyi bir hesaplamanın yapılmış olduğunu göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında Tunus, özellikle Cezayir, Mısır ve Libya gibi güçlü Kuzey Afrika ülkelerinin Avrupa ile en önemli bağlantı noktasıdır ve çıkacak bir başkaldırı olayının bu ülkelerde de büyük kitleleri harekete geçireceği, hızlı bir şekilde yayılacağı ve ilk aşamada bu ülkeleri yönetenlerin meseleye müdahale etme şanslarının dahi olamayacağı çok önceden hesaplanmıştır. Çünkü gerek Cezayir ve gerekse Libya da tıpkı Tunus gibi Avrupa ile iyi ilişkiler içindedir ve kendi içlerinde mutlu olduklarını düşündükleri toplumlarından bir başkaldırıyı beklemedikleri ve böyle bir durumda Avrupa'nın buna müdahil olacağına inandıkları, liderlerinin katledilirken sarfettikleri sözlerden anlaşılmaktadır. Libya lideri Kaddafi sokak ortasında sopalarla dövülerek linç edilirken "ben sizi doyurmak ve beslemekten başka sine ettim evlatlarım" söylemleriyle şehit edilmişti.

Tunus'ta başlayan Arap Baharı'nın liderler açısından ilk ve son kurbanı olan Libya Lideri Kaddafi'nin halkı tarafından katlettirilmesinin arkasında çok özel bir mesele vardı ve o mesele az bir zaman sonra kendiliğinden ortaya çıkacaktı. Bu durum Arap Baharı'nın ortaya çıkış nedeninin hiçbir verginin alınmadığı, su parası ödemeyen, yakacak parası ödemeyen, petrolü su gibi bedava harcayan, insanlarının evliliklerine kadar her türlü masrafları devletin karşıladığı bir ülke olan Libya'da, Kaddafi gibi bir lider sokakta linç edilerek öldürülebilir. İşte bu hareketin gerçek hedefinde ne lideri Avrupa'ya kaçan Tunus ne de lideri göz hapsine alınan Mısır vardı. Arap Baharı'nın en büyük hedefi Libya Lideri Kaddafi idi ve bu hareketle amacına ulaşmak isteyen devlet ise 20. Yüzyılın sömürgecisi Fransa idi.

Fransa 2014'ten itibaren Sahel bölgesinin tek hakimi ve koruyucusudur. Oysaki 2011'e gelene kadar Sahel bölgesi olarak bilinen alanın tek koruyucusu Muammer Kaddafi idi. Muammer Kaddafi, Sahel bölgesini öyle bir birlikteliğe itmişti ki burada var olan hammadde kaynaklarının sadece Afrika ve Afrikalıların faydalanacağı bir oluşum kurmak için yoğun çaba harcamaktaydı. Kaddafi bugün Fransa tarafından kurulmuş gibi görünen Sahel bölgesini yıllarca bir araya getirmek ve kendi aralarında

bir kuşak oluşturacak şekilde birleşmelerini temin etmek için uğraştı ve müdahaleye kadar da bunda son derece başarılıydı. Ancak 2011 yılında ortaya çıkan Arap Baharı sebebiyle ilk müdahale edilmesi gereken devlet Tunus olmasına rağmen Avrupalı güçler tarafından ilk taarruzların Libya'ya yapılmış olması ve direkt Kaddafiyi hedef almış olması, maksatlı bir Arap Baharı'nın çıkarılmış olduğunu göstermektedir[3].

Bugün Sahel bölgesi yakından incelendiğinde bu bölgede hâkimiyet ve koruyuculuk her ne kadar Fransa'ya aitmiş gibi görünse de bölgede ABD, Çin, Almanya, İngiltere ve daha birçok irili ufaklı Avrupa ve Uzak Doğu devletine ait şirketlerin gaz, petrol, özellikle Uranyum ve diğer değerli madenlere sahip olmak için rekabet içerisinde ama bir arada olduklarını görmek mümkündür.

Arap Baharı sonrasında bir müddet Sahel bölgesi kasıtlı olarak terör örgütlerinin yuvası haline getirilmiştir. Dünyanın dikkatini çekmemek adına hadise sonrasında hemen bölgeye inmek istemeyen özellikle Fransa, bölgede bulunan devletleri tehdit etmek yerine onların Fransa'yı oraya çağırmasını sağlamanın yollarını aramıştır. Dünyanın gözünün içine baka baka ve biraz da dünya devletlerinin bu fırsatı bilerek Fransa'ya tanımaları sayesinde bölge Avrupa destekli örgütlere teslim edilerek, bölgede yapılacak olan harekâtlara zemin hazırlanmış ve az bir zaman sonra, 2013 yılında Mali Cumhuriyeti'ne yönelik terör hareketlerine müdahale etmek amacıyla ülkeye asker sevk eden Fransa Mali'yi ele geçirme planını adım adım devreye sokmuştur[4].

Fransa, Mali hükümetinden kendisini çağıran bir mektup yazmasını istemiş, sonra mektubun içeriğini değiştirmiş ve ikinci defa mektup yazılmasını isteyerek hem müdahale hem de Mali'de kalıcı olmanın yollarını ayarlamıştır. Fransa, Mali'den sonra bütün Sahel bölgesinde operasyonel örgütler kurarak bölgeyi istikrarsızlığa ve kargaşaya boğmuştur. Bu sayede Sahel bölgesinde uzun yıllar kalmayı ve bu bölgeyi kendi boyunduruğuna alma planını yürürlüğe koymuştur. Fransa, Mali'de istikrarı korumak için 11 Ocak 2013'ten sonra ülkeye yaklaşık dört bin asker yerleştirmiştir. Fransa'nın bölgeye girişinden sonra Sahel bölgesi hızlı bir şekilde dünyanın diğer sömürgeci ülkeleri tarafından da istila edilmeye başlanmıştır. Bu tarihten sonra bölge ABD, İngiltere, Almanya ve Çin başta olmak üzere Hindistan, Rusya ve Japonya gibi devletlerin adeta işgaline uğramıştır. Bu devletlerden özellikle Çin bölgede hızlı bir yapılanmaya gitmiş, verdiği özel kredilerle diğer ülkelerden kaçışları kendi bünyesinde toparlamaya muvaffak olmuş, bu ülkelerde neredeyse bir Çin'in Çini yönetimleri oluşturmayı başarmıştır (Orakçı, 2020: 6-11). Buna karşı ABD ise bölgede birçok üs kurmuştur (Orakçı, 2020: 11-17). İngilizler ise eski sömürgelerini canlandırmayı tercih ederek büyük enerji anlaşmaları yapmaya özen göstermiştir (Orakçı, 2020: 24-27). Sovyet döneminde ideolojik olarak Afrika'da bulunan Rusya ise şimdilerde yeniden hem ideolojik hem de teknolojik sebeplerle Afrika ile ilişkilerini geliştirmeye hatta kalıcı olmaya çalışmaktadır ((Orakçı, 2020: 17-22). Bu devletler içerisinde belki de en tehlikelisi AB'dir. AB veya Avrupa Sömürgeci devletleri diyebileceğimiz bu milletler topluluğu yakın geçmişte Afrika'yı kendi dünyalarının inşası için adeta yok hükmünde saymışlardır. Afrika'nın insanı, hayvanı, toprağı hatta toprağının altındaki her şey Avrupa'nın malı sayılmış ve Afrika'dan koparılarak Avrupa'ya taşınmıştır. Şimdi gelinen noktada Avrupa yeniden aynı ilişkileri kurmak ve Kara Afrika'yı sömürü yıllarına geri götürmek istemektedir (Orakçı, 2020: 22-24). Tüm bu ilişkiler ağı Afrika için yeni bir paylaşım ve yeni bir sömürge döneminin başlamasına sebep olmuştur[5].

[3] Amadou Togola, "Sahel Bölgesinin Enerji Kaynakları ve 21. Yüzyılın Güç Savaşları", (https://afam.org.tr/sahel-bolgesinin-enerji-kaynaklari-ve-21-yuzyilin-guc-savaslari/#respond , (Erişim: 01.05.2021, 18.41)

[4] Amadou Togola, "Sahel Bölgesinin Enerji Kaynakları ve 21. Yüzyılın Güç Savaşları", (https://afam.org.tr/sahel-bolgesinin-enerji-kaynaklari-ve-21-yuzyilin-guc-savaslari/#respond , (Erişim: 01.05.2021, 18.41)

[5] Amadou Togola, "Sahel Bölgesinin Enerji Kaynakları ve 21. Yüzyılın Güç Savaşları", (https://afam.org.tr/sahel-bolgesinin-

Ancak bu paylaşım veya sömürü döneminin yeni bir dili vardır ve bu dili oluşturan ülkelerin başında Fransa gelmektedir. Fransa her ne kadar sömürge anlayışından vaz geçmemiş olsa da bu talebini başka bir dille yeniden oluşturmanın yollarını aramaktadır. Fransa 2005 yılından başlayarak Afrika'daki çıkarlarını Çin gibi güçlü aktörler karşısında koruyabilmek adına küçük de olsa jestlerde bulunarak Afrika'daki eski imajını silmeye çalışmaktadır. Fransa'nın bunu yapmasına fırsat veren başlıca etken yine aktörleri arasında olduğu Arap Baharı sayesinde olmuştur (Orakçı, 2020: 27-29).

Arap Baharı'nın ortaya çıkışının perde arkasında yatan gerçek neden, Sahel bölgesinde toplanmış olan büyük enerji kaynakları ve değerli madenler olduğu artık dünyadan da saklanmamaktadır. Bu durum Arap Baharı'nın her yönüyle kurulacak olan yeni bir sömürü düzenini başlatmak için üretilmiş bir proje olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Bugün bu projeye taraf olan ülkeler Arap Baharı'nı bir kılıf olarak kullandıkları gibi, yıllar yılı Arap Birliği adı altında Libya Lideri Kaddafi tarafından kurulmuş olan ve Afrika'nın geleceğini oluşturan bu oluşuma Ortadoğu'dan gelmekte olan büyük desteğin önü de böylece kesilmiştir.

Sahel bölgesi artık Afrika için gelecek vadeden ve Afrika'nın birliğini teşkilatlandıran bir yapıdan, Afrika kadar bütün dünya için de bir tehdit olan terör ve şiddetin kol gezdiği bir bölgeye dönüşmüştür. Bu yönüyle özelde Sahel bölgesi, genelde bütün Afrika içine saplandığı istikrarsızlık sebebiyle göç tek kurtuluş çaresi olarak görülen bir büyük hapishane haline getirilmiştir. Ancak bu hapishaneden kurtulmak isteyen herkese açık bir kapı bırakılmıştır. Bu kapının tek yönü vardır o da Avrupa'dır. Bu yönüyle yukarıda Birleşmiş Milletler'in hazırladığı raporda da söylendiği gibi, şiddet ve katliamlardan kurtulmak isteyen Afrika insanının geleceğini kurmak için gidebileceği belki de tek kapı Avrupa kapısıdır.

Bu göç güzergâhı her ne kadar Afrika insanı için bir ümit kapısı gibi görünse de aslında buradan gelecek genç nesillere ümidini bağlayan Avrupa'nın ta kendisidir. Meseleye buradan bakıldığında Afrika'dan göçün Avrupa için bir ihtiyaç mıdır? Değil midir? Bunu tartışmak gerekmektedir.

Afrika'dan Avrupa'ya Hususi Göçün Analizi

Göçün karşılıklı taraflar açısından iki kutuplu olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Göç veren ülke ile göç alan ülkeler açısından meseleye bakıldığında iki farklı durumla karşı karşıya kalınmaktadır. Avrupa'da son yıllarda yapılan çalışmalar meseleye kendi değerleri ve kendi katkıları açısından bakılması sebebiyle göçün gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasına önemli derecede etki ettiği yönünde yeni bazı iddialar ileri sürülmektedir. Bu iddia göç veren ülkeler yani kalkınmakta olan ülkeler açısından ele alındığında hiç de öyle ani bir değişimin yaşandığını söylemek mümkün değildir. Bu sebeple her göç meselesinin ülkelerin durumlarına olan katkılarını her ülkenin kendi gerçekleri üzerinden ele almak gerekmektedir.

Oliver Bakewell'in yapmış olduğu bir çalışma da bu şekilde bir iddia ile ortaya çıkmaktadır ki, kalkınma aşamasında olan ülkelere ihraç edilen göçmen dövizlerinin söz konusu ülkelerin kalkınmasında önemli bir yer tuttuğu, hatta bu ülkeler üzerine yapılan şimdiye kadarki çalışmalarda beyin göçü korkusunun oluştuğunu, aslında bunun yanlış bilgilenmeden kaynaklandığı yönünde bir iddia ortaya atmaktadır (Bakawell, 2007: 1). Bakewell, çok az kişinin, göçün kalkınma sürecini etkilediğine ve ayrıca kalkınmanın göç modellerini etkilediğine itiraz edebileceğini ileri sürmektedir.

enerji-kaynaklari-ve-21-yuzyilin-guc-savaslari/#respond , (Erişim: 01.05.2021, 18.41)

Bununla birlikte, göç ve kalkınma arasındaki ilişkinin doğası söz konusu olduğunda, yaygın olarak kabul edilen tek nedenin, aşırı derecede karmaşık olmasından kaynaklandığını, bunun da kalkınma sorunlarıyla uğraşan göç bilimcileri, göçün kalkınmanın 'hedefine' veya 'amacına' ulaşılmasına ne kadar katkıda bulunduğu veya bunu engellediği sorunsalıyla karşı karşıya bıraktığına dikkat çekmektedir (Bakawell, 2007: 1).

Bakewell, gelişmekte olan ülkelerden Avrupa'ya daha yüksek düzeyde göçü kolaylaştırmanın Avrupa'ya sağlayacağı pek çok faydası olabileceğine, ancak bu göçün sebep olduğu yokluklar sebebiyle Afrika'da başka bir kalkınma programına ihtiyaç olabileceğine vurgu yapmaktadır. Bunu önlemek için ise öncelikle yoksulluğu azaltmanın daha etkili bir yolunun bulunması gerektiğine, bunun için de STK'lara büyük görev düştüğüne işaret etmektedir (Bakawell, 2007: 36). Bakewell'in bakış açısıyla meseleye yaklaşıldığında göçün kalkınma için Afrika'ya zannedildiği kadar büyük faydalar sağlamadığı, aksine koloniyal dönemin ağır baskısı altında olan bu kıtanın kalkınma için göçe ve yardıma değil, yatırıma ihtiyacı olduğu aşikardır.

Tam da bu noktada göçün tükenme noktasına gelen Avrupa'da büyük bir ihtiyaç olup olmadığı sorusu gündeme gelmektedir ki bu sorunun çok iyi analiz edilmesi gerekmektedir. Kuzey Afrika'dan başlatılan ve kesintisiz özellikle Avrupa'ya yönelen göçün aslında dört ayrı güzergâhı bulunmaktadır. Bu güzergâhlar:

1. Akdeniz kıyısından (Afrika kökenli) Batı Avrupa'ya göç,
2. Petrol üreten (Afrika'dan Ortadoğu'ya) devletlere yönelen göç,
3. Petrol üretmeyen Arap ülkelerine göç,
4. Doğu ve Güney Asya'da petrol üreten ülkelere göç.

Bu dört koldan hareket eden göçün en önemli özelliği göçe maruz bırakılan ve bu bölgelerde yaşamaya mahkûm olan göçmenlerin temel haklardan tamamen yoksun olmasıdır.

Kuzey Afrika'nın bir diğer özelliği Fas'tan Türkiye'ye kadar uzanan dünyanın en verimli alanlarında dünyanın en yoğun nüfus artışının olmasıdır. Bu bölgede yer alan Beyrut, Gazze ve aşağı Nil Vadisi gibi bölgeler oldukça yoğun bir nüfusa sahiptir. Ancak bu yoğun nüfus iş gücü piyasasında istihdam edilemeyince, diğer bir deyişle istihdam edilmek istenmeyince çareyi göçmekte bulmaktadır. Bununla birlikte az nüfuslu çöl toprakları ve hızlı ekonomik büyüme merkezleri büyük miktarda yabancı işgücü ile istihdam edilmektedir. İkinci Dünya Savaşı'na ve hatta daha sonrasına kadar Arap bölgelerinde ortaya çıkan istihdam çoğunlukla Avrupalı güçler tarafından organize edilmiş ve yine çoğunlukla Avrupalı işçiler yerleştirilmiştir (Castles ve Miller, 1998: 111).

Batılı güçler 1920'lerden itibaren tamamen sömürgeleştirdikleri Kuzey Afrika'yı iskân kadar göçe de kendi istedikleri doğrultuda izin vermişlerdir (Economic Development in Africa Report 2018: 16).

Ancak İkinci Dünya Savaşı sonrasında başlayan ve 1960'lı yıllara kadar uzanan süreçte Kuzey Afrika ülkelerinin başlattıkları bağımsızlık mücadeleleri bu kaderin değişmesine yardımcı olmuştur. Özellikle Cezayir gibi sömürgeler mandaterlerine mecburi olarak gönderdikleri işçileri, bağımsızlık mücadelesinden hemen sonra geri almak için yasalar çıkarmışlardır. Cezayir 1993'ten itibaren Fransa'ya göç vermeme konusunda direncini artırmıştır (Castles ve Miller, 1998: 112).

Kuzey Afrika'dan göç Avrupa'dan önce Arap ülkelerine olmuştur. Özellikle Suudi Arabistan gibi ülkelerin petrole dayalı gelirleri arttıkça çalıştırdıkları işçiler de çeşitlenmeye başlamıştır. Suudi Arabistan'daki bu göçün en önemli kısmını 1950-1960'lı yıllarda Filistinli mülteciler oluşturmuştur.

Filistinli mültecilerin Suudi Arabistan'da istihdamı 1967-1973 Arap-İsrail savaşları yıllarında da sürmüştür. Ancak 1970'lerden sonra Suudi Arabistan'a göç çeşitlendi ve göçmenler çoğunlukla Mısır, Yemen, Filistin, Ürdün, Lübnan ve Sudan gibi ülkelerden olmuştur (Castles ve Miller, 1998: 117).

Görüldüğü gibi 1970'lere kadar Kuzey Afrika'dan Ortadoğu'ya yönelen göç, kısa bir süre sonra Avrupa'ya yönelecektir. İkinci Dünya Savaşı'nın büyük oranda ortadan kaldırmış olduğu Avrupa genç ve üretken nüfusun, gelinen noktada mevcut yaklaşımlarla yeri doldurulamayacağı anlaşılınca, 1970'lere kadar Kuzey Afrika'dan Ortadoğu'ya yönelmiş olan ve Ortadoğu'yu cennete çeviren nüfus politikalarının benimsen meşine ve İHTİYAÇ duyulan miktarda nüfus naklinin yapılması kararlaştırılmıştır.

1970'lerden sonra Kuzey Afrika ve onun besleyen Sahra altı ülkelerde istikrarsızlık, şiddet ve yoksulluğun hareketlendirdiği milyonların, daha önce sömürgecileri ola ülkelere yönlendirilmesi için yoğun bir çalışma başlatılmıştır. Bu çalışma sonucunda göçün yönü artık Avrupa olmuştur.

2017 verilerine gore Afrika'dan Avrupa'ya yönelen göçün ana noktaları Mısır (3,4 milyon) ve Fas (2,9 milyon)'tır. Bu ülkelerden başka Cezayir ve Nijerya'dan gelen göçmenler esas olarak kıta dışı yerlere gitmişlerdir. Mesela Somali'den (1,9 milyon), Burkina Faso'dan (1,4 milyon) ve Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nden ve Mali'den göçmenler öncelikle kıtadaki diğer ülkelere gitmiş olsalar da buralarda gördükleri ayrımcılık sebebiyle yavaş yavaş Avrupa ve Orta Doğu'ya doğru akmaya başlamışlardır. Bu bölgelerden Avrupa'ya yapılan göçün tarihsel bağları da vardır ve özellikle sömürge döneminden kalma alışkanlıklar kıta dışı göçü etkilemiştir. Bu ülkelerden Avrupa'ya yüksek düzeyde genç işsizlik sebebiyle Avrupa'ya yönelmişlerdir (Economic Development in Africa Report, 2018: 44-45).

2020 tarihli analizden de bu yönde bir sonuç çıkması bu hususun olabilirliğine işaret etmektedir. Öyleki, analiz, Batı Afrika'nın sömürge sonrası bağımlılığının dikkate alınması gerektiğini hatırlatarak, Batı Afrika devletlerinin göç politikalarının sadece iç dinamiklerden kaynaklandığını söylemenin saf dillilik olacağını, aksine Gana ve Senegal örneğinde de görüleceği üzere geliştirilen politikaların iç dinamikler kadar dış dinamikleri de önemsediğini ileri sürmektedir (Adam, Trauner, Jegen and Roos, 2020: 3114-3115).

Avrupa'ya Göç Bir İhtiyaç mı?

Afrika, üzerinde yaşanan kargaşa ve savaşlar sebebiyle dünyanın diğer yerlerine en fazla nüfus gönderen bölgelerden biridir. Siyasi ve etnik çatışmaların yanı sıra kuraklık ve açlık hareket halindeki bu nüfusun en önemli yönlendiricisi haline gelmiştir.

Zengin kaynaklarına rağmen büyük bir fakirliğe mahkûm olan Afrika'da göç yoksulluk, açlık ve şiddet nedeniyle kıtada kol gezen ölümlerden kaçışın adıdır (Flahaux ve Hass, 2016: 1-2).

Bu topraklarda şimdiye kadar neredeyse hiçbir şekilde bir nüfus sayımının yapılmamış olması Sahra altı Afrika'daki göçe dair söylenecek pek fazla bir şey bırakmamaktadır. Bu belirsizlik Batı Avrupa'ya, Kuzey Amerika'ya ve Orta Doğu'ya yapılan göçler hakkında bir fikir edinilmesini zorlaştırmaktadır. Bu ülkelerden Avrupa'ya göç ilk zamanlar eğitim maksatlı ve zengin Afrikalıların sömürgeci ülkelerde yaşam arzusuyla başlamıştır. Sonrasında göç vasıflı insan kitlelerinin geri dönmek istememelerinden kaynaklı tam bir beyin göçüne dönüşmüştür. Şimdilerde göç edenler de aynı alışkanlıklarla hareket etmektedir, ancak daha ziyade vasıfsız ve eğitimsiz sınıflardan oluştuklarını söylemek mümkündür. Bununla beraber bu insanların çoğu İspanya, İsviçre, İtalya, Kanada ve ABD gibi ülkelere göç etmektedirler (Castles ve Miller, 1998: 124-125).

Afrika'nın kuzeyini oluşturan Arap bölgesinde varlığını sürdüren sömürgeci eğilimler, bu ülkelerden kaçışı tetikleyen en önemli sebepleri teşkil etmektedir. Buna rağmen bu ülkelerde yerleşmiş

olan Avrupalı sınıflar ise daha ziyade kıyı şeridinde yerleştikleri için ekonomik olarak daha gelişkin ve daha üst düzeyde bir yaşam sürmektedirler. Bu sınıflar içerisinde göç asla bir seçim değildir. Oysaki 1960'lardan sonra başlayan bağımsızlık hareketleri kıyı kesimlerde bir hareketlilik meydana getirememişlerdir. Bu hareketlilik iç kesimlerdeki göçün temel sebeplerinden biri olmuştur.

Sahra altı Afrika'dan kaçışın temel sebeplerini, sömürgeci güçlerin etnik ve kimlik ayrımı gözetmeksizin çizmiş oldukları haritalarda aramak gerekmektedir. Çizilen bu haritalar sebebiyle bir etnik grubun üyeleri genellikle iki veya daha fazla bitişik veya yakın devletin vatandaşları haline getirilmiştir. Ancak birçok eyalet birkaç etnik grubun üyelerini içerir. Bu, yasal statü veya ulusal kimlik konusunda kafa karışıklığına yol açtığı gibi, uluslararası sınırlar boyunca çoğu zaman zayıf bir şekilde ayrılan ve kontrol edilen geleneksel hareketleri de beraberinde getirir (Castles ve Miller, 1998: 125).

Sömürge dönemi, yalnızca Avrupalı yöneticileri ve çiftçileri değil, aynı zamanda Suriye ve Lübnan'dan tüccarlar, hatta Hindistan'dan Doğu ve Güney Afrika'ya tüccar ve işçilerin gelişini sağlamıştır. Ancak Afrikalıların yavaş yavaş bağımsızlıklarını kazanmaya başladığı 1960 sonrasında bu milletler her ne kadar ayrıcalıklı gibi görülmüş olsalar da, bağımsızlık sonrasında hem konumlarından olmuşlar ve hem de bu ülkelerden ayrılmak zorunda kalmışlardı (Castles ve Miller, 1998: 125).

Bu şekilde özellikle Güney Afrika'dan ayrılarak bir daha dönmemek üzere göçe maruz kalan kitleler beyaz veya siyah adam olup olmamasına bakılmamaksızın genel olarak Avrupa Birliği, Kuzey Amerika, Avustralya ve Yeni Zellanda'ya göç ettiklerine dair bilgiler mevcuttur. Bu göç genellikle yüksek vasıflı profesyonellerden oluşur ve beyin göçü kategorisinde değerlendirilir. Bu gölere uluslararası deneyim arayan genç Güney Afrikalıların yanı sıra beyaz damdan ticari çiftçilerin Zimbabwe'den Birleşik Kırallık'a kalıcı olarak taşındıklarını, Mozambiklilerin anlaşmalara bağlı olarak Almanya'da uzun süre kaldıklarını, Angolalıların Portekiz'e belgesiz göç ettiklerini, Malavi, Zambiya, Zimbabwe ve (özellikle) Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nden gelen bazı göçmenlerin, genellikle Avrupa ve Kuzey Amerika'ya giderken Güney Afrika'dan geçtikleri bilinmektedir (Ellis and Segatti, 2011: 71). Bu da Afrika insanının çeşitli vesilelerle kölelik döneminden kalma alışkanlıklara bağımlı olarak ülkelerini terk ederken yine efendilerinin izlerini sürdüklerini göstermektedir.

Bağımsızlığını kazanan Kenya gibi ülkelerde, vaktiyle el konularak İngiliz çiftçilere dağıtılan topraklar, Avrupalı yerleşimcilerin kaçması sebebiyle tekrar Kenya hükümetine ve halkına iade edilmiştir. 1990'lara gelindiğinde İngiliz diplomasisi Kenya'da kendini gösterdi ve ülkeyi oluşturan etnik gruplar üzerinden yaratılan çatışma ortamı söz konusu toprakların yeniden el değiştirmesine sebep oldu. İngilizlerin desteklediği Masai kabilesi bu topraklara el koymuştur. Bu el değiştirme hareketi yüzlerce kişinin ölümüne sebep oldu. Kenya'dan yaklaşık 300 bin kişi göçmek zorunda kalmıştır. 1990'lı yıllar boyunca Kenya gibi pek çok ülke yerinden edilmiş kabilelerin göç dramına şahit olmuştur. Birçok kabilenin toprakları ellerinden alınmış ve insanlar kendi topraklarında esir hayatı yaşamaya mecbur edilmişlerdir. 1995'li yıllarda esir muamelesi gören kabilelerin sayısı otuz iki civarındadır. 1990'ların başlarında sadece Sudan'da 1,7 milyon dış göç kaynaklı mülteci bulunurken 4 milyon mülteci de kendi ülkelerinde yerinden edilmiş bir halde yaşamaktadır. Mozambik kökenli bu göçmenlerin toplam sayısı yaklaşık 5,7 milyon civarındadır. Bunların çoğu 1996'da evlerine dönmüştür.

1990'dan 1996'ya kadar, Etiyopya, Eritre, Mozambik, Zimbabve, Namibya, Apartheid, Güney Afrika Cumhuriyeti (RSA) ve Uganda kökenli yaklaşık 4 milyon Afrikalı mülteci 1996'nın sonlarında ve 1997'nin başlarında ülkelerine geri dönmüşlerdir. Bu geri dönüşte şüphesiz Ruanda ve Zaire ordularının, Ruandalı Hutu milislerinin ve mülteci kamplarında yerleşik eski askerlerin baskılarının büyük rolü olmuştur.

Bazı analistler, Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan bu kitlesel geri dönüşümleri ve yeni yerleşimleri, Afrika'yı siyasi parçalanmaya, kitlesel sefalete ve halkların köklerinden kopmaya mahkum eden bir 'kaos teorisi'nin varlığına işaret etmişlerdir (Castles ve Miller, 1998: 127).

1996'dan 2008'e kadar geçen sürede Sahra altı Afrika'da söz konusu kaos kitleleri sürekli yer değiştirmeye ve katliamlarla yok olmaya mahkum etmiştir. 2008 dünya ekonomik krizi sömürgeci Avrupa'nın yeniden Afrika'yı ve özellikle Sahra altı sahipsiz Afrika'yı hatırlamasına sebep olmuştur. Ancak sömürge döneminin bitmiş olması bu ülkelere dönüş için sadece kaos ortamının devamıyla mümkün görünmüyordu. Çünkü daha kuzeyde Sahel bölgesi vardı ve bu bölgeyi güçlü ve Avrupa ülkeleriyle belirli oranlarda ilişkileri kuvvetli bir Kuzey Afrika ülkesi olan Libya yönetmekteydi.

Libya'nın kurmuş olduğu Afrika Birliği ve Sahel birliği daha güneydeki bölgelerin istikrarsızlığını bir nebze de olsa telafi edebilmekteydi (Hamood, 2006: 16)[6]. Buna rağmen Sahra altı ülkelerdeki şiddet ve katliamlara çare bulamamakta, buralardan çıkarılan veya kaçan kitleler Sahel bölgesine sığınarak tolere edilebilmekteydi.

Avrupa'nın içerisine girmiş olduğu kriz çok sayıda iş gücüne ihtiyaç duymaktaydı. Avrupa ücretlerin yüksekliği sebebiyle bu iş gücü talebini kendi nüfusu içerisinden temin edecek sermaye gücünden yoksundu. Bu sebeple daha ucuza çalıştırılacak binlerce işçiye talep vardı ki bu da vaktiyle denenmiş ve başarı sağlanmış olan Afrika köle sistemine geri dönüşü gerektiriyordu. Ancak modern dünyada artık köleliğin yerini zorunlu işçi çalıştırmaya bırakmış olması en azından bu yolun güzergahının işler hale getirilmesini gerektirmekteydi. Bu güzergahın önündeki en büyük engel ise Sahel ve Libya idi. Bu iki engeli aşabilmek için Arap Baharı denilen ve Afrika'nın kuzeyinde oluşmuş olan güvenlik duvarını yıkmaya yarayacak yeni bir ihtilaller zinciri oluşturulmalıydı.

[6] Libya lideri Kaddafi Arap ülkelerinden beklediği desteği bulamadı ve pan-Arabizmin başarısızlığından hayal kırıklığına uğradı. Bu sebeple Libya politikasını Sahra altı Afrika'daki güney komşularına doğru yeniden yönlendirmeye başladı. Bu Afrika yanlısı politika birçok biçim aldı. Libya ve Afrika devletleri arasında bir dizi ikili ve çok taraflı işbirliği anlaşması imzalandı; bu anlaşma özellikle 1990'da Sudan'la ve 1994'de Çad'la, 1998'de Libya ve Sahel-Sahra devletleri topluluğunun kuruluşunda önemli bir rol oynadı.

Avrupa'nın ihtiyaç duyduğu ucuz iş gücünü doğrudan temin etmesi yerine dolaylı yoldan ve istediği imkânlarda sağlamak amacıyla uygulamaya konulan Arap Baharı, hem Sahra altı Afrika'dan ve hem de Arap dünyasından pek çok talep patlamasını sağlamış oldu. Sahra altı Afrika'dan gelen vasıfsız işgücünün yanı sıra Arap Baharı ile istikrarsızlaşan Arap coğrafyasından ise yıllarca emek verilmiş vasıflı ve yüksek eğitimli yeni bir nüfus kitlesinin de yönü yine Avrupa'ya döndürülmüş oldu. Böylece Avrupa hem 2008 krizinin üstesinden gelebileceği yeni bir argüman elde etmiş oldu ve hem de istikrarsız bölgelerden kaçan sermayenin Avrupa'ya taşınmasının yolunu açmış oldu. 2011 sonrasında Avrupa'dan yapılan ekonomik yayınlarda istikrarsızlığın ve morgiç vurgunlarının etkileriyle ilgili haberlerin ardı birdenbire kesilmiştir. Sonraki on yıl boyunca Avrupa'da sermaye birikimi hızla artmış ve eski şatafatlı yaşam tarzına hızlı bir dönüş olmuştur. Bu durum Arap Baharı'nın Avrupa için nasıl bir hizmette bulunmuş olduğunu göstermesi bakımından çok önemlidir.

Arap Baharı sayesinde Avrupa yeni bir ekonomik büyüme devresine girmiştir. Arap diyarından gelen sıcak para sayesinde ekonomik darboğaz aşılmıştır. Bu sayede Avrupa'da krizlerin aşılması için yeniden sömürge faaliyetlerine yönelmiş ve üçüncü dünya ülkelerinde daha fazla kriz, daha fazla kaos ve daha fazla şiddete yönelik yeni plan ve programlar geliştirilmesi yoluna gidilmiştir.

Sonuç

Afrika'dan Avrupaya Göç, tehdit mi, teşvik mi ihtiyaç mı? Adlı bu sunum bizlere Avrupa'nın 19. Yüzyılda kendi ihtiyacına göre haritalarını çizdiği sömürü dünyası Afrika'yı ihtiyaç duyduğu her dönemde amaçlarına göre defalarca dizaynedebildiğini göstermektedir. Söz konusu sınırlar birbiri içerisine öyle sokulmuştur ki ailelere kadar pekçok kitle farklı sınırlarda yerleştirilmiş, Afrika'nın etnik yapısı param parça edilmiştir.20. yüzyılın ortalarında yeni bir uyanış devresine giren Afrika, bu defa da sahip olduğu zenginlikler yüzünden şiddet ve katliamların kol gezdiği bir cehenneme dönüştürülmüştür. Afrika'nın zenginliğini yerli Afrikalılarla hiçbir zaman paylaşmak istemeyen Avrupalı sömürgeciler çıkarmış oldukları suni meselelerle Afrika'nın fakir ve çelimsiz insanlarını birbirine kırdırmış, büyük katliamlara sebep olmuş, kıtayı adeta savaş sanatının yeniden inşa edildiği bir merkez haline getirmiştir.

1960'larda başlayan bağımsızlık hareketleri dahi sözde kalmıştır. Fransa, İngiltere, İtalya ve Almanya gibi devletler 19. Yüzyılda paylaştıkları bu coğrafyayı 20. Yüzyılda bölgeye gelmeye başlayan Çin, Rusya, Hindistan ve ABD gibi devletlere karşı müdafaa etmeye çalışmışlarsa da başarısız olmuşlardır. 20. Yüzyılın ilk çeyreğinde özellikle Çin'e karşı hiçbir başarı sağlayamayan Avrupa devletleri, Afrika coğrafyasının giderek Çin'in Çin'i haline gelmesine de müdahale edememişlerdir. Çin'in Afrika'daki varlığı bölgeye önce ABD'yi sonra da Rusya'yı çekmiştir. Bu iki ülkeyi ise Hindistan ve Japonya izlemiştir. Dünyanın hemen hemen bütün güçlerinin toplandığı Afrika, yeni bir paylaşım için hazırlanmıştır. Bu paylaşım sırasında başlayan 2008 dünya finans krizi bölgede önce Çin'in rakipsiz kalmasına sebep olmuşsa da kısa bir zaman sonra Fransa öncülüğünde başlatılan çalışmalar sonrasında patlak veren Arap Baharı kısa zamanda diğer devletlerin de bölgede kendilerine alan açmasını sağlamıştır. Arap Baharı ile bertaraf edilen Libya, Afrika ve Arap Birliği liginden düşürülünce sahipsiz kalan bölgelerin en zengini olan "SAHEL" beklendiği gibi Fransa'nın boyunduruğuna geçmiştir (Hamood, 2006: 16)[7]. Ancak bu durum çok kısa sürmüş ve peşi sıra bölgeye yeniden dünya güçleri

[7] Libya bu tarihten sonra bir hedef ülke olarak kalsa da, 21. Yüz yılın başlarında, göçmenlerin önemli bir kısmı Libya'yı, nihai

dönmeye başlamıştır. Özellikle Çin ve ABD'nin bölgeye girişi istikrarsızlığın dozunu artırmış ve nihayet bölgede hâkimiyetini elden kaçırmak istemeyen Fransa bu güçlere karşı kurduğu terör sarmalını kullanmaya başlamıştır.

Fransa'nın yeni politikası Afrika'da büyük bir göç sürecinin de fitilini yakmıştır. Sahra altı Afrika'da yüzyıldır verilen bağımsızlık mücadelesi katliamlara dönüşünce, hareketlenen göç kafileleri önce SAHEL bölgesine oradan da kuzey Afrika'ya yönelmiştir. Arap Baharı ile istikrarsızlaşan Libya ise bu göçlerin ve insan kaçakçılığının merkezi haline gelmiştir (Solak vee Özpolat, 2018: 161-162). Arap Baharı ile istikrardan düşürülen kuzey Afrika'da Libya hariç diğer bütün devletler kısa sürede toparlanmıştır. Fransa Libya'nın hem yeraltı kaynaklarına el koymak ve hem de Sahel bölgesine geri gelişini engellemek amacıyla ülkeyi içinden çıkılamayacak bir etnik çatışmaya sürüklemiştir. Kaddafi sırf bu sebeple katledilmiş ve ülke Halife Hafter denilen bir terörist ve darbeciye teslim edilerek hem Fransa istediği bölgeyi istediği sürece elinde tutabilecektir, hem de Avrupa için gerekli olan iş gücünü temin edecek göç kafilelerinin Akdeniz'e ulaşmasını sağlayacak güvenli bir güzergâh oluşturmuş olacaktır (Hamood, 2006: 16)[8]. Fransa'nın bu görevi onun zengin yeraltı kaynakları olan SAHEL bölgesinde Avrupalı güçlerin hiçbir muhalefetiyle karşılaşmaksızın istediği gibi hareket etmesini kolaylaştırmaktadır.

Sonuç olarak denilebilir ki gerek kuzey Afrika ve gerekse Sahra altı Afrika'nın istikrarsızlığı öncelikli olarak 2008 ekonomik bunalımının aşılması için gerekli olan işgücünü sağlayacak göç hareketinin başlamasını temin için planlanmıştır. İkinci olarak bu iş gücünün sağlıklı bir şekilde Avrupa'ya göçünü temin etmek için uygulamaya sokulan Arap Baharı beklenilen hizmeti yerine getirdiği gibi, kendi içerisinde yaşadığı istikrarsızlık sebebiyle var olan bütün kaynaklarını Avrupa'ya aktaracak şekilde kurgulanmıştır.

varış noktaları olan Avrupa'ya ulaşmak için geçici bir durak olarak kullanılan bir geçiş ülkesi olarak görmeye başladı.

[8] Avrupa Birliği Libya ile bu maksatla 2005 yılında bir anlaşma yaparak düzensiz göç meselesini hal yoluna koymak istemiştir.

Kaynaklar

Adam, I., Trauner, F., Jegen L. and Roos, C. (2020). West African interests in (EU) migration policy. Balancing domestic priorities with external incentives. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 46, No. 15.

Bakewell, O. (2007). Keeping Them in Their Place: the ambivalent relationship between development and migration in Africa. *International Migration Institute*, *James Martin 21st Century School Universitiy of Oxford*, Working Papers 8, 2007.

Castles, S. ve Miller, M. J. (1998). *The Age of Migration International Population Movements in the Modern World*. II. Baskı, London 1998.

Çoruh, H. (2021). Arap Baharı Bağlamında Avrupa'ya Yapılan Göçler, Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Bir İnceleme. *Gaziantep University Journal of Social Sciences,* Cilt: 20, Sayı:1, Gaziantep.

Dönmez, G. (2016). Arap Birliği: Siyasi ve Hukukî Niteliği. *D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 1, 2016.

Economic Development in Africa Report (2018). Migration for Structural Transformation New York, United Nations. New York and Geneva, 2018.

Ellis, S. ve Segatti, A. (2011). Where Do Skilled Southern Africans Emigrate?", *Contemporary Migration to South Africa A Regional Development Issue*. (Edt. Aurelia Segatti and Loren B. Landau), Washington DC.

Flahaux, M. L. ve Haas, H. D. (2016). African Migration: Trends, Patterns, Drivers. *Flahaux and De Haas Comparative Migration Studies*, vol. 4, İssue: 1.

Hamood, S. (2006). *African Transit Migration Through Libya To Europe: The Human Cost*. Forced Migration and Refugee Studies, The American University in Cairo.

İpek, C. D. (2012). Afrika Birliği Örgütü ve Kıtada İşbirliği Arayışları. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, Cilt: 1, Sayı: 3, Kış 2012.

Orakçı, S. (2020). *Arfika Kıtası'nda Küresel Rekabet*. Araştırma 114, İNSAMER.

Moran, M. ve Robertson, C. (2013). Hesap Sorma: Olgunlaşan Bir Demokrasi Kültürü. En Hızlı Milyar (Afrika'nın Ekonomik Devriminin Ardındaki Hikaye), (Edt. Charles Robertson), (Çvr. Gamze Sarı Yücel), Ankara.

Solak, A. ve Özpolat, V. (2018). *Zorunlu Göçler ve Doğurduğu Sosyal Travmalar,* Samsun.

Togola, A. "Sahel Bölgesinin Enerji Kaynakları ve 21. Yüzyılın Güç Savaşları", (https://afam.org.tr/sahel-bolgesinin-enerji-kaynaklari-ve-21-yuzyilin-guc-savaslari/#respond , (Erişim: 01.05.2021, 18.41)

Vatandaş, S. (2016). Avrupa'ya Göçmen Akışı ve Türkiye'de Göç Politikaları. *İlim Kültür ve Eğitim Derneği Dergisi (İLKE)*, Sayı: 3.

Venturi, B. ve Ntousas, V. (2017). *The Security–Migration–Development Nexus Revised: A Perspective from the Sahel*, (Edit. Bernardo VENTURI), Roma.

International
Congress of Migration researches
Uluslararası G□□Araştırmaları Kongresi
ISBN: 978-605-06728-9-3

Arap Baharı ve Sebep Olduğu Uluslararası Göç Sendromu

The Arab Spring and Its International "Migration Syndrome"

Haydar Çoruh[1]

Abstract

The Arab Spring is the period of rebellion and rebellion that broke out in Tunisia in 2011 and spread to the whole Arab geography, first in North Africa and later on, after the incident of Mohammed Buazizi, who burned himself in the square after being beaten and taken from his counter by the police. After the outbreak of the incident, state governments collapsed in countries such as Libya and Egypt, some of their leaders were killed or exiled, and in countries such as Syria, the events turned into civil war. A large part of the people in the countries where the Arab Spring was effective have been left without hunger, poverty and homelessness. The most important consequence of the instability in which they were dragged into these countries was that a large part of their people had to migrate to other countries with the hope of establishing a new life. This situation has put an international and multidimensional migration problem, in other words the "migration syndrome", on the world agenda. This paper will focus on the new criteria that the concept of immigration, which dates back to ancient times, has gained with the Arab Spring, and the conditions and factors related to the principle of "Migration Syndrome", which emerged as a new concept in the migration literature with this movement.

Özet

2011 yılında Tunus'ta patlak veren ve bir işportacının zabıtalar tarafından dövülerek tezgâhının elinden alınması sonrasında kendisini meydanda yakan Muhammed Buazizi hadisesinden mülhem önce Kuzey Afrika'da ve daha sonraları bütün Arap coğrafyasına yayılan bir isyan ve başkaldırı dönemine Arap Baharı denilmektedir. Hadisenin patlak vermesinden sonra Libya ve Mısır gibi ülkelerde devlet yönetimleri çökmüş, liderlerin bir kısmı öldürülmüş veya sürgüne gönderilmiş, Suriye gibi ülkelerde ise hadiseler iç savaşa dönüşmüştür. Arap Baharı'nın etkin olduğu ülkelerdeki halkın büyük bir kısmı açlık, sefalet ve yersiz yurtsuz kalmıştır. Söz konusu ülkeler içerisine sürüklenmiş oldukları istikrarsızlığın en önemli neticesi, halklarının büyük bir bölümünün yeni bir hayat kurmak ümidiyle başka ülkelere göç etmek zorunda kalmaları olmuştur. Bu durum uluslararası ve çok boyutlu bir göç problemini, diğer bir deyişle "göç sendromu"nu dünya gündemine oturtmuştur.
Bu bildiri, kökenleri çok eski zamanlara dayanan göç kavramının, Arap Baharı ile kazanmış olduğu yeni kriterler ve bu hareket ile ve göç literatüründe yeni bir kavram olarak ortaya çıkan "Göç Sendromu" ilkesinin hangi şartlara ve hangi etkenlere bağlı olduğu üzerinde durulacaktır.

[1] Doç. Dr. Mustafa Kemal Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, haydarcoruh@hotmail.com

Keyword: Arap Spring, Migration, Mediterranean, Syndrome, Europe.

Anahtar Kelimeler: Arap Baharı, Göç, Akdeniz, Sendrom, Avrupa.

Giriş

Arap Baharı başladığı 2011'den günümüze kadar başta Kuzey Afrika ülkeleri olmak üzere Ortadoğu'da ve Afrika'da gelişmeye aday pek çok devletin iç kargaşaya ve savaşa sürüklenmesine ve nihayetinde nitelikli nüfus kitlelerinin gelişmiş ülkelere doğru hareketlenmesine sebep olmuştur. Arap ülkelerindeki rejim değişiklikleriyle kurulan yeni hükümetlerin muhalif kitleleri dışlaması ve bu kitlelerin yeni yaşam alanları arayışına yönelmeleri dünyanın uzun bir zamandır unutmuş olduğu kitlesel göç hareketlerini yeniden gündeme getirmiştir. Arap Baharı'ndan kaynaklı rahatsızlıklar her ne kadar bu baharın etkilediği Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkelerinde istenmeyen nüfus hareketleri ortaya çıkarmış olsa da nüfusa dayalı asıl hareketlenmeler uzun zamandır kuzey ile güney arasında sıkışmış olan Sahra Altı Afrika (Orta ve Güney Afrika) ülkelerinden başlamıştır.

Afrika'da yaklaşık iki yüz yıldır devam eden savaşlar, terör, katliamlar ve insan kaçakçılığı Sahra Altı Afrika ülkelerinden göçü tetikleyen en önemli sebeplerin başında gelir. Bu sebeple Sahra Altı Afrika'dan göç doğuya ve batıya yönelmişken rotasını Arap Baharı'nın getirmiş olduğu istikrarsızlık sebebiyle ilk defa bu kadar yoğun bir şekilde Kuzey Afrika-Akdeniz güzergâhı üzerinden Avrupa'ya çevirmiştir. Ancak göç kafileleri için Akdeniz her ne kadar bir umuda yolculuk hikâyesine dönüşmüş olsa da hedef ülkelerin beklentileri ve çıkmazları göz önüne alındığında, göçmenler için Akdeniz aynı zamanda bir kâbusa dönüşmüştür. Avrupa ülkeleri yönünden bakıldığında ise bu göç, yakın geçmişte patlak vermiş olan ve etkileri henüz ortadan kalkmamış olan ekonomik buhran sebebiyle gerçek bir sendroma dönüşmüştür.

Arap Baharı'nın tetiklediği ve büyük kitlelerin yer değiştirmesiyle başlayan bu göçün ortaya çıkardığı buhranın uzun zamandır uluslararası literatürde yerini almış olan bir kavramı "göç sendromu"nu yeniden şekillendirmiştir. Ülkelerin kendi iç dinamiklerinden kaynaklanan yer değiştirmelerin sebep olduğu "göç sendromu" Arap Baharı'nın tetiklediği ve daha geniş kitlelerin katılımıyla yeni bir nitelik kazanmış ve uluslararası çözümsüzlüklerin yeni adını yani "Uluslararası Göç Sendromu" kavramını literatüre sokmuştur. Bu sendrom sadece gelişmekte olan ülkelerin değil, aynı zamanda gelişmiş ülkelerin de birikimlerini tehdit eden başlıca problemleri temsil etmektedir. Ancak literatür incelendiğinde "uluslararası göç sendromu"nu tanımlayan bir bilgiye henüz tesadüf edilmemiştir.

Bu sebeple "uluslararası göç sendromu" ortaya çıkarmış olduğu bilinmezlerin benzerliklerinden hareket edilerek ülkelerin kendi potansiyellerinden kaynaklanan ve normal seyreden göç hadiselerinin olumsuzluklarının literatürdeki adı olan "göç sendromu" ilkesi üzerinden tanımlanmaya muhtaçtır.

Bu noktadan hareketle bu bildiride, öncelikle:

1. Arap Baharı'nın sebep olduğu istikrarsızlığın Sahra altı ülkelerdeki yansımaları üzerinde durulacaktır.
2. Arap Baharı sebebiyle Sahra altı ülkelerden Avrupa'ya olan kesintisiz göç üzerinde durulacaktır.
3. Avrupa'ya yönelen kitlesel göçün Sahra altı ülkelerde meydana getirdiği ani nüfus kayıplarına karşılık Avrupa'da meydana gelen ani nüfus artışlarından kaynaklı demoralizasyonun tetiklediği "uluslararası göç sendromu" üzerinde durulacaktır.

Bildirinin konusuna geçmeden önce konunun daha iyi anlaşılmasını sağlamak için öncelikle göçün tanımlamasını yapmak, ardından göç olgusunu besleyen göç türleri ve göç kuramları üzerinde durmak gerekmektedir. Ancak bu aşamadan sonra Arap Baharı ve onun tetiklediği "göç sendromu" ilkesine bağlı olarak "uluslararası göç sendromu" kavramının nasıl tecelli ettiğini ortaya koymak mümkün olacaktır. Göç, siyasal, toplumsal ya da ekonomik nedenlerle bireylerin ya da toplulukların bulundukları, oturdukları yerleşim yerini bırakarak başka bir yerleşim yerine ya da başka bir ülkeye gitme eylemleridir (Ekici ve Tuncel, 2015: 9-10). Göçlerin en bilindik nedenleri ise ülkelerin ekonomik geri kalmışlığını tetikleyen tarım, sanayi ve eğitim düzeyi gibi etmenler insan kitlelerinin daha elverişli imkânlar sunan bölgelere veya yabancı ülkelere göçü gerekli kılabilmektedir (Ekici ve Tuncel, 2015: 14). Diğer bir neden ise insanoğlunun deprem, heyelan, kuraklık, çölleşme, sel, volkanik patlamalar gibi durumlar sebebiyle bulundukları ortamı terk etmeleridir (Oral ve Çetinkaya, 2017: 3-4).

Savaşlar ve karşılıklı nüfus değişimi sebepleriyle ülkeler arasında meydana gelen anlaşmalara bağlı olarak gerçekleştirilen göçlere de tesadüf edilmektedir ki, bu tür göçler ülkemizin son yüzyılına damga vurmuştur. Bütün bunların yanı sıra sosyal nedenlere bağlı olarak meydana gelen göçler ise özellikle 20. Yüzyılın en büyük sorunlarından biri haline gelmiştir. Eğitim, nüfus artışı, sağlık ve güvenlik kaygısı gibi durumlar insanların son dönemde en fazla başvurdukları göçler arasında yer almaktadır (Oral ve Çetinkaya, 2017: 5).

Arap Baharı'nın Sahra Altı Ülkelere Yansıması

2011 yılında Tunus'da başlayan ve hızlı bir şekilde Libya, Mısır ve Suriye üzerinden hemen bütün Ortadoğu'ya yayılan halk ayaklanmalarının genel adı olarak kullanılan Arap Baharı, Sahra altı ülkeler başta olmak üzere Cezayir, Bahreyn, Sudan ve Lübnan gibi ülkeleri de etkilemiştir. Özgürlük, demokrasi, eşitlik ve daha iyi bir yaşam için harekete geçen topluluklar kısa bir süre şiddet sarmalına mahkum olmakla beraber, sonuçları itibariyle ülkeden ülkeye değişen etkileri olmuştur.

Arap Baharı'nın özünde Tunus'ta Ekim 2011 tarihinde tezgahı elinden alınmış olan Mohammad Bouazizi'nin 18 Aralık 2010'da kendini yakmasıyla başlayan gösteriler ve çatışmalar 28 Aralık 2010'da Cezayir'e, 12 Ocak 2011'de Lübnan'a, 14 Ocak'ta Ürdün'e, 17 Ocak'ta Moritanya, Sudan ve Umman'a, 18 Ocak'ta Yemen'e, 21 Ocak'ta Suudi Arabistan'a, 25 Ocak'ta Mısır'a, 26 Ocak'ta Suriye'ye, 28 Ocak'ta Cibuti'ye, 30 Ocak'ta Fas'a, 10 Şubat'ta Irak'a, 14 Şubat'ta Bahreyn ve İran'a, 17 Şubat'ta Libya'ya, 18 Şubat'ta Kuveyt'e ve 20 Şubat'ta Batı Sahra ülkelerine yayılmıştır (Göçer ve Çınar, 2015: 54).

Arap Baharı'nın görünen sebeplerine bakıldığında yukarıda yer alan ülkelerin her birinin kılanlar ve aşiretler tarafından yönetiliyor olması sebebiyle gelir dağılımındaki dengesizlikler, fakirlik, yoksulluk, kayırmacılık ve ülkelerin tek elden yönetiliyor olması gibi hususlar ön plana çıkmaktadır.

Bunların yanı sıra işsizlik ve güven eksikliği olayların başladığı Tunus, Libya ve Mısır gibi diktatör yönetimlerde daha fazla hissedilmiştir (Göçer ve Çınar, 2015: 54).

Arap Baharı'nın görünen sebeplerinin dışında bir de görünmeyen sebepleri vardı ki bu sebepler bugün dahi gerek medyada ve gerekse yazılı basında pek ön palana çıkarılmayan hususlardır. 2008'de başlayan küresel ekonomik krizin etkisiyle dünya çapında büyük sermaye kayıplarına sebep olan Amerika ve Avrupa ülkeleri, 1920-1945'li yıllarda çeşitli vesilelerle el koydukları ve 1960'lı yıllarda soğuk savaş döneminde göstermelik bir şekilde çekildikleri Arap ülkelerinin sahip oldukları kaynakları yeniden ele geçirmek ve uğramış oldukları sermaye kayıplarını telafi edecek adımlar atma gereği duydular. Bu sebeple söz konusu Arap ülkelerini yeniden dizaynetmek ve kendilerine doğal zenginliklerini peş çekecek yeni peyk yönetimler oluşturmak isteği, Arap Baharı denilen ve uzun bir süre daha bu bölgeyi etkilemeye devam edecek bir kaos ortamını yarattılar.

Bu ortamın ABD ve Avrupa ülkeleri açısından öngörülebilen olduğu kadar ön görülemeyen sonuçları da olmuştur. Öngörülebilen sonuçlar arasında Arap Baharı'ndan etkilenerek dağılacak devletlerin o zamana kadar biriktirmiş oldukları servetlere ve Avrupa'da ve Amerika'da var olan mal varlıklarına el konulmasının yanı sıra dağılan devlet sistemlerini toparlama adı altında oluşturulacak yeni hükümetlere bizzat kendi seçtikleri adamları atayarak ülkelerin kaynaklarını kendi kasalarına aktarmaya devam etmekti. Öngörülemeyen sonuçlar arasında ise dağılan bu devletlerin bir kısmının kendi ayakları üzerinde durabileceği veya tarihi ve soy bağları sebebiyle buralara müdahale edebilecek ülkelerin çıkabileceğinin kestirilememiş olmasıdır. Öngörülemeyen veya öngörülmek istenmeyen bir diğer hadise ise bu ülkelerdeki istikrarsızlığın tetikleyeceği göç meselesinin yerelle sınırlı kalmayarak bir çeşit kavimler göçüne, diğer bir deyişle "uluslararası göç" haline dönüşebileceği olmasıdır.

Bütün veriler her ne kadar Avrupa ve ABD Arap Baharı sebebiyle gelecek kitleleri kabul etme konusunda isteksiz gözüküyor olsalar da yaşlanan nüfuslarını gençleştirmek amacıyla bölgeden gelecek taze nüfusa şiddetle ihtiyaç duydukları bir gerçektir. Bu sebeple söz konusu nüfusu kendi ülkelerine çekecek veya yönlendirecek her türlü tedbir kadar her türlü çekiciliğe de sahip oldukları gerçeğinin bilinciyle hareket ettiklerini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu sebeple Arap Baharı'nın uzun vadede ABD ve Avrupa'ya sağlayacağı en büyük katma değer doğal zenginliklerin peşkeş çekilmesi kadar kitlesel genç bir nüfusun vatanlarından koparılması ve yeni umutlara doğru yolculuğa çıkarılması olacağı muhakkaktır.

Bu açıdan değeendirildiğinde Arap Baharı'nın dünya literatürüne sokmuş olduğu birçok kavram kadar, göç kavramının 21. yüzyılda yeniden uluslararası bir anlam kazanmasına sebep olmuştur. Ancak bu uluslararası göç Arap Baharı'yla giderek büyük bir kaosu da peşinden sürükleyerek Afrika ve Ortadoğu'da büyük bir istikrarsızlık vücuda getirmiştir. Kuzey Afrika'da çatışmalardan ve istikrarsızlıktan etkilenerek harekete geçen ve Sahra altı Afrika'da sıkışıp kal göç kafilelerinin de kuzeye doğru hareketlenmesine ve yeni bir mecradan, Akdeniz üzerinden İtalya yoluyla Avrupa'ya ulaşılmasını kolaylaştırmıştır.

Arap Baharı Sebebiyle Avrupa'ya Başlayan Kesintisiz Göç

Göç, genel bir tanımlama yapılacak olursak doğal afetler, kıtlık ve kuraklığın yanı sıra özellikle savaş ve terör gibi durumlar karşısında kişilerin ve kitlelerin kendileri için oluşturdukları bir nevi

güvenlik kalkanı olarak tarif edilebilir (Yılmaz ve Zeren, 2018: 807 vd). Bu açıdan bakıldığında göç, kişilerin ve kitlelerin yaşadıkları topraklardan ayrılarak yaşam için daha elverişli, güvenli ve özgür olan topraklara taşınmak anlamında kullanılan bir olgudur (Malkara, 2017: 6). Diğer bir deyişle göç kişi veya grupların gerek kendi ülkelerinde bir bölgeden diğerine gerekse yaşanılan devlet sınırları aşılarak başka bir ülkede yeni bir hayat kurmak amacıyla yerleşmeye yönelik yapılan her türlü nüfus hareketlerine denir (Malkara, 2017: 6).

Göç hareketinin temel unsuru insandır. İnsanoğlu, temel hak ve özgürlüklerini tehlikede gördüğü her durumda kendi hür iradesinin bir eseri olarak yer değiştirme yetisine sahiptir. Bu tür bir yer değiştirme hareketi kısa veya uzun vadede çevresel şartlarda meydana gelen bir değişimin sonucunda da ortaya çıkabilir. Ancak bu yer değiştirmeler her zaman ve her durumda aynı sonuçları doğurmayabilir. Bunun birçok nedenleri olabilir. Bu nedenleri anlaşılır kılmak için birçok teori ve kuram ortaya atılmıştır.

Bu kuramlar şüphesiz Arap Baharı'nın göç hadisesine kazandırmış olduğu yeni literatürün ortaya konulmasında da önemli katkılar sağlayacaktır. 2011'e kadar Kuzey Afrika ve Sahra altı ülkelerden kaynaklı göç hareketleri genelde Arap coğrafyasında zengin olan ülkelerine yapılmakta ve yine bu ülkeler tarafından istihdam edilmekteydi. Bu ülkeler uzun yıllar Avrupa ve Amerika'yı bu göçlerden korumuşlardır. Ancak şimdi gelinen noktada Arap Baharı'nın özellikle Kuzey Afrika ülkelerinde meydana getirdiği istikrarsızlık Afrika kıtasından kaynaklı göçleri yerelden uluslararası bir noktaya taşımıştır. Ancak bu göçleri uluslararası bir görünüm kazanmasının ardında yatan birtakım kurallar ve görünmeyen sistemlerin olduğu aşikârdır. Bu sistemleri iyi analiz edebilmek için öncelikle Uluslararası göçün neden ve nasıl başladığını iyi ortaya koymak gerekmektedir.

Uluslararası Göç ve Kuramlar

Göç, mahiyeti ve içeriği sebebiyle disiplinler arası bir olgudur. Hareketin başlangıcından sonucuna kadar her şey beşeri bilimlerin bütün dallarını ilgilendirmektedir. Göç kuramları, günümüz koşullarında henüz oluşum devrelerini tamamlamamış kısmi yasalar olarak değerlendirilebilir. Her ne kadar belirli bir görüş öne sürseler de zaman içerisinde meydana gelen değişimlerden etkilenirler ve farklılaşabilirler. Buna rağmen göç olgusunun belli başlı yasalarını oluşturmada başka araçlara sahip değiliz. Bu da söz konusu kuramları göçün bilinmezlerini açıklamamız için vazgeçilmez kılmaktadır.
Göç kuramları hakkında ilk bilgiler Adam Smith'e kadar uzanmaktadır. Adam Smith'in takipçileri zaman içerisinde onun fikirlerini geliştirerek göçün içerisinde barındırdığı olurlara ve olmazlara dayanan yeni kuramlar oluşturmaya muvaffak olmuşlardır.

Smith, "Milletlerin Zenginliği (1776)" adlı eserinde "göçün potansiyel olarak emek piyasalarındaki mekânsal dengesizliklerden kaynaklandığını…" ileri sürse de bu görüşü paylaşanlar kadar paylaşmayanlar da olmuştur. Bunlar arasında Hicks (1932), E.G. Ravenstein (1885-1889), H. Jerome (1926) ve G.K. Zipf (1946) gibi pek çok kişi yer almaktadır ki bu kişilerin de konuyla ilgili önemli teorileri vardır (Develi, 2017: 1345).

E.G. Ravenstein, 1885 yılında yayınlamış olduğu "The Laws of Migration (Göç Kanunları" adlı makalesiyle göç çalışmalarının adeta ilk verilerinin ortaya çıkışını hazırlamıştır. Ona göre, göç edenlerin büyük çoğunluğunun genellikle ticaretin ve endüstrinin büyük merkezlerine yöneldiklerini, köyden kente göçün geride bıraktığı boşlukların uzak bölgelerden gelen göçmenler tarafından

doldurulduğunu, insanoğlunun bu süreç içinde başka diyarlara yayıldığını, göç akımlarının her zaman kendisini dengeleyen yeni bir karşı akım meydana getireceğini, kentten göçün kırsala göre daha az olduğunu ve bu göç hareketlerine kadınların daha fazla katılmaya istekli olduğunu ileri sürmüştür (Develi, 2017: 1345). Everett Lee (1966) gibi teorisyenler ise daha kısa ve öz yöntemler ileri sürerek göç kavramının bir çeşit itme-çekme faktörüyle açıklamaya çalışmışlardır (Develi, 2017: 1346). Aynı sürecin takipçilerinden Robert Bach ve Alejandro Portes ise göç teorilerini dört ayrı kategoride yeniden incelenebileceklerini iddia ederek göçün kökenleri, göç akımlarının yönü ve devamlılığı, göçmen emeğinin kullanımı ve göçmenlerin sosyo-kültürel adaptasyonu şeklinde gruplar oluşturmuşlardır. Ancak buna rağmen göçün nihai kuramlarını oluşturmayı başaramamışlardır.

Konuya başka açılardan yaklaşanlar da olmuştur. Bu açılardan birini göçün süresi oluşturmaktadır ve kalıcı, yarı kalıcı ve geçici kavramlarını ortaya atanların yanı sıra Kriger gibi göçü ekonomik ve ekonomik olmayan teorilerle inceleyenler de olmuştur. Ancak Faist gibi teorisyenler göçü mikro, makro ve orta düzeyde olmak üzere üç ana gruba ayırmayı tercih etmişlerdir. Faist'in yaklaşımı göz önüne alınarak geliştirilen belki de en belirleyici göç kavramı "Neoklasik Göç Teorisi" dir. Bu teori fayda maksimizasyonu üzerine kurulmuştur. Buna göre beklenen net getiri, rasyonel beklentiler, faktör hareketliliği ve ücret farklılıkları ilkelerine dayanır. Neoklasik göç teorisi de Faist'in söylemine vurgu yaparak mikro ve makro olmak üzere iki temel yaklaşım geliştirmiştir. Ona göre uluslararası göç, emek arzı ve talebinde ortaya çıkan coğrafi farklılıklardan kaynaklanır. Böyle durumlarda sermayesi fazla ama işgücü az olan ülkeler yüksek ücretler öderken, emek fazlası olan ülkeler ise daha az ücret ödemeyi tercih ederler. Bu ücret farkı ise çalışan iş gücünün daha yüksek ücret ödeyen ülkelere göçünü tetikler. Neoklasik göç teorisi mikro ölçekli göçe sebep olarak bireysel tercihleri gösterir. Bu kavrama göre bireysel aktörler bir maliyet ve fayda analizi yaparlar ve bunun sonucunda kendileri açısında bir fayda görürlerse göçe karar verirler. Oysaki bu kuramın aksayan en belirgin yanı hane halkı, aile ve topluluk gibi asıl faktörlerin göz ardı edilmiş olmasıdır (Develi, 2017: 1346; Massey, 2016: 147).

Mabogunje'nin ortaya attığı göç kuramı ise kırsal-kentsel göç ve göç-bölgesel kalkınma üzerine yaptığı çalışmalara dayanır. Bu çalışmaların sonucunda "göç sistemleri teorisi" denilen yeni bir kuram ortaya çıkmıştır. Bu kurama göre, uluslararası göçün merkezinde genellikle bir ülke veya ülkelerden oluşan çekirdek bir alıcı bölge vardır. Bu bölgenin etrafında ise olağan dışı büyüklükteki göçmen çıkışını tetikleyen ülkeler bulunmaktadır. Bu ülkelerin göçe nasıl bir etkide bulunduğunu ortaya koymaya çalışan bu sistem göçün tam olarak neyi kapsadığı konusunu açıklamada yetersiz kalmıştır (Mabogunje, 1970: 1-2).

Göç Sistemleri teorisini biraz daha ileriye taşıyarak göç alan ve göç veren ülkelerde göç olgusunun sürekliliğini sağlayan sistemin adı "ilişkiler ağı (network) teorisi"dir. Bu sisteme göre göçü tetikleyen unsurlardan en önemlisi mevcut göçmenler ile eski göçmenlerin sahip oldukları akrabalık ilişkileri ve dostluk gibi paylaşımlardır (Skocpol, 1974: 148).

Bir diğer göç kuramı ise "dünya sistemleri teorisi"dir. Bu teori ise Wallerstein tarafından üretilmiştir. Bu teoriye göre göç kapitalist gelişme sürecinde kaçınılmaz olarak meydana gelen bozulmaların ve yer değiştirmelerin sonucunda ortaya çıkar. Bu kuramın başlıca dayanağı kapitalist dünyayı temsil eden gelişmiş ülkelerin sahip olduğu pazar gücünün çekiciliği ve zorlayıcılığı karşısında direnemeyen gelişmemiş ülkelerin, ekonomik nüfuzu altına girdikleri ülkelere doğru bireysel veya kitlesel olarak

başlayan ve daha iyi yaşama ve daha fazla kazanma felsefesine dayanan yer değiştirme talebidir (Develi, 2017: 1347).

Bütün bu göç teorileri ve kuramları göz önüne alındığından Arap Baharının Kuzey Afrika'dan Avrupa'ya yönlendirdiği veya yönlenmesine sebep olduğu göç hareketlerinin karşılığı olabilecek kuram, Wallerstein'e ait "dünya sistemleri" teorisidir. Bu teori, kapitalist ülkelerin kapitalist olmayan ülkelere nüfuz ederek ülke dışına göç etmek isteyen hareketli bir nüfus yaratmalarına dayanan bir sistemdir.

Uluslararası göç konusunda yapılan çalışmalar göstermiştir ki geçen birkaç yüzyılda kurulmuş olan ve dünya tarihinde büyük birer güç olarak ortaya çıkmış olan ABD, Kanada ve Avusturalya gibi ülkelerin henüz nüfus kesafetleri tam olarak oluşmamıştır. Bu ülkeler nüfus kaynaklarını zenginleştirmek amacıyla uluslararası göçten faydalanmaya devam etmektedirler. Bunlar Avrupa'dan Asya'dan ve Afrika'dan büyük kitleleri topraklarına çekmek için göçü teşvik eden yasalar çıkarmaya ve bu yasalar çerçevesinde söz konusu topraklardan insanları teşvik etmeye yönelik alternatifler sunmaktadırlar. Gelişmiş ancak nüfus kesafetini henüz tam olarak oluşturmamış bu ülkelerin sürdürdüğü bu yöntem, göç hadisesini geleneksel bir eylem haline dönüştürmüştür. Bu ülkelerin kullandığı usullerden en bilineni "Green Card" sistemine benzer sistemlerdir.

Bu sistemler sayesinde Avrupa gibi birçok gelişmiş ülkenin bir arada bulunduğu kıtalar, düne kadar göç veren sistemleri özendirirken, gelinen aşamada yaşlanan ve giderek yaşlanan toplumlarını gençleştirmek için göç almak zorundadırlar. Bu durumu yaratan özel sebeplerin başında şüphesiz yaşanan iki ayrı dünya savaşı gelmektedir. Öyle ki 1914'te başlayan savaş batılı toplumların beslendiği kölelik sistemlerinin büyük oranda ortadan kalkışını hızlandırmıştır. Bu sistemin pek çok ülkede yıkılması savaşı sürdürmekte olan ülkelerin kendi öz kaynaklarına yönelmesini mecburi hale getirmiştir. İngiltere, Fransa ve İtalya gibi ülkelerin dışında kalan birçok batılı devlet dışarıdan göç alamadığı için savaştan çekilmek zorunda kalmıştır. Ancak bu durum yeni bir savaşın çıkmasını engellemek için yeterli bir sebep teşkil etmemiştir. İkinci ve daha büyük kitleleri harekete geçiren savaş ise sistemin halen beslemiş olduğu İngiltere, Fransa ve İtalya gibi devletlerin rekabet gücünü kırmak isteyen ve birinci dünya savaşını yeterli nüfusu savaşa sokmayı başaramadığı için kaybeden Almanya gibi ülkelerin yeniden sahaya dönüşü sonucunda yaşanmıştır. Bu savaş Avrupa kıtasındaki bütün ülkeleri dışarıdan göç alan veya almayan olsun, her birini nüfus açısından büyük kayıplara sürüklemiştir. 1945 yılına gelindiğinde savaşı sürdüren ülkeler dahil Avrupa'nın özellikle kuzeyinde yer alan ve genellikle istilaya uğrayan ülkeler tamamen tükenmiş olan nüfuslarını yeniden harekete geçirebilmek ve içinde bulundukları demografik kaygıları ortadan kaldırabilmek için kendilerinden daha az gelişmiş olan Güney Avrupa ülkelerinden nüfus çekmeye başlamışlardır.

Kuzeyde başlayan nüfus yenileme politikaları çok kısa bir zaman sonra kuzeyi nüfus olarak beslemekte olan Güney Avrupa ülkelerini de göç alan ülkeler sınıfına dahil etmiştir. "Bu ülkelerden İspanya, İtalya, Portekiz gibi ülkeler 1960-1980 yılları arasında Afrika, Asya ve Ortadoğu'dan işçi almaya başlamışlardır. Benzeri şekilde uzak doğunun şimdiki devi olan Japonya dahi azalan ve yaşlanan nüfusunu beslemek amacıyla Asya'dan ve Güney Amerika'dan nüfus çekme telaşı içerisine girmiştir" (Massey et al. 1993: 431).

1945 sonrasında kurulan yenidünya düzeni doğrudan yerinden etmeye dayalı köleleştirmeyle kazanılan nüfus aktarma sistemlerini ortadan kaldırmıştır. Ancak sanayileşmenin ortaya çıkardığı korkunç maliyetlerden kurtulmak isteyen eski sömürgeci devletler vaz geçtikleri bu nüfusu kullanmaya

dayalı yeni ekonomik ve nüfus teorileri geliştirmişlerdir. Bu teoriler sayesinde, gelişmemiş ülkelerin nüfuslarına köleleştirme yoluyla el koyma modelinden gönüllü olarak nüfuslarını sevketmeye dayanan yeni göç modelleri kurgulamaya muvaffak olmuşlardır. Bunun yapılmaması halinde sömürü sistemine alışkanlık kazanmış olan bu ülkelerin yeni ve daha büyük bir savaşın eşiğine gelecekleri bilincine ulaşmış olmaları, mevcut nüfus politika ve teorilerinin tamamen değişmesini sağlamıştır. Bu durum köle sisteminden işçi kullanma modeline geçişi tetiklemiştir (Massey, 2016: 144-145).

Gelişmiş ülkelerin iş gücü ihtiyacını karşılamak ve giderek azalan nüfuslarını yeniden normale dönüştürebilmek amacıyla başlattıkları göç alma operasyonları 1945-1980'li yıllara kadar kesintisiz devam etmiştir. Kesintisiz göç kabulü ülkeleri ekonomik olarak beslemiş ve yeniden birbirleriyle rekabet edebilir duruma getirmiştir. Hatta dünya çapında dev ekonomileri olan ABD, Avrupa, Japonya ve Rusya gibi ülkelerin dirilişini hazırlamıştır. Ancak bu tür bir göç kabulü bir süre sonra söz konusu ülkeleri doyuma ulaştırmıştır. Doyuma ulaşan bu devletler ekonomilerinin büyük bir bölümünü sağlık, eğitim, eğlence ve hizmet gibi sektörlere ayırmak zorunda kalmışlardır. Buna karşılık üretemeyen ve yatırım yapamayan bu ülkeler bir süre sonra borçlanmaya ve nihayetinde borçlarını ödeyemez duruma düşmüşlerdir.

Avrupalı devletler bu gidişatın bir süre sonra Avrupa'yı içinden çıkılamayacak problemler ile karşı karşıya bırakacağını görmekte gecikmediler. Bu sebeple 1990'lı yılların başlarında Avrupa Birliği yerinden edilme ve göç sebeplerini tartışmaya açtı ve bu konuyla ilgilenmek üzere 1997'de Amsterdam Anlaşması'nı imzalayarak JHA yani Dış İlişkiler ve Adalet ve İçişleri denilen yeni yapı ile Dış İlişkiler arasındaki koordinasyonu büyük ölçüde kolaylaştıran kurumsal bir yapı oluşturdular. Bu yapı Aralık 1998'de menşe ülkelerdeki göç ve mülteci akışlarının temel nedenlerini ele alacak önlemleri içeren eylem planları hazırlamak üzere ise Göçmenlik ve İltica meseleleriyle ilgilenen üst düzey bir çalışma grubu oluşturdular. Son olarak da Ekim 1999'da Tampere'deki özel JHA Konseyi'nde Avrupalı liderler JHA endişelerini AB politikalarının bir parçası haline getirme konusunda görüş birliğine vardılar (Baswell, 2002: 1).

Nihayetinde bir taraftan ekonomik doyum, diğer taraftan nüfus dengesinin kurulması vaktiyle ekonomik gelişmenin temel dinamiği olarak görülen uluslararası göç, 2000'li yıllarda artan maliyetler ve çoğalan stoklar sebebiyle (2008 de olduğu gibi) yeni bir buhranın eşiğine gelindiğinin belirtileri alınmaya başlanınca ülkelerin gündeminden birdenbire düşmüştür.

Ancak yukarıda bahsi geçen "dünya sistemleri teorisi" dikkate alındığında; kapitalist ülkelerin kapitalist olmayan ülkelere nüfuz ederek ülke dışına göç etmek isteyen hareketli bir nüfus yaratmalarına dayanan program ve senaryolar (Massey, 2016: 146), 2008 sonrasında gündemden düşerken, 2011'de başlayan Arap Baharı ile hiç beklenmedik bir zamanda ve beklenmedik bir düzeyde yeniden gündeme oturması, bir zamanlar bu ülkeleri besleyen göç unsurunun şimdilerde tehlikeli ve fazla pahalı bir yatırım olarak görülmesine sebep olmuştur.

Söz konusu ülkelerin göç konusunda fikirleri her ne kadar değişmiş olsa da bir zamanlar göçe alışkanlık kazandırdıkları, hatta zorladıkları kitlelerin bugün gelinen noktada daha iyi bir yaşam için uluslararası göçü talep eder hale gelmeleri ve bunu kısıtlayıcı, sınırlayıcı ve yasaklayıcı önlemlerin sebep olduğu dramlar her iki taraf için tedavisi mümkün olmayan sendromlara kapı aralamıştır. Joshua Reichert tarafından ortaya atılan "göç sendromu" kavramının şimdi gelinen noktada karşımıza yeni bir şekliyle çıktığını görmekteyiz. Bu yeni tip sendrom çok daha karmaşık veriler içeren ve hatta

bünyesinde çok farklı toplumlardan bireyler barındırması sebebiyle ulusal olandan, uluslararası olana geçiş yaparak yönetimi çok daha zor olan yeni bir kavramı "Uluslararası Göç Sendromu" nu ortaya çıkarmıştır.

Sahra Altı Ülkelerden Avrupa'ya Göçün Sonuçları: "Uluslararası Göç Sendromu"

Joshua S. Reichert, göç sendromunu tanımlarken göçe maruz kalan toplumların kendi kendilerini geleceğe taşıyacak ulusal kaynakları oluşturmak yerine yabancı bir ülkede kazanılan yüksek miktardaki gelir ile sürdürülebileceğine inanılması olduğuna vurgu yapar. Oysaki bu tamamen yanlış bir eğilimdir ve zaman içerisinde buna alışkanlık kazanan toplumların hiçbir şeyi düzeltemediği gibi, bağımlılık yapması sebebiyle bir zaman sonra kendi varlığına yönelen tehditlere açık kalınacağına işaret etmiştir (Reichert, 1981: 64).

Bu açıdan bakıldığında göç, göçmen kitleleri ev sahibi ülkenin kültürüne intibak aşamasında büyük bir stres ile karşı karşıya bırakırken, kitleler üzerinde psikolojik bozukluklara, daha yüksek düzeyde kaygıya veya geleceğe dair daha fazla karamsarlığa sebep olmaktadır. Genellikle kişide sosyal destek ağının kaybına ve güven eksikliğine yol açmaktadır.

Göç kaynaklı stresin en önemli özelliklerinden biri kronik olmasıdır. Bu açıdan bakıldığından göçmen nüfusun maruz kaldığı en önemli stres faktörleri arasında tek bir yere ait olmama, zayıf sosyal koşullar (dokümantasyon eksikliği, işyerinde sömürü, kötü barınma koşulları), dilsel ve kültürel değişiklikler, yalnızlık, kişinin başarısızlığından kaynaklanan duygular yer alır. Psikodinamik açıdan göç, bireyin ailesinden ve sevdiklerinden uzaklaştığı, yalnızlığa itildiği bir süreç olarak düşünülebilir. Bu açıdan bakıldığında göçmen dilinden, kültüründen, ülkesinden, sosyal statüsünden ve ait olduğu gruplarla olan bağlantılarından vaz geçmek durumundadır.

Arap Baharı da tam bu noktada devreye sokulmuştur. Arap Baharı'na maruz kalan ülkeleri yöneten liderlerin bireylerin eğitim, sağlık, güvenlik, refah ve moral taleplerini hiçe sayan tutum ve davranışlarının yanı sıra kaynakları sadece kendi çıkarları için kullanmaları bireyler kadar toplumu da germiş ve isyana hazır hale getirmiştir. Bu isyan, 2011 yılında Tunus'ta sıradan bir tezgâhtarın uğradığı haksızlığı protesto etmek amacıyla kendini yakması gibi küçük bir kıvılcım ile ateşlenerek kıtalararası bir şiddet sarmalı haline gelerek pek çok devletin kurulu düzenini ortadan kaldıran bir tepkiye dönüşmüştür. Bu hadisenin meyvesi olan Arap Baharı kitlelere ilk aşamada büyük rüyalar gördürmüş ve beklentilerini, taleplerini karşılayacağı yönde ümitler aşılamıştır. Oysa ilerleyen zaman, olayları kitlelerin değil, eskisi gibi yine bir takım gizli ve karanlık ellerin yönlendirdiğini ve olayların onların istediği ülkelerde demokratik cevaplarla neticelenirken istemedikleri ülkelerde yeniden ve daha güçlü dikta rejimlerini ortaya çıkardığını göstermiştir. Kitleleri her şeylerinden vazgeçme noktasına getiren Arap Baharı, büyük nüfus kitlelerini ülkelerinden ayrılmaya mecbur ederek, ihtilale maruz kalan kitleler kendi ülkelerinden vaz geçerek daha istikrarlı bölgelere, ülkelere ve sistemlere yönlenmeye mecbur edilmişlerdir.

Arap Baharı, kapitalist sistemin talep ettiği yeni nüfus kitlelerinin Libya üzerinden önce İtalya'ya, oradan da adeta bir dağıtım sistemine tabi kılınarak, işçi ve genç nüfusa ihtiyaç duyan diğer ülkelere gitmeye özendirilmişlerdir. Bu süreçte Fransa, İngiltere ve Almanya gibi ülkeler Akdeniz'i doğal bir engel olarak görmeleri sebebiyle Afrika'nın dört bir yanından sürüler halinde Libya ve Tunus'a gelmeye başlayan bu kitlelerin toplumsal haklarının muhafazasını ve daha iyi bir yaşamı hak

ettiklerini, bunun için de gidecekleri ülkeler tarafından kabul edilmeleri gerektiğini dünyanın gündeminde tutmaya özen göstermekteydiler. Ne zamanki bu kitleler Akdeniz'i karşıya geçerek Avrupa'yı hedef almaya başladılar o zaman aynı devletler adalet, demokrasi ve insan hakları kokan ağızlarını birdenbire değiştirdiler ve bu göçmenler terörist ya da yağmacı olarak nitelendirilmeye başlandılar.

Göçmenlere bu yaftayı giydiren Avrupalılar her ne kadar ülkelerine yönelen göçmenleri geri itmek isteseler de gerçekte göçmenleri ellerindeki sermayelere el koyma ve nitelikli olanlarını kabul, olmayanlarını gözden çıkarmak hususunda yine ikircikli politikalar uygulamaya soktuklarını Türkiye, Nijerya ve Libya ile yapılan göç ve göçmen anlaşmalarından tetkik etmek mümkündür (Saliji, 2018: 51-78).

Bir taraftan kitlelere kendi ülkelerini yöneten liderlerin uyguladığı baskılar, diğer taraftan gitmek istedikleri ülkelerin göçmenlere uyguladığı politikalar hem göçmenler açısından ve hem de hedef ülkeler açısından son derece karamsar ve son derece endişe verici sorunlar doğurmaktadır. Bu kabul etmeyişin veya geri itmenin ortaya çıkardığı psikolojik travmalar gerek Kuzey Afrika'da ve gerekse Avrupa'da karşılığını şiddet ve terör ile bulmaktadır.

Göç yolculuğunu Avrupa'da bir gettoda sonuçlandıran bireyler geride bıraktıkları yakın akrabalarının veya dostlarının göç yolunda hayatını kaybetmesinden duydukları üzüntü ve öfkeyi ortaya koyarken şiddete veya teröre yönelmekten çekinmemektedirler. Aynı şekilde göçmenleri kabul etmeyen ülkelerin ise içeriye aldıkları göçmenlerin bu ülkelerde var olan geçmişteki veya şimdiki akrabalarının ortaya koyacakları tepkilerden büyük endişe duymaktadırlar. Her gün göçmen içerikli bir hadiseyle ortalığın karıştığı Avrupa'da toplumlar daha radikal önlemler almayı vadeden ırkçı ve faşist partiler ve liderler etrafında birleşmeye yönelmektedirler. Buna karşılık göç serüvenini Avrupa'da noktalayan bireyler ise kendilerine yönelen bu tür tepkileri anlamak noktasında zorlanmakta ve karşı tedbir olarak gerek Avrupa'da gerekse Akdeniz'in Afrika yakasında Avrupalıların çıkarlarına karşı savaşan örgütlerde yer alarak kendilerini dışa vurmayı tercih etmektedirler.

Bu durum her iki tarafın endişeye, bir adım ötede psiko-sosyal depresyonlara ve nihayetinde önü alınamaz bir sendroma doğru sürüklerken, bu sendrom ulusaldan giderek uzaklaşmakta ve uluslararası yeni bir hal alarak uluslararası yeni ve ortak bir travmanın ortaya çıkışını hazırlamaktadır. Bu travma, (Reichert'in teorisi dikkate alındığında) Arap Baharı'nın etkisiyle Kuzey Afrika üzerinden Avrupa'ya yönelen eğitimsiz, aç, fakir ve vasıfsız milyonlarca insanın göçtükleri ülkelerin 2008 süreciyle başlayan ve henüz etkisinden kurtulunamayan ekonomik krizin etkilerini daha da derin yaşayacakları aşikardır. Bu ülkelerde işsizlik oranları artacağı gibi yatırımlar da durma noktasına gelecek ve nihayet düşük ücretlere alışkın olan bu kitleler, refah içerisinde yaşamaya alışık Avrupalı adamın işini elinden alacaktır. Bu korku, göçmen kitleleri acımasızca geri itmeye yönelik politikalar geliştirme yönünde Avrupalı insanı adeta teşvik etmektedir.

Avrupalıların yaşadığı bu korkuya karşılık Afrikalı göçmenin tek arzusu iyi bir yaşamın yanı sıra yüzyıllardır mahrum bırakıldıkları lüks tüketme ve iyi eğitimli çocuklar yetiştirme özlemidir. Göçmenlerin gidebilecekleri onca ülke varken özellikle gelişmiş ülkeleri tercih etmelerinin en temel sebeplerinden birini budur.

Göçmen kitlelerin bu tercihi veya arzusu Avrupalı insanı asıl endişelendiren husus bu ilk dalganın kabulünden sonra yeni göç dalgalarının da bu yaşamdan pay almak için yeni göç dalgalarını teşvik edecek olmasıdır (Cohen, 2016: 120).

Bu açıdan değerlendirildiğinde göç, daha iyi bir yaşama olan ihtiyaç ve özenti az gelişmiş ülkelerden daha gelişmiş ülkelere göçü tetiklemeye devam edecektir. Böylece gelişmiş ülkelerin vatandaşları arasında baş gösterecek demoralizasyon, kurulacak yeni yaşam alanları ile biraz daha tetiklenecek ve buraya yapılacak yatırımlar bir sure sonra kendi fakirliklerinin önünü açan sebepleri doğuracağına olan inancı perçinleyecektir. Bu durum Afrika açısından bir mutluluk kaynağı gibi görünse de Avrupalı açısından yeni bir "sendroma" gidişi diğer bir deyişle her iki tarafı etkisine alacak bir çeşit "uluslararası sendroma" dönüşecektir.

Sonuç

Dünya sistemleri kuramına göre göç, kapitalist gelişim sürecinde kaçınılmaz olarak gerçekleşen çözülmelerin ve altüst oluşların doğal bir büyümesidir. Kapitalizm Batı Avrupa, Kuzey Amerika, Okyanusya ve Japonya'daki merkezinden dışa doğru yayıldıkça, dünyanın çok daha büyük bir bölümü ve insan nüfusunun sürekli artan kısmı küresel pazar ekonomisine dâhil olmuştur. Çevre ülkelerdeki toprak, hammadde ve emek pazarların etkisine ve denetimine girdikçe, göç dalgaları kaçınılmaz olarak ortaya çıkmış, bir kısmı da daima yurt dışına kanalize olmuştur. Bu sisteme uygun olarak Arap Baharı da kurgusuna uygun olarak etkisi altına aldığı özellikle Kuzey Afrika'dan büyük kitleleri Sahra altı ülkelerden gelen kitlelerle birleştirerek Avrupa kapılarına kadar sürüklemiştir.

Akdeniz üzerinden sürdürülen bu göç dalgaları, İtalya'ya ulaştıktan sonra Avrupa'nın diğer ülkelerine dağılmakta ve kendilerine yeni yaşam alanları ve iş imkanları bulmak üzere ilticaya kadar varan her türlü sığınma şekline dönüşmüştür. Ancak ilk zamanlarda gelen göçmenlerin azlığı sebebiyle Avrupa'nın ileri sanayi ülkeleri demokrasi ve insan haklarını ileri sürerek bu insanların kucaklanmasını teşvik ederken, gelen kitlelerin her geçen gün biraz daha artması ve sayıların milyonlara dayanmaya başlaması bu sözde demokratik, ancak Arap Baharı'nın da perde arkasından destekçisi olan ülkeleri kaos korkusuyla geri adım atmaya ve göçü durdurarak geldikleri yere itme konusunda bir çok önlem almaya zorlamıştır.

Gelişmiş ülkelerin bir zamanlar sömürdükleri Afrika ve Ortadoğu ülkelerinde kitleleri kendilerinin müreffeh yaşamına özendirici politikalarıyla beyin göçünden, sermaye göçüne kadar her hususu teşvik ettikleri bir dönem artık geride kalmıştır. Buna karşılık kargaşa, terör ve şiddete maruz kalan insan kitlelerinin tercih ettiği yeni göç rotasının nihai hedefini tutturması halinde, hiç beklenmeyen şekilde milyonlarca vasıfsız, eğitimsiz ve aç insanın bu ülkeler tarafından istihdam edilmesine dayalı yeni politikalar gerektireceğinin vermiş olduğu endişe ve toplumda ortaya çıkardığı demoralizasyon karşılıklı travmaların yaşanmasına sebebiyet vermiştir.

Bu travmaların bir sonucu olarak yerelde yaşanan göç sendromunun Akdeniz'i aşarak İtalya üzerinden Avrupa'ya giriş yapan kitlelerin sebep olacağı yeni vakalarla şiddetini değiştirerek daha büyük bir "uluslararası sendroma" sebep olacağı gerçeği Avrupalıları kara kara düşündürmektedir.

Kaynaklar

Baswell, C. (2002). Addressing the causes of migratory and refugee movements: the role of the European Union. Institute for Peace Research and Security Policy University of Hamburg, Germany, Working Paper No. 73.

Cohen, J. H. (2016). Göçmen Dövizlerinin Etkileri ve Göç: Kuramsal Önermeler ve Fırsatlar. *Göç Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 2.

Develi, E. S. (2017). 21. Yüzyılda Göç Olgusu: Uluslararası Göç Teorilerinin Ekonomi Politiği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 22, Göç Sayısı.

Ekici, S. ve Tuncel, G. (2015). Göç ve İnsan. *Birey ve Toplum*, Cilt: 5, Sayı: 9.

Göçer, İ. ve Çınar, S. (2015). Arap Bahari'nin Nedenleri, Uluslararasi İlişkiler Boyutu Ve Türkiye'nin Diş Ticaret Ve Turizm Gelirlerine Etkileri. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* Cilt: 6, Sayı: 10.

Mabogunje, A. L. (1970). Systems Approach to a Theory of Rural-Urban Migration", Geographical Analiysis, Volume: 2, No. 1.

Malkara, F. (2017). *Arap Baharı Sonrası Akdeniz'de Yaşanan Düzensiz Göçün Avrupa Birliği Kapsamında Güvenlik Boyutu ve Uluslararası Hukuk Açısından İncelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, SBE), İzmir.

Massey, D. S. (2016). Göç Kuramlarında Kayıp Halka. *Göç Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 2.

Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A., Oral, J., Belgin, E. ve Çetinkaya, F. (2017). Sosyolojik Bir Olgu Olarak Göç, Tanımı, Nedenleri ve Göç Kuramları. *Turkiye Klinikleri, Public Health-Special Topics*, Cilt: 3, Sayı: 1.

Reichert, J. S. (1981). The Migrant Syndrome: Seasonal U.S. Wage Labor and Rural Development in Central Mexico. *Human Organization*, Vol. 40, No. 1, 40th Anniversary.

Saliji, T. (2018) *Avrupa Birliği Geri Kabul Anlaşmaları: Türkiye Örneği,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, A.Ü. SBE), Ankara.

Skocpol, T. (1974). Wallerstein's World Capitalist System: A Theoretical and Historical Critique. *American Journal of Sociology (AJS),* Volume: 82, No. 5.

Massey, D. S. Arango, J, Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A. ve Taylor, J. E (1993). Theories of International Migration: A Review and Appraisal. Population and Development *Review,* Vol. 19, No. 3.

Yılmaz, E. A. ve Zeren, H. E. (2018). Arap Baharı Sonrası Avrupa Birliği'nin Güvenlik Odaklı Göç Politikaları. *IV. International Caucasus-Central Asia Foreign Trade And Logistics Congress September, 7-8, Didim/Aydın.*

INTERNATIONAL
CONGRESS OF MIGRATION RESEARCHES
ULUSLARARASI G□□ARAŞTIRMALARI KONGRESI
ISBN: 978-605-06728-9-3

Kentsel Alanda Göçmen Perspektifi: Sosyal Uyumu ve Toplumsal Kabulü Yönetmek

Migrant Perspective in Cities: Managing Social Cohesion and Social Acceptance

Tekin Avaner[1]
Leyla Ocaklı[2]
Şahide Nur Ocaklı[3]

Abstract

People in the world have migrated from one place to another both individually and in masses. Especially due to the developments in the Middle East in recent years, the issue of migration has not fallen from the world's agenda. Mass migration movements from the Middle East to Western countries directly affect Turkey and EU countries. In countries exposed to migration movements, the high migrant population affects the society in social life. Inevitably, the sudden increase of the migrant population due to irregular migration causes adaptation problems in social life. Cultural differences that can be seen between migrants and the host country citizens can cause difficulties in social life and cause obstacles for social cohesion and social acceptance of migrants. With the Syrian civil war, in Turkey

Özet

Dünya üzerinde insanlar gerek bireysel gerekse kitleler halinde bir yerden başka bir yere göç etmişlerdir. Özellikle son yıllarda Orta Doğu'da yaşanan gelişmeler nedeniyle, göç konusu Dünya'nın gündeminden düşmemektedir. Orta Doğu'dan Batı ülkelerine doğru gerçekleşen kitlesel göç hareketleri Türkiye ve AB ülkelerini doğrudan etkilemektedir. Yoğun göç hareketlerine maruz kalan ülkelerde göçmen nüfusunun fazlalığı, toplumu sosyal alanda etkilemektedir. Özellikle kitleler halinde meydana gelen düzensiz göçte, ani göçmen nüfusu artışının sosyal yaşamda uyum sorunlarına neden olması kaçınılmazdır. Göçmenler ile ev sahibi ülke halkı arasında görülebilen kültürel farklılıklar, sosyal yaşamda zorluklara neden olurken göçmenlerin sosyal uyumu ve toplumsal kabulüne yönelik engellere

[1] Doç.Dr. Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi, Kamu Yönetimi Bölümü, tekinavaner@hotmail.com
[2] Yüksek Lisans Öğrencisi, Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi, Kriminoloji AnabilimDalı, leyla_ocakli@hotmail.com
[3] Doktora Öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi, Kamu Yönetimi Bölümü, nur_ocakli@hotmail.com

which has received mass migration and hosted millions of migrants, especially migrants and locals who have to live together in cities, have social interaction therefore, prejudice and problems are inevitable among people who are strangers to each other. In this study, social life in cities as a result of international migration and the social cohesion of migrants and obstacles to social acceptance will be explained.

Keywords: Migration, Migrant, City, Social Cohesion, Social Acceptance

yol açabilmektedir. Suriye iç savaşı ile birlikte kitlesel olarak göç alan ve milyonlarca göçmene ev sahipliği yapan Türkiye'de özellikle kentlerde beraber yaşamak zorunda olan göçmen ve yerli halk, sosyal etkileşime girmekte, birbirlerine yabancı olan insanlar arasında önyargı olması ve sorunlar yaşanması kaçınılmaz olmaktadır. Bu çalışmada, uluslararası göç sonucunda kentlerde sosyal yaşam ve göçmenlerin sosyal uyumu ile toplumsal kabul önünde duran engeller incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Göç, Göçmen, Kent, Sosyal Uyum, Toplumsal Kabul

Giriş

Göç, özellikle son yıllarda dünyanın karşı karşıya kaldığı küresel bir sorundur. Birleşmiş Milletler Mülteci Örgütü (UNHCR) verilerine göre 2019 yılı sonu itibariyle 79,5 milyon insan zorla yerinden edilmiş durumdadır (https://www.unhcr.org/data.html). Dünya üzerinde neredeyse her iki saniyede bir kişi çatışma ya da zulüm nedeniyle yerini terk etmek zorunda kalmaktadır. BM Mülteci Örgütü (UNHCR)'ne göre en çok göçmen barındıran ülkeler; Türkiye, Pakistan, Uganda, Almanya ve Sudan'dır (https://www.unhcr.org/figures-at-a-glance.html). Özellikle son yıllarda Orta Doğu'da yaşanan siyasal ve ekonomik problemler insanların kitleler halinde başka ülkelere göç etmelerine neden olmaktadır. Bu bölgede yaşanan savaş, politik ve ekonomik sorunlar nedeniyle insanlar batı ülkelerine göç etmektedirler. Türkiye ve AB ülkeleri bu göç dalgasından en çok etkilenen ülkelerin başında gelmektedir. Yoğun göç dalgasına maruz kalan ülkelerde göç konusu sosyal yaşamı etkilemekte, göçün bir sonucu olarak özellikle kentlerde sosyal yaşam ve göçmenlerin sosyal uyumu konuları toplumu yakından ilgilendirmektedir.

Çalışmada; düzensiz göç ve sosyal uyum arasındaki ilişki, kavramsal ve kuramsal açıdan açıklanmış, son dönemde düzensiz göçün odağında yer alan Türkiye'de, kentlerde yaşanan sosyal uyum sorunlarına ilişkin ülkenin içinde bulunduğu durum, konu hakkında yapılan çalışmalar analiz edilerek anlatılmıştır. Böylece; düzensiz göçün toplumsal uyum boyutu ve buna ilişkin yapılması gerekenlere dikkat çekmek hedeflenmiştir.

Kent ve Kentleşme: Yerelde Mekâna Dair

Kentler toplumun bir yansıması, ekonomik ve toplumsal minyatür bir halidir. Toplumun genel yapısının tüm özelliklerini bir kentte görmemiz mümkündür. Örneğin, İstanbul'da Türkiye'yi, İngiltere'de Londra'yı, İtalya'da Roma'yı ele alabiliriz. Yani kentler yaşanılan toplumun aynasıdır.

Kentsel yaşam ile uygarlık arasında yakınlık mevcuttur. Buna kanıt olarak birçok dilde uygarlık ve kent kelimelerinin birbirine olan benzerlikleri örnek olarak gösterilir. Örneğin; Latin dillerinde uygarlık (civilization) ve kent (city, civitas), Arapçadaki medeniyet, medeni ve kent (medine) gibi sözcükler arasındaki köken benzerliği uygarlıkların kentlerden kaynaklandığını düşündürmüştür (Keleş, 2005: 9-10).

Kent, insanların birlikte yaşama ihtiyacının ortaya çıkmasının sonucudur. İhtiyaçlarını tek başına karşılayamayan insan, bu ihtiyaçlarını karşılayabilmek için sosyal ilişkiler oluşturmayı çözüm olarak görmüştür. İnsanların birlikte yaşama gereksinimi yerleşim olgusunun temelini oluşturmaktadır. Bu toplumsal karakterin sonucu olarak kentler ortaya çıkmıştır (Kaya, 2017: 4).

Kent, karmaşık bir kavramdır, bunun nedeni her disiplinin kendi içinde bir tanımlama yapmış olmasıdır. Bu nedenle kent tanımı literatürde geniş bir biçimde yer alır. Bu karmaşıklığı gidermek için kent tanımındaki yelpazenin damıtılarak geniş ve dağınık kaynaklar yeni bir çerçeveye oturtulmalıdır (Harvey, 2009: 27-30). Kenti neyin oluşturduğu sorusunana yanıt aranırken daha çok mekân ve demografik ölçütler ele alınmaktadır. Bookchin (2014: 20), kenti tanımlarken tarihi süreç içinde ele almak gerektiğini ileri sürer. Ona göre kent, "*bazı önemli toplumsal potansiyellerin, bunların gelişim evrelerinin, geleneklerin, kültürün ve yerleşik bir insan topluluğuna ait özelliklerin birikimci gelişimini ya da diyalektiğini içerir.*" Kentte insan ilişkileri, aile gibi biyolojik olgulara dayanmakla birlikte zaman içinde komşuluk gibi belirgin toplumsal olgulara dönüşmüştür. Böylece seküler kurumsallaşmaların ortaya çıkması ve yenilikçi kültürel ilişkilerin hızla geliştiği görülmüştür. Yani; kent önce biyolojik yakınlığın oluştuğu ve zaman içinde bu yakınlığın toplumsal bir hale dönüştüğü sahneydi. Kent, etnik bir grubun seküler yurttaşlara bununla beraber dar görüşlü bir kabileyi evrensel bir yurttaşlar kitlesine dönüştürmeyi başarabilen alandır. Artık kent ile "yabancı" birinin veya "grup dışından kimsenin" bu topluluğa üye olması için ortak bir ataya veya efsanevi bir kan bağına gerek duyulmamaktadır. Kent insanlığın biyolojik mirasının yaratıcılığını ihlal ederek yeni bir toplumsal evrimi gerçekleştirmiştir (Bookchin, 2014: 21).

Keleş (2013: 31), dar anlamda kentleşmeyi demografik olarak ele almakta; kentlerin sayısının ve kentlerde yaşayan nüfusun artışı olarak tanımlamaktadır. Ancak bu tanım yetersizdir çünkü kentleşme bir toplumun ekonomik ve toplumsal yapısındaki değişmelerden meydana gelmektedir. Bu nedenle kentleşmeyi tanımlarken nüfus hareketine neden olan ekonomik ve toplumsal değişimlere yer vermek gerekmektedir. Tüm bunlara bağlı olarak geniş anlamda kentleşme şu şekilde tanımlanabilir; Sanayileşme ve ekonomik gelişmeye bağlı olarak kent sayısında artış yaşanması ve bugünkü kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, örgütlenme oranını arttıran, uzmanlaşma ve iş bölümünü sağlayan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere neden olan bir nüfus birikimi sürecidir. Bu tanım üzerinden bakıldığında kentleşme sayılardan ibaret değildir. İnsan yaşamını doğrudan veya dolaylı etkileyen birçok değişimi de beraberinde getirmiştir. Ekonomik değişimlerin kentleşme üzerinde diğer ögelerden çok daha fazla etkisi bulunmaktadır. Bu nedenle kentleşme tarımsal üretimden daha ileri bir üretim düzeyine geçiş olarak tanımlanabilmektedir. Ekonomideki bu değişim üretim denetim işlerinin kentlerde yoğunlaşmasına ve böylece kentlerin büyümesine, heterojen bir yapıya dönüşmesine yol açmıştır (Keleş, 2013: 31-32). Kentleşme hareketleri dört boyutuyla ele alınmaktadır. Bunlar; ekonomik, teknolojik, siyasal ve sosyopsikolojiktir (Keleş, 2013: 31-35). Bu dört boyutu birbirinden ayırmak mümkün değildir, her biri diğerinden etkilenen birbiri içinde olan etmenlerdir.

Kentlerde Göç ve Sosyal Uyum

Bir kişinin veya bir grup insanın uluslararası bir sınırı geçerek veya bir devlet içinde yer değiştirmesi (Perruchoudve Redpath, 2013: 35) olarak tanımlanan göç olgusuna konu olan insanların gerçekleştirdiği bu yer değiştirme hareketleri gönüllü ya da zorunlu sebeplerle ortaya çıkabilmektedir (TBMM, 2018: 240). Düzensiz göç ise bir ülkeye yasadışı giriş yapmak, bir ülkede yasadışı şekilde kalmak veya yasal yollarla girip yasal süresi içerisinde çıkmamak olarak tanımlanmaktadır (https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-hakkinda).

Son yıllarda Dünya'da yaşanan birçok siyasal, ekonomik ve toplumsal olumsuzluklar insanların kitleler halinde göç etmelerine neden olmaktadır. Özellikle Orta Doğu'da yaşanan çatışmalar, insanların ülkelerini terk ederek Batı ülkelerine göç etmelerine neden olmakta, böylece Akdeniz'i bir göç bölgesi haline getirmektedir. Göç hareketlerinin yoğunluğu, göç alan ülkelerde göçmen nüfusu artışına neden olmakta ve bu durum ülkelere ve ülke halkına birtakım sorumluluklar yüklemektedir. Özellikle son dönemde Suriye'de yaşanan çatışma ve savaş ortamı nedeniyle 5 milyona yakın Suriyeli Türkiye'ye göç etmiştir ve bahse konu Suriyeli göçmenlerin %96'sından fazlası kamplar dışında yaşamaktadır (Önder, 2019: 125).

Bu durum bazı sosyal problemlere neden olabilmektedir. Zira daha önce birlikte yaşamaya alışık olmayan, farklı kültürlerden gelen ve birbirine yabancı olan insanların birden bir arada yaşamaya başlamasının toplumsal birtakım sorunları da beraberinde getirmesi oldukça doğaldır. Bu kapsamda, özellikle kentlerde sosyal uyum olgusu karşımıza çıkmaktadır.

Sosyal uyumu açıklayan birkaç bileşen olmakla birlikte bunlardan ilki isteklilik/gönüllülük bileşenidir. Sosyal uyumda gönüllülük, toplum üyelerinin birlikte yaşamak için yapmak zorunda olduğu görevlerini kişilerin birbirleri ile işbirliği içerisinde yerine getirmesidir. Bu noktada sosyal uyumun sosyal benzerlik, homojenlik, ortak değer ya da ortak düşünceler olarak değerlendirilmesi doğru değildir. Zira, birbirine benzemeyen, değerleri farklılık gösteren, heterojen toplumların birlikte yaşama konusunda işbirliği içerisinde uyumlu bir şekilde yaşamaları sosyal uyumun ikinci bileşenini ifade eder. Burada aslolan toplum üyelerinin birbirine benzemesi değildir. Sosyal uyum, farklılıkları birleştirir ve kullanır, dışlamaz. Üçüncü bileşen ise sosyal uyum ve liberal sosyal değerler arasındaki yakınlık olup sosyal uyum ile liberal sosyal değerlerin bir döngü içerisinde olduğu düşünülmektedir. Liberal sosyal değerler; BM İnsan Hakları Sözleşmesinde ifade edilen özgürlük, eşitlik, hoşgörü, kanunlara saygılı olma gibi konuları kapsamaktadır ve bir kişi hoşgörülü olur, kanunlara saygı duyar ve toplumdaki diğer insanların da bu yönde eğilimi olduğuna dair bir güven duyarsa, toplumla işbirliği içerisinde olması daha muhtemel olacaktır. Böylece, hoşgörü ve haklara saygı, karşılıklı tolerans ve işbirliğini kuvvetlendireceğinden hükümetlerin sürdürülebilir bir toplumsal dayanışma adına bu üç bileşenle birlikte sosyal uyum için politika üretmeye yönelmesi toplumsal huzuru sağlamaya oldukça değerli katkılar sağlayacaktır (Stanley, 2003: 8-10).

Sosyal uyum söz konusu olduğunda Goffman ve Goffman'ın "damga" olgusundan bahsetmek gerekir. Damga terimi, Goffman'ın tabiriyle insanı itibarsızlaştıran bir sıfattır. Damgalama, toplum yapısına göre değişebilmekle birlikte ve fiziki, ruhsal/davranışsal ve etnolojik sebepler damgaya neden olabilir. Bu durumda üç damga tipinden bahsetmek mümkündür. Birincisi beden bozuklukları ve fiziki deformasyonlar kişinin toplumda dışlanmasına sebep olabilir. İkinci olarak ise sapkınlık, ahlaksızlık,

hapis yatma, ruhsal bozukluklar gibi durumlar damgalama sebebidir. Son olarak ise ırk, din gibi etnolojik olgular bir toplumda damgaya sebep olabilir (Goffman, 2018, ss. 29-31).

Göçmenlerin toplumda ötekileştirildiği ve dışlandığından hareket eden Damgalama Kuramına göre, toplumda güvensiz ve istenmeyen ilan edilen gruplar suça daha yatkın hale gelmektedir ve toplumda onlara karşı duyulan suç korkusu daha yüksek düzeyde algılanmaktadır. Göçmenler bu grupta yer almakta ve toplumda göçmenlerin, çoğu zaman, sosyal düzensizliğin nedeni olduğu düşüncesi yer almaktadır. Dışlanan ve ötekileştirilen göçmenler, suç oranı yüksek çöküntü alanlarında yaşadıklarından toplum tarafından daha kolay bir biçimde suçlu olarak damgalanmaktadırlar (Karasu, 2018: 336).

Belirli bir damga kategorisine mensup insanların bir şekilde bir araya gelmeye eğilimli oldukları ve etkileşim halinde oldukları, böylece gruplar oluşturabildikleri görülmektedir (Goffman, 2018: 54). Toplum tarafından damgalanan bu insanlar, kendileri gibi damgalı olan ve kendisini anlayabilen diğer damgalılarla yakınlaşıp sosyal çevre oluşturma, dahası damgalarını içselleştirerek bu yönde bir yaşam biçimi oluşturma ihtimalleri olmaktadır. Etnik ve kültürel farklılıklar nedeniyle toplum tarafından yabancılaştırılan göçmenler de kendilerini toplumdan dışlanmış hissedebilirler. Bu durum sosyal uyumun önünde büyük bir engel olarak karşımıza çıkar. Bu sebeple göçmenlerin kendilerini etiketlenmiş hissetmemeleri için sosyal yabancılaşmayı engellemek gerekmektedir. Bunu başarabilmek için ise "zenofobi" ile mücadele etmek gerekir.

Zenofobi, göçmenlere ve yabancı olarak algılananlara karşı bir tür davranışsal, duyusal ve tutumsal önyargı olup (Yakushko, 2009: 43), topluma veya ulusal kimliğe yabancı veya yabancı oldukları algısına dayanarak, insanları reddeden, dışlayan ve sıklıkla aşağılayan tutumlar, önyargılar ve davranışlar olarak tanımlanmaktadır (https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/networks/european_migration_network/glossary_search/xenophobia_en). Zenofobi; 'yabancı' ve 'fobi' anlamlarına gelen 'xenos' ve 'phobos' Yunanca kelimelerinden türetilmiştir. Hoşgörüsüzlük ve zenofobi, politika yapıcılar ve devletler için zorluk oluşturmaktadır. Zenofobinin uluslararası göç ve insani kalkınma arasındaki ilişkiye zarar verdiği şüphesizdir. Uluslararası göçün ekonomik ve sosyal faydalarını en üst düzeye çıkarmanın hem göçmen hem de ev sahibi nüfusu birçok farklı şekilde olumsuz etkilemesinin önündeki en büyük engellerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Göçmenlere ve mültecilere yönelik artan zenofobi düzeyleri, bu grupların kırılganlığını ve sömürüsünü artırarak göçmen ve göçmen olmayan nüfus arasında uzun vadede eşitsizliklere yol açar. Daha geniş anlamda, zenofobi insan eşitliği, sosyal adalet ve uyum ilkelerini baltalamaktadır (Crush and Ramachandran, 2009: 3-4).

Yabancılardan ve onların kültürel yaşamlarından korkma olarak zenofobi gerek bir ülkede bulunan göçmenler gerekse ev sahibi ülke vatandaşlarının birbirleri ile kaynaşması ve uyum içerisinde yaşamalarını engellemekte ve bu iki grup arasında önyargılara neden olmaktadır. Böylece bu durum toplumda sosyal uyumun sağlanmasını zora sokmaktadır.

Göçün uyum üzerinde etkileri, göçmenlerin ve yerli halkın birbirleriyle ne kadar iyi geçindiklerine dair algılarıyla tanımlanan, göçün yerleşim yerlerini sosyal alanda nasıl etkilediği ile ilgili olan, komşuluk ve sosyal gruplar arasındaki saygı ve etkileşimi önemseyen değişkenlerdir (Saggar vd., 2018: 64). Diğer yandan, Honnett'e göre, toplumda karşılıklı tanıma sosyal uyum için önemlidir. Karşılıklı tanıma sevgi, hak ve dayanışma ile mümkündür. Bu bağlamda, sevgi ve arkadaşlık kendini

gerçekleştirme ve sosyal uyum için önemlidir. Dolayısıyla, özellikle erken çocukluk döneminde, sevgi ve dostluk kazanmak kendine güven sağlar (Göksel, 2019: 66).

Toplumda sosyal uyum, göçmenler ve yerli halk arasında devam eden etkileşimlerin, göçmenlerin ve toplulukların birbirlerine uyum sağladıkları dinamik, sürekli bir değişim sürecinin ürünüdür. Bütünleşmiş bir toplum, bu toplumdaki bireylerin kendilerini ve diğerlerini ırksal veya etnik anlamda en az algıladıkları zaman ve bu özelliklerin fırsatlar ve yaşam şansı üzerinde çok az etkisi olduğunda, yaşam kalitesi endişeleri göçmenlerle ilgili sorunları içermediğinde gerçekleşmiş sayılır (Saggar vd., 2018: 18).

Bir yerden başka bir yere göç eden insanlar gittikleri yerlere kültürlerini de götürmektedirler. Göç ettikleri ülkelerde farklılıklarını yaşayabilecekleri bir ortama sahip olmaları sosyal uyumları açısından oldukça önemlidir. Göçün öznesi insan olduğu için ve insan da sosyal bir varlık olduğu için onları kültürleri ve değerleri ile değerlendirmek gerekir. Türkiye'den Almanya'ya giden işçiler için ünlü İsviçreli yazar Marx Frisch'in "Biz işgücü çağırdık, insanlar geldi." sözü göçmenlere toplumda ayrılan yeri gözler önüne sermektedir (Keskinel ve Doğan, 2020: 54). Göçmenler bir makine değil, hayatın her alanında yer alma hakkı olan sosyal bir varlıktır. Almanya'nın işgücü talebine karşılık Türkiye'den Almanya'ya çalışmak için giden işçilerin sosyal hayata karışmaları onların doğal hakkı olmakla birlikte farklı bir kültüre sahip yabancı bir ülkede tutunabilmek için sosyal uyumu gerçekleştirmek her iki taraf için de başarılması gereken bir durumdur.

Almanya'da yaşayan Türk göçmenler ile ilgili Şahin tarafından yapılan çalışmada (Şahin, 2010: 116-117); eğitim düzeyi yüksek Türklerin Alman kültürüne daha fazla uyum sağladıkları, herhangi bir işte çalışanlardan çalışmayanlara doğru gidildikçe ise Türk kültürünü benimseme düzeyinin yükseldiği görülmektedir. Bu durumunu eğitimin yeni kültüre uyum sağlamayı kolaylaştırması ve yeni sosyal çevreye katılımı artırması, etnik kültüre alternatif yaşam alanlarının keşfi ile ilgili olduğu şeklinde açıklamak mümkündür. Bir toplumda yaşayan göçmenler, eğitim düzeyleri yüksek olduğunda ve uzmanlık gerektiren alanlarda çalışmaları durumunda toplum tarafından daha yüksek düzeyde kabul görmektedirler. Aynı şekilde göçmenlerin çalışma durumu ve eğitim düzeyinin yüksek olması, onların yaşadıkları topluma ayak uydurmalarını ve toplum yapısını benimsemelerini kolaylaştırmaktadır. Bu doğrultuda, eğitimin toplumsal kabul ve sosyal uyum üzerine olumlu etkisi olduğu görülmektedir.

Batı ülkelerinde farklı etnik ve kültürel kökenlere sahip göçmen nüfusun artması, ev sahibi ülke vatandaşlarının ulusal güvenlik ile ilgili endişe duymalarına neden olmaktadır. Nitekim 11 Eylül ve 2005 Londra Metrosu saldırıları, göçün ulusal güvenliğe bir tehdit oluşturduğu yönündeki düşünceleri kuvvetlendirmiştir (Göksel, 2019: 14).

Öte yandan, eğitim düzeyi, insanların tutumlarını değiştirme veya şekillendirme konusunda da önemli bir role sahiptir. Yükseköğrenim gören insanlar, daha az eğitimli olanlara göre mültecilerle daha kolay empati kurabilmektedirler. Ayrıca, yükseköğrenim gören insanlar, farklı etnik ve kültürel gruplara karşı daha açık görüşlü olabilmektedir. Buna ek olarak, lisansüstü öğrenimini tamamlamış kişiler mültecilere yönelik daha az tehdit algılayabilmektedir. Buna karşılık şehirlerde yaşayan ve ilk ve orta öğrenim mezunu insanların çoğunlukla kalıcı işleri olmadığından farklı bir bakış açısı geliştirebilmektedirler. Bu, algılanan tehditler ve zenofobi arasındaki ilişki göz önüne alındığında, tehdit algılarını artırabilir ve daha sonra yabancı düşmanlığı yaratabilir (Padır, 2019: 74). Türkiye'de yapılan bir araştırmanın bulgularına göre, düşük ekonomik gelire sahip insanlar, Suriyeli mültecilere hem orta

hem de yüksek ekonomik gelir gruplarına göre daha fazla zenofobik eğilim göstermektedirler. Bu kapsamda, insanların ekonomik durumları hakkında ne kadar olumsuz algılara sahip olurlarsa, dış gruplara karşı olumsuz tutumlar göstermelerinin de o ölçüde fazla olduğu sonucuna varmak mümkündür (Padır, 2019: 75).

Göç alan toplumlarda göçmenlere yönelik kimi kaygılar mevcut olup bu durum ev sahibi ülke vatandaşlarının göçmenlere büyük oranda kültürel mesafe koymalarına neden olmaktadır. Özellikle göçmenlerin istihdamı düşürdüğü düşüncesi mevcut olup bu sebeple insanlar gelir kaybı kaygısı yaşamakta, ayrıca göçmenler nedeniyle ev fiyatlarında yaşanan yükselmeye bağlı olarak da ekonomik kaygı duymaktadırlar. Bunun yanında göçmenlerin devlete fazladan yük getirdiği ve kamu hizmetlerinde aksamalara neden olduğu düşüncesi yaygındır. Ayrıca toplumda göçmenlerin bazı hastalıkların yayılması ve suç işlenmesinin nedeni olarak görülmeleri de onlara karşı güvensizlik ve tepki oluşturmakta, bu da göçmenlerin sosyal uyumunu güçleştirmektedir (Tunç, 2015: 43).

Göçmenlerin hepsini potansiyel suçlu saymak gerçekçi bir değerlendirme olmasa da Batı Dünyasında 11 Eylül sonrası başta Müslüman göçmenler olmak üzere göçmenlere karşı çok ciddi bir düşmanlık ve ayrımcılık söz konusudur. Göçmenlerin yaşadıkları sosyal, kültürel ve ekonomik sorunlar göz ardı edilerek toplum içinde artan nefret ve suç korkusuyla birlikte göçmenler ötekileştirilmektedir (Karasu, 2018: 337).

Göçmenlere karşı duyulan suç korkusu, toplumda onlara yönelik tepki oluşmasına neden olmaktadır. Göçmenlerin suç işleme potansiyelinin fazla olduğu ya da suç işlemek amacıyla başka bir yere göç ettiği varsayımı toplumda oldukça yaygındır. Bu durumda Türkiye'de görülen mahkemelerde Türk vatandaşı ve yabancı uyrukluların mahkûmiyet, sanık ve mağdur/müşteki oranlarını incelemek yerinde olacaktır. Tablo 1'de Adalet Bakanlığının 2018 istatistikleri yer almaktadır. Buna göre (T.C. Adalet Bakanlığı, 2019: 90,105); 2018 yılında 1.925.696 Türk vatandaşı, 31.105 yabancı uyruklu kişi mahkûm edilmiş iken 4.054.693 Türk vatandaşı, 136.489 yabancı uyruklu kişi sanık sıfatıyla mahkemeye çıkmıştır. Aynı yılda 1.725.851 Türk vatandaşı, 106.545 yabancı uyruklu kişi mahkemede mağdur ya da müşteki sıfatıyla yer almıştır. TÜİK verilerine göre 2018 yılında Türkiye'nin nüfusu 82.003.882'dir. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü 2018 yılı verilerine göre ise Türkiye'de 3.6 milyon geçici koruma, 400 bin uluslararası koruma altında yabancı bulunmakta olup ikamet iznine sahip yabancılarla beraber toplamda 5.2 milyonu aşkın yabancı Türkiye'de yaşamaktadır (Yakar ve Südaş, 2019: 131). Bu veriler ışığında; 82 milyon Türkiye nüfusu ve 5.2 milyon yabancı nüfus içerisinde mahkumiyet, sanık ve mağdur/müşteki yaklaşık oranlarına bakıldığında 2018 yılında mahkumiyet alan Türk vatandaşı oranı %0,02 iken yabancı uyrukluların mahkumiyet oranı %0,006'dır. Aynı yılda sanık olarak mahkemeye çıkan Türk vatandaşı oranı %0,06 iken yabancı uyruklu sanık oranı %0,03'tür. Son olarak mahkemelerde mağdur ya da müşteki sıfatıyla bulunan Türk vatandaşı oranı %0,02 iken yabancı uyruklularda bu oran Türk vatandaşları oranı ile aynı olup %0,02 oranında gerçekleşmiştir. Oranlara bakıldığında, yabancı uyrukluların sanık ve mahkûmiyet oranları Türk vatandaşlarına göre oldukça düşük iken mağduriyet oranları Türk vatandaşları ile aynı seviyededir. Bu durum göçmenlerin suç işleme eğiliminden çok mağdur olma durumlarının daha fazla olduğunu göstermektedir. Bu noktada sanıldığı gibi göçmenlerin suç işleme eğiliminde oldukları söylenemez.

Tablo 1. 2018 Yılı Mahkûmiyet, Sanık ve Mağdur/Müşteki İstatistikleri

	TOPLAM	TC	YABANCI UYRUKLU	TÜZEL KİŞİ	BİLİNMEYEN
MAHKÛMİYET	**1.958.081**	1.925.696	31.105	1.199	81
SANIK	**4.241.942**	4.054.693	136.489	49.695	1.065
MAĞDUR VEYA MÜŞTEKİ	**2.279.735**	1.725.851	106.545	446.482	857

Kaynak: Adalet Bakanlığı 2018 yılı Adalet İstatistikleri Raporu, s.90,105.

Tablo 2'de yer alan Adalet Bakanlığının 2019 yılı istatistikleri incelendiğinde ise (T.C. Adalet Bakanlığı, 2020: 90,105); Türk vatandaşı ve yabancı uyruklu kişilere ilişkin sayıların 2019 yılında bir önceki yıla göre %0,8 ile %0,10 arasında artış gösterdiği görülmektedir. Bu kapsamda, 2019 yılında bahse konu sayılarda görülen artış birbirine yakın olup, oranlar 2018 yılı ile benzer özellik göstermektedir.

Tablo 2. 2019 Yılı Mahkûmiyet, Sanık ve Mağdur/Müşteki İstatistikleri

	TOPLAM	TC	YABANCI UYRUKLU	TÜZEL KİŞİ	BİLİNMEYEN
MAHKÛMİYET	**2.082.514**	2.046.530	35.844	38	102
SANIK	**4.493.713**	4.246.051	163.268	83.335	1.059
MAĞDUR VEYA MÜŞTEKİ	**2.462.912**	1.833.173	134.330	494.618	791

Kaynak: Adalet Bakanlığı 2019 yılı Adalet İstatistikleri Raporu, s.90,105.

Göçmenlerin sosyal uyumu, 3 boyutu olan bir süreçtir (Crisp, 2004: 1-2); Bunlardan ilki göçmenlere ev sahibi devlet tarafından yasal olarak geniş bir yelpazede hak ve yetkiler tanınmasıdır. İkinci olarak, göçmenlerin devlet yardımı ya da insani yardımlara bağımlı olmadan kendini gerçekleştirebileceği sürdürülebilir ekonomik yetkinliğe sahip olmaları uyumun kolaylaşmasını sağlayacaktır. Son olarak ise göçmenlerin ev sahibi ülke vatandaşları arasında güvenle yaşayabileceği sosyal bir sürecin oluşumu gerekir. Tüm bu süreçlerin oluşumunda hem göçmenlerin hem de ev sahibi ülke vatandaşlarının çabası ve hassasiyeti gereklidir.

Göç olgusu sadece göç eylemini gerçekleştiren kimseleri değil, göç edilen ülkedeki toplum yaşamını da derinden etkileyen iki taraflı bir olgudur. Ülkelerini terk ederek yabancı bir yerde yeni bir yaşam kurmaya çalışanlar, birçok sorunla mücadele etmek zorunda kalabilmektedirler. Bunların başında yalnızlık, sosyal izolasyon, yabancılık, özlem, değersiz hissetme gibi birçok duygusal zorluk gelmektedir. Bu noktada, farklı kültürel yapıya sahip toplumların bir arada yaşayabilmeleri ancak birbirlerinin farklılıklarını kabullenmeleri ile mümkün olacaktır. Bu bağlamda, sosyal uyum için göç edilen ülkenin üzerine önemli görevler düşmekte, etkin uyum politikaları uygulamalarının hayata geçirilmesi gerekmektedir (Keskinel ve Doğan, 2020: 54).

Bu kapsamda, yoğun düzensiz göç hareketlerine maruz kalan ve milyonlarca düzensiz göçmene ev sahipliği yapan Türkiye, yabancılarla ilgili iş ve işlemlerinin yürütülmesi için 04.04.2013 tarihinde kabul ettiği 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nda uyum konusuna da yer

vermiştir. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nda uyum ile ilgili hükümler şu şekildedir (YUKK, 2013):

> "Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, ülkenin ekonomik ve mali imkânları ölçüsünde, yabancı ile başvuru sahibinin veya uluslararası koruma statüsü sahibi kişilerin ülkemizde toplumla olan karşılıklı uyumlarını kolaylaştırmak ve ülkemizde, yeniden yerleştirildikleri ülkede veya geri döndüklerinde ülkelerinde sosyal hayatın tüm alanlarında üçüncü kişilerin aracılığı olmadan bağımsız hareket edebilmelerini kolaylaştıracak bilgi ve beceriler kazandırmak amacıyla, kamu kurum ve kuruluşları, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler ile uluslararası kuruluşların öneri ve katkılarından da faydalanarak uyum faaliyetleri planlayabilir. Yabancılar, ülkenin siyasi yapısı, dili, hukuki sistemi, kültürü ve tarihi ile hak ve yükümlülüklerinin temel düzeyde anlatıldığı kurslara katılabilir. Kamusal ve özel mal ve hizmetlerden yararlanma, eğitime ve ekonomik faaliyetlere erişim, sosyal ve kültürel iletişim, temel sağlık hizmeti alma gibi konularda kurslar, uzaktan eğitim ve benzeri sistemlerle tanıtım ve bilgilendirme etkinlikleri Genel Müdürlükçe kamu kurum ve kuruluşları ile sivil toplum kuruluşlarıyla da iş birliği yapılarak yaygınlaştırılır".

Türkiye'de yaşayan Suriyeli göçmenlere yönelik toplumda zaman zaman tepkiler oluşsa da toplumsal kabul düzeyinin yüksek olduğu görülmekte olup bu durumu onların savaş mağduru olmaları nedeniyle Türk toplumunda onlara karşı insani hassasiyetin oluşmasıyla açıklamak mümkündür. Fakat Türk toplumunda Suriyelilerin "misafir" olduğu ve bu anlamda uyum göstermek zorunluluğu içinde bulundukları görüşü oldukça yaygındır. Burada "misafirlik" kavramının büyük ölçüde bir "sınırlama" kavramı olarak dile getirildiği dikkat çekicidir (Erdoğan, 2014: 5,20). Bu durumda, Suriyelilerin savaş nedeniyle yaşadıkları mağduriyet, Türk toplumunda temel insan haklarına duyarlılık olarak karşı bulsa da onların birer misafir olduğu ve ev sahibi toplumun düzenine duyarlı olmaları gerektiği düşüncesi oldukça yaygındır.

Türkiye'de son yıllarda yaşanan düzensiz göçten en çok etkilenen kentlerden birisi olan Şanlıurfa'da yapılan araştırmada, halka "Suriyeli Sığınmacılar Şanlıurfa'da Ne Tür Sorunlara Yol Açmaktadır?" sorusu sorulmuştur. Katılımcıların verdiği cevaplar içerisinde işsizliğin yaygınlaştığı ve kentin ahlak yapısının bozulduğu görüşleri öne çıkmış, kira ve ev fiyatlarındaki artış, kentteki kamu hizmet yükünün artması, dilenci sayısının artması, işçi ücretlerinin düşmesi, kalabalık ve gürültünün artması, kavga sayısının artması ve başıboş gezen kişilerin ortaya çıkması gibi görüşler yer almıştır. (Karasu, 2018: 341).

Milyonlarca göçmene ev sahipliği yapan Türkiye'de göçmenlerin, ülkenin sınırlı kaynakları göz önünde bulundurularak yerli halk tarafından bir tehdit olarak algılanması muhtemeldir (Padır, 2019: 11). Farklılıklara çabuk uyum sağlayabilen genç ve çocuk nüfusun varlığı, özellikle sınır illerde yerel halk ile aynı etnik köken veya mezhebe sahip olan Suriyelilerin toplumsal kabulü daha hızlı olabilmekte bu durum bu yönüyle sürecin güçlü yönünü oluşturmaktadır. Fakat toplumda oluşan risk/tehdit algılarına bakıldığında kendi içerisinde toplumsal tehdit algıları, bireysel tehdit algıları, kente yönelik tehdit algıları ve Suriyelilere yönelik tehditler olarak sınıflandırmak mümkündür (Tunç, 2015:45). Göçmen karşıtlığı ve göçmenlerin ulusal kimliğe yönelik bir tehdit olarak algılanmaları, onların kim olduklarından, özellikle de etnik ve kültürel özelliklerinden beslenmektedir. Bu tehdit algısı aynı zamanda demografik dengeye de bağlı olup dengesiz dağılım durumunda tehdit algısı daha fazla hissedilir (D'Ancona, 2015: 570).

Göçmenlerin sosyal uyumu ve toplumsal kabulünde önemli bir etken de medyanın göçmenlere yönelik yaptığı haber ve göçmenlere yönelik kullandığı dildir. İspanya'da yapılan bir çalışma, medyada

göçmenlerle ilgili yapılan haberlerin toplumun göçmenlere olan bakışını etkilediğini göstermiştir. Zira, medyada göçmenlere yönelik yer alan olumsuz haberlerin toplumda göçmen karşıtlığını tetiklediği, aksine göçmenlere yönelik haberlerin zamanla medyanın gündeminden düşmesi ve azalmasıyla da göçmenlerin bir tehdit unsuru olarak görülmeleri ve toplumdaki göçmen karşılığının azaldığı görülmüştür. Ayrıca medya ve siyasi söylemlerde aktarılanların, göç imajı ve toplumda şekillenen algı üzerinde oldukça yönlendirici olduğu, toplumun göçmenleri tehdit olarak algılamasında rolünün büyük olduğu tespit edilmiştir (D'Ancona, 2015: 583-584).

Ülkemizde ise Elazığ'da yapılan ve Suriyeliler hakkında çıkan haberlerin, onların yoğun olarak yaşadığı bir mahallede ikamet eden ve yine Suriyelilerin daha az yaşamayı tercih ettikleri bir mahallede ikamet eden yerel halk üzerindeki etkisinin araştırıldığı bir çalışmada (Budak vd., 2017: 547); Suriyelilerin seyrek olarak ikamet ettiği mahalledeki halkın, medyada çıkan haberlerden etkilenerek Suriyelileri birçok sorunun sorumlusu olarak algıladıkları görülmektedir. Diğer taraftan, Suriyelilerin yoğun olarak yaşadığı mahallede ikamet eden yerli halkın, medyadaki haberlerin yalan ve abartılı olduğu, Suriyelilerin medyada çıkan haberlerden dolayı toplum tarafından olumsuz bir etiket taşıdığını düşündükleri görülmüştür. Böylece, medyada çıkan haberlerin, göçmenlerle iç içe yaşamayan veya sığınmacılar hakkında çok fazla bir bilgisi olmayan toplumsal kesimi oldukça olumsuz bir şekilde etkilediğini söylemek mümkündür. Bu bağlamda, medyanın toplumu etkileme gücü göz önüne alındığında, göçmenlerin sosyal uyumu ve toplumsal kabulüne ilişkin daha sorumlu davranması gerektiği değerlendirilmektedir.

Sonuç

İnsanlar çeşitli nedenlerle bir yerden başka bir yere göç etmektedirler ve insanlık var olduğu sürece göç eylemi de var olmaya devam edecektir. Zorunlu ya da gönüllü olsun tüm göçler gerek göç eden kişileri gerekse göç edilen yerlerdeki insanları birçok yönden etkilemektedir. Göçün öznesinin insan olması ve insanın da sosyal bir varlık olması göçün evrensel yanını göstermektedir. Bir yerden başka bir yere göç eden insanlar ile göç edilen yerlerdeki insanlar arasında sosyal etkileşim kaçınılmaz hale gelmektedir. Göçmenler ile yerli halk arasında kültürel farklılıklar olması doğaldır ve sosyal etkileşim sırasında bu kültürel farklılıklar kimi zaman sosyal uyumu olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Yapılan çalışmalarda göçmenlere karşı gelişen olumsuz tepkilerin nedenleri arasında işsizliğin artması, göçmenlerin gürültü yaptıkları, toplum ahlakına uygun davranmadıkları, kavga çıkardıkları, suç işleme potansiyellerinin fazla olduğu gibi görüşlerin yer aldığı görülmektedir. Fakat anılan bu olumsuz davranışların sadece göçmenlere mal edilmesi doğru değildir. Halkın göçmenlere yönelik şikâyetçi olduğu konular yerli halk söz konusu olduğunda aynı oranda tepkilere yol açmayabilir. Örneğin bir göçmenin yaptığı gürültü ile aynı yerde yaşayan yerli halktan bir kişinin yaptığı gürültü aynı oranda tepki çekmeyebilir. Zira yabancı olduğu için göçmenin neden olduğu gürültünün daha çok dikkat çekmesi olasıdır. Göçmenlerin çoğu zaman halk tarafından misafir olarak görülmesi, onların sosyal hayatta ve iş hayatında daha az yer almaları gerektiği düşüncesine neden olabilmektedir. Toplumda insanlar arasındaki uyumsuzluk birbirlerine karşı olan önyargı ve empati eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Sosyal uyum tek taraflı olmayıp karşılıklıdır ve gerek göçmenler gerekse yerli halkın birlikte başarması gereken bir olgudur. Bu düşünce toplumda yer ettiği sürece sosyal uyumun elde edilmesi daha olası görülmektedir. Devletlerin ise özellikle kadın ve çocuklara yönelik eğitim ve projeler

üretmesi de toplumun birbirini tanıması, birbirinin kültürüne saygı duyması, önyargıların aşılması ve sosyal uyumun gerçekleştirilmesi açısından olumlu sonuçlar vereceği söylenebilir.

KAYNAKÇA

6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (04 Nisan 2013). https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6458.pdf

Boochin, B. (2014). Kentsiz Kentleşme Yurttaşlığın Yükselişi ve Çöküşü. (Çev. B. Özyalçın). Sümer Yayıncılık, İstanbul.

Budak, P., Demir, M.S., Tan, M., Sarı, M. (2017). Yerel Halkın Algısında Suriyeli Sığınmacılar ve Toplumsal Etkileri: Elazığ İli Örneği. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5(62), 543-564.

Crisp, J., (2004). 'The local integration and local settlement of refugees: a conceptual and historical analysis', New Issues in Refugee Research, Working Paper No.102, UNHCR: Geneva.

Crush, J. and Ramachandran, S. (2009). "Xenofobia, International Migration and Human Development". New York: United Nations Development Programme. Human Development Reports Research Paper 2009/47.

D'Ancona, M. Á. C. (2015). Immigration as a threat: Explaining the changing pattern of xenophobia in Spain. Journal of International Migration and Integration, 17(2), 569-591. doi: org/10.1007/s12134-015-0415-3

Data, https://www.unhcr.org/data.html, Erişim tarihi: 07.08.2020.

Düzensiz Göç Hakkında, https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-hakkinda, Erişim tarihi:10.08.2020.

Erdoğan, M.M. (2014). Türkiye'deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum Araştırması. Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi, Ankara

Goffman, E. (2018). Damga Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar. Ankara: Heretik.

Göksel, U.G. (2019). Göçmen Entegrasyonu ve Tanınma Teorisi. İstanbul: Pinhan.

Harvey, D. (2009). Sosyal Adalet ve Şehir. (Çev. M. Moralı). Metis Yayınları, İstanbul.

Karasu, M.A. (2018). "Suç Korkusu, Göç ve Suriyeli Sığınmacılar: Şanlıurfa Örneği". Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi. 1(3), 332-347.

Kaya, E. (2017). Kentleşme ve Kentlileşme. İşaret Yayınları, İstanbul.

Keleş, R. (2005). "Kent ve Kültür Üzerine". Mülkiye Dergisi, 29(246), 9-18.

Keleş, R. (2013). Kentleşme Politikası. İmge Kitabevi, Ankara.

Keskinel, B. ve Doğan, C. (2020). "Göç, Çokültürlülük ve Toplumsal Uyum". Balkan and Near Eastern Journal of Social Sciences. 6(2), 51-58.

Önder, N. (2019). "Türkiye'de Geçici Koruma Altındaki Suriyelilere Yönelik Sağlık Politikalarının Analizi". Göç Araştırmaları Dergisi, 5(1), 110-165.

Padır, M.A. (2019). Examining Xenophobia In Syrian Refugees Context: The Roles of Perceived Threats and Social Contact. Doktora Tezi. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.

Perruchoud, R. ve Redpath, J. (ed). (2013). Göç Terimleri Sözlüğü, Uluslararası Göç Örgütü (IOM), Cenevre.

Saggar, S., Sommerville, W., Ford, R., & Sobolewska, M. (2012). The Impact of Migration on Social Cohesion and Integration. UK Border Agency.

Stanley, D. (2003). "What Do We Know about Social Cohesion: The Research Perspective of the Federal Government's Social Cohesion Research Network". The Canadian Journal of Sociology / Cahiers canadiens de sociologie, 28 (1), 5-17.

Şahin, B. (2010). "Almanya'daki Türk Göçmenlerin Sosyal Entegrasyonunun Kuşaklar Arası Karşılaştırması: Kültürleşme". Bilig, 55, 103-134.

T.C. Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü (2019). Adalet İstatistikleri 2018. T.C. Adalet Bakanlığı. Ankara.

T.C. Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü (2020). Adalet İstatistikleri 2019. T.C. Adalet Bakanlığı. Ankara.

Tunç, A. Ş. (2015). "Mülteci Davranışı ve Toplumsal Etkileri: Türkiye'deki Suriyelilere İlişkin Bir Değerlendirme", Tesam Akademi Dergisi, 2(2), 29-63.

Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu (2018). Göç ve Uyum Raporu. TBMM. Ankara.

Yakar, M. ve Südaş, İ. (2019). "Türkiye'de Yabancı Nüfusun Yeni Coğrafyaları". Ege Coğrafya Dergisi, 28(2), 129-164.

Yakushko, O. (2009). Xenophobia: Understanding the roots and consequences of negative attitudes toward immigrants. The Counseling Psychologist, 37(1), 36-66. doi: org/10.1177/0011000008316034

International
Congress of Migration researches
Uluslararası G□□Araştırmaları Kongresi
ISBN: 978-605-06728-9-3

Türkiye'de Geçici Koruma Statüsündeki Suriyeliler Üzerine Genel Bir Değerlendirme

The Syrians in the Temporary Protection Status in Turkey: A General Review

Mehmet Bozkoyun[1]
İrfan Baytar[2]
Murat Erginyürek[3] [4]

Abstract

In the Middle East in 2010, the process of protest demonstrations against existing governments, insurrection and armed conflicts and called the Arab Spring caused radical changes in many countries in the region. As a result of this process, the demonstrations that started in Dera, Syria in March 2011 turned into a civil war in the country in a short time. As a result of these conflicts, forced migration began from Syria to neighboring countries. As a result of these conflicts, forced migrations from Syria to neighboring countries started. One of Syria's neighbors Turkey, which has faced in this period of history with the biggest wave of immigration. In this process an "open door policy" followed by Turkey, fleeing war and the Syrians who took refuge in her "temporary protection" has been

Özet

Türkiye (Anadolu), coğrafi konumu itibari ile tarih boyunca göç yolları üzerinde bulunmuştur. Bu sebepten dolayı birçok kez göç dalgaları ile karşı karşıya gelmiştir. Bu durum ister istemez Türkiye'nin nüfus yapısı üzerinde etkili olmuştur. Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana, ülkemize yapılan en büyük göç, Suriye göçüdür. Bu göçlerde, Türkiye "açık kapı politikası" izlemiştir. Suriyeliler'in büyük bir çoğunluğu öncelikle Türkiye'nin yakın sınır bölgelerine göç etmişlerdir. 2011 yılından itibaren büyük bir dalga halinde yapılan bu göçler, kısa sürede milyonlara ulaşmıştır. Geçici koruma statüsündeki Suriyeliler ülkemizin her tarafına dağılmış durumdadırlar. Bu çalışmada, Suriye göçleri yalnızca Türkiye özelinde değerlendirilecektir. Suriye iç savaşı ile birlikte, Türkiye'ye doğru, önemli oranda bir göç olmuştur. Bu durum Türkiye'yi siyasi, sosyal ve ekonomik açıdan etkilemiştir. Bu çalışmadaki amaç, Suriyelilerin yıllar itibari ile istatistiksel olarak Türkiye içerisindeki dağılış durumu, üçüncü ülkelere giden ve

[1] Dr.Öğr. Üyesi, Harran Üniversitesi, Coğrafya Bölümü, m.bozkoyun@harran.edu.tr
[2] Öğr. Gör. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi, Muhasebe ve Vergi Bölümü, i.baytar@alparslan.edu.tr
[3] Öğr. Gör. Dr, Muş Alparslan Üniversitesi, Muhasebe ve Vergi Bölümü, m.erginyurek@alparslan.edu.tr

granted the status. April 7, 2021 as the official date of Syrians living in Turkey 3.667.681. While 1.5% of them stay in temporary accommodation centers, the remaining 98.5% live outside of temporary accommodation centers. As of April 2021, there are 7 temporary accommodation centers in 5 provinces. Syrian refugees in Turkey where most of the first five provinces located in Istanbul, Gaziantep, Hatay, Sanliurfa and Adana. On the other hand, the province with the least Syrian refugees is Artvin. The aim of this study was statistically years with the Syrians in Turkey as of the distribution status, it is to make an overall assessment of the situation of returning asylum seekers to third countries for outbound and Syria.

Keywords: Turkey, Migration, Temporary protection, Syrians, Distribution

Suriye'ye dönen sığınmacıların durumu hakkında genel bir değerlendirme yapmaktır. Çalışmada İç İşleri Bakanlığı Göç İdaresi, Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı verileri ile diğer istatistik çalışmalardan faydalanılmıştır. Bu veriler ışığında Suriyeli göçmenlerin ülke çapında dağılışı ile ilgili değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Göç, Geçici Koruma, Dağıtım.

Giriş

Göç, tarih boyunca var olan bir olgudur. Geçmişten günümüze kadar göç ile ilgili çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. Göç, "bir kişinin veya bir grup insanın uluslararası bir sınırı geçerek veya bir devlet içinde yer değiştirmesi" (Uluslararası Göç Hukuku, 2013: 35-36) olarak tanımlanabileceği gibi "ekonomik, siyasi, ekolojik veya bireysel nedenlerle, bir yerden başka bir yere yapılan ve kısa, orta veya uzun vadeli geriye dönüş veya sürekli yerleşim hedefi güden coğrafik, toplumsal ve kültürel bir yer değiştirme" (Yalçın, 2004: 13) şeklinde de tanımlanabilir.

Göçleri oluşum sebepleri açısından, ülke sınırlarına göre göçler (iç ve dış), iradeye göre göçler (gönüllü ve zorunlu), göçün yoğunluğuna göre göçler (bireysel ve kitlesel) ve yerleşim sürelerine göre göçler (geçici ve sürekli) (Yalçın, 2004: 17-20) şeklinde sınıflandırmak mümkündür. Yukarıdaki sınıflandırma göz önünde bulundurulduğunda, Suriye'den ülkemize yapılan göçlerin zorunlu göçler kategorisine girdiği görülmektedir.

Türkiye (Anadolu), coğrafi konumu itibari ile tarih boyunca göç yolları üzerinde bulunmuştur. Bu sebepten dolayı birçok kez göç dalgaları ile karşı karşıya gelmiştir. Bu durum ister istemez Türkiye'nin nüfus yapısı üzerinde etkili olmuştur. Nitekim Karpat, "Türkiye nüfusunun en azından yüzde 30-35'i göçmen, göçmen çocukları veya torunlarıdır" (Karpat, 2015: XXXVIII'den aktaran Bostan, 2018:40), şeklinde bir tespitte bulunmaktadır.

Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana, ülkemize yapılan en büyük göç, Suriye göçüdür (Foto 1). Bu göçlerde, Türkiye "açık kapı politikası" izlemiştir. Dolayısıyla, Suriyelilerin kahir ekseriyeti Türkiye'nin yakın sınır bölgelerine göç etmişlerdir (Benek vd., 2017: 192). 2011 yılından itibaren büyük bir dalga halinde yapılan bu göçler, kısa sürede milyonlara ulaşmıştır. Mayıs 2021 itibari ile ülkemizde

bulunan Suriyeli sayısı, ülke nüfusumuzun ortalama %4.2'sine denk gelmektedir. Geçici koruma statüsündeki Suriyeliler ülkemizin her tarafına dağılmış durumdadırlar. Öyle ki Suriyeli göçmenin bulunmadığı ilimiz yoktur. Bu çalışmada, Suriye göçleri yalnızca Türkiye özelinde değerlendirilecektir.

Foto 1. Ülkedeki İç Savaştan Kaçan Suriyeli Mülteciler

Kaynak: Anonim

Amaç ve Yöntem

Suriye iç savaşı ile birlikte, Türkiye'ye doğru, önemli oranda bir göç olmuştur. Bu durum Türkiye'yi siyasi, sosyal ve ekonomik açıdan etkilemiştir. Bu çalışmadaki amaç, Suriyelilerin yıllar itibari ile istatistiksel olarak Türkiye içerisindeki dağılış durumu, üçüncü ülkelere giden ve Suriye'ye dönen sığınmacıların durumu hakkında genel bir değerlendirme yapmaktır. Çalışmada İç İşleri Bakanlığı Göç İdaresi, Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı verileri ile diğer istatistik çalışmalardan faydalanılmıştır. Bu veriler ışığında Suriyeli göçmenlerin ülke çapında dağılışı ile ilgili değerlendirmeler yapılmıştır.

Türkiye'de Geçici Koruma Statüsündeki Suriyeliler

Türkiye'de geçici koruma statüsündeki Suriyelilerin durumuna geçmeden önce, gerek ulusal gerekse uluslararası arenada göç ve göçmenler ile ilgili bazı önemli kavramların açıklanması faydalı olacaktır. Elbette bu çalışma göç ve göçmenlerle ilgili tüm hukuksal kavramların tartışabileceği genişlikte değildir. Daha da önemlisi temel konunun "hukuksal statü durumu" olmamasından dolayı burada birkaç kavram dışında detaya girilmeyecektir.

Mülteci: İkinci dünya savaşından sonra, 10 Aralık 1948 tarihinde "İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi" ilan edilmiştir. Bu beyannamenin 14. Maddesi "Herkes zulüm karşısında başka ülkelere

sığınmak ve bu ülkeler tarafından mülteci muamelesi görmek hakkına sahiptir" (İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, 1948) şeklindedir. Bu madde dünyadaki mülteciler için önemli dayanaklardan biridir. Buna ek olarak "Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Sözleşmesi (1951)" ve 1967 tarihli "Mültecilerin Hukuk Statüsüne İlişkin Protokol" sığınmacılar ve mülteciler için hukuki zemin oluşturan belgelerdir (Erdoğan, 2020:4).

Türkiye'nin de imzaladığı, Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme'de, mülteci şöyle tanımlanmaktadır: "1 Ocak 1951'den önce meydana gelen olaylar sonucunda ve ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle, yararlanmak istemeyen; yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen her şahsa uygulanacaktır. Birden fazla tabiiyeti olan bir kişi hakkındaki 'vatandaşı olduğu ülke' ifadesi, tabiiyetini haiz olduğu ülkelerden her birin kasteder ve bir kişi, haklı bir sebebe dayalı bir korku olmaksızın, vatandaşı olduğu ülkelerden birinin korumasından yararlanmıyorsa, vatandaşı olduğu ülkenin korumasından mahrum sayılmayacaktır" (Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme). Buna karşılık ülkemizde 2013 yılında yürürlüğe giren Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK)'a göre bir kişinin mülteci sayılması Avrupa ülkelerinden gelme şartına bağlanmıştır. YUKK'ta mülteci, şu şekilde tanımlanmaktadır: "Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar nedeniyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında mülteci statüsü verilir" (Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, 2013:Madde 61). Bu madde göz önünde bulundurulduğunda, ülkemize gelen göçmenlerin "mülteci" sayılması mümkün görünmemektedir.

Şartlı Mülteci: Ülkemizde şuan geçerli olan YUKK'a göre, "Avrupa ülkeleri dışında meydana gelen olaylar sebebiyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında şartlı mülteci statüsü verilir" (Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, 2013:Madde 62) şeklinde bir tanımla bulunmaktadır.

İkincil Koruma: YUKK, ikincil koruma statüsünü, "Mülteci veya şartlı mülteci olarak nitelendirilemeyen, ancak menşe ülkesine veya ikamet ülkesine geri gönderildiği takdirde; a) Ölüm cezasına mahkûm olacak veya ölüm cezası infaz edilecek, b) İşkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye maruz kalacak, c) Uluslararası veya ülke genelindeki silahlı çatışma durumlarında, ayrım gözetmeyen şiddet hareketleri nedeniyle şahsına yönelik ciddi tehditle karşılaşacak, olması nedeniyle menşe ülkesinin veya ikamet ülkesinin korumasından yararlanamayan veya söz konusu tehdit nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancı ya da vatansız kişiye, statü belirleme işlemleri sonrasında ikincil koruma statüsü verilir." (Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, 2013:Madde 63) şeklinde ifade etmektedir.

Geçici Koruma: Türkiye'de, 4/4/2013 tarihli ve 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun 91 inci maddesine dayanılarak, Geçici Koruma Yönetmeliği çıkarılmıştır. Buna göre bu statü; "Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel veya bu kitlesel akın döneminde bireysel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılardan haklarında bireysel olarak uluslararası koruma statüsü belirleme işlemi yapılamayan yabancılara uygulanır" (Geçici Koruma Yönetmeliği, Madde 7) şeklinde tanımlanmaktadır.

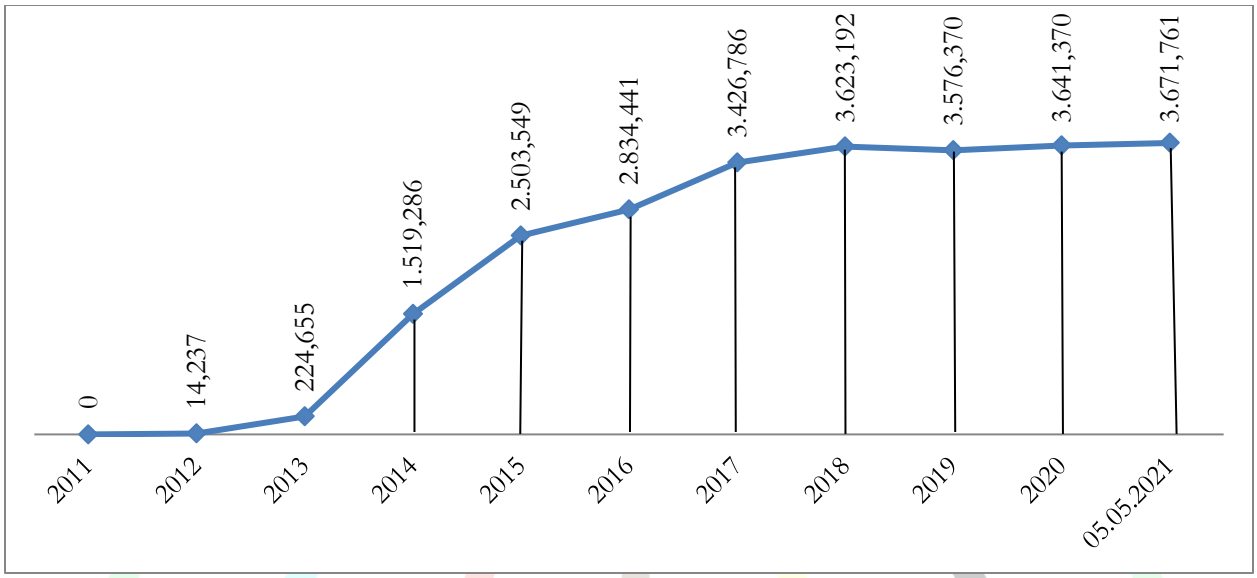
İç İşleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Geçici koruma ve Geçici Koruma Unsurlarını açık bir şekilde belirtmiştir. "Kitlesel akın olaylarında acil çözümler bulmak üzere geliştirilen bir koruma biçimidir. Devletlerin geri göndermeme yükümlülükleri çerçevesinde kitleler halinde ülke sınırlarına ulaşan kişilere, bireysel statü belirleme işlemleri ile vakit kaybetmeden, uygulanan pratik ve tamamlayıcı bir çözüm yolu, geçici koruma iken, açık sınır politikasıyla ülke topraklarına kabul, geri göndermeme ilkesi ile gelen kişilerin temel ve acil ihtiyaçlarının karşılanması" (URL 1) ise geçici koruma unsurları olarak açıklanmaktadır.

Sığınmacı: "Zulüm veya ciddi zarardan korunmak amacıyla, kendi ülkesi dışında bir ülkede güvenlik arayışında olan ve ilgili ulusal ya da uluslararası belgeler çerçevesinde mültecilik statüsüne ilişkin yaptığı başvurunun sonucunu bekleyen kişi. Olumsuz bir karar çıkması sonucunda bu kişiler ülkeyi terk etmek zorundadırlar ve eğer kendilerine insani ya da diğer gerekçeler temelinde ülkede kalma izni verilmemişse, bu kişiler ülkede düzensiz veya kanuna aykırı bir durumda bulunan herhangi bir yabancı gibi sınır dışı edilebilirler." (Uluslararası Göç Hukuku, 2013: 74). Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere "sığınmacı statüsü geçici bir statüdür." (Kaya ve Yılmaz Eren, 2015: 17).

Türkiye'de yaşayan Suriyeliler için "Misafir" kavramı da kullanılmaktadır. Misafirlik kavramının hukuksal bir karşılığı yoktur. Dolayısıyla, misafir kavramı "hukuksal bir tanımlama olmayıp, politik veya inançsal zeminde oluşturulan bir söylemdir." (Baydemir vd., 2019: 39).

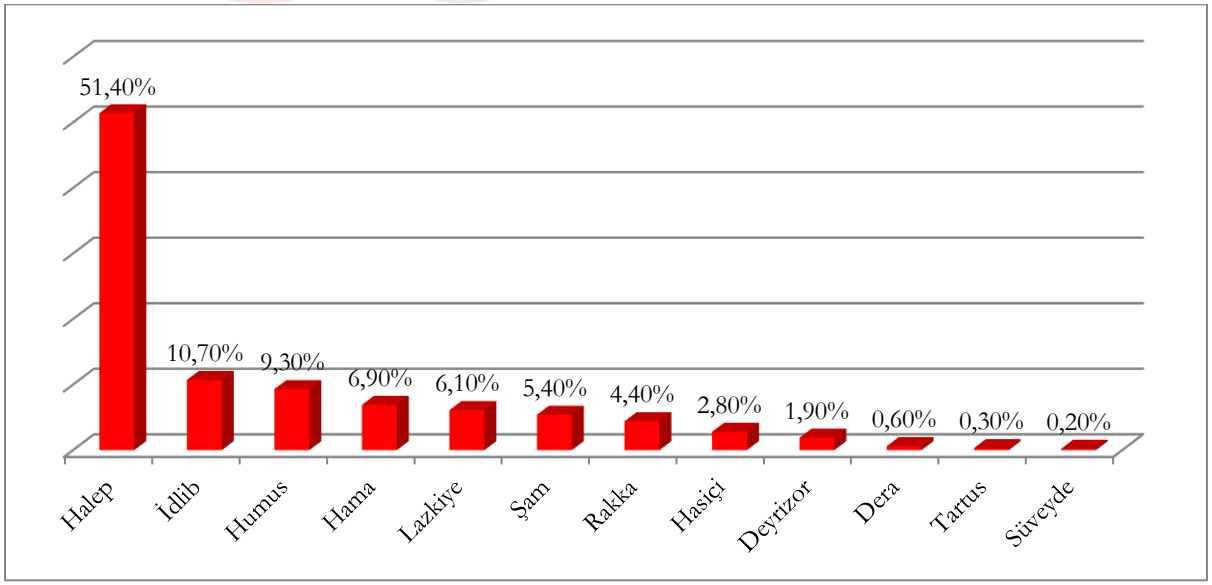
Suriye'nin Şam ve Dera kentlerinde 15 Mart 2011 tarihinde başlayan gösteriler hızlı bir şekilde ülkenin büyük bir kısmına yayılmıştır. Sivil protestolarla başlayan gösteriler çeşitli kentlerde silahlı çatışmalara evrilmiştir. Ülke sath-ı mahalinde meydana gelen bu çatışmalar kısa süre içinde bir iç savaşa dönüşmüştür. Ülke geneline yayılan savaş dolayısıyla sivil halk, gerek ülke sınırları içerisinde gerekse ülke sınırlarını aşarak göç etmek zorunda kalmıştır. Ülke sınırları dışına yapılan göçler, ağırlıklı olarak Türkiye başta olmak üzere Ürdün, Lübnan, Irak gibi komşu ülkelere ve Avrupa'ya doğru gerçekleşmiştir. Bu çalışmada yalnızca Türkiye ve Türkiye üzerinden üçüncü ülkelere yapılan göçler değerlendirilecektir.

Türkiye, Suriye iç savaşında "açık kapı" politikası izlemiştir. Dolayısıyla, Suriye'den yurt dışına yapılan göçler çoğunlukla Türkiye'ye doğru gerçekleşmiştir. Savaşın başladığı 2011 yılında Türkiye gelen Suriyeli sayısı hakkında; gerek TÜİK'te, gerek Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nde gerekse AFAD'ta herhangi bir veriye ulaşılamamıştır. Suriye göçlerine ait ilk verilerin 2012 yılında istatistiklere yansıdığı görülmektedir. 2012 yılında Türkiye'ye gelen Suriyeli göçmen sayısı 14.237'dir. Sonraki yıllarda çatışmaların yoğunlaşmasına bağlı olarak, Türkiye'ye gelen Suriyeli, göçmen sayısında olağanüstü bir artış gözlenmektedir. Nitekim 2013 yılında ülkemize gelen göçmen sayısı 224.655 iken, bu sayı 2014'te 1.519,286'ya, 2015'te 2.503,549'a, 2016'da 2.834,441'e, 2017'de 3.426.786'ya kadar yükselmiştir. Bu tarihten sonra ülkemize gelen göçmen sayısında çok büyük bir artış olmamıştır (Şekil 1). Bunun en önemli sebeplerini, 2015 yılında Rusya'nın Suriye politikasına dâhil olması sonucunda muhaliflerin gücünün büyük oranda kırılması ve ABD etkisiyle İŞİD'in zayıflamasına bağlı olarak çatıma yoğunluğunun azalması, şeklinde sıralamak mümkündür.

Şekil 1. Yıllar İtibari ile Türkiye'ye Gelen Suriyeli Sayısı (2011-2021)
Kaynak: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2021).

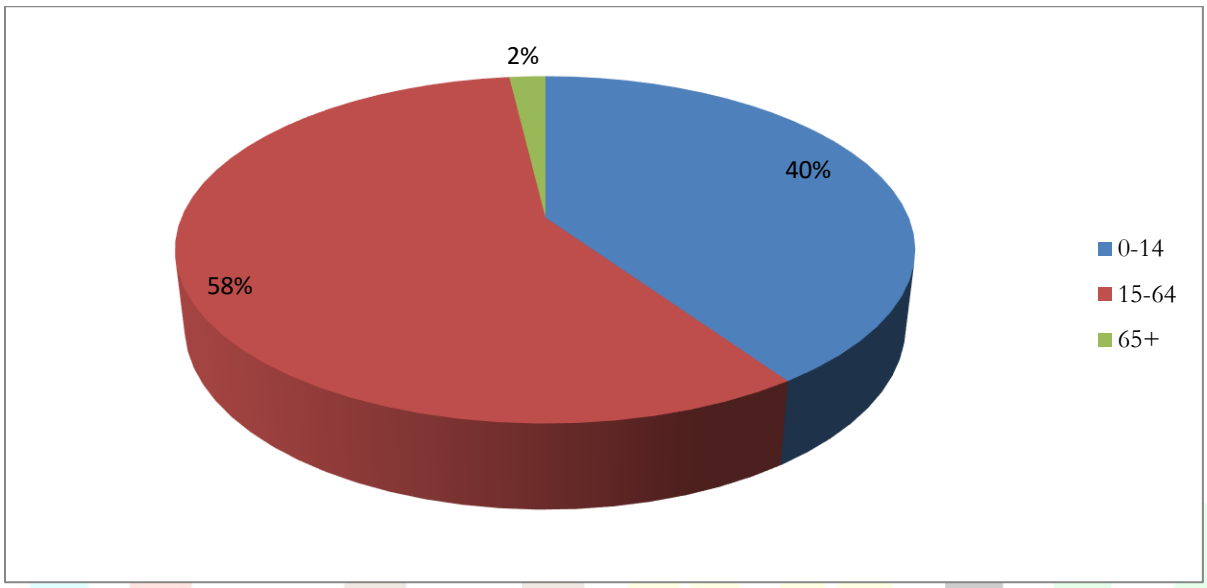
Türkiye'ye gelen Suriyeli göçmenler, geldikleri kentlere göre değerlendirildiğinde; en fazla göçün Halep'ten yapıldığı görülmektedir. Suriyeli göçmenler arasında Halep'ten gelenler, toplam göçmenlerin yarısından fazlasına (%51.40) denk gelmektedir. Halep'ten sonra en fazla göçmenin geldiği beş kent sırasıyla; İdlib (%10.70), Humus (%9.30), Hama (%6.90), Lazkiye (%6.10) ve Şam (%5.40)'dır. Bunların dışında en az göçmenin geldiği beş kent ise sırasıyla; Deyrizor (%1.90), Dera (%0.60), Tartus (%0.30), Süveyde (%0.20) ve Kuneytire (%0.10)'dir (Şekil 2).

Şekil 2. Suriyelilerin Geldikleri Kentlere Göre Dağılımı[5] (**Kaynak:** Afad, 2017:22)

[5] İlgili kaynakta bu yerleşimlere ek olarak Kuneytire (%0,10) kenti de bulunmaktadır. Ancak, hesaplama yapıldığında ortaya çıkan değer %100'ü geçmektedir (%100,10). Bu sebepten dolayı Kuneytire kenti bu veriler içerisinden çıkarılmıştır.

Suriye'den ülkemize gelen göçmenlerin %53,8'i (1.975,013) erkek, %%46,2 (1.696,748) ise kadındır. Yaş gruplarına bakıldığında, Suriyeli göçmenlerden çalışma çağındaki (aktif) nüfusun, çocuk ve yaşlı (bağımlı) nüfusundan fazla olduğu görülmektedir. Ülkemizde bulunan Suriyeli toplam göçmen nüfusu arasında; 0-14 yaş arası nüfus %40 (1.485,236), 15-64 yaş arası nüfus %58 (2.117,327) ve 65 yaş ve üstü nüfus %2 (69.198)'lik bir değere denk gelmektedir (Şekil 3).

Şekil 3. Türkiye'ye Gelen Suriyeli Göçmenlerin Yaş Gruplarına Göre Oranı
Kaynak: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2021).

Savaş sebebiyle Türkiye'ye gelen Suriyeliler, ülkenin tüm illerine dağılmış durumdadır. İllerde kayıtlı Suriyeli sayısı ve il nüfusları karşılaştırıldıklarında, bazı illerde Suriyeli nüfusunun il nüfusunun %20'si gibi önemli değerlere denk geldiği görülmektedir. Hatta, Kilis ilinde Suriyeli göçmenlerin il nüfusuna oranı %74 gibi büyük bir değere ulaşmaktadır. Türkiye'de il nüfuslarına oranla en fazla Suriyeli barındıran ilk beş kent sırasıyla Kilis (%74), Hatay (%26.7), Gaziantep (%21.38), Şanlıurfa (%20.02) ve Mersin (%12.21)'dir. Buna karşılık; il nüfuslarına oranla en az Suriyeli barındıran ilk beş kent ise sırasıyla Artvin (%0.02), Bayburt (%0.03), Iğdır (%0.04), Erzincan (%0.05) ve Tunceli (%0.05)'dir. Bununla birlikte, Türkiye'de bulunan kayıtlı Suriyeli nüfusun tüm Türkiye nüfusuna oranı ise %4,2'dir (Tablo 1).

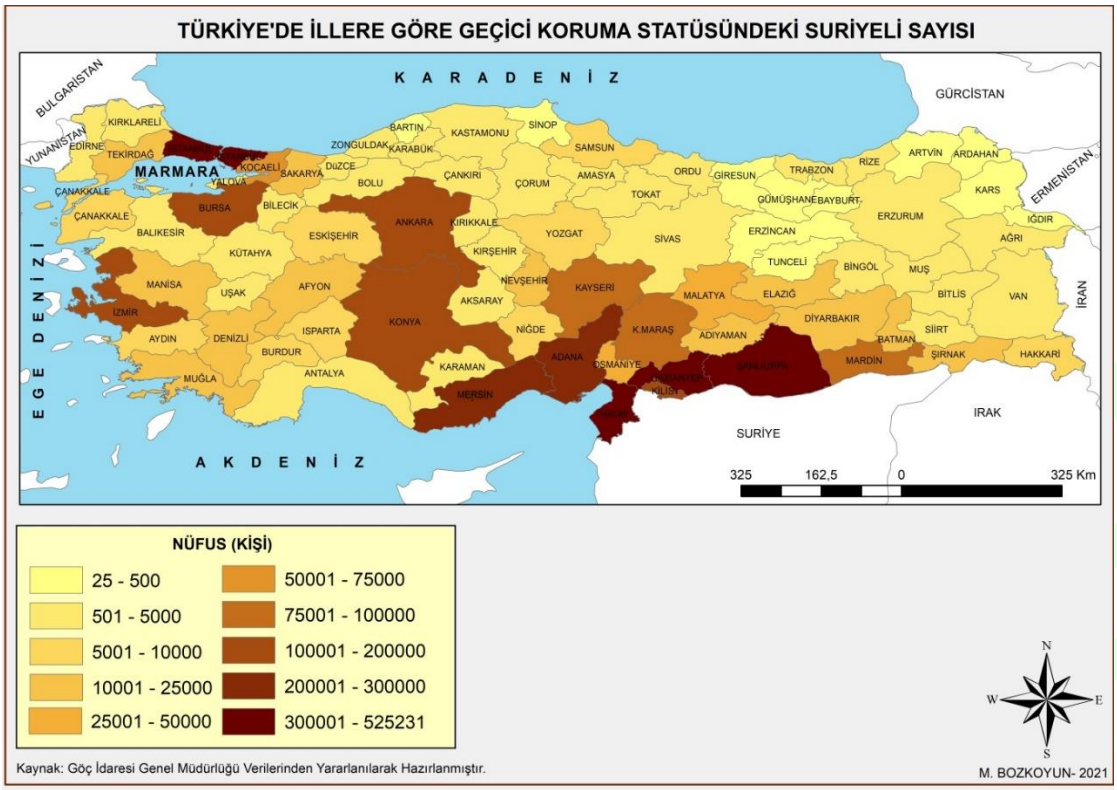
Tablo 1. Türkiye'de Kayıtlı Suriyeli Nüfusun İl Nüfuslarına Oranı (%)

S.N	İl	Kayıt Edilen Suriyeli	İl Nüfusu	Suriyeli Nüfusunun İl Nüfuslarına Oranı	S.N	İl	Kayıt Edilen Suriyeli	İl Nüfusu	Suriyeli Nüfusunun İl Nüfuslarına Oranı
Toplam		**3.671,761**	**83.614,362**	**4.2%**	**Toplam**		**3.671,761**	**83.614,362**	**4.2%**
1	Adana	253.979	2.258.718	11,24%	**42**	K.Maraş	93.821	1.168.163	8,03%
2	Adıyaman	22.346	632.459	3,53%	**43**	Karabük	1.143	243.614	0,47%
3	Afyon	11.610	736.912	1,58%	**44**	Karaman	801	254.919	0,31%

4	Ağrı	1.236	535.435	0,23%	**45**	Kars	190	284.923	**0,07%**
5	Aksaray	3.729	423.011	0,88%	**46**	Kastamonu	2.970	376.377	0,79%
6	Amasya	1.036	335.494	0,31%	**47**	Kayseri	79.926	1.421.455	5,62%
7	Ankara	101.140	5.663.322	1,79%	**48**	Kırıkkale	1.940	278.703	0,70%
8	Antalya	3.234	2.548.308	0,13%	**49**	Kırklareli	976	361.737	0,27%
9	Ardahan	113	96.161	0,12%	**50**	Kırşehir	1.722	243.042	0,71%
10	Artvin	38	169.501	**0,02%**	**51**	Kilis	105.956	142.792	**74,20%**
11	Aydın	8.100	1.119.084	0,72%	**52**	Kocaeli	55.460	1.997.258	2,78%
12	Balıkesir	4.830	1.240.285	0,39%	**53**	Konya	119.382	2.250.020	5,31%
13	Bartın	267	198.979	0,13%	**54**	Kütahya	2.000	576.688	0,35%
14	Batman	15.561	620.278	2,51%	**55**	Malatya	30.686	806.156	3,81%
15	Bayburt	25	81.910	**0,03%**	**56**	Manisa	13.784	1.450.616	0,95%
16	Bilecik	616	218.717	0,28%	**57**	Mardin	89.328	854.716	10,45%
17	Bingöl	1.058	281.768	0,38%	**58**	Mersin	228.247	1.868.757	**12,21%**
18	Bitlis	1.270	350.994	0,36%	**59**	Muğla	11.327	1.000.773	1,13%
19	Bolu	4.088	314.802	1,30%	**60**	Muş	1.606	411.117	0,39%
20	Burdur	8.251	267.092	3,09%	**61**	Nevşehir	11.809	304.962	3,87%
21	Bursa	179.606	3.101.833	5,79%	**62**	Niğde	6.118	362.071	1,69%
22	Çanakkale	5.245	541.548	0,97%	**63**	Ordu	937	761.400	0,12%
23	Çankırı	810	192.428	0,42%	**64**	Osmaniye	46.657	548.556	8,51%
24	Çorum	3.212	530.126	0,61%	**65**	Rize	1.138	344.359	0,33%
25	Denizli	13.178	1.040.915	1,27%	**66**	Sakarya	15.550	1.042.649	1,49%
26	D.bakır	23.750	1.783.431	1,33%	**67**	Samsun	7.845	1.356.079	0,58%
27	Düzce	1.746	395.679	0,44%	**68**	Siirt	4.527	331.070	1,37%
28	Edirne	1.059	407.763	0,26%	**69**	Sinop	230	216.460	0,11%
29	Elazığ	12.512	587.960	2,13%	**70**	Sivas	3.547	635.889	0,56%
30	Erzincan	120	234.431	**0,05%**	**71**	Şanlıurfa	423.564	2.115.256	**20,02%**
31	Erzurum	1.140	758.279	0,15%	**72**	Şırnak	15.003	537.762	2,79%
32	Eskişehir	5.602	888.828	0,63%	**73**	Tekirdağ	12.512	1.081.065	1,16%
33	G.antep	449.236	2.101.157	**21,38%**	**74**	Tokat	1.028	597.861	0,17%
34	Giresun	236	448.721	**0,05%**	**75**	Trabzon	3.497	811.901	0,43%
35	Gümüşhane	87	141.702	0,06%	**76**	Tunceli	43	83.443	**0,05%**
36	Hakkari	5.129	280.514	1,83%	**77**	Uşak	2.854	369.433	0,77%
37	Hatay	435.968	1.659.320	**26,27%**	**78**	Van	2.198	1.149.342	0,19%
38	Iğdır	72	201.314	**0,04%**	**79**	Yalova	3.914	276.050	1,42%
39	Isparta	7.115	440.304	1,62%	**80**	Yozgat	5.077	419.095	1,21%
40	İstanbul	525.231	15.462.452	3,40%	**81**	Zonguldak	691	591.204	0,12%
41	İzmir	148.176	4.394.694	3,37%					

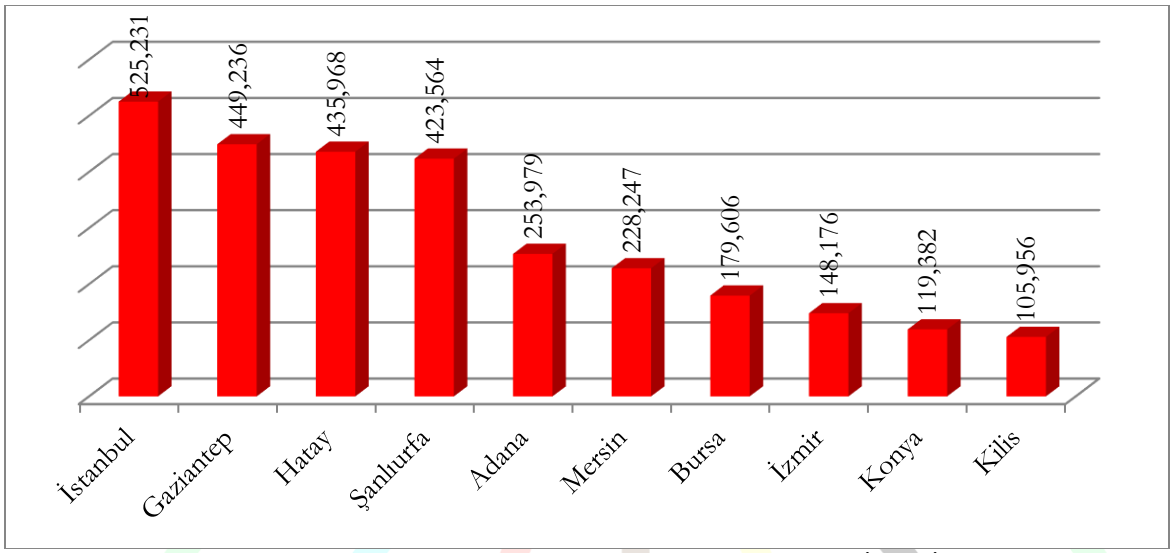
Kaynak: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2021); TÜİK (2021).

Ülkemize gelen Suriyeli göçmen nüfusunun genel olarak Güneydoğu Anadolu, Marmara, Akdeniz, İç Anadolu ve Ege Bölgesinde yoğunlaştığı, buna karşılık Karadeniz ve Doğu Anadolu Bölgesi'nde bu yoğunluğun daha az olduğu görülmektedir. Ancak her ne kadar bazı bölgelerde Suriyeli sayısı fazla ise de eldeki veriler ışığında, daha önce belirtildiği gibi Suriyeli göçmenlerin ülkenin her tarafına dağıldığı net bir şekilde göze çarpmaktadır (Harita 1).

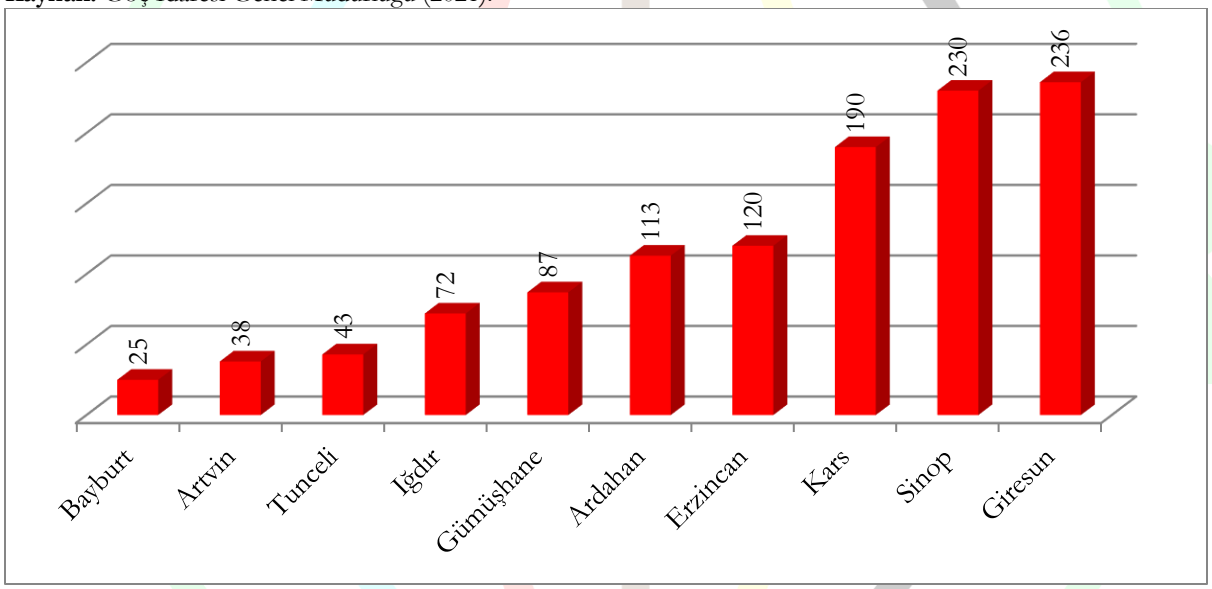

Harita 1. Türkiye'de İllere Göre Geçici Koruma Statüsündeki Suriyeli Sayısı

Türkiye'ye gelen Suriyeli göçmenlerin ülke içerisinde, sayı olarak en fazla bulunduğu ilk on il sırayla İstanbul (525.231), Gaziantep (449.236), Hatay (435,968), Şanlıurfa (423.564), Adana (253.979), Mersin (228.247), Bursa (179.606), İzmir (148.176), Konya (119.382) ve Kilis (105.956)'tir. (Şekil 4). Buna karşılık Suriyeli sayısının en az olduğu on il ise sırasıyla, Bayburt (25), Artvin (38), Tunceli (43), Iğdır (72), Gümüşhane (87), Ardahan (113), Erzincan (210), Kars (190), Sinop (230) ve Giresun (236)'dur. (Şekil 5).

Şekil 4. Türkiye'ye Gelen Suriyeli Göçmenlerin En Fazla Bulunduğu İller (İlk on)
Kaynak: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2021).

Şekil 5. Türkiye'ye Gelen Suriyeli Göçmenlerin En az Bulunduğu İller (İlk on)
Kaynak: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2021).

Suriye iç savaşının başlamasıyla ülkemize gelen göçmenlerin önemli bir kısmı özellikle sınır kentlerinde kurulan "çadır kent"lere yerleştirilmiştir. Ancak, zamanla bu geçici merkezlerin büyük bir kısmı kapatılmıştır. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü verilerine göre, ülkemiz genelinde Hatay'da 3, Adana'da 1, Maraş'ta 1, Kilis'te 1 ve Osmaniye'de 1 olmak üzere yalnızca 7 tane geçici barınma merkezi kalmıştır. Bu barınma merkezlerinde bulunan Suriyeli göçmen sayısı 56.583'tür (Tablo 2). Bu da ülkemizde kayıtlı bulunan toplam Suriyeli sayısının yalnızca %1.54'üne denk gelmektedir.

Tablo 2. Türkiye'de Bulunan Geçici Barınma Merkezleri ve Bu Merkezlerdeki Suriyeli Sayısı

İl	Geçici Barınma Merkezi Adı	Geçici Barınma Merkezinde kalanların Sayısı
Adana	Sarıçam	19.651
Hatay	Altınözü	2.592
	Yayladağı	3.485
	Apaydın	2.940
Kahramanmaraş	Merkez	10.311
Kilis	Elbeyli	8.430
Osmaniye	Cevdetiye	9.174
	Toplam	**56.583**

Kaynak: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2021).

Ülkemize geldikten sonra, üçüncü ülkelere giden Suriyeli göçmen sayısı oldukça azdır. Eldeki verilere göre, Suriyeli göçmenlerin ülkemiz üzerinden en fazla (Birebir formülü hariç) gittiği ülke Kanada'dır (7.898). Bunu sırasıyla, ABD (3.961), İngiltere (2.536) ve Norveç (1.926) izlemektedir. Buna karşılık Suriyeli göçmenlerin Türkiye üzerinden en az gittiği ülkelerin ise (Birebir formülü hariç) Fransa (1) ve Hollanda (3) olduğu görülmektedir (Tablo 3).

Tablo 3. Türkiye Üzerinden Üçüncü Ülkelere Yerleştirilen Suriyeli Sayısı (2014-2021)

No	Gidilen Ülke	Çıkış Yapan Kişi Sayısı
1	Kanada	7.898
2	ABD	3.961
3	İngiltere	2.536
4	Norveç	1.926
5	İsveç	168
6	Avustralya	115
7	İsviçre	92
8	Avusturya	58
9	Belçika	46
10	Lüksemburg	46
11	Romanya	43
12	Lihtenştayn	18
13	Yeni Zelanda	15
14	İzlanda	13
15	Hollanda	3
16	Fransa	1
	Toplam	**16.939**

Kaynak: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2021).

Türkiye üzerinden üçüncü ülkelere yerleştirme, 2016 yılında Avrupa Birliği ile varılan mutabakat sonucunda "birebir formülü[6]" de uygulamaya konulmuştur. Bu formüle göre 2016 yılından günümüze kadar Türkiye üzerinden üçüncü ülkelere yerleştirilen Suriyeli göçmen sayısı 28.840'tır. Bu

[6] Türkiye üzerinden Yunanistan adalarına geçen Suriyeli bir düzensiz göçmenin geri alınması karşılığında, Suriyeli bir düzensiz göçmenin Avrupa Birliği ülkelerine yerleştirilmesidir (Bostan, 2018: 48-49).

çerçevede en fazla Suriyeli göçmen alan AB ülkesi Almanya (10.587) iken, en az göçmen alan AB ülkesi ise Malta (17) olmuştur (Tablo 4).

Tablo 4. Birebir Formülü Kapsamında Türkiye Üzerinden AB Ülkelerine Gönderilen Suriyeli Göçmen Sayısı

No	Gidilen Ülke	Giden Kişi Sayısı
1	Almanya	10.587
2	Fransa	4.779
3	Hollanda	4.712
4	Finlandiya	2.207
5	İsveç	2.171
6	Belçika	1.623
7	İspanya	878
8	İtalya	396
9	Portekiz	376
10	Hırvatistan	250
11	Lüksemburg	206
12	Avusturya	213
13	Litvanya	102
14	Bulgaristan	85
15	Romanya	68
16	Estonya	59
17	Letonya	46
18	Slovenya	34
19	Danimarka	31
20	Malta	17
	Toplam	**28.840**

Kaynak: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2021).

Savaş sonucu ülkemize gelen Suriyeli göçmenlerden ülkesine dönenler de olmuştur. Ancak, İç İşleri Bakanlığı verilerine göre dönenlerin sayısının çok az olduğu görülmektedir. Nitekim 2020 yılı sonu itibari ile ülkelerine dönen Suriyeli sayısı 419,040'tır. Bu sayı ülkemizde bulunan toplam Suriyeli göçmen sayısının ancak %10,2'sine denk gelmektedir.

Sonuç

Mart 2011 yılında Suriye'de sivil gösterilerle başlayan protestolar, kısa sürede bir iç savaşa dönüşmüştür. Ülke içindeki kaostan kaçan insanlar, komşu diğer ülkelerle birlikte "açık kapı" politikası izleyen Türkiye'ye de göç etmiştir. Savaşın ilk yıllarında ülkemize gelen Suriyeli sayısı fazla değildir. Ancak kısa bir süre içerisinde gelen göçmenler milyonlarla ifade edilen sayıları ulaşmıştır. Öyle ki günümüzde Türkiye'de Suriyeli göçmenin yaşamadığı hiçbir il bulunmamaktadır. Bazı illerde (Hatay, Gaziantep, Şanlıurfa) Suriyeli göçmenlerin sayısı il nüfusunun %20'sinden fazlasına denk gelmektedir. Hatta, Kilis'te Suriyeli göçmenlerin yerli nüfusa oranı %74 gibi çok büyük bir rakama denk gelmektedir. Aradan geçen on yıla rağmen ülkesine dönen Suriyeli göçmen sayısı toplam göçmen sayısının ancak %10'una denk gelmektedir. Savaşın sona ermesi ve ülke genelinde asayişin sağlanmasına bağlı olarak Suriyeli göçmenlerin ülkelerine dönüşleri hızlanacaktır. Mevcut şartlara bakıldığında bu tablonun gerçekleşmesi kısa sürede mümkün görünmemektedir.

Türkiye'nin her tarafına dağılmış Suriyeli göçmenler kısa, orta ve uzun vadede ekonomik, sosyal ve kültürel problemlerin (ucuz işgücü, kültürel çatışma, eğitim, yerleşme, sağlık vb.) ortaya çıkmasına etki edeceği söylenebilir. Bu sebepten dolayı yetkili kurum ve kuruluşların problemler ortaya çıkmadan, daha etkin önlemlerin alınması ülke geleceği açısından hayati bir öneme sahiptir. Yapılması gerekenlerin başında, Suriyeli göçmenlerin geri dönüşlerini hızlandıracak politikaların geliştirilmesidir. Bununla birlikte göçmelerin ülkemizde kaldığı süre boyunca topluma uyum sağlayabilmeleri için tedbirlerin arttırılması gerekmektedir. Sonuç olarak, ülkemizin her tarafına dağılmış Suriyeli göçmeler ülkelerine dönene kadar, birlikte yaşama koşullarını oluşturmamız yani birlikte yaşamayı öğrenmemiz; sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan hayati bir önem taşımaktadır.

Kaynakça

Baydemir, R., Benek, S. ve Elmastaş, N. (2019). Türkiye'deki Suriyelilerin Hukuki Durumu Üzerine bir Değerlendirme, *The Global Refugee Andmigratıon Congress*, 14-17 October 2019, Gaziantep.

Benek, S., Elmastaş, N., Özcanlı, M. ve Pınar, A. (2017). Entegrasyon Bakımından Suriyelilerin Küçük Esnaf İşgücü Piyasası'na Etkilerinin Araştırılması: Şanlıurfa Şehri Örneği. Harran Üniversitesi Bilimsel Araştırma Kurulu (HÜBAK) (Proje No: 16178), Yayımlanmamış Proje Raporu. Şanlıurfa.

Bostan, H. (2018). Geçici Koruma Statüsündeki Suriyelilerin Uyum, Vatandaşlık ve İskân Sorunu, *Göç Araştırmaları Dergisi*, 4(2): 38-88.

Erdoğan, M. (2020). *Suriyeliler Barometresi-2019: Suriyelilerle Uyum İçinde Yaşamın Çerçevesi*, Ankara: Orion Kitapevi.

Geçici Koruma Yönetmeliği (2014). 3. Bölüm, 7. Madde, https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/21.5.20146883.pdf, (Erişim: 08.05.2021).

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (1948). https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf(Erişim:12.05.2021).

Karpat, Kemal (2015) Zorunlu Göçün XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu Üzerindeki Etkileri, (Derleyenler: M. Murat Erdoğan, Ayhan Kaya), Türkiye'nin Göç Tarihi, 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler İçinde (s.153-170), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Kaya, İ. ve Yılmaz Eren, E. (2015). *Türkiye'deki Suriyelilerin Hukuki Durumu: Arada Kalanların Hakları ve Yükümlülükleri*. İstanbul: Seta Yayınları.

Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme 1. Bölüm, Madde 1, A (2) https://www.ombudsman.gov.tr/document/mevzuat/45516--Multecilerin-Hukuki-Durumuna-Dair-Sozlesme.pdf (Erişim: 12.05.2021)

T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD): Türkiye'deki Suriyelilerin Demografik Görünümü, Yaşam Koşulları ve Gelecek Beklentilerine Yönelik Saha Araştırması. Ankara 2017.

T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2021). Geçici Koruma Statüsündeki Suriyelilere Ait Veriler.

TÜİK. (2021). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Verileri.

Uluslararası Göç Hukuku (2013), Göç Terimleri Sözlüğü (No 31) (Ed. Richard Perruchoud ve Jillyanne Redpath – Cross), Cenevre: Uluslararası Göç örgütü (IOM), https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml31_turkish_2ndedition.pdf. (Erişim: 10.05.2021).

URL 1. https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma, (Erişim: 11.05.2021).

Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (2013). 3. Kısım, Birinci Bölüm, Madde 61,62,63, https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6458.pdf, (Erişim: 12.05.2021)

Yalçın, C. (2004). *Göç Sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.

International
Congress of Migration researches
Uluslararası G□□Araştırmaları Kongresi
ISBN: 978-605-06728-9-3

İklimsel Göçler Üzerine Eleştirel Bir Literatür Taraması

A Critical Literature Review on Climate Migrations

Mehmet Kadri Tekin[1]

Abstract

The effects of anthropogenic climate change, widely regarded as the most serious environmental issue of our time, on natural ecosystems and human beings will be overwhelmingly negative. Significant increases in the frequency and severity of atmospheric natural disasters have been observed as a result of climatic anomalies. Individual and mass migrations have taken place after such environmental mayhem, and it is expected that these migrations will increase further in the future. When we look at the studies in the literature on an international level, we can see that the preliminary studies conducted on these migrations were carried out in the 1970s, whereas in Turkey, only a few studies on the subject were conducted after the 2000s. Migrations caused by anthropogenic climate change are a new area of study for academic research in this regard. It is obvious that this phenomenon, which is still relatively new due to significant differences in climatic parameters, will become much more prevalent in the future, particularly in terms of scope and effects. In this regard, it is critical to present a general

Özet

Çağımızın en büyük çevre sorunu olarak görülen antropojenik iklim değişikliğinin, doğal ve beşeri sistemlere yansımaları büyük oranda olumsuz olacaktır. İklimsel elamanlardaki anormalliklere bağlı olarak, atmosferik doğal afetlerin sıklığında ve şiddetinde anlamlı artışlar ortaya çıkmıştır. Bunun sonucu olarak da bireysel ve kitlesel göçler yaşanmış ve gelecekte bu göçlerin daha da artacağı tahmin edilmektedir. Uluslararası literatüre baktığımızda bu göçlere dair ilk çalışmaların 1970'lerde, buna karşılık Türkiye'de ise konuyla ilgili az sayıdaki çalışmanın, 2000'lerden sonra yapıldığı görülür. Bu yönüyle bakıldığında antropojenik iklim değişikliğinin neden olduğu göçler, akademi için yeni bir araştırma alanıdır. İklimsel parametrelerdeki anlamlı farklılaşmalara bağlı olarak henüz çok yeni olan bu olgunun, özellikle kapsam ve etkileri itibariyle gelecekte çok daha yoğun bir şekilde gündeme geleceği aşikârdır. Bu bakımdan böylesine önemli bir konuda yapılmış çalışmaların genel bir literatür bilgisini sunmak, konunun özünün anlaşılması açısından önemlidir. Tam da buradan hareketle iklimsel göçleri konu edinen bu çalışmada hem küresel

[1] Arş.Gör. Yüzüncüyıl Üniversitesi, Coğrafya Bölümü, kadritekin@yyu.edu.tr

knowledge of the studies conducted on such an important subject in order to have an adequate understanding of the essence of the subject. Based on these premises, we hope that this study on climatic migrations will evaluate a general knowledge of both global and national studies from a critical standpoint. Considering the general findings, the studies in literature conducted on climatic migrations are represented by a relatively rich but also problematic content in which different methods have been applied due to the fact that it is a new field and that a chaotic nature of the climate is also implicated. In addition, together with a small number of studies, most of them are in the form of compilation and it is seen that the issue is almost never discussed in Turkey. If we consider the consequences of the stable change in the structure of the climate, it is obvious that this issue will occupy a very important place in the future. For this reason, it is necessary to focus on studies in which more reliable mixed methods are applied.

Keywords: Climate Change, Migration, Climate Migration, Climate Refugees, Literature

hem de ulusal ölçekte yapılmış çalışmaların genel bir bilgisinin eleştirel bakış açısıyla verilmesi amaçlanmıştır. Genel bulgulara bakıldığında, iklimsel göçleri konu edinen literatür, hem yeni bir alan olması hem de iklimin kaotik yapısı hasebiyle farklı metotların denendiği kısmen zengin fakat bazı yönleriyle de sorunlu bir içerik ile temsil edilmektedir. Ayrıca az sayıda yapılmış çalışma ile birlikte ki bunların büyük bir bölümü de derleme şeklinde olup konunun Türkiye ölçeğinde neredeyse hiç tartışılmadığı görülür. İklimin yapısındaki istikrarlı değişimin yol açacağı sonuçları düşünecek olursak bu meselenin gelecekte çok önemli bir yer kaplayacağı aşikardır. Bu nedenle güvenirliliği daha yüksek karma yöntemlerin denendiği çalışmalara ağırlık vermek gerekir.

Anahtar Kelimeler: İklim Değişikliği, Göç, İklimsel Göç, İklim Mültecileri, Literatür

Giriş

Çağımızın en büyük çevre sorunu olarak görülen antropojenik iklim değişikliğinin, doğal ve beşeri sistemlere yansımaları büyük oranda olumsuz olacaktır. İklimsel elamanlardaki anormalliklere bağlı olarak, atmosferik doğal afetlerin sıklığında ve şiddetinde anlamlı artışlar ortaya çıkmıştır. Bunun sonucu olarak da bireysel ve kitlesel göçler yaşanmış ve gelecekte bu göçlerin daha da artacağı tahmin edilmektedir. Uluslararası literatüre baktığımızda bu göçlere dair ilk çalışmaların 1970'lerde, buna karşılık Türkiye'de ise konuyla ilgili az sayıdaki çalışmanın, 2000'lerden sonra yapıldığı görülür. Bu yönüyle bakıldığında antropojenik iklim değişikliğinin neden olduğu göçler, akademi için yeni bir araştırma alanıdır. İklimsel parametrelerdeki anlamlı farklılaşmalara bağlı olarak henüz çok yeni olan bu olgunun, özellikle kapsam ve etkileri itibariyle gelecekte çok daha yoğun bir şekilde gündeme geleceği aşikârdır. Bu bakımdan böylesine önemli bir konuda yapılmış çalışmaların genel bir literatür

bilgisini sunmak, konunun özünün anlaşılması açısından önemlidir. Tam da buradan hareketle iklimsel göçleri konu edinen bu çalışmada hem küresel hem de ulusal ölçekte yapılmış çalışmaların genel bir bilgisinin eleştirel bakış açısıyla verilmesi amaçlanmıştır.

İklimsel göçler konusunda sayı tahminlerinde bulunan birkaç önemli çalışma bulunmaktadır. Örneğin 2050 yılına kadar iklimsel afetlerden dolayı 140-300 milyon arasında bir nüfusun yerinden olabileceği (Myers, 2002, 2005; Rigaud vd., 2018; Burzynski vd., 2019) ve yine Uluslararası Göç Örgütü (IOM) verilerinden hareketle de bu sayının 1 milyara kadar çıkabileceği tahmin edilmektedir (Brown, 2008). İklimsel parametrelerdeki değişikliklere bağlı olarak afetlerin sıklığında ve şiddetinde önemli artışlar yaşanmaktır. Neredeyse her yıl 20-30 milyon kadar insan çevresel afetlerden dolayı göç etmek zorunda kalmaktadır. Bu sayılar çatışma ve şiddetten ötürü göç edenlerin neredeyse iki katı kadardır (IDMC, 2017). Dolaysıyla tüm bu var olan göstergeler ve yapılan tahminler iklimsel göçlerin gelecekte çok önemli bir yer kaplayacağını işaret etmektedir. Her ne kadar iklimsel göçler konusunda yapılan tahminler birbirinden önemli ölçüde farklılıklar taşıyor olsa da gelecekte kitlesel göçlerin yaşanacağı noktasında ortak bir anlayış vardır. Çünkü göç, özünde küresel ısınmaya karşı bir uyum stratejisidir (Black vd., 2011; Khavarian-Garmsir vd., 2019). Bu durumda göç, kaçınılmaz bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır.

İklimsel göçlerle dair ilk çalışmalar 21. yüzyılın sonlarında yapılmaya başlandı (Brown, 1976; El-Hinnawi, 1985). O zamandan bu yana ilgili literatür çok hızlı bir şekilde gelişti. Fakat Konunun akademi için yeni olması ve doğası gereği iklimin kaotik yapısından dolayı nispeten sorunlu denilebilecek bir literatür de ortaya çıktı (Piguet, 2010; Ahmad Yar vd., 2020). Elbette ki yapılan her bir çalışma alandaki bir eksikliği kapatmak ya da alana farklı bir perspektif kazandırmak maksadıyla gerçekleştirilmektedir. Bu yönüyle nitelikli denilebilecek çalışmaların oranı da azımsanmayacak düzeydedir. Fakat yukarıda belirtilen iki nedenden dolayı sorunlu denilebilecek literatürün baskınlığı daha görünürdür. Bu anlamda var olan literatürün hangi zemin üzerine inşa edildiğini ve ne tür yöntemler kullandığını görmek için derli toplu çalışmaların yapılması önem taşımaktadır (Ahmad Yar vd., 2020). Hele ki Türkiye'de bu konunun yeni yeni tartışılmaya başlandığını göz önünde bulundurursak bu tarz eleştirel çalışmaların, hem ilgili alanın genel bir literatür bilgisini vermek hem de sonradan yapılacak olan çalışmalara öncülük etmesi noktasında oldukça önem taşıdıklarını belirtmek gerekir.

Yöntem

İklimsel göçleri konu edinen bu çalışmada eleştirel literatür taraması yöntemi kullanılmıştır. İlgili alanda yapılmış çalışmalar incelenmiş ve bu çalışmalar belli başlık kategorileri altında sınıflandırılmıştır. Çalışmalarda kullanılan yöntemlerin avantajları ve dezavantajlarından bahsedilmiş, bu sayede küresel ve yerel ölçekte yapılmış çalışmaların nasıl bir zemin üzerine inşa edildiği bilgisi genel hatlarıyla aktarılmıştır.

Bulgular

Teorik Çalışmalar

Eleştirel/Değerlendirme Tarzı Çalışmalar

Eleştirel/Değerlendirme tarzında yapılan çalışmalar çoğunlukla göçmenlerin hukuksal durumlarını (Worster, 2012; Bettini vd., 2017; Yurtcanlı Duymaz, 2019), dış politikaya yansımalarını ve yer kaybından dolayı (yerleşim yeri sular altında kalacak olan insanlar) kimlik, aidiyet ve kültür noktasında (Ross, 2009; Allwood, 2013) önemli sorunlar yaşayacaklarını konu edinmektedir. Sayıları her geçen gün artan iklim göçmenleri ile ilgi henüz hukuksal bir zemin inşa edilmiş değil. Bu anlamda iklimsel göçlerin zorunluluk/gönüllülük (bir ölçüde) temelinde net bir şekilde tanımlanmadığı ve bu durumun büyük bir kargaşaya yol açtığı ilgili literatürde çokça tartışılmaktadır.

Değerlendirme tarzında yapılan çalışmaların büyük bir bölümü ise var olan literatürün genel bir derlemesini sunmaktadır. Bu tarz çalışmaların özellikle konunun yeni yeni çalışıldığı ülkelerde yaygınlık kazandığı görülür. Örneğin, Türkiye ölçeğinde yapılmış çalışmaların büyük bir kısmı genel değerlendirme tarzındadır (ilerleyen kısımlarda belirtilen kaynaklara değinilecektir).

Bu tarz çalışmalar, diğer gruptaki çalışmalara oranla daha az zahmet gerektirmekte ve bu nedenle de bu başlık altında değerlendirilebilecek çalışmaların sayısı oldukça yüksektir. Bu tarz yöntemleri kullanan çalışmaların, birbirinin devamı niteliğinde olduğu ve alana farklı perspektifler sunma noktasında sınırlı kaldıkları söylenebilir.

İklimsel Verilerden Hareketle Göç Olayını Açıklamaya Çalışan Çalışmalar

Teorik bazlı çalışmalardan ikincisi, iklim elemanlarındaki anormalliklerden hareketle göçü açıklamaya çalışır. Bu çalışmalar, gerçekleşen göçlerin ne kadarının iklim değişikliğine bağlı olduğunu yani bir anlamda iki değişken arasındaki korelasyonu bulmayı hedefler.

Bu yöntemi kullanan çalışmaların sayısı oldukça fazladır. Örneğin Afrika'nın çeşitli bölgelerinde (Henry vd., 2003; Barrios vd., 2006; Naudé, 2008; Van der Geest, 2008) ve Hindistan'da (Chopra ve Gulati, 2001) yapılmış bazı çalışmalar ile birlikte Meksika'dan ABD'ye yapılan göçleri konu edinen (Munshi, 2003; Kniveton vd, 2008) ve yine birçok ülke verisinin dahil edildiği (Afifi ve Warner, 2008; Reuveny ve Moore, 2009) bazı çalışmalar en güzel örnekleri teşkil etmektedir.

Yağış ve sıcaklıktaki istikrarlı değişimlerin göç olayını önemli ölçüde tetiklediği (Thiede vd., 2016), hatta Avrupa ülkelerine yapılan sığınma başvurularındaki artışların önemli sebeplerinden birisinin de ortalama sıcaklıkların yükselmesi ile ilişkili olabileceği düşünülmektedir (Missirian ve Schlenker, 2017). Benzer biçimde Robalino vd., (2015) Kosta Rika'da 1995-2000 dönemindeki iç göç verilerinden hareketle kır-kent ve kent-kent göçlerinin önemli ölçüde hidro-meteorolojik olaylara bağlı gerçekleştiğini bulmuşlardır. Özellikle tarım toplumlarında veya tarımsal faaliyetlerin birincil geçim kaynağı olduğu bazı bölgelerde bu tarz yöntemleri kullanan çalışmaların daha yaygın olduğu ifade edilmektedir (Nawrotzki vd., 2015).

İklimsel verilerden hareketle göç olayını açıklamaya çalışan çalışmalar, yapılış şekli bakımından uygulamalı/ampirik ve karma yöntemleri kullanan çalışmalara göre daha az zahmetlidir. Bu çalışmalar, basit birtakım istatistiki metotlar (korelasyon) yoluyla ve çoğunlukla tek gösterge üzerinden (örneğin sadece sıcaklık ya da sadece yağış verisi kullanılır) göç olayını açıklamaya çalışır. Bu anlamda diğer

çevresel etmenlerin ve toplulukların sosyo-ekonomik düzeyleri göz ardı edilir. Bu, iklimsel parametrelerden yola çıkarak göç olayını açıklamaya çalışan çalışmaların en önemli eksikliğidir.

Uygulamalı/Ampirik Çalışmalar

Nicel ve Nitel Çalışmalar

Sosyal bilimlerde çokça kullanılan nicel (kantitatif) ve nitel (kalitatif, etnografik) yöntemlerin, iklimsel göç çalışmalarında da yaygın olarak tercih edildiği görülmektedir. Bu anlamda bakıldığında bir önceki bölümde olduğu gibi (iklimsel parametrelerden hareketle göç olayını açıklamaya çalışan çalışmalar) burada da zengin bir literatür karşımıza çıkmaktadır. Tahmin edileceği üzere çalışmaların çok önemli bir bölümü, kuraklık koşullarının daha sert geçtiği Ortadoğu, Afrika, Orta Amerika ve sel, fırtına gibi şiddetli hava olaylarının görüldüğü Doğu ve Güneydoğu Asya ülkeleri ile deniz suyu seviyesinin yükselmesi ile birlikte topraklarının tamamının veya bir bölümünün sular altında kalacağı özellikle Büyük Okyanus ve Hint Okyanusu'nda bulunan ada ülkeler üzerine yoğunlaşmıştır. Konuyla ilgili olarak özelikle son yıllarda önemli ölçüde tez çalışmaları da yapılmıştır (Luetz, 2013; Banerjee, 2016; Omar, 2017).

Nitel verilere dayanan ve Bangladeş'teki insanların yer değiştirme pratiklerini iklim/çevre değişimlerinden hareketle okumasını yapan (Martin, 2016; Ayeb-Karlsson, 2018), benzer şekilde nehir taşkınları ve kuraklık bakımından riskli alanlarda yaşayan insanların göç potansiyellerini araştıran (Kabir, 2018), yine Bangledeş özelinde siklonların neden olabileceği göçleri (Kartiki, 2011), deniz suyu seviyesi yükselmesinin ve toprak tuzlanmasının insan hareketliliği üzerine etkisini (Chen ve Mueller, 2018) araştıran çalışmalar bu anlamda örnek olarak gösterilebilir. Benzer şekilde Etiyopya'da yaşayan insanların çevresel değişimler karşısında göç algılarını ortaya koyan (Morrissey, 2011), ekonomisi büyük oranda yağışlarla beslenen tarıma bağlı olan Burkina Faso özelinde (Smith, 2012) ve yine daha küçük gruplarla yapılan etnografik görüşmelerden hareketle kapsam alanı dar fakat konunun birçok yönden değerlendirildiği ve oldukça önemli bilgilerin elde edildiği (Arenstam Gibbons ve Nicholls, 2006) başka önemli çalışmalarda vardır. Mülakatların yanı sıra anket çalışmaları da, iklimsel göç konularında yapılmaktadır (Paul, 2005; Halliday, 2006). Örneğin, 1983-1985 yılları arasında Mali'deki kuraklıktan etkilenen insanlara (7000 üzerinde görüşme yapılmış) uygulanan anketlerden hareketle iklim değişikliği ve göç arasındaki ilişkiyi çok net bir şekilde ortaya koyan çalışma bu alanda önemli bir referans kaynağıdır (Findley, 1994). Yine Vietnam'da (Koubi vd., 2016), Filipinler'de (Bohra-Mishra vd., 2017), Güney ve Güneydoğu Asya'da (Jacobson vd., 2019) benzer önemli çalışmaların yapıldığı görülür.

Nitel ve nicel yöntemlerin kullanıldığı çalışmalar olayın muhatabı olan kişilerin algılarını doğrudan yansıtıyor olsa da (ki bu önemli bir avantajdır), çevresel etmenlerin önemi büyük oranda göz ardı edilmektedir. Araştırmacılar, her ne kadar çevresel faktörlerin etkilerini görüşmecilerin algıları üzerinden okumaya kalkışsa da bu durum bir ölçüde sorunludur. Çünkü iklimsel parametrelerdeki anlamlı değişimlerin tespiti uzun yılların ortalama verilerine bağlıdır. Ayrıca göç olayını bütünüyle iklim değişikliğine bağlamak için de karmaşık ve farklı veri setlerinin kullanıldığı gelişmiş istatistiksel yöntemlere ihtiyaç duyulmaktadır.

Senaryo/Modellere Dayanan Çalışmalar

İklim değişikliğinin gelecekte ne tür etkiler oluşturacağı konusunda yapılan bilimsel çalışmalarda senaryo ve modeller oldukça önemli yer kaplamaktadır. İklim, doğası gereği kaotik olduğundan gelecek ile ilgili tahminler yapmak zordur fakat yeterli ve sağlıklı verilere ulaşıldığı takdirde de gelecek ile ilgili gerçeğe daha yakın birtakım öngörüler yapmak mümkün olabilmektedir. Göç boyutunda düşünüldüğünde hali hazırda var olan verilerden yola çıkılarak gelecekte iklimsel göçlerin daha çok nerelerde yoğunlaşacağı ve ne tür sonuçlara yol açacağı kestirilebilir. Bu durum devletlerin gelecek planları için de son derece önemlidir. Çünkü olası sonuçlar ortaya konulabilirse karar vericiler veya politikacılar çeşitli önlemler alarak göç sürecini sağlıklı bir şekilde yürütebilir ve yönlendirebilir.

Alana farklı bir perspektif sunan (McLeman, 2013) bu senaryo/model çalışmaları gidererek daha çok yapılmakta ve bu anlamda zengin bir literatür ortaya çıkmaya başlamıştır (Mondal ve Tatem 2012; Backhaus vd., 2015; Ginnetti, 2015; Neumann vd., 2015; Gray ve Wise 2016). Örneğin küresel ölçekte iklim değişikliğinden dolayı hangi ülkelerde kuraklığın, sellerin ve siklonların şiddetinin artacağını gösteren birçok çalışma yapılmıştır (Thow ve de Blois, 2008; Warner vd., 2009). İklim değişikliğinin gelecekte insan göçlerini nasıl etkileyeceği konusunda matematiksel modeller geliştiren (Sabine, 2004) ve senaryolar bağlamında Marshall Adaları'nda bulunan Rita köyünün su seviyesinin yükselmesi ile birlikte geçireceği değişimi gösteren (Davis, 2014) ve Meksika'da göç eden insanların iklim değişikliğinden dolayı göç edip etmediklerini tespit etmek amacıyla geliştirilen bir risk matrisinin (matematiksel model) uygulandığı (Schmidt-Verkerk, 2011) çalışmalar konunun farklı perspektiflerden de değerlendirildiğini/değerlendirilebileceğini göstermektedir.

Bu tarz çalışmalar her ne kadar risk haritalarını göstermesi açısından önemli olsa da göçe etki eden diğer faktörleri (ekonomik, sosyal, kültürel vb.) ve bu faktörlerin insan psikolojisi üzerindeki etkilerini ve mekansal özellikleri kısmen göz ardı ettiği için de eksik tarafları vardır. Ayrıca bu tarz çalışmalar teknik bir altyapı gerektirdiğinden gelişmiş bilgisayar yazılımlarına ve karmaşık verilerin yorumlanması için de farklı uzmanlıklara sahip kişilerin bir arada çalışılmasını bir ölçüde zorunlu kılar. Bu anlamda senaryo/model bazlı çalışmaların yapılması zaman alıcıdır.

Birden Çok Yöntemin Kullanıldığı Çalışmalar

İklimsel göçler konusunda güvenilirliği biraz daha yüksek çalışmalar ortaya koymak adına son yıllarda karma yöntemli çalışmaların yapılmaya başlandığı görülmektedir. Bu tarz çalışmalar hem zaman açısından hem de iş yükü açısından diğerlerine göre yapılması daha zahmetlidir. Fakat yapıldığı zamanda kesinliği ve güvenilirliği daha yüksek olan çalışmalar ortaya çıkmaktadır. Tüm bunlardan hareketle bu tarz yöntemleri kullanan çalışmaların diğer gruptakilere oranla daha sınırlı kaldığını söylemek mümkündür. Burkina Faso (Henry vd., 2004), Meksika (de Janvry vd., 1997), Etiyopya (Ezra ve Kiros, 2001) ve Ekvador (Gray, 2009) özelinde yapılmış az sayıdaki çalışmalar karma yöntemli çalışmalara verilebilecek en güzel örneklerdir. Tüm bu çalışmaların ortak noktası hem çevresel verilerin hem de birtakım görüşmelerden elde edilen verilerin birlikte kullanılmasıdır.

Karma yöntemli çalışmaların, zaman ve iş yükü noktasında diğer gruptaki çalışmalara göre fazla zorlukları bulunmaktadır buna karşılık ortaya çıkan sonuçların tatmin düzeyi daha yüksektir. Farklı veri kaynaklarından beslenildiği için çalışmanın zenginliğini ve güvenilirliğini arttıracak önemli ve ilginç sonuçlar çıkabilmektedir. Bu tarz çalışmalarda, insan-çevre ilişkisi diğerlerine göre daha net bir şekilde

gözlenebilmektedir (Zolnik, 2009). Çünkü değerlendirmeye alınan veri seti geniştir ve bu sayede korelasyonu daha yüksek sonuçlar ortaya çıkabilmektedir.

Türkiye Ölçeğinde Yapılmış Çalışmalar

Türkiye, bulunduğu konum itibariyle küresel bir sorun olan iklim değişikliğinin tetiklediği/tetikleyeceği göç olaylarından muaf değildir (Talu, 2015). İklimin fiziksel koşullarındaki değişimlere bağlı olarak gelecekte Türkiye'nin de içinde bulunduğu Ortadoğu coğrafyasında yüzyılın sonlarına doğru sıcaklık ortalamaların 3-5 °C arasında artacağı buna karşılık yağış değerlerinde ise %20-40 bandında bir düşüşün yaşanacağı ve bunun da çölleşmeyi artıracağı belirtilmektedir (Bayram ve Öztürk, 2014). Genel olarak Türkiye ölçeğinde yapılan çalışmalar, gelecekte yağışların azalacağı buna karşılık sıcaklıkların artacağı ve bu nedenle de daha kurak bir iklimin yaşanabileceğini göstermektedir (Demir vd., 2013: 5). Nitekim Türkiye'de iklimsel göçler en çok kuraklık ile ilişkilendirilmektedir (Delju vd., 2019).

Türkiye özelinde yapılan az sayıdaki çalışmalar genelde teorik bağlamın ötesine geçmeyen derleme çalışmalar şeklinde hazırlandıkları görülür (Ilık, 2017; Güleç, 2019; Tarım, 2019; Gökpınar, 2020). Bununla birlikte özellikle kuraklık koşullarının giderek şiddetlendiği Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yapılmış nitel ve nicel verilere dayanan bazı çalışmalarda vardır (Kadirbeyoğlu, 2010; Aydoğdu ve Yenigün, 2016).

Türkiye bulunduğu konum itibariyle daha çok kurak koşulların egemen olduğu bir coğrafyada bulunmaktadır. Bu manada Türkiye, iklimsel göçler bakımdan komşu ülkelerden gelebilecek tehlikelere de açıktır. Örneğin İran'ının Urmia bölgesinde kuraklığın son yıllarda etkisini artırdığı ve hatta orada bulunan gölün üçte bir oranında su kaybettiği ve bu durumun ileride Türkiye ile birlikte Azerbaycan'a göçleri ortaya çıkarabileceği düşünülmektedir (Albayrakoğlu, 2011: 66). Böyle durumlarda Türkiye iklimsel göç anlamında komşu ülkelerde yaşayan insanlar için cazip bir ülke olabilir. 2011 yılında Suriye'de iç savaş patlak vermeden önce ciddi bir kuraklık tehlikesinin ortaya çıktığı (Eklund ve Thompson, 2017) ve bu kuraklık yüzünden insanların kırsal alanlardan kentsel alanlara doğru göç ettikleri ve bu durumun da siyasi atmosferi olumsuz etkilediği iddia edilmektedir (Colin vd., 2015).

Türkiye coğrafyasının büyük bir bölümünde görülen ve yine özellikle güney ve doğusundaki ülkelerin kurak iklim koşulları düşünüldüğünde iklimsel göçlerin gelecekte önemli bir konu olacağı ortadadır. Hâlbuki literatüre bakıldığında bu tarz konuların neredeyse hiç çalışılmadığı görülür. Var olan az sayıdaki çalışmaların büyük bir bölümü derleme şeklinde iken geri kalan az kısmı ampirik bulgulara dayanmaktadır. Senaryo bazlı, iklimsel parametrelerden yola çıkılarak göçü açıklamayı çalışan ve karma yöntemleri kullanan çalışmaların ise hiç yapılmadığı görülür. Bu anlamda bakıldığında göçle bütünleşmiş ve iklim değişikliği açısından riskli bir konumda bulunan Türkiye'de bu tarz konuların tartışılmıyor olması önemli bir eksikliktir.

Sonuç ve Öneriler

İklimsel göçleri eleştirel bir literatür taraması yöntemi ile ele alan bu çalışmada önemli bulgulara ulaşılmıştır. Kullanılan yöntemlerden hareketle oluşturulan sınıflandırmaların temsil ettiği çalışmalar incenmiş olup bu çalışmaların önemli avantaj ve dezavantajlarından bahsedilmiştir. Burada amaç yöntemlerin birbirlerine karşı üstünlüklerini ortaya koymak değildir. Sadece var olan literatürün daha çok hangi yönde büyüdüğü bilgisini vermek ve farklı alternatif yöntemlerin de iklimsel göç konularında denenebileceğini göstermektir. Buna göre genel bulgu ve çıkarımlar aşağıdaki gibidir:

- Antropojenik iklim değişikliğinden kaynaklanan göç konusu literatür için yeni bir alandır. Hem akademi için yeni bir alan olması hem de iklimin kaotik yapısından (belirsiz olması) dolayı yapılan çalışmaların önemli bir bölümünde bazı eksiklikler göze çarpmaktadır. Nitekim ilgili literatürde karmaşık veri setlerinin kullanıldığı çalışmaların gelecek için yaptığı sayı tahminleri ve önemli ölçüde birbirinden farklı yöntemlerin kullanılıyor olması bu durumun bariz kanıtıdır.
- İklimsel göç konusunda yapılan çalışmaların yine önemli bir bölümünün, gerçekleşen göçleri bütünüyle çevresel faktörler üzerinden tanımlamaya yönelik yanlış bir tutum içinde oldukları görülür. Hâlbuki gerçekleşen göçleri bütünüyle çevresel faktörlere bağlamak doğru bir yaklaşım değildir. Çünkü göç özünde sosyal, kültürel, siyasal, ekonomik ve psikolojik faktörleri de bünyesinde barındıran çok boyutlu bir kavramdır (Piguet, 2008).
- İlgili literatür incelendiğinde çalışmaların çok büyük bir bölümünün sadece teorik bağlamda ya da uygulamalı olarak tek yönlü olduğu buna karşılık karma yöntemli çalışmaların ise oldukça sınırlı kaldığı tespit edilmiştir. Hem insan-çevre ilişkisini daha net bir şekilde gösterdiğinden hem de güvenilirliği daha yüksek olduğundan karma yöntemli yani birden çok yöntemin kullanıldığı çalışmalara ağırlık vermede fayda vardır. Kuşkusuz bu tarz çalışmalarda kendi içerisinde bazı eksiklikleri barındırır fakat diğerlerine oranla güvenilir ve sağlıklı sonuçlar sağlama noktasında daha üstündür.
- Literatür büyük ölçüde göçleri, sadece iklimsel afetlerin doğrudan sonuçlarına (sel, fırtına, kuraklık vb.) odaklanarak açıklamaktadır. Buna karşılık iklim değişikliğinin dolaylı yollardan da göçleri tetikleyebileceği gerçeği göz ardı edilmektedir. Bu durum çalışmaların güvenilirliğini ve kapsamını sınırlandırmaktadır.
- İklimsel göç konusu mültidisipliner bir alandır. Kesinliği artıracak nitelikli çalışmalar yapmak için de farklı uzmanlıklara (Coğrafyacı, Sosyolog, Ekonomist, Siyaset Bilimci, Ziraat Mühendisleri, İstatistikçi, Meteorolog ve Klimatolog vb.) sahip araştırmacıların, bir araya gelerek çok düzeyli yöntemleri referans alan çalışmalara ağırlık vermeleri gerekir. Bu bakımdan incelendiğinde ilgili literatürün bu koşulları henüz sağlamadığı ve uzak bir konumda olduğu rahatlıkla ifade edilebilir.
- Türkiye merkezli yapılmış az sayıdaki çalışmaların büyük bir bölümünün teorik bağlamın ötesine geçmeyen derleme çalışmalar ve geri kalan az kısmının ise ampirik şekilde olduğu görülür. Bu anlamda bakıldığında Türkiye merkezli çalışmaların iklimsel göçlere dair az da olsa bir farkındalık oluşturduğu fakat yeni olması hasebiyle de derin bir içerik çerçeveyi sunmaktan uzak bir konumda olduğu söylenebilir.

Kaynakça

Afifi, T. ve Warner, K. (2008*). The Impact of Environmental Degradation on Migrations Flows across Countries*. United Nations University: EHS, Working Paper, 5.

Ahmad Yar, A. W.., Lazarou, S., Vıta, V., ve Ekonomou, L. (2020). Critical Review of Climate Change Induced Migration: An Emerging Challenge for Contemporary Society. *Engineering World*, *2*(2020), 47-57.

Albayrakoğlu, E. P. (2011). Climate Change and Security: The Case for Turkey. *Journal Of Gazi Academic View*, 5 (9), 59-75.

Allwood, J. (2013). *How climate change displaces Pacific Island settlements and the public's perception of large scale migration.* (Master Thesis). University of Waikato.

Arenstam Gibbons, S. J. ve Nicholls, R. J. (2006). Island abandonment and sea-level rise: an historical analog from the Chesapeake Bay, USA. *Global Environmental Change*, *16,* 40–47.

Aydoğdu, M. H. ve Yenigün, K. (2016). Farmers' Risk Perception towards Climate Change: A Case of the GAP-¸ Sanlıurfa Region, Turkey. *Sustainability*, 8, 1-12.

Ayeb-Karlsson, S. (2018). *When the Disaster Strikes: (Im)mobility Decision-Making in the Context of Environmental Shocks and Climate Change Impacts.* (PhD Thesis). University of Sussex.

Backhaus, A., Martinez-Zarzoso, I. ve Muris, C. (2015). Do climate variations explain bilateral migration? A gravity model analysis. *IZA Journal of Development and Migration*, *4,* 1-15.

Banerjee, S. (2016). *Understanding the Effects of Labour Migration on Vulnerability to Extreme Events in Hindu Kush Himalayas: Case Studies from Upper Assam and Baoshan County.* (PhD Thesis). University of Sussex.

Barrios, S., Bertinelli, L. ve Strobl, E. (2006). Climatic change and rural–urban migration: the case of sub-Saharan Africa. *Journal of Urban Economics*, *60*, 357–371.

Bayram, H. ve Öztürk, A. B. (2014). Global climate change, desertification, and its consequences in Turkey and the Middle East. K. Pinkerton ve W. Rom (Eds.), Global climate change and public health (ss. 293–305). New York: Humana Press.

Bettini, G., Nash, S. L. ve Gioli, G. (2017).One step forward, two steps back? The fading contours of (in)justice in competing discourses on climate migration. *The Geographical Journal, 183*(4) 348-358.

Black, R., S. Bennett, R. G., Thomas, S. M. ve Beddington, J. R.. (2011). Climate Change: Migration as Adaptation. *Nature, 478*(7370), 447–49. doi:10.1038/478477a.

Bohra-Mishra, P., Oppenheimer, M., Cai, R., Feng, S. ve Licker, R. (2017). Climate variability and migration in the Philippines. *Population Environment, 38*, 286–308.

Brown, L. R. (1976). *World population trends: signs of hope, signs of stress*. Washington: World Watch Institute.

Brown, O. (2008). *Migration and climate change*. Geneva: IOM. Available at: http://publications.iom.int/bookstore/free/MRS-31_EN.pdf

Burzynski, M., Deuster, C., Docquier, F. ve de Melo, J. (2019). *Climate Change, Inequality, and Human Migration.* IRES Discussion papers. http://hdl.handle.net/2078.1/219749.

Chen, J. ve Mueller, V. (2018). Coastal climate change, soil salinity and human migration in Bangladesh. *Nature Climate Change,* 8, 981–985.

Chopra, K. ve Gulati, S. C. (2001). *Migration, Common Property Resources and Environmental Degradation*. New Delhi/Thousand Oaks/London: Sage;

Colin, P. K., Shahrzad, M., Mark, A. C., Richard, S. ve Yochanan, K. (2015). Climate change in the Fertile Crescent and implications of the recent Syrian drought. *PNAS*, *112*(11), 3241-3246.

Davis, D. (2014). *Modeling Scenarios of Sea-level Rise and Human Migration: Rita Village, the Republic of the Marshall Islands.* (PhD Thesis). University of Arkansas.

De Janvry, A., Sadoulet, E., Davis, B., Seidel, K. ve Winters, P. (1997). *Determinants of Mexico–US migration: the role of household assets and environmental factors*. UC Berkeley: Working Paper Series 853.

Delju, A. H., Piguet, E., Rebebez, M. ve Ceylan, A. (2019). *Drought-Induced Human Displacement in Turkey.* (Working Papers MAPS ; 5).

Demir, Ö., Atay, H., Eskioğlu, O., Tuvan, A., Demircan, M., ve Akçakaya, A. (2013). RCP4. 5 Senaryosuna Göre Türkiye'de Sıcaklık ve Yağış Projeksiyonları. *III. Türkiye İklim Değişikliği Kongresi*, 3-5 Haziran 2013. https://www.mgm.gov.tr/FILES/iklim/rcp-45.pdf

Eklund, L. ve Thompson, D. (2017). Differences in resource management affects drought vulnerability across the borders between Iraq, Syria, and Turkey. *Ecology and Society,* 22(4), 9. https://doi.org/10.5751/ES-09179-220409

El-Hinnawi, E. (1985). *Environmental Refugees.* Nairobi: UNEP.

Ezra, M. ve Kiros, G. E. (2001). Rural Out-migration in the drought prone areas of Ethiopia: a multilevel analysis. *The International Migration Review*, *35*, 749–771.

Findley, S. E. (1994). Does drought increase migration? A study of migration from rural Mali during the 1983–85 drought. *International Migration Review, 28,* 539–553.

Ginnetti, J. (2015). Modelling Displacement *Forced Migration Review, 49*, 10–11.

Gökpınar, F. B. (2020). *21. Yüzyılda Yeni Bir Güvenlik Sorunu: İklim Mültecileri.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gray, C. L. (2009). Environment, land, and rural out-migration in the southern Ecuadorian Andes. *World Development*, *37*, 457–468.

Gray, C. ve Wise, E. (2016). Country-specific effects of climate variability on human migration. *Climatic Change, 135*(3-4), 555–568.

Güleç, Ş. (2019). *Göç, İklim Değişikliği ve Afetler Ekseninde Sosyal Yenilik: Türkiye Örneği.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Halliday, T. J. (2006). Migration, risk and liquidity constraints in El Salvador. *Economic Development and Cultural Change, 54*, 893–925.

Henry, S., Boyle, P. ve Lambin, E. F. (2003). Modelling interprovincial migration in Burkina Faso: the role of socio-demographic and environmental factors. *Applied Geography*, *23*, 115–136.

Henry, S., Schoumaker, B. ve Beauchem, C. (2004). The impact of rainfall on the first out-migration: a multi-level eventhistory analysis in Burkina Faso. *Population and Environment, 25*, 423–460.

IDMC (Internal Displacement Monitoring Centre). (2017). Global Report on Internal Displacement-GRID 2017. Geneva: IDMC and NRC (Norwegian Refugee Council). http://www.internal-displacement.org/global-report/grid2017/pdfs/2017-GRID.pdf.

Ilık, M. S. (2017). *Yeni Bir Küresel Problem, Eski Bir Başa Çıkma Mekanizması: Antropojenik İklim Değişikliği Kaynaklı Göç ve Türkiye.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Jacobson, C., Crevello, S., Chea, C. veJarihani, B. (2019). When is migration a maladaptive response to climate change? *Regional Environmental Change, 19*, 101–112.

Kabir, M. E. (2018). *Unpacking Drivers of Vulnerability on Internal Migration in Areas Prone to Drought and Riverine Erosion in North-West Bangladesh.* (PhD thesis). Brisbane: Griffith University.

Kadirbeyoğlu, Z. (2010). In the Land of Ostriches: Developmentalism, Environmental Degradation, and Forced Migration in Turkey. T. Afifi, J. Ja¨ger (eds.), *Environment, Forced Migration and Social Vulnerability* (pp.223-235). Springer.

Kartiki, K. (2011) Climate change and migration: a case study from rural Bangladesh, *Gender & Development, 19*(1), 23-38, DOI: 10.1080/13552074.2011.554017.

Khavarian-Garmsir, A. R., Pourahmad, A., Hataminejad, H. ve Farhoodi, R. (2019). Climate change and environmental degradation and the drivers of migration in the context of shrinking cities: A case study of Khuzestan province, Iran. *Sustainable Cities and Society, 47*, 101480.

Kniveton, D., Schmidt-Verkerk, K., Smith, C. ve Black, R. (2008). *Climate Change and Migration: Improving Methodologies to Estimate Flows*. Geneva: InternationalOrganization for Migration, Migration Research Series. Vol. 33.

Koubi, V., Spilker, G., Schaffer, L. ve Bernauer, T. (2016). Environmental Stressors and Migration: Evidence from Vietnam. *World Development, 79,* 197–210.

Luetz, J. M. (2013). *Climate migration: preparedness informed policy opportunities identified during field research in Bolivia, Bangladesh, and Maldives.* (PhD Thesis). The University of New South Wales.

Martin, M. (2016). *Moving from the margins: migration decisions amidst climate- and environment-related hazards in Bangladesh.* (PhD Thesis). University of Sussex.

McLeman, R. (2013). Developments in Modelling of Climate Change-Related Migration. *Climatic Change, 117*(3): 599–611.

Missirian, A. ve Schlenker, W. (2017). Asylum applications respond to temperature fluctuations. *Science, 358*, 1610–1614.

Mondal, P. ve Tatem, A. J. (2012). Uncertainties in Measuring Populations Potentially Impacted by Sea Level Rise and Coastal Flooding. *PLoS ONE, 7*(10): e48191. doi:10.1371/journal.pone.0048191

Morrissey, J. (2011). *Mobility in Context: Exploring The Impact of Environmental Stress on Mobility Decisions in Northern Ethiopia.* (PhD Thesis). Oxford: Oxford University.

Munshi, K. (2003). Networks in the modern economy: Mexican migrants in the U.S. labor market. *Quarterly Journal of Economics, 2003, 118*(2), 549–599.

Myers, N. (2002). Environmental Refugees: A Growing Phenomenon of the 21st Century. *Philosophical Transactions of the Royal Society, 357*(1420), 609–613.

Myers, N. (2005). Environmental Refugees: An Emergent Security Issue. *Presented at the 13th Economic Forum*, Prague, 23–27 May. http://probeinternational.org/library/wp-content/uploads/2011/04/14851.pdf

Naudé, W. (2008). *Conflict, Disasters and No Jobs: Reasons for International Migration from Sub-Saharan Africa.* United Nations University, WIDER, Research Paper, 85.

Nawrotzki, R. J., Hunter, L. M., Runfola, D. M. ve Riosmena, F. (2015). Climate Change as Migration Driver from Rural and Urban Mexico, *Environmental Research Letters, 10*(11), 1-9.

Neumann, B., Zimmermann, J., Nicholls, R. J. ve Vafeidis, A. T. (2015). Future Coastal Population Growth and Exposure to Sea-Level Rise and Coastal Flooding: A Global Assessment. *PLoS ONE, 10*(3): e0118571. doi:10.1371/journal.pone.0118571

Omar, M. H. (2017). *Impact of Water Security, Climate Change and Population Growth on Rural-Urban Migration in Sub-Saharan Africa.* (Master Thesis). Griffith University.

Paul, B. K. (2005). Evidence against disaster-induced migration: the 2004 tornado in north-central Bangladesh. *Disasters, 29,* 370–385.

Piguet, E. (2008). *Climate change and forced migration*. Geneva (Switzerland): New Issues in Refugee Research. United Nations High Commissioner for Refugees Research Paper 153.

Piguet, E. (2010). Linking climate change, environmental degradation, and migration: a methodological overview. *WIREs Clim Change,* 1, 517–524.

Reuveny, R. ve Moore, W. H. (2009). Does environmental degradation influence migration? Emigration to developed countries in the late 1980s and 1990s. *Social Science, 90*, 461–479.

Rigaud, K. K., de Sherbinin, A., Jones, B., Bergmann, J., Clement, V. Ober, K. ve diğerleri (2018). *Groundswell: Preparing for Internal Climate Migration*. Washington, DC: World Bank.

Robalino, J., Jimenez, J. ve Chacón, A. (2015). The Effect of Hydro-Meteorological Emergencies on Internal Migration. *World Development, 67*, 438–448.

Ross, N. J. (2019). *Low-Lying States, Climate Change-Induced Relocation, And The Collective Right To Self-Determination.* (PhD Thesis). Wellington: Victoria University of Wellington.

Sabine, P. N. (2004). *Understanding the effect of climate change on human migration the contribution of mathematical and conceptual models.* (Master Thesis). Zurih: Swiss Federal Institute of Technology. ETCH Universty.

Schmidt-Verkerk, K. (2011). *The Potential Influence of Climate Change on Migratory Behaviour –A Study of Drought, Hurricanes and Migration in Mexico.* (PhD Thesis). University of Sussex.

Smith, C. D. (2012). *Assessing the Impact of Climate Change upon Migration in Burkina Faso: An Agent-Based Modelling Approach.* (PhD Thesis). University of Sussex.

Talu, N. (2015). *Türkiye'de İklim Değişikliği Siyaseti*. Ankara: Phoenix.

Tarım, N. (2019). *İklim Değişikliğine Bağlı Göçlerin Avrupa Birliği'ne Üye Ülkeler ve Türkiye'de Sosyal Güvenlik Sistemlerine Etkileri.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Thiede, B., Gray, C. ve Mueller, V. (2016). Climate variability and inter-provincial migration in South America, 1970–2011. *Global Environmental Change, 41*, 228–240.

Thow, A. ve de Blois, M. (2008). *Climate change and human vulnerability: Mapping emerging trends and risk hotspots for humanitarian actors, Report to the UN office for coordination of humanitarian affairs (OCHA).* Geneva: Maplecroft.

Van der Geest, K. (2008). North–South migration in Ghana: what role for the environment? *Paper presented at the International Conference on Environment, Forced Migration and Social Vulnerability*, Bonn, 9–11 October 2008.

Warner, K., Ehrhart, C., Sherbinin, A. D., Adamo, S. ve Chai-Onn, T. (2009). *In search of shelter: mapping the effects of climate change on human migration and displacement*. UN University, CARE International, Columbia University, UNHCR and The World Bank. Available at: http://www.ciesin.columbia.edu/documents/clim-migr-report-june09_media.pdf

Worster, W. T. (2012). The Evolving Definition of the Refugee In Contemporary International Law. *Berkeley Journal of International Law, 30*(1), 142-149.

Yurtcanlı Duymaz, S. (2019). *İklim Değişikliği, Afetler ve İnsan Hakları: Çevresel Zorunlu Göç.* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Zolnik, E. J. (2009). Context in human geography: a multilevel approach to study human–environment interactions. *The Professional Geographer, 61*(3), 336–349.

International
Congress of Migration researches
Uluslararası G□□Araştırmaları Kongresi
ISBN: 978-605-06728-9-3

Koçer Aşiretlerin Göç Güzergâh Yolları Üzerine Bir İnceleme
A Study on Migration Routes of Koçer Tribes[1][2]

Özlem Akgün[3]
Murat Aydın[4]

Abstract

The notion of migration stands for the fact that people change places from time to time for some reasons. The fact that immigration is a multidimensional phenomenon in sociological, economic, cultural, psychological and legal terms has made it into the field of interest of different disciplines. In this study, Koçer tribes, having to migrate to different places every season in order to survive, are discussed. These tribes are trying to survive by changing places according to the climate. Nomadism is a way of life and is shaped by the relationship between nature and culture. There is no stability or stasis in the life of Koçers. There is continuity and mobility. This mobility in the vertical direction between the mountains is called mountain nomadism. Mid-April is the spring period when activity starts. October- November is the autumn period when

Özet

Göç kavramı, insanların bazı sebeplerden zaman zaman mekân değiştirmeleri anlamına gelmektedir. Göçün sosyolojik, ekonomik, kültürel, psikolojik ve hukuki açıdan çok boyutlu bir olgu olması onun farklı disiplinlerin ilgi alanına girmesini sağlamıştır. Bu çalışmada, yaşamlarını sürdürmek için her mevsim farklı yerlere göç etmek zorunda kalan Koçer aşiretleri ele alınmıştır. Bu aşiretler iklime göre yer değiştirip yaşamlarını sürdürme gayreti içerisindeler. Göçebelik bir yaşam biçimi olup doğa-kültür ilişkisiyle şekillenmektedir. Koçerlerin yaşamında sabitlik, durağanlık yoktur. Süreklilik ve hareketlilik vardır. Dağlar arasında dikey yönde gerçekleşen bu hareketliliğe dağ göçebeliği denilmektedir. Nisan ayının ortası hareketliliğin başladığı ilkbahar dönemidir. Ekim- Kasım ayları ise kışlak alanlarına doğru

[1] Bu çalışma, Özlem Akgün tarafından hazırlanan *Göçebe Aşiretlerde Hayvancılık ve Doğa-Kültür İlişkisi: Alikan, Duderan ve Soran Aşiretleri Örneğinde Halkbilim Açısından Karşılaştırmalı Bir İnceleme* adlı doktora tezi için yapılan alan araştırmasından derlenerek hazırlanmıştır.

[2] Koçer aşiretlerinin göç güzergâh yolu üzerine yapılan bu çalışmanın alan araştırması gezi, gözlem ve görüşme teknikleri kullanılarak Özlem Akgün tarafından yapılmıştır. Ayrıca literatur taraması ve alan araştırmasındaki verilerin yorumlanması işlemi de Özlem Akgün tarafından yapılmış olup haritaların çizimi ve coğrafi yorumlar ise Murat Aydın tarafından gerçekleştirilmiştir

[3] Doktora Öğrencisi, Ardahan Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ozlemakgun65@gmail.com
[4] Araştırma Görevlisi, Amasya Üniversitesi, Coğrafya Bölümü, murataydin@amasya.edu.tr

there is a return to winter areas. These departures and arrivals during the spring and fall periods are human and animal migration for nomads. The aim of this study is to draw attention to the irregularities and problems in migration routes and offer solutions during these migration periods. In this study, which is handled from the perspective of folklore, interview and observation techniques with field research method were used. In this study, which was handled from a geographical and folklore point of view, the techniques of excursion, observation, interview and field studies used with field research method were used.
The research was initiated by participating in the migration of Koçer tribes from the Eastern Anatolia region to the Southeastern Anatolia region in the fall of 2020. In the spring of 2021, the research was completed by joining the migration from the Southeastern Anatolia region to the Eastern Anatolia region. As a result of the research, it was determined that Koçers used three migration routes.

Keywords: Koçer Tribes, Migration Route.

dönüşün olduğu sonbahar dönemidir. Bahar ve güz dönemlerinde gerçekleşen bu gidiş ve gelişler göçerler için insan ve hayvan göçüdür. Bu çalışmanın amacı da bu göç dönemlerinde göç güzergâh yollarındaki düzensizliklere ve sorunlara dikkati çekip çözüm önerileri sunmaktır. Halkbilimi bakış açılarıyla ele alınan bu çalışmada, alan araştırması yöntemiyle görüşme ve gözlem teknikleri kullanılmıştır. Araştırmaya, Koçer aşiretlerin, Doğu Anadolu bölgesinden Güneydoğu Anadolu bölgesine 2020 yılının güz döneminde yaptıkları göçe katılarak başlanılmıştır. 2021 yılının bahar döneminde de Güneydoğu Anadolu bölgesinden Doğu Anadolu bölgesine yapılan göçe katılarak araştırma tamamlanmıştır. Araştırma sonucunda, Koçerlerin üç göç güzergâh yolu kullandıkları belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Koçer Aşiretler, Göç Güzergâh Yolu.

Giriş

İbn-i Haldun (2004: 159-160); toplumların yaşam tarzlarının farklı olmasının nedenini yaşamlarını sürdürmek ve geçimlerini sağlamak için tercih ettikleri yolların farklı olmasına bağlar ve bu toplumları bedevilik/göçebelik hayatını sürdürenler; Araplar ile Mağrip'te olanlar gibi çöllerin derinliklerinde dolaşan Berberiler ve Zeneteler, doğuda da Kürtler, Türkmenler ve Türkler şeklinde sınıflandırır.

Göçebe aşiretlerde göçer hayvancılık faaliyetlerinin en fazla Kürtler arasında yapıldığına dikkati çeken Martin Van Bruinessen (1992: 33-34); "Yaygın Kürt imajında tarım ile uğraşmanın yanında Kürtlerde göçer kültüründen doğan bir hayvancılık anlayışı hâkimdir." demektedir. Vladimir Fedorovich Minorskiy de Kürt sözcüğünün ilk zamandan beri "Göçebe"nin eş anlamlısı olarak kullanıldığına dikkati çeker (Minorskiy'den akt: Jwaideh: 2020: 69). Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde göçebe bir yaşam tarzıyla hayvancılık faaliyetini yürütenlere de Kürtçede Koçer, Türkçe'de ise Göçer denilmektedir. Koçerî ise göçebelik anlamında kullanılır. Halk kültüründe Koçer;

"sürekli bir hareketlilik halinde, yollarda" anlamına gelen "koçerê ser rêya" "baneday/banedayi" demektir.

Araştırmanın Kuramsal Çerçevesi

Göç, doğa-insan, devlet-insan, insan-normlar ve kolektif davranışla ilişkilendirildiğinden toplumsal değişmenin hem ürünü hem de önemli bir göstergesidir (Erdoğan Özünlü, 2019: 17). Anatoly M. Khazanov'un "Göçebe ve Dış Dünya" adlı kitabının (Khazanov, 2015) arka kapağında da ifade ettiği gibi tarihin oluşumundan, coğrafyanın vatanlaşmasına, nüfus hareketlerinden, iskân politikalarına, halk kültüründen, vergi sistemine, sınıfsız toplumdan, sınıflı topluma geçişe kadar "devlet" oluşumunun temelleri kadim çoban/göçebe kültürü üzerine inşa edilmiştir.

Göçebe kültüründe insanların ve hayvanların iklime bağlı olarak ovaya inme ve dağa çıkma içgüdüsüne uyması, daha doğrusu hayvanın doğal yaşantısına uyması söz konusudur (Büyükcan Sayılır, 2012: 566). Dağ silsileleri boyunca dikey yönde gerçekleşen ve hayvan sürülerinin yıl içerisinde biyolojik ve klimatik koşullara bağlı yer değiştirdiği göçebeliğe dayalı hayvancılık faaliyetleri, binlerce yıldır benzer şekilde sürdürülmektedir (Alkan, 2020: 161). Alçak ovalarla çevresindeki dağlar arasında iklime bağlı olarak yapılan bu göçebeliğe "dağ göçebeliği" denilmektedir (Öngör, 1964: 159).

Her toplum, sosyal yaşamda ve dinî inanç sisteminde kendilerine özgü belirli değerler içerisinde geleneksel yaklaşımlarla oluşturdukları maddi-manevi değerler bütününe sahiptir (Akgün, 2019: 20). Hayvancı toplulukların da kendilerine has kültürleri vardır (Kutlu, 1987: 3). Bu topluluklardan olan Koçerlerin, küçükbaş hayvancılık faaliyetiyle ilgilenmesi ve doğayla olan kültürel ilişkisi bağlamında mekân ve mesken kültürleri onlar için karakteristik değerlerdir. "Koçer kültürü, insanın, doğa ve hayvanla (koyun) kurduğu ilişkiyle şekillenir. Hayvanlarına uygun beslenme arayışı Koçerleri göçebe yaşam tarzına zorlamaktadır. Hayvanlarının iyi beslenmesi için yaz mevsimini serin yaylalarda geçiren Koçerler, kış aylarında ise daha düşük rakımlı sıcak bölgeleri tercih ederler." (Gültekin ve Tan, 2017: 187). Göçer hayvancılığın oluşumunda, yer şekilleri, iklim ve bitki örtüsü gibi coğrafi özellikler temel faktör olarak değerlendirilmelidir (Kutlu, 1992: 32). Göçer hayvancılık, dünya genelinde, yüksek rakımlı yerlerde (yaylalar) otlatma, yaygın ve uzun geleneği olan bir hayvancılık şeklidir (Herzog ve Seidl, 2018: 503). Koçerlerde iş gücü sahası tektir, o da hayvancılıktır (Beşikçi, 2014: 46).

Göçebe toplumlarda akrabalık ve kan bağı ile büyüyen aşiretçilik adı altında sistemleşen kapalı bir yapı mevcuttur. Doğada yaşayan bu topluluklar için bir aşirete mensup olmak ve aşiret olarak anılmak güç açısından önemlidir. Minorskiy aşiret ve göçebe yaşam tarzını Kürtler ile eşleştirmiştir: "Kürtler, aşiret mensubu ve aşiret dışı olarak iki gruba ayrılabilir. Genellikle göçebe ve yarı göçebe bir yaşam tarzı sürdüren, hayvancılıkla geçinen ve savaşçı özellikleriyle de bilinen ilk gruptur. Yerleşik nüfusun büyük bir kısmını oluşturan diğer grup ise köylülerdir diyerek eklemektedir (Minorskiy'den akt: Jwaideh: 2020: 41).

Sistemli bir şekilde bir zincirin halkaları gibi uzayan aşiret veya aşiretçilik, zamanla örgütleşir. Aşiret sistemindeki hiyerarşinin bir sonraki basamağı, Kürtçe'de eşîret denilen aşirettir. Sülalelere ve aşiretin bölümlerine mensup olan insanların toplamına aşiret denir (Yalçın Heckmann, 2016: 137). Aşiretleri oluşturan aile, bir bavıktan gelir.

Bu bavıkların toplamı bir kabileyi, kabileler de toplamda bir aşireti temsil eder. Buradaki bavık, baba soyluluktan gelmektedir. Bunlar kardeş veya akraba olarak kabul

edilmektedirler. Aşiret örgütünün en alt düzeydeki birimi maldır. Mal, hem "hane", hem "aynı evi paylaşan akraba grubu", hem de "sülale" anlamına gelir. Malın sülale anlamında kullanımı (kadın ya da erkek) atadan gelen baba soylu bir akraba topluluğu söz konusudur. Aşiretler için bir aşirete mensubiyetin, bir hanenin üyesi olmaktan sonraki ilk şartı, bir mala (Yalçın Heckmann, 2016: 133) ve o malı temsil eden bir bavıka mensup olmaktır (Mala Şemo, Bavıkê İsê gibi...). Bavıkların ve malların bir araya gelmesiyle de Ocak/Kabile oluşur (Yalçın Heckmann, 2016: 133). Aşiret günümüzde özel olarak Kürtçe konuşan toplulukları işaret eder niteliktedir diyebiliriz. Aşiretin bugün "Doğulu" bir imaya sahip olduğu belirgindir (Gültekin, 2018: 6). Kürt aşiretleri genellikle kabile halindedirler. Kabile diye birkaç amare'den (oymak) oluşan topluluğa denir. Kabile bir reis tarafından idare edilir. Kabileye mensup bütün amarelerin reisleri, bu reise bağlıdır (Gökalp, 1995: 38).

Bu çalışmanın konusu, mevcut yaşam biçimini sürdüren Koçerlerin yaşamlarının odak noktası olan ilkbahar ve sonbahar dönemlerinde gerçekleştirilen göç eyleminde kullandıkları göç güzergâh yoludur. Bu çalışmaya, Özlem Akgün tarafından hazırlanan *Göçebe Aşiretlerde Hayvancılık ve Doğa-Kültür İlişkisi: Alikan, Duderan ve Soran Aşiretleri Örneğinde Halkbilim Açısından Karşılaştırmalı Bir İnceleme* adlı doktora tezi için yapılan alan araştırması esnasında kaynak kişilerin göç güzergâh yolunda yaşadıkları sıkıntıları anlatmaları nedeniyle başvurulmuştur. Araştırmanın realitesi açısından göç sürecine bizzat katılarak göç güzergâh yolundaki tehlike arz eden hususlar tespit edilmiştir. Araştırmamızda koçer aşiretlerin monografisi yapılmayıp ekonomik ve sosyokültürel bağlamda değerlendirilen bir problem ele alınmıştır. Bu problem, Koçer aşiretlerin sosyokültürel yapı karakterlerini gösteren göç güzergâh yolunun sosyolojik ve ekonomik hususlar ile birbirlerine bağlanış tarzı ve dış faktörler ile nasıl bütünleşip toplumu denge haline getirdiğidir.

Göçebe toplumların yaşam biçiminin araştırılmasının gerekliliğini Masatake Matsubara (2012: 4) şöyle değerlendirmiştir: Göçebelik, tarihi süreç içinde insanlığın en önemli hayat tarzlarından biridir. Böyle olmasına rağmen göçebelikle ilgili yerinde gözlemlere dayalı yapılan araştırmaların sayısı fazla değildir. Matsubara'nın bu değerlendirmesine Türkiye açısından bakılacak olunursa, Türkiye'de göçebelik çalışmaları, daha çok Toroslarla Akdeniz kıyıları arasında yer edinen göçebe Yörükleri konu alır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yüzyıllardır var olan göçebe aşiretler ile ilgili yapılan çalışmalar sınırlı olmakla birlikte göçebe yaşam biçiminin ya kültürel boyutu ya da toplumsal yapısı sosyolojik açıdan araştırılmıştır. Bu yaşam tarzının odak noktası olan göç olayı ve göç güzergâh yolu üzerine yapılan çalışmaların daha da sınırlı olması bu çalışmanın gerekliliğinin sağlamıştır.

Çalışmada Koçerlerin, göç güzergâh yolunda yaşadıkları sıkıntıları halkbilim ve coğrafî bakış açısıyla sistemli bir biçimde araştırmak, sorunları saptamak ve alınması gereken önlemlere dikkati çekmek ana hedeftir. Bu göç tipinin incelenmesi bilgilerimizi aydınlatırken bize tabiatla mücadele halinde olan Koçerleri de tanıtacaktır. Göç sürecinde yetkililer gözetiminde olması gereken güzergâh yolunun öneminin ortaya konulacağı bu çalışmada aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir: Tüm dünyada göçebe yaşamın ekonomik uğraşı, milli bir servet değeri taşıyan hayvancılıktır. Ülkenin kalkınması ve refah düzeyinin yükselip sağlıklı bireyler yetiştirilmesi için milli bir servet değeri taşıyan göçer hayvancılığın desteklenmesi ile sağlanacaktır. Ekonomiye dayanan bu uğraş, zamanla renkli bir kültür yelpazesine dönüşmüştür. Gerek sürdürülebilir ekonomi gerekse de etnokültür açısından değerlendirildiğinde bir yaşam biçimi olan göçer hayvancılığın sürdürülmesi bu yaşamda köprü görevi

gören göç hareketliliğinin resmi bir güzergâhta sağlanması ile olacaktır. Göç güzergâh yollarının güvenliğinin sağlanması, Koçerler ile köylüler ve Koçerlerin kendi aralarında can ve mal kaybının önüne geçileceğinden faydalı olacaktır. Araştırma sonucunda elde edilen hipotezler çalışmanın sonuç ve bulgular kısmında detaylandırılacaktır.

Halkbilimi bakış açılarıyla ele alınan bu araştırmada, derinlemesine bilgi elde etmek için yarı yapılandırılmış görüşme ve gözlem teknikleri kullanılmıştır. Alan araştırması esnasında birçok kişi ile görüşme fırsatı olmuştur. Örneklem olarak da gerek çalışmanın boyutu düşünülerek, gerekse de vurgulanan hususların hemen hemen aynı olması sebebiyle kaynak kişi sayısı yirmi kişi ile sınırlandırılmıştır. Kaynak kişiler, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri arasında iklime bağlı olarak yaşayan, tam göçer hayvancılık faaliyetini sürdüren Alikan, Duderan ve Soran aşiretlerine mensup Koçerlerden oluşmaktadır. Çünkü tam göçebe olan bu aşiretler senede iki kez bu göç eylemini gerçekleştirmektedirler.

Konuyla doğrudan alakalı olan çalışmalardan literatür taraması da yapılarak çalışmanın kuramsal çerçevesi oluşturulmuştur. Araştırmaya, Koçer aşiretlerin, Doğu Anadolu bölgesinden Güneydoğu Anadolu bölgesine 2020 yılının güz döneminde yaptıkları göçe katılarak başlanılmıştır. 2021 yılının bahar döneminde, Güneydoğu Anadolu bölgesinden Doğu Anadolu bölgesine yapılan göçe de katılarak araştırma tamamlanmıştır. Araştırma sonucunda Koçerlerin üç göç güzergâh yolunu kullandıkları belirlenmiştir.

Bu göç güzergâh yolları ve bu güzergâhlar boyunca konaklanılan yaylaların da olduğu alanlar lisanslı ArcGIS 10.7.1 programı kullanılarak haritalandırılmıştır. Yaylak ve kışlak haritaları, Koçerlerin kayıtlı oldukları keçi koyun birliklerinden alınan resmi bilgiler ile hazırlanmıştır. Göç güzergâh haritası ise alan araştırması esnasında görüşme, gözlem ve analizler ile sonbahar ve ilkbahar göç sürecinde elde edilen bilgi ve birikimler neticesinde hazırlanmıştır.

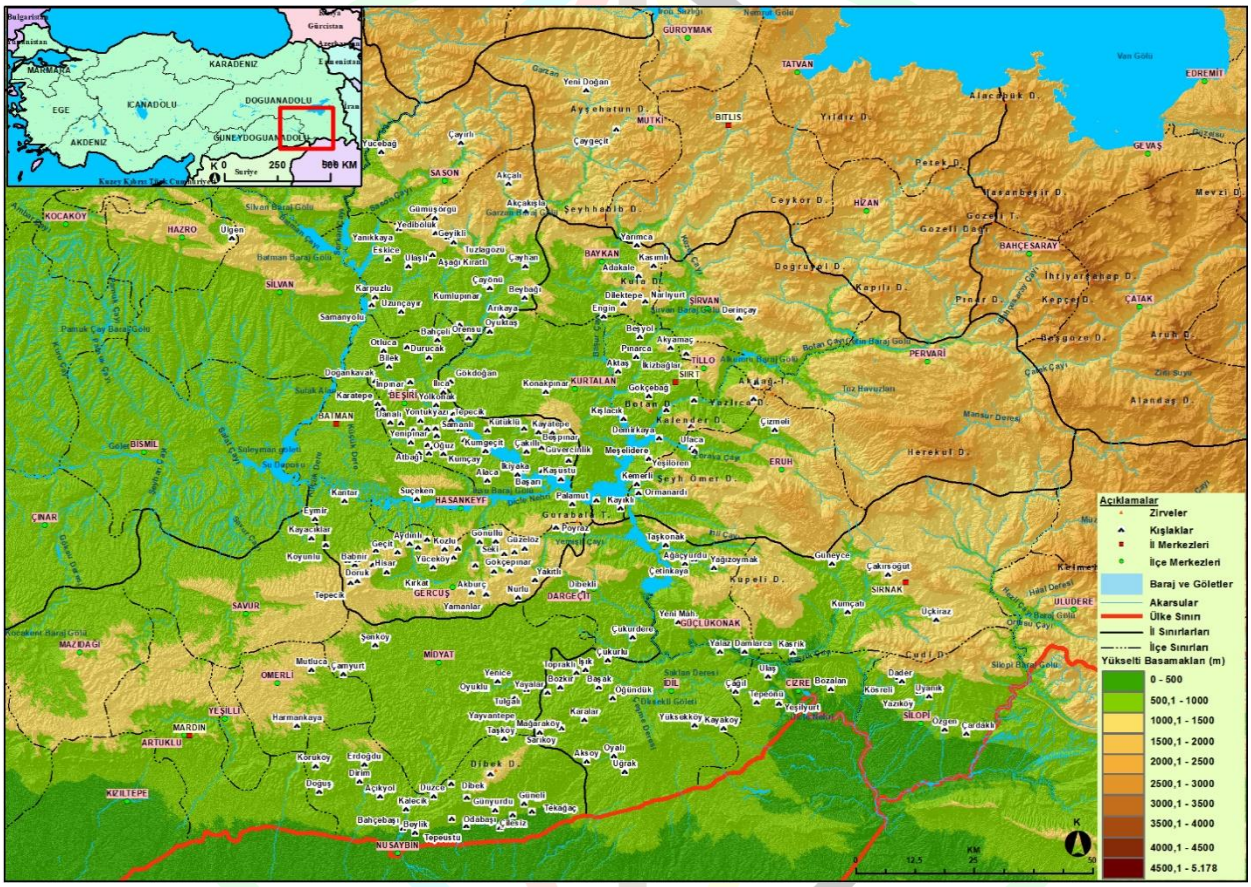
Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde Göçebeliği Doğuran Coğrafi Faktörler

Göçebe bir hayatın oluşmasında yer şekilleri, iklim ve bitki örtüsü birbiriyle ilişkili önemli faktörlerdir (Beşikçi, 2014: 77). Yakın jeolojik zamanlarda bütün bir şekilde yükselmeyle yüksek bir plato görünümü alan Türkiye üzerinde; dağlar, platolar, derin vadiler ve farklı yapıdaki ovalar, kısa mesafeler içinde büyük değişiklik gösteren morfolojik üniteler yer almaktadır (Tunçdilek, 1978: 3).

Oluşan bu yer şekillerine bağlı olarak Türkiye'de iç bölgelerde kurak bir iklim görülür. Görülen kurak iklim şartlarından dolayı kısa boylu çayır ve otlardan oluşan step (bozkır) bitki örtüsü oluşur. Yağış ve sıcaklığın etkisiyle ilkbahar aylarında canlı olan bitki örtüsü, alçak yerlerde yaz aylarında aşırı sıcaklık ve kuraklık sebebiyle solmakta ve kurumaktadır. Bunun sonucunda hayvanların otlatılması mümkün olmamakta ve hayvanlar sürüler halinde yüksek yerlerdeki dağlık alanlara, otlaklara, yaylalara götürülmektedir (Özçağlar, 1993: 34).

Türkiye'nin sahip olduğu bu coğrafi özellikler, hayvancılığı göçebe bir şekilde sürdürmeye zorlamaktadır. Koçerler de daha iyi otlak alanları bulmak amacıyla iklime bağlı olarak sonbahar ve ilkbahar dönemlerinde, hayvanları ile birlikte Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri arasında yer değiştirmekte ve kilometrelerce yol kat etmektedirler. Asırlar boyunca devam eden bu ekonomik faaliyet yer şekilleri, iklim ve bitki örtüsü özelliklerine göre Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde belirli yüksekliğe sahip dağlar ve platoları yaylak, vadi ve çukurlukları da kışlak olarak ortaya çıkarmıştır (Güney, 1993: 1).

Koçer Aşiretler, yaşam biçimleri ve ekonomik gereksinimleri gereği en uygun yaylalarda konaklamaktadırlar. Yaylaklar seçilirken yer şekilleri ve bitki örtüsü dikkate alınmaktadır. Koçer aşiretlerin kışlakları çoğunlukla Güneydoğu Anadolu bölgesinin Dicle bölümünde yer alan Dicle Nehri ve kollarının oluşturduğu vadi tabanı düzlükleridir (Denker, 1960: 140). Güneydoğu Toros dağlarının kuzeyden gelecek olan soğuk hava kütleleri durdurup bir set görevi görmesi (Güney, 1993: 15), vadi tabanının düz olması, yer şekillerinin pek arızalı olmaması, soğuk kuzey rüzgârlarına karşı korunaklı, dulda bir alan olması (Güney, 1993: 25), karın uzun süre yerde kalmaması, su kaynaklarının bol olması ve ilkbaharda yağış ve sıcaklıkların etkisiyle step (bozkır) bitkilerinin yeşermesi sebebiyle bu bölge Koçer aşiretler için kışlak olarak tercih edilmektedir (Yücel, 1987: 109).

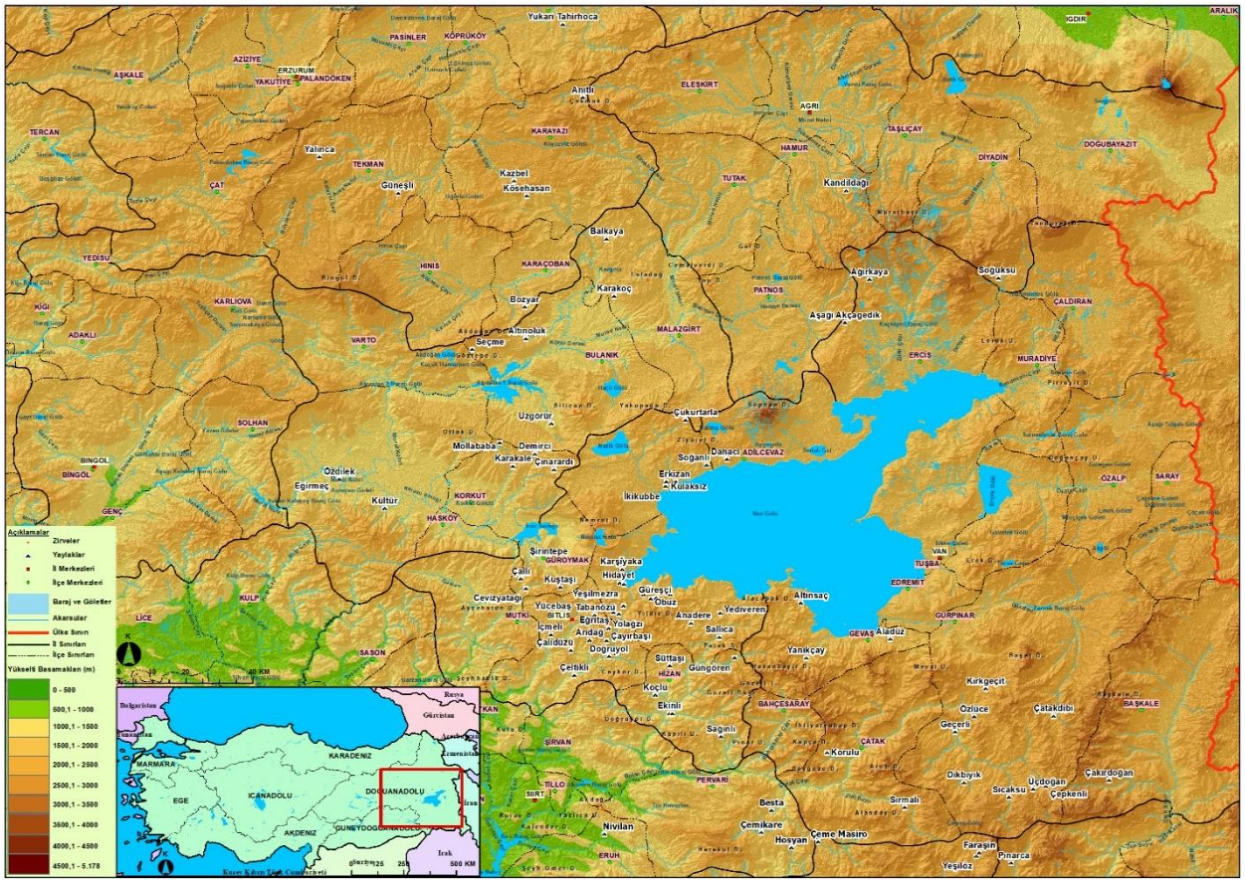

Harita 1: Koçer Aşiretlerin kışlakları.

Jeomorfolojik olarak Diyarbakır Çanağı olarak adlandırılan bu bölgede Mardin ili sınırları içerisinde Nusaybin, Midyat, Dargeçit ve Ömerli ilçeleri kırsalı; Şırnak ili sınırları içerisinde Güçlükonak, İdil, Cizre ve Silopi kırsalı; Siirt ili sınırları içerisinde Eruh, Kurtalan, Baykan, Tillo kırsalı ve Batman ili sınırları içerisinde Gercüş, Hasankeyf, Beşiri, Kozluk, Sason kırsalındaki uygun yerler Koçerlerin yoğun olarak seçtikleri kışlak alanlardır.

Kışı daha çok Diyarbakır Çanağı'nda geçiren Koçer aşiretler, Nisan ayı ortalarında güneydeki Basra körfezinden kuzeye, Anadolu'ya doğru etki alanını genişleten sıcak hava kütlelerinin etkisi altında kalmaya başlamaktadır (Güney, 1993: 19). Sıcaklıkların aşırı artıp, otlakları kurutması sonucu, hayvanları daha iyi otlatmaları için Koçerler yaylalara göç etmeye başlamaktadırlar. Yaylaklar seçilirken de topografya, iklim ve bitki örtüsü dikkate alınmaktadır. En çok kış aylarında yağışların düştüğü,

aylarca kar altında kalan, ilkbahar aylarında eriyen karlar sebebiyle nemli bir zemine sahip olan, gür, nemcil bir ot topluluğunun, geniş sarp ve tenha dağlık sahaların bulunduğu Türkiye'nin doğusunda yer alan mera ve çayırlar, yaylak olarak seçilmektedir (Öngör, 1964: 158).

Harita 2: Koçer Aşiretlerin yaylakları.

Koçerler, hayvanların daha iyi otlatılması için uygun alanları yaylak olarak tercih etmektedir. Van Gölü'nün batısı ve güneyinde yer alan dağların yamaçları, Van-Siirt-Hakkâri üçgeninde bulunan dağlık alanlar; Van ili Erciş ilçesi kuzeyi ve Ağrı ilinin güney sınırlarında yer alan dağların yamaçları, Erzurum ilinin güneyindeki yüksek yerler, mera ve çayırlar yönünden zengin, geniş sarp ve tenha dağlık alanlar oldukları için Koçerler tarafından yaylak olarak kullanılmaktadır.

Koçer Aşiretler

Konfederasyonlar gibi aşiretten daha yüksek örgütsel birimler, (yerel) terminolojide tanımlanmamış olsa da aşiretlerin geçmişte aralarında ittifaklar ve bloklar kurulduğu ve tek bir Mir tarafından yönetildiği bilinmektedir (Yalçın Heckmann, 2016: 136). Osmanlı Devleti'nin dağılması ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte, beyliklerin ve akrabalık bağıyla oluşan aşiretlerin bulundukları yerlerin sınırları da değişmiştir. Koçer aşiretlerin bir kısmı Suriye, Irak'ta kalmışken bir kısmı da Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde Çoxsor ve Şılıt adıyla iki konfederasyon şeklinde örgütlenerek göçebe yaşamda birbirlerine karşı mücadeleler vermişlerdir.[5] Çoxsor konfederasyonuna bağlı olan Mira, Alikan, Duderan, Soran, ve Garisa aşiretleri ve Şılıt konfederasyonuna bağlı: Batua, Qıççа, Taya, Mamğura, Musreşa aşiretleri Botan[6] bölgesine yerleşmişlerdir.

Çoxsor ve Şılıt aşiretleri de kendi aralarında kollara ayrılmaktadır. Her bir kol bir aşiret sistemiyle örgütlenmiş ve kendi içinde kollara ayrılmıştır. Şılıt Konfederasyonuna bağlı aşiretlerin bir kısmı tamamen yerleşik yaşama geçmişken bir kısmı da yarı yerleşik yaşama geçmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin coğrafi sınırları çizildiğinde Çoxsor konfederasyonundan Mira aşireti, Suriye'de kalmıştır. Garisa aşireti Koçerliği bırakmış yerleşik hayata geçmiştir. Alikan, Duderan ve Soran aşiretleri ise Türkiye Cumhuriyeti sınırıları içerisinde yer almıştır. Bu aşiretler günümüzde de tam göçer hayvancılık faaliyetlerini sürdürmektedir.

Günümüzde herhangi bir konfederasyona bağlı olmadan göçer hayvancılık faaliyetlerini yarı yerleşik bir şeklide sğrdğren aşiretler de vardır. Bunlar; Mamediya, Silokiyan, Keşkoliyan ve Sturkiyan aşiretleridir. Geçimlerini koyun, sığır gibi hayvanlar ile sağlayanlar göçebe yaşam tarzına sahiptirler. Çünkü hayvanlarına otlak ve su bulabilmek için dolaşmak zorundalar (Haldun, 2004: 159). Koçerler senede yaylak ve kışlak olmak üzere iki kez yer, mekân ve mesken değişikliği yapmaktadırlar. Çünkü yaz ve kış aylarında, hem yaylalar hem de kullanılan çadır tipleri değişmektedir.

Göç eylemi Koçer yaşamının en zorlu sürecidir. Koçerlerin göç hareketlilikleri, göç zamanı ve süresi, göçebeliğin türüne (tam ve yarı zamanlı), aşiret düzenine, ekonomik koşullara ve en önemlisi de iklime göre farklılık göstermektedir. Koçerlerin göç yolculuğu belli bir düzende gerçekleşir. Göç sürecinde, yol güzergâhı boyunca konaklamalar, suyun ve gür bitki örtüsünün olduğu güzergâhlarda ilerlemektedir.

Koçerlerin, göç süreci, bu süreçte yaşanılan sorunlar ve bu sorunların çözümü için yetkililerden istek ve beklentileri elbette vardır: Her yıl, İl Valilikleri ve Tarım İl Müdürlükleri tarafından resmî bir güzergâh belirlenir ve bu güzergahta araçlar ile gidilmesi söylenilmektedir. Oysa yetkililer, bu söylenilen yolda araçlar ile hayvanların götürülemeyeceğini bilmektedir. Koçerlerin, güz ve bahar dönemlerinde bu yollarda olacağı da bilinmektedir. Koçerler, yasak da olsa yaya olarak bu yollardan geçmek zorunda kalmaktadırlar. Hayvanlar araçlara yüklenildiği takdirde telef olma durumuyla karşılaşılmaktadır. Sonbahar göçünde hayvanlar gebe olduğundan kesinlikle araçlara yüklenilemezler. Her yıl göç

[5] Aşiretlerin tarihçesi hakkında elde edilen bilgiler ekseriyetle sözlü tarihe bağlıdır (KK17).

[6] Botan Bölgesi günümüz Siirt'in Eruh ilçesi, Şırnak ve Şırnak'ın Cizre ilçesini kapsayan idari bölüme verilen bölge ismidir. Ünlü coğrafyacı İbn Vâzıh el-Yakubî, Bûhtî Kürtleri'nin merkezi olan Cizre'yi tanımlarken "Cezîretu'l-Ekrâd" yani "Kürtler'in Cizresi" ifadesini kullanmıştır. Yakubî tarafından edinilen bu bilgiyi İzzeddîn İbn Şeddâd aktardığı vakit bahsi geçen şehrin "Cezîretu'l İbni Ömer" olduğunu ve buradaki Kürt nüfusunun fazlalığından ötürü şehrin bu isimle anıldığını ifade etmiştir. https://tr.wikipedia.org/wiki/Botan_Emirli%C4%9Fi#:~:text=Cizre.

esnasında kazalar meydana gelmekte, can ve mal kayıpları yaşanılmaktadır. Yetkililer, Koçerlere sahip çıkmadığı için gerek yaylaların kiralanması gerekse de göç yolunda herkes Koçerlerden ne kopardıysak kârdır, deyip Koçerlere zulüm etmektedir (KK1, KK4, KK15). Hayvanlar, arabalara göç boyunca bindirilemez. Çünkü Koçer hayvancılık iklime göre uygulanmaktadır. Hayvanlar, çok sıcak ve çok soğuk yerlerde yaşayamazlar. Göç süresince hayvanlar, otlayarak yaylalara ulaştırılır. Böylece gidilen yaylanın iklim koşulları hayvanın yaşayabileceği koşula gelmiş olur (KK6).

Koçerlerin, güvenli bir yolu yoktur, göç ederken başıboş yola çıkılmaktadır. Aslında gidilmesi gereken güzergâh bellidir fakat terörden dolayı her yıl birçok alan yasaklanır (KK4, KK16). Koçer yaşamında, en çok kavgalar göç esnasında hayvanların tarlalara, bahçelere vb. ekip-biçilen alanlara girmesi üzerine olur (KK12, KK17). Koçerler ile ilgili şikâyetlerin çoğu, göç döneminde olmaktadır (KK6, KK3), göç esnasında en çok karşılaşılan sorun, terör konusudur (KK16). Göç yolu tehlikelidir. Her yıl göç esnasında Askeri birlikler Koçerleri Bestler Dereler bölgesinden geçilmemesi gerektiği, yasak bölge olduğunu ve her an çatışma içinde kalabileceğini muhakkak belirtir. Fakat koçerler için Bestler Dereler odak, merkez noktadır. Oradan geçmeden hiçbir yaylaya gidilemez (KK2, KK4, KK5, KK6, KK7, KK10, KK13).

Koçerlerin, ülkeye birçok faydası vardır. Bazı önemli göç güzergah yolları ve yaylaklar güvenlik nedeniyle yasaklanmaktadır (KK15, KK13, KK2, KK4, KK20). İnsanların gözünde Koçerler, terör olgusuyla eşleştirilmiştir. Oysa Koçerlik, hayvancılıktır, hayvancılık da ülke için çok önemli bir ekonomik sektördür. Koçerler olmazsa hayvansal ürünlerin fiyatı artar. Türkiye'de bu gıdalar en saf haliyle Koçerlerden alınmaktadır. Koçerlerin sırtında, yaylak ve kışlakların kira bedeli büyük bir yüktür. Üzerine göç de eklenince altından kalkılamamaktadır. Bu sıkıntılardan dolayı Koçerliği bırakıp yerleşik hayata geçen çok sayıda koçer vardır. Bunlar ekonomik olarak geçinemediklerinden mal sahibiyken çoban olmaktadırlar (KK15, KK4, KK5, KK6, KK7, KK8, KK13, KK17, KK20, KK21).

Göçte, köylüler sorun çıkartmaz ise otlakların çok olduğu yerlerde birkaç gün konaklanılır. Göç esnasında yer iyiyse ve uzun süre kalınacaksa o yerin sahibine bir miktar para verilir. Bazen de iki gün bile kalındığında köylüler gelip yol kenarı dahi olsa kira bedeli diye para (haraç) istemektedirler (KK6, KK11, KK21).

Koçer toplumlarda kesin mülkiyet değil geçici konaklama ve göç etme hakkı vardır. Bahar ve güz dönemi olmak üzere yılda iki kez göçe katılan Koçer topluluklar için göç güzergâh yolu önem arz etmektedir.

Göç Güzergâh Yolunda Önemli Lokasyonlar

Koçerlerin ilkbahar ve sonbahar göçlerindeki gidiş-geliş güzergâh yolu aynıdır. Bu güzergâh yolundaki konaklama sayısı yetkililerin yasak olarak belirlediği yerlere ve köylülerle yaşanan sıkıntılara göre değişmektedir.

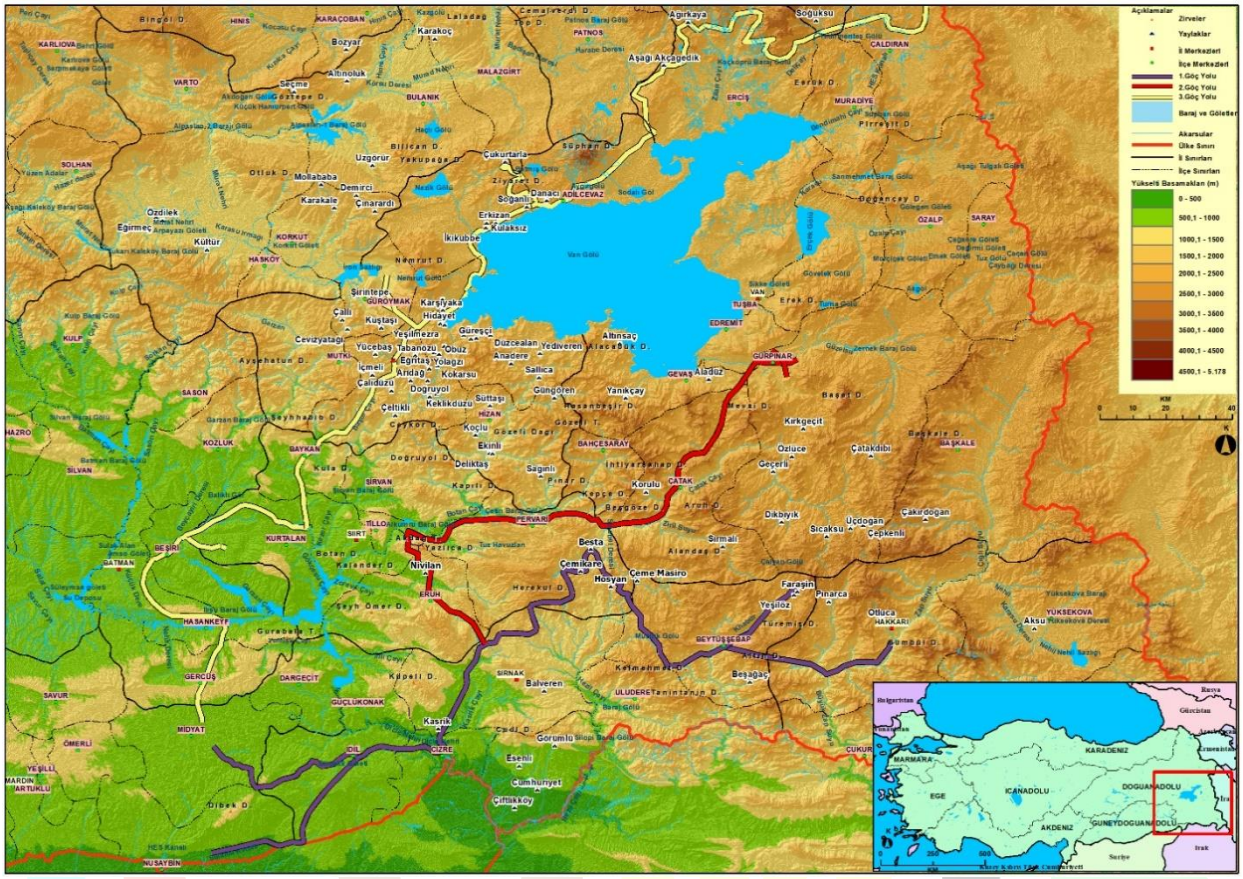

Kolaj 1: Fotoğraflar, 2021 yılının ilkbahar (Nisan-Mayıs) aylarında gerçekleştirilen göç sırasında çekilmiştir. Göçebe yaşamda binek ve yük hayvanları oldukça önemlidir.

İlkbahar göçünde, Koçerlerden bazı gruplar göç süresince yaya olarak ilerlerler, bazı gruplar ise nüfusa bağlı bulundukları yerleşim yerlerine kadar araçlar ile giderler ve ardından hayvanları ile birlikte yaya olarak yaylalara doğru ilerlerler. Sonbaharda ise hayvanlar gebe olduğundan araçlara bindirilmez. Ancak olağanüstü bir durum varsa yaya gidilen yol güzergâhı araç ile aynen takip edilir.

Kolaj 2: Fotoğraflar, 2020 yılının sonbaharında, Muş ili Varto ve Bulanık ilçeleri sınırları içerisinde bulunan konaklarda çekilmiştir.

Harita 3: Koçer Aşiretelerin göç güzergâh yolları.

Koçerler, göç süresince üç ana güzergâh kullanırlar. Bu güzergâhlar; hem ilkbahar ve sonbahar dönemleri açısından hem de yaya ya da araçla gerçekleşme özelliklerine göre farklılık göstermektedirler.

Birinci yol Şırnak üzeri güzergâhı: Mardin ilinin Midyat ve Nusaybin ilçelerindeki kışlaklardan yola çıkan Koçerler, Şırnak ilinin İdil ilçesine, İdil ilçesiden Cizre ilçesine yaklaşık 30 kilometrelik bir mesafe boyunca ilerlerler. Cizre ilçesinden Şırnak il merkezinin kuzeyine Kasrik Boğazı'nı geçerek Küpeli Dağları'nın güney yamaçlarından ve Kızılsu Vadisi boyunca ilerlenerek yaklaşık 40 kilometrelik bir yol almaktadırlar. Koçerler, Yeniaslanbaşar köyü sınırıları içerisinden Herekol Dağı'nın güney yamaçlarından Güneyçam, Behrancı, Doğanköy (Hosyan), Düğüncülerden (Besta) Çemekareye doğru yaklaşık 70 kilometre boyunca ilerlerlemektedirler. Bestler Derelerden (Genyamiryayla) itibaren yaklaşık 40 kilometre yol ile Beytüşşebap ilçesine gidilmektedir. Beytüşşebap ilçesinden itibaren bazı Koçerler Yeşilöz Deresi boyunca Faraşin Yaylalarına gitmektedirler. Faraşin Yaylaları Beytüşşebap-Van-Hakkâri üçgeninde bulunmaktadır. Bu güzergâh Koçerler tarafından en çok kullanılan güzergahtır. Bazı Koçerler ise Hakkari il merkezi çevresindeki yaylaklara doğru gitmektedirler.

İkinci yol Siirt üzeri güzergâhı: Mardin'in ilçeleri olan Midyat ve Nusaybin'deki kışlaklardan yola çıkan Koçerler, Şırnak'ın İdil ilçesine, İdil'den Cizre ilçesine yaklaşık 30 kilometrelik bir mesafe boyunca ilerlerler. Cizre ilçesinden Şırnak il merkezinin kuzeyine Kasrik Boğazını geçerek Küpeli Dağlarının güney yamacından ve Kızılsu Vadisi boyunca ilerleyerek yaklaşık 40 kilometrelik bir yol alınır. Bu noktadan itibaren Siirt'in Eruh ilçesine doğru Siirt-Şırnak yolu üzeri Yassıdağ'ın doğusundan

yaklaşık 20 kilometrelik bir yol alınarak gidilir. Eruh'tan itibaren Sıçan Deresi'ni geçerek Uluçay (Botan Çayı) boyunca, Akdağ, Yazlıca, Uzuncadağ dağlarının kuzey yamaçlarından yaklaşık 70 kilometrelik bir yol boyunca, Bitlis-Siirt sınırından Pervari ilçesine gidilmektedir. Pervari ilçesinden sonra 55 kilometrelik bir yol boyunca Beşgöze ve Eruh Dağları arasından Çataksuyu Çayı paralelelinde Van'ın Çatak ilçesine doğru gidilmektedir. Çatak ilçesinden itibaren İhtiyar Şahap ve Karlıdağ arasında bulunan Gevaş-Çatak yolu üzerinden yaklaşık 40 kilometrelik bir yol boyunca Bitlis-Hakkâri yoluna doğru gidilmektedir. Koçerler, Dönemeç Çayı boyunca 10 kilometrelik bir yol alıp Van'ın Gürpınar ilçesine gitmektedir. Gürpınar ilçe merkezini geçince Van-Hakkâri yolu üzerinden Büyükderesi boyunca Güzelsu (Hoşab) Mahallesine 40 kilometrelik bir mesafe sonucu gidilmektedir. Bir kısım Koçer Güzelsu Mahallesi'nden itibaren Norduz Yaylalarına doğru yol alırken, bir kısım Koçer de Van-Hakkâri yolu üzerinden Başkale ve Hakkâri yaylalarına doğru gitmektedir.

Üçüncü yol Bitlis Deresi üzeri güzergahı: Mardin'in Nusaybin ve Midyat ilçeleri sınırlarında kışlaklarda bulunan Koçerler, Batman'ın Gercüş ilçesi üzerinden yaklaşık 40-kilometre giderek Batman'ın Hasankeyf ilçesine ulaşmaktadır. Hasankeyf ilçesi üzerinden yaklaşık 40-kilometre gidilerek Batman'ın Beşiri ilçesine gidilmektedir. Beşiri'den sonra 8-kilometre gidilerek İkiköprü ilçesine, ardından ise Yanarsu Çayını geçerek 30-kilometre boyunca Siirt'in Kurtalan ilçesine gidilmektedir. Kurtalan'dan itibaren 30-kilometre gidildikten sonra Ziyaret Köyüne, Ziyaret köyünden itibaren ise 8-kilometre gidilerek Baykan ilçesine ulaşılmaktadır. Baykan'dan itibaren Bitlis Çayı boyunca Diyarbakır-Bitlis yolu üzerinden 60 km gidilerek Bitlis iline ulaşılmaktadır. Bitlis'ten sonra Rahva Düzlüğüne girilir ve 20 km yol alınarak Tatvan'a ulaşılmaktadır. Bu güzergâhta, Tatvan son duraktır. Buradan sonra hangi kafile nereye gidecekse yönünü o tarafa doğru çevirmektedir. Bu rotalar çoğunlukla; Ahlat-Adilcevaz…, Çatak, Van, Başkale…, Gevaş-Gürpınar-Hoşab…., Bulanık-Muş-Malazgirt…, Erzurum-Ağrı-Patnos'a doğrudur.

Gerek Koçerlerden öğrenilen ve gerekse de bizzat Koçerler ile bir yıl geçirip sonbahar ve ilkbahar göçüne katılmanın verdiği tecrübeyle bu çalışmanın gerekli olduğu kanaatindeyiz. Bu süreçte tespit edilen sorunlar ve çözüm önerilerimiz elbette vardır.

Sonuç

Bütün doğa bilimciler, göçebe toplumun azgelişmişliğini vurgular. Göçebe toplumun kültürel, sanatsal, entelektüel varlığı, yok denecek düzeydedir. Çünkü bu halkların yaşam biçimi bu özellikleri geliştirecek düzeyde değildir. Zaten varlık savaşı içinde bulunan insanların başka işler yapabilmeleri düşünülemez. Kaldı ki bu savaş salt güçlülüğün kanıtlanması için değil, yaşamın sürdürülmesi için önemli bir geçim kaynağıdır (Oğuz, 2003: 436).

Doğu Anadolu Bölgesi'nin güneydoğusundaki dağlık alanlar ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki Diyarbakır Çanağı arasındaki alanlar Koçer Aşiretlerin yaşam alanını oluşturmaktadır. Bu iki bölge arasında iklime bağlı yılda iki kez dikey yönde beliren hareketlilik bir yandan renkli bir kültür yelpazesinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Diğer yandan da hem Koçer aşiretler açısından hem de göç yollarında bulunan köylüler açısından sorun olmaktadır. Ayrıca bu durum yetkililer açısından da ciddi anlamda güvenlik olaylarını gündeme getirmektedir.

Hayvancılığın geliştirilmesi için Koçer aşiretler ile görüşülüp onların yaşadıkları problemler dikkate alınarak tedbirler alınmalıdır. Ülke ekonomisi için millî servet değeri taşıyan hayvancılık imkânlar sağlanarak desteklenmelidir. Aksi takdirde, hem ülke ekonomisine olan katkısı noktasında hem de halk kültürü açısından da değerlendirilecek olunursa göçer hayvancılık kültürü yok olacaktır. Göçer hayvancılığın gelişmesi için topluluğun çabalarına yetkililerin de katılması gerekir.

Koçerler, tüm riskleri göze alarak senede iki kez göçe çıkmak zorunda kalmaktadır. Geçmişteki göçler araştırıldığında Koçerlerin bu yolda ne çok can ve mal kaybı verdiği görülecektir. Yine Koçerler ile ilgili güvenlik güçlerine yapılan şikâyetler araştırıldığında, en çok şikâyetin göç sürecinde yapıldığı dikkat çekmektedir. Elbette köylüler de arazilerini düşünmekte haklılar fakat göçebe yaşayan bu topluluklardan herkes haberdardır.

Bu hususlar, bir yandan Koçerlerin itibar kaybetmesine sebep olurken bir yandan da Koçerleri, köylüler ve yetkililerle karşı karşıya getirmektedir. Oysa belirli bir göç güzergâh yoluyla karışlıklı güven ortamı sağlanabilinir ve yersiz şikâyetlerin önüne geçilebilinir.

Bu güzergâh yolu, devletin hazine topraklarının sınırları içerisinde yapılmalıdır. Özel mülkiyetteki araziler bu güzergâhta olduğu taktirde, devletin arazi sahiplerinden bu arazileri satın alarak ya da kira bedeli ile uzlaşması gerekmektedir. Güzergâh boyunca ilerlenecek yolda bir ücret ödenecekse bu ücret Koçerler ile devlet arasında bir makbuz sistemi ile yapılmalıdır. Böylece Koçerler üzerinden haraç diye alınan haksız kazancın önüne geçilmiş olacaktır.

Kaynaklar:

Akgün, Ö. (2019). *Van-Erciş Geçiş Dönemleri Ve Erciş Geçiş Dönemleri Bağlamında Kadın.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van).

Alkan, A. (2020). Siirt İli'ndeki Göçebelerin Göç Hareketliliği Ve Yolları Üzerine Bir İnceleme. *International Journal Of Geography And Geography Education (Igge)*, 160-176.

Beşikçi, İ. (2014). *Doğu'da Değişim Ve Yapısal Sorunlar Göçebe Alikan Aşireti.* İstanbul: İsmail Beşikçi Vakfı .

Bruınessen, M. V. (1992). *Ağa, Şeyh, Devlet* (1.Baskı B.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Büyükcan, Sayılır, Ş. (2012). Göçebelik, Konar-Göçerlik Meselesi Ve Coğrafi Bakımdan Konar-Göçerşerin Farklılaşması. *Türk Dünyası İncelemeri Dergisi,* 12(1), 563-580.

Denker, B. (1960). Güneydoğu Toroslarda Göçebelik: Dr. Wolf Dieter Hütteroth'a Göre. *Türk Coğrafya Dergisi*(20), 136-142.

Erdoğan, Özünlü, E. (2019). Ankara Yörükleri Arasında Karamanlı Konar-Göçerler (16.Yüzyıl). A. Aköz, D. Yörük, & H. Karpuz İçinde, *Konya Ticaret Odası Konya Kitabı Xvıı Geçmişten Günümüze Göçler* (S. 235-247). Konya Ticaret Odası Yayınları.

Gökalp, Z. (1995). *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler.* İstanbul: Toker Yayınları.

Gültekin, A. K. (2017). Aşiret Nedir? Ne Anlatır?. *Bilim Ve Gelecek - Aylık Bilim, Kültür, Politika Dergisi*(165), 75-79.

Gültekin, M., Tan, M. (2017). Siirt Duderan Aşireti: Yapı Ve Değişim. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 27(1), 187-205.

Güney, E. (1993). *Doğu Ve Güneydoğu Anadolu'da Göçer-Konar Aşiretlerin Kışlak Ve Yaylakları.* Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Gap Uygulama Ve Araştırma Merkezi Yayınları.

Haldun, İ. (2004). *Mukaddime Iı.* (H. Kendir, Çev.) İstanbul: Yeni Şafak Kültür Armağanı.

Herzog, F., Seidl, I. (2018). Swiss Alpine Summer Farming: Current Status And Future Development Under Climate Change. *The Rangeland Journal,* 5(40), 501-511.Doi:10.1071/Rj18031.

Https://Tr.Wikipedia.Org/Wiki/Botan_Emirli%C4%9fi#:~:Text=Cizre

Https://Www.Youtube.Com/Watch?V=Hg1hynmpdom

Jwaideh, W. (2020). *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi* (10.Baskı B.).(A. Duman, & İ. Çeken, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Khazanov, A. M. (2015). *Göçebe Ve Dış Dünya Geçmiş, Gelecek Ve Şimdiki Hali Üzerine Mukayese.* (Ö. Suveren, Çev.) İstanbul: Doğu Kütüphanesi.

Kutlu, M. M. (1987). *Şavaklı Türkmenlerde Göçer Hayvancılık.* Ankara: Kültür Ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları .

Kutlu, M. M. (1992). Yaşayan Bir Atlı Kültür Geleneği: Anadolu Göçer Kültürü. *Milli Folklor Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi*, 16-22.

Matsubara, M. (2012). *Göçebeliğin Dünyası,* (K. Sugihara, Çev.) Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını: 424.

Oğuz, B. (2003). *Türkiye Halkının Kültür Kökenleri 2/B Tarım Hayvancılık Meteoroloji.* İstanbul: Anadolu Aydınlanma Vakfı Yayınları.

Öngör, S. (1964). Ortadoğu Ülkelerinde Göçebe Hayatın Bugünkü Şartları Ve Göçebe Nüfusun Sedantarizasyonu. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,* 19(01), 145-160.

Özçağlar, A. (1993). Türkiye'de Küçükbaş Ve Büyükbaş Hayvanların Coğrafi Dağılışı. *Türkiye Coğrafyası Araştırma Ve Uygulama Merkezi (Tücaum) Dergisi* (4), 19-61.

Strohmeier, M., Yalçın Heckmann, L. (2014). *Kürtler Tarih Siyaset Kültür.*(A. Dirim, Çev.) İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Tunçdilek, N. (1978). *Türkiye'nin Kır Potansiyeli Ve Sorunları.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 2364, Coğrafya Enstitüsü Yayınları No: 96.

Yalçın, Heckmann, L. (2016). *Kürtlerde Aşiret Ve Akrabalık İlişkileri.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Yücel, T. (1987). *Türkiye Coğrafyası.* Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları No: 68 Seri 7.

Sözlü Kaynaklar:

KK1-Ertan, Necate 34, Yaşında, Okur Yazar Değil, Soran Aşireti Mensubudur.
KK2-Ertan, Resul 32, Yaşında, İlokul Mezunu, Soran Aşireti Mensubudur.
KK3-Gezici, Laliğan, 55, Yaşında, Okur Yazar Değil, Alikan Aşireti Mensubudur.
KK4-Gezici, Ramazan, 56, Yaşında, Okur Yazar Değil, Alikan Aşireti Mensubudur.
KK5-Günbey, Hâkim, 60, Yaşında, Okur Yazar Değil, Alikan Aşireti Mensubudur.
KK6-Günbey, Hasan, 30, Yaşında, Okur Yazar Değil, Alikan Aşireti Mensubudur.
KK7-Günbey, Naciye, 30, Yaşında, Okur Yazar Değil, Alikan Aşireti Mensubudur.
KK8-Günbey, Türkan, 58 Yaşında, Okur Yazar Değil, Alikan Aşireti Mensubudur.
KK9-İlbaş, Delal 59, Yaşında, Okur Yazar Değil, Düderan Aşireti Mensubudur.
KK10-İlbaş, M. Nuri, 32, Yaşında, Ortaokul Mezunu, Düderan Aşireti Mensubudur.
KK11-Kaya Hayriye 52, Yaşında, Okur Yazar Değil, Soran Aşireti Mensubudur.
KK12-Kaya, Zekiya 45, Yaşında, Okur Yazar Değil, Soran Aşireti Mensubudur.
KK13-Özdemir, Helim 55, Yaşında, Okur Yazar Değil, Soran Aşireti Mensubudur.
KK14-Şengöz-, Mevlide, 45, Yaşında, Okur Yazar Değil, Düderan Aşireti Mensubudur.
KK15-Temel, Halil 65, Yaşında, Okur Yazar Değil, Alikan Aşireti Mensubudur.
KK16-Temel, Zoraf, 58, Yaşında, Lise Mezunu, Alikan Aşireti Mensubudur.
KK17-Tetik, Mehmet, 56 Yaşında, İlkokul mezunu, Düderan Aşireti Mensubudur.
KK18-Timurtaş, Kumru, 50, Yaşında, Okur Yazar Değil, Düderan Aşireti Mensubudur.
KK19-Timurtaş, M. Ali, 55, Yaşında, Okur Yazar Değil, Düderan Aşireti Mensubudur.
KK20-Ürken, M. Tahir, 25, Yaşında, Okur Yazar Değil, Alikan Aşireti Mensubudur.

International
Congress of Migration researches
Uluslararası G□□Araştırmaları Kongresi
ISBN: 978-605-06728-9-3

Türkiyede Mevsimlik İşgücü Göçü

Seasonal Labor Migration in Turkey

Mustafa Şakir Başaran[1]
Mustafa Özgür Töngel[2]

Abstract

When it comes to migration, although it comes to mind that people leave their places for different reasons, seasonal labor migration is a phenomenon with different dimensions. Although many activities in agriculture are carried out with the help of mechanization, there is still a need for physical labor at some stages. Since farmers engaged in agricultural production can have little effect on the price balance of the product they produce, it has always been attractive to use labor force as cheap as possible. In this case, the way to temporarily supply the labor force that does not exist in its own region from other regions has existed for many years. These workers sometimes reside in that region during the season, and sometimes they travel around the region. In some regions, it is even preferred to bring temporary agricultural workers from abroad. In this article, general information about temporary agricultural workers has been tried to be given.

Özet

Göç deyince her ne kadar insanların farklı nedenlerden dolayı bulundukları yeri başka yerler için terk etmeleri akla gelse de mevsimlik iş gücü göçü farklı boyutlara sahip bir olgudur. Tarımda birçok faaliyet mekanizasyon yardımı ile yapılmasına rağmen bazı aşamalarda halen fiziki iş gücüne ihtiyaç duyulmaktadır. Tarımsal üretim yapan çiftçiler ürettikleri ürünün fiyat dengelerine çok az etki edebildikleri için, mümkün olduğunca ucuz iş gücü kullanmak her zaman cazip olmuştur. Bu durumda kendi bölgesinde var olmayan iş gücünü geçici olarak başka bölgelerden sağlama yolu uzun yıllardır var olmuştur. Bu işçiler kimi zaman mevsim boyunca o bölgede ikamet etmekte, kimi zaman ise gezer halde bölgeyi dolaşmaktadırlar. Hatta bazı bölgelerde yurtdışından geçici tarım işçileri getirme yoluna dahi gidilmektedir. Bu makalede geçici tarım işçileri ile ilgili genel bilgiler verilmeye çalışılmıştır.

[1] Dr. Öğr. Üyesi, Sayıştay Başkanlığı, musbasaran@sayistay.gov.tr
[2] Proje Uzmanı, Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı, ozgur.tongel@oka.org.tr

Keywords: Migration, agriculture, seasonal worker, temporary work.

Anahtar Kelimeler: Göç, tarım, mevsimlik işçi, geçici iş.

Giriş

Göçün bir alt kategorisi olarak ele alınacak olan iç göç ve dış göç bu yazı çerçevesinde mevsimlik işçilik olgusu çerçevesinde ve özelikle tarım alanındaki hareketlilik bağlamında ele alınacaktır. Tarım kaynaklı iç göç olarak Güneydoğu'dan ilkbahar aylarında Batı Anadolu'ya veya sonbaharda hasat için Karadeniz'e göç örnek gösterilebilirken, dışgöçe ise yine mevsiminde çalıştırılmak üzere Irak'tan Güneydoğu Anadolu'ya çalışmak için günü birlik gelenler de dahil olmak üzere Doğu Karadeniz'e Gürcistan ya da Acaristan'dan tarım alanında çalışmak için gelenler örnek olarak gösterilebilir.

Ülkemize çok çeşitli nedenler ile gerçekleşen göç yoğun olarak yaşandığından dolayı 2013 yılında İçişleri Bakanlığı'na bağlı olarak Göç İdaresi Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Kurum, göç yoluyla bir şekilde ülkemize gelenler için; Ulusal hukuk ve uluslararası hukuk kurallarının uygulanmasında paralelliğin sağlanması; insan hakkı ihlallerinin önlenmesi ve insana yaraşır bir sistemin oluşturulması bağlamında önem taşımaktadır. Bu kapsamda ülkemizde bulunan yabancılar çeşitli hak ve yükümlülüklere sahiptir. İkamet izinleri bu hak ve yükümlülükler çerçevesinde yabancıların ülkemizde kalışını yasal bir zemine oturtmaktadır.

6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'na (YUKK'a) göre "ikamet izni", Türkiye'de kalmak üzere verilen izin belgesini ifade etmektedir. Yetkili makamlar tarafından düzenlenen bu izin belgesi yabancıya ülkemizde belirli bir süreliğine ve belirli bir yerde yaşama hakkı sağlamaktadır. Kamusal düzenin sağlanması ve korunması açısından önem arz eden ikamet izni; yabancının talepte bulunması, istenilen evraklarla başvurması ve talepte bulunduğu ikamet izni türünde şartları taşıması halinde düzenlenmektedir.

İkamet izni Türkiye'de kalmak isteyen yabancılara verilen izin belgesidir. Ülkemizde vize veya vize muafiyetinin tanıdığı süreden ya da doksan günden fazla kalacak yabancıların, e-ikamet sistemi üzerinden, şartlarını taşıdığını düşündüğü ikamet izni türüne müracaatta bulunmaları zorunludur. Başvurusunu tamamlayan yabancılar sistem tarafından belirlenen randevu gününde, yaşamak istedikleri ilde bulunan il/ilçe göç idaresi müdürlüğünde hazır bulunmalıdırlar.

Düzensiz göç; bir ülkeye yasadışı giriş yapmak, bir ülkede yasadışı şekilde kalmak veya yasal yollarla girip yasal süresi içerisinde çıkmamak anlamına gelmektedir. Düzensiz göç hedef, transit ve kaynak ülkeler açısından ayrı ayrı değerlendirilmesi gereken bir konudur.

Düzensiz göç; hedef ülkeler için ülkelerine yasadışı yollardan gelen veya yasal yollarla gelip yasal çıkış süreleri içerisinde çıkmayan kişileri kapsarken; kaynak ülke için ülkesini terk ederken gerekli prosedürlere uymayarak ülke sınırlarını geçen kişileri içerir. Transit ülkeler içinse; kaynak ülkelerden hedef ülkeye ulaşmak için yasal ya da yasal olmayan yollarla ülkeye girip bu ülkeyi bir geçiş ülkesi olarak kullanıp ülke sınırını terk eden kişilerdir.

Türkiye; Asya, Avrupa ve Afrika Kıtalarının kesişim noktasında olması, politik ve ekonomik açıdan gelişmemiş devletlerle zengin Batı ülkelerinin arasında bir köprü niteliğinde bulunması itibariyle

düzensiz göçmenler tarafından transit güzergâh olarak kullanılmaktadır. Ayrıca, ülkemizin bölgesinde yükselen güç olması üçüncü ülke vatandaşlarının Türkiye'yi transit ülke konumundan çıkarıp hedef ülke konumuna taşımıştır. Bunlarla birlikte Ortadoğu, Kafkasya ve Balkanlarda yıllardır süregelen çalkantılar Türkiye'ye kitlesel akınlara yol açmış, tarihsel bağları ve sorumluluk anlayışıyla ülkemiz zor durumda bulunan bu sığınmacılara kucak açmıştır.

2015 2018 yıllarını kapsayan Düzensiz Göçle Mücadele Strateji Belgesi ve Ulusal Eylem Planı ile ülkemizin düzensiz göçle mücadelesinde stratejik hedefler belirlenmiş ve hayata geçirilmesi amacıyla çalışmalar yürütülmüştür. Bu dönemin sona ermesiyle birlikte 2021-2025 yıllarını kapsayan Düzensiz Göçle Mücadele Strateji Belgesi ve Ulusal Eylem Planı hazırlanarak yürürlüğe sokulmuştur.

Bu eylem planı ile;

-Düzensiz Göçü Kaynağında Önlemeye Yönelik Ulusal ve Uluslararası Mekanizmalar ve İş Birliklerinin Güçlendirilmesi,

-Yabancı İş Gücü Göçünün Etkin ve Kapsamlı Politikalarla Yönetilmesi

-Düzensiz Göçmenlerin İnsan Hakları Standartları Çerçevesinde Geri Gönderilmesi Sisteminin Güçlendirilmesi ve Yeniden Uyumlarının Sağlanması stratejik öncelikleri belirlenmiş olup düzensiz göçle mücadele alanında görev alan tüm kamu kurum ve kuruluşları ile sivil toplum kuruluşlarının katkıları doğrultusunda bu stratejik önceliklerin hayata geçirilmesi hedeflenmektedir.

-Ülkemizin içerisinde bulunduğu coğrafi ve stratejik konumuna ek olarak gelişen bir ekonomiye sahip olması, ülkemizi artık bir transit ülke konumundan çıkararak düzensiz göçmenler için hedef ülke haline getirmiştir.

-Bu düzenlemeyle birlikte Göç İdaresi Genel Müdürlüğü ülkesine/üçüncü ülkeye gönüllü olarak çıkış yapmak isteyen düzensiz göçmenlere, insan ticareti mağdurlarına ve uluslararası koruma başvuru sürecindeki yabancılara " Gönüllü Geri Dönüş Yönetmeliği" ile belirlenen destekler sağlanabilecektir.

-24.12.2019 tarihli ve 7196 sayılı kanun ile 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun dördüncü bölümünde değişiklikler yapılmış ve yeni maddeler eklenmiştir

-2020/17 sayılı Tahdit İş ve İşlemlerine ilişkin Genelge ile yabancıların haklarında düzenlenen yurda giriş yasaklarına ilişkin düzenlemeler ve güncellemeler yapılmıştır.

Düzensiz göçle mücadele, ülkelerin kendi başlarına kaderlerini tayin edebileceği bir mesele olmaktan çıkmıştır. Bu bağlamda uluslar; ikili, bölgesel ve küresel gruplar oluşturarak bu mücadeleyi sürdürme eğilimine girmişlerdir. Türkiye düzensiz göç konusunda daha etkin ve verimli çalışmalara olanak sağlanabilmesi için birçok ulusal ve uluslararası kurumla işbirliği içine girmiştir. İşbirliği içine girilen kurumların başında Birleşmiş Milletler Göç Kuruluşu, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, ICPMD ve çeşitli ulusal sivil toplum kuruluşları gelmektedir.

Düzensiz göçte uluslararası işbirliği sürecinin etkili yöntemlerinin başında "Geri Kabul Anlaşmaları" gelir. Bu anlaşmalar ülkelerin düzensiz göçe karşı tedbir almalarını zorunlu hale getirmekle birlikte, düzensiz göçmenlerin insan haklarının korunmasına ve uluslararası teamüllere uygun olarak ülkelerine veya en son transit geçtikleri ülkeye gönderilmelerini sağlamaktadır. Başka bir deyişle geri kabul anlaşmaları, bir ülkede düzensiz olarak bulunan kişilerin anlaşma yapılmış kaynak ülkeye veya en son transit geçiş yaptıkları ülkeye yapılan anlaşmada belirlenen şartlar ve kurallar çerçevesinde güvenli bir şekilde geri gönderilmesini sağlayan anlaşmalardır.

Ülkemiz düzensiz göçle mücadele kapsamında transit ve hedef ülkelerle Geri Kabul Anlaşmaları imzalamaya önem vermektedir. Bu çerçevede yürütülen çalışmalar neticesinde 2001 yılından bu yana ülkemiz ile Suriye, Yunanistan, Kırgızistan, Romanya, Ukrayna, Pakistan, Rusya, Nijerya, Bosna-Hersek, Yemen, Moldova, Belarus, Karadağ, Kosova, Norveç ve Avrupa Birliği arasında Geri Kabul Anlaşması imzalanmıştır. Bununla birlikte, Ülkemiz ile Avrupa Birliği arasında uzlaşılan 18 Mart 2016 tarihli bir Mutabakat bulunmaktadır. Avrupa Birliği ile Geri Kabul Anlaşması ve Vize Muafiyeti Yol Haritası eş zamanlı olarak 16 Aralık 2013 tarihinde Ankara'da imzalanarak 25 Haziran 2014 tarihinde TBMM tarafından onaylanmıştır. Anlaşmanın onaylanmasının uygun bulunmasına dair 6547 sayılı kanun 28 Haziran 2014 tarihinde 29044 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Anlaşmanın onaylanması, 31.5.1963 tarihli ve 244 sayılı Kanunun 3. maddesine göre, Bakanlar Kurulu'nca 21.7.2014 tarihinde kararlaştırılarak 2 Ağustos 2014 tarihli 29076 sayılı Resmi Gazete ile yayımlanmıştır. Avrupa Birliği ile Geri Kabul Anlaşması 1 Ekim 2014 tarihinde tarafların kendi vatandaşlarının geri kabulü ve transit geçiş hükümleri açısından yürürlüğe girmiştir. Anlaşmada yer alan üçüncü ülke vatandaşlarının geri kabulüne ilişkin hükümler ise henüz yürürlüğe girmemiştir.

Türkiye, "Sınır Aşan Organize Suçlarla Mücadele Sözleşmesi" ile bu sözleşmenin ekleri "Göçmen Kaçakçılığı" ve "İnsan Ticareti" konularını düzenleyen iki adet Protokolü 13 Aralık 2000 tarihinde Palermo'da imzalamıştır. Ülkemizde düzensiz göçmen olarak bulunan yabancıların iş ve işlemlerinde yer alan tüm kurumların görev, yetki ve sorumluluklarını belirleyen "Düzensiz Göçmenlerin İş ve İşlemlerinin Yerine Getirilmesinde Çalışma ve İşbirliği Esaslarını Düzenleyen Uygulama Talimatı" (Bakanlık Genelge No:2019/5) çıkartılmıştır. Görüldüğü gibi göç idaresi başkanlığınca göç yolu ile gelenlerin tarımsal alanda çalışma genel şartları Ulusal ve Uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde düzenlenmiş olmakla birlikte Tarım Bakanlığı ve Çalışma Bakanlığı takibinde İş Kanunu, Sosyal Güvenlik Kanunu gibi pek çok düzenleme çerçevesinde yürütülmektedir.

Öte yandan göçün arkasındaki esas itici güç yaşam stilindeki kalitenin iyileştirilmesi isteğinden ileri gelmektedir. Temel ihtiyaçların karşılanamadığı durumlar cereyan ettiğinde göç vuku bulur. Ancak kırsal alandan şehirleşmenin olduğu yerlere göç durumunda, daha önceden hiç hesaba katılmayan yeni ihtiyaçların listeye ekleneceği gerçeği ile karşı karşıya kalınacaktır. Göç eden halk tamamen tüketici durumuna geçecektir. Göç eden nüfusun sorunu iş, eğitim, hastane ve benzeri altyapı hizmetleri ve geçim derdi üzerinedir ve eğitim düzeyi düşüktür. Bu nüfus genel olarak kırsal alanda çalışmaya daha elverişlidir ve daha geniş sosyal alanlarda iş bulma ve uyum problemleri oluşmaktadır. Şehirlere ilk göç ettiklerinde "ne iş olsa yaparım" şeklinde bir düşüncesi ile sosyal alanlara uyum sağlamaya çalışmaktadırlar ve genel olarak kendilerini savunacak doğal mekanizmalardan mahrumdurlar.

Tüm bunların yanında, tarımsal mekanizasyonun artışı, işgücü anlamında insanların tarımsal istihdamdan ayrılmaları gibi algılansa da ucuz işgücünün her zaman cazip olduğu gerçeği düşünüldüğünde, mekanizasyonun yetersiz olduğu durumlarda, daha geniş alanlarda ve çiftliklerde tarım işçiliği hala önemlidir. Kırsal alanda kendi aile bireylerinin ihtiyaçlarını gideremeyen ebeveynler, topyekûn göçün beraberinde getireceği sorunları da bilmektedirler. Öte yandan halen hazırda alışılmış bir yaşam biçimi de söz konusudur ve "taş yerinde ağırdır" atasözüne binaen kendi yerlerinden ayrılmak istememeleri normaldir. Bu kapsamda kırsal alanda yaşayan nüfusun tamamen köylerini terk etmek yerine belirli bir zaman diliminde yine daha bilinir bir iş yapma ümidi ile geçici süre ile farklı bölgelerde çalışma şeklideki yer değiştirme işi daha akla yatkın görünmüştür. Hem böylelikle halen

ikamet ettikleri kırsal alanda nispeten faaliyetleri de devam ederek, harcamaların daha çok çeşitlenmeden karşılanabilecek durumu olmuştur. Böylelikle mevsimsel ve geçici tarım işçiliği kavramları çoğalmıştır. Tarım işçiliğini "daha çok mevsimlik ve geçici tarım işlerinde belirli bir ücret karşılığı bir hizmetle çalıştırılan insanlar" olarak tanımlanabilir. Zira bu kişiler kendi aile işletmelerinde yeterli altyapı hizmetlerinden ve öz kaynaklardan yoksun olduklarından, geçimlerini sağlamak amacıyla iş imkânı olan daha büyük tarım işletmelerine veya çiftliklere günlük, haftalık, aylık veya mevsimlik olarak gitmektedirler. Bazı durumlarda daha kısa çalıştıkları tarım işletmelerindeki yerlerini değiştirerek iş sürecinde çiftlik çiftlik gezerek mevsimi tamamladıkları da görülmektedir.

Türkiye'de tarımda mevsimlik çalışmanın tarihi 1950'li yıllara olarak bilinmektedir. 1950'li yıllar Türkiye'de sanayinin hızla gelişmeye başladığı ve tarımda makineleşmenin ortaya çıktığı yıllardır. (Selek Öz ve Bulut, 2013: 95). Tarımda mekanizasyonun gelişme sürecine bakıldığında şu şekilde bir gelişmenin olduğu görülmektedir. 1914: Üretimde azalan insan işgücünü tamamlamak amacıyla, gümrüksüz ithalat uygulaması kapsamında, Almanya'dan bazı enerji ve iş makinaları alınmıştır. 1924: Tarım Bakanlığı tarafından 221 adet traktör ithali yapılmıştır. 1936: Tarım makinaları ile ilgili ilk resmi istatistikler yapılmıştır. 1944: Türkiye Zirai Donatım Kurumu kurulmuştur. 1949: ABD destekli Marshall yardım programı ile tarım makinaları varlığı artmıştır. 1954: Etimesgut (Ankara) Uçak Motoru Fabrikasında Türk Traktör Fabrikası kurulmuştur. 1979: İlk traktör ihracatı yapılmıştır. 2000: Traktör sayısı yaklaşık 1 milyon olmuştur. 2010: Türkiye makina ihracatında 22 alt sektör arasında tarım makinaları sektörü, ihracat miktarı değeri açısından 6. büyük sektör olmuştur (İleri, M. Selami, 2014). Bütün bu gelişmeler olurken tarım işçiliğine olan ihtiyaç azalmamış aksine bazı özellik gerektiren işlerin artışı nedeniyle daha da insan gücüne ihtiyaç duyulmuştur. Öte yandan kırsal kesimdeki hızlı nüfus artışıyla beraber tarım alanlarının yetersiz kalması, iş imkânlarının kısıtlı olması, para kazanma zorunluluğu ve gelişen ulaşım ağının da kolaylaştırmasıyla insanlar aileleri ile mevsimlik olarak göç etmeye başlamışlardır (Selek Öz ve Bulut, 2013: 95).

Bütün bu arz talep dengeleri yaşanırken, işçilerin günlükleri de bir şekilde oluşmaya başlamıştır. Örneğin tarımsal işletmelerde 2019 yılında mevsimlik tarım işçilerinin günlük ücretleri bir önceki yıla göre %17,1 artarak 87 TL, sürekli tarım işçilerinin aylık ücretleri ise %14,4 artarak 2.422 TL oldu. Mevsimlik erkek işçi ücretleri %14,9 artış göstererek 94 TL olurken kadın işçilerin günlük ücretleri ise %17,9 artış göstererek 79 TL oldu. Sürekli tarım işçilerine ödenen aylık ücret, erkek işçiler için %13,7 oranında artarak 2 486 TL olurken, kadın işçiler için %22,4 artarak 2 041 TL oldu. İllere göre mevsimlik erkek işçilere ödenen ortalama günlük ücret 2019 yılında Çanakkale'de 141,00 TL iken, Hatay'da 61,00 TL; İllere göre mevsimlik kadın işçilere ödenen ortalama günlük ücret 2019 yılında Giresun'da 111,00 TL iken, Hatay'da 50,00 TL olmuştur. Tarımsal işletmelerde sürekli tarım işçilerine ödenen aylık ücretlere bakıldığında, erkek işçilere 3.253 TL ile Bursa'nın, kadın işçilere 2.330 TL ile İzmir'in en yüksek ödemenin yapıldığı iller olduğu görülmüştür. En düşük ücretler ise, erkek işçiler için 2.000 TL ile Kilis ilinde, kadın işçiler için 1.987 TL ile Antalya'da gerçekleşmiştir (TUİK,2020).

Gezici tarım işçiliğinin izlenmesi konusunda mevcut duruma bakıldığında Türkiye'de bütün hareketliliği görmenin mümkün olduğu söylenebilir. Kars yöresinde ağaçlandırma çalışmaları kapsamında kazık çakmak ve dikenli tel çekmek amacıyla Diyarbakır ilinden Ani yöresine mevsimlik gezici tarım işçileri göç etmektedir. Bitlis ilinin Ahlat ve Adilcevaz ilçelerine nisan ayından itibaren sebze, patates, şekerpancarı üretimi ve hasadı için başka illerden yaklaşık 4000 mevsimlik tarım işçileri

gelmektedir. Kasım ayına kadar çalışan bu işçiler genellikle komşu il ve ilçelerden gelmekte yaklaşık 500 aile olduğu tespit edilmiştir. Bitlis Valiliği METİP kapsamında 2012 yılında uygulanmak üzere yaşam ortamını iyileştirmeye yönelik proje geliştirmiş olup, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'na sunmuşlardır. Tunceli ve Siirt ile birlikte Şırnak, mevsimlik işçi göçü veren illerdendir.

Genellikle kayısı hasadı ve Çukurova illerine işçiler gitmektedirler. Mardin il dışına mevsimlik gezici tarım işçisi gönderen bir il konumundadır. Mardin'den mevsimlik işçileri taşıyan bir minibüs Ankara'nın Beypazarı mevkiinde Beypazarı - Çayırhan karayolunun 5. kilometresinde kaza yapmış, karşı yönden gelen bir TIR ile çarpışan minibüste, 11 kişi hayatını kaybederken, tır şoförünün de aralarında bulunduğu altı kişi de yaralanmıştır. Tarımsal iş gücü için göç veren ve kısmen de pamuk hasadı zamanında göç alan illerden olan Şanlıurfa'da, il merkezinde yaşayan ve mevsimlik tarım işçiliği yapan aileler üzerinde yapılan bir araştırmada bu ilden son bir yıl içinde 48 farklı ilde tarımda çalıştıkları saptanmıştır. Şanlıurfa'da yapılan bu araştırma, mevsimlik gezici tarım işçilerinin oluşturduğu bu grubun, Türkiye ortalamasından 3 kat daha yoksul, sağlık ve eğitim konusunda daha bilinçsiz olduğunu göstermiştir. Şanlıurfa Merkez, Siverek, Adıyaman, Gaziantep, Mardin Mazıdağı, Diyarbakır Ergani ile Batman Merkez ve ilçelerinden Diyarbakır'a gelen yaklaşık 15.000 mevsimlik tarım işçisinin 5500'ü METİP kapsamında yapılan çadırlarda konaklamaktadır. Diyarbakır ili aynı zamanda başka illere de mevsimlik tarım göç vermektedir.

Adıyaman ili en fazla mevsimlik tarım göçü veren illerden biridir. Özellikle tütün ekiminin sınırlandırılmasından sonra göç süreci hızlanmıştır. Harran Üniversitesi tarafından Şanlıurfa ve Adıyaman il merkezlerinde yaşayan ve mevsimlik gezici tarım işçiliği yapan aileler üzerinde yürütülen bu çalışmada, ailelere "son bir yıl içinde kaç ilde tarım işçiliği yaptıkları ve bunların hangi iller olduğu" sorulmuştur. Bu çalışmada 1021 ailenin son bir yıl içinde 48 farklı ilde tarımda çalıştıkları saptanmıştır. Gaziantep ili hem mevsimlik gezici tarım işçisi göçü vermekte hem de işçi almaktadır. Özellikle sebze üretiminde biber hasadı başlıca işçi istihdam edilen alandır. Kahramanmaraş ili hem işçi alan hem de işçi veren bir ildir. Merkez, Pazarcık ve Türkoğlu ilçelerine mevsimlik gezici tarım işçisi gelmektedir. Çağlayancerit ilçesi de mevsimlik gezici tarım işçisini diğer illere göndermektedir. Eylül ve ekim aylarında biber hasadı ve ayıklama işi Türkoğlu ilçesinde yoğunlaşmaktadır.

Elazığ'ın kayısı üretimi yapılan ilçelerine genellikle Adıyaman ve Diyarbakır'dan mevsimlik gezici tarım işçileri gelmektedir. Haziran ayının sonundan ağustos ayının başına kadar kayısı hasadı, islim, patik ve kurutma işçiliğinde çalışmak üzere ortalama 80 ile 100 bin mevsimlik gezici tarım işçisi Malatya'ya gelmektedir. Genellikle komşu illerden Adıyaman, Şanlıurfa, Diyarbakır, Batman ve Şırnak illerinden gelen işçiler 25-30 gün çalışmaktadırlar.

Osmaniye ilçesine 2013 yılında Suriye'den kaçıp Türkiye'ye sığınan ve Osmaniye'nin Kadirli ilçesine genel Suriyeliler tarımsal faaliyetlerde çalışmaya başlamışlardır. Kış aylarında turp hasadında çalışan işçiler işlerinin oldukça zor olduğunu belirtmektedirler. Türkiye'nin pamuk üretiminin dörtte birini, narenciye üretiminin çok büyük kısmını sağlayan Adana, soğan, patates, yazlık ve kışlık sebze ve turunçgiller üretilmesi açısından mevsimlik gezici tarım işçilerinin çalışmak için tercih ettiği illerdendir. Pamuk, narenciye, kışlık ve yazlık sebze üretimi ve hasadı başta olmak üzere, çeşitli tarımsal üretimler için özellikle Yüreğir, Karataş, Yumurtalık, Ceyhan ve Seyhan ilçelerine gelen ve yılın hemen hemen tamamında iş bulma olanağının olduğu Adana'ya on binlerce işçi il dışından gelmekte, ayrıca kent ve ilçelerden günü birlik mahalli tarım işçisi çalışmaya gitmektedir. Sivas'ın Gemerek ilçesi ve çevresine

yaklaşık 2000 mevsimlik gezici tarım işçisi gitmektedir. Burada da yaşam ortamı ve çalışma koşulları oldukça ağırdır. Yozgat iline mercimek, nohut, kavun, karpuz ve şekerpancarı hasadı için işçiler gelmektedir. Haziran ayından kasım ayına kadar süren bu çalışmalarda Doğu ve Güneydoğu Anadolu illerinden gelen işçiler zor koşullarda yaşadıklarını ifade etmektedirler.

Nevşehir'in Derinkuyu ilçesinde fasulye üretimi ve kabak hasadı kapsamında 1500 civarında mevsimlik gezici tarım işçileri gelmektedir. Genellikle Şanlıurfa ve Hatay'dan gelen işçilerin yanında Suriyeli mevsimlik gezici tarım işçileri de katılım sağlamışlardır. Ayrıca Romanlar da fasulye üretimine katılmaktadır. Niğde iline Elma, kabak, patates ve şekerpancarı hasadı için mevsimlik tarım işçileri gelmektedir. Konya'da şeker pancarı, kimyon ve diğer tarımsal üretimler kapsamında mevsimlik gezici tarım işçisinin geldiği ilde nisan ayından itibaren kasım ayına kadar işçilik söz konusudur.

Konya ilinde Karapınar, Çumra, Güneysınır, Altınekin, Hüyük, Karatay, Meram, Selçuklu, Sarayönü, Seydişehir ilçelerinde işçilik yoğunlaşmaktadır. Hatay ili hem mevsimlik gezici tarım işçisi alan hem de veren bir il konumundadır. Özellikle pamuk, narenciye ve sebze hasadı dönemlerinde mevsimlik gezici tarım işçileri Hatay'a gelmektedir. Ayrıca başka tarımsal ürünler için de başka illere giden mevsimlik gezici tarım işçileri mevcuttur. Kırıkhan, Erzin, Reyhanlı ve Dörtyol işçilerin en yoğun olduğu ilçelerdir. Bu ilçelerde METİP kapsamında çeşitli projeler uygulanmıştır. Karaman'ın Sudurağı ve Kılbasan Beldeleri ile Pınarbaşı ve Alaçatı köylerine yaklaşık bin mevsimlik gezici tarım işçisi gelmektedir. Mersin, başta sebze üretimi ve narenciye hasadı olmak üzere yılın hemen hemen bütün aylarında mevsimlik gezici tarım işçiliğinin yapıldığı bir il konumundadır.

Sebze ve ayçiçeği hasadı için Doğu ve Güneydoğu Anadolu illerinden gelen işçiler mayıs ayından itibaren Aksaray'da çeşitli ilçelerde çalışmaktadır. Genellikle Şanlıurfa ve Diyarbakır'dan gelen mevsimlik gezici tarım işçilerinin yaklaşık 8 bin kişi olduğu ifade edilmektedir. Diğer illerde yaşanan konaklama sorunları da bu ilde yaşanmaktadır. Türkiye'de haşhaş üretiminin yarısını sağlayan ve diğer tarım ürünleri; şekerpancarı, ayçiçeği ve patates olan Afyon'da Merkez Erenler Köyü'nde Çadırkent prefabrik evleri kurulmuştur. Ankara'da, soğan, havuç, patates, bakliyat ve şekerpancarı üretimi başta olmak üzere genellikle Polatlı, Beypazarı ve Haymana ilçelerine gelen mevsimlik gezici tarım işçileri Nisan ayından kasım ayına kadar çalışmaktadırlar. Polatlı ilçesinde konaklama, eğitim ve sağlık konularında çeşitli projeler uygulanmakta, Beypazarı'nda da benzer çalışmalar söz konusudur. Düzce'de fındık hasadı için başta Doğu ve Güneydoğu Anadolu illeri olmak üzere binlerce işçi ile gelmektedir. Son zamanlarda Suriyeli Arap işçilerin de çalışmak amacıyla ile geldiği gözlenmiştir. Orta Asya ülkelerinden, Gürcistan'dan gelen mevsimlik gezici tarım işçileri de söz konusudur.

Zonguldak'ta Fındık hasadı için Alaplı ve Karadeniz Ereğlisi'ne giden işçiler bulunmaktadır. Eskişehir'e Nisan ayından Kasım ayına kadar sebze üretimi, şeker pancarı çapa ve hasadı, kiraz hasadı ile bakliyat hasadı için çevre illerden, Doğu ve Güneydoğu illerinden yaklaşık 10 bin mevsimlik gezici tarım işçisi ile gelmektedir. Başta Batman, Diyarbakır, Mardin, Şanlıurfa illerinden, Sakarya Merkez, Kocaali, Karasu, Hendek, Karapürçek ilçelerine, öncelikle fındık hasadı olmak üzere binlerce mevsimlik gezici tarım işçisi gelmektedir. Fındık toplamak için gelen işçilerin dile getirdikleri en temel sorun, saat olarak fazla çalışıyor olmalarına rağmen, ellerine geçen paranın az olmasıdır. Çalışacakları bölgelere ulaşım sıkıntısı yaşadığını söyleyen mevsimlik gezici tarım işçileri, kimi bölgelerde Doğu'dan geldikleri için ayrımcılığa da maruz kaldıklarını belirtmektedir. Her çeşit meyve ve sebzenin, özellikle de çileğin yüzde 80'inin ve şeftalinin yüzde 40'ının üretildiği bir il olan Bursa'nın arazisinin yüzde 44'ü

tarladır. Gemlik, Mudanya ve Orhangazi ilçelerindeki zeytin hasadı, tütün, ayçiçeği, pamuk ve susam üretimi, mevsimlik gezici tarım iş gücünün Nisan- Kasım ayları arasında bu bölgede yoğunlaşmasının sebeplerindendir. Bursa Tabipler Odası'nın Yenişehir, Çardak Köyü yakınında konaklayan mevsimlik gezici tarım işçileri ile ilgili yaptığı çalışmada, ağırlıklı olarak Mardin, Diyarbakır, Gaziantep ve Şanlıurfa'dan gelmekte olan bu işçilerin ilkel şartlarda yaşadığı görülmüştür. Uşak, mevsimlik işçilerin yoğun olarak gittiği illerdendir.

Yaklaşık 8 bin işçinin 13 farklı yerleşime gittiği belirtilmektedir. Isparta'da Senirkent-Büyükkabaca, Uluborlu - Küçükkabaca, Gelendost-Yenice, Şarkikaraağaç –Göksöğüt ve Eğirdir-Akdoğan yerleşimlerinde mevsimlik gezici tarım işçileri için yaşam ortamları tesis edilmiştir. Sebze üretimi, meyve hasadı başlıca faaliyetlerdir. Denizli'nin Çal ve çevresinde bulunan Baklan Ovası'na genellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan, özellikle Şanlıurfa'dan mevsimlik gezici tarım işçileri gitmektedir. Kocaeli İline fındık hasadı amacıyla mevsimlik gezici tarım işçisi gitmektedir. Tekirdağ'ın Malkara ilçesinden Çanakkale'ye işçi gitmektedir. Ayrıca ilde Romanlar mevsimlik gezici tarım işçiliğine katılmaktadır. Edirne ilinde mevsimlik gezici tarım işçiliği genellikle il içinde gerçekleşmekte ve Romanlar bu işçiliğe katılmaktadır. Bu işçiler çeltik tarımı ve ayçiçeği hasadına katılmaktadırlar. Çanakkale'de; Kocaeli'nin İzmit ve Gebze, Edirne'nin İpsala, Tekirdağ'ın Malkara ve il içinde farklı ilçelerden gelen, başta sebze tarımında çalışan mevsimlik gezici tarım işçileri söz konusudur. Bu işçiler için okuma yazma programları düzenlenmiştir. Ayrıca 2013 yılında Suriyeli misafir sığınmacılar Lapseki ilçesinde mevsimlik gezici tarım işçiliğine katılmışlardır. Balıkesir iline her yıl ortalama 4 bin mevsimlik gezici tarım işçisinin geldiği ifade edilmektedir. Manyas, Gönen, Ayvalık ve Susurluk ilçelerinde yoğunlaşan işçiliğin özellikle zeytin toplama döneminde önemli sorunlarla karşılaşıldığı belirtilmektedir.

Kütahya'ya mayıs ve haziran aylarında Şanlıurfa, Gaziantep, Osmaniye ve Adıyaman illerinden nohut, pancar ve buğday hasadı için işçiler gitmektedirler. İşçilik Altıntaş ilçesinde yoğunlaşmaktadır. Manisa Valiliği'nin mevsimlik gezici tarım işçileri için hazırladığı bir projede Manisa iline her yıl ortalama 16 bin mevsimlik gezici tarım işçisi geldiği belirtilmektedir. Bu işçiler biber, domates, salatalık, kavun, karpuz, patlıcan, üzüm, pamuk ve zeytin hasadında çalışmaktadır. Özellikle yaz aylarında ürün toplama ve bağ bozumunda işçi sayılarında artışın olduğu bilinen Manisa'da, mevsimlik gezici tarım işçileri yılın yaklaşık 4-5 ayı istihdam edilmektedir. İşçiler, kendi ekonomileri ve Manisa ekonomisine katkıda bulunmak için, Mayıs ayından itibaren, Manisa Merkez, Ahmetli, Akhisar, Turgutlu, Alaşehir, Salihli, Saruhanlı ve Gölmarmara ilçelerine gelmektedir. İzmir'de Başta Torbalı ilçesi olmak üzere sebze üretimi, meyve hasadı için mevsimlik gezici tarım işçileri ile gelmektedir. Ayrıca kent içinden de il içi gezici tarım işçiliği söz konusudur. Aydın'da geçmiş yıllarda pamuk hasadı için on binlerce mevsimlik gezici tarım işçisi Aydın iline giderken pamuğun makina ile toplanmasından dolayı bu işçilik biçimi ortadan kalkmıştır.

Tokat iline sebze, özellikle soğan hasadı için mevsimlik gezici tarım işçisi gitmektedir. 2011 yılında Tokat'a gelen işçiler gezici ekiplerle sağlık kontrolünden geçirilmiştir. Samsun iline sebze ve fındık hasadı için gelen işçiler genellikle Bafra ve Çarşamba ovasında konaklamaktadırlar. Çalışma ve yaşam koşullarından şikâyet eden bu işçiler genellikle Güneydoğu Anadolu illerinden, özellikle de Şanlıurfa'dan gelmektedir. Amasya'ya başta soğan hasadı olmak üzere şekerpancarı ve bakliyat hasadı için mevsimlik gezici tarım işçileri ile gelmektedir. Ağustos ayında yaklaşık 4000 mevsimlik gezici tarım

işçisi soğan hasadına katılmaktadır. Ordu iline ağustos ayı başından Eylül ayının ortalarına kadar fındık hasadı için gelen mevsimlik tarım işçileri öncelikle sahil kesimindeki bahçelerde çalışmakta, daha sonra ise yukarıya doğru ilerlemektedir. Dört geçici yerleşim kampında konaklayan (Uzunisa, Efirli, Fatsa ve Ünye) işçiler ayrıca bahçe sahiplerinin arazilerinde veya konutlarında ikamet etmektedirler.

Giresun'a Ağustos ayı başından Eylül ayının ortalarına kadar fındık hasadı için gelen mevsimlik tarım işçileri öncelikle tıpkı Ordu'daki gibi sahil kesimindeki bahçelerde çalışmakta, daha sonra ise yukarıya doğru ilerlemektedir. Geçici yerleşim kamplarında konaklayan işçiler ayrıca bahçe sahiplerinin arazilerinde veya konutlarında ikamet etmektedirler. Bayburt ilinde ağaçlandırma çalışmaları kapsamında ile gelecek olan işçiler için METİP kapsamında 2013 yılında mevsimlik gezici tarım işçilerinin yaşam durumunu iyileştirme amacıyla 500 bin TL harcama yapılarak belediye arsası üzerine 30 prefabrike konut inşa edilmiştir. Rize iline sınırlı sayıda fındık ve çay hasadında çalışmak amacıyla yurtiçinden veya yurtdışından mevsimlik gezici tarım işçisi gelmektedir (Orhan ve Akpınar, 2018; Kalkınma Atölyesi, 2012).

Bu süreçte özellikle okul çağındaki çocukların eğitim durumları büyük bir soruna dönüşmektedir. Bunun yanında gezici mevsimlik işçiler barınma, sağlık, ulaşım ve çalışma koşullarından kaynaklanan çok çeşitli sorunlar yaşamaktadırlar.

Kaynakça

İleri, M. Selami, 2014. Türk Tarım Alet ve Makinaları İmalatçıları Birliği, file:///C:/Users/DK0221/Desktop/g%C3%B6%C3%A7%20tar%C4%B1m/tar%C4%B1msal%20mekanizasyonun%20tarihi.pdf (Erişim Tarihi: 05.05.2021)

Kalkınma Atölyesi, 2012. file:///C:/Users/DK0221/Desktop/g%C3%B6%C3%A7%20tar%C4%B1m/MEVCUT%20DURUM%20HAR%C4%B0TASI.pdf

Orhan F, Akpınar E., 2018. TÜCAUM 30. Yıl Uluslararası Coğrafya Sempozyumu International Geography Symposium on the 30th Anniversary of TUCAUM 3-6 Ekim 2018 /3-6 October 2018, Ankara

Selek Öz, Cihan ve Enver Bulut, (2013), Mevsimlik Tarım İşçilerinin Türk Hukuk Sistemi İçerisindeki Yeri, Çalışma Dünyası Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 1, Temmuz-Eylül, s. 94-111.

TUİK, 2020. Tarımsal İşletme İşgücü Ücret Yapısı, 2019. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Tarimsal-Isletme-Isgucu-Ucret-Yapisi-2019-33728 (Erişim tarihi: 05.05.2021)

International
Congress of Migration researches
Uluslararası G□□Araştırmaları Kongresi
ISBN: 978-605-06728-9-3

Çaldıran'da Mültecilerin Trajik Ölümlerine Sanatsal Bir Gönderme

An Artistic Reference to the Tragic Deaths of Refugees in Çaldıran

Sadık Arslan[1]

Abstract

Art can sometimes be an important awareness raising tool for social events and tragedies. It can help them reach large masses of people and take measures to solve problems. Social issues such as environment, anti-war, labor exploitation and human rights are handled sensitively by artists. The art performance that is the subject of this work aims to create a similar awareness to an existing tragedy. It was carried out to refer to the tragic deaths of Migrants in the Çaldıran district of Van, which borders Iran. Çaldıran, is one of the first stopping points in Turkey of illegal migration from Asia. It is one of the routes followed by migrants trying to go mostly to European countries for a new life. Migrants who try to cross the border by foot during the winter months are trapped unprepared for the harsh climate of Çaldıran. Since they do not have clothes suitable for winter conditions, they freeze to death in Çaldıran. Their bodies are revealed only in the spring months when the snow melts. This tragic ending has informed the

Özet

Sanat, bazen toplumsal olay ve trajedilerde önemli bir farkındalık aracı olabilmektedir. Bunların büyük kitlelere ulaştırılmasına, sorunların çözümlerine yönelik önlemlerin alınmasına yardımcı olabilmektedir. Çevre, savaş karşıtı, emek sömürüsü ve insan hakları gibi toplumsal meseleler, sanatçılar tarafından duyarlı bir biçimde ele alınmaktadır. Bu çalışmaya konu edilen sanat performansı, yaşanmakta olan bir trajediye benzer farkındalık yaratma amacı taşımaktadır. İran'a sınırı olan Van'ın Çaldıran ilçesinde yaşanmış trajik göçmen ölümlerine gönderme yapmak üzere gerçekleştirilmiştir. Çaldıran, Asya'dan gelen düzensiz göçün Türkiye'deki ilk durak noktalarından biridir. Çoğunlukla Avrupa ülkelerine yeni bir yaşam için gitmeye çalışan Göçmenlerin takip ettiği güzergâhlardan biridir. Sınırdan kış aylarında yürüyerek geçmeye çalışan Göçmenler, Çaldıran'ın sert iklimine hazırlıksız yakalanmaktadır. Kış koşullarına uygun kıyafetlere sahip olmadıklarından, Çaldıran'da

[1] Dr. Öğr. Üyesi, Iğdır Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü, bahtiyar165@gmail.com

content of this artistic performance. The shadow element has been used as a symbol of their existence. The fact that the shadow is a twin image of human being constitutes the theme of this artistic performance. The three gigantic figures created by the act of walking on the snow represent the projection (shadow) of the migrants' non-existent bodies. The act of walking, which is the main emphasis of this artistic performance, makes a symbolic reference to the migrants' forced walk without using any modern means of transport.

Keywords: Çaldıran, Migrants, Walking, Snow, Shadow

donarak ölürler. Cesetleri, ancak bahar aylarında karların erimesiyle ortaya çıkmaktadır. Söz konusu trajik son, bu sanat performansının içeriğini dönüştürmüştür. Onların varlıklarının sembolü olarak gölge öğesine başvurulmuştur. İnsanın ikiz imgesinin gölge olduğu gerçeği, bu sanat performansının temasını oluşturmaktadır. Karda yürüme eylemiyle oluşturulan üç devasa boyutta figür, göçmenlerin var olmayan bedenlerinin iz düşümünü (gölgesini) temsil etmektedir. Bu sanat performansının ana vurgusu olan yürüme eylemi ise göçmenlerin herhangi bir modern ulaşım aracı kullanmadan yürümek durumunda kalmalarına sembolik bir gönderme yapmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çaldıran, Göçmen, Yürüme, Kar, Gölge

Giriş

Göç, doğada hareket edebilme kabiliyetine sahip tüm canlıların gerçekleştirdiği tabii bir eylemdir. Canlılar, hayatlarını idame ettirebilmek için belli ihtiyaçlar ve koşullar dahilinde yer değiştirirler. Bu çalışmada konu edilen göç, insanın gerçekleştirdiği göçtür. İnsan göçü, insanlık tarihi kadar uzun bir geçmişe sahiptir. İlk göçler yiyecek bulmak için gerçekleşirken sonraki dönemlerde göçün sebepleri değişmiştir. Günümüzde ise sebepleri farklılaşarak artmaya devam etmekte ve küresel problemler arasında güncelliğini korumaktadır. Çağımızın büyük problemlerinden biri haline gelen bu göçler, genel olarak toplumsal, siyasal ve ekonomik temelli olarak gerçekleşmektedir. Bu durumda göç meselesini iyi irdeleyebilmek göçün ne anlama geldiğini tanımlamak önemlidir. Taylan Akkayan, insan göçünü dini, siyasi, sosyal gibi nedenlere bağlı olarak yaşamlarının tamamını veya bir bölümünü geçirmek üzere bir yerleşim yerinden bir başkasına yerleşmek üzere yaptıkları coğrafi yer değiştirme hareketi olarak tanımlar (1979, s. 21). Bir diğer tanımına göre; insan göçü, yaşadıkları yerleri aileler veya gruplar halinde terk edip, geçici veya sürekli yaşamak için bir yerden başka bir yere gitmeye denilmektedir (Erjem, 2009: 8). Bu eylemi gerçekleştiren kişi olan göçmen ise, kendi ülkesinden ayrılarak yerleşmek için başka ülkeye giden kişi, aile veya topluluğu olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu, https://sozluk.gov.tr/).[2]

[2] Savaş ve sosyo-politik nedenlerden ötürü, başta Afganistan olmak üzere Asya ülkelerinden Türkiye'ye gelen ve yaşamlarını yitiren düzensiz göçmenlerin kimliklerine dair herhangi bir bilgiye sahip olunamadığından, bu makalenin başlığında

Göçler, mekana bağlı olarak iç ve dış göçler olarak iki gruba ayırabilir. Ülke sınırları içerisinde yerleşim birimleri arasında gerçekleşen nufus değişimleri iç göçler olarak tanımlanır (Tekeli, 1997, s.9). Ülkeler arasında uzun süreli kalma veya yerleşme amacıyla yapılan nüfus değişimleri ise dış göçler veya uluslararası göçler olarak tanımlanmaktadır (Yaman, 2016, s.99). Uluslararası göçler, genellikle ekonomik ve sosyal refahı yüksek gelişmiş ülkelere doğru yapılmaktadır. Bu durum, göç edilen ülkelerde ekonomik, politik ve güvenlik gibi sorunlara yol açmaktadır (Weiner, 1985, s.441). Günümüzde uluslararası göç hareketleri, çok farklı geçiş noktalarına ve güzergahlara sahiptir.

Konumundan dolayı Türkiye, tarihsel olarak her zaman büyük göç hareketliliğinin yaşandığı ülkelerden biri olmuştur. Göç veren ve alan devletler arasında geçiş konumuna sahip olmasından ötürü, Türkiye üzerinden gerçekleşen uluslararası göç hareketi, yıllara göre değişim göstermektedir. Örneğin Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye'ye gelen uluslararası göçün neredeyse tümü, eski Osmanlı topraklarından gelmiştir. Etnik Türk nüfusundan oluşan bu büyük göç dalgasıyla, ülke nüfusunun homojenleştirilmesi amaçlanmıştır (İçduygu ve Aksel, 2012, s.7). Fakat günümüzde Türkiye'ye giriş ve çıkış yapan göçün yapısı değişmiştir. Sadece Türkiye'de değil bir çok ülkede göçler, büyük rakamlara ulaşmış ve düzenli ve düzensiz göçmen işçilere, sığınmacılara ve mültecilere dönüşmüştür. Bu göçmenlerin çoğu, Avrupa'daki ülkelere gidebilmek için, Türkiye'yi geçiş güzergahı olarak kullanmaktadır (https://www.infomigrants.net). Bunlardan bazıları, yeni bir yaşam uğruna bu ülkelere ulaşabilmek için yaşamlarına malolan yöntemlere başvurmaktadır. Bu çalışmaya konu olan göçmen trajedesi, Avrupa ülkelerine gitmek üzere Türkiye'nin doğusunda, bir sınır ilçesi olan Çaldıran'da gerçekleşmiştir.

Görsel 1. *Türkiye'nin Doğu Sınırı Göç Haritası,*

Infomigrants. Erişim: 15.04.2021. https://www.infomigrants.net/en/post/22310/a-graveyard-for-unnamed-afghans-in-turkey

Çaldıran, Van iline bağlı İran'la sınırı olan Türkiye'nin en doğusunda bulunan bir sınır ilçesidir. İlçenin yüz ölçümü, 1587 km^2 ve rakımı 2050 metre olup, ilçe merkezi Çaldıran Ovası'na kurulmuştur. İlçenin etrafı 2500 ile 3550 m arasında değişen yükseklikte dağlarla çevrilidir. Çaldıran, kışın hava sıcakığının -40'lara düşebildiği sert karasal bir iklime sahiptir (http://caldiran.gov.tr/ilcemizin-tarihcesi). Bu yönüyle burası, kışın Türkiye'nin en soğuk

bunları genel olarak nitelemek için "mülteci" terimi kullanılmıştır. Fakat Türkiye'ye kaçak yollarla giriş yapan bu düzensiz göçmenleri metin içerisinde ifade ederken, dil birliği açısından sadece "göçmen" ibaresi kullanılmıştır.

bölgelerinden biri olur. Öyle ki Çaldıran, soğuk iklimiyle anılmaktadır. Fakat son yıllarda burası, birkaç küçük haberde yer alıyor olsa da, kaçak göçmen akını ve onların trajik sonlarıyla gündeme gelmektedir.

Görsel 2. *Çaldıran İlçesi*

Artigercek. Erişim: 10.04.2021. https://artigercek.com/haberler/13-multeci-donarak-yasamini-yitirdi

Çaldıran'ın İran İslam Cumhuriyeti ile 71 km'lik gibi uzun bir sınıra sahip olmasından ötürü (http://caldiran.gov.tr/ilcemizin-tarihcesi) Asya'dan Türkiye'ye geçiş yapan kaçak göçmenlere büyük fırsatlar sunmaktadır. Her ne kadar güvenlik kuvvetleri, sınır bölgelerini sıkı denetime tabi tutsa da, kaçak göçmenlerin Çaldıran'dan Türkiye'ye geçişini engellenememektedir. Yakalanma endişesi, onları yerleşim bölgelerinden uzak geçiş yollarına yöneltmetedir. Bu durum, zaten korunmasız durumda olan bu insanların doğada yapayalnız ve olası tehlikelere karşı savunmasız kalmalarına neden olmaktadır. Özellikle kış aylarında bu bölgenin olağanüstü sert iklimi, göçmenlerin hayatlarına malolan bir trajediye dönüştürmektedir. Uygun kıyafetlere sahip olmadıklarından Çaldıran'ın soğuk iklimine hazırlıksız yakalanır ve bazıları donarak hayatını kaybederler. Kara gömülen cesetler, ancak bahar aylarında karların erimesiyle ortaya çıkar. Cesetleri bulan yerel halk, yetkilileri bilgilendirir. Gerekli işlemler tamamladıktan sonra cesetler, gömülmek üzere Van şehir merkezinde bulunan Kimsesizler Mezarlığı'na gönderilir. Bazılarının kimliğine dair herhangi bilgi olmadığından, bu süreçte yapılan işlemlerde kullanılan numaralarla anılırlar: mezar taşlarına da bu numaralar yazılır (Görsel 3). Kimsesizler Mezarlığı, belli bir süreliğine belirsiz kalan veya sahipsiz kalanların cenazelerin gömüldüğü mezarlıklardır. (https://allegralaboratory.net/turkish -cemeteries-for-the-unknown-afterlives/)

Görsel 3. Kimsesizler Mezarlığı, Van

Infomigrants. Erişim: 10. 04.2021. https://www.infomigrants.net/en/post/22310/a-graveyard-for-unnamed-afghans-in-turkey

Çaldıran'da meydana gelen bu korkunç trajedi, sanatçı ve akademisyen Sadık Arslan tarafından gerçekleştirilen Beyaz Gölgeler adlı bir sanat projesine ilham vermiştir. Sanatçı 23- 25 Şubat tarihleri arasında 3 günlük bir kampla bizzat Çaldıran ilçesinde bulunarak ve ona eşlik eden 3 kişilik bir ekiple bu projeyi gerçekleştirmiştir. Trajedinin mekanında oluşturulan bu Ortam Odaklı Sanat (Site Specific Art) projesi, sanatçı tarafından karda yürüme eylemi sonucu çizilen devasa büyüklükte üç göçmen gölgesi figürlerinden oluşmaktadır.

Bu makalede, Çaldıran'da meydana gelen göçmen trajedisine farkındalık yaratma amacı taşıyan Beyaz Gölgeler adlı performansın sanata dönüşme süreci incelenmektedir. Burada toplumsal meselelerde sanatın gücü ele alınmakta ve sanat ile yaşam arasındaki mesafe tartışılmaktadır. Performansın bizzat trajedinin gerçekleştiği mekanda yapılmasının anlamına ve mekanın sanatın sahiciliğine katkısına değinilmektedir. Dolayısıyla bu makalede, Beyaz Gölgeler adlı performansın kendi mekanıyla diyaloğu ve Ortam Odaklı Sanat (Site Specific Art) bağlamı, sanat tarihsel örneklerle birlikte tartışılmaktadır.

Sanat Tarihsel Örneklerle Trajedinin Sanata Dönüşmesi

Sanat insana ait bir etkinliktir; insana dair olanı ele alır. İnsana dair olanın biçimler dizgesine dönüşmesiyle oluşur. Fakat sanat, biçimler dizgesinden fazlasıdır. Doğada çok az şeyin sahip olduğu türden bir etki ve güce sahiptir. Dolayısıyla sanatın doğasında bir gücün mevcut olduğu söylenebilir. Christoph Menke, sanatın içinde etkili olan gücün estetik güç olduğunu ifade eder. Bu güç, sanatı sanat-olmayanın içinde etkili hale getirir (2015, s.119). Dolayısıyla sanatın gücü, yaşama dair olanın estetikleşmesiyle ortaya çıkar. Yaşama dair olan şey, bir trajedi olsa bile, onun sanatçı tarafından estetik olarak biçimlerilmesiyle, bu güç meydana gelir. Öyle ki bu gücün etkisi, sanatçının bile tahmin edemeyeceği sınırları aşabilir. Bu tür örnekler, Sanat Tarihi'nde görülmektedir. Özellikle bazı trajik olayların etkili sanatçılar tarafından sanat formlarına dönüştürülmesiyle, trajediye ait belleğin

oluşmasını sağlamıştır. Bu sanatçılardan biri olan Pablo Picasso, yarattığı Guernica'yla küçük bir kasabanın trajedisini, sınırları ve zamanı aşan bir noktaya taşımıştır. (Görsel…).

Görsel 4. Pablo Picasso, 1937, Guernica/Guernica.

Wikipedia. Erişim: 12.04.2021. https://tr.wikipedia.org/wiki/Guernica_(tablo)

Fiziki trajedilerin dışında bazen umutsuzluğun verdiği çaresizlik de sanatın konusuna dönüşebilmektedir. Robert Motherwell, bir fikrin düşüşünü ve kayıp giden bir umudun yitirilişine siyah ve beyazın gücünden faydanarak görselleştirmiştir. Sanatçının İspanya özelinde hissettiği çaresizlik ve sıkışmışlık hali, devasa tuvalerinde yarattığı soyut biçimlere yansımıştır. Jonathan Fineberg'in ifadesine göre; "terk edilme, umutsuzluk ve yardımsızlık" metaforlarından sık sık faydalanan Motherwell, resmetme eylemiyle bu duyguları, trajik ve evrensel ölçekte şiirsel bir vizyona dönüştürmüştür. Sanatçı, İspanya Cumhuriyeti'ne Ağıt adını verdiği benzer içerikte bir dizi resmi, duvar resmi gibi büyük ölçekte biçimlendirmiştir (2014, s. 75). Salt biçimlerden oluşan bu resimlerde siyah ve beyazın kullanılması ve kompozisyondaki kontürlerin dağınıklığı, trajedinin yoğun anlatımına dönüşmektedir.

Görsel 5. Robert Motherwell, (1957-61). İspanya Cumhuriyeti'ne Ağıt, No. 57/ Elegy to the Spanish Republic No. 57

Artsy. Erişim: 12.04. 2021. https://www.artsy.net/artwork/robert-motherwell-elegy-to-the-spanish-republic-no-57

Günümüzde sanat nesnesinin konumu ve bağlamı değişse bile, bazı trajediler, Güncel sanata konu olmayı sürdürür. Öyle ki bazen olaya veya trajediye ait nesneler, sanat nesnesine dönüşür. Ai Weiwei, Çin'de meydana gelen bir depremde yaşamlarını yitiren çocukların bulunduğu binanın enkazından topladığı demirleri sanat nesnesi olarak sunmuştur. 2008 yılında Sichuan kentinde gerçekleşen depremin enkazından çıkarılan yaklaşık 90 ton demir, tekrar işlenip düzeltillerek Londra'daki Kraliyet Sanat Akademisi'nde sergilenmiştir. Sergini eş küratörü Adrian Locke, sunulan iş için, "…gördüğünüzde çok kasvetli ve sarsıcı bir iş, bu tür gücü ve sessizliği var…gerçek bir can kaybı duygusu taşıyor." ifadesini kullanır (https://www.theguardian.com/artanddesign/2015/jun/15/ai-weiwei-ra-show-sichuan-earthquake-chinese-artist-steel-rods).

Görsel 6. Ai Weiwei, 2008-2012, *Düz/Straight.*

Bbc. Erişim: 10.04.2021. https://www.bbc.co.uk/programmes/p04ydnl2/p04yd9xh

Kuşkusuz Ai Weiwei'nin *Düz,* adlı eseri bir trajediden beslenen ve ona dikkat çeken sosyo politik bir iş. Sanatçı trajedinin nesnelerini, sanat biçimine dönüştürmüş ve onları büyük bir organizasyonla mekanından alıp sergi salonunda sunmuştur. Çok büyük miktarlardaki sanat nesneleri (demir çubuklar), sergi salonunda, olanca ağırlığıyla trajedinin duygusunu hissettirmiştir. Kütleselliğiyle alışılmadık sunumuyla Düz, bir yandan yetersiz hükümet politikaları sorgulamamızı sağlarken öte yandan trajedinin boyutunu göstermektedir.

Beyaz Gölgeler Uygulaması ve Yorumu

Uygulamanın Adı

Beyaz Gölgeler

Uygulamanın Amacı

Çaldıran ilçesinde gerçekleşen vahim göçmen ölümlerine sanat yoluyla duyarlılık oluşturmaktır.

Uygulamada Kullanılan Yöntem

Beyaz Gölgeler adlı Ortam Odaklı Sanat(Site Specific Art) uygulaması, 9600 m² (80 m x 160 m) lik alana proje yürütücüsü Sadık Arslan'a eşlik eden 3 kişilik bir ekiple gerçekleştirilmiştir. Uygulama, Çaldıran ilçesinde 3 günlük kampla kar yüzeyinde yürüme eylemiyle gerçekleştirilmiştir.

Uygulamanın Türü

Ortam Odaklı Sanat (Site Specific Art)

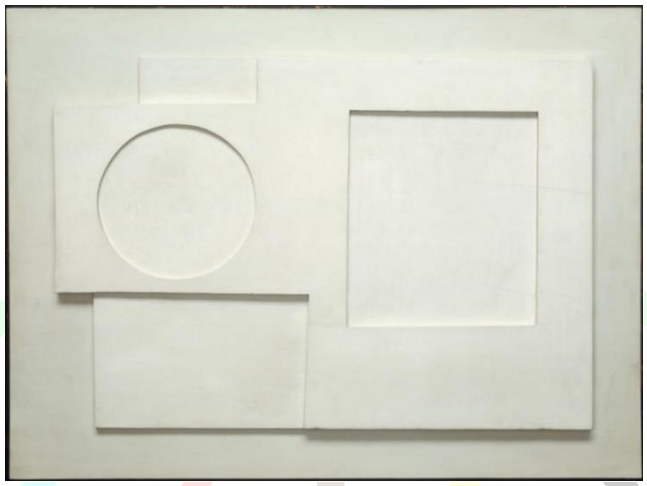
Uygulama için Alınan Tedbirler

Beyaz Gölgeler'in uygulandığı mekan, açık bir alan olmasından ötürü bazı tedbirlerin alınması gerekmiştir. İlkin uygulamanın yapılacağı bölgenin hava koşulları takip edilip kar yağışının hemen akabinde, karın henüz taze ve havanın ise güneşli olduğu günler beklenmiştir. İkinci olarak, Çaldıran'ın sınır bölgesi olmasından ötürü, uygulama anında yapılacak kayıtlar/çekimler için Çaldıran İlçe Kaymakamlığı'ndan gerekli resmi izinler alınmıştır. Son olarak, uygulama ekibi için kış koşullarına uygun beslenme, giyinme ve barınma tedbirleri alınmıştır.

Uygulamanın Yorumu

Bazı aylarda Türkiye'de hiçbir yerde görülmeyen kar, Beyaz Gölgeler'in uygulandığı Çaldıran'ın devasa ovasında oldukça yoğun görülebilmektedir. Uzun ve sert kış ikliminden ötürü, Çaldıran'da kar, izleyene romantik kış manzarasından uzak, olanca heybetiyle tedirgin edici bir doğa sunar. Bembeyaz örtüsüyle neredeyse herşeyin kara gömüldüğü devasa arazi, boş beyaz tuval izlenimi verir. Beyazın içinde formlar, ancak ışık ve gölgenin oyunuyla belirginleşmektedir. Beyazlık, bu mekanda yaşanan trajediye ait duyguyu, benzersiz kılmaktadır. Yaşamın anlamına dair çeşitli yorumlara kapı aralarken, onun sanattaki anlamını tekrar düşünmeye yüneltmektedir. Michael Bird'e göre; beyazlığın sanatta saflık ve olasılık, boşluk ya da bütünlük, uzam ya da yüzey gibi pek çok anlamı mevcuttur. Örneğin Neoklasik sanat ve Konstrüktivizm gibi sanat türlerinde estetik felsefesine ulaşan pozitif değerleri çağrıştırmaktadır. Çalışmalarında beyazın etkisini ele alan sanatçılardan biri olan Ben Nicholson, beyaz rölyeflerine dair konuşurken benzer ilkelerden söz etmektedir: "Sanat yaşamlarımızdaki kavgaşayı ortadan kaldırmalıdır ve böylece gerçekten önemli olanı görebiliriz; sanat oturduğumuz mekanlarla ilişkimizi değiştirmelidir, böylece daha uyumlu daha anlamlı yaşarız" (2016, s. 106). Nicholson, Kabartma adlı çalışmasında yaşamın temel formları olan kare ve dikdörtgenlerden faydalanmıştır. Beyaz yüzeyi kazıyarak ışık ve gölgenin etkisiyle yarattığı formlarla felsefik içeriği yüksek yapıtlar elde

etmiştir. Burada olduğu gibi Beyaz Gölgeler uygulamasında da beyaz, yaşama dair bir takım felsefik içerikleri barındırmaktadır.

Görsel 7. Ben Nicholson, 1934, Relief/ Kabartma.
Tate. Erişim: 10.04.2021. https://www.tate.org.uk/art/artworks/nicholson-1934-relief-t02314

Beyaz rengin varlığa dair çağrışımları, Beyaz Gölgeler uygulamasının düşünsel sürecinde önemli bir etken olmuştur. Uygulamanın gölgelerle anılmasında beyaz, paradoks bir durum yaratmıştır. Gölgelerin karanlıkla ilişkisi, ters bir mantıkla beyazla ilişkilendirilmiştir. Burada beyaz, yaşanan trajediyle gerçeküstü bir bağ kumada izleyene yardımcı olmaktadır. Çaldıran'ın uçsuz bucaksız karla kaplı ovasında, göçmen bedenlerinin minik görüntüsünün uzamda belirginleşmesiyle, tedirgin edici bir yanlızlık sunmaktadır. Bu yönüyle beyaz, göçmenlerin trajik sonlarıyla yüzleşme anı ve ölüm karşısındaki çaresizliği anlatmada araçsallaşmaktadır. Dolayısıyla göçmenlerin çaresiz anlarında yaşadıkları tarif edilemez duyguyu hissetmeyi mümkün kılmaktadır.

Görsel 8. Sadık Arslan, 2021, Beyaz Gölgeler.

Beyaz Gölgeler'in malzemesi, trajediyede neden olan karın kendisidir. Burada trajedinin nedenin kar olması, onun bu çalışmada sanat malzemesi olarak kullanılmasını sağlamıştır. Geleneksel sanat malzemelerinden farklı olarak bu uygulamada karın tercih edilmesi, sanatla yaşamın iç içeliği ve sanatın sahiciliği bakımından önemlidir. Doğal malzemenin (kar) devasa ovadaki varlığı, Beyaz Gölgeler'de vurgulanmak istenen düşünceninin içeriğiyle örtüşmektedir. Kar, bu uygulamanın beslendiği trajediyle spirütel bağ kurmada araçsallaşmaktadır. Beyaz Gölgeler'in kar kaplı devasa arazide gerçekleşmiş olması, kuşkusuz mekan olarak arazinin önemini ortaya koymaktadır. Bu uygulamanın araziyle olan ilişkisi, sanat tarihsel bağlamda ilk arazi sanatı örneklerini hatırlatmaktadır. Michael Bird'e göre; "arazi sanatı" nın ilk örnekleri, tarih öncesi toplumlar tarafından fiziksel çevreyi işleme amaçlı yapılmıştı. Çağdaş versiyonları ise doğal dünyanın hem kırılganlığını hem de gücünü anlatırken ele alınmıştı. Örneğin, 1960'lardan bu yana devam eden arazi sanatı, hem tarih öncesi yapılarda bulunduğu düşünülen ruhani çağrışımlara, hem de çevreyle ilişkimize yönelik çağdaş kaygılara gönderme yapmaktadır. Tarih öncesi toplumlar, çevrenin boyutlarını ve gücünü ehlileştirme ya da anlama peşindeyken, modern arazi sanatçıları, bu ilişkiyi somut bir tevazu duygusu ve saygıyla onarmayı amaçlamışlardır (2016, s.13) Beyaz Gölgeler'de ise arazi, ruhani bir çağrışımla trajediyle bağ kurmanın yanı sıra trajediye kamusal farkındalık yaratmada önem kazanmaktadır. 1960'lı yıllardaki arazi çalışmaları gibi Beyaz Gölgeler'de bir galeri mekanına ihtiyaç duymakta ve orada izleyiciyle buluşarak anlam kazanmaktadır. Robert Smithson, arazi işlerinin geleri mekanında sergilenmesine yönelik eleştirilere, "farkettim ki sanatsal özgürlük anlamında bir çölde olmakla kapalı bir odada olmak arasında aslında bir fark yok" (O'Doherty, 2016, s. 19) ifadesini kullanır. Beyaz Gölgeler'de hem yapıldığı mekan, hem de izleyiciye sunulduğu mekanda aynı sanatsal özgürlüğe sahip bir iş olarak belirginleşir.

Görsel 9. Robert Smithson, 1970, Sarmal Dalgakıran/Spiral Jetty.

Milenaolesinska77. Erişim: 10.04.2021. https://milenaolesinska77.medium.com/land-art-robert-smithson-fc4f7cceb344

Arazide yürüme eylemiyle gerçekleşen Beyaz Gölgeler, bir yontu olarak düşünülebilir. Fakat birkaç fotoğraf ve 8 dakikalık video görüntüden ibaret olan, kalıcılığı olmayan bir yontu. Mekanından alınarak bir resim veya heykel gibi müzeye vaya galeriye girme şansı yok. Kaldı ki mekanından

uzaklaşması mümkün olsa bile Beyaz Gölgeler, bağlamını yitiren ölü bir nesneye dönüşecektir. Bu gerçeklik, arazi sanatının ilk öncülerinden olan Robert Smithson'un çalışmalarında da görülmektedir. Claude Gintz'e göre; Mendirek'in (Sarmal Dalgakıran) bir müzeye taşınma şansı yok. Video kaydı ve birkaç fotoğraftan oluşan varlığı, sanat nesnesinin maddi varlığı öneminin veya gerekliliğini yitirdiğini göstermektedir (2010, s. 34). Tıpkı Mendirek gibi Beyaz Gölgeler'de maddi varlığının ötesinde bir varlığa sahiptir. Çünkü kalıcılığı oldukça az olan bir sanat performansıdır. Bu yönüyle Beyaz Gölgeler, çağdaş sanatın artık aşina olduğumuz ilkeleriyle ötüşmektedir. Nicolas Bourriaud'ın ifade ettiği gibi; her an müze ve galeride görmenin mümkün olduğu resim, heykel gibi geleneksel disiplinlerin aksine çağdaş sanat, genellikle belirli bir zaman dilimi içinde görülebilen ve kullanılabilir-olmama özelliğine sahiptir. Ona göre; Performans bu konuda en klasik örnektir: Performans olup bittikten sonra, yapıtın kendisiyle bütünleşmeyen belgeleme çalışması dışında, bir şey kalmaz geride (2018, s. 45). Benzer biçimde Beyaz Gölgeler'in yürüme eylemiyle beliren performatif yanı, müze ve galeride tüketilmeye elverişli olmayan ve sadece bir eylem anında gerçekleştirilen geçici bir maddi varlığı ortaya koyar.

Görsel 10. Sadık Arslan, 2021, Beyaz Gölgeler.

Beyaz Gölgeler uygulamasını oluşturan devasa figürler, göçmenlerin varlıklarının bir temsili olarak kar yüzeyine imlenen gölgelerdir. Burada gölgenin, kaynağının ikiz imgesi olduğu gerçeğinden hareket edilmektedir. Kaynağın kendisi (göçmenler) olmasa da, onların varlıklarının temsili olarak, onların gölgeleri kara imlenmiştir. Oysa gölge ile ilgili bilinen temel gerçek, gölgenin ancak kaynağı ile var olabileceği gerçeğidir. Gölge varsa, muhakkak kaynağı (nesnesi) da vardır ya da tam tersi kanak varsa muhakkak gölgesi de vardır. Aksi durumda gölge ve kaynağına dair bilinenler, onların başka varlıklar olarak nitelenmelerine ve başka gerçeklikler olarak algılanmalarına neden olacaktır. Bu durumda Beyaz Gölgeler uygulasındaki gölgeler, gerçek üstü bir öğe olarak belirginleşir ve sanatsal ve felsefik çoklu anlamlara kapı aralar. Dolayısıyla burada gölgeler, metaforik çağrışımlara sahiptir. Onlar, artık var olmayan bedenlerin temsili olarak kar yüzeyine serilidirler.

Görsel 11. Sadık Arslan, 2021, Beyaz Gölgeler (Detay).

Gölgenin her an kaybolya hazır bir imge olması, Beyaz Gölgeler uygulamasının temel malzemesi olan kar ile ilişkilendirilmiştir. Gölgeler gibi kar da kalıcı bir şey değildir. Gölge ile karın geçilik özellikleri, bu uygulamanın bağlamını güçlendirir. Kar yüzeyine çizilen gölge figürler, yeni bir kar yağışıyla, rüzgarla veya havanın ısınmasıyla her an kaybolma riskiyle karşı karşıyadır. Bu durum, gölgenin doğasında var olan uçuculuğu ve geçiciliği çağrıştırmaktadır. Bu iki olgunun benzerliği, yaşam ve ölüm ile ilgili felefik içerikleri düşünmeye yöneltmektedir.

Görsel 12. Sadık Arslan, 2021, Beyaz Gölgeler (detay).

Beyaz Gölgeler uygulamasının en dikkat çekici yanı, yürüme eylemiyle gerçekleşmiş olmasıdır. Yürüme, bu işin esas bağlamını oluşturmaktadır. Göçmenler, uluslararası hukukun onlara sağladığı tek seçenek olan yürümenin dışında, başka bir yöntemle yer değiştiremezler. Sınırlarına girdikleri ülkelerde herhangi bir modern taşıt kullanamazlar. Aksi takdirde bulundukları ülkelerde yakalanıp sınır dışı

edilme riskiyle karşı karşıyalar. Bu durum, onların sadece yürüyerek mekan değiştirmelerine olanak sağlar. Modern insan için hayal edilemez görülen bu kıtalararası uzun yolculuğun yürünmek zorunda olma düşüncesi, Beyaz Gölgeler'e ilham vermiştir. Dolayısıyla bu uygulamada gerçekleşen yürüme eylemi, salt bir yürüme eyleminden ziyade, trajedinin deneyimlendiği felsefik bir aksiyondur. Frédéric Gros'un yürümeyi felsefe olarak gördüğü "Yürümenin Felsefesi" adlı kitabındaki şu ifadeleri kullanır: "Yürümek, hem doğruluk hem de gerçeklik meselesidir. Yürümek gerçekliği tecrübe etmektir…" (2017, s.89). Beyaz Gölgeler'deki yürüme eylemi, benzer bir içerikle trajedinin duygususunu ve gerçekliğini deneyimlemenin bir yoludur. Öte yandan Gros, yürümenin zihni başka bir amaçla doldurduğunu ifade eder. Ona göre; zihin, yürüme eyleminde ne fikirler veya doktrinlerle ne de tıka basa cümle, alıntı ve teorilerle dolar: Sadece dünyanın mevcudiyetiyle dolar. Bu mevcudiyet yürüyüş esnasında gün boyu üst üste katmanlar halinde ruha çöker (2017, s.91). Yürümenin ritmi, bir tür düşünme ritmi yaratır ve bir manzaradan geçiş, bir dizi düşünceden geçişi yankılar veya uyarır. Bu, iç ve dış geçiş arasında, zihnin aynı zamanda bir tür manzara olduğunu ve yürüme, onu aşmanın bir yolu olduğunu öne süren tuhaf bir uyum yaratır(Rebecca, 2001, s.9). Dolayısıyla ölmek üzere olan yakın arkadaşını görmek üzere Münih'ten Paris'e yürüyen(ki yürürse arkadaşının ölmeyeceğini düşünmektedir) Werner Herzog'un da belirttiği gibi; "kendime dair derin düşüncelere dalmak dünyanın geri kalanının uyum içinde olduğunu açığa çıkarıyor." (1974, s.2). Beyaz Gölgeler'deki yürüme eylemi de, onu gerçekleştiren sanatçının zihnini, dünyanın mevcudiyetiyle doldurmaktadır. Sanatçı, her adım atışında ona ilham veren fikrin tüm mevcudiyetiyle yaşam ve ölüm gerçekliğini zihninde tartışmaktadır.

Görsel 13. Sadık Arslan, 2021, Beyaz Gölgeler.

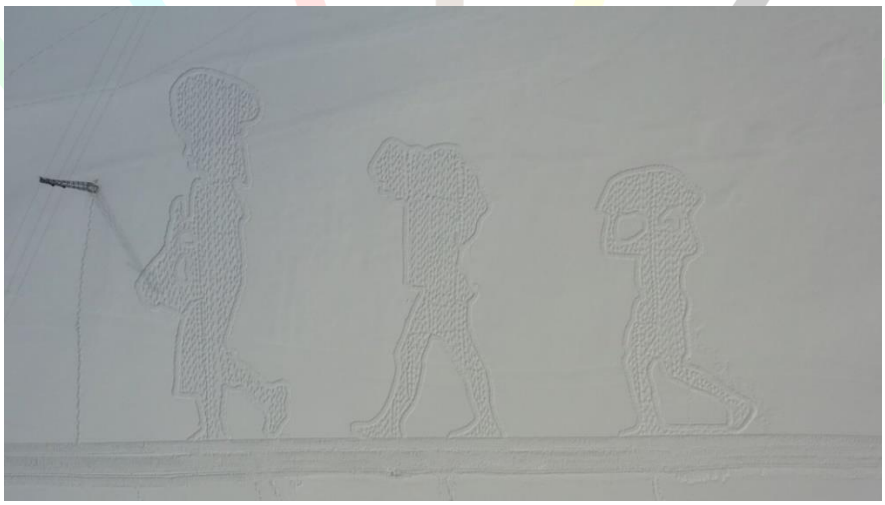
Beyaz Gölgeler, uygulamasının temel biçim elemanı dokudur. Yürüme eylemiyle büyük kar ayakkabılarının beyaz örtünün üzerinde düzenli tekrarıyla, bu doku elde edilmiştir. Kar yüzeyinde adımların bıraktığı izler, ışık ve gölgenin oyunuyla birleşince izleyenin bilincinde bu doku meydana gelir. Otto G. Ocvirk'in belirttiği gibi; "Doku, genellikle bilinçaltı düzeyinde oluşan evrensel bir deneyimdir (2015, s.167). Beyaz Gölgeler'deki bu evrensel deneyim ise adımların tekrarıyla

oluşturmaktadır. Fakat, burada doku, tuvalin üzerinde oluşturulan türden yapay bir doku değildir. Bizzat sanatçısının doğanın kalbinde yürüyerek elde ettiği gerçek bir dokudur.

Görsel 14. Sadık Arslan, 2021, Beyaz Gölgeler (detay).

Beyaz Gölgeler'in trajedinin kendi mekanında (Çaldıran'da) gerçekleşmiş olması, işin bağlamının tamamlanmasını sağlamaktadır. Mekan, burada yürüme eylemiyle gerçekleşmiş olan bu geçici sanat nesnesini ruhani bir havayla kavrayarak sanat formunu tamamlar. Yani Beyaz Gölgeler'in sanat formu, kendi gerçek mekanı olmadan tamamlandığı düşünülemez. Aksine aynı form, aynı eylemsellikle başka bir mekanda elde edilmiş olsa bile, Beyaz Gölgeler'in gerçek bağlamıyla bir yakınlık kuramaz. Çünkü Beyaz Gölgeler'in anlam bulduğu gerçek mekan, göçmenlerin donarak hayatlarını kaybettiği kendi mekanıdır. Bu da yaratılan sanat formunda göçmenlerin talihsiz sonlarının kasvetli ağılığını hissetmemizi sağlar. Böylece Beyaz Gölgeler, hem maddi hem de maddi olmayan varlığıyla bütünlüklü bir biçimde sahici durur ve sanat ile hayat arasındaki sınırı nötürleştirir.

Görsel 15. Sadık Arslan, 2021, Beyaz Gölgeler.

Sonuç

Sanat, hayata dair bazı meselelerde duyarlılık yaratma gücüne sahiptir. Özellikle trajik olaylara farkındalık yaratma da sanatın etki gücü oldukça yüksektir. Sanatın gücü, insan odaklı toplumsal meselelerde kamusal duyarlılığı attırmaya ve bunların çözümüne yönelik iradenin oluşmasına katkı sunabilir. Bu yönüyle sanatın meta yönünün geriye çekilmesi ve onun saf itkisinin yaşama teması sağlanabilir. Bu tavır, sanat ile hayat arasındaki mesafenin azalmasına ve sınırların nötürleşmesine olanak sağlayabilir. Günümüz sanatının demokratik form anlayışı, sanatın yaşama temasında sanatçılara büyük hareket alanı sağlamaktadır. Mekanın, malzemenin sınırsız imkanı, sanatçıya inanılmaz imkanlar sunmaktadır. Sanatçı, bu olanakları kullanarak sanatını, yaşamsal meselelerle harmanlayabilir ve daha yaşanacak dünya için verilen çabaya katkı sunabilir.

Türkiye'nin sınır ilçesi Çaldıran'da kar üzerinde gerçekleştirilen Beyaz Gölgeler adlı Ortam Odaklı Sanat (Site Specific Art) uygulaması, bu türden bir duyarlılığın sonucu ortaya çıkmıştır. Yaşanan göçmen ölümlerine dikkat çekmek adına bizzat trajedinin mekanına (Çaldıran) gidilerek, trajediye neden olan malzemeyle (kar) ve trajedinin oluşmasına katkı sunan eylemle (yürüme) gerçekleştirilmiştir. Bu sayede trajedinin duygusu, kendi mekanıyla ve ona neden olan unsurlarıyla birlikte deneyimlenmiştir. Tüm bunlar, sanat ile yaşam arasındaki sınırların grileşmesine/nötürleşmesini ve sanatın sahiciliğine katkı sağlamıştır.

Beyaz Gölgeler uygulaması, hem maddi hem de maddi olmayan varlığıyla bütünlüklü bir iştir. Mekanından ve mekanın verdiği ruhani etkiden ayrı düşünülemez. Bu yönüyle Beyaz Gölgeler, sınırsız tartışılmaya hazır, güncel sanatın artık aşina olunan form diliyle örtüşmektedir. Çünkü Beyaz Gölgeler, müze ve galerilerde sanat nesnesi olarak izleyiciye sunulacak sanat nesnesi değildir; modernizm öncesi ve sonrasında tanık olunan, sanatın sınırlarının belirgin olduğu bir iş de değildir. Beyaz gölgeler, geçici bir sanat deneyimidir; kara çizilen ve ani bir hava değişiminde kısa sürede yok olması muhtemel bir deneyimdir. Bu geçicilik duygusu, Beyaz gölgelerin bağlamını güçlendirmekte, yaşama dair felsefik yorumlara kapı aralamakta ve maddi varlığını aşan bir var oluşa sahip olmasını sağlamaktadır. Bu durumda bu makaleye konu edilen Beyaz Gölgeler uygulaması, mekanı deneyimleyerek işler üreten sanatçılara yapacakları işler konusunda ilham verebilir. Bu bağlamda, hazırlanan bu makale, Ortam Odaklı Sanat ve toplumsal meselelere ilgi duyan sanatçılar için bir kaynak niteliği taşıyabilir.

Kaynakça

Akkayan, Taylan. (1979). Göç *ve değişme,* İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınevi.

Bird, Michael. (2016). *Sanatı Değiştiren 100 Fikir.* (D. Öztok, Çev.). İstanbul: Literatür Yayınları.

Bourriaud, Nicolas. (2018). *İlişkisel Estetik* (S. Özen, Çev.) İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Çaldiran. Erişim: 20. 03. 2021. http://caldiran.gov.tr/ilcemizin-tarihcesi

Erjem, Yaşar. (2009). *Mersin'de Göç, Kentleşme ve Sosyal Problemler,* Mersin: Güven Ofset.

Fineberg, Jonathan. (2014). Avrupa İle Diyalog, Arif Ziya Tunç(Ed.). *1940'tan Günümüze Sanat Varlık Stratejileri*, s. 49-86, İzmir: Karakalem Kitabevi Yayınları.

Gintz, Claude. (2010). *Başka Yerde Başka Biçimde.* (M. Cedden, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi.

Gros, Frédéric. (2017). *Yürümenin Felsefesi*, (A. Ulutaşlı, Çev.). İstanbul: Kolektif Kitap.

Herzog, Werner. (2016). *Buzda Yürüyüş,* (A. Bolcakan, Çev.). İstanbul: Jaguar Kitap.

İçduygu, A., Aksel D. B. (2012). *Türkiye'de Düzensiz Göç, Uluslararası Göç Örgütü (IOM),* Erişim adresi: http://www.turkey.iom.int/ documents/Irregular Migration/irregular_ migration _turkce.pdf

Marion, MacGregor. (2020). *A Graveyard for Unnamed Afghans in Turkey,* https://www.infomigrants.net /en/post/22310/ a-graveyard-for-unnamed-afghans-in-turkey

Menke, Christoph. (2015). Sanatın Gücü, (N. Z. Koç, Çev.). Ankara: Hece Yayınları.

O'Doherty, Brian. (2016). Beyaz *Küpün İçinde Galeri Mekânının İdeolojisi.* (A. Antmen, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.

Ocvirk, O. G., Stinson, R. E., Wigg, P. R., ve diğerleri. (2015). *Sanatın Temelleri Teori ve Uygulama,* İzmir: Karakalem Kitabevi Yayınları.

Sonit, Rebecca. (2001). *Wanderlust A history of Walking*, New York: Penguin Books.

Tekeli, İlhan. (1997). Türkiye'de İç Göç Sorunsalı Yeniden Tanımlanma Aşamasına Geldi, Türkiye'de İç Göç Bolu-Gerede, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Theguardian. Erişim: 20. 03. 2021.https://www.theguardian.com/artanddesign/2015/jun/15/ ai-weiwei-ra-show-sichuan-earthquake-chinese-artist-steel-rods

Türk Dil Kurumu. Erişim: 20. 03. 2021. https://sozluk.gov.tr/.

Weiner, Myron. (1985). "On International Migration and International Relations", Population and Development Review, https://www.jstor.org/stable/1973247?seq=1#metadata_info_tab_contents

Yaman, Ahmet. (2016). Suriyeli Sosyal Sermayenin İnşası ve Yeniden Üretim Sürecinin Sivil Toplum ve Ekonomik Hayat Alanlarında İncelenmesi, *Göç Araştırmaları Dergisi*, 3, s. 94-127.

International
Congress of Migration researches
Uluslararası G□□Araştırmaları Kongresi
ISBN: 978-605-06728-9-3

Yunanistan'ın Avrupa Birliği - Türkiye İlişkilerine Etkisinde Suriyeli Göçmenlerin Rolü

The Role of Syrian Immigrants on Impact of Greece on EU- Turkey Relations

Serpil Bardakçı Tosun[1]

Abstract

The Republic of Turkey has tried to maintain a close and warm relationship with Europe since the republic established. While waiting to become European Union member, Turkey has been performed the required steps of the process for full membership on the other hand confronted with the emerging issues in the international arena.In particular, the civil war and experienced great immigration wave in 2011 in Syria have significantly impacted both Turkey and the European Union.

Approximately 4 million Syrians have been living in Turkey and many have been trying to enter the European Union has moved European Union and Turkey relations at a different point in the fate of the Union.Greece' negative attitudes towards Turkey both in the context of Syrians and the developments in the Eastern Mediterranean brings to mind the some questions. For example Greece's effectiveness on Syrıans to the Turkey and European Union relationship.

Özet

Türkiye Cumhuriyeti Devleti kuruluşundan itibaren Avrupa ile olan ilişkilerini yakın ve sıcak bir ilişki bağlamında yönlendirmeye çalışmıştır. Avrupa Birliği üyeliği için uzun süredir bekleyen Türkiye, tam üyelik süreci için yapması gerekenleri gerçekleştirirken bir yandan da uluslararası arenada yeni çıkan sorunlarla içiçe kalmıştır. Özellikle Suriye'de 2011 yılında başlayan iç savaş ve yaşanan büyük göç dalgası hem Türkiye'yi hem de Avrupa Birliği'ni ciddi olarak etkilemiştir.

Yaklaşık 4 milyon Suriyeli'nin Türkiye'de yaşıyor ve birçoğunun Avrupa sınırlarına girmeye çalışıyor olması Avrupa Birliği Türkiye ilişkilerini farklı bir noktada da kader birliğine taşımıştır. Yunanistan'ın hem Suriyeliler hem de Doğu Akdeniz'de yaşanan gelişmeler kapsamında Türkiye'ye karşı takındığı olumsuz tavır; akıllara Türkiye /Avrupa Birliği ilişkilerinde Yunanistan'ın Suriyeli göçmenler üzerinden nasıl bir algı oluşturduğu sorusunu getirmektedir.

[1] Dr .Öğr. Üyesi, Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, İnsan Kaynakları Yönetimi, serpil.bardakci@alanya.edu.tr

Greece and Southern Cyprus Administration express their negative attitude against Turkey's membership of the European Union in all mediums. In this study, how much and whether or not these negative attitudes of Greece effectiveness on Syrians towards Turkey are affecting the economically and politically great actor European Union will be discussed. Via research, literature review and the performing media scan, Turkey's bilateral and multilateral relations will be interpreted by looking at the security strategies and the signed agreements of Turkey.

Keywords: EU, Turkey, Greece, Syrian Immigrants, Eastern Mediterranean

Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi; Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliği karşısındaki aldıkları olumsuz tavrı her mecrada dile getirmektedirler. Bu çalışmada ekonomik, siyasal olarak büyük bir aktör olan Avrupa Birliği'nin Yunanistan'ın Türkiye'ye karşı takındığı bu olumsuz tavırdan ne kadar etkilendiği; Yunanistan'ın Suriyeli göçmenler üzerinden oluşturduğu algının bu etkileşimde ne kadar etkili olduğu tartışılacaktır. Araştırma; literatür ve medya taraması yapılarak, Türkiye'nin ikili ve çok taraflı uluslararası ilişkilerine, güvenlik stratejilerine ve yapılan anlaşmalara bakarak yorumlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Türkiye, Yunanistan, Suriyeliler, Doğu Akdeniz

Giriş

Avrupa kıtasının savaşlarda yaşadığı sosyal, siyasal, ekonomik yıkımlar sonrasında biraraya gelme kararı önce 6 kurucu devletle şimdi ise 27 üye devletle devam etmektedir. Avrupa Birliği siyasal ve askeri olarak da bütünlüğü hedefleyen, 21.yy.'ın en önemli ekonomik iş birliklerindendir. Türkiye, tarih boyunca Avrupa ülkeleri ile siyasal, ekonomik ilişkileri olan zaman zaman savaşlarla ilişkilerine ara veren bir ülkedir.

Avrupa'nın ekonomik olarak birleşme kararı aldığı dönemden itibaren Türkiye, Avrupa ile olan ilişkilerini sıcak tutmuş gerek ideoloji gerek coğrafi gerekse de ekonomik olarak kendini Avrupa ülkeleri arasında görmüş ve bu iş birliğine dahil olmayı hedeflemiştir. Türkiye'nin, 1963 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ortaklık antlaşması imzalamasıyla başlayan ve 1987 yılında tam üyeliğe başvurmasıyla da devam eden Avrupa serüveni zaman zaman çeşitli sorunlarla kesintiye uğramıştır.

Özellikle 2011 sonrası Suriye'den başlayan göç ve mülteci sorunu, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki petrol arama çalışmaları, Rusya'dan alınan S-400 ile başlayan ABD ile sorunlar, Yunanistan'ın tarihten gelen hesaplaşmalarının bitmemesi sonucu gerek turizm gerek diğer ekonomik sorunlar Avrupa ile olan ilişkilere yansımıştır.

Avrupa Birliği ve Yunanistan

Avrupa Birliği -Türkiye İlişkileri ile Avrupa tarihi incelendiğinde siyasal bölünmüşlüğün hep mevcut olduğu görülmektedir. Bu duruma benzer kültürleri olsa da farklı milletlerin farklı coğrafyalarda olmasının etkisi de mümkündür. Birleşik ve kıtasal tek devlet, Avrupa fikri tarihin her

döneminde var olsa da hatta kökenleri Eski Yunan'a uzansa da uygulamaya geçmesi oldukça uzun zaman almıştır. (Coşkun, 2001:15) William Penn'in 1693 yılında yazdığı "Avrupa'nın şimdiki ve gelecekteki barışı üzerine deneme" başlıklı kitap bu döneme ait bir Avrupa örgütlenmesi planıdır. (Akdemir, 2016:48) 1789 Fransız ihtilali, daha öncesinde 1618-1648 yılları arasında yaşanan Otuz Yıl Savaşları, birbiri ile savaşanları ilk kez ortak paydada buluşturan Westphalia Antlaşması Avrupa tarihini ve "Birlik" olabilme düşüncesini etkileyen önemli gelişmelerdendir. (Canbolat, 2002:63)

Avrupa'da birlik fikrinin yerleşmesi hemen olmamış ve birçok kez bir araya gelerek Avrupa'da birlik oluşturmak için çalışmalar yapılmıştır. Bu toplantıların bazıları; 1848'de Brüksel'de, 1849'ta Paris'te, 1850'de Frankfurt'ta, 1851'de Londra'da gerçekleştirilmiştir. (Çakmak, 2005:15) Yine de "Birlik" olma düşüncesi 20.yy.'da ancak gerçekleşebilmiştir. Avrupa'daki bütünleşme hareketliliğinin; özellikle savaşlar, çatışmalar ve ekonomik krizler sonrasında arttığı görülmektedir. (Dedeoğlu, 2001:41) Birinci dünya savaşı sonrasında Almanya'ya karşı oluşturulan ortak tavır ve ittifak arayışları; Avrupa açısından bir yakınlaşma hareketi olarak görülmektedir. Birlik olma yolundaki adımlar savaşları sonlandırmasa da savaşın yıkıcı etkileri bütünleşme gerekliliğini daha da alevlendirmiştir. 1919'da Cenevre'de Milletler Cemiyeti'nin ve 1924 yılında Richard von Coudenhove-Kalergi tarafından Pan-Avrupa Hareketinin başlatılması hem diğer bölgesel birlik hareketlerinin oluşması hem de dünya barışının tesis edileceği yönünde kurgulanan bir harekettir. (Akdemir, 2016:49)

1930'lu yıllar ve sonrasında hızla yayılan faşizm, Avrupa'yı ve dünyayı tekrar savaşa sürüklerken, "Birlik" oluşturma fikri yerini daha çok saldırmaya ve pay koparmaya çalışmaya bıraktı. 2.Dünya Savaşı birçok yıkıcı etkinin sonrasında "Birlik" olma fikri tüm dünyada kabul gören bir akım gibi arttı. NATO, Birleşmiş Milletler, Varşova Paktı bu savaş sonunda kuruldu. Koloni ve sömürgecilik faaliyetlerinin önemli derecede azalması, milyonlarca kişinin hayatını kaybetmesi, dağılan siyasi yapılar, bozulan ekonomiler, yıkılan şehirler artık tüm Avrupa'da yeni dengelerin kurulması ve barış rüzgarlarının esmesi ile neticelendi.

Bir Bahar Havası ve "Birlik" oluşumu

2.Dünya Savaşı sonrası ABD destekli olarak hayata geçirilen Marshall Planı, Batı Avrupa ülkeleri arasındaki iş birliğini arttırırken; Avrupa bütünleşmesi, Schuman Deklarasyonu, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun (AKÇT) kurulması da askeri siyasal alanlardaki bütünleşme yolundaki umutların ve çabaların artmasını sağlamıştır. Aynı zamanda Batı Avrupa'nın ekonomik, siyasi ve güvenlik sorunlarının çözüme kavuşturulmasının öncelikli hale gelmesi, devletlerarası fikir ayrılıklarının ve oluşan farklı blokların çözümlenmesi için de bir umut ışığı olmuştur. (Akdemir, 2016:45). AKÇT'nin kurulması, Avrupa'nın bütünleşmesi için oldukça önemli bir adımdır. Savaşın yıkıcı etkileri göstermiştir ki, Avrupa barışa ve huzura kavuşamazsa bir sonraki savaşta ya birçok devlet haritadan tamamen silinecektir ya da Avrupa kıtasının çehresi değişecektir. Öncelikli hedefin ekonomik bütünleşmeyi sağlamak olduğu ve sonraki aşamalarda siyasal hatta askeri olarak da bütünleşmeye gidilebileceği düşünülmektedir. (McCormick,1999:45-48)

Fransa'nın çağrısı ile kömür ve çeliğin üretim ve kullanımının uluslarüstü bir organın sorumluluğunda yönetilmesinin kararlaştırılmasının ardından 1951 Paris Sözleşmesi ile Belçika, Hollanda, İtalya, Almanya, Fransa, Lüksemburg arasında bir birlik oluşturularak bugünkü Avrupa Birliği'nin de temelleri atılmış oldu.1958 yılında aynı ülkeler Roma Anlaşması'nı imzalayarak Avrupa

Ekonomik Topluluğu'nu (AET) oluşturdular. AET, sadece ekonomik birliği değil aynı zamanda Avrupa'da siyasal birliği de hedeflemekteydi (Somuncuoğlu, 2002:18-19-20; Kaya, 2016:385). Bu anlaşma neticesinde ekonomik entegrasyonun yayılma iletkisi (spill-over effect) ile siyasal birlik oluşacağı düşünülmekteydi. (Çalış, 2006:45)

AET ile üye olmayan diğer Avrupa ülkeleri arasında tedirginliklerin artması devam ederken, bir yandan da diğer ülkeler AET ile ilişkiler kurma yoluna gitmeye başladılar. Bunlardan biri de Türkiye'dir. Türkiye, 2.Dünya Savaşından sonra Avrupa'da kurulan birçok Avrupa kurumuna üye olmuştur. 1947 itibariyle Marshall Yardımı kapsamında olan Türkiye, 1952'de NATO'ya üye olmuştur. 1949 yılında Avrupa Konseyi üyeliğini imzalayan Türkiye, 1959'da AET üyeliğine de başvuru yapmıştır. Yunanistan'dan sonra ortak üye olmak için AET'ye başvuran ikinci ülkedir ve bu durum Türkiye'nin Avrupa ile olan ilişkilerini sıcak tutmak istemesi kadar Avrupa ile olan ilişkilerinde Yunanistan'dan geri kalmak istememesine de bir örnektir. (Kaya, 2016:385-386-387)

Anadolu tarih boyunca Avrupa ülkelerinin ilgisini çekmiş ve zaman zaman çıkan savaşlarla da sınırları içerisine alınmak istenmiştir. Ancak AET ile yeni bir döneme başlayan Avrupa ülkeleri ile Türkiye arasındaki ilişkiler artık daha işbirlikçi ve savaştan uzak bir alana çekilmeye çalışılmaktadır.

Yunanistan

Türkiye'nin, 1963 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ortaklık antlaşması imzalamasıyla başlayan ve 1987 yılında tam üyeliğe başvurmasıyla da devam eden Avrupa serüveni zaman zaman çeşitli sorunlarla kesintiye uğramıştır. Çalışmanın konusu Yunanistan'ı kapsadığı için Türkiye – Avrupa ilişkilerindeki diğer sorunlara değinilmeyecek, sadece Yunanistan ile Türkiye arasındaki sorunlar üzerinden devam edilecektir. Bugünkü Yunanistan'ın 1833 yılında bağımsızlığını ilan etmesinden itibaren, Avrupa devletlerinin desteğini aldığını, sonraki süreçte AB üyeliği ile de yerini sağlamlaştırdığını söyleyebiliriz.

Türkiye ve Yunanistan arasındaki sorunlar tarihten gelen sürtüşmelerin haricinde artık daha ekonomik ve ekonomi – politik olarak ilişkilere yansımaktadır. Her iki ülke de kendi ekonomik aktörlerinin ticaret ve yatırım fırsatlarını arttırmak istemektedir. İki ülke arasındaki sorunların başında kıta sahanlığı sorunu gelmektedir.

1930 yılına kadar kıta sahanlığı iki ülke için bu kadar önemli ve hayati bir sorun olarak görülmemekteydi. Uluslararası deniz hukukunda bu konu ile ilgili bir ayrım, yaptırım ya da tavsiye kararları da mevcut değildi. Yunanistan, 1931 yılında hava sahasının genişliğini 3 milden 10 mile çıkardığını duyururken aslında deniz kıta sahanlığının da aynı ölçülere göre genişlettiğini vurgulamak istemiştir. Çünkü uluslararası hukukta yer alan "karasularının ve hava sahasının genişliklerinin aynı olması" kuralı mevcuttur. Dolayısıyla Yunanistan'ın deniz kıta sahanlığından ilk etapta bahsetmemiş olması bu kuralı ihlal etmediği anlamına gelmemektedir. Nitekim Uluslararası Adalet Divanı, 1969 yılında kıta sahanlığı kavramı için *"Kıyı devleti ülkesinin açık deniz altındaki egemenliğini ifade eder"* demiştir. Kıta sahanlığı kavramı "bir ülkenin hava, deniz ve deniz dibindeki sınırını ve egemenlik hakları"nı ifade etmek üzere kullanılmıştır ve "bir ülkenin denize yayılan karasularının genişliği ne kadar ise hava sahasının da o kadar olduğu"nu teyit etmiştir.

Türkiye; Yunanistan'ın ileri sürdüğü 4 millik fazla hava sahasını tanımadığı, Ege'nin uluslararası hava sahasının bir parçası olarak gördüğü için; Türk uçakları bu ek 4 millik hava sahasına giriş

yapmakta ve bu durum Yunanistan tarafından hava sahasının ihlali olarak görülmektedir. (Çelikkol & Karabel, 2017:17-18 ve evrensel,2021) 1936 yılına gelindiğinde ise Yunanistan bütün kıyı şeritlerinde karasularının genişliğini 6 mil olarak kararlaştırdığını duyurdu buna istinaden Türkiye'nin Ege Denizi'ndeki karasuları genişliği de 1964 yılında 6 mil olarak belirlenmiştir. Böylece Ege Denizi'nde Türk karasuları %7,47, Yunan karasuları %43,68 ve uluslararası sular %48,85 olarak hesaplanmaktadır. (Gürel, 1993:76)

Deniz hukukuna ilişkin kuralları düzenleyen 1958 Cenevre Deniz Hukuku Sözleşmeleri'nden* Kıta Sahanlığı Sözleşmesi Yunanistan dahil 62 devlet tarafından imzalanırken, Türkiye taraf olmamıştır (Doğru, 2003: 17). Türkiye'nin Ege'de bulunan bugünkü karasuları 6 mil ölçüsündeyken, SSCB döneminde yapılan anlaşma gereği Karadeniz'de ve yine Doğu Akdeniz'de ki karasuları 12 mildir (Evrensel,2021).

Dünyada 153 kıyı devleti bulunmaktadır ve bunların 129 tanesi 1982 tarihli Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesine taraftır. Türkiye ise karasuları sınırını 12 mil olarak belirleyen hüküm sebebiyle sözleşmeyi imzalamamıştır. Dünyada benzeri durumların olduğu başka bölgeler ve ülkeler de mevcuttur. Örneğin aralarında dört boğaz bağlantısı olan Japonya'nın Rusya ve Kore ile olan deniz bağlantısı, karasuları, adalar arasındaki mesafeyi de kapsayacak biçimde üç deniz mili olarak tespit edilmiştir. İkinci bir örnek olarak Finlandiya Körfezini verebiliriz. Rusya ve Estonya ile yapılan anlaşma ile karasularını üç mil olarak belirlemiştir (Donaldson and Williams, 2005:140).

Yunanistan parlamentosu, Yunanistan Dışişleri Bakanlığı'nın ülkenin batısında kalan İyonya denizindeki kara sularının 6 milden 12 mile uzatılması ile ilgili yasa tasarısını çoğunluk oyuyla kabul ederek, yasa haline getirdi. Böylece, Yunanistan'ın kuzey batısındaki Korfu adasından; en güneyindeki Mora yarımadasının orta ayağındaki Tainaro ucunun batısına kadar olan kara suları 12 mil oldu (BBC,2021).

Birleşmiş Milletler Uluslararası Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin üçüncü maddesi:

"*Her devlet karasularının genişliğini belirleme hakkına sahiptir. Bu genişlik kıyı şeridinden başlar ve 12 deniz mili üzerine çıkamaz.*" Bu duruma bazı kısıtlamalar da getirilmiştir. Örneğin körfez, kapalı ya da yarı kapalı deniz ya da boğazlar vb. durumunda, komşu ülkenin haklarını kısıtlayıp yok saymayacak bir tarzda karasularının sınırı belirlenmek zorundadır vb. (UAB,2020)

Yunan Hükümeti, Yunanistan karasularının AB karasuları ve dolayısıyla sınırı olduğu açıklamaları yaparak kıta sahanlığını 12 mile çıkarma gayreti içerisindedir. Eğer karasuları genişliği 12 mil olarak belirlenirse, Türk karasuları %8,76, Yunan karasuları %73 ve uluslararası sular %15 olarak belirlenecek ve Ege Denizi'ndeki hemen hemen tüm kaynaklar Yunanistan egemenliğine kalacaktır. Yunanistan'ın karasularını 12 mile çıkarmasıyla şu andaki 132 bin kilometrekare deniz alanı 495 bin kilometreye çıkacaktır. Ege'nin coğrafik konumu göz önünde bulundurulduğunda karasularının 12 mile (370 km) çıkarılması mümkün değildir. Esasında yapılan bütün hesaplar, 200 deniz mili hakkı tanıyan ekonomik münhasır ekonomik bölge ilanıyla alakalıdır.

1982 tarihli Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi madde 56:

"1. *Münhasır ekonomik bölgede sahildar devletin aşağıdaki hak, yetki ve yükümlülükleri vardır:*

* Bu sözleşmeler; Cenevre Açık Deniz Sözleşmesi, Cenevre Balıkçılık ve Açık Denizin Canlı Kaynaklarının Korunması Hakkında Sözleşme, Cenevre Kıta Sahanlığı Sözleşmesi ile Cenevre Karasuları ve Bitişik Bölge Sözleşmeleridir

a) Deniz yatağı üzerindeki sularda, deniz yataklarında ve bunların toprak altında canlı ve cansız doğal kaynaklarını araştırılması, işletilmesi muhafazası ve yönetimi konuları ile; aynı şekilde sudan, akıntılardan ve rüzgarlardan enerji üretimi gibi, bölgenin ekonomik amaçlarla araştırılmasına ve işletilmesine yönelik diğer faaliyetlere ilişkin egemen haklar:

b) İşbu Sözleşmenin ilgili hükümlerine uygun olarak;

i) suni adalar, tesisler ve yapılar kurma ve bunları kullanma;

ii) denize ilişkin bilimsel araştırma yapma;

iii) deniz çevresinin korunması ve muhafazası; konularına ilişkin yetki;

c) İşbu sözleşmede öngörülen diğer hak ve yükümlükler.

2. Münhasır ekonomik bölgede sahildar devlet, işbu Sözleşme uyarınca haklarını kullanırken ve yükümlülüklerini yerine getirirken, diğer devletlerin haklarını ve yükümlülüklerini gerektiği şekilde gözönünde bulunduracak ve işbu Sözleşme hükümleriyle bağdaşacak biçimde hareket edecektir."

153 kıyı devletinden 118'i münhasır ekonomik bölge ilan etmiştir. Tüm kıyı devletlerinin 200 millik kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölge alanı ilan etmesi durumunda dünyadaki tüm denizlerin yaklaşık %44,5'inin kıyı devletlerinin üzerinde hak ve yetki sahibi olacağı deniz alanı, kalan yaklaşık %55,5'inin ise açık deniz alanı olacağı düşünülmektedir. (Donaldson and Williams, 2005:140,141) Bugün münhasır ekonomik bölge tanımı farklılaşmış ve artık, kıta sahanlıkları ötesindeki deniz yüzeylerinin ve altının ekonomik, askeri, politik kullanımına yönelik hakları ifade etmektedir.

Münhasır ekonomik bölge tanımının değişmesinin nedenleri çeşitlilik göstermektedir. Küresel krizlerin çoğalması, iklim değişikliği, kuraklık, küresel ısınma gibi nedenlerle üretimin düşmesi, artan nüfus nedeniyle gelirlerin ve üretimin arttırılması gerekliliği sonucunda; ülkeler kendilerine yeni ekonomik alanlar oluşturmak istiyorlar. Aynı zamanda ülkeler ekonomik alanları kullanarak askeri ve politik alanlarını da genişletmek istemektedirler.

Bu kapsamda Türkiye – Yunanistan arasında ikinci önemli sorunlardan biri de Akdeniz'dir. Akdeniz, bazı analizlere göre doğu, orta ve batı olmak üzere üç bölgeye, bazı analizlere göre ise doğu ve batı olmak üzere iki bölgeye ayrılmaktadır. Türkiye, Yunanistan, Libya hattından başlayarak doğuya doğru Mısır, Gazze Şeridi ile Filistin, İsrail, Lübnan ve Suriye kıyıları ile çevrilmiştir. (Arıdemir & Allı, 2019:192) Türkiye için hem manevi hem stratejik önemi bulunan Kıbrıs'ta Akdeniz'dedir. Kıbrıs Rum ve Türklerden oluşan ikiye bölünmüş bir adadır.

Hem Kıbrıs hem de Doğu Akdeniz'de münhasır ekonomik bölge ilanıyla beraber iki ülke arasındaki ilişkiler tekrar gerilmiştir. Doğu Akdeniz'de ortaya çıkan durum Kıbrıs sorununu da iyice çıkmaza sokmakta ve çözüm olanakları imkansızlaşacak bir yöne doğru evrilmektedir. Öyle ki eğer Türkiye ve Yunanistan arasındaki sorunlar hafifletilemezse, Kıbrıs'ta iki toplumlu barışçıl bir çözümün olanaklarının ortadan kalkabileceği düşünülmektedir. AB'nin Kıbrıs'la ilgili tutumu için Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Akdeniz'deki gerginlikler bağlamında yaptığı açıklamada;" *Kıbrıs'ta 2004'te yapılan referandumda çözüme "hayır" oyu veren Rum tarafı üyelikle ödüllendirildi, çözüme "evet" diyen Türklere verilen taahhütler ise yerine getirilmedi"* diye belirtilmiştir (DW,2021). AB, Türkiye'nin özellikle Doğu Akdeniz siyasetinden rahatsız durumdadır ve gerilimin düşürülmesine yönelik adım atılmasını hep Türkiye'den beklemektedir.

Yine AB; özellikle Rusya'nın her sorunda enerji tehdidiyle karşılaşmamak için ve EASTMED adı verilen denizaltı enerji projesiyle İtalya ve Yunanistan üzerinden Mısır, İsrail ve Kıbrıs'a bağlanmak

istiyor. Aynı zamanda uluslararası tekellerin birçoğu da bölgede yer almaktadır. Örneğin Amerika petrol tekeli ExxonMobil, Fransız tekeli Total, İtalya tekeli ENI, Rusya tekeli GAZPROM ve Rosnef, Hollanda tekeli Shell, İngiliz tekeli BP ve İspanya tekeli REPSOIL. Bu ülkelerin aynı zamanda doğu Akdeniz sorununda taraf oldukları ve bölgeye savaş gemileri göndererek bölge ülkelerinin de içinde yer aldığı tatbikatlar gerçekleştirdikleri bilinmektedir.

KKTC yetkilileri duruma itiraz etmek için Birleşmiş Milletlere mektup göndermiş ve GKRY'nin Kıbrıs adası etrafında belirlediği 13 adet petrol sahasını ihaleye açmasına ve arama yapmasına itiraz etmiştir, gerekçe olarak da *"Kıbrıs adası çevresindeki doğal kaynaklar üzerinde Kıbrıs Türk halkının da eşit hakları olduğunu, Rum tarafının deniz yetki alanları ve doğal kaynaklar üzerinden yaptığı ruhsatlandırma işlemlerinin Kıbrıs Türk tarafının hak ve çıkarlarını yok saydığı ifade edilmiştir "*(Arıdemir & Allı, 2019:198 içinde Kaya, 2007: 47).

Türkiye ile Yunanistan arasındaki sorunların giderilmesi için keşif görüşmelerin gündeme gelmesi yeni değildir. Türkiye ile Yunanistan arasında istikşafi görüşmelerinin başlaması 2002 tarihlidir ve Ankara'da, iki ülkenin dışişleri bakanlığı müsteşarları arasında gerçekleşmiştir. Taraflar arasında 2016'ya kadar 60 tur görüşme gerçekleştirilirken en son görüşme olan 60'ıncı tur Mart 2016'da Atina'da düzenlenmiştir. Türkiye ve Yunanistan, İstanbul'da "istikşafi görüşmeler" kapsamında doğrudan görüşmelere 2021 Ocak'ta tekrar başlamışdır. İstikşafi görüşmeler, 5 yıl aradan sonra tekrar gerçekleşmiş olmuştur (BBC,2021.

Uluslararası anlaşmalar olmasına rağmen iki ülke arasındaki sorunların çözülemiyor olmasının temel nedeni; anlaşmaları her iki ülkenin farklı açılardan değerlendiriyor olması görülmektedir. Bunun nedeni olarak da farklı çıkarların olmasını, anlaşmalarla her iki tarafı da memnun edecek bir paylaşım olmamasını ve değişen ekonomik şartlar neticesinde gündeme gelen yeni ihtiyaçların ve yeni dünya dengelerinin etkisini söylemek mümkündür.

Sorunlar eski ancak sorunlara bakış açısı ve çözme eğilimleri artık çok daha farklı pencerelerden yorumlanmalıdır. Ege ve Akdeniz'in pazar paylaşım kavgasında ve yayılmacılık politikalarındaki stratejik öneminin artması sonucunda doğal zenginliklerin işlenmesi gündemdedir ve enerji hatları ile ilgili görüşler ve uygulamalar da küresel rekabetin giderek daha keskin ve yırtıcı bir hal almasına neden olmaktadır (Evrensel,2021).

Yunanistan, Suriyeliler ve Türkiye

Yunanistan; Türkiye ile arasındaki Kıbrıs, kıta sahanlığı 12 mil, münhasır ekonomik bölge, adaların silahlandırılması, karşılıklı Navteks ilanları, askeri tatbikatlar, yoğunlaşan diplomasi, açık tehditler vb. konulardaki sorunları arasına artık, Türkiye'de sayıları hergeçen gün artan Suriyelileri de eklemiştir.

Suriye'de 2011'den beri devam eden iç savaş, şehirlerin ve tarım alanlarının tahrip olması, kıtlık, ölüm vb. sebeplerle göç edenlerin sayısını arttırıyor, 2011 yılından beri bu acı döngü içinde yaşayan Suriyeliler; Türkiye ve diğer Avrupa ülkelerine göç ediyorlar. Türkiye'deki Suriyeli sayısı İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğünden alınan verilere göre; 3 milyon 671 bin 277 kişi. Suriyelilerin büyük çoğunluğu barınma kamplarının dışında yaşıyor. 56bin 583 kişi kamplarda yaşarken, 3 milyon 614 bin 694 kişi ise kamp dışında yaşıyor. (Göç idaresi, 2021) Göçmen popülasyonu ve göç

hareketlerinin günümüz itibariyle büyük oranda yasa dışı şekilde geliştiği hatırlanacak olursa, elde edilen nicel verilerin kesinliğini teyit etmek güç olmaktadır.

Suriyelilerin Türkiye'deki nüfusu her geçen gün artmaktadır. Dolayısıyla da harcanan para miktarı da artmaktadır. AB, 18 Mart 2016'da imzalanan mülteci mutabakatı kapsamında Türkiye'ye taahhüt ettiği 6 milyar euroluk mali desteği, projelerle yoluyla Türkiye'ye aktardı. Mülteci mutabakatı Türkiye'nin Yunan adalarına geçen sığınmacıları geri kabul etmesini ve Avrupa'ya sığınmacı akışını engelleyecek önlemler almasını, karşılığında AB'nin mültecilere yardım ve Türkiye'nin mali yükünün hafifletilmesi için 6 milyar euroluk mali kaynak sağlamasını öngörüyordu. Ancak, 6 milyar euroluk kaynağın doğrudan Türk hükümetine ödeme şeklinde değil, somut projelere aktarmak üzere serbest bırakılması kararlaştırılmıştı (DW,2020).

2017 yılında o dönemde Başbakan Yardımcısı olan Recep Akdağ, AA'na verdiği demeçte "*Suriyeliler için harcanan toplam maliyet 84 milyar 880 milyon lira. Dolar olarak 30 milyar 285 milyon 573 bin dolar harcama yapıldığını öngörüyoruz.*" demişti. (AA,2017) Prof. Dr. Mehmet Alagöz, bu ifadeden yola çıkarak bir analiz gerçekleştirmiştir. Alagöz'ün 2017'de yaptığı hesaplamada 1 Suriyelinin Türkiye'ye aylık maliyeti 300 dolar; yıllık 3600 dolardır. Bu rakamdan yola çıkarak yapılan tahmini hesapla da 2011-2020- 31 Aralık'a kadar Türkiye, Suriyeliler için toplam 71 milyar dolar harcama yaptığı tespit edilmiştir. AB ülkeleri arasında en fazla mülteci kabulü yapan ülke olan Almanya'da da benzer bir araştırma yapılmıştır. Almanya Köln Üniversitesi'nde yapılan bir araştırmada 1 Suriyelinin Almanya'ya 1 aylık maliyeti 1.250 Euro olarak hesaplanmıştır. Almanya'daki tüm Suriyelilerin maliyetinin 230 milyar Euro olacağı hesaplandığında görülmektedir ki, Suriyelilerin tüm yükü Türkiye'nin omuzlarına yıkılmış durumdadır (Aykırı,2021).

Edirne üzerinden Avrupa'ya giden mülteci sayısı 100 bin 577 (2020 yılı). Avrupa'ya geçmek üzere lastik botlarla denize açılıyorlar. Her yıl Akdeniz ve Ege'de yüzlerce insan hayatını kaybediyor. 2014 yılından bu yana Akdeniz'i kullanarak Avrupa'ya göç etmek isteyen 15 bin 839 kişi hayatını kaybetti. (Mülteciler,2020) Her gün sahil güvenlik ekipleri tarafından kapasitesinin üzerinde yolcu taşıyan birçok mülteci teknesi yakalanmakta ve göç etmek zorunda kalan kişilerin çok azı Avrupa'ya ulaşabilmektedir.

Deniz yolu ile Yunanistan'a geçmek üzere denize açılan göçmenler, Yunanistan karasularına girdiklerinde, Yunan Sahil Güvenlik Botları tarafından orta hatta sürükleniyorlar, göçmenlerin botlarının benzin hortumları kesilerek hareket etmelerine engel olunmaktadır. Denizin ortasında hareketsiz halde kalan ve olumsuz deniz koşullarında çaresizliğe terk edilen göçmenlere Türk Sahil Güvenlik Teşkilatı yardımcı olmaktadır.

Türkiye'nin Suriyelilere insani yardım bakış açısına karşılık, Yunanistan; Suriyeliler için "güvenlik-tehdit-ötekiler" sarmalında bir bakış açısıyla değerlendirme yapmaktadır. Avrupa için 11 Eylül terör saldırılarından sonra özellikle tehdit bakış açısı ile görülen mülteciler özellikle de Müslüman kimlikli göçmenler arasına Suriyelilerin de eklemlenmesi, Yunanistan için hem bir sınırlarını koruma meselesi hem de Türkiye aleyhine kampanya yapma fırsatına dönüşmüştür. Korumaya çalıştığı sınırların AB sınırları olduğunu öne çıkararak da AB'nin desteğini almakta ve Suriyeliler üzerinden Türkiye'yi güvenlik sorunu olan ve AB sınırları için de tehdit olabilecek ülke olarak algı çalışmaları yapmaktadır.

Yunanistan'ın Frontex ile sınır koruma polisi olarak görev yapmaya başlaması ve Avrupa sınırlarına mültecilerin yaklaşmaması için çalışması, özellikle de Türkiye sınırının büyük tehdit olarak görülmesi sert tedbirleri de beraberinde getirmektedir. Bunun en son ve en acı örneklerinden bir tanesi çok kısa süre önce yaşanmıştır. Suriye'nin İdlib kentinde Türk askerlerine rejim güçlerinin saldırısında 36 askerin şehit olmasının ardından Türkiye'den Avrupa'ya geçmek isteyen göçmenlere sınır kapılarını açtığı duyurulmuştu.

Türkiye'nin kararının ardından binlerce mülteci Yunanistan ve Bulgaristan üzerinden Avrupa'ya geçme hayaliyle sınır kapılarına ve kaçak geçiş bölgelerine akın etti. Türkiye'nin Suriyelilere denizden ve karadan geçişlerine müdahale etmemesi sürecinde yaşanan gerginlikte görülmektedir ki, Yunanistan yüzlerce kişinin üzerine (bunların arasında çocuklar, yaşlılar da mevcuttur) hiç tereddüt etmeden ateş açabilmekte, gazla müdahale edebilmektedir.

Covid -19'un tüm dünyayı sarmış olması nedeniyle de mülteciler daha da sorun olarak görülmeye başlanmıştır. Öyle ki Wall Street Journal gazetesi, Yunan polisinin, ülkede sığınma başvurusu yapmış olanlar da dahil, mültecileri toplayarak sınır dışı ettiğini ve zorla Türkiye'ye gönderdiğini yazdı. Gazeteye bilgi veren mülteciler ve insan hakları örgütleri, Yunan polisinin Covid -19 salgınını bahane ederek insan hakları ihlali yaptığı belirtirken, Yunan yetkililer iddiaları reddetti.

Yunan polisinin özellikle henüz sığınma başvurusunda bulunmamış olan mültecileri hedef aldığını, ancak sınır dışı edilenler arasında başvuru yapmış olanlar da olduğunu belirtmemiz gerekir;

"*Yunan polisinden ülkede 30 gün kalabileceklerine dair izin alınmasına ve sığınma başvurusu yapma niyetindeki mülteciler de Yunan yasasına göre sığınmacı kabul edilir ve kanuni prosedür uygulanmadan sınır dışı edilemez.*" ifadesi olmasına rağmen Suriyelileri ülkesinde istemiyor ve Türkiye'ye yönlendiriyor. Yunanistan'ın 80 bin mülteciyi geri ittiği ifadelendiriliyor. Frontex, göçmenlerin Ege'den Türkiye'ye yasa dışı olarak geri itilmesiyle ilgili açılan soruşturmada hakları ihlal ettiğine dair kanıt bulunamadığı sonucuna varıldı ancak resmi raporlarda yer alan 5 olayla ilgili iddialara ise yanıt verilmedi (Euronews,2021)

Yunanistan yetkililerinin ülkede bulunan mülteci sayısını 54bin142 olarak açıkladığını göz önünde bulundurursak, aslında Yunanistan'ın bu sert müdahalelerine gerek olmadığını görebiliriz. Yine Yunanistan, Ege'deki Yunan adalarında bulunan ve iltica başvurusu reddedilmiş bin 450 sığınmacının Türkiye'ye gönderilmesi için AB'den destek istedi.

Yunan Göç Bakanı Notis Mitarachi, Türkiye'nin 2016'da AB ile imzalanan Mülteci Mutabakatı çerçevesinde Türkiye'den Yunanistan'a geçen sığınmacıları geri kabul etme yükümlülüğü bulunduğunu, ancak Covid – 19 salgını sebebiyle geri kabul yapmadığını belirterek "*Türkiye'nin AB ile ortak mutabakat uyarınca sığınmacıları geri kabul etmesini bekliyoruz*" dedi. Ayrıca aşı ve test imkanı ile geri kabulün artık gerçekleşebileceğini belirtti. Yunanistan resmi verilerine göre Ege'deki Yunan adalarında 17 bin sığınmacı mevcut.(t24,2021)

Yunanistan, Türkiye'nin olası bir AB üyeliğinde ise sınırlardan vizesiz geçiş hakkı olmaması gerektiğini savunuyor. Gerekçe olarak da hem Türkiye nüfusunun çokluğunu hem de 2016 yılında Türkiye ile Avrupa Birliği arasında imzalanan geri kabul anlaşmasının uygulanamaz hale gelmesiyle, Yunanistan'ın mültecileri Türkiye'ye geri göndermesinin yasal zemininin de kalmadığına vurgu yapılıyor; "Yunan yetkililerin bu nedenle yasa dışı yöntemlere başvurmaya başladığını söylüyor".

Böylece Yunan Hükümeti mültecilere karşı insanlık dışı muamelesini meşru zemine taşımak istemektedir. Yunanistan, Türkiye ile ilgili politika üretirken her zaman uluslararası destek sağlayarak ittifak yoluyla bir yol belirlemeye çalışmaktadır. Bunun için de Türkiye için olumsuz bir imaj çizmeye ve negatif bir dil kullanmaya gayret etmektedir. Türkiye, iki ülke arasındaki sorunları diplomatik ve hukuki zeminde çözme gayreti içerisindeyken Yunanistan'ın hep "ötekileştiren" ve "negatif" algı yaratan bir üslupla AB'ni kendisine destek sağlamaya yönlendirmeye çalışması kabul edilebilir bir politika yöntemi değildir.

Yunanistan'ın oluşturmaya çalıştığı baskı ve kamuoyu yaptırımları AB düzeyinde karşılık buluyor. Yunanistan artık kendi istediklerini AB üyeliği üzerinden gerçekleştirirken, Suriyeliler üzerinden mülteci tehdidi algısı oluşturarak, Türkiye'yi potansiyel tehdit ülke olarak sınıflandırmak için Türkiye'nin üyeliği yönünde olumsuz kamuoyu oluşturmaya çalışmaktadır.

AB, Türkiye'nin tam üyelik sürecinde çözümlemesi gereken konuların başında insan hakları, demokrasi konularını sıralarken aslında Yunanistan'ın hem mülteciler üzerinden bu denli sertleşmesini, Türkiye'ye karşı yürüttüğü olumsuz algı operasyonunu ve Türkiye'nin üyelik süreci ile ilgili takındığı olumsuz tavrını eleştirmemekte, Yunanistan'a desteğini sürdürmektedir. Böylelikle Yunan Hükümeti, uluslararası arenada tavır gösteren olumsuz imajı yerine, AB desteğini almış ve kendisi yerine AB'nin hareket alanı oluşturduğu bir statüye kavuşmuştur. Türkiye artık Yunanistan Hükümeti ile olan sorunlarında karşı taraf olarak AB'nin taraf olduğu bir süreçte tam üyelik konusunda hareket alanında kısıtlanmış olacaktır. Suriyeliler konusunda, sınırlarından içeri mülteci almak istemeyen Avrupa ülkeleri; parasal destek vererek Türkiye'de kalmalarını sağlamak isterken, Türkiye'nin tam üyeliği konusunu da çeşitli nedenlerle rafa kaldırmış görünmektedir. Yunanistan, Suriyeliler konusunu Birliğin Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği çerçevesine eklemlerken, tehdit çerçevesini de genişletmiştir. Böylece de yaklaşık 4 milyon (ve her geçen gün artış gösteren) Suriyeli nüfusu ile Türkiye bu tehditlerin başında gösterilmekte ve tam üyelik yönünde Yunanistan tarafından önü kesilmektedir.

Sonuç

AB'nin, uluslararası hukuk ve insan haklarını ihlal eden ve sınırına gelen masum insanlara her türlü eziyeti reva gören Yunanistan'a arka çıkarak kendi ilke ve değerleriyle çeliştiği; Yunanistan'ın diğer sorunların gölgesinde şimdi de Suriyelileri öne sürerek AB'ni Türkiye'ye karşı negatif yönlendirdiği düşünülmektedir.

AB'nin aslında Türkiye'nin tam üyeliğine en ufak sorunda olumsuz bir tavır takındığı; Türkiye ile AB arasındaki göçmen anlaşması 18 Mart 2016'da Türkiye-AB zirvesi sonrası yürürlüğe girmiş olduğu, Anlaşmanın kamuoyunda "18 Mart Mutabakatı", "Göçmen Mutabakatı" olarak bilindiği, yetkililerin daha önce 15 Kasım 2015 ve 29 Kasım 2015 zirvelerinde bir araya geldiği ve Suriye'deki iç savaştan kaçan mültecileri kabul eden Türkiye'nin desteklenmesi, ve AB'ye yönelik düzensiz göç akınının önlenmesine ilişkin işbirliğini öngören Ortak Eylem Planı'nın uygulanması kararının alındığı bilinmektedir.

Artan Suriyeli sayısının AB için ciddi bir sorun teşgil ettiği, Türkiye'ye 6 milyar euro'luk yardımın dışında da yardımcı olmak istedikleri; AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikaları Yüksek Temsilcisi Josep Borrell, Türkiye'nin kapıları açmasının 2016'da imzalanan anlaşmanın çiğnenmesi anlamına geldiğini söylemesinin arka planında Suriyelilerin Avrupa ülkelerine geçişinin net bir şekilde

istenmediğinin anlaşılması gerekmektedir. Burada temel sorun, Yunanistan Hükümetinin mültecileri tehdit unsuru olarak gördüğü için ve bunu da AB sınırları içerisinde değerlendirilmeye yönlendirerek, Türkiye aleyhine kamuoyu oluşturmak istemesidir. AB ise, bu olumsuzluklara Yunanistan lehine tavır gösterirken, önemli bir ittifak olabilecek olan Türkiye'nin desteğini her geçen gün yitirmektedir.

Türkiye Hükümetinin AB üyeliği için Suriyelileri tehdit etme aracı olarak kullanması ne kadar kabul edilemez ise, Yunanistan'ın insanların acıları üzerinden siyaset yapması ve demokrasinin beşiği olarak kendini tanıtan AB'nin de Yunanistan'a destek vermesi o denli kabul edilemezdir.

Türkiye'nin AB'den beklentileri; göç anlaşmasının, vize kolaylığı anlaşmasının yenilenmesi ve adaylık görüşmelerinin yeniden başlaması, zirvelere davet edilmesi. AB'nin Türkiye'den beklentileri ise Yunanistan'la uzlaşma sağlanması, Doğu Akdeniz'de tansiyonun düşürülmesi, Fransa'yla daha uyumlu ilişkiler, göçmen kontrolüne devam ve siyasi, hukuki reformlar yapılması yönündedir (Yetkinreport,2021).

Ancak unutulan ve aslıda en önemli olan konu, insan hayatıdır. Yardım kuruluşu World Vision ve danışmanlık şirketi Frontier Economics'ın ortak araştırması, Suriye'deki iç savaşın 10 yıllık maliyetinin 1,2 trilyon doların üzerinde olduğunu ve iç savaşın bugün sona ermesi halinde artçı maliyetlerin ise 2035 yılına kadar 1,7 trilyon doları bulacağını ortaya koydu(NTV,2021) İnsan hayatı, siyaset üstü bir konu olarak kalmalı ve tüm dünyayı farklı şekillerde etkileyen milyonlarca insanın evini terk etmek zorunda kaldığı Suriye sorununa karşı ortak tavır sergilenmesi ve sorumluluğun eşit olarak yüklenmesi gerekmektedir. Aksi takdirde Türkiye iç dinamikleri içinde bu yükü kaldırmakta zorlanacak ve sınırları tekrar açmak durumunda kaldığında Yunanistan özelinde AB ile karşı karşıya kalacaktır. Bunu önlenebilmesini tek yolu eşit ekonomik ve insani sorumluluk üstlenmektir.

Kaynakça

Akçay B.&Göçmen İ.(2016), Avrupa Birliği kitabı içinde Erhan Akdemir, Avrupa Bütünleşmesi:1957 Öncesi, Seçkin Yayıncılık, Ankara

Arıdemir H.&Allı Ç.(2019),Doğu Akdeniz Bölgesindeki Münhasır Ekonomik Bölge Tartışmalarının Analizi, İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi, 4(10)

Ayata A.& Ercan M.(2016), Avrupa Birliği ve Türkiye İlişkileri içinde Kaya E.E. Türkiye –Avrupa Birliği İlişkileri Tarihi Süreci, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara

Canbolat, İ.S.(2002), Avrupa Birliği: Uluslarüstü Bir Sistemin Tarihsel, Teorik, Kurumsal ve Jeopolitik Analizi ve Genişleme Sürecinde Türkiye ile İlişkiler, Alfa Yayınları, İstanbul

Coşkun E.(2001), Bütünleşme Sürecinde Avrupa Birliği ve Türkiye, Beta, İstanbul

Çakmak H.(2005), Avrupa Birliği Türkiye İlişkileri, Platin Yayınları

Çalış H.Ş (2006), Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri, Kimlik Arayışı, Politik Aktörler ve Değişim, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara

Çelikkol A. O.&Karabel S.(2017),Türkiye-Yunanistan İlişkileri ve Denizden Kaynaklanan Uluslararası Sorunlar, Bilge Strateji, Cilt 9, Sayı 16, Bahar

Dedeoğlu B.(2001), Avrupa Birliğinin Bütünleşme Süreci I, Tarihsel Birikimler, Dünden Bugüne Avrupa Birliği, Boyut Kitapları, İstanbul

Doğru S.(2003), Uluslararası Hukukta Kıta Sahanlığı ve Ege Denizi Kıta Sahanlığı Uyuşmazlığı, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara

Donaldson, J.&Williams A.(2005), Understanding Maritime Jurisdictional Disputes: The East China Sea and Beyond, Journal of International Affairs, Vol. 59

Gürel, Ş. S.,(1993)Tarihsel Boyutları İçerisinde Türk-Yunan İlişkileri (1821-1993), Ümit Yayıncılık, Ankara

Kaya, Ş. (2007). Uluslararası Deniz Hukuku Kapsamında Doğu Akdeniz Sorunları, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

McCormick J.(1999).The European Union,Westview Press,Oxford

Somuncuoğlu, S.(2002), Avrupa Birliği: Bitmeyen Yol, Ötüken Yayınları, Ankara

https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-55741277 E.T. 20 Ocak 2021

https://denizmevzuat.uab.gov.tr/uploads/pages/uluslararasi-sozlesmeler/denizhukuku.pdf https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-55790919 E.T.25 Ocak 2021

https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638

https://www.dw.com/tr/erdo%C4%9Fan-ab-ile-ili%C5%9Fkileri-ray%C4%B1na-oturtmaya-haz%C4%B1r%C4%B1z/a-56204847 E.T.12.01.2021

https://t24.com.tr/haber/yunanistan-turkiye-geri-kabule-yanasmiyor,926555E.T.14.01.2021

https://yetkinreport.com/2021/01/24/iyi-polis-kotu-polis-oyunuyla-reform-vaatleri-ve-ab/E.T.24.01.2021

https://tr.euronews.com/2021/03/04/ege-de-turkiye-ye-itilen-gocmenler-frontex-aklan-rken-iddialar-yan-ts-z-kald,E.T.04.03.2021

https://www.ntv.com.tr/dunya/arastirma-suriyedeki-ic-savasin-maliyeti-1-2-trilyon-dolardan-fazla,_fDQ7UIhMkqINUaULiCLUQ e.t.5.03.2021

https://www.dw.com/tr/ab-t%C3%BCrkiyeye-6-milyar-euroluk-%C3%B6deme-tamamland%C4%B1/a-55973935 E.T.17.12.2020

https://www.aykiri.com.tr/yazarlar/gulcan-havva-eraslan/suriyelilerin-turkiye-ye-maliyeti-71-milyar-dolar/341/ E.T.27.02.2021

https://multeciler.org.tr/son-yillarda-akdenizde-olen-gocmen-sayisi/ E.T. 12.11.2020

https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/basbakan-yardimcisi-akdag-suriyeliler-icin-harcanan-toplam-maliyet-84-milyar-880-milyon-lira/990509 E.T.5.12.2017

https://www.evrensel.net/haber/424746/turkiye-yunanistan-iliskileri-baris-ve-cozum-degil-rant-diplomasisi E.T.30.01.2021

International
Congress of Migration researches
Uluslararası G□□Araştırmaları Kongresi
ISBN: 978-605-06728-9-3

Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'deki Sosyo-Kültürel Uyumları: Bir Ulusal Alan Yazın Derlemesi

Socio-Cultural Integration of Syrian Refugees in Turkey: A National Literature Review

Mehmet Semih Summak[1]
Sinan Sezer Arslantay[2]

Abstract

The aim of the study is to try to gain some insight into the cultural adaptation process of Syrian children participating in the formal education institutions in Turkey with reference to cultural integration theories via a mixed research method. This systematic review of the national literature, on the socio-cultural adaptation of Syrian refugees, for the past 10 years, in Turkey has been a prior task in this endavour. As a result of the national literature review made on the Google Academic database, 23 articles related to the subject were examined in detail and taken as a database and compiled systematically. Any study focusing solely on the socio-cultural adaptation of the Syrian youngsters attending formal education institutions in Turkey has not been encountered. The main finding of this study is that Syrian students who are currently in the formal education process tend to return to their countries, do not show any signs of cultural adaptation at the university level and that the

Özet

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'deki örgün eğitim kurumlarına devam eden Suriyeli çocukların kültürel uyum sürecine kültürel entegrasyon kuramlarından hareketle karma araştırma yöntemiyle ışık tutmaya çalışmaktır. Türkiye'de son 10 yıldır Suriyeli mültecilerin sosyo-kültürel adaptasyonuna ilişkin ulusal literatürün sistematik bir incelemesi, bu çabanın öncelikli hedefi olmuştur. Google Akademik veri tabanı üzerinde yapılan ulusal literatür taraması sonucunda konu ile ilgili 23 makale detaylı olarak incelenerek veri tabanında sistematik bir şekilde derlenmiştir. Türkiye'de örgün eğitim kurumlarına devam eden Suriyeli gençlerin sadece sosyo-kültürel uyumlarına odaklanan herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmanın temel bulgusu, bu araştırmanın örneklem sınırları içindeki örgün eğitime devam eden Suriye'li öğrencilerin ülkelerine dönme eğiliminde olmaları, üniversite düzeyinde herhangi bir kültürel uyum belirtisi göstermemeleridir. Benzer şekilde, mülteci

[1] Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Yönetimi ABD, summaksemih@gmail.com
[2]Yüksek Lisans Öğrencisi, Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Yönetimi ABD, arslantay1989@gmail.com

biggest problem encountered in the formal education process seemed to be gaining mastery of the hosting country's language.

Keywords: Syrian, Review, Adaptation, Acculturation, Refugee, Immigrant

öğrencilerin örgün eğitim sürecinde karşılaştıkları en büyük problemi, ev sahibi ülkenin ana dilinde yeterlik kazanmak olarak ifade etmiş olmalarıdır.

Anahtar Kelimeler: Suriyeli, Derleme, Uyum, Kültürleşme, Sığınmacı, Göçmen

Giriş

Suriye Arap Cumhuriyeti'nde etkisini gösteren iç karışıklıklar 2011 yılında iç savaşa ve kaosa evrilmiştir. "İç savaş, aynı devlet içerisinde yer alan politik, dini/mezhepsel, etnik sınıfsal gruplar arasında ülke yönetimini ele geçirmek adına veya ülkenin bölünmesine yönelik olarak icra edilen savaşlar olarak tanımlanmaktadır. (Varlık, 2013:123). Suriye'de meydana gelen bu durum birçok ülkeyi dolaylı ya da doğrudan olmak üzere etkilemiştir. Ülkelerindeki karışıklık durumundan dolayı birçok Suriyeli vatandaş ülkelerini terk etmiş ve başta Türkiye olmak üzere başka ülkelerde göçmen veya sığınmacı statüsü arayışına girmiştir. Siyasi nedenlerle ortaya çıkan göç hareketleri, göçmen veya sığınmacılara ev sahipliği yapan ülkelerde birtakım sosyo-kültürel sonuçlar doğurur. Göçmenlerle ilgili önemli konuların başında göçmenlerin iş edinmeleri, formal eğitim süreçlerine ve ekonomik faaliyetlere bir şekilde dahil olma gereksinimleridir. Bu noktada uzun vadeli yaşamın kültürel uyumu gerekli kıldığı söylenebilir. Bu durum, doğal olarak sosyo-kültürel uyum sürecini de gündeme getirmektedir. Bu durum Suriyelilerin Türk toplumuna entegrasyonu ile ilgili sosyo-politik bir gündem yaratmış, bilimsel çalışmaların da konusu olmuş ve dikkate değer birçok ulusal araştırma gerçekleştirilmiştir. Söz konusu araştırmaların önemi yadsınamaz. Zira, mülteciler konusunda veri-temelli politikalar üretebilmek, ileride ortaya çıkabilecek sosyal ve politik sorunların yönetilebilmesi için stratejik bir öneme sahiptir. Üretilecek göç ve kültürel uyum politikalarının ön adımı olarak akademik çalışmalardan yaralanmak son derece önemlidir.

Kültürleşme kavramı farklı kültürlere sahip grupların etkileşimleri sonucu her iki grubun ya da daha fazla sayıda grubun orijinal kültürel özelliklerinde değişikliklerin ortaya çıkma durumu olarak açıklanabilir (Zafer, 2016:77). Kültürleşme kavramıyla da ilişkili olarakyabancı bir ülkede göçmen veya mülteci konumunda yaşayan toplulukların alıcı ülkenin kültürüne uyum sağlama düzeylerini açıklamaya çalışan kuramlar mevcuttur. Bunları, John Berry'nin (1997) Uyum Teorisi, Bhugra'nın Göç ve Ruh Sağlığı Modeli (2004), Andrew Greeley'in (1971) "Kültürel Entegrasyon Modeli", Kymlicka'nın (2006) Çok Kültürlü Yurttaşlık Teorisi, Esser'in Yaklaşımı (2000) Tajfel ve Turner'in Sosyal Kimlik Kuramı (1979) şeklinde sıralamak mümkündür. Bu yaklaşımları şu şekilde ifade etmek mümkündür. John Berry'nin Uyum Teorisine baktığımızda asimilasyon, ayrılma, entegrasyon ve marjinalleşme olmak üzere 4 farklı kültürlenme stratejisinden söz edilmektedir. Bunlar; baskın olmayan grubun tamamen hakim kültürün değerlerini benimseyip kendi değerlerini unutması, yani asimilasyon, hem kendi kültürünü muhafaza edip hem de hakim kültürün değerlerine uyum sağlayıp ikisi arasında dengeli bir poziyonda yer alması; entegrasyon, sadece kendi kültürünü muhafaza edip hakim kültürü tamamen

reddetmesi; ayrılma, her iki kültüre de yabancılaşma durumu ise marjinalleşme olarak açıklanmaktadır (Berry, 1997:9).Bhugra'nın Göç ve Ruh Sağlığı Modelinde ise göçmenlik sürecinin kronolojk olarak dönemlere ayrıldığı görülmektedir. Bu dönemlerden Göç Öncesi, İlk Aşama, Orta Aşama ve Son Aşama olarak bahsetmek mümkündür. Bu aşamaların bireyler üzerinde farklı etkileri olduğundan söz edilmektedir (Bhugra, 2004). Andrew Greeley'in "Kültürel Entegrasyon Modelinde" ise entegrasyon kaçınılmaz olarak görülmekte ve uyum süreci 6 ayrı aşamada ele alınmaktadır. Bunlar; kültürel şok, organize olma ve kimlik bilincinin gelişimi, seçkinlerin asimilasyonu, militanlık, kendinden nefret ve anti militanlıkileuyumun başlaması olarak sıralanabilir (Greeley, 1971, Akt. Gündoğmuş ve Arpacı, 2019:142-143). Kymlicka'nın Çok Kültürlü Yurttaşlık teorisinde göçmenlerin gelmiş oldukları ülkenin kurallarına uyum sağladıkları takdirde vatandaş olmaları sağlanmalı, bununla birlikte uyum sürecinde kültürlerine saygı gösterilmesi göçmenler tarafından talep edilmekte olup resmi dili öğrenmeye karşı olumsuz bir tutumları bulunmamaktadır (Kymlicka, 2006, Akt. Özcan, 2018:21). Esser yaklaşımında entegrasyonu sistem entegrasyonu ve sosyal entegrasyon olarak ayrımını yapmış olup sistem entegrasyou için göçmenlerin yasalara uyup vergilerini ödemeleri yeterli görülmektedir. Sosyal entegrasyon sadece ekonomik ve yasal sorumluluklar değil diğer tüm alanları da kapsamasına almakla birlikte bu alanlar kültürleşme, sosyo-ekonomik politik konum, etkileşim ve kimlik olarak ortaya çıkmaktadır sosyal entegrasyon ise ifade edilen bu dört boyuta bağlı (Esser, 2000:56-61). görülmektedir.

Sosyal kimlik kuramına göre bireyler kendilerini bağlı bulundukları sosyal gruba göre değerlendirirler (Turner, 1987. Akt. Demirtaş, 2003:129). Bunun sonucunda bağlı bulunduğu grupla bir özdeşleşme meydana gelir. Söz konusu özdeşleşme sosyal kimliği meydana getirir (Demirtaş, 2003:129). Literatür incelendiğinde en fazla kullanılan kuramın John Berry'nin Uyum Teorisi olduğu görülmektedir.

Araştırmanın amacı Türkiye'deki Suriyeli sığınmacıların sosyo-kültürel uyum durumlarını ele alan öncül araştırmaların bir derlemesini yaparak, alanyazındaki birikimi ve konuyla ilgili öncelikli araştırma gereksinimlerini ortaya çıkarmaktır. Zira sığınmacıların alıcı ülke kültürüne ve sosyal yaşam normlarına uyum sağlayamadığı durumlarda ortaya çıkabilecek toplumsal riskler söz konusudur. Bu bağlamda Özdağ (2020) Afganistandan 6,5 milyon sığınmacıyı kabul etmesi sonucu kültürel ve belli bölgelerde politik dengeleri bozulan Pakistan'ın karşılaştığı toplumsal sorunların Türkiye için de geçerli olabileceğini belirtmektedir (s.60). Benzer şekilde, Belçika'da mültecilerin yoğunlukla yaşadıkları ve işsizlikle öne çıkan Molenbeek bölgesinde, düşük eğitim kalitesi, yaygın uyuşturucu kullanımı, kültürel dışlanma ve ötekileştirme nedeniyle IŞİD terör örgütüne katılım merkezlerinden biri olduğu bilinmektedir (Williams, 2016; TSG, 2015:15; Akt. Karasu, 2018:66-67).

Yöntem

Çalışmada Suriyeli sığınmacıların sosyal, kültürel ve psikolojik uyumlarını ele alan makaleler incelenmiştir. Araştırmada Google Akademik veri tabanı üzerinden "Suriyeli", "Göç", "Uyum", "Entegrasyon" "Kültürleşme", "Sığınmacı", "Göçmen" anahtar kelimeleri ile yapılan ulusal literatür taraması sonucunda 84 çalışmaya ulaşılmış, yapılan incelemede ulaşılan çalışmaların 51 tanesi konu ile doğrudan ilgili olmadığı için elenmiş ve geriye kalan 23 makale ayrıntılı olarak incelenerek veri tabanı

olarak alınmış ve sistematik derlemesi yapılmıştır. Alanyazında derleme çalışmaları geleneksel derleme, sistematik derleme ve meta analiz olmak üzere 3 farklı türde yapılmaktadır (Moule ve Goodman, 2009; Gerrish ve Lacey, 2010 Akt. Karaçam, 2013:26). Geleneksel derleme belirli bir konuda yayınlanmış çalışmaların üzerinde inceleme yapılarak bulgu, sonuç ve değerlendirmelerini sentezleyen çalışmalardır (Karaçam, 2013, s.27). Sistematik derleme belli bir araştırma sorusuna cevap verebilmek amacıyla ilgili yayınların belirlenmiş olan ölçütler çerçevesinde biraraya getirilerek sentezlenmesi olarak tanımlanmıştır (Yılmaz, 2021, s.1461). Meta-analizde belirli bir konuda yapılmış çalışmaların bulguları birleştirilir ve bunların istatistiksel analizi yapılır, sistematik derlemeye dahil edilen araştırmaların bulguları istatistiksel yöntemler ile birleştirilir (Karaçam, 2013, s.27). Araştırmada literatürde yer alan Suriyeli sığınmacıların kültürel uyumları ile ilgili çalışmaların bir sentezi yapılması amaçlandığından dolayı sistematik derleme tercih edilmiştir. Sistematik derlemede, belirli konuda yapılan araştırmaların çeşitli kriterler dahilinde taranarak elde edilen bulguların sentezlenmesi hedeflenmektedir (Aslan, 2018, s.62). Sistematik derlemede ilgili konu kapsamında seçilmiş olan makalelerden elde edilen bilgiler ile mantıksal bir çıkarıma veya açımlayıcı yargılara ulaşma durumu söz konusudur (Alkan, 2017, ss.3-4). Bu derleme yaklaşımında da 2010-2020 yılları arasında üretilen kapsamlı literatürün eleştirel bir incelemesini, bu alandaki mevcut düşüncenin bir sentezinin yapılması hedeflenmiştir. Bir araştırma konusu hakkında yeni perspektifler sunabilir veya daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulan bir araştırma eksikliğine işaret edebilir.

Bulgular

Bu çalışmanın amacına yönelik bulgulara ulaşmada, Google üzerinden yapılan ulusal alanyazın veri tabanı taramasında aşağıda verilen 23 araştırma incelenmiştir.

Tablo 1. Ulusal Alanyazın Taramasında İncelenen Makaleler

Sıra No	Makale Başlığı	Yazar	Yıl	Araştırma Deseni	Katılımcı Grubu Özellikleri	Sonuç
1	Türkiye'deki Suriyeli Mülteci Çocukların ve Kadınların Sosyal Politika Bağlamında Yaşadıkları Sorunlar	Teoman AKPINAR	2017	Nitel Araştırma	-	Türk toplumu ile geniş anlamda önlem ve yapılanmalara ihtiyaç olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
2	Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimiyle İlgili	Mehmet KESKİN ve Ceyhun YÜKSELİR	2019	Nitel Araştırma	-	Haberlerde yer alan söylemlerin medyada olumsuz olarak

	Haberlerde Suriyeli Öğrenciler: Bir Söylem Analizi Çalışması					temsil edilen Suriyeli algısını pekiştirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum ötekileştirici bir algı yaratmaktadır.
3	Suç Korkusu, Göç ve Suriyeli Sığınmacılar: Şanlıurfa Örneği	Mithat Arman KARASU	2018	Nicel Araştırma	Şanlıurfa'da yaşayan Türk vatandaşları	Sığınmacılar ile yerli halk arasında mesafe giderek açılmakta; bir çok konuda Suriyeliler suçlanmaktadır. Şanlıurfa'nın daha az güvenli bir kent olduğu düşünülmektedir.
4	Sakarya'daki Iraklı ve Suriyelilerin Göç Süreçleri, Bütünleşme ve Gelecek Beklentileri	Volkan YALÇIN	2019	Nicel Araştırma	Sakarya'da yaşayan Iraklı ve Suriyeliler	Genelde ve yerelde geliştirilecek politikalar farklı menşei ülkeye mensup sığınmacılar özelinde ele alınması önemlidir.
5	Mülteci Entegrasyonu, Göç Politikaları ve Sosyal Sınıf: Türkiye'deki Suriyeli Mülteciler Örneği	Doğuş ŞİMŞEK	2018	Nitel Araştırma	İstanbul, İzmir ve Hatay'da yaşayan Suriyeliler	Entegrasyon politikalarının (İşgücü, eğitim, sağlık ve vatandaşlık konusunda) kademeli olarak gelişmesine rağmen

						Suriyelilerin bu haklara eşit şekilde erişemediği ve bu eşitsizliğin sosyal sınıf odaklı olduğu görülmüştür.
6	Türkiye'de Suriyeli Mülteci Entegrasyonu: Zorlukları ve Olanakları	Doğuş ŞİMŞEK	2019	Nitel Araştırma	İstanbul'da bulunan 50 Suriyeli mülteci.	Suriyeli mültecilerin temel haklara erişmede zorluklar yaşadıkları tespit edilmiştir.
7	Suriyeli Sığınmacıların Toplumsal Kabul ve Uyum Sürecine İlişkin bir Araştırma	Sinem YILDIRIMALP, Emel İSLAMOĞLU ve Cemal İYEM	2017	Nitel Araştırma	İstanbul'a yerleşen 30 Suriyeli sığınmacı	Suriyelilerin toplumsal kabul ve uyum sürecinin istenen düzeyde gerçekleşmediği; bunu gerçekleştirmek için dinamik ve çok boyutlu politikalar uygulanmalıdır.
8	Türkiye'de Suriyeli Sığınmacıların Sosyal ve Kültürel Entegrasyonu	İhsan ÇETİN	2016	Nitel Araştırma	Adana ve Mersin illerinde yaşayan Suriyeliler	Entegrasyonun önündeki en büyük engel olan yabancı düşmanlığının Türkiye'de henüz kitlesel boyutta olmadığı ancak Suriyelilerin kalma süreleri uzadıkça sığınmacılara dönük

						hoşnutsuzluğun arttığı belirtilmiştir.
9	Türkiye'de Suriyeli Sığınmacı Algısı: Gaziantep Şehri Örneği	Mehmet Emin SÖNMEZ ve Fatih ADIGÜZEL	2017	Karma Araştırma	Gaziantep ilinde yaşayan TC vatandaşları	Sosyal, kültürel ve ekonomik düzeyde ki farklılıklara bağlı olarak sığınmacılar ile ilgili algı farklılaşmaktadır. Sığınmacıları olumsuz karşılayanların oranı şehrin genelinde %45 civarındadır.
10	Eskişehir Yerel Basınında "Mülteciler" ve "Suriyeliler"	Filiz GÖKTUNA YAYLACI	2017	Nitel Araştırma	Eskişehir'de yaşayan Suriyeliler	Yerel gazetelerin Suriyelilere ilişkin haberlerde olumsuz bir bakış açısına sahip oldukları ve siyasi tartışmaları güçlü bir şekilde yansıttığı görülmüştür.
11	Mültecilerin Aile Yapıları Bağlamında Türk Kültürüne İlişkin Görüşlerinin Değerlendirilmesi	Bahar AYKAÇ, Başak GENÇTÜRK ve Metin KILIÇ	2017	Nitel Araştırma	Suriye, Irak ve Lübnanlılarla görüşülmüştür.	Kültürleşme kuramı çerçevesinde katılımcıların ifadeleri bütünleşmeyi işaret etmektedir.

12	Yabancı Uyruklu Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik Uyumları	Necmi GÖKYER	2016	Nicel Araştırma	Kamu üniversitesinde öğrenim gören 146 yabancı uyruklu öğrenci ile çalışılmıştır.	Kültürleşme tutumlarından bütünleşme tutumunun tercih edildiği görülmüştür.
13	Düzce'deki Göçmenlerin Sorunlarına Yönelik Çözüm Önerileri ve Bir Değerlendirme Araştırması	Zülkif DAĞLI	2019	Nicel Araştırma	Düzce ilinde yaşayan Suriyeli, Afgan ve Iraklı göçmenler	Örneklemin çoğunluğunun KADİM'den haberdar oldukları ve KADİM aracılığıyla sosyal uyumlarının kolaylaştığı söylenebilir.
14	Türkiye'de Suriyeli Göçmenlere Yönelik Yapılan Eğitim Çalışmaları	Handan ERTAŞ ve Fatma ÇİFTÇİ KIRAÇ	2017	Nitel Araştırma	Türkiye'de yaşayan Suriyeliler (-)	Suriyeli sığınmacılara yönelik gerçekleştirilen politikaların yeterli olmadığı; sığınmacıların eğitimine yönelik atılması gereken adımların uzun vadeli planlamalar şeklinde olması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.
15	Türkiye'de Suriyeli Sığınmacılara Sağlanan Eğitim	Cengiz Dönmez ve Ömer KIZIL	2017	Nitel Araştırma	-	Sığınmacılara sağlanması gereken eğitim hizmetleri konusunda;

	Hizmetleri ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bağlamında Bazı Sorunların Değerlendirilmesi					Suriyelilerin kendi ülkelerinde maruz kaldıkları ideolojik eğitim göz önünde bulundurulmalıdır.
16	Geçici Koruma Altındaki Suriyeli Öğrencilerin Eğitim Süreçlerindeki Dil ve İletişim Sorunları: İstanbul Fatih Örneği	Furkan ŞAHİN ve Özlem GENER	2019	Nitel Araştırma	GEM'de görev yapan 8 Türkçe Öğretmeni, sınıfında Suriyeli öğrenci bulunan 2 branş öğretmeni ve 2 okul müdürü (Devlet Okulu)	Suriyeli öğrencilerin okulda yaşadığı teme sorunun dil sorunu olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
17	Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeli Öğrencilerin Türk Eğitim Sistemine Entegrasyon Sürecinde Yaşadığı İletişim Sorunları	Arif ÇERÇİ ve Meryem CANALICI	2019	Nitel Araştırma	8 Suriyeli Öğrenci	Öğrencilerin yazılı iletişim kurarken sorunlar yaşadığı, yazma hızlarının Türk öğrencilerle aynı olmadığı, kendilerini ifade etmekten çekindikleri, Türkçe'ye yeterince hakim olmamalarının yaşanılan iletişim sorunlarının kaynağı olduğu belirtilmiştir.

18	Mülteci Deneyimi ve Kültürel Etkileşim: Türkiye'de Suriyeli Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Çalışma	Yusuf Ziya Karipek	2017	Nitel Araştırma	Türk Üniversiteler inde öğrenim gören 15 Suriye Uyruklu Öğrenci	Üniversite öğrencileri Türkiye'de ki öğrenim hayatlarını geçici gördükleri ve belirli bir süre sonra Suriye'ye dönme konusunda fikirlere sahip oldukları görülmüştür.
19	Okul Öncesi Sınıfındaki Suriyeli Çocuklar ve Aileleri Üzerine Bir Etnografik Durum Çalışması: Bu Sınıfta Biz de Varız!	Betül Yanık ÖZGER ve Ayşe AKANSEL	2019	Nitel Araştırma	17 Öğrenci ve aileleri	Eğitim kurumları mülteci çocukların okulu sevmesini sağlamalı ve aileleriyle yakın ilişkiler kurmalıdır.
20	Acil Durumlarda Okul Çağındaki Çocukların Eğitimi: Türkiye'deki Suriyeli Mülteciler Örneği	Ömer YAVUZ ve Sefa MIZRAK	2016	Nitel Araştırma	Türkiye'de yaşayan Suriyeli mülteciler	Mülteciler için eğitim açısından görülen iki temel sorun vardır. Birincisi fakirlik; ikincisi ise geçerliliği olan diplomaların verilmemesidir. Sorunun çözümü için hükümetler, uluslararası kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşları arasındaki

						işbirliği ve koordinasyonun arttırılması gerekmektedir.
21	Suriyeli Mültecilerin Eğitimine Yönelik Öğretmen Görüşleri	Servet KARDEŞ ve Berrin AKMAN	2018	Nitel Araştırma	GEM'de görev yapan 19 öğretmen	Suriyeli çocukların Türkçe'yi öğrenme ve okula uyumla ilgili sorunlar söz konusudur. Öğretmenler kendilerini ve mevcut müfredatı çocukların eğitimi için yeterli görmedikleri ortaya çıkmıştır. Uyum problemlerinin çözümü için Türkçe dil eğitimi ve okul öncesi eğitiminin gerekli olduğu belirtilmiştir. Ayrıca sosyal destek hizmetlerinin arttırılması önerilmiştir.
22	Göç ile Gelen Uluslararası Öğrencilerin Sosyal Uyum ve Toplumsal Kabul Süreci	Ayşe Aslı SEZGİN ve Tuğba YOLCU	2016	Nitel Araştırma	11 Suriyeli öğrenci	Türk gençlerine Suriye'de yaşanan olayların aktarılarak empati yapılması

						gerektiği sonucu ortaya çıkmakta bununla birlikte Suriyeli gençler ile gerçekleştirilecek sosyal, kültürel ve sportif faaliyetler her iki ülke kültürünün kaynaşması için faydalı olacaktır.
23	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'ndeki Suriyeli Öğrencilerin Akademik Sorunları Üzerine Bir Çalışma	Aysun YARALI AKKAYA, Gülcan AZİMLİÇİLİNGİR ve Gaye TUĞ LEVENT	2018	Karma Araştırma	Üniversitede öğrenim gören Suriyeli öğrenciler	Suriyeli sığınmacı öğrencilerin aldıkları akademik eğitimin yanında yaşadıkları zorlu sürecin izlerini silebilecek destek mekanizmalarına ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir.

Suriyeli sığınmacıların uyum durumlarını ve bu süreci ele alan 23 makale incelendiğinde bu araştırmaların nicel ve nitel ve karma yöntem ile gerçekleştirilen çalışmalar olduğu görülmektedir. Araştırmalarda Suriyelilerin uyum durumları ve süreçleri ele alınmış bununla ilgili olarak mülteci görüşleri ve ev sahibi görüşlerini yer verilmiş olup bunlardan yola çıkarak mevcut durum ortaya konmaya çalışılmıştır. Konu ile ilgili yapılan çalışmalar ağırlıklı olarak katılımcı grubu sığınmacıların oluşturduğu ve sığınmacılardan alınan görüşler doğrultusunda mevcut durumu ortaya koyan araştırmalardır. Bu araştırmalar sonuçları itibariyle ele alındığında Suriyeli sığınmacıların uyum durumları, süreçleri, gündelik hayatta karşılaştıkları sorunlar ve eğitim süreçlerini (ele aldıkları) değerlendirdikleri görülmektedir. Sonuçları itibariyle bakıldığında araştırmada sığınmacıların kültürleşme tutumlarından bütünleşme tutumuna yakın oldukları; fakat dil problemleri, temel haklara erişim, yerli halkın sığınmacılara karşı olumsuz tutumu gibi birtakım sorunların sığınmacıların kültürel

uyumlarını olumsuz etkileyebileceği, söz konusu problemlerin çözümü için dinamik ve çok boyutlu politikalara ihtiyaç duyulduğu genel bulgusuna ulaşılmıştır.

Akpınar (2017) yapmış olduğu literatür taramasında Suriyeli sığınmacıların Türk toplumu ile uyum konusunda önlem ve yapılanmalara ihtiyaç olduğu sonucuna ulaşmıştır. Keskin ve Yükselir (2019), Suriyeli sığınmacıların ötekileştirildiği; Karasu (2018) Şanlıurfa ilinde yapmış olduğu çalışmada yerel halk ile Suriyeli sığınmacılar arası mesafenin açılmakta olduğunu belirtmiştir. Yalçın (2019) Sakarya'da ki Iraklı ve Suriyelilerin Göç Süreçleri, Bütünleşme ve Gelecek Beklentileri adlı araştırmasında Iraklı ve Suriyeli sığınmacıları ele almış; genelde ve yerelde geliştirilecek politikaların farklı menşei ülkeye mensup sığınmacılar özelinde ele alınması gerektiğini belirtmiştir. Şimşek (2018) İstanbul, İzmir, Gaziantep ve Hatay'da 80 Suriyeli sığınmacı ile yapmış olduğu çalışmada sığınmacıların işgücü, eğitim ve sağlık haklarına erişmede sıkıntı yaşadıkları söz konusu araştırma sonucuna benzer olarak 2019 yılında İstanbul'da bulunan 50 Suriyeli sığınmacı ile gerçekleştirdiği çalışmada sığınmacıların temel haklara erişmede zorlukları yaşadıklarını tespit etmiştir. Yıldırımalp, İslamoğlu ve İyem (2017) Suriyeli sığınmacıların toplumsal kabul ve uyum süreçlerinin istenen düzeyde gerçekleşmediği, her iki toplumun birbiriyle uyumunu sağlayabilmek için çok boyutlu politikaların uygulanması gerektiği sonucuna ulaşmıştır. Çetin (2016) ise sığınmacıların kalma süreleri uzadıkça sığınmacılara yönelik hoşnutsuzluğun arttığını belirtmiştir. Sönmez ve Adıgüzel (2017) Gaziantep'te yapmış olduğu araştırmada şehrin %45'inin sığınmacıların varlığını olumsuz karşıladığı sonucuna ulaşmıştır. Yaylacı (2017) Eskişehir yerel basınında sığınmacılar üzerine yapmış olduğu araştırmada yerel gazetelerin sığınmacılara ilişkin olumsuz bir bakış açısına sahip olduklarını tespit etmiştir. Tüm bunların yanında Aykaç, Gençtürk ve Kılıç (2017) ve Gökyer (2016) yapmış oldukları çalışmalarda katılımcı grubu oluşturan içlerinde Suriyeli sığınmacıların da bulunduğu bireylerin ve yabancı uyruklu öğrencilerin bütünleşme tutumunu tercih ettiklerini tespit etmiştir. Bütünleşme, John Berry'nin uyum teorisinde hem kendi kültürünü muhafaza edip hem de hakim kültürün değerlerine uyum sağlayıp ikisi arasında dengeli bir pozisyonda yer alması olarak ifade edilmiştir (Berry, 1997, s.9). Dağlı (2019) Düzce ilinde yaşayan Suriyeli, Afgan ve Iraklı göçmenler ile yapmış olduğu araştırmada, katılımcıların Düzce Valiliği Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı bünyesinde görev yapan KADİM (Kardeşlik, Akrabalık, Dayanışma ve İletişim Merkezi) adlı merkez aracılığıyla sosyal uyumlarının kolaylaştığı sonucuna ulaşmıştır. Ertaş ve Kıraç (2017) Suriyeli sığınmacılara yönelik gerçekleştirilen politikaların yeterli olmadığı, sığınmacıların eğitimlerine yönelik atılacak olan adımların uzun vadeli planlamalar şeklinde olması gerektiği sonucuna ulaşmıştır.

Sonuçları itibariyle eğitim süreçlerini inceleyen çalışmalara baktığımızda Kızıl ve Dönmez (2017) çalışmalarında Suriyeli sığınmacılara sağlanan eğitim hizmetlerini ele almış ve sığınmacılara sağlanan eğitim hizmetlerinde sığınmacıların kendi ülkelerinde görmüş oldukları ideolojik eğitimin göz önünde bulundurulması gerektiğini belirtmişlerdir. Şahin ve Gener (2019) ise Suriyeli sığınmacı öğrencilerin okullarda yaşadığı temel sonunun dil sorunu olduğu sonucuna ulaşmışlardır Bu araştırma sonucuna benzer bir şekilde Çerçi ve Canalıcı (2019) Suriyeli sığınmacı öğrencilerin Türk eğitim sistemine entegrasyon sürecinde yaşadıkları iletişim sorunlarını ele almış ve sığınmacı öğrencilerin Türkçe'ye yeterince hakim olamamalarının iletişim sorunlarının kaynağını oluşturduğu sonucuna varmışlardır.

Türk üniversitelerinde öğrenim gören 15 Suriyeli sığınmacı ile gerçekleştirilen çalışmada sığınmacı öğrencilerin öğrenim hayatlarını geçici gördükleri ve belirli bir süre sonra Suriye'ye dönme konusunda fikirlere sahip oldukları görülmüştür (Karipek, 2017). Özger ve Akansel (2019) tarafından okul öncesi sınıfındaki Suriyeli çocuklar ve aileleri üzerine yapılan etnografik durum çalışmasında; eğitim kurumlarının sığınmacı öğrenciler tarafından sevilmelerinin sağlanması ve aileler ile yakın ilişkiler kurulması gerektiği sonucuna ulaşmışlardır. Yavuz ve Mızrak'ın (2016) çalışmasında Türkiye'de yaşayan Suriyeli sığınmacıları örnek olay incelemesinde ele almış, ekonomik sıkıntılar ve geçerliliği olan diplomaların verilmemesinin eğitim açısından iki temel sorun olarak görüldüğünü ifade etmişlerdir.

Kardeş ve Akman (2018) Suriyeli sığınmacıların eğitimine yönelik öğretmen görüşlerini ele almış ve yaptığı nitel araştırmada öğretmenlerin kendilerini yeterli hissetmedikleri, mevcut müfredatın yeterli olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Sezgin ve Yolcu (2016), 11 Suriyeli öğrenci ile yapmış olduğu nitel araştırmada Suriyeli gençler ile yapılabilecek sosyal, kültürel faaliyetlerin her iki kültürün kaynaşmasına katkı sunacağını vurgulamışlardır. Akkaya, Azimliçilingir ve Levent (2018) ise Van Yüzüncü Yıl üniversitesi öğrencileri ile yapmış oldukları çalışmada Suriyeli sığınmacı öğrencilerin aldıkları akademik eğitimin yanında yaşadıkları zorlu sürecin izlerini silebilecek destek mekanizmalarına da ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir.

Araştırma kapsamında incelenen çalışmalar genel olarak değerlendirildiğinde Suriyeli sığınmacıların uyum konusunun çeşitli değişkenler açısından incelendiği görülmüştür. Bu araştırma kapsamında incelenen çalışmaların yöntem ve katılımcı grup açısından çeşitlilik gösterdiği, bu durumun da Suriyeli sığınmacıların kültürel uyum durumlarını daha iyi anlamaya katkı sağladığı söylenebilir. İnsan ve toplum davranışlarını inceleyen sosyal bilimlerde insanın her tür sosyal ve toplumsal davranışlarında insan faktörü temelli ve öznellik mevcut olduğundan dolayı sayısal verilerle açıklanması zor olup sosyal konuların nicel yöntemlerle ölçülmesi kişilerin davranış nedenlerini açıklamada tek başına yeterli olmayabilir, sadece nasıl davrandıklarını gösterir (Aydın, 2018, s.61). Bu bağlamda Suriyeli sığınmacıların kültürel uyum durumu, konusu itibariyle sosyal bilimler içerisinde yer aldığından dolayı nitel araştırma yöntemlerinin kullanılması konuya ilişkin öznel ve daha derin bir iç görü sunabilir.

Araştırmalarda Suriyeli sığınmacıların uyumu konusundabirtakım birtakım yapılandırmalar ve çok boyutlu politikalara ihtiyaç duyulduğu; bununla birlikte Suriyeli sığınmacıların yaşadıkları sorunların çözülmediği ve sığınmacılara yönelik olumsuz bakış açısının sığınmacıların Türk toplumuna uyumunu zorlaştıracağından söz etmek mümkündür.

Eğitim süreçleri açısından değerlendirildiğinde ise Suriyeli sığınmacı öğrencilerin yaşadıkları temel sorunun dil problemi olduğu ve bu durumun iletişim sorunlarının kaynağını oluşturduğu görülmüştür (Şahin ve Gener, 2019; Çerçi ve Canalıcı, 2019; Kardeş ve Akman, 2018).

Sonuç

Araştırmalarda her ne kadar sığınmacıların eğitim süreçleri içerisinde yer alan okul öncesi, ilkokul ve yüksek öğretim deneyimlerini ele alan nitel, nicel ve karma çalışmalar göze çarpsa da ortaöğretim çağı içerisinde yer alan Suriyeli öğrencilerin katılımcı gruba dahil edildiği herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır. Ortaöğretim çağı özellikle ergenlik dönemini kapsadığından dolayı kritik bir öneme sahip olduğu söylenebilir. Bahadır (2002), ergenlik döneminin kişiliğin gelişimi açısından çok önemli bir yaşam evresi olarak kabul edilebileceğini belirtmiştir (s.120). Buradan hareketle kişilik gelişiminde büyük bir öneme sahip olan ortaöğretim grubu öğrencilerinin katılımcı gruba dahil edildiği

bir araştırmaya rastlanılmamış olması, ulusal alan yazında eksik kalan önemli bir araştırma alanına işaret etmektedir. Zira, Türk vatandaşı yetişkinler olarak ileride toplumsal yaşama katılacak bu yaş grubundaki gençlerin, formal eğitim sürecinde nasıl bir kültürel uyum deneyimi (*Berry'nin uyum kuramındaki*, *uyum-marjinalleşme-asimilasyon-ayrılma gibi*…) yaşadıklarını anlamak politika belirleyicilere ve uygulayıcılara, konuyla ilgili ve alan yazında mevcut olmayan, bilimsel temelli veri sağlayacaktır.

Araştırmada sığınmacıların kültürleşme tutumlarından bütünleşme tutumuna yakın oldukları; fakat dil problemleri, temel haklara erişim, yerli halkın sığınmacılara karşı olumsuz tutumu gibi birtakım sorunların sığınmacıların kültürel uyumlarını olumsuz etkileyebileceği, söz konusu problemlerin çözümü için dinamik ve çok boyutlu politikalara ihtiyaç duyulduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Bununla birlikte politika belirleyicilere pragmatist bir yaklaşımla dikkate değer bir veri dizini sunulamamaktadır.

Mevcut literatürde, sığınmacı-göçmen grupların içinde yaşadıkları "alıcı-ev sahibi" ülkenin verdiği eğitimle, kültürel bir uyum sürecinden geçip geçmediklerini gösteren araştırmalar, yukarıda açıklanan gerekçeler bakımından önemlidir. Bu nedenle, mevcut alan yazının önemli bir eksikliği olarak eğitim yoluyla "kültürel uyum süreci" gerçekleşmekte midir? Sorusunun cevaplanması ülkemizin sosyal ve toplumsal düzeni içinde göçmen politikalarını veri temelli bir yaklaşımla yönlendirebilmek için son derece önemlidir

KAYNAKÇA

Akkaya, A., Çilingir, G. ve Levent, G. (2018). Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'ndeki Suriyeli öğrencilerin akademik sorunları üzerine bir çalışma. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 40(2),* 413-448

Akpınar, T. (2017). Türkiye'deki Suriyeli Mülteci Çocukların ve kadınların Sosyal Politika Bağlamında Yaşadıkları Sorunlar. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi, 03(03),* 16-29.

Alkan, V. (2017). Bir sistematik derleme çalışması: "Öğretmenlik Uygulaması". *YILDIZ Journal of Education Research, 2(1),* 1-23.

Aslan, A. (2018). Sistematik Derleme ve Meta-Analizi. *Acta Medica Alanya, 2(2),* 62-63.

Aydın, N. (2018). Nitel Araştırma Yöntemleri: Etnoloji. *Uluslararası*

Beşeri ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi, *2*(2), 60-71.

Aykaç, B., Gençtürk, B. ve Kılıç, M. (2017). Mültecilerin aile yapıları bağlamında Türk kültürüne ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesi. *Uluslararası Göç ve Mülteci Kongresi,* 500-518.

Bahadır, A. (2002). Ergen kişiliği bağlamında din-kişilik ilişkisi. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 14(14),* 111-123.

Berry, J. (1997). Immigration, acculturation and adaptation. *Applied Psychology: An International Review, 46(1),* 5-68.

Bhugra, D. (2004). Migration and mental health. *Acta psychiatrica scandinavica*, *109*(4), 243-258.

Çerçi, A. ve Canalıcı, M. (2019). Geçici koruma kapsamındaki Suriyeli öğrencilerin Türk eğitim sistemine entegrasyon sürecinde yaşadığı iletişim sorunları. *Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 3(1)*, 58-66.

Çetin, İ. (2016). Türkiye'de Suriyeli sığınmacıların sosyal ve kültürel entegrasyonu. *Sosyoloji Dergisi, 34,* 197-222.

Dağlı, Z. (2019). Düzce'deki göçmenlerin sorunlarına yönelik çözüm önerileri ve bir değerlendirme araştırması. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 12(1),* 1-14.

Demirtaş, H.A. (2003). Sosyal kimlik kuramı temel kavram ve varsayımlar. İletişim

Araştırmaları, 1(1), 123-144.

Ertaş, H. ve Kıraç, F. (2017). Türkiye'de Suriyeli göçmenlere yönelik yapılan eğitim çalışmaları. *Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi, 13*, 99-110.

Esser, H. (2000). Integration and ethnic stratification. *Freudenberg Stiftung, towards emerging ethnic classes in Europe*, *1*, 49-84.

Gökyer, N. (2016). Yabancı uyruklu üniversite öğrencilerinin psiklojik uyumları. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, 7(1),* 98-108.

Gündoğmuş, B., ve ARPACI, İ. (2019). Almanya'da Türkiyeli göçmenlerin entegrasyon sürecinde avrupa milli görüş'ün rolü. *Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *3*(1), 133-173.

Karaçam, Z. (2013). Sistematik derleme metodolojisi: Sistematik derleme hazırlamak için bir rehber. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, *6*(1), 26-33.

Karasu, M. (2018). Suç korkusu, göç ve Suriyeli sığınmacılar: Şanlıurfa Örneği. *Uluslararası yönetim Akademisi Dergisi, 1(3),* 332-347.

Karasu, M. A. (2018). Türkiye'deki Suriyeli siğinmacilarin kentlerde neden olduklari güvenlik *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *36*(2), 51-74.

Kardeş, S. ve Akman, B. (2018). Suriyeli mültecilerin eğitimine yönelik öğretmen görüşleri. *İlköğretim Online, 17(3),* 1224-1237.

Karipek, Z. (2017). Mülteci Deneyimi ve Kültürel Etkileşim. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi, Özel sayı*, 105-133.

Keskin, M. ve Yükselir, C. (2019). Yabancı dil olarak Türkçe öğretimiyle ilgili haberlerde Suriyeli öğrenciler: Bir söylem analizi çalışması. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 19(2),* 555-568.

Kızıl, Ö. ve Dönmez, C. (2017). Türkiye'deki Suriyeli sığınmacılara sağlanan eğitim hizmetleri ve sosyal bilgiler eğitimi bağlamında bazı sorunların değerlendirilmesi. *International Journal of Education Technology and Scientific Researches, 4,* 207-239.

Özcan, A. S. (2018). Çokkültürlülük bağlamında Türkiye'nin Suriyeli öğrencilere yönelik eğitim. *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *4*(1), 17-29.

Özdağ, Ü. (2020). Stratejik Göç Mühendisliği. *Ankara: Kripto Kitaplar.*

Özger, B. ve Akansel, A. (2019). Okul öncesi sınıfındaki Suriyeli çocuklar ve aileleri üzerine bir etnografik durum çalışması: Bu sınıfta biz de varız! *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi, 7(3),* 942-966.

Sezgin, A. ve Yolcu, T. (2016). Göç ile gelen uluslararsı öğrencilerin sosyal uyum ve toplumsal Kabul süreci. *Uluslararsı Sosyal Bilimler Dergisi. 4(7),* 419-438.

Sönmez, M. ve Adıgüzel, F. (2018). Türkiye'de Suriyeli sığınmacı algısı: Gaziantep şehri örneği. *University Journal of Social Scienes, 16(3)*, 797-807.

Şahin, F. ve Gener, Ö. (2019). Geçici koruma altındaki Suriyeli öğrencilerin eğitim süreçlerindeki dil ve iletişim sorunları: İstanbul ve Fatih örneği. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD), 6(9)*, 66-85.

Şimşek, D. (2018). Mülteci entegrasyonu, göç politikaları ve sosyal sınıf: Türkiye'deki Suriyeli mülteciler örneği. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 40(2),* 367-392.

Şimşek, D. (2019). Türkiye'de Suriyeli mülteci entegrasyonu: Zorlukları ve olanakları. *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi, 4(2),* 172-187.

Varlık, A. (2013). Savaşı tanımlamak: Terminolojik bir yaklaşım. *Avrasya Terim Dergisi, 1(2),* 114-129

Yalçın, V. (2019). Sakarya'daki Iraklı ve Suriyelilerin göç süreçleri, bütünleşme ve gelecek beklentileri. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4(1),* 335-353.

Yavuz, Ö. ve Mızrak, S. (2016). Acil durumlarda okul çağındaki çocukların eğitimi: Türkiye'deki Suriyeli mülteciler örneği. *Göç Dergisi, 3(2),* 175-199.

Yaylacı, F. (2017). Eskişehir yerel basınında "Mülteciler" ve "Suriyeliler". *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, 20(1)*, 1-40.

Yıldırımalp, S., İslamoğlu, E. ve İyem, C. (2017). Suriyeli sığınmacıları toplumsal Kabul ve uyum sürecine ilişkin bir araştırma. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, 2,* 107-126.

Yılmaz, K. Y. (2021). Sosyal bilimlerde ve eğitim bilimlerinde sistematik derleme, meta değerlendirme ve bibliyometrik analizler. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *10*(2), 1457-1490.

Zafer, A. B. (2016). Göç çalışmaları için bir anahtar olarak Kültürleşme" kavramı. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *17*(30), 75-92.

International Congress of Migration researches
Uluslararası G□□Araştırmaları Kongresi
ISBN: 978-605-06728-9-3

Makroekonomik Göstergelerin Göç Olgusu Üzerine Etkisi: Yapısal Eşitlik Modellemesi

Effect Of Macroeconomic Indicators On Migration: Structural Equality Modeling

Tuğba Sezmez[1]
Mehmet Ali Yücel[2]

Abstract

Although there are various reasons for migration, its results emerge as an important factor affecting and changing the social structure. Preventing internal migration due to imbalance between regions in Turkey depends on the establishment of economic and social balance between the regions and the determination of development strategies in line with the region's own needs. Within the scope of study, the migration of the regions is investigated by using the data of 2018 for the Statistical Institute Classification of Statistical Region Units Level 2 (26 regions) considering macroeconomic factors such as entrepreneurship, research and development activities, poverty, participation in the labor force, housing-rent expenses, etc. and methods are given to prevent regional migration by including policy recommendations.

Keywords: Migration, Structural Equation Models, Macroeconomic Factors

Özet

Göç, çeşitli nedenleri olsa da sonuçları toplumsal yapıyı etkileyen ve değiştiren önemli bir faktördür. Türkiye'de bölgeler arası dengesizlik nedeniyle yaşanan iç göç durumunun engellenmesi bölgeler arasındaki ekonomik ve sosyal denge sağlanmasına ve bölgenin kendi ihtiyaçları doğrultusunda kalkınma stratejilerinin belirlenmesine bağlı olmaktadır. Çalışma kapsamında; girişimcilik, araştırma-geliştirme faaliyetleri, yoksulluk, iş gücüne katılım, konut-kira giderleri, vb. gibi makroekonomik faktörler göz önüne alınarak bölgelerin verdiği göç Türkiye İstatistik Kurumu İstatiksel Bölge Birimleri Sınıflaması 2. Düzey (26 bölge) için 2018 yılı verileri kullanılarak araştırılmakta ve politika önerilerine yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Göç, Yapısal Eşitlik Modelleri, Makroekonomik Faktörler

Giriş

[1] T.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekonometri Anabilim Dalı ORCID: 0000-0002-7835-6563
[2] T.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekonometri Anabilim Dalı ORCID: 0000-0002-5474-3307

Bir yerden bir yere yaşam, iş arama, altyapı, ulaştırma hizmetleri, sağlık veya eğitim vb. gibi faaliyetleri nedeniyle yer değiştirme süreci olan göçün çeşitli nedenleri olsa da sonuçları toplumsal yapıyı etkileyen ve değiştiren önemli bir faktördür. Tüm ülkeler için geçmişte, günümüzde ve gelecekte toplumsal bir sorun olarak değerlendirilebilen uluslararası göçün aksine, bireyin kendi ülkesi içinde bir bölgeden diğerine hareketi olan iç göç, "kırsal-kırsal", "kırsal-kentsel", "kentsel-kırsal", "kentsel-kentsel" şeklinde dört biçimde incelenebilmektedir. İyi yaşam koşullarına sahip olunma isteği, hükümet politikası veya bir bölgedeki yaşam koşullarındaki hızlı değişiklik nedeniyle meydana gelmiş iç göçler, gönüllülük ve zorunluluk esasına dayanabilmektedir (Sigeze ve Balli, 2006). Gelir ve istihdamın dengesiz dağılımının göçü arttıran ana faktörler olduğu Türkiye'de, iç göçler 1950'lerden günümüze az gelişmiş veya gelişmekte olan bölgelerden gelişmiş bölgelere doğru daha çok kırdan kente mesleki hareketlilik şeklinde olmaktadır. 1950 döneminde şehirlerde sanayileşme ve hizmet sektörünün gelişmesi nedeniyle kırsal alanlardan kentsel alanlara göç yoğunlaşmakta ve köylerdeki işgücünün şehirlere kaydığı gözlemlenmektedir. 1970 ve 1980 dönemlerinde kırsal alanlardan kentsel alanlara göç azalmakla birlikte kentsel alanlardan kentsel alanlara göçte bir artış olmaktadır. Serbest piyasa ekonomisinin uygulanması, özelleştirme, iletişim ve ulaşım koşullarının geliştirilmesi, bireysellik ve sivil toplum algısının gelişimiyle Türkiye'de iç göç hızı 1980 ve 1990 dönemlerinde hızlanma göstermektedir.

Ekonomik, sosyal ve siyasal refah seviyesinin artırılmasının yanı sıra ülkenin uluslararası konjonktürdeki durumunun iyileşmesi uygulanan kalkınma politikaları ile mümkün olabilmektedir. Ulusal, bölgesel ve yerel boyuta odaklanan kalkınma kavramı süreç içinde değişikliğe uğrayıp şekillenebilmektedir. Kalkınma çalışmalarının sınırlarının çizilmesi zor olan bölge boyutuna indirgenmesi bölgeselleştirme kavramını ortaya çıkarmakta ve çevre alanı unsurunun önemini arttırmaktadır. Yönetsel boyutu olan ve merkezi yönetime karşı bölgesel birimlerin güçlendirilmesi olarak tanımlanabilen bölgeselleşme kavramı bölgesel kalkınma/verimlilik üzerinde etkili olmaktadır (Kaya, 2007). Ek olarak, Avrupa Birliği ve diğer topluluk oluşumlarının izlediği bölgesel politikalar üyelik süreçlerinde önem arz etmektedir. Türkiye'de de bölgeler ve iller arasında kaynakların merkezden dağılımı sonucu ortaya çıkan dengesizlik ve gelişmişlik farkları nedeniyle Avrupa Birliği'ne entegrasyon süreci içinde kaynakların daha etkin kullanılmasıyla dengesizliklerin ve gelişmişlik farklarının azaltılarak yerel yönetimlerin yönetsel ve*, bölgelerin sosyo ekonomik analizlerinin yapılması, bölgesel politikaların çerçevesinin belirlenmesi* kaynak gücünün arttırılarak verimliliğin arttırılması için Avrupa Birliği normlarına uygun olarak mevcut yedi coğrafi bölgeye ek olarak, 2002/4720 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile "*Bölgesel istatistiklerin toplanması, geliştirilmesi ve Avrupa Birliği Bölgesel İstatistik Sitemine uygun karşılaştırılabilir istatistiki veri tabanı oluşturulması amacıyla …"* İstatistiki Bölge Birimleri (NUTS-İBB) oluşturulmuştur. Hiyerarşik istatistiki bölge birimleri sınıflandırmasında iller Düzey-3; ekonomik, sosyal ve coğrafi benzerliği olan komşu iller Düzey-1 ve Düzey-2 olarak sınıflandırılmaktadır. Nüfus, coğrafya, bölgesel kalkınma planları, temel istatistiki göstergeler ve illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasına göre yapılan bu istatistiki ayrım sonucunda Türkiye'de toplamda 12 bölge ve 26 alt bölge bulunmaktadır. Türkiye'de coğrafi, ekonomik ve sosyal koşulları içinde barındıran güçlü heterojen yapı bölgeler arası nüfus dağılımını ve dinamikleri etkileyerek göç üzerinde önemli etkilere sahip olmaktadır (Filiztekin, 2008). Bölgesel kalkınma adına kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları arasında iş birliğinin desteklenerek yerel potansiyelin açığa çıkartılması devlet politikası olarak benimsenmektedir.

Bu kapsamda, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı koordinasyonu tarafından yürütülen kalkınma ajansları kurularak bölgeler arası eşitsizliklerin azaltılması ve bölgesel kalkınmanın sağlanması amaçlanmaktadır. Türkiye'de bölgesel analizlerin sağlıklı yapılabilmesi adına istatistiki tanımlamaya sahip olan düzey-2 bölgelerinde kurulan toplam yirmi altı (26) Kalkınma Ajansı bulunmaktadır.

Tanfer (1983), tarımsal üretimin yavaş büyümesinin Türkiye'de iç göç hareketinin artmasına katkıda bulunduğunu belirtmektedir. Özmucur ve Silber (2002), kırsal alanlardan kentsel alanlara yapılan iç göçün dengeleyici bir mekanizma olarak hareket ettiğini ve açığı kapatmaktan ziyade gelir dağılımı eşitsizliklerini artırdığını vurgulamaktadır. Gökhan ve Filiztekin (2008), gelir farklılıkları ve işsizliğin iç göçü etkileyen en önemli faktörler olduğunu savunmaktadır. Bülbül ve Köse (2010), az gelişmiş bölgelerden gelişmiş bölgelere göç nedeni olarak girişimciliği görmekte ve bu bölgelerin sermaye birikimi açısından fırsat yaratmasının girişimciler açısından teşvik edici olduğunu ileri sürmektedir. Hagen ve Azzari (2010), kırdan kente göç eden hane halklarının geride kalanlardan daha düşük tüketime sahip olduklarını belirtmektedir. Demirkaya ve Artvinli (2011), yoksulluğun iç göç için en önemli neden olduğunu iddia etmektedir. Karamba vd. (2011), tüketim harcamaları ile göç arasında asgari ilişki olduğu vurgulamaktadır. Tutar ve Özyakisir (2013), iç göçün belirleyicilerin işsizlik, yoksulluk, sosyal güvenlik faktörleri olduğunu vurgulamaktadır. Zeren ve Tülümce (2013), sanayileşme, refah ve beşerî sermayenin net iç göç seviyesini etkilediğini ve sanayileşme ile artan araştırma ve geliştirme faaliyetleri sonucunda üretim, ekonomik kalkınma ve refah seviyesinin arttığını belirtmektedir. Çatalbas ve Yarar (2015), iç göçte terör, bölgenin zenginlik düzeyi, enflasyon oranı, istihdam oranının bölgesel göç üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Yıldırım ve Dal (2016), işgücüne katılım ile sosyal transfer programına katılım arasındaki negatif ilişkinin kırsal alanlara kıyasla kentsel alanlarda daha belirgin olduğunu belirtmektedir. Dal ve Sevüktekin (2018), öznel iyi oluş ve yaşam alanlarının bölge, cinsiyet, eğitim ve yoksulluk durumu açısından farklılıkları inceleyerek, finansal durum memnuniyetinin genel yaşamı üzerinde en fazla etkiye sahip olduğunu vurgulamaktadır. Dal (2018), ekonomik faktörlerin yanı sıra sosyo-demografik faktörlerinde yoksulluğun belirleyicileri arasında incelenmesi gerekliliğini vurgulamaktadır. Terzioğlu vd. (2019), işsizlik, verimlilik ve dışa açıklığın göç olgusu üzerindeki etkilerini belirtmektedir. Terzioğlu vd. (2020), araştırma-geliştirme faaliyet göstergelerinin göçe bağlı kentleşmeyi olumsuz yönde etkilediğini ortaya koymaktadır. Terzioğlu vd., (2021), kentsel düzeyde göç hareketliliğindeki sorunsallıkların giderilebilmesi için sosyal inovasyon ve artımsal inovasyon faaliyetlerinin uygulanabilirlik seviyelerinin artırılmasının önemli olduğunu belirtmektedir.

Ulusal kalkınma çerçevesinde bölgesel kalkınma çalışmalarının önem kazanması, kalkınma politikalarını etkileyip şekillendirdiği için bölgeler arasında meydana gelen göç, Türkiye için nedenleri ve sonuçları açısından oldukça önemlidir. Çalışma kapsamında; girişimcilik, işgücüne katılma oranı, gayri safi yurtiçi hasıla, gelir endeksi, konut ve kira giderleri ve araştırma-geliştirme faaliyetinde yer alan insan gücü faktörlerinin bölgelerin verdiği göç üzerine etkilerinin araştırılması planlanmaktadır. Bu çerçevede, Türkiye İstatistik Kurumu İstatiksel Bölge Birimleri Sınıflaması Düzey-2 (26 bölge) kapsamında 2018 yılı verileri kullanılarak yapısal eşitlik modellemesi analizi kapsamında değişkenler arasındaki ilişkilerin ortaya çıkarılması ve politika önerilerinin yapılması amaçlanmaktadır. İlk bölümde konuya giriş yapıldıktan sonra, ikinci bölümde konu ile ilgili ekonometrik metodoloji verilmektedir.

Üçüncü bölümde göç ve ilgili değişkenler arasındaki etkileşim belirlenerek, son bölüm sonuç ve bulgular ayrılmaktadır.

Yapısal Eşitlik Modellemesi

Yapısal eşitlik modellemesi (Structural Equation Modeling-SEM) temel olarak kavramlar arasındaki yapısal ilişkileri analiz etmek için kullanılan çok değişkenli bir istatistiksel analiz tekniğidir (Byrne, 2014). Ölçülen değişkenler ve gizil değişkenler arasındaki yapısal ilişkiyi analiz etmek için kullanılan bu teknik, faktör analizi ve çoklu regresyon analizinin birleşimi olarak kabul edilmektedir (Musil vd., 1998). Endojen ve eksojen değişkenler olmak üzere iki tip değişkenin kullanıldığı bu analiz yöntemi tek bir analiz sayesinde çoklu ve birbiriyle ilişkili bağımlılığı tahmin edebildiği için bu araştırma kapsamında kullanılmasının uygun olduğu düşünülmektedir. Değişkenler arasındaki ilişki ağını tahmin ve test etmek amacı ile kullanılan bir metodoloji olan yapısal eşitlik modellemesi literatürde farklı uzmanlar tarafından farklı şekillerde tanımlanmaktadır. SEM, gözlemlenen ve gizil değişkenler arasındaki ilişkiler hakkındaki hipotezleri test etmek için kullanılan kapsamlı bir istatistiksel yaklaşım olarak tanımlanmaktadır (Hoyle, 1995). Diğer bir ifadeyle SEM, değişkenler arasındaki (çoğunlukla) doğrusal ilişkilerin teorik bir ağını temsil etme, tahmin etme ve test etme metodolojisi olarak tanımlanmaktadır (Rigdon, 1998). MacCallum ve Austin (2000), SEM'in bir dizi gözlenen (ölçülen) ve gözlemlenmeyen (gizil) değişkenler arasındaki yönelimsel ve yönelimsiz ilişkilerin varsayımlarını test etme aracı olarak tanımlamaktadır. Yapısal eşitlik modelleri doğrudan ölçülmeyen gizli yapılar arasındaki ilişkinin anlaşılmasını, gözlemlenen değişkenlerin ölçülmesindeki olası hataların dikkate alınması ve karmaşık/çok değişkenli modellerin analizinde doğrudan/dolaylı ilişkileri ortaya çıkarılmasını sağlamaktadır.

Yapısal eşitlik modellenmesinde yol analizi, doğrulayıcı faktör analizi, yapısal regresyon ve gizli değişim olmak üzere dört temel tür bulunmaktadır (Civelek, 2018). Yapısal eşitlik modellemesi, varsayılan bir nedensel modelin uyumunu test edebilmek adına doğrusal denklemler sistemini tahmin etmek için kullanılmaktadır. Bu nedenle, modelin uygulanmasındaki ilk adım varsayılan modeli görselleştirmeyi veya önceki bilgi ve/veya teorilere dayanan bir yol diyagramı oluşturmayı kapsamaktadır (Stein vd., 2011). Teorik model başlangıç modeli olarak çizilmektedir. SEM diyagramlarında, dikdörtgenler gözlemlenen ya da doğrudan ölçülen değişkenleri; yuvarlaklar/ovaller ise ölçülen değişkenler tarafından tanımlanan gözlemlenmemiş ya da gizil değişkenleri temsil etmektedir. Tek yönlü oklar, bir değişkenin diğerini doğrudan etkilediği nedensel yolları, çift başlı oklar ise değişkenler arasındaki korelasyonları temsil etmektedir. Denklemler sistemi, birkaç ayrı denklem olarak veya genel bir matris gösterimi ile ifade edilebilmektedir. Ölçüm modeli ve yapısal model olarak iki alt modelden oluşan yapısal eşitlik modellemesinin ilk alt modeli olan ölçüm modeli gözlemlenen değişkenler arasındaki yapısal ilişkileri tahmin etmek için kurulmaktadır. İkinci alt model olan yapısal modelin kullanım amacı ise gizil değişkenler arasındaki ilişkileri geliştirmektedir. Ölçüme ilişkin standart modeller

$$\begin{aligned} x_1 &= \lambda_1\xi_1 + \delta_1 \quad & y_1 &= \lambda_3\eta_1 + \varepsilon_1 \\ x_2 &= \lambda_2\xi_2 + \delta_2 \quad & y_2 &= \lambda_4\eta_1 + \varepsilon_2 \\ x_3 &= \lambda_3\xi_3 + \delta_3 \quad & y_3 &= \lambda_5\eta_1 + \varepsilon_3 \end{aligned} \qquad (1)$$

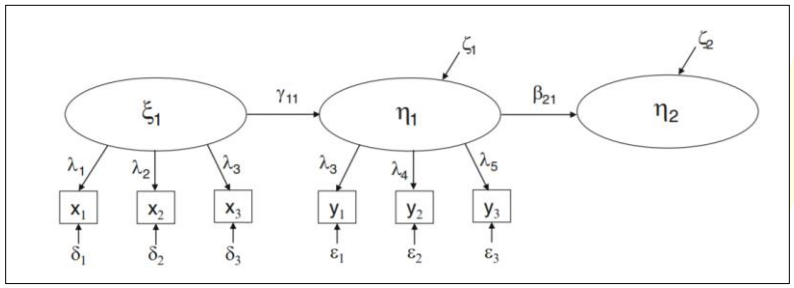
şeklinde gösterilmektedir (Bollen, 2009). x ve y gizil değişkenler için gözlemlenen göstergeleri, ξ ve η gizil değişkenleri, λ faktör yükünü, ε ve δ ise hataları temsil etmektedir. Genel matris notasyonunda ölçüm modeli

$$\boldsymbol{x} = \Lambda_x \xi + \delta$$
$$\boldsymbol{y} = \Lambda_y \eta + \varepsilon \quad (2)$$

şeklinde yazılmaktadır. Şekil 1'den görülebileceği üzere oklar bağımlı değişkenler olarak modellenen x ve y gözlemlenen göstergeleri işaret etmektedir. Yol analizinde okların yönüne göre endojen ve eksojen değişkenler birbirinden farklılaşmaktadırlar. Doğrudan işaret edilmeyen değişkenler eksojen olarak ifade edilirken; en az bir okun işaret ettiği değişkenler endojen olarak tanımlanmaktadır (Stein vd., 2011). İkinci alt model olan yapısal model

$$\eta_1 = \gamma_{11}\xi_1 + \varsigma_1$$
$$\eta_2 = \beta_{21}\xi_2 + \varsigma_2 \quad (3)$$

şeklinde gösterilmektedir.

Şekil 1. Yapısal Eşitleme Modellemesi örnek diagramı (Stein vd., 2011)

Belirtilen denklemde γ ve β gizil değişkenler için faktör yükünü; ς ise hatayı ifade etmektedir. Model sayesinde gözlemlenmeyen değişkenler arasındaki nedensel ilişkiler değerlendirilebilmektedir. Gizil endojen değişkenlerin m x 1 vektörü **η**, gizil eksojen değişkenlerin n x 1 vektörü **ξ**, ortalama değerlerin m x 1 vektörü **α**, gizil endojen değişkenlerin diğerleri üzerindeki etkisini gösteren m x m katsayı matrisi **B** ve gizil eksojen değişkenlerin gizil endojen değişkenler üzerindeki etkisini gösteren m x n katsayı matrisi **Γ** olmak üzere, yapısal model matris formu

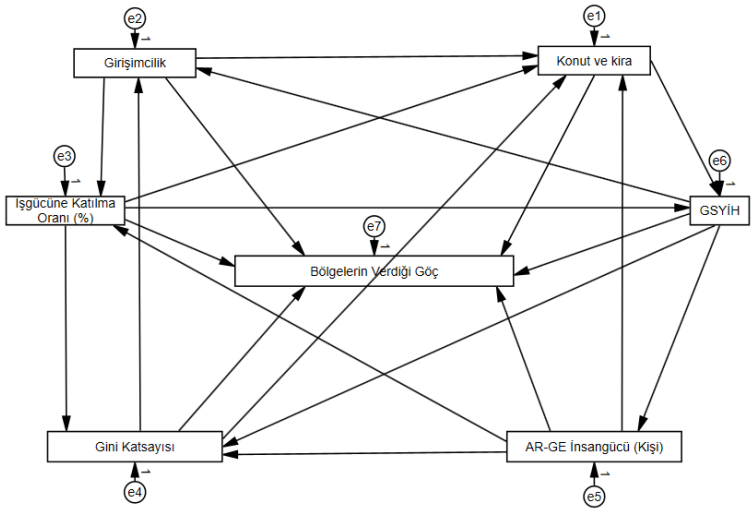
$$\boldsymbol{\eta} = \alpha + \boldsymbol{B}_\eta + \boldsymbol{\Gamma}_\xi + \varsigma \quad (4)$$

şeklinde yeniden tanımlanmaktadır (Stein vd., 2011). Geleneksel regresyon yaklaşımları, sonuçtaki ölçüm hatalarına karşı oldukça güçlü olmakla birlikte tahmin konusunda güçlülük özellikleri azalmaktadır. Ek olarak, tek değişkenli regresyon yaklaşımları, iki farklı sonuç için hata terimleri arasındaki korelasyonu modelleyememektedir. Yapısal eşitlik modellemesi hem öngörü hem de sonuç için olan ölçüm hatalarını modellemesine izin vermekte ve çeşitli hata terimleri arasındaki korelasyonu modellemede yüksek derecede esneklik sağlamaktadır (Sobel, 1982).

İç Göç Olgusu Üzerindeki Etkilerin Belirlenmesi

Çalışmada, ülke sınırları içerinde bireylerin/toplulukların siyasal, toplumsal ya da ekonomik nedenlerle ikamet ettikleri yerleşim yerini değiştirme eylemi olarak tanımlanan bölgeler arasındaki göçü etkileyen faktörlerin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu kapsamda, Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK) İstatiksel Bölge Birimleri Sınıflaması (İBBS) Düzey-2 (26 bölge) için, TUİK veri tabanından 2018 yılına ait girişimcilik, konut ve kira giderleri, işgücüne katılma oranı, gayri safi yurt içi hasıla, araştırma ve geliştirme faaliyetlerinde yer alan insan gücü (kişi), gelir dağılımını ifade eden gini katsayısı ve bölgelerin verdiği göç oranlarına ilişkin veri seti kullanılmaktadır.

Değişkenlerin ölçüm birimlerindeki farklılıklardan dolayı standartlaştırılmış ölçüm değerleri analize dahil edilmiştir. Model özelleştirilmesi yapılırken ilgili teoriler ve literatür incelenerek, gözlemlenen değişkenler üzerinden kurulan yapısal eşitlik modellemesi türü olan yol analizi yöntemi spesifik model olarak tercih edildikten sonra model içerisinde temsil edilecek değişkenler için ölçümler belirlenmiştir. İlgili verilere ilişkin istatistiki analizler (korelasyon, aykırılıklar vs.) değerlendirildikten sonra kurulan modelin ve elde edilen sonuçların anlamlılığı ölçülmüştür. 42 model denemesi sonucunda elde edilen en uygun model yapısı Şekil 2.'de gösterilmektedir.

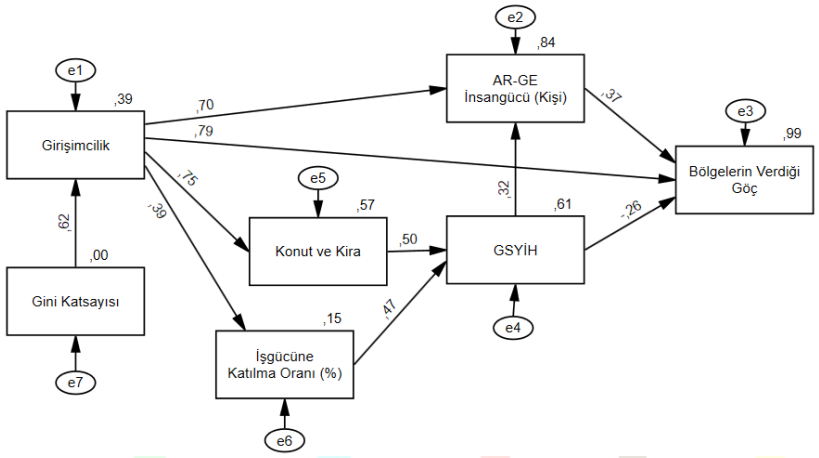
Şekil 2. Başlangıç modeli

Başlangıç modelinde yer alan ve istatistiksel olarak anlamsız bulunan oklar tek tek elenerek ve önerilen modifikasyonlar gerçekleştirilerek elde edilen nihai model Şekil 3.'de gösterilmiştir. Gini katsayısı eksojen değişken, girişimcilik, konut ve kira giderleri, iş gücüne katılma oranı, araştırma ve geliştirme faaliyetlerinde yer alan insan gücü, gayri safi yurt içi hasıla ve bölgelerin verdiği göç değişkenleri ise endojen değişken olarak modelde yer almıştır. Ölçülen değişkenlere ilişkin hatalar e1, e2, ... , e7 olarak modelde gösterilmektedir. Test edilen modele ait uyum değerleri Tablo 1.'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Nihai modele ait uyum değerleri

Ölçüt	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Elde Edilen Değerler	Referans
(χ^2/sd)	≤ 3	≤ 4-5	1,35	Carmines ve McIver, 1981
RMSEA	≤ 0,05	0,06-0,08	0,12	Browne ve Cudeck, 1993
SRMR	≤ 0,05	0,06-0,08	0,07	
CFI	≥ 0,95	0,90-0,94	0,98	McDonald ve Marsh, 1990
TLI	≥ 0,95	0,90-0,94	0,96	Bentler ve Bonett, 1980
GFI	≥ 0,90	0,89-0,85	0,65	Tanaka and Huba, 1985;
AGFI	≥ 0,90	0,89-0,80	0,86	Jöreskog ve Sörbom, 1984

Tablo 1. incelendiğinde χ2/sd değerinin ile CFI ve TLI indekslerinin iyi uyumu işaret etmektedir. SRMR ve AGFI indeksleri ise kabul edilebilir uyumu ifade etmektedir. RMSEA ve GFI indeks değerleri ise kabul edilebilir sınırlar içinde bulunmamaktadır. Ölçütlerin büyük bir oranının modelin veriler ile uyumlu olduğunu gösterdiği belirlenmiştir. Tablo 2.'de nihai model gösterilmiştir. Ek olarak, χ2'ye ilişkin anlamlılık değeri incelendiğinde%5 önem düzeyinde modelin teorik model ile önemli ölçüde farklı olmadığı gözlemlenmiştir.

Şekil 3. Nihai model

Modele ilişin doğrudan, dolaylı ve toplam etkiler Şekil 3'te gösterilmiştir. Şekil 3'te yer alan doğrudan etkiler incelendiğinde, gini katsayısının (GN) girişimciliği (GİR) doğrudan pozitif yönlü istatistiksel olarak anlamlı etkilediği anlaşılmaktadır (β=0,62; t=3,99; p<0,01). Girişimciliğin (GR) konut ve kira giderlerini (KKG) (β=0,75; t=5,73; p<0,01), işgücüne katılma oranını (İKO) (β=0,39; t=2,13; p=0,03), araştırma geliştirme faaliyetinde yer alan insan gücü (ARGE) (β=0,70; t=7,16; p<0,01) ve bölgelerin verdiği göç oranı (GO) (β=0,79; t=15,60; p<0,01) üzerinde doğrudan pozitif yönlü istatistiksel olarak anlamlı etkileri bulunmuştur. Konut-kira giderlerinin (KKG) (β=0,50; t=3,81; p<0,01) ve işgücüne katılma oranı (İKO) (β=0,48; t=3,64; p<0,01), gayri safi yurt içi hasılayı (GSYİH) pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlı etkilemektedir. Gayri safi yurt içi hasılanın (GSYİH) araştırma geliştirme faaliyetinde yer alan insan gücü (ARGE) (β=0,32; t=3,25; p<0,01) üzerinde pozitif, bölgelerin verdiği göç oranı (GO) üzerinde ise negatif (β=-0,26; t=-7,40; p<0,01) istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi bulunmaktadır. Son olarak araştırma geliştirme faaliyetinde yer alan insan gücünün

(ARGE) bölgelerin verdiği göç üzerinde pozitif yönlü istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin bulunduğu belirlenmiştir (β=0,37; t=6,27; p<0,01).

Tablo 2. Nihai modelde yer alan standardize yol katsayıları

	GN	GR	KKG	İKO	GSYİH	AR-GE
Direk etki						
Girişimcilik	0,62	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Konut ve Kira	0,00	0,75	0,00	0,00	0,00	0,00
İşgücüne Katılma Oranı	0,00	0,39	0,00	0,00	0,00	0,00
GSYİH	0,00	0,00	0,50	0,48	0,00	0,00
AR-GE İnsan Gücü (Kişi)	0,00	0,70	0,00	0,00	0,32	0,00
Bölgelerin Verdiği Göç	0,00	0,79	0,00	0,00	-0,26	0,37
Dolaylı etki						
Girişimcilik	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Konut ve Kira	0,47	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
İşgücüne Katılma Oranı	0,25	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
GSYİH	0,35	0,56	0,00	0,00	0,00	0,00
AR-GE İnsan Gücü (Kişi)	0,55	0,18	0,16	0,15	0,00	0,00
Bölgelerin Verdiği Göç	0,61	0,18	-0,07	-0,07	0,12	0,00
Toplam etki[a]						
Girişimcilik	0,62	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Konut ve Kira	0,47	0,75	0,00	0,00	0,00	0,00
İşgücüne Katılma Oranı	0,25	0,39	0,00	0,00	0,00	0,00
GSYİH	0,35	0,56	0,50	0,48	0,00	0,00
AR-GE İnsan Gücü (Kişi)	0,55	0,88	0,16	0,15	0,32	0,00
Bölgelerin Verdiği Göç	0,61	0,98	-0,07	-0,07	-0,14	0,37

*Toplam etki=doğrudan etki + dolaylı etki

Dolaylı etkiler incelendiğinde, gini katsayısının konut ve kira giderleri (β=0,47; p=0,06), işgücüne katılma oranını (β=0,25; p=0,04), GSYİH (β=0,35; p=0,03), araştırma geliştirme faaliyetinde yer alan insan gücü (ARGE) (β=0,55; p=0,03) ve bölgelerin verdiği göç oranı (β=0,61; p=0,03) üzerinde pozitif yönlü istatistiksel olarak anlamlı etkileri bulunmaktadır. Girişimciliğin, gayri safi yurt içi hasıla (β=0,56; p=0,01), araştırma geliştirme faaliyetinde yer alan insan gücü (β=0,18; p=0,01) ve bölgelerin verdiği göç oranı (β=0,18; p=0,12) üzerinde dolaylı pozitif yönlü istatistiksel olarak anlamlı etkisi bulunmaktadır. Konut ve kira giderlerinin (β=0,16; p=0,04) ve işgücüne katılma oranının (β=0,15; p=0,01) araştırma geliştirme faaliyetinde yer alan insan gücü üzerinde pozitif istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi bulunmaktadır. Son olarak, gayri safi yurt içi hasılanın bölgelerin verdiği göç oranı üzerinde pozitif istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin bulunduğu belirlenmiştir (β=0,12; p=0,01). Bölgelerin verdiği göç üzerinde etkili olan faktörlerin %99 oranında göçü açıkladığı belirlenmiştir. Toplam etkiler dikkate alındığında, bölgelerin verdiği göç oranı üzerinde en etkili olan

faktörler sırasıyla girişimcilik (β=0,98), gini katsayısı (β=0,61) ve araştırma geliştirme faaliyetinde yer alan insan gücü (β=0,37) ve gayri safi yurt içi hasıla (β=-0,14) olarak elde edilmiştir.

Sonuç

Türkiye'de de bölgeler-arası dengesizlik nedeniyle yaşanan iç göç olgusunun engellenerek bölgeler arasında denge sağlanması için girişimcilik ile birlikte araştırma-geliştirme faaliyetlerinin arttırılması ve küçük-orta büyüklükteki işletmelerin desteklenmesiyle işsizliğin ve yoksulluğun azaltılması, gayri safi yurtiçi hasılanın arttırılması ve gelir dengesizliğinin düzeltilmesi amaçlanmaktadır. Bu çerçevede, sürdürülebilir bölgesel kalkınmanın sağlanması için Türkiye yirmi altı bölgeye ayrılarak bölgelerin kendi ihtiyaçları doğrultusunda kalkınma stratejisinin belirlenmesi hedeflenmektedir. Çalışma kapsamında, yapısal eşitlik modellemesi analizi çerçevesinde Düzey-2 sınıflamasına ilişkin 2018 yılı verileri kullanılarak değişkenler göç olgusu ve ilgili değişkenler arasındaki ilişkiler ortaya konmaktadır.

Ülke veya kurumsal kalkınma proseslerinden/hedeflerinden birisi olan ekonomik büyüme, verimli ve sürdürülebilir olan politikalarla birlikte uygulanması sonucunda başarıya ulaşabilmektedir. Gelişmiş ülkeler, yüksek düzeyde ekonomik büyümeyi sosyal-toplumsal refahın artmasıyla birlikte sağlamaktadır. Az gelişmiş ülkelerde ise küreselleşme sonucunda dijital alanlara (internet, yazılı-görsel medya vb. gibi) erişiminin artması nedeniyle gelişmiş ülkelerdeki kalkınma politikalarını uygulama çabasına sahip olmaktadır. İnovasyon faaliyetlerinin mal ve hizmet üretim kapasitesini artırabilmesi nedeniyle büyüme üzerinde olumlu etkisi bulunmaktadır. Bu durum, gelir dağılımındaki adaletsizliğin sınıfsal farklılıkları artırması sonucunda ortaya çıkan eşitsizliğin toplumda geri tepme etkisi oluşturmasıyla birlikte tersine dönebilmektedir. Geri tepme etkisi, yeni pazarlar oluşturarak bireysel/toplumsal tüketim eğilimini artmasına neden olmaktadır. Bireysel veya toplumsal bilgi-beşerî sermayesi düzeyindeki gelişme, geri tepme etkisinin artmasına neden olarak inovasyon seviyesinin artmasına olanak sağlamaktadır. Bu çerçevede, gelir düzeyindeki adaletsizlik-eşitsizlik gibi sorunsallıklara sahip olan az gelişmiş ekonomilerdeki sosyal-toplumsal refah bilincinin artması sonucunda girişimcilik faaliyetleri artmaktadır.

Küreselleşme sonucunda piyasada bulunan yoğun rekabet durumu ve genel piyasa istikrarsızlığı ele alındığında, ekonomilerin, rekabetçi yapılarını ve karlılık düzeylerini sürdürebilmesi/artırabilmesi için inovasyon ve araştırma-geliştirme faaliyetleri aracılığıyla mal ve hizmet yetenekleri geliştirerek farklılık sağlamaları gerekmektedir. Ekonomilerin karını maksimize edebilmek için yeni mal ve hizmetleri geliştirme zorunluğu bulunan bilgi-temelli ekonomiler, inovasyon, araştırma-geliştirme ve girişimcilik faaliyetlerinin yüksek seviyede görüldüğü ekonomiler olarak bilinmektedir. Bilgi-temelli ekonomilerde, araştırma-geliştirme, inovasyon ve girişimcilik faaliyetleri uzun dönem iktisadi büyümenin en önemli dinamikleri arasında yer almaktadır. Ekonomilerde, inovasyon faaliyetlerini geliştirebilmesi ve ekonomik katma değer kazandırabilmesine olanak sağlayan girişimcilik uygulamaları ve toplumda bulunan bütün üretim mekanizmalar (tüketici, tedarikçi, fon kaynakları, üniversiteler, kamusal-özel vb. gibi) aracılığıyla üretilmesine olanak sağlayan inovasyon uygulamaları birbirini tamamlayıcı bir unsur olarak bilinmektedir. Bu kapsamda, yerel-küresel rekabet gücünün artmasına olanak sağlayan inovasyon, araştırma-geliştirme ve girişimcilik faaliyetlerinin başarıya ulaşabilmesi için

toplumsal-bireysel girişimcilik düzeyinin artırılması, ilgili finansman desteklerinin sağlanması ve politik-hukuki kolaylıkların sağlanması gerekmektedir.

Yasal mevzuatlara uygun olarak yapılan düzenli göç hareketliliği, bireysel-toplumsal niteliklerin daha kolay kullanılabilmesine ve bireylerin-toplumların işgücü piyasasına daha kolay uyum sağlayabilmesine neden olabilmekteyken; düzensiz göç haraketliliğinde ise bireysel vasıfların optimum seviyede kullanılması ve uyum sorunu yaşanması gibi sorunsallıklar ortaya çıkabilmektedir. Düzenli göç hareketliliği sonucu nüfusu gençleşen, işgücüne sahip olan, ekonomik faaliyet çeşitliliğini içerisinde barındıran ve sürdürülebilir kalkınması olan kentler/bölgeler, bilimsel ve teknolojik ilerlemelerde ön plana çıkabilmektedir. İnovasyon ve araştırma-geliştirme süreçlerinde bilim ve teknolojideki gelişmelerin piyasa ekonomisi üzerine olumlu etkileri olması nedeniyle kalkınma üzerine odaklanılmaktadır. İnovasyon faaliyetleri ile arasında aynı yönlü ilişki bulunan araştırma-geliştirme faaliyetleri, kalkınmışlık düzeyi yüksek olan kentlerde/bölgelerde ön plana çıkmaktadır. İnovasyon sürdürülebilir bir büyüme sağlayabilmekteyken, bilgi birikiminin hızlı artması farklı kavramları ve kavrayışları ortaya çıkarmakta ve artan bu bilgiyle kurumların amaçları, yapıları ve işlevleri yenilenmek zorunda kalmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşma noktasında önemli bir noktada bulanan araştırma-geliştirme faaliyetleriyle birlikte rekabet edebilme üstünlüğünün sağlanması, üretimde verimliliğin artması ve bölge/ülke genelinde gelişmişlik düzeylerini artırabilmektedir. İnovasyon ve araştırma-geliştirme faaliyetlerinin kalkınma ile doğru orantılı ilerlemesi, ülkelerin gelişmelerine katkıda bulanabilmektedir. Bu durum, göç hareketliliğinde dengenin sağlanması için inovasyon ve araştırma-geliştirme faaliyetlerinin önemli olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak, bölgesel olarak inovasyon faaliyetlerinin artırabilmesi için büyüyen ekonominin temelini oluşturması araştırma-geliştirme faaliyetlerinin geliştirilmesi, sanayi, araştırma kuruluşları, üniversiteler ve araştırmacıların işbirliği ve eşgüdümlerini sağlayacak önlemler getiren faaliyet alanlarının, etkin ve dinamik bir şekilde planlanması-uygulanması gerekmektedir.

İhtiyaç duyulan vasıflı elemanların yetiştirilmesi için gereken sürenin uzaması ve yetiştirme maliyetinin yükselmesi emeğin diğer bölgelerden karşılanmasını beraberinde getirmektedir. Bu durumda, bölgelerin eğitim, bilim, bilgi teknolojileri ve araştırma-geliştirme faaliyetlerine verdiği önem ile sunduğu olanaklar ön plana çıkmaktadır. İnovasyonun merkezinde yer alan araştırma-geliştirme ve girişimcilik uygulamalarına yapılan yatırımlar, artan verimlilikle birlikte yükselmekte ve bölgesel verimlilik sonucu ortaya çıkan bu yatırımlar bölgelerin yaşam kalitesini optimum seviyeye getirmektedir. Ülkelerin ekonomik, sosyal ve siyasal refah seviyesinin artması ve ülkenin uluslararası konjonktürdeki durumunun iyileşmesi mevcut iktidarların uyguladıkları kalkınma politikalarıyla birlikte mümkün olabilmektedir. Ulusal kalkınma için önem kazanan bölgesel kalkınma/gelişmişlik, kalkınma politikalarını etkilemekte ve şekillendirmektedir. Bölgeler arası dengesizlik nedeniyle yaşanan göç durumunun engellenmesi, bölgeler arasında denge sağlanması, inovasyon ve girişimcilik düzeylerin artırılması, araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin/harcamalarının artırılması, küçük ve orta ölçekteki işletmelerin (KOBİ) desteklenmesi yoluyla işsizliğin ve yoksulluğun azaltılarak kişi başı gelirlerin arttırılması, gelir dengesizliği ve fırsat eşitsizliğinin düzeltilmesi, sürdürülebilir bölgesel kalkınma sağlanması ve her bölgenin kendi ihtiyaçları doğrultusunda kalkınma stratejisi belirleyerek kalkınmasını sağlaması gerekmektedir.

Girişimcilik, tüketim harcamaları ve üretim değişimlerinin zaman içinde birbirleriyle olan etkileşim ve şokların bulunması nedeniyle toplumların, tüketim-üretim-yatırım beklentilerini ve davranışlarını yönlendirmektedir. Toplumlardaki yapısal değişimler konut algısını değiştirmekte ve konut fiyatları ekonomiye olan güvene bağlı olarak şekillenmektedir. Bu kapsamda, sosyal devlet yapısının en önemli temellerinden birisi olan toplumsal/bireysel gelir düzeyinin artırması, girişimcilik faaliyetlerini artmasına olanak sağlayarak konut fiyat ve kiralarının yükselmesine ve bu nedenle toplumsal sınıf farklıkların oluşmasına imkân sağlamaktadır.

Nitelik açısından emek arzını genişletebilmesi nedeniyle yerli emeğin ikamesi olmak yerine emeği tamamlayıcı özelliğe sahip olan işgücüne katılımının artması, emeğin artması aracılığıyla araştırma-geliştirme faaliyetlerini, girişimcilik faaliyetlerini ve bilgi aktarımı yoluyla inovasyonu teşvik edebilmektedir. Bölgeler arası gelişmişlik farklarının azalması, işsizliğin azaltılarak toplumun alt ve orta gelir grubunun güçlendirilmesi, refahın arttırılması, teknoloji kullanımının yaygınlaşması vb. gibi etkileri olan girişim ve girişimcilik olguları, yeni ürünlerin üretilmesi ve süreçlerin geliştirilmesi, ihracat pazarlarının ve hammadde kaynaklarının bulunmasıyla ve yeni birleşimlerin oluşumuyla ekonomik düzenin tekrardan kurgulanmasını sağlayarak kalkınma için ekonomik bir temel yaratmakta ve sosyo-ekonomik gelişmenin işleyişini verimli hale getirmektedir. Üreticinin uzun vadede rekabet gücünü ve performansını arttıran ekonomik gelişme, uluslararası ticaret ve bölgesel refah getiren, teknolojik ilerleme ve gelişmeyi birbirine entegre eden inovasyon ve girişimcilik faaliyetlerini geliştirmek için araştırma-geliştirme faaliyetleriyle birlikte yeni bilgiler/süreçler oluşturulmakta ve başka alanlarda yapılan çalışmalardan ilham alınarak yenilikler sağlanabilmektedir. Yerel-ulusal düzeyde araştırma-geliştirme ve girişimcilik faaliyetlerine önem verilmesi uygun iş gücünü oluşturması sonucunda nitelikli işgücü arzının artmaktadır. Bu kapsamda, girişimcilik faaliyetlerinin işgücüne katılımın artırılmak istenmesi durumunda girişimcilik faaliyetlerinin artırılması gerekmektedir.

Küreselleşmenin piyasalar üzerinde olumlu ve olumsuz etkileri bulunmaktadır. İşgücü piyasası, emek arzı-talebi olarak dikkate alındığında, küreselleşmenin ve beraberindeki teknolojik değişimlerin sonuçlarından önemli ölçüde etkilenmektedir. Küreselleşme süreciyle ortaya çıkan gelişmeler işgücü piyasalarının yapısını ve istihdam olanaklarını değiştirmektedir. Nitelikli işgücüne ilişkin istihdam alanlarının ve yatırımlarının artırılması, yeni iş olanaklarının sağlanması durumunda oluşan gelişmiş ekonomik yapı sonucunda, rekabet gücünü ve katma değeri yüksek mal ve hizmetlerin üretimi seviyesinin artırılması sağlanarak istihdam seviyelerinde düşüş yaşanmasına olanak sağlamaktadır. Gelişmiş ekonomilerde, toplumsal/bireysel beşerî sermayeye yatırım seviyesinin yüksek olması ve bütçe planlamalarında araştırma-geliştirme faaliyetlerine aktartılan miktarın optimum seviyede olması nedeniyle işgücüne katılım artırmakta ve bu nedenle bireysel/toplumsal gelir seviyelerinde artış yaşanmaktadır. Ek olarak, gelişmiş ekonomilerde üretim sürecinde birim başına katma değerli ürünlerin (teknolojik, elektronik, havacılık sanayi ürünleri, otomotiv sanayisi vb. gibi) getirisinin yüksek olması sonucunda sermaye maliyetleri ve işgücüne katılımda artış yaşanmakta ve bireysel-toplumsal gelir düzeyi yükselme eğiliminde olmaktadır. Bu çerçevede ekonomiler, beşerî sermaye düzeyini artırması ve araştırma-geliştirme faaliyetlerini artırması sonucunda makroekonomik şoklara etkin bir şekilde yanıt verebilmekte ve hızlı-istikrarlı bir büyüme sağlayabilmektedir. Sürdürülebilir kalkınma kapsamında ekonomilerin büyüme ve kalkınma eğilimi, araştırma-geliştirme faaliyetleriyle birlikte sağlanabilmektedir. Araştırma-geliştirme faaliyetleri iktisadi kalkınmayı hızlandırarak bireysel-

toplumsal refah seviyesinin ve verimliliğinin artmasına olanak sağlamaktadır Küreselleşme ile birlikte artan rekabet ortamı kurumların üretim mekanizmalarında sürekli-verimli yenilik yapmalarını gerektirmektedir. Kamusal/Özel kurumların üretim mekanizmalarında yüksek standartlara ulaşmasına neden olan araştırma-geliştirme faaliyetlerinin artırılması sonucunda verimli ve istikrarlı bir büyüme sağlanmaktadır. Bu kapsamda ekonomilerin, sürdürülebilir-istikrarlı-verimli kalkınma hedeflerine ulaşmak istemesi durumunda araştırma-geliştirme faaliyetlerini artırması ve ilgili politik-hukuki düzenlemeleri yapması gerekmektedir.

İletişim ve ulaşım teknolojilerindeki gelişmelerle birlikte kolay, hızlı ve güvenilir şekilde bireysel/kitlesel yer değişimi sağlanabilmektedir. Siyasal, toplumsal, ekonomik, kültürel vb. gibi faktörlerle bireylerin/toplulukların bulundukları yerleşim yerlerinden ayrılarak başka yerleşim yerlerine gitme eylemi olarak tanımlanan göç hareketliliği, ekonomik ihtiyaçlara ve fırsatlara ulaşılması açısından önem arz etmektedir. Göç olgusu, iktisadi, sosyal ve kültürel yaşama etkide bulunan temel değişim araçları arasında görülmektedir. Bölgeler arasındaki gelişmişlik ve kaynak dağılımı farklılıklarından ötürü verimliliğin bölgeler arasında farklılık gösterdiği ve kazançlar açısından da bölgeler arasında büyük farklılıklar olduğu görülmektedir. Bu kapsamda, ekonomik büyümenin yavaşlaması sonucu yoksulluk ve gelir dağılımı eşitsizlikleri artırabilmesi nedeniyle göç hareketliliği olgusunda sorunsallıklar yaşanabilmektedir. Reel milli gelirinin devamlı ve kümülatif olarak artışını sağlayan, sosyal, kültürel ve politik değişkenlerin bileşimi olarak tanımlanan kalkınmanın amaçları arasında toplumsal refahın artırılması da yer almaktadır. Bireylere yapılan yatırımları, diğer bir ifadeyle imkân/fırsat eşitliği sunulumu ve eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, teknoloji yatırımları, gelir vb. gibi yaşam standartlarının iyileşmesini beraberinde getiren kalkınma, dengeli ve sürdürülebilir bir büyüme sürecine yardımcı olabilmekteyken, dengesiz göç üzerinde de azaltıcı etkiye sebep olabilmektedir. Ülkelerin ekonomik, sosyal ve siyasal refah seviyesinin artması ve ülkenin uluslararası konjonktürdeki durumunun iyileşmesi mevcut iktidarların uyguladıkları kalkınma politikalarıyla mümkün olabilmektedir. Tüketim politikalarının endeksli olduğu bölgelerde yaşayan bireyler zamanla geçim kaygılarından ötürü ihracatın yoğun olduğu bölgelere göç etme arzusu taşıyabilmesi, bölgeler arasındaki göç hareketliliğini artırabilmektedir. Gelir dağılımın adil olmaması diğer bölgelere göç hareketliliğine neden olabilmekteyken, gelir dağılımı eşitsizliğinin arttığı bölgelerde ekonomik büyüme yavaşlamakta ve toplumsal refah sekteye uğramaktadır. Bireysel/toplumsal temel ihtiyaçların karşılanma seviyesindeki artış yaşanması ve gelir dağılımını optimal seviyeye çıkması, büyümeyi ve kalkınmayı olumlu yönde etkileyerek göç hareketliliğinde azalma yaşanmasına neden olmaktadır. Bu kapsamda, düzensiz göç hareketliliğinin azaltılabilmesi için bireysel-toplumsal gelir seviyesinin artırılması gerekmektedir.

Kaynakça

Bollen, K. A. (1989). *Structural equations with latent variables* (Vol. 210). John Wiley & Sons

Bülbül, S. ve Köse, A. (2010). Türkiye'de bölgelerarası iç göç hareketlerinin çok boyutlu ölçekleme yöntemi ile incelenmesi. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 39(1),* 75-94.

Byrne, B. M. (2014). *Structural Equation Modelling with LISREL. Basic Concepts, Applications, and Programming*. New York: Psychology Press.

Catalbas, G. K. ve Yarar, Ö. (2015). Türkiye'deki bölgeler arasi iç göçü etkileyen faktörlerin panel veri analizi ile belirlenmesi. *Alphanumeric Journal, 3*(1), 99-117.

Civelek, M. E. (2018). *Essentials of structural equation modeling*. Lincoln: University of Nebraska Lincoln-Zea Books.

Dal, Süreyya (2018). Determinants of Poverty in Turkey. *Econometrics:Methods&Applications*, 127-140, Gazi Kitabevi, Ankara

Dal, Süreyya ve Sevüktekin, M. (2018). Türkiye'de Öznel İyi Oluş'un Yaşam Alanları Yaklaşımı ile Ölçülmesi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 433-446.,

Demirkaya, H. ve Artvinli, E. (2011). Migration towards Tarsus Antalya and Fethiye: Reasons and results. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, *19*, 297-307.

Filiztekin, A. (2008). Türkiye'de Bölgesel Farklar ve Politikalar. *TÜSİAD Raporu.* [https://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/4237-turkiyede-bolgesel-farklar-ve-politikalar] [Erişim Tarihi: 21.05.2021]

Hagen, Z. J. ve Azzarri, C. (2010). Are Internal Migrants in Albania Leaving for the Better?. *Eastern European Economics*, *48*(6), 57-84.

Hoyle, R. H. (1995). The structural equation modeling approach: Basic concepts and fundamental issues. R. H. Hoyle (Ed.), *Structural equation modeling: Concepts, issues, and applications* içinde (s. 1–15). Thousand Oaks, CA: Sage Publications, Inc.

Karamba, W. R., Esteban J. Q. ve Winters, P. (2011). Migration and food consumption patterns in Ghana. *Food policy*, *36*(1), 41-53.

Kaya, E. (2007). *Kent yönetiminde yeni yaklaşım: yerel kalkınma yönetimi*. Okutan Yayıncılık.

MacCallum, R. C. ve Austin, J. T. (2000). Applications of structural equation modelling in psychological research. *Annual Review of Psychology*, 51, 201-226.

Musil, C. M., Jones, S. L. ve Warner, C. D. (1998). Structural equation modelling and its relationship to multiple regression and factor analysis. *Research in Nursing & Health, 21*(3), 271-281.

Özmucur, S. ve Silber, J. (2002). Spatial Income Inequality In Turkey And The Impact of Internal Migration. *Cornell/LSE/Wider Conference on Spatial Inequality and Development*, London, The United Kingdom.

Rigdon, E. E. (1998). Structural equation modeling. G. A. Marcoulides (Ed.), *Modern methods for business research* içinde (s. 251-294). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Sigeze, C. ve Balli, E. (2006). The determinants of internal migration: The case of Turkey, *International Journal of Economics and Finance Studies, 8*(2), 292-303.

Sobel, M. E. (1982). Asymptotic Confidence Intervals for Indirect Effects in Structural Equation Models. *Sociological Methodology, 13,* 290-312.

Stein, C. M., Morris, N. J. ve Nock, N. L. (2011). Structural equation modeling. *Methods in Molecular Biology Statistical Human Genetics,* 495-512.

Tanfer, K. (1983). Internal migration in Turkey: Socioeconomic characteristics by destination and type of move 1965-70. *Studies in Comparative International Development, 18*(4), 76-111.

Terzioğlu, M. K., Öztürk, M. ve A. Gençler (2019). Migration: Employment. Productivity and openness. U. Bingöl ve P. Lang (Ed.), *Immigration policy studies theoretical and emprical migration researches* içinde (s. 133-148). Berlin, Germany

Terzioğlu, M. K., Yücel, M. A., Demirkıran, S. ve Acaroğlu, D. (2020). Kentsel inovasyonun kentleşme üzerine mekansal etkisi. *İdealkent, 11*(30), 592-620

Terzioğlu, M. K., Yücel, M. A., ve Gençler, A. (2021). Sosyal İnovasyon ve Artımsal İnovasyon Çerçevesinde İç-Göç Olgusunun Dinamik Mekânsal Etkileşimi. *SGD-Sosyal Güvenlik Dergisi, 11(1),* 69-94

Tutar, H. ve Özyakışır, D. (2013). Tra2 Bölgesinden İstanbul'a Göç Hareketlerinin Nedenlerine İlişkin Bir Araştırma, *Sosyoloji Konferansları*, No.47. 31-58.

Yildirim, J., ve Dal, S. (2016). Social transfers and labor force participation relation in Turkey: a bivariate probit analysis. *Emerging Markets Finance and Trade, 52(7),* 1515-1527.

Zeren, F. ve Tülümce S. Y. (2013). An analysis of internal migrations on the basis of provinces in Turkey with the performance indicators: A spatial probit model. *Journal of Applied Economic Sciences Quarterly, 8*, 286-298.

International
Congress of Migration researches
Uluslararası G□□Araştırmaları Kongresi
ISBN: 978-605-06728-9-3

Göç ve Dil Çalışmalarının Kesişme Noktasında Bir Çalışma Alanı Olarak Ağız Çalışmaları

Dialect Studies as a Field of Work at the Intersection Point of Migration and Language Studies

Zeynep Şimşek Umaç[1]

Abstract

In this paper, the place of migration phenomenon in both formation and analysis processes of Turkey Turkish dialects will be mentioned. Today, concepts such as ethnic structure, immigrant or indigenous dialects and dialect islands, which are used to explain the subject and purpose of dialect studies, appear as nomenclatures depending on the migration processes. According to these basic concepts, the relationship between dialect research and immigration will be presented. The arrival of the Oghuzes in Anatolia and their homeland is the main issue and reality of our history and culture. Naturally, our language history has gone through a formation process parallel to this development. In many dialect studies, the phenomenon of immigration has been encountered in the examination of the historical and sociological processes of the dialect studied. In this study, the question that "Why is the phenomenon of immigration so important when examining the

Özet

Bu bildiride Türkiye Türkçesi ağızlarının hem oluşma hem incelenme süreçlerinde göç olgusunun yerinden bahsedilecektir. Bugün ağız çalışmaların konusunu ve amacını açıklamak için kullanılan etnik yapı, göçmen veya yerli ağızları ve ağız adacıkları gibi kavramlar, yaşanan göç süreçlerine bağlı adlandırmalar olarak karşımıza çıkar. Bu temel kavramların ışığında ağız araştırmaları ile göç olgusunun ilişkisi ortaya konacaktır. Oğuzların Anadolu'ya gelişi ve yurt tutması tarihimizin ve kültürümüzün temel meselesi ve gerçekliğidir. Dil tarihimiz tabii olarak bu gelişime paralel bir oluşum sürecinden geçmiştir. Pek çok ağız araştırmasında; araştırılan ağzın tarihî ve sosyolojik süreçlerinin incelenmesinde göç olgusu ile karşılaşılmıştır.

Bu çalışmada ise "Türkiye Türkçesi ağızları incelenirken göç olgusu neden bu denli önemlidir?" sorusu, ağızların oluşum, gelişim süreçleri ve bugünkü durumları ile ilgili çalışmalar dikkate alınarak cevaplanmaya

[1]Dr. Öğr. Üyesi, Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, zeynepsimsekumac@balikesir.edu.tr

dialects of Turkey Turkish?" was tried to be answered by taking into consideration the studies about the formation, development processes and current situations of the dialects.
The phenomenon of immigration plays an important role in laying the foundation of today's Turkish dialects and finding its present form with population movements. The migration and dialect relationship did not end in this way. The occurrence of immigrant dialects and the dialect ıslands, which are formed by Turkish elements that preserve their dialects, again show that dialect studies cannot be evaluated without the phenomenon of migration.Today, another factor that should be taken into account in determining the direction of dialect studies is the migration from the village to the cities and from the cities to the big cities.These migrations are also sociological events that determine the fate of dialects.All these show us that the phenomenon of migration is a determinant that has to be taken into account in all historical and actual studies on dialect studies.

Keywords: Turkey Turkısh Dialects, Migration, Oghuzes, Immigrant Dialects, Dialect Island

çalışılmıştır. Göç olgusu, bugünkü Türkiye Türkçesi ağızlarının temelinin atılmasında ve nüfus hareketleri ile bugünkü şeklini bulmasında önemli rol oynar. Göç olgusunun ağız ile ilgisi ise bu şekilde son bulmamıştır. Göçmen ağızlarının meydana gelişi ve ağız özelliklerini koruyan Türk unsurların oluşturduğu ağız adacıkları yine ağız çalışmalarının göç olgusundan uzak değerlendirilemeyeceğini gösterir. Günümüzde ağız çalışmalarının yönünü belirlemede dikkate alınması gereken bir faktör de köyden şehirlere ve şehirlerden büyük şehirlere yönelik göçlerdir. Bu göçler aynı zamanda ağızların da kaderini belirleyen sosyolojik olaylardır. Bütün bunlar bize ağız çalışmalarına yönelik gerek tarihî gerek güncel bütün çalışmalarda göç olgusunun dikkate alınmak zorunda olan bir belirleyici olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Türkçesi Ağızları, Göç, Oğuzlar, Göçmen Ağızları, Ağız Adacıkları

Giriş

Dünya tarihini şekillendiren önemli bir sosyolojik olgu olan göç, her zaman dil tarihi açısından önemli sonuçlar doğurmuştur. Tarih boyunca göçler; dillerin bir yerden bir yere taşınmasına veya insanların yeni coğrafyalarda yeni dillerle tanışmasına, bazı dillerin yok olmasına, bazı dillerin geniş konuşur kitleleri bulmasına yol açmıştır.

Özellikle, küreselleşen dünyada dil ve göç ilişkisi sosyal dilbilim çalışmaların en önemli konularından biri olmuştur. Günümüzün mevcut dil yapısına ve dillerin geleceğine ışık tutacak bu gibi çaışmaları sıralamak bu bildirinin sınırlarını aşacaktır. Bu tür çalışmalardan üç örneğe yer vererek göç ve dil ilişkisinin günümüzde modern dilbilime ne şekilde konu olduğunu gösterebiliriz.

Anderson'un, dili göç sonucunda bölgesel ve etnik kimliklerin kesiştiği bir alan olarak incelediği "Migration, Accommodation and Language Chance" adlı çalışması Afrikalı Amerikalı ve Beyaz Güneylilerin Midwest'e göçü sonucu oluşan sosyal yapının ve farklı diyalektlerin birbiriyle ilişkisinin incelendiği fonetik ölçütlerden yararlanılan bir çalışmadır (2018).

Kerswill, "Migration and Language" adlı çalışmasının başında; Thomason, Kaufman, Trudgill gibi isimlerin göçü dil değişikliklerindeki itici güç olarak vurguladığını belirtir ve kendisinin etnolinguistik görüşlerini tekrarlar (2006; 2271-2272). Bir dilin karşılıklı anlaşabilen diyalekt konuşurları arasında, göçle birlikte yeni diyalektlerin ortaya çıktığına değinir (2006; 2278). Göçün, diyalekt ve dil temaslarına neden olan karmaşık fakat şeffaf bir süreç olduğu sonucuna vardığı çalışmada, göç olgusu ile ilgili toplumsal dilbilim açısından genellemeler yapmanın mümkün olduğunu ifade eder (2006; 2281).

Stevenson'un " Language and Migration in a Multilingual Metropolis" adlı çalışması ise en çok göç alan metropollerden biri olan Berlin'deki çok dillilik üzerine yapılmış bir çalışmadır (2017).

Türk dili özelinde düşünecek olursak; modern Türk şivelerine giden yolda, şivelerin yazı dillerine ve sonrasında verimli edebiyat dillerine dönüşmesi süreçleri büyük yer değiştirme hareketlerinin sonucunda olmuştur.

Türk dili araştırmalarının önemli bir alanı olan ağız araştırmaları için de göç olgusunun dikkate alınması zorunludur.

Bilimsel ölçütlere uygun bir ağız çalışmasında; ilgili coğrafyanın tarihi ve söz konusu coğrafyada bulunan veya bir etnik kimlikle tanımlanıp incelemeye konu edilen ağız konuşurlarının tarihî, sosyal durumları, ekonomik faaliyetleri, eğitim durumları, kalkınmışlık düzeyleri gibi pek çok konu göz önüne alınır. Bu değerlendirme esnasında en can alıcı nokta ağız konuşuru kitlenin tarihi olmaktadır. İnsan merkezli bu tarih araştırmalarının pek çoğunda göç olgusu ile karşılaşılmaktadır. Ağız çalışması yapan pek çok araştırmacı için, yaptığı tarihî incelemeler ve sahadan topladığı veriler neticesinde, ağız ve göç ilişkisi ile karşılaşmak olağandır.

Göç olgusu pek çok ağız incelemesinin tarihî zemininin oluşturulmasında değinilmek zorunda olan bir belit durumundadır. Dolayısıyla pek çok ağız incelemesinde göç olgusundan bahsedilmiştir.

2008 yılında Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı'nda sunulan Nevzat Özkan'ın "Anadolu'daki Nüfus Hareketlerinin Ağızların Oluşmasına ve İncelenmesine Etkileri" adlı bildirisi, Anadolu'da yaşanmış olan göç ve iskân hareketlerinin hem mevcut ağızların oluşmasında ne şekilde rol oynadığını hem de ağızların incelenmesinde göç olgusunun dikkate alınmasının ne denli gerekli olduğunu ortaya koyan önemli bir çalışmadır (2009; 541-558).

Hülya Aslan Erol'un "Göç Bağlamında Suriye Türkmen Türkçesi ve Türk Dili Tarihindeki Yeri" adlı bildirisi de ağızlar ve göç ilişkisini, bir bölge ağzına ait güncel durum üzerinden inceleyen bir çalışmadır (2018; 33-40).

Yukarıda belirttiğimiz gibi pek çok yöre ağzının oluşup şekillenmesinde göç olgusu ile karşılaşılır ve araştırmacıların bu konuya değindikleri görülür. Bu çalışmaların tamamına burada değinme imkânı yoktur. Ancak özellikle göçmen ağızları veya ağız adacıkları kavramlarını esas alarak yapılmış çalışmalardan bazılarının adını zikretmekle yetinilecektir.

Çalışmamız bugüne değin göç olgusunun bir unsur olarak ele alındığı çalışmalardan yapılan derleme dayalı bir çalışmadır. Bu çalışmalar incelenirken şu soru sorulmuş ve cevabı aranmaya çalışılmıştır: Türkiye Türkçesi Ağızları incelenirken göç olgusu neden bu denli önemlidir?

Bugünkü Türkiye Türkçesi ağızlarının konuşuru olan Oğuzların Anadolu'ya gelişlerinden başlayarak bu ağızların bugünkü durumunun değerlendirilmesinde, göç olgusu etrafında süreçler tespit edilmeye çalışılacak ve göç olgusunun ürettiği terminoloji ve çalışma alanına dikkat çekilecektir.

Oğuzların Anadolu'ya gelişi ve yurt tutması tarihimizin ve kültürümüzün temel meselesi ve gerçekliğidir. Dil tarihimizde tabii olarak bu gelişime paralel bir oluşum sürecinden geçmiştir.

Türkiye Türkçesi yazı dili göç ederek yeni bir yurt tutan Oğuzların yeni yurtlarında kendi şivelerini yazı dili yaptıkları Eski Oğuz Türkçesine dayanır. Sahip olduğumuz yazı dili ve onun ağızları her şeyden önce göç gibi bir sosyolojik olgunun sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu tarihî ve bilimsel gerçeği kabul ettikten sonra ağızlar özelinde göç olgusunun ağızların şekillenmesinde ve incelenmesi nasıl yer aldığı üzerinde durulacaktır.

Amaç

Bildirinin temel sorusu olan "Türkiye Türkçesi Ağızları incelenirken göç olgusu neden bu denli önemlidir?" sorusunun cevabı göç olgusunun hareket noktası olduğu bir bakış açısıyla cevaplanmaya çalışılacaktır.Anadolu Ağızlarının oluşum, gelişim ve incelenme süreçlerinde göz ardı edilmesi mümkün olmayan göç olgusunu temel hareket noktasına koyarak bu süreçlere bütüncül şekilde bakılabilmesi amaçlanmaktadır.

Yöntem

Bu çalışmada, göç olgusunun ağızlarla bu denli iç içe geçmiş olmasına sebep olan tarihî süreçler kısaca sıralanacak ve ağız çalışmalarının bazı kavramlarını belirlemede etkili oluşu değerlendirilecektir. Anadolu ağızlarının oluşması, ardından yerli ağızların şekillenmesi daha sonra göçmen ağızlarının veya ağız adacıklarının oluşması, ağızların standart konuşma dili içinde yer bulması birbirini izleyen kronolojik süreçlerdir. Bu süreçleri oluşturan tarihi olaylar kısaca sıralanmış ve ilgili süreci nasıl etkilediği gösterilmeye çalışılmıştır.Çalışmamız daha önce ağızlar ile ilgili yapılmış teorik veya inceleme niteliği taşıyan çalışmalardan derlem yapılması şeklinde oluşturulmuştur.

Bulgular

Anadolu Ağızlarının Oluşmasında Göç Olgusu

Anadolu XI. –XIV. yüzyıllar arasında büyük Oğuz kitlelerinin göçleri sonucu Türkleşmiştir. Bu esnada Oğuz olmayan Türk boylarının da Anadolu'ya gelmiş olduğu bilinse de nüfusça Oğuz kitleleri içinde eridikleri söylenebilir. Yine de Anadolu ağızlarındaki özellikler veya yer adları incelemeleri özellikle Kıpçak unsurların varlığına işaret etmektedir (Korkmaz, 1971: 21).

İlk olarak Kaşgarlı Mahmut Divanü Lügati't-Türk'te oğuzlardan 22 boy olarak bahseder ve bu 22 boyun damgalarını verir. Reşideddin Oğuznamesi'nde ve Yazıcıoğlu'nun Tevarih-i Âl-i Selçuk adlı eserinde ise 24 Oğuz boyunun adları ve damgaları verilir (Sümer, 1992: 169-171).

Tahrir defterlerinde Oğuz boylarına ait kayıtlardan 24 Oğuz boyundan 23'ünün Anadolu'ya gelmiş olduğu anlaşılmaktadır (Sümer, 1992: 173).

Anadolu'ya gelen bu kitlelerin kimisi alışık oldukları yerleşik hayata geçerken kimisi göçebe yaşantısını devam ettirmiştir. Ayrıca bu boyların daha Orta Asya'da iken oluşmuş farklı ağız özellikleri, bu yeni göç ettikleri coğrafyaya da taşınmış, bu da tek ve standart bir Oğuzcanın değil de bazı ses ve şekil ayrılıklarına dayalı farklı ağız özelliklerinin Anadolu coğrafyasına taşınmasına neden olmuştur (Korkmaz, 1971: 23).

Anadolu ağızlarındaki temel farklılığın sebebi, Oğuz boylarının birbirinden ayrı teşekküllerden oluşması ve bu teşekküllerin çeşitli ses ve şekil ayrılıkları taşıyan farklı ağızlara sahip olmasıdır. Bu durum Korkmaz tarafından "Anadolu Ağızlarının Etnik Yapı ile İlişkisi Sorunu" başlıklı makale ile gündeme getirilmiş, yakın coğrafyalarda karşılaşılan farklı ağız özelliklerinin bu yolla açıklanabileceği ortaya konmuştur (1971).

Oğuzların Anadolu'ya göç edişi, bu şive içinde yer alan boy ağızlarının da Anadolu'ya taşınması anlamına gelmiştir. Bu boyların bazısı yerleşik hayata geçip göç serüvenini sonlandırırken büyük bir bölümü göçebe yaşantısına devam etmiş ve ağız özelliklerini göç ettikleri yeni coğrafyalara da taşımışlardır.

Anadolu Ağızlarının Şekillenmesinde Göç Olgusu

Özkan çalışmasında; Anadolu'yu yurt tutan Oğuzlardan göçebe yaşam tarzını devam ettirenlerin, Osmanlı Devlet otoritesiyle ters düşmelerinin tarihî alt yapısını ortaya koyar. Moğol istilasından sonra Oğuz Beylerinin Selçuklu Devleti'ne isyan etmesi, Ankara Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan Fetret devrinde bazı Anadolu Beyliklerinin tekrar canlanması, II. Murat devrinde Candaroğulları'ndan gelen vezirlerin ciddi bir siyasi güce sahip olmaları, özellikle imparatorluk hâline getirdiği devletin bekası konusunda kaygılanan Fatih Sultan Mehmet'i ve sonrasında pek çok padişahı, Oğuz boylarının mevcut teşkilat yapılarına göç ve iskân hareketleriyle müdahale etme konusunda harekete geçirmiştir. (2009: 545)

Bunun sonucunda XV. yüzyıldan sonra Oğuz boy yapılarındaki değişime paralel olarak boy isimlerinin terk edildiği onun yerine "yerli reaya", "Yörük", "Türkmen" gibi adlandırmaların yapıldığı ve boyların daha küçük yapıları olan cemaatlerin ortaya çıktığı ve bu cemaatlerin de başındaki beyin ismine, yaygın zanaatlarına veya sosyal durumlarına göre adlandırıldıkları görülür (Korkmaz, 1971, 23).

Osmanlı toplumunda yerleşik hayata geçmemiş toplumlar için konar-göçer tabirini kullanmanın daha doğru olduğunu belirten Orhonlu, bu kitlelerin sürekli yer değiştiren göçebe bir kitle olmadığını, yazın yaylakta hayvan otlatan, kışın kışlakta basit ziraatle uğraşan kitleler olduğunu ifade eder. Oğuz boy yapısının bozulması tercihine rağmen Osmanlı gibi merkeziyetçi idare tarzını benimsemiş bir devlet, bir dönem bu konar-göçer hayata müsaade etmiştir. Hatta bu durum konar-göçer kitlelerin Rumeli'nin Türkleşmesi için yapılan kitlesel göçlerde kullanılabilmesine olanak sağlamıştır (Orhonlu, 1987: 12-15).

XIV. ve XV. yüzyıllarda Oğuz boy yapısının değişikliğe uğratılmasını ve Rumeli'de Türk varlığının sağlanmasını amaçlayan iç göçler görülmektedir. Bu göçlerde, konar-göçerlik kolaylaştırıcı bir unsur olarak karşımıza çıkar.

XVII. yüzyıla gelindiğinde bazı konar-göçer kitlelerin kendiliğinde yerleşik hayata geçtiği görülür. Konar-göçer hayattaki ekonomik faaliyetlerin sınırlılığı ve yerleşik hayatın kendilerine cazip gelmesi bu değişimin temel nedenidir (Orhonlu, 1987: 35).

Bunun yanında 1691-1699 yılları arasında uygulanan iskân siyaseti konar-göçer hayatı tamamen bitirmeyi hedefler. Bu iskân politikasının planlanmasında; konar-göçer ahalinin yer değiştirmeleri esnasında yerli halka zarar vermesi, harap ve boş arazilerin imar ederek buraları ziraate açmak ve ekonomiye kazandırmak, kervan yollarının, ticaret yollarının üzerinde yerleşim sağlayarak buraların bu aşiretler tarafından korunmasını sağlamak gibi sebepler sayılabilir (Orhonlu, 1987: 39-48)

Oğuz boy yapısının bu değişimi yaşamasında göçün ne denli etkili olduğu anlaşılmaktadır. Büyük boy yapılarının dağıtılması, birbirlerinden uzak olabilecek coğrafyalara sevki, bazı konar-göçer kitlelerin Rumeli'ye taşınması, Anadolu'nun bugünkü nüfus yapısının oluşmasında dolayısıyla Anadolu ağızlarının şekillenmesinde temel araç olmuştur.

Göçmen Ağızları ve Ağız Adacıklarının Oluşması

Bu kavramların ortaya çıkışı yaşanan tarihî süreçlerin sonunda gerçekleşmiştir. Yaşanan tarihî olayların en büyük sonucu göç ve ona bağlı sosyolojik değişimler olmuştur. Kişilerin hayatını köklü biçimde değiştiren bu olaylar mevcut ağız yapısını da etkilemiştir. Sonuç olarak yeni coğrafyalarda ortaya çıkan bu ağızların adlandırılması noktasında göçmen ağızları ve ağız adacıkları gibi iki yeni terim ortaya çıkmıştır.

XIV-XV. yüzyıllarda yeni fethedilen Rumeli'deki topraklara doğru yapılan göçler bugün Rumeli veya Balkan Türk Ağızları şeklinde ifade edilen ağızların oluşmasına neden olmuştur. Balkan Türk Ağızları, değişik etnik yapılara ait olma, farklı tarihî, sosyal, kültürel şartlar yaşama, Slav dilleriyle değişik düzeylerde etkileşime girme gibi nedenlerden dolayı farklı dallanmalar gösterirler (Günşen, 2012: 113).XIV. yüzyıldan itibaren Anadolu'dan fethedilen coğrafyalara yönelik olarak gerçekleşen göçler, XVIII. yüzyıldan itibaren tersi istikamette gerçekleşmiştir. Osmanlının tersine göçle ve muhaceret meselesiyle ilk tanışması daha XVII. yüzyılın sonlarında, başarısızlıkla sonuçlanan 1683 Viyana Kuşatması sonrasında, 1683-1699 yılları arasında Osmanlı-Avusturya Savaşında serhat boylarındaki Müslümanların geri çekilmesiyle başlar (Ağanoğlu, 2001: 31).

Anadolu'ya göç eden ilk Türk kitlesi Kırım Tatarlarıdır. 1771'de Çarlık Rusyası'nın Kırım'a girmesi, 1774'te Küçük Kaynarca Antlaşması'nın imzalanması ve 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'yla devam eden süreçte Kırım Tatarları Anadolu'ya göç etmek zorunda kalmıştır. Kırım'dan 1792-1793, 1877-1878 yılları arasında gerçekleşen kitlesel göçlerle gelen Kırım Tatarları; Bulgaristan'da Dobruca, Anadolu'da İzmir, İzmit, Bandırma, İnegöl ve Eskişehir'e yerleştirilmiştir (Özkan, 2009, 547).

Osmanlının Rumeli'deki en büyük yenilgilerinden birisi 1877-1878 yıllarında yaşanan Osmanlı-Rus Harbidir. Kaynaklar 1.253.500 kişinin Osmanlının kaybettiği topraklardan Anadolu'ya göç ettiğini belirtir (Ağanoğlu, 2001: 33).Osmanlının büyük toprak kayıplarıyla sonuçlanan I. ve II. Balkan Muharebeleri de Müslüman Osmanlı tebaasının Anadolu'ya göçüyle sonuçlanır (Ağanoğlu, 2001: 44).

Kaybedilen bu topraklardan göç eden; Türk, Arnavut, Boşnak, Pomak unsurlar devletin çeşitli dinamikleri gözettiği iskân siyaseti ile yerleştirilmişlerdir (Ağanoğlu, 2001: 108). Hem Kırım Tatarları hem Balkan göçmenleri yerleştikleri yörelerin göçmen ağızlarını veya başka bir deyişle, yerli ağızlarla karışmamış ağız adacıklarını oluştururlar. Cumhuriyet döneminde Bulgaristan'dan göçler, 1923-1951 yılları arasında, 1968-1978 yılları arasında, 1985-1991 yılları arasında kitleler hâlinde gerçekleşmiş (Ağanoğlu, 2001: 310).

Özellikle Bursa ve Eskişehir illeri yukarıda bahsettiğimiz göçler sonucu gelen nüfusun yoğun olarak yerleştirildiği yörelerdir. Dolayısıyla buralarda göçmen ağızlarına veya ağız adacıklarına sıklıkla rastlanır. (Özkan, 2009: 551). Özkan, 1885 de oluşmuş Afyonkarahisar Kızılcaören Yenibelkavak köyü (Muhacirbelkavak) Nogay köyü, Kırım Tatarlarının, Kayseri'de ikamet eden Yarkent Uygurları ağızlarından ağız adacıkları olarak bahseder (2009: 551-552).Bu göçlerle en çok nüfusun iskân edildiği illerden olan Eskişehir ağızlarının dil atlasını hazırlama çalışmaları esnasında yerli ve göçmen ağızların durumuna değinen Boz ve Günay Aktaş, Eskişehir Ağızlarını "Yerli Ağızlar" ve "Göçmen Ağızları" şeklinde ayırdıktan sonra, Göçmen Ağızlarını; Kırım Tatar Ağzı, Nogay Tatar Ağzı, Kazan Tatar Ağzı, Karaçay-Malkar Ağzı, Rumeli-Muhacir Ağızları şeklinde ayırmışlardır (Boz, Günay Aktaş, 2013: 65).

Ağız adacıkları ve göçmen ağızları kavramları yerli ağızlar dışında kalan, o yöreye geliş süreçleri açık olarak takip edilebilen, yerli ağızlarla karışmayan, değişme yönü standart dilin etkisine bağlı olan ağızları ifade etmek için kullanılan kavramlardır. Burada örnek olabilmesi adına ağız adacığı veya göçmen ağızları üzerine yapılmış bazı çalışmaların adını zikretmek istiyoruz. Bunlara ek olarak, Suriye'de bulunan Bayır Bucak Türkmenlerinin Anadolu'ya zorunlu göçünü de hatırlamak gerekir. 1921'de Fransızların Suriye'yi işgalinden sonra 1936, 1946, 1952, 1960, 1963 ve 1970 yıllarında peyderpey göçler görülmüştür (Özkan, 2009: 548).

Faruk Yıldırım'ın Bayır-Bucak Türkmen Ağzı adlı çalışması Türkiye'ye göç etmiş Türkmenlerden derleme yapılarak hazırlanmıştır.

Senem Akyol'un "Manisa Balkan Göçmenlerinin Ağız Özellikleri" adlı doktora tezi, Özlem İlaslan'ın "Adana İli Yüreğir ve Yöresi Göçmen Ağzı" adlı yüksek lisans tezi, Ayşe Günay'ın "Türkiye'de Bir Ağız Adacığı: Karaçay-Malkar Türkçesi Ağzı" adlı yüksek lisans tezi, Mehmet Oğuz Örnek'in Muş Bulanık Çevresi Karapapak Ağzı" adlı yüksek lisans tezi, Şule Ateş'in "Bandırma İlçesine Bağlı Orhaniye Köyünde Yaşayan Kırım Tatarlarının Ağzı" adlı yüksek lisans tezi ve Ayşe Nur Kırgız'ın "Van Ulupamir Kırgız Ağzı" adlı yüksek lisans tezi göçmen ağızları / ağız adacıkları üzerine yapılmış çalışmalardır.

Ağız-Standart Dil İlişkisinin İncelenmesinde Göç Olgusu

Ülkemizde köyden kente, hatta şehirlerden sanayileşmiş şehirlere doğru gerçekleşen göç hareket**i;** ağızların yaşadığı coğrafyadan kopmasına, büyük şehirlerde standart dilin etkisiyle yeni konuşma varyantlarının ortaya çıkmasına neden olur. Ekonomik sebeplere bağlı iç göç hareketleri 1950'lerden beri görülmesine rağmen bu göçlerin ağızlar üzerindeki etkisi üzerinde yeterince durulmamıştır. Aydın'ın çalışması sınırlı örnekler üzerinde de olsa iç göçlerin ağızlara etkisi konusunu gündeme getiren bir çalışmadır (2011: 1965-1974). Özellikle göçmen ağızlarının / ağız adacıklarının yerli ağızlarla etkileşimi veya bu ağızların ölçünlü dilin etkisiyle yok olmaya yüz tutması son dönemlerde pek çok araştırmacının dikkatini çekmiştir. 7-8 Kasım 2019'da Adana'da gerçekleştirilen V. Uluslararası

Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı'nda sunulan bildirilerden bazılarında bu konular işlenmiştir. Burada bu araştırmacıları ve bildirilerinin isimlerini zikretmek yerinde olacaktır.

Ali Akar ve Ayşe Günay'ın "Türkiye'de Karaçay-Malkar Türkçesi Dil Etkilenimi", Ercan Alkaya ve Murat Doğan'ın Elazığ İli Göçmen Ağzının Şekil Bilgisi Bakımından Yerlileşmesi", Erdoğan Boz ve Songül İlbaş'ın "Eskişehir İli Yerli Ağızlarının Balkan Muhacir Ağızları Üzerindeki Ses Bilgisel ve Biçim Bilgisel Etkileri", Talat Dinar'ın "Göçmen ve Yörük Ağızlarının Ölçünlü Dile Yaklaşma Eğilimleri Üzerine İstatistikî Bir Deneme", Fatih Doğru ve Ferdi Bozkurt'un "Balkan Muhacir Ağızlarının Eskişehir İli Manav Ağızlarına Etkileri", Turgut Tok'un "Ahıska Ağzına Yerli Ağızların Etkileri (Denizli-Honaz Örneği) adlı bildiriler ağızların yaşamakta olduğu değişimlerin yani dinamik süreçlerin gözlemlemlenmesine dayanan çalışmalardır.

Göç edilen bölge ağızlarının göç edenlerin ağzından, göç edenlerin de yeni geldikleri yörenin ağzından etkilenmesiyle bir "ağız tabakalaşması" oluşması da söz konusu olabilmektedir (Özkan, 554)Göç ağızların doğal yaşam alanını tehdit eden bir unsur olarak karşımıza çıkar. Aileler konuştukları varyantla kültürel miraslarını aktarma imkânı bulamazlar, bu zincirin kırılması ağızların zamanla yok olması anlamına gelir. Öte yandan göçle yeni yerleşilen çevrede özellikle standart dilin etkisinde yeni varyantlar ortaya çıkmaktadır (Demir, 2013, 36).Demir'in ağız terimine bilimsel, güncel ve kapsayıcı bir tanım önerisi getirdiği çalışmasında dilde birden fazla konuşma biçimi yani "lekt" olduğundan bahsettiği bölüm konumuz adına dikkat çekicidir. Bu konuşma biçimleri coğrafyaya bağlı incelendiğinde ağız yani diyalekt adını alır, sosyal gruplara ait konuşma biçimleri söz konusu olduğunda "sosyolekt" şeklinde adlandırılır (Demir, 2002, 110)

Göçle birlikte yaşanılan yeni yerleşim yerlerinde edinilen sosyal statüler ağızların gidiş yönünde belirleyici olacaktır. Eğitim düzeyinin yükselmesi standart dilin ağızlara çok büyük oranda baskın gelmesi sonucunu doğururken, daha düşük eğitim düzeyinde yerel ağızlardan veya etkileşime girilen başka göçmen ağızlardan etkilenme fazla olacaktır. Bu yüzden standart dilin baskın olduğu veya ağızların değişik oranlarda baskın olduğu sosyolektlerin görülmesi beklenilmektedir. Bu konuyla ilgili çalışmaların sınırlı olması bu konudaki değerlendirmeyi kendi gözlem ve çıkarımlarımıza dayandırmamıza neden olmuştur. Mevcut konuşma dilinin incelenmesine yönelik yapılacak çalışmaların bu yönde veri sağlamada faydalı olacağı düşünülmektedir.

Sonuç

Anadolu ağızlarının oluşumu, temelde kimi göçebe kimi yerleşik hayat yaşayan Oğuz boylarının ve –nüfusça Oğuzlar kadar yoğun olmasa da- Oğuz olmayan unsurların Anadolu'ya gelip, birbirlerinden farklı ağız özelliklerini de Anadolu'ya taşıdıkları gerçeğine dayanır. Anadolu'ya yerleşen veya yaşantısını Anadolu'da sürdüren bu boyların hayatında göç olgusu, hiçbir zaman eksik olmamıştır. Kimi zaman göç etmiş, kimi zaman da göç edip gelmiş muhacirlerle tanışmışlardır. Bütün bu süreçler yaşanırken konuşma dilinde yani ağızlarda çok çeşitli değişimlerler yaşanmıştır. İşte bu değişimlerin temelinde göç olgusu yatmaktadır. Sadece göçmen ağızları söz konusu olduğunda değil Türkiye Türkçesi ağızlarının yerli ağızlarının da şekillenmesi göç ve buna bağlı hadiselerin sonucudur.Bu temel gerçekliği kabul ederek ağızların oluşumunda ve bugünkü görünümünü almasındaki diğer göç hadiselerini de değerlendirmeye çalıştık. Ağız çalışmalarında önemli terimler hâline gelmiş olan göçmen

ağızları ve ağız adacıkları kavramları, göç olgusunun ağız çalışmaları içinde incelenmesi sonucu ortaya çıkmış kavramlardır. Konuşma dilinde ağız izlerinin araştırılması güncel araştırma konularını oluşturur. Bunlar göçün sebepleri ve sonuçlarıyla birlikte araştırılması gereken dilbilimsel araştırma alanlarıdır.Ağız çalışmalarında tarihi ve sosyolojik verilerin dikkate alınması büyük önem taşır. Günümüzde ağız çalışmalarının pek çoğunda bu hassasiyet gösterilmektedir.

Kaynakça

Ağanoğlu, H. Y. (2001). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makus Talihi Göç. İstanbul: Kum Saati Yayınları.

Akar A. ve Günay A. (2021). Türkiye'de Karaçay-Malkar Türkçesi Dil Etkilenimi. V. Uluslararası Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı Bildirileri (7-38 Kasım 20019 Adana), 51-70. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Akyol, S. (2020). Manisa Balkan Göçmenlerinin Ağız Özellikleri. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.

Alkaya, E. ve Doğan M. (2021). Elazığ İli Göçmen Ağzının Şekil Bilgisi Bakımından Yerlileşmesi. V. Uluslararası Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı Bildirileri (7-38 Kasım 20019 Adana), 101-127. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Anderson, B. L. (2008). Migration, Accommodation and Language Chance-Language at the Intersection of Regional and Ethnic Identity. Palgrave Macmillan UK. https://tr1lib.org/book/2684367/0c4346.

Arslan Erol, H. (2018). Göç Bağlamında Suriye Türkmen Türkçesi ve Türk Dili Tarihindeki Yeri. Mediterranean Journal of Humanities, 8(2), 33-40.

Ateş, Ş. (2014). Bandırma İlçesine Bağlı Orhaniye Köyünde Yaşayan Kırım Tatarlarının Ağzı. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Aydın, M. (2011). Birkaç Örnek Çerçevesinde İç Göçlerin Ağızlara Etkisi. Turkısh Studies, 6(1), 1965-1974.

Ayşe Nur Kırgız, A. N. (2009). Van Ulupamir Kırgız Ağzı Üzerine Derleme Çalışması (İnceleme-Metin-Sözlük). (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Boz, E. ve Günay Aktaş, S. (2013). Eskişehir İli Dil Atlası Çalışmaları (Yerli ve Göçmen Ağızları). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 14, 59-72.

Boz, E. ve İlbaş S. (2021). Eskişehir İli Yerli Ağızlarının Balkan Muhacir Ağızları Üzerindeki Ses Bilgisel ve Biçim Bilgisel Etkileri. V. Uluslararası Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı Bildirileri (7-38 Kasım 20019 Adana), 281-293. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Demir, N. (2002), Ağız Terimi Üzerine. Türkbilig, 4, 105-116.

Demir, N. (2013). Ankara Örneğinde Ağızların Belgelenmesi. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Dinar, T. (2021). Göçmen ve Yörük Ağızlarının Ölçünlü Dile Yaklaşma Eğilimleri Üzerine İstatistikî Bir Deneme. V. Uluslararası Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı Bildirileri (7-38 Kasım 20019 Adana), 295-305. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Doğru, F. ve Bozkurt, F. (2021). Balkan Muhacir Ağızlarının Eskişehir İli Manav Ağızlarına Etkileri. V. Uluslararası Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı Bildirileri (7-38 Kasım 20019 Adana), 373-382. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Günay, A. (2016). Türkiye'de Bir Ağız Adacığı: Karaçay-Malkar Türkçesi Ağzı (Gramer-Metinler-Sözlük). (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.

Günşen, A. (2012). Balkan Türk Ağızlarının Tasnifi Üzerine Bir Değerlendirme. Turkısh Studies, 7(4), 111-129.

İlaslan, Ö. (2005). Adana İli Yüreğir ve Yöresi Göçmen Ağzı (İnceleme-Metinler-Sözlük). (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Kerswill, P. (2006). Migration and Language. Sociolinguistics/Soziolinguistik An International Handbook of the Science and Language and Society 2nd, 3, 2271-2285.

Korkmaz, Z. (1971). Anadolu Ağızlarının Etnik Yapı ile İlişkisi Sorunu. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, 21-23.

Orhonlu, C. (1987). Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı. İstanbul: Eren Yayıncılık ve Kitapçılık Ltd. Şti.

Örnek, M. O. (2011). Muş Bulanık Çevresi Karapapak Ağzı. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

Özkan, N. (2009). Anadolu'daki Nüfus Hareketlerinin Ağızların Oluşmasına ve İncelenmesine Etkileri. Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı (25-30 Mart 2008 Şanlıurfa), 541-558. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Stevenson, P. (2017), Language and Migration in a Multilingual Metropolis Berlin Lives. Palgrave Macmillan. https://tr1lib.org/book/2919145/e34f4e.

Sümer, F. (1992). Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatları-Destanları. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

Tok, T. (2021). Ahıska Ağzına Yerli Ağızların Etkileri (Denizli-Honaz Örneği). V. Uluslararası Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı Bildirileri (7-38 Kasım 20019 Adana), 677-686. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Yıldırım, F. (2018). Suriye Bayır-Bucak Türkmen Ağzı (Giriş-İnceleme-Metinler-Dizin). Adana: Karahan Kitabevi.

International
Congress of Migration researches
Uluslararası G□□Araştırmaları Kongresi
ISBN: 978-605-06728-9-3

Ortadoğu'dan Türkiye'ye Sığınan Ailelerin Eğitim Çağındaki Çocukları ile Yerli Öğrencilerin Sosyal Uyumlarında Psikoeğitim Uygulamaları

Psychoeducation Practices in Social Cohesion of Children of Educational Age And Native Students of Families Who Refuge From The Middle East to Turkey

Cesur Özdemir [1]
Nuray Zan [2]

Abstract

People have been displaced individually or as a group since their existence in the world. Political fights have caused them to move to places where they feel safer due to social conflicts or the difficulties of geography. In this study, it was aimed to evaluate the support provided to the education of immigrant children in terms of psychoeducation practices. Although the legal dimension of the terms of immigration differs (refugee, asylum seeker, immigrant), the main subject that is tried to be examined is to indicate the importance of the school effect in the adaptation of children (0-18 years old) who have to leave their country alone or with their companions for some reasons. The migration process is not easy for both the immigrant and the host community. Children are the most tired

Özet

İnsanların dünyada var olduğu tarihten itibaren bireysel veya topluluk halinde yer değiştirmeleri söz konusu olmuştur. Siyasi kavgalar, toplumsal çatışmalar veya coğrafyanın zorluklarından dolayı kendilerini daha güvenli hissettikleri yerlere hareket etmelerine sebep olmuştur. Bu çalışmanın amacı psikoeğitim faaliyetlerinin eğitim sürecinde yer alabilmesini sağlamaktır Göç terimlerinin hukuki boyutu farklılık barındırsa da (mülteci, sığınmacı, göçmen) incelenmeye çalışılan temel konu ülkesinden bazı sebeplerden dolayı tek başına veya refakatçisi ile ayrılmak zorunda olan çocukların (0-18 yaş) ev sahibi ülkenin toplumuna uyumlarında okul etkisinin önemini belirtmektir. Göç süreci hem göçmen için hem de ev sahibi toplum için kolay olmamaktadır. Bu süreçte en fazla yorulan,

[1] Yüksek Lisans Öğrenci, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı
[2] Doç.Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı

and affected group in this process. In their country of origin, they experience problems that are difficult to solve alone, such as language problems, adaptation problems, education problems, and loss of parents. To develop recommendations on the policies developed by different countries and Turkey for foreign students and what to do. It is thought that psychoeducational activities with both local and immigrant students will contribute to the integration of both groups. With the function of schools to establish the future of society, attitudes and behaviors such as discrimination, racism, xenophobia and marginalization are expected to be prevented.

Keywords: Immigrant Students, Psychoeducation, Immigrant Education, Integration, Social Cohesion

etkilenen kesim ise çocuklardır. Geldikleri ülkede dil sorunu, uyum sorunu, eğitim sorunu, ebeveyn kaybı gibi tek başlarına çözmeleri güç problemler yaşamaktadırlar. Farklı ülkelerin ve Türkiye'nin yabancı uyruklu öğrenciler için geliştirdiği politikalar ve ne yapılması gerektiği konusunda öneriler geliştirmektir. Hem yerli öğrencilerle hem de göçmen öğrencilerle gerçekleştirilecek psikoeğitim faaliyetlerinin iki grubun da bütünleşmesinde katkısı olacağı düşünülmektedir. Bu çalışmada okullarda uygulanabilecek farklı psikoeğitim faaliyetleri uygulamaları paylaşılacaktır. Bu uygulamalar sayesinde okulların toplumun geleceğini kurması işlevi ile ayrımcılık, ırkçılık, yabancı düşmanlığı, marjinalleşme gibi tutum ve davranışları önlenmesi beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Göçmen Öğrenciler, Psikoeğitim, Göçmen Eğitimi, Bütünleşme, Sosyal Uyum

Giriş

İnsan; biyolojik, sosyal, psikolojik bir canlı olarak sosyal bilimlerin inceleme alanının en önemli ögesi olup sosyal bir varlık olarak içerisinde bulunduğu toplumu etkilerken toplum yine bireyleri çeşitli siyasi, toplumsal, ekonomik, etnik sorunlarla etkilemektedir. En büyük toplumsal yaralar ise savaşlardan kaynaklanmaktadır. Bölgesel savaşların veya ülkede yaşanan iç savaşların etkisi ile insanlar maddi ve manevi miraslarını arkada bırakarak yeni bir hayat için umut yolunda harekete geçmektedirler. Tarihi ve kültürel yıkım olan savaşlar, insanların yaşadıkları mahalleden, şehirden hatta ülkelerinden ayrılmasına neden olmuştur. Göç olgusunu insanlık tarihi ile birlikte değerlendirmek mümkündür. 21. Yüzyılın başından itibaren göç ve sığınma yolu Türkiye'ye yoğunlaşmıştır. Türkiye'deki yaşam imkânları ve Türkiye'nin Avrupa ülkelerine geçişte bir köprü niteliğinde olması orta doğu ülkelerinin yoğunlaşmasında önemli hale gelmiştir. Türkiye'ye farklı dönemlerde gerçekleştirilen göçler, Türkiye'nin tercih edilmesinin nedenleri, göçmenlerin bu ülkede karşılaştıkları zorluklar ve yaşam mücadeleleri, bunların ev sahibi ülkeye olumlu ve olumsuz etkileri bir çok çalışmada ele elınmaktadır.

Bu çalışmanın temel amacı; Türkiye'ye yapılan sığınmaların okul çağında olan çocuklarda uyum sorunlarını ortadan kaldırabilmeye öneri olarak psikoeğitim faaliyetlerinin eğitim sürecinde yer

alabilmesini sağlamaktır. Türkiye'ye yapılan göçleri ve göçlerin Türkiye'de eğitim bağlamında inceleyen bu çalışma, genel olarak üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; göç-göçmen, sığınma-sığınmacı, iltica-mülteci gibi kavramların analizi ile birlikte çok boyutlu bir sorun olan göçle ilgili kavramlar açıklanmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde; Türkiye'nin göç politikası ve eğitim alanı bağlamında incelenecektir. Psikoeğitim faaliyetlerinin eğitimdeki yeri açıklanacaktır. Bu çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ilkokullarda Orta doğulu öğrencilerle birlikte eğitim gören ev sahibi öğrencilerle çalışılabilecek psikoeğitim örnek program tasarımının bir bölümü paylaşılacaktır.

Çalışmanın kaynak taraması süresince, göçlerle ilgili çeşitli kitap, makale, internet kaynağı, süreli yayınlar toplanmıştır. Ayrıca Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, UNICEF, BMMYK gibi sığınmacılar konusunda faaliyet gösteren kuruluşların belgelerinden yararlanılmıştır.

Göç-Göçmen, İltica-Mülteci, Siğinma Hakki- Sığınmacı

Dünyanın her yerinde savaş, çatışma, doğal afetler gibi nedenlerden krizler yaşandığı için insanlar ülkelerinden göç etmekte ve bu durum sığınmacı sorunlarını gündeme getirmektedir. Günümüze kadar devam eden bu krizler sonucunda milyonlarca insan çeşitli sebeplerle evlerini terk etmekte ve evlerinden uzakta hayatta kalma mücadelesi vermektedir. Son yıllarda Türkiye'ye yönelen göçmenlerin sayısının artmasıyla birlikte mülteci, sığınmacı, göçmen kavramları sıklıkla gündemimizde olup birbirinin yerine veya yanlış tanımlamalar içerisinde kullanılmaktadır (Çiçeksöğüt; 2017, Bartram, 2017). 2011 yılına gelindiğinde sığınmacı ve mülteci sorunu ülkemizin gündemi haline gelmiş, bulunduğu dönemde geçici olarak bakılan sorun ülkenin gerçek ve kalıcı çözüm bekleyen durumu olarak ilgi beklemektedir. Kaynak eserlerin çoğunda ise daha genel bir kavram olarak göçmen kavramı çerçevesinde bilgi verilmektedir. Ancak ülkemizde yaşayan, ülkemize sığınan bu topluluk göçmen olarak adlandırılması doğru olmayacaktır. Bu çalışmada sözü geçen göç kavramlarını incelediğimizde değişen siyasi ve ekonomik durum göç kavramının da tanımını etkilemektedir. Literatür incelendiğinde farklı "göç" tanımları ile karşılaşılmaktadır. Göç Terimleri Sözlüğünde (2013) göç; "Bir kişinin veya bir grup insanın uluslararası bir sınırı geçerek veya bir devlet içinde yer değiştirmesi" olarak tanımlanmıştır. Toros (2008) a göre ise göç; kişilerin yaşadıkları topraklardan, sosyal ve ekonomik imkânlardan uzaklaşması veya uzaklaştırılması ile yeni bir başlangıç yapmaktır. Adıgüzel (2020) ise insanların doğal etkilerle birlikte ekonomik, sosyal, siyasi gerekçelere dayanarak yer değiştirmelerini göç olarak tanımlamıştır. Yaşanılan konumun değiştirilmesi uluslararası sınırları geçmekle olabileceği gibi aynı ülke içerisinde de olabileceğini belirtmiştir. Göç basit bir yer değiştirme olmayıp karşılıklı etkileşim ile göçmeni ve göçün gerçekleştiği konumdaki insanlarda değişim yaşatır. Göçmen sadece biyolojik yapısını taşımaz. Geçmişten gelen manevi mirasını, davranışlarını, psikolojik yapısını da beraberinde götürür. Göçün yapıldığı yerin kültürel, sosyal yapısı da göz ardı edilemez. Sonuçta ise iki tarafın da etkisi karşılıklı olmaktadır (Dağaşan ve Aydın, 2017). Bu kavramları irdelediğimizde genel geçer bir göçmen tanımı ise maddi, sosyal gelişimleri için geleceklerini daha yüksek standartlara eriştirmek için başka ülkeye göç eden bireyleri tanımlamaktadır. Göçmenler kendi ülkelerinin korumasından yararlanmaya devam ederler ve zorunlu hallerde veya isteği halinde ülke dışına çıkmaktadırlar.

Günümüzde göç ile ilgili çoğu kaynakta rastladığımız gibi mülteci, sığınmacı kavramları birbirinin yerine kullanılmaktadır. Sığınmacı kavramı öz vatanlarındaki olumsuz şartlardan ötürü yaşadıkları baskılardan kaçarak başka ülkelere sığınan insan veya insan topluluğu için kullanılmaktadır

(İçduygu, 2001). Bireylerin doğdukları yerlerde hayatlarına devam ettikleri ancak istisnai olarak kendi vatanlarını terk ederken yerlerini değiştirmelerini iki boyutta incelemek mümkündür: Yer değiştirme işlemi zorunlu olarak yer değiştirme veya gönüllü olarak yer değiştirme şeklinde değerlendirilmektedir. Bu iki tanımı birbirinden ayıran temel husus ilticanın bir gücün dayattığı zorluk sonucunda meydana gelen bir göç olmasıdır. Mültecilik, ise isteğe bağlı olarak gerçekleştirilen yer değiştirme işlemidir. Çünkü sığınmacılar genelde bir şiddete maruz kaldıkları zaman bir münferit veya toplu göçün meydana geldiği durum olarak karşımıza çıkmaktadır(Türkoğlu,2011).

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) nezdinde yürütülen çalışmalar neticesinde mültecilerin hukuki durumu Cenevre Sözleşmesi ile düzenlenmiştir. Türkiye bu sözleşmeye taraf olmakla birlikte sözleşmeyi göçmenler konusunda coğrafi açıdan bir kısıtlama getirerek imzalamıştır. Birleşmiş Milletler bünyesinde imzalanmış olan, 28.07.1951 tarihli sığınmacılar durumuna ilişkin sözleşme ile baskıya maruz kalmanın ırk, din, siyasi düşünce nedeniyle haklı bir sebepten ötürü vatanlarını terk eden ve farklı bir ülkeden korunma isteyen kişilere mülteci 16.12.1996 yılında imzalanan ek protokolle sığınmacı statüsüne ilişkin yapılan sözleşmede şahısların yabancı bir devlete, konsolosluk binalarına, diplomasi temsilciliklerine, devlet uçaklarına ya da savaş gemilerine, kendi devleti tarafından şahsına yapılan baskılardan kaçarak sığınma ilticasında bulunan kişiler, mülteci olarak tanımlanmıştır (UNHCR,2011). Uluslararası hukukun çerçevesi içerisinde mülteci; vatandaşı olduğu ülkeden ayrılmış, ülkesine döndüğünde tehlikelerle karşılaşacağından korkarak vatandaşı olduğu ülkeye dönmek istemeyen bireyi tanımlamaktadır. Sığınmacı ise mülteci statüsü kazanamamış ancak bu statü için kararı bekleyen bireydir. Bu başvuruların kararını hükümet veya BMMYK vermektedir.

Sığınma Hakkı (iltica Hakkı), kimi ülkelerin önceden belirlenmiş koşullara uygun başvurularda bulunan kimselere verdiği hukuki ve politik bir haktır. Türkiye Cumhuriyetinin iskân kanununun 3/3 maddesince Türkiye'de yerleşmek maksadıyla olmayıp, bir zaruret nedeniyle muvakkat oturmak üzere, sığınan şahıslara, sığınmacı denir. Bu kavram 1951 Cenevre Sözleşmesine getirilen coğrafi sınırlama nedeniyle, mülteci konumunda olan fakat sözleşme kapsamı dışında kalan kişiler için de kullanılmaktadır. Avrupa ülkeleri dışındaki ülkelerden gelen ve 1994 iltica/sığınma yönetmeliğinin üçüncü maddesinin üçüncü paragrafında belirtildiği şekilde, 1951 Sözleşmesinin birinci maddesinde yer alan mülteci tanımındaki kriterlere uygun olduğu için İçişleri Bakanlığınca sığınmacı statüsü tanınan yabancı uyruklu bir kişi ya da belli bir uyruğu olmayan vatansız kişidir.

Türkiye'ye yönelen göç hareketleri Cumhuriyet'in kurulduğu ilk yıllardan itibaren başlamıştır. Günümüzden temel farkı; çevre ülkelerde yaşayan Türk etnik kimliğine ve toplumuna uyum sağlayabilecek kişiler olmasıdır (İçduygu vd. 2009). Son yıllarda ise uluslararası göçte, farklı etnik grupların sığınmacı, mülteci, kaçak gibi sıfatlarla sınırdan geçişlerini konu edinir. Deniz (2018) çalışmasında son yıllarda Türkiye'nin etkilendiği düzensiz göçe yer vermiştir. Türkiye'ye hedeflenen düzensiz göç dört ana unsura dayanır. İlk olarak; Türkiye'nin sınırdaş ülkelerindeki siyasi belirsizlikler ve bu ülke halklarının kendilerini güvene hissedecekleri, hayat standartlarını geliştirebilecekleri yer olarak görmeleridir. İkincisi; Türkiye'nin jeopolitik konumunu kullanarak daha kaliteli bir hayat olduğunu düşündükleri Avrupa'ya geçiş için çekici kılmaktadır. Üçüncüsü; Avrupa'nın göçmenlere sert tavrından dolayı Türkiye'ye yakın Batı ülkelerini hedef almışlardır. Diğer sebep ise Türkiye'nin çevresindeki ülkelere göre iş bulma amacıyla göç hareketinin hedefi olmasıdır. Tarihi süreçte göç olgusundan dolaylı veya doğrudan etkilenen Türkiye, Cumhuriyetle birlikte ulusçu politikalar

çerçevesinde göçü yönetmesine rağmen son yıllarda şekli ve türü değişmiştir. Avrupa'ya geçmek isteyen Asya, Afrika kaynaklı göçlerle birlikte Irak ve Suriye iç savaşından gelen sığınmacılara maruz kalmıştır. Bu insanların şehirlere dağılması ile hem merkez hem yerel otoriteler sorumlulukları artmıştır. Göçle mücadelede hükumet politikaları üretilerek yasal düzenlemelerle kurumlar oluşturulmuştur. AB üyeliği sürecinde eş güdümlü göç ve mülteci politikaları için ulusal eylem planları, strateji belgeleri oluşturulmuştur (Demirhan ve Aslan, 2015). Mart 2011'de sınır komşumuz Suriye'de başlayan iç savaş süresince yüz binlerce insanın ölmesine, milyonlarca insanın da başka ülkelere göç etmesine neden olmuştur. Suriye'ye komşu ülkeler olan Türkiye, Ürdün, Lübnan, Irak ve Mısır beş milyonu aşkın sığınmacıya ev sahipliği yapmaktadır. Türkiye ise "açık kapı politikası" uygulaması sonucunda bu süreçten en fazla etkilenen ülke olmuştur (Emin, 2019). Zorunlu veya gönüllü olarak yapılan göçlerin toplumların şekillenmesine neden olması istenmeyen sonuçları da beraberinde getirmektedir. Kabul görmeme, dışlanma, göçmenin dil ve iletişim sorunu, açlık, barınma, temel ihtiyaçların karşılanmaması gibi sorunlar doğal olarak yaşanmaktadır (Çopur ve Demirel 2016). Bunun yanı sıra askeri sorunlar, siyasi sorunlar, ekonomik sorunlar, sosyo ekonomik sorunlar, çevre güvenliği sorunları, durum farklı sorunları gündeme getirmiş olup, çalışmamızın temeli olan eğitim açısından irdeleyeceğiz.

Türkiye'nin göç politikası ve eğitime uyum

Toplumun farklı kesimlerinden bir araya gelen ve farklı anlayışa sahip olan insanlar ilk olarak kendi aralarında ciddi sorunlar yaşamakta genelde hiç aşina olmadığı bir topluma entegre olma sorunu ile karşı karşıya kalmaktadır. Ülkelerinde kabul gören değerler misafir olarak gelidkleri ülkeye tamamen yabancı kalmakta ve yabancılığın getirmiş olduğu dezavantajlar bir ukde teşkil etmekte ve suç olgusunun ön planda olmasına yol açmaktadır (Raof; 2017). Din, dil, kültür, etnik, mezhep, gelenek, görenek, örf ve adetlerin gittikleri ülke ile benzerlik taşımaması ve kendi değerlerini yitirme korkusunu beraberinde getirmektedir.

Türkiye taraf olduğu uluslararası antlaşmalar doğrultusunda çocuk haklarının korunması ve önlemler alması gereken bir durumdadır. 2011'den itibaren Suriye'den başlayan göç dalgasında ilk olarak sınır şehirlerimizde kamplar kurulmuştur. Bu kamplarda Geçici Eğitim Merkezleri kurularak okul çağındaki Suriyeli öğrencilere kendi dillerinde ve kendi müfredatlarında Suriyeli öğretmenler tarafındn eğitim verilmiştir. Geri dönecekleri varsayılsa da tam tersi bir durum oluşmuş ve sayıları giderek artmıştır. MEB bu yönde 2013 yılında Suriye kökenliler için yönetmeliklerde değişiklik yapmıştır. 2014'te yürürlüğe giren Geçici Koruma Statüsü ile Suriyelilerin eğitim, sağlık kurumlarına erişimi sağlanmıştır. 23 Eylül 2014 tarihinde 2014/21 sayılı Yabancılara Yönelik Eğitim-Öğretim Hizmetleri başlıklı genelge ile Suriyelilerin eğitiminde standartlar belirlenerek güvence altına alınmıştır. Ayrıca bu duruma yönelik eğitim politikalarına stratejik planda yer verildiği görülmektedir Suriyelilere kendi imkânları doğrultusunda özel okullarını açma hakkı verilmiştir. Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü Yaygın eğitim faaliyetlerini üstlenmiş ve Suriyeli çocukların eğitimlerinin yanında yetişkinlere yönelik meslek ve el sanatları kursları gibi kurslar açmıştır (Emin, 2016, TEDMEM, 2020). AFAD ile MEB göç ve acil durumlarda diğer kamu kurum ve kuruluşları ile eğitim-öğretimde koordinenin sağlanmasında görev almakta ihtiyaçların belirlenmesi, planlama ve raporlama aşamalarını gerçekleştirmektedir (MEB,2016). Ülkelerin kendi içinde yaşadıkları çatışmalar veya diğer ülkelerle yaşanan savaşlar eğitimin etkilenmesine neden olmaktadır.

Türkiye bugün geçmişte olduğundan daha fazla dış göç sorunu ile mücadele etmektedir. Özellikle komşu ülkelerden Batıya transit geçiş için bekleyenler ve Suriye, Irak, Afganistan, Türkmenistan, İran vatandaşları da bir amaçla Türkiye'ye gelmektedirler. MIPEX (2014) verilerine göre Türkiye göç almaya devam etmesine rağmen yasal prosedürlerin işletilmesinde sığınanların eğitiminde yetersiz kalmıştır. Orta doğudan gelenlerin eğitiminde yönlendirmenin sağlanamadığı, okulların bu sürece hazırlanmadığı ve öğretmen eğitiminde çok kültürlülüğün verilemediği belirtilmiştir (Ereş, 2015). Yaylacı vd. (2017) devletin, sığınmacıların ve mültecilerin eğitimlerini üstlenerek ev sahibi toplumla uyumlu bir bütünlük sağlamayı amaçladığını belirterek geleceğin temellerinin atılmasında zamanın önemini vurgulamışlardır. Eğitim sorunu öğrencilere okulların sağlanmasıyla ortadan kaldırılsa bile gelen öğrencilerin okula uyumu bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum orta doğudan gelen öğrencilerin uyum sorunu başarısızlıkla ilgili olmayıp akademik başarısı iyi olan öğrencilerde de yaşanmaktadır. Frater-Mathieson (2019) travma sonrası stres bozukluğuna değinerek bireyin hayatında tehdit olarak gördüğü bir olay yaşaması, tanık olması sonucu kendisi veya çevresinin bütünlüğüne etki eden olaylar yaşaması sonrası açığa çıkan belirtiler olarak ifade etmektedir. Okullar göç yaşayanlar için özellikle kişisel ve sosyal gelişimde iyileştirici mekanlardır. Savaşı canlı gözlerle yaşamış, aile kaybı ve travma bozuklukları ile yeni bir ülkeye gelen çocukların psikolojik iyi oluşlarında sosyal destek önemli yer tutmaktadır. Orta doğulu öğrencilerin uyumu ve psikoeğitim uygulamalarına genel olarak baktığımızda; öğrencilerin birbirine uyumu bağlamında önemli bir destek yaratacağını öngörmekteyiz. İnsanlar hayata ilk adımlarını attıkları andan itibaren çevresi ile iletişim kurarak ilişkilerini sürdürmektedir. Çevre ile kurulan ilişkiler bebeklik ve ilk çocukluk döneminde aile ile başlayıp okul çağında akranları ve öğretmenleri ile ilişki kurulmaktadır. İlerleyen yıllarda hem çevre genişlemekte hem de kurulan ilişkilerin ağı genişlemektedir. Bunun sonucunda uyum veya sosyal uyum olarak ifade edilen durum ile hayatın devam edilmesi sağlanmaktadır. Uyum bireyin kendi özellikleri ile yaşadığı çevre arasında dengeli bir ilişki kurabilmesi ve sürdürebilmesidir. İnsan biyolojik, kültürel bir varlık olmasının yanı sıra sosyal bir varlıktır. Çevre içerisindeki sosyal ilişkiler kültürü, toplumu ve bireyi yapısal olarak etkiler (Yavuz, Mızrak; 2016; Yavuzer, 2020).

Anderson vd. (2019) bireyin sadece çevresinden etkilenmediğini aynı zamanda çevresini de etkilediğini belirterek bireylerin gelişiminde karşılıklılık olduğunu ve uyumsamanın karşılıklı gerçekleştiğini, ilgi alanlarının tek veya birincil çevre olmadığını, birkaç çevre ile ilişkinin olacağını ifade etmektedirler. Yeni okula uyum sağlama konusunda çalışan Anderson, çocuğun yeni bir ülkeye adım attığında karşılaşacağı en önemli görevlerinden biri de okula uyum sağlamak olduğunu belirtmiştir. Bu süreç ise bazı şartlara bağlı olarak kolay veya zor olmaktadır. Bunlar; yeni gelenlerin yaşantısı, kişiliği, geçmişi ve bugünkü durumu bu süreci etkilemektedir. Mülteci çocuğun yaşadığı travma etkisi, ailenin manevi desteğinin derecesi, ailede anadilinin okuryazarlık düzeyi gibi faktörler de okula uyum süreci üzerinde etkili olmaktadır. Göç sonrasında uyuma etki eden değişkenler çocukla ilgili olduğu gibi aile, toplum, okul ile ilgili olabilmektedir. Çocuğun ailesi yeni topluma uyum sağlamada çocuğa olumlu yaklaşabilme ve süreci yönetebilme becerisi de okula uyum açısından önemlidir. Göç yaşantısı ile meydana gelen duygu sorunları gelişim açısından ve akademik yaşantıya etki ederek öğrenmeye olumsuz etkisi olacaktır. Uyum sağlama karşılıklı ilişkileri gerektirdiğinden sadece mülteci veya göçmen çocuğun çabasıyla olmayacaktır. Aynı zamanda öğretmen ve okul özelliği de uyum sürecinde etkilidir. Okuldaki diğer öğrenciler de bir uyum sürecine ihtiyaç duymaları gerekmektedir. Göç sonrası

faktörlerin etkisine değinen Anderson (2019a) engeller ve kolaylaştıran uygulamaları açıklamaktadır. Uyum görevinde yeni coğrafi ve sosyal çevrenin kolaylaştırıcı veya engelleyici özelliği de etkili olabilmektedir. Kurumlar – okullar da dâhil- mültecilerin uyumlarının sağlanmasını engelleyebilir veya kolaylaştırabilir. Kolaylaştırıcı faktörler incelendiğinde mültecileri karşılama prosedürleri, kapsayıcı yaklaşım, yerel unsurların ve halkın tutumu, okullarda uygulanan oryantasyon eğitimleri kolaylaştırırken bunların tam tersi uygulamalar ise engel teşkil etmektedir (Ekblad 1993; Fullilove 1996; Vantilburg vd., 1996, akt: Anderson, 2019, Tanrıkulu, 2017).

Yer değiştirmiş bir topluluğun üyeleri barınma, beslenme, temizlik gibi temel ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra genellikle eğitim ihtiyaçlarının da karşılanması için çaba gösterirler. Ev sahibi toplumlar ise okul yolu ile göçmenlere fırsatlar sunarak, sığınmacıların ve ailelerinin ekonomik statülerinin iyileştirilmesinde bir araçtır. Yapılan çalışmalarda ailesinde okuma-yazma bilmeyen göçmen çocuklar, üniversite diplomasına sahip olabilmekte, eğitim hayatında başarıyı yakalayabilmektedir. (Alba ve Holdaway, 2017:10,11).

Kağnıcı'ya (2021) göre yaş bireylerin uyum sürecinde etkili bir faktördür. Yaş ilerledikçe yeni topluma ve yeni kültüre uyum daha zor gerçekleşmektedir. Bireyin kendi kültüründe yaşadığı geçmişin fazla olması yeni kültüre kapalı olmasında etkili olmaktadır. Mülteci ve göçmen ailelerle çalışırken bu durumun gözetilmesi gereklidir. Erken yaşlarda uyumun daha kolay olması ise öğretmenler ve okul psikolojik danışmanları için olumlu bir durum olduğu ve okul yaş grubunda daha rahat uyumun sağlanacağını ifade etmektedir.

Demirbaş ve Bekaroğlu'nun 2013 yılında yapmış olduğu "mültecilerin psikolojik sorunları ve alınacak önlemler" adlı çalışmada çocuk ve ergenler için risk ve koruyucu faktörlere değinmişlerdir. Göç sırasında aileden ayrılma, şiddet görme, sosyal desteğin düşük olması, ayrımcılık, beslenme, sağlık, barınma koşullarının yetersiz olması, dil problemi, yeni kültüre uyum çeşitli stres tepkilerine neden olmaktadır. Özellikle okul çağı çocuklarının akran desteğinin sağlanması amacıyla okul veya sınıf temelli müdahaleler yapılarak uyum sorunlarının en aza indirilmesi hedeflenmelidir. Uyum sorunlarına müdahalede sadece mülteci veya göçmen çocuğa eğitimlerin verilmesi yeterli olmayacaktır. Ev sahibi toplumun da uyum sorunlarının giderilmesinde eğitimlere alınması önemlidir.

Psikoeğitim Program Çalışmaları

Göç hareketi içerisinde çocuklar edilgen bir konumdadırlar. İradeleri dışında gelişen bir sürecin parçası olmaları, göç öncesinde, göç yolculuğunda ve göç sonrasında çeşitli fiziksel ve ruhsal sorunla yaşamaktadırlar. Göç sonrasında okulun stratejik önemi bulunmaktadır. Okul sadece akademik gelişimin sağlandığı bir çevre olmayıp aile dışına çıkıldığında çocuklar için sosyalleşebilecekleri bir alan haline gelmektedir. İnsanın gelişim evresinde ilk sosyalleştiği yabancı ortam okullar olarak karşımıza çıkmaktadır. Arkadaşlıkların kurulduğu, yeni davranışların kazanıldığı, duygusal gelişimin de desteklendiği bir sosyal örgüttür (Eccles ve Roser, 2019). Geleceğin yetişkinlerinin şekillendiği ilkokul kademesinde birçok kazanım bu dönemde elde edilmektedir. Çocuklar hem bilişsel becerilerini geliştirir hem de sosyal becerilerinin farkına varmaktadırlar. Özellikle ilk arkadaşlıkların kurulduğu ve geliştirildiği bu yıllarda kimi çocuk diğerleri ile kolay bir şekilde iletişim kurabilmekte ve arkadaşlık kurabilme becerisini daha hızlı gerçekleştirmektedir. Bu durum aynı kültürden gelen, aynı dili konuşan çocuklar arasında bile zaman zaman sancılı süreçlere maruz kalmakta iken farklı kültür, dil hatta ırk sahibi çocuklar arasında daha fazla zorlu gerçekleşmektedir. Ülkemizde son yıllarda sayıları artan ve

artmaya devam eden yabancı uyruklu öğrenciler ile yerli öğrenciler arasında da benzer durumlar yaşanabilmektedir. MEB'in 2019 yılında geliştirdiği Psikososyal Kitaplar "Göç Travması Modülü" okullarda psikolojik danışmanların uygulamaları için bir kaynak olmaktadır. Ancak alanyazında yapılandırılmış benzer uygulamaların olmadığı dikkat çekmektedir. Bu uygulamaların içeriği incelendiğinde yerli öğrencilerin göç sürecini anlamlandırmaları, göçle gelenlere empatik becerilerini kullanabilmeleri, zorbalık, dışlama gibi davranışların farkedilmesini sağlamaktır.

Uygulama planlarının hazırlanma süreci

Okuldaki öğrencilerin ihtiyaçlarını belirlemek için okulda çalışan öğretmenler ile görüşme yapılmış; okulda görevli olan psikolojik danışman çalışmanın araştırmacısı olup görüşleri doğrultusunda hazırlanmıştır. Okul yönetimi, öğretmenler ve rehber öğretmenler ile yapılan görüşmelerde problem davranış gösteren öğrencilerin kişisel ve okula karşı sorumluluklarını yerine getirmeleri, göçle gelen öğrencilere yardımcı olma durumları değerlendirilerek Çankırı bölgesinde ilkokul öğrencileri üzerinde çalışılması planlanmıştır. Ev sahibi öğrencilerin misafir ülkeden gelen ve kalan arkadaşları ile etkili iletişim sağlayamamaları nedeniyle anlaşmazlık yaşadıkları ve kendilerini ifade edemeyen öğrencilere ön yargılı oldukları belirlenmiştir. Ayrıca yapılan veli görüşmelerinde ve veli toplantılarında ailelerden gelen talepler dikkate alınmıştır. Benzer şekilde, sığınmacı öğrencilere ön yargılı olan problem davranış gösteren öğrenci lerin velileri ile görüşmeler yapılmıştır. Bu kapsamda tasarlanan programda öğrencilerin ihtiyacı olduğu belirlenen kendini tanıma, etkili kişilerarası iletişim, sorumluluk ve empati becerilerinin geliştirilmesine yardımcı olacağı düşünülen çalışmalar tasarlanmış ve örneği ekte sunulmuştur.

Yabancı Kültürle Hoşgörü ile Yaşama Becerisi Psikoeğitim Programının Tasarım Süreci

Yaşam becerileri psikoeğitim programının alt yapısı tasarlanırken önce felsefi ve kuramsal temeller; alanyazında uygulanmış benzer programlar incelenmiştir. Programın alt yapısı hazırlanırken ilk olarak, programın felsefi temelleri ve kuramsal altyapısı belirlenmiştir. Tasarlanan programda hümanist felsefi akım; sosyal öğrenme kuramı ve yapılandırıcı yaklaşım temel alınmıştır. Öğrenciler için uyumlayıcı önleyici eğitim programlarının tasarlanması sürecinde, öğrencilerin yaşı, gelişim düzeyleri, okul türü ile öğrencinin yaşadığı bölgenin, sosyo-kültürel özellikleri ve ihtiyaçları dikkate alınmıştır. (Korkut, 2015; Nazlı, 2016; Kutsal, 2018; Güçray, Çekici, Çolakkadıoğlu, 2011, Zan, Şanverdi, Dağbaşı, 2019).

Programın alt yapısı tamamlandıktan sonra, psikoeğitim programının dört öğesi olan, kazanım, içerik, süreç ve değerlendirme öğeleri esas alınarak program tasarlanmıştır. Kazanımlar: belirlenirken, programın uygulanacağı hedef grup olan Ortadoğulu öğrenciler ile birlikte eğitime devam eden ilkokulda öğrenim gören öğrencilerin gelişim dönemi özellikleri ve bu dönemde yerine getirmeleri gereken gelişim görevleri dikkate alınarak çalışılmıştır. Bu kapsamda program tasarlanırken programın kazanımlarının belirlenmesinde Wellman ve Moore taksonomisi olan algılama, kavrama ve genelleme aşamaları dikkate alınmıştır (Nazlı, 2016). Psikoeğitim Programında Yaşam Becerileri bölümünde yer alan kazanımlar sadece algılama ve kavrama düzeyinde belirlenmiştir. Yaşam Becerileri Psikoeğitim Programı'nda belirlenen kazanımlar aşağıda yer almaktadır: Çalımada 10 kazanım ve kazanımları kazandırabilmek için 18 etkinlik planlanmıştır. Etkinlikler birden fazla kazanıma yönelik olarak planlanmıştır.

Kazanımlar:

K.1 Programın amacı, içeriği ve sürecini fark eder.

K.2 Grupta uyulması gereken kuralları belirler ve uyar.

K.3 Kişisel özelliklerini fark eder. (Güçlü ve zayıf yönlerini fark eder.)

K.4 Yaşadığı duyguları ifade eder

K.5 Etkili kişilerarası iletişimin önemini kavrar.

K.6 Empati becerisini diger arkadaşlarını anlayabilmek için uygular. (dinleme ve anlama becerisini harekete geçirme çalışması yapar)

K.7 Kişisel sorumluluklarını fark eder.

K.8 Sorumluluk alanlarını kavrar.

K.9 Kültürler arasındaki ilişkiyi fark eder.

K.10 Gelecek yaşamında nasıl yararlanabileceğini hayatına uyarlama örnekleri verir

İçerik: Yabancı öğrencilerle yaşam becerileri psikoeğitim programının ön oturumunda deneklere, programın amacı ve süreci ile ilgili bilgi verilerek, grup kuralları belirlenmiştir. Programda daha sonra kendini tanıma, etkili kişilerarası iletişim, sorumluluk ve empati geliştirilmesi için farklı uygulamalara yer verilmektedir. Son oturumda ise programın özetlenmesi ve değerlendirilmesine yer verilmiştir.

Uygulama Süreci: Program haftada iki gün olarak planlanmaktadır. Psikoeğitim oturumu ve bir atölye oturumu olarak uygulanacaktır. Psikoeğitim oturumları haftada bir ders saati (40 dakika) ve atölye oturumları ise bir başka gün haftada iki ders saati (80 dakika) olarak planlanmaktadır. Psikoeğitim oturumlarında bilgilendirme, 5 E öğrenme modeli, model alma, rol oynama, tartışma, drama, altı şapka tekniği gibi tekniklere yer verilmiştir. Oturumlarda kazanımlarla ilgili video, bilgilendirici ve uygulamaya yönelik hikayeler, şarkılar, oyunlar vb. Etkinlikler kullanılmıştır.

Oturumların başlangıcında, 5E öğrenme modelinin basamakları uygulanmış ve grup üyelerinin içeriklerine dikkatlerini çekmeye ve merak uyandırmaya yönelik, etkinliklere yer verilmiştir. Her oturumda 5-10 dakika kısa bilgilendirme yapılacaktır. Oturum sonlarında, grup üyelerinin oturumlarda edindikleri bilgi ve becerilerin pekiştirilmesine, günlük yaşama aktarılmasına yönelik alıştırmalara yer verilmiştir ve oturumlar sonlandırılmıştır. Psikoeğitim oturumlarında verilen bilginin uygulamalı olarak tekrar edilmesi amacı ile haftada iki ders saati (80 dakika) atölye etkinlikleri düzenlenecektir. Atölyeler, katılımcılara becerileri uygulama alanı için fırsat sağlayacaktır. Atölye çalışmaları genellikle küçük gruplarda, öğrenmeye aktif katılımı sağlayacak şekilde yapılandırılmış öğretim ve öğrenme düzenlemeleri olarak kullanılacaktır. Atölyeler, alan uzmanları tarafından yürütülecek olup öğğrencilerin aktif olarak sürece katılmalarını hedeflemektedir. Atölye uygulama oturumlarında, katılımcıların sürece aktif olarak katılmaları ilgili teknikleri ve becerileri uygulamaları beklenilmektedir. Atölye sonucunda katılımcıların atölye konusu ile ilgili bir ürün ortaya koymaları, içgörü kazanmaları

ve bir değişimin olması amaçlanmaktadır (Ørngreen ve Levinsen, 2017). Bu çalışmada tasarlanan programda yer alan atölye oturumlarında, psikoeğitim oturumlarında ele alınan ve bilgi verilen Ortadoğulu öğrencilerin hayatları ve onların bizim kültürümüze uyumunu sağlamaya ve öğrencileri bilinçlendirmeye yönelik uygulamalara yer verilmiştir.

Değerlendirme süreci: Tasarlanan Psikoeğitim Programı uygulaması sonunda programın etkililiğini ölçmek amacıyla nicel veriler deney ve kontrol grubuna uygulanacak ölçme araçlarından, nitel veriler ise deney grubu ile deney ve kontrol grubunun sınıf öğretmenlerinden elde edilecektir.

Sonuç ve Öneriler

Ortadoğudan gelen çocukların eğitimini araştıran çalışmalara bakıldığında ortak noktalar dil ve iletişim sorunlarını çözmeden ciddi bir uyum sürecinin başlamayacağıdır. Eğitim ile okullaşma süreçlerini yaşamaları ve sosyal ilişkilerini güçlendirmeleri, yasa dışı veya zarar görecekleri eylemlerden uzak tutulmaları ancak bu çocukların sosyalleşebilmeleri ve uyum sağlayabilmeleri ile sağlanabilir. Ev sahibi öğrenciler de empati yaparak bu süreçleri yaşayan akranlarına yardımsever ve dayanışmacı davranışlarla olumlu benlik algılarını geliştirebilirler. Bu sürece katkı olması amacıyla yukarıda verilen psikoeğitim programı tasarlanmıştır. Göç ile gelenlerin yeni topluma uyum sağlamalarında temas noktalarından biri de okuldur. Bu durum okulun potansiyel destek olma gücünün de gösterildiği bir alan olmakla birlikte okul temelli hizmetlerle tedavi edici yönünü gösterebilmektedir. Bu hizmetlerin başarılı olmasında disiplinli bir yaklaşımla okul içi şartların iş birliği önemlidir. Özellikle ruh sağlığı alanı ve akademik alan görevlileri disiplinli bir yaklaşım gerektirmektedir. Anderson tarafından 2019 yılında yapılan çalışmada bu çalışmayı destekleyici ifadeler bulunmakta olup okullarda akran destek programları, öz saygı ve öz denetim geliştiren, sosyal becerileri kullandırmaya fırsat veren programların uygulanması, dil öğretimini aileye de sağlamak, öğretmen ve okul danışmanlarının çocukların ihtiyaçlarını tespit edebilecek çalışmalar yapabilmeleri, sınıflarda grup çalışmaları yapmak, yerel toplum ile bilgilendirici metinler hazırlanması önemli görülmektedir (Anderson, 2019; Bozdağ, 2020). Bir digger çalışmada mülteci çocukların uyumlarında uygulanan müdahale programlarını değerlendirmiştir. Gümüşten (2017). Mülteci çocukların topluma uyumlarında okulun önemli bir görevi olduğunu, bu çocukların ruh sağlıklarının iyileştirilmesinde ve diğer sorunların önlenmesinde etkili olduğunu belirtmiştir. Göç yaşayan çocukların travmatik geçmişlerinin iyileştirilmesinde tek yönlü bir müdahale programı etiketlenmeyi de beraberinde getireceğini belirten araştırmacı akran ilişkileri, öğretmen ve okul ilişkilerinin sürece dahil edilmesini belirtmektedir.

Okullarda personele, öğrenci ve velilere çok kültürlü anlayışı kazandıran eğitimler verilerek farklı kültürlere farkındalıkları artırılmalıdır (Yurdakul ve Tok, 2018; Temiz, 2020). Okul psikolojik danışmanları yerli öğrencilere yönelik iletişim, kültürel farkındalıkları artırma, çok kültürlü etkileşime yönelik uygulamalar yapabilme ve rehberlik etkinliklerine kültürel çeşitlilik içerecek şekilde yer vermelidir (Aydın, Kaya;2017; Erdem, Kaya, Yılmaz, 2017; Kağnıcı, 2017). Psikoeğitim uygulamaları sadece yerli öğrencilere uygulandığında istenilen başarının oluşması zor olacaktır. Okul paydaşlarından diğer iki önemli kısmın da desteklenmesi öğretmen ve veli boyutunun da ihmal edilmemesi gereklidir. Göç olayında yapılan uyum çalışmaları sadece eğitim kurumları ile sınırlı kalmamalıdır. Birey olarak topluma karışma, okul sonrası sosyal ilişkilerde bulunma, hayatını devam ettirmeye dönük ihtiyaçlarını gidermede sürekli ev sahibi toplumla iç içe olacaktır. Bu çalışmaların yaygınlaştırılması ve kültürler arası

hoşgörünün yaygınlaştırılması için herkese görev düşmektedir. Göç ile gelen bireylerin çocukları içinde bulundukları ortamda davranışları yadırganmakta ve kabul görmekte zorlanmaktadırlar. Bu da uyum sorununu ortaya çıkarmaktadır. Çocuk kimliği ne yaparsa yapsın, içinde ki duygu etraftan sevgi görme ihityacına yönelik davranış geliştirmektedir. Son söz olarak; çocuk yaptığı her davranışta etrafından sevgi ve onay alma çabası içerisindedir. Bu sebeple çocuğun sevgi alabileceği alanların sevgiyle açılması en güzel araştırma alanı olarak karşımıza gelecektir.

Kaynakça

Adıgüzel, A. (2020). Göç Sosyolojisi, Ankara: Nobel Yayınları

Alba, R. ve Holdaway,J. (2017). Göçmen Çocukların Okul Halleri, (Menekşe Tokyay, Çev.), İstanbul: İKÜ Yayınevi

Anderson A.(2019) "Göç Sorunları " Richard Hamilton., Dennis Moore (Ed.), Mülteci Çocuklara Yönelik Eğitim Müdahaleleri, İçinde (S.67-85), Pegem Akademi, Ankara.

Aydın, H., Kaya, Y. (2017). The Educational Needs of and Barries Baced by Syrian Refugee Students in Turkey: A Qualitative Case Study. İnternational Education, 28 (5), 456-473. DOI: 10.1080/14675986.2017.1336373

Bartram, D. , Poros, M. V. , Monforte, P. (2017). Göç Meselesinde Temel Kavramlar, Ed.(Itır Ağabeyoğlu Tuncay),Ankara: Hece Yayınları

Bozdağ, F.(2020). Mülteci Çocukların Psikolojik Sağlamlıkları Ve Kültürlenme Stratejileri. Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Çiçeksöğüt, A. (2017). Uluslararası Göç Hukuku Perspektifinde Yerinden Edilmiş Suriyeliler 'in Türkiye'deki Statüsü, Kırklareli Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 6(2), 1-20.

Çopur, A. & Demirel, M. (2017). Suriyeli Mültecilerin Yükseköğrenim Sorunu: Göç süreci ve sonrası (Eğitim Bilimlerinde Yenilikler ve Nitelik Arayışı, Edt. Özcan Demirel, Serkan Dinçer), 13-28. Pegem A: Ankara

Dağaşan, E. , Aydın, S. (2017). Göçün Sosyal Hayata Yansımaları: 93 Harbi Döneminde Oltu'dan Tokat'a Bir Göç Hikâyesi, Geçmişten Günümüze Göç 2, (Ed.)Osman Köse, Samsun:2017, Canik Belediyesi Kültür Yayınları

Demirbaş, H., Bekaroğlu, E. (2013). Evden uzakta olmak: Sığınmacıların/mültecilerin psikolojik sorunları ve alınacak önlemler. Kriz Dergisi, 21 (1) , 11-24. DOI: 10.1501/Kriz_0000000334

Demirhan, Y. , Aslan, S. (2015). Türkiye'nin Sınır ötesi Göç Politikaları ve Yönetimi. Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, 5(9), 23-62.

Deniz, T. (2018). Uluslararası Göç Sorunu Perspektifinde Türkiye, Tsa / Yıl: 18 S: 1, Nisan 2014, 175-204.

Eccles, J. S., & Roeser, R. W. (2015). School and Community Influences on Human Development. In Developmental Science (pp. 653-736). Psychology Press.

Emin, M. N. (2016). Türkiye'deki Suriyeli Çocukların Eğitimi Temel Eğitim Politikaları, SETA, SAYI: 153

Emin, M. N. (2019). Türkiye'deki Suriyeli Çocukların Eğitimi. SETA, İstanbul

Erdem, M.D., Kaya, İ., Yılmaz, A. (2017). Örgün Eğitim Kapsamındaki Suriyeli Çocukların Eğitimleri ve Okul Yaşantıları Hakkında Öğretmen Görüşlerinin Değerlendirilmesi. International Journal Of Languages' Education And Teaching 5(3), 463-476.

Ereş, F. (2015). Türkiye'de Göçmen Eğitimi Sorunsalı Ve Göçmen Eğitiminde Farklılığın Yönetimi, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6(2): 017-030.

Göç Terimleri Sözlüğü; https://sozluk.gov.tr/ (erişim tarihi:25.04.2021)

Güçray, S.S., Çekici, F., Çolakkadıoğlu, O. (2011). Psiko-eğitim Gruplarının Yapılandırılması ve Genel İlkeleri. Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 5 (1). 134-153.

Gümüşten, D. (2017). Mülteci Çocukların Eğitimi Ve Uyumlarına Yönelik Yapılan Müdahale Programları Üzerine Bir Derleme. Nesne, 5(10), 247-264.

İçduygu, A., Erder, S., & Gençkaya, Ö. F., (2009). Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları 1923 2023 Ulus devlet Oluşumundan Ulus ötesi Dönüşümlere. Ahmet İçduygu, Sema Erder, Ömer Faruk Gençkaya (Ed.). İstanbul: MireKoç.

İçduygu, A., Sirkeci, İ., ve Muradoğlu, G. (2001). Socio-Economic Development and International Migration: A Turkish study, International Migration, 39(4), 39-61(23).
Kaaren F. M., "Mültecilerin Yaşadığı Travma, Kayboluş ve Hüzün Hissi" Hamilton, R., Moore D (ed.), Mülteci Çocuklara Yönelik Eğitim Müdahaleleri, İçinde (s.13-36), Pegem Akademi, Ankara 2019.
Kağnıcı, D. Y.(2021) Kültür ve Psikolojik Danışma: Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 4.Baskı.
Kağnıcı, D.Y. (2017). Suriyeli Mülteci Çocukların Kültürel Uyum Sürecinde Okul Psikolojik Danışmanlarına Düşen Rol ve Sorumluluklar. İlköğretim Online,16(4), 1768-1776.
Kutsal, D. (2018). Yaşam Becerileri Psikoeğitim Programının Kız Meslek Lisesi Öğrencilerin Yaşam Becerilerine ve Problem Davranışlarına Etkisi. Yayınlanmamış Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
MEB. (2019). Psikososyal koruma, önleme ve krize müdahale hizmetleri yönergesi. Erişim adresi: https://orgm.meb.gov.tr/www/psikososyal-koruma-onleme-ve-krize-mudahale-hizmetleri-yonergesi-yayimlandi/icerik/1176 (erişim tarihi:24.04.2021).
Nazlı, S. (2016). Kapsamlı gelişimsel rehberlik programları. 6. Baskı, Ankara: Anı Yayıncılık.
OECD (2018). "The Resilience of Students with an Immigrant Backround: Factors That Shape Well-being." Paris. (Erişim Tarihi:19 Nisan 2021). http://dx.doi.org/10.1787/9789264292093-en
Tanrıkulu, F. (2017). Türkiye'de Yaşayan Suriyeli Çocukların Eğitim Sorunu ve Çözüm Önerileri. Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 22, Sayı: 86, 127-144.
TEDMEM. (2020). "2019 Eğitim Değerlendirme Raporu" (TEDMEM Değerlendirme Dizisi 6). Ankara: Türk Eğitim Derneği.
Temiz, D. (2020). Göçmen ve Mülteci Öğrencilere Türkçe Öğretiminde Okulda Yapılan Oryantasyon Çalışmalarının Rolü. Uluslararası Liderlik Eğitimi Dergisi (ULED), 2(2).
Toros, A. , (2008). Sorunlu Bölgelerde Göç. Ankara: Global Strateji Enstitüsü.
Türkoğlu, O. (2011). Mülteciler ve Ulusal/Uluslararası Güvenlik, Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 30/2, ss. 101-118.
UNHCR, (2011). Handbook And Guidlines on Procedures and Criteria For Determining Refugee Status. Under the 1951 Convention and the 1967 Protocol Relating To The Status Of Refugees, Geneva.
Yavuz, Ö., Mızrak S. (2016). Acil Durumlarda Okul Çağındaki Çocukların Eğitimi Türkiye'deki Suriyeli Mülteciler Örneği, Göç Dergisi, 3 (2), 175-199.
Yavuzer, H. (2020). Çocuk Psikolojisi. İstanbul: Remzi Kitabevi
Yaylacı F. G., Serpil H, Yaylacı A. F. (2017). Paydaşların Gözünden Mülteci Ve Sığınmacılarda Eğitim: Eskişehir Örneği. Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi, 11(22), 101 – 117.
Yurdakul, A. Ve Tok, T.N. (2018).Öğretmen Gözüyle Mülteci/Göçmen Öğrenci. Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi 9(2), Sayfa: 46-58.
Zan, N., Şanverdi, H.İ, Dağbaşi,.G. (2019). Farkli Lise Türlerinde Eğitim Gören Orta Doğulu Kiz Öğrencilerin Elementler Konusunu Anlama Düzeyleri.*Turkish Studies*, 14,7 s.4159-4178.

INTERNATIONAL
CONGRESS OF MIGRATION RESEARCHES
ULUSLARARASI G□□ARAŞTIRMALARI KONGRESI
ISBN: 978-605-06728-9-3

Osmanlı'da Balkan Göçlerinin Sosyo-Psikolojik Boyutu Üzerine Bir İnceleme: "Bir Ayrılık, Bir Yoksulluk, Bir Ölüm"

A Study on the Socio-Psychological Aspects of Balkan Migrations in the Ottoman State: "A Separation, A Poverty, A Death""

Metin Menekşe[1]

Abstract

In addition to being as old and complex as human history, migration is a multifaceted phenomenon in terms of its causes and consequences. As a matter of fact, besides affecting each individual and society economically and politically, it has actually affected much more deeply in socio-psychological terms. In addition to the way the migration occurs, its route, means and duration, another important factor to be taken into consideration is the emotions experienced by the migrant. The process of adapting to your new life by leaving the familiar environment, home and neighbors behind is very important in terms of immigrant psychology. There are important psychological dimensions of losing everything you have for many years and going on an unknown way. The "hope of coming back one day" initially carried in the hearts lost its effect over time and the homesickness among immigrants gradually expanded and magnified. The time has come that the separation is heavier than death. Karacaoğlan, *"I have three problems that*

Özet

Göç, insanlık tarihi kadar eski ve karmaşık bir hadise olmasının yanı sıra nedenleri ve sonuçları itibariyle de çok yönlü bir olgudur. Nitekim her bireyi ve toplumu politik ve ekonomik açıdan etkilemesinin yanı sıra asıl olarak sosyo-psikolojik açıdan çok daha derinden etkilemiştir. Göçün meydana geliş şekli, güzergâhı, vasıtaları, süresi kadar göç ederken yaşanan duygular, göçmenin alıştığı çevreyi, evini, komşularını geride bırakması ve yeni hayata uyum sağlama süreci de göçmen psikolojisi açısından oldukça önemlidir. Uzun yıllar sahip olunan her şeyin bir anda kaybedilmesi ve bilinmeyen bir yola çıkılmasının önemli psikolojik boyutları vardır. Başlangıçta kalplerde taşınan "bir gün geri dönme umudu", zamanla etkisini kaybedince göçmenin içindeki gurbet özlemi de giderek büyümüş ve içine sığmaz olmuştur. Öyle zaman gelmiştir ki ayrılık ölümden daha ağır gelmiştir. Karacaoğlan, *"Üç derdim var birbirinden seçilmez. Bir ayrılık bir yoksulluk bir ölüm"* dizeleriyle asırlar öncesinden göçmenlerin bu ayrılık, gurbet, yoksulluk ve ölümle örülmüş hikâyelerine âdeta tercüman

[1] Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, m.menekse@mu.edu.tr

cannot be distinguished from each other. A separation, a poverty, a death " with his verses, literally interpreted the stories of immigrants that were woven with separation, expatriation, poverty and death centuries ago. From the point of his being a translator, trying to understand the immigrant and including their experiences in this study constitutes the basis of this study. In this sense, reference will be made to primary sources of the period, memoirs and literary texts that translate the feelings of immigrants.

Keywords: Ottaman State, Balkan Migrations, Immigration, Separation, Poverty, Death

olmuştur. Onun tercüman olduğu yerden hareketle Balkan göçünü yaşayan insanların duygularına yer vermek, onları anlamaya çalışmak bu çalışmanın esasını oluşturmaktadır. Bu anlamda, dönemin birinci el kaynaklarına, hatıratlara ve göçmenlerin duygularına tercüman olan edebi metinlere müracaat edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Balkan Göçleri, Göçmenlik, Ayrılık, Yoksulluk, Ölüm

Giriş

"*Üç derdim var birbirinden geçilmez,*
Bir ayrılık, bir yoksulluk, bir ölüm"
(Karacaoğlan)

Göç, insanlık tarihiyle özdeş bir olgudur (Yalçın, 2004: V). Tarihin her döneminde insanlar, bireysel veya kitlesel olarak dünya coğrafyasının değişik noktalarından farklı yerlere göç etmişlerdir. Göç olgusuyla ilgili farklı tanımlamalar söz konusudur. Nitekim *Taylan*'a göre göç, *kişilerin gelecekteki hayatlarının tamamını veya bir parçasını geçirmek üzere, tamamen veya geçici bir süre ile bir iskân biriminden diğerine yerleşmek kaydıyla yaptıkları coğrafî yer değiştirme hareketidir* (Akkayan, 1979: 20). *Marshall*'a göre göç, *bireylerin ya da grupların, sembolik veya siyasî sınırların ötesine, yeni yerleşim alanlarına ve toplumlara doğru kalıcı hareketini* içermektedir (Marshall, 1999: 685). Karpat'a göre, *"Asıl yerinden ulaşılmak istenilen yere harekettir."* (Karpat, 2010: 71). *Stephen Castles-Mark J. Miller*'e göre ise *"Toplumsal değişimin neden olduğu kolektif bir eylemdir."* (Castles & Miller, 2008: 29).

Göç hareketi, doğal afetlerden ve kıtlıktan korunmak, verimsiz toprakları terk edip daha iyi bir hayata kavuşmak gibi doğal sebeplere veya siyasî, dinî baskı ve iktisadî şartlar gibi sosyal sebeplere bağlı olarak meydana gelebilir. Balkanlar'dan göçler konusunda araştırmaları ile bilinen *İpek*'in de belirttiği gibi, *"göç hareketini, isteğe veya zora müstenit sebepler meydana getirmektedir."* (İpek, 2006: 19). Bu anlamda Müslüman-Türk kesimin gerçekleştirmek zorunda kaldığı göç hareketlerinin başlıca "itici" sebepleri yaklaşık olarak aynı ve ortaktır. İçerisinde; savaşlar, katliamlar, yağmalar, tecavüzler, baskı ve ayrımlar, tecritler, sürgünler ve zorla asimilasyonlar yer almaktadır (Dış Türkler (Belgeler), 1969: 645).

Karpat'ın da belirttiği gibi, *"Osmanlı göçle başlamış ve göçle dağılmıştır."* (Karpat, 2015: XXVİ). Nitekim klasik dönem iskân siyaseti gereği Türk-Müslüman nüfusu, fethedilen topraklara nakletmiş ve "dışa dönük" bir iskân politikası takip etmiştir. Özellikle Rumeli'de ele geçirdiği toprakları kendisi ve

tebaası için kalıcı bir yurt yapmak istemiş ve bu yerlerin iskân, imar ve ihyasına büyük önem vermiştir.[2] XVII. yüzyıla gelindiğinde ise, devletin uzun süren savaşlar yaşadığı ve memleket içinde asayişsizliğin, vergi adaletsizliğinin arttığı bir dönem söz konusu olmuştur. Bu dönemde, meskûn yerlerin boşaltılması sonucunda, *"harap ve sahipsiz yerlere aşiretlerin yerleştirilerek şen ve âbâdan (imar) edilmesi"* gibi bir zihniyet oluşmuştur. Yani, bir "iç iskân meselesi" ortaya çıkmıştır. XIX. yüzyılda ise iskân meselesi yeni bir boyut kazanmış ve kaybedilen topraklardan gelen göçmenlerin yerleştirilmesi meselesine ağırlık verilmiştir.[3]

XVII. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı'nın her toprak kaybedişinde, Türkler ve diğer Müslüman gruplar göçe zorlanmıştır. Meydana gelen savaşlar, Osmanlı coğrafyasında kitlesel boyutta göçlerin yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Özellikle Balkanlar, âdeta bu grupların sürekli göç dalgalarıyla çalkalanmıştır. Osmanlı literatüründe *kahırzede* ve *zulmdide* olarak nitelendirilen Müslümanlar, bu kargaşa ortamında, ya malını mülkünü terk ederek düşman mezaliminden kaçmış, ya da savaş sonrası düşmana terk edilen arazide kalıp ecnebi devletin gizli ve aşikâr zulüm ve istibdadına tahammül edemeyerek Anadolu'ya yerleşmek amacıyla Osmanlı'ya sığınmıştır (İpek, 2014: 17). Netice itibariyle, Osmanlı Devleti'nin girdiği savaşları kaybetmesi ve çeşitli siyasal nedenlerle 1783-1914 yılları arasında Kırım, Kafkasya ve Balkanlar'dan 7.4 milyon insanın göç ettiği tahmin edilmektedir (Karpat, 2014: 129).

Osmanlı'da Balkan Göçleri

93 Harbi, yani 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı, Rumeli'deki anavatan topraklarının erimeye başladığının ilk büyük tezahürüdür (Ortaylı, 2007: 128). Bu savaş sonucunda Osmanlı, ağır bir yenilgiye uğramış ve Balkanlar'da tarihinin en büyük toprak kaybını yaşamıştır. Romanya, Sırbistan ve Karadağ tam bağımsızlıklarına kavuşmuş, Bulgaristan ise muhtar bir prenslik haline getirilmiştir. Özerk Bulgaristan, Tuna'dan Balkan Dağları'na kadar uzanan toprakları kapsamıştır. Balkanların güneyinde Osmanlı idaresinde Doğu Rumeli vilayeti teşkil edilmiştir. Bosna-Hersek, Avusturya'nın işgal ve denetimine bırakılmıştır. Girit Adası'nın özerkliği teyit edilmiştir. Niş ile Yunan sınırı arasında kalan Makedonya bölgesi, reform yapılmak üzere Osmanlı'ya bırakılmıştır. Kısacası Osmanlı Devleti, toplam toprağının beşte ikisi ile nüfusunun, yaklaşık yarısı Müslüman olan, beşte birini yani 5,5 milyon kişiyi kaybetmiştir (Shaw &Kural Shaw, 2008: 237-238).

Balkanlar'da ortaya çıkan yeni ulus devletler, Türk-Müslüman nüfus üzerinde baskı yaratarak kitle göçünün yaşanmasına sebep olmuşlardır. Bu devletler, farklı etnik ve dini gruplara hoşgörü ile bakmamışlardır. Zira gelişimleri, Türk-Müslüman kesime düşmanlık üzerinde şekillenmiştir. Ulusal hâkimiyetlerinin, nüfusun homojenleştirilmesi ile perçinleneceğine inanmışlardır. Bu nedenle de Türk-Müslüman kesimin gücünün azaltılması amacıyla göçe zorlanmasını gerekli görmüşlerdir (Tekeli, 2011: 148-149). En nihayetinde, yüzbinlerce Müslüman-Türk, asırlardır yaşadıkları toprakları terk etmek zorunda kalarak İstanbul'a ve Anadolu'ya doğru hazin bir göç dalgası başlatmıştır. *İpek*'e göre, 1876-1894 yılları arasında 512.343'ü erkek, 502.672'si kadın olmak üzere bir milyonu aşkın insan Osmanlı topraklarına göç etmiştir (İpek, 2006: 331). *Tekeli*'ye göre, savaş sonrasında 1.500.000 kişi göç etmiş, 300.000 kişi ise göç sırasında hayatını kaybetmiştir. 1893-1902 yılları arasında da 72.500 kişi göç etmiştir (Tekeli, 2011: 151).

[2] Takip edilen iskân siyasetiyle ilgili olarak bkz. Doğru, 1999: 165-176; Halaçoğlu(a), 1999: 581-586.
[3] Bu dönemle ilgili olarak bkz. Tekeli, 1990: 49-71; Yılmaz, 1999: 587-602.

Cumhuriyet döneminden önceki son göç olayı ise, Balkan Savaşları sırasında ve sonrasında olmuştur. Zira Osmanlı Devleti, Balkan topraklarının yaklaşık üçte birini kaybettiği 93 Harbi'nden sonra ikinci büyük toprak kaybını da Balkan Savaşları'yla yaşamıştır (Halaçoğlu(b), 1999: 670). Balkanlar'da Doğu Trakya dışında tüm topraklarını kaybetmiştir. Osmanlı zamanında Bulgaristan, Makedonya ve Kuzey Yunanistan'a yerleştirilen Türkler ise öldürülmüşler veya yerlerinden sökülüp atılmışlardır (Karpat, 2015: XXXİİ). Neticede bu savaştan zararlı çıkan sadece Osmanlı Devleti olmuştur. Nitekim Avrupa'daki topraklarının %83'ünü ve nüfusunun %69'unu kaybetmiştir. Sonuçta bu yenilgi, Osmanlı Devleti'ne önemli bir gelir ve ziraat kaybı olarak da geri dönmüştür. (Halaçoğlu(b), 1999: 670).

Balkan Savaşları'ndaki hezimetle birlikte, Balkanlar'dan Anadolu'ya yönelik ikinci büyük göç dalgası başlamıştır (İpek, 2012: 62-63). Bu dönemde Balkanlardan Osmanlı topraklarına 640.000 kadar Müslüman-Türk nüfusun geldiği tahmin edilmektedir (Tekeli, 2011: 151). *Karpat*'ın tespitine göre ise, Balkanlar'dan Osmanlı topraklarına 1877-1878 yıllarında 800.000 kişi, 1878-1914 yılları arasında ise 2.200.000 kişi göç etmiştir (Karpat, 2014: 130). Netice olarak söylenebilir ki imparatorluk, doğduğu yerde çözülmeye başlamıştır. İlk defa 1804'te Sırp İsyanı ile başlayan ulusal ayaklanmalar, Balkan Savaşları neticesinde istenilen amaca ulaşmıştır (Karal, 1996: 349-350).

1912 yılı Ekim ayında Balkan Savaşları'nın ayak seslerini duymazdan gelen Osmanlı Devleti[4], savaş esnasında da iç çekişmelerle, iktidar, güç ve mevki kavgalarıyla çalkalanmıştır. Döneme ait hatıralarda, bu çekişmeler ayrıntılı bir şekilde anlatılmış ve yaşanan hezimete etkileri üzerinde tartışılmıştır. Nitekim Fransız gazeteci *Georges Remond,* anılarında şu ifadelere yer vermiştir:

> *"İttihat ve Terakki üyelerinden bazılarının tutuklandığını öğrendim. Bunlar hükümeti devirmek ve Cumhuriyeti kurmak istiyorlarmış. Buna inanamadım. İşte bu eksikti. Düşman 40 kilometre ileride başkentin önünde duruyor, burada partiler birbirini parçalıyorlar.* ***Herkes bir şey koparmak bir makam elde etmek veya elde ettiği makamı elinde tutmak derdine düşmüş. Siyasi hırslar kişisel çıkarlar ve şahsi düşmanlıklar gözleri o kadar bürümüş ki, toplarının sesleri camlarını sarsan düşmanın başkente girmek üzere olduğunu ve bulaşıcı hastalıkların korkunç ölümleri beraber getirmekte olduğunu kimse görmüyordu."*** (Remond, 2018: 72).

Böyle karmaşık bir ortamda cereyan eden Balkan Savaşları, hatıralarda da belirtildiği gibi daha baştan kaybedilmiştir. Aslında felaketin yaklaşmakta olduğu Mustafa Kemal gibi bazı subay tarafından öngörülmüştür. Hatta Mustafa Kemal Trablusgarp'a giderken Asım Gündüz'e *"(…)biz gidiyoruz ama korkarım ki dönüşte Rumeli'yi bile elimizden çıkmış bulacağız."* (Gündüz, 1973: 24) demiştir. Nitekim bu sözlerin üzerinden çok uzun süre geçmeden Rumeli kaybedilmiştir.

Rumeli'nin çok kısa sürede düşman eline geçmesi hakkında "Silah" gazetesinde *Adnî* imzalı "Millet Destanı" isimli bir destan yayımlanmıştır. Destanın 41. kıtasında Balkan bozgunu; *"On beş gün içinde Koca Rumeli, Düşmanlar eline geçti pek celî, Kandan akıttılar her yerde sedâ, Kesildi, uruldu Müslüman olan"* (Halaçoğlu, 1994: 69) şeklinde ifade edilmiştir. *"Küstah ve kendini bilmez, düne kadar Osmanlı uşağı"* (Arıkan, 1989: 173) olarak değerlendirilen Balkan milletlerinin Türk ve Müslüman unsuru göçe zorlamak için yaptıkları mezalim ise, iki taraf arasındaki insani ve kültürel farkları da ortaya çıkarmıştır. Nitekim

[4] Osmanlı Hükümeti yetkililerinin savaş öncesi Balkanlardaki gelişmeleri takip edememesi ve savaşın çıkacağının görmezden gelmesinin başlıca nedenlerinden birinin hükümetin Avrupa siyasetine aldandığı ve Düvel-i Muazzamadan bazıları ve özellikle İngiltere'nin Balkanlıların Osmanlı memleketlerine hücum etmeyeceklerine yönelik söylemlerine inanıldığı, hükümetin muharebe edemeyecek bir halde olduğunu bilmesine rağmen sırf mevkiini muhafaza etmek için savaşın gelişini görmezden geldiği belirtilmektedir. Bkz. Şehbenderzade Filibeli Ahmet Hilmi, 1331/1915: 8-9.

Amerikalı tarihçi ve demografi uzmanı olan *McCarthy,* Batılı tarihçilerin bu mezalimden hiç bahsetmediklerini belirtip şu ifadelere yer vermiştir:

> *"Milli bağımsızlığı sağlamak uğruna bölgeleri Türk nüfusundan arındırma politikası, 1877-78, 1912-13 ve 1919-23 savaşlarında yeniden kendini gösterdi. Oysa Osmanlılar böyle yapmayıp Hıristiyanların eskiden yaşadıkları yerlerde kalmasına katlandılar. Hıristiyanlara çoğu zaman iyi davrandılar. Onların varlıklarını sürdürmelerine ve dillerini, geleneklerini ve dinlerini korumalarına izin verdiler. Eğer 15. yüzyıl Türkleri böyle hoşgörülü olmasalardı, 19. yüzyıl Türkleri kendi yerlerinde yurtlarında yaşamayı sürdürüyor olabilirdi."* (McCarthy, 2012: 11-13).

Ziya Şakir, Edirne'nin düşmesinden sonra Balkan ittifakına dâhil ordunun Edirne'ye girmesiyle birlikte şehirde yaşayan gayrimüslimlerin bir taraftan sevinç gösterileri yaptıklarını, diğer taraftan da askerlerin çizmelerine yüzlerini, gözlerini sürdüklerini belirtmiştir. Bu manzara, başta Ziya Şakir olmak üzere şehirdeki Müslüman halkı derinden sarsmıştır. Çünkü işgalcilere bu sevinci gösterenler, yüzyıllardır birlikte yaşadıkları ve her türlü hoşgörüyü gösterdikleri gayrimüslim Osmanlı halkıdır. Gayrimüslimlerin yaptıkları sadece bunlarla da sınırlı kalmamıştır. Rumlar, Ermeniler, Yahudiler ve Bulgarlar sokaklara çıkıp Türklere saldırmışlar ve her türlü işkenceyi reva görmüşlerdir. Bir taraftan da yanlarına bir iki Bulgar askeri alarak Türk evlerinin kapılarını kırıp içeri girmişler, kıymetli eşyalarını alıp götürmüşlerdir. Götüremediklerini ise toptan kırıp dökmüşlerdir. Kadınlar, kızlar ve çocuklar Sultan Selim camisine sığınarak hayat ve namuslarını tehlikeden kurtarmaya çalışmışlardır (Karaca & Göçer, 2017: 543-544).

Bulgar Çarı'nın Edirne'ye geldiğinde Osmanlı sancağına basarak trenden inmesine öfkelenen Ziya Şakir, bu durum karşısında, *"Bulgarların irfan ve insanlık seviyelerini çok iyi bildiğimiz için onlardan medeni ve insani bir hareket bekleyemezdik. Fakat dört yüz milyona yakın ehl-i İslam'ın kitab-ı mübîni olan Kur'an-ı Kerim'den seçme ayetler yazılı olan bir alay sancağını ayaklar altında çiğnetecek kadar adi, küstah ve hissiz olduklarını zannetmezdik."* (Karaca & Göçer, 2017: 545) notunu anılarına düşmüştür.

Neticede, Balkanlar'da, Osmanlı Devleti'nin esas unsuru olan Türkler ve Müslümanlar hedef alınmış ve yeni ortaya çıkan millî bölgelerden temizlenmeye çalışılmışlardır. Bu temizlik, ilkin toplu katliamlar şeklinde olurken, daha sonraları toplu göçler hâline dönüşmüştür. Başta can güvenliği olmak üzere, birçok sebeple başlayan kitle hâlindeki kaçış ilk göç dalgasını meydana getirmiş, ama bu süreç bıçakla kesilir gibi bitmemiştir. Yıllar boyunca sürecek olan küçük sayılardaki göçler bunu takip etmiştir (Tekeli, 2011: 46).

Göçmenlik: *Bir ayrılık, Bir yoksulluk, Bir ölüm…*

Savaş, birçok *sıkıntıyı, çileyi, göçü, ölümü* beraberinde getirmesiyle yakan, yıkan, acı verendir. Bu ateşin alevi herkesi yakmaktadır. Savaş, muhacirler için bitmez tükenmez bir yürüyüş, bir sürükleniştir: *"Hazin bir veda sızıyor içime. Rumeli-yi şahane boşalıyor. Muazzam bir coğrafya yer değiştiriyor. Tıpkı 93 Harbi'ndeki gibi. Yanmayan yok bu alevde. Ve hiçbir şey bu yollar boyunca gıcırdayan kağnı tekerlekleri kadar hazin olamaz."* (Uzun & Coşar, 2016: 207).

Akif'ın *Safahat*'ında belirttiği üzere Balkan Savaşları, Osmanlı toplumunun beden ve ruh sağlığında derin yaralar açmıştır. Balkanlarda yaşayan Türk ve Müslümanların büyük oranda katledilmesiyle sonuçlanmıştır. Evler yakılmış, insanlar katliama uğramış, kadınlara tecavüz edilmiştir. Yüzbinlerce insan öldürüldüğü gibi kalanların büyük çoğunluğunun da ruh ve beden sağlığı bozulmuştur (Ersoy, 2008: 268). Balkan Savaşı'nda düşman eline geçen yerlerden gelen insanlar aç, çıplak ve parasız

olup barınma sorunları yaşamışlardır. Muhacir olarak gelen Türkler sokaklarda yatmışlardır (Ersoy, 2008: 172). Yakılıp yıkılan ev sayısı "150 binleri" aşmıştır (Ersoy, 2008: 263). Kocaları katledilen milyonlarca kadın dul; çocuklar ise yetim kalmıştır. Türkler en kanlı zulümlerle Rumeli'deki vatanlarından kovulmuşlardır (Ersoy, 2008: 196). Balkanlar *"vatan nâmına bir kabristan"*a dönmüştür (Ersoy, 2008: 172).

Balkan Savaşları, Türk milletinin hafızasında *toprak kayıpları, zulüm, göç, sefalet* ve *esaret* gibi büyük acılar bırakmış toplumsal bir faciadır. Bu facia sonrasında yaşanan toprak kayıplarının dışında şanslı olan binlerce Müslüman doğup büyüdüğü toprakları bırakarak Anadolu'ya göç etmiş, göç edenler kadar şanslı olmayanlar ise ya Balkan devletlerinin zulmü altında yaşamaya ve acı çekmeye devam etmişler ya da öldürülmüşlerdir. Doğup büyüdükleri toprakları bırakarak güvenli bölgelere (İstanbul ve Anadolu) göç eden Müslüman halkı, bu uzun ve meşakkatli yolculuk esnasında birçok felaket de beklemiştir. (Aydemir, 1986: 322).

Şevket Süreyya Aydemir, göçün ortaya çıkardığı manzarayı şu ifadelerle tasvir etmiştir:

> *"Türkler için göç, göç yoluna çıkılan günden başlayarak her gün biraz daha azalmak, dağılmak, kaybolmak, sefilleşmek demektir. Bu kaçışta ya arkadan düşman yetişir, kafileyi kılıçtan geçirir, ya da soğuk, açlık, hastalık, yağmalar ve bin bir çeşit bela, kafileyi her gün küçültür, yoksullaştırır(…) İşte Rumeli bozgununda Trakya'dan İstanbul yollarına dökülen veya Makedonya'da hiç değilse kasabalara, şehirlere sığınmaya koşan yüz binlerce göçmenin hikayesi budur…"* (Aydemir, 1986: 324).

Balkan bozgunu sonrasında Osmanlı Devleti'nin her yanını kaplayan göç kafilelerini gören *Şevket Süreyya Aydemir*, *"(…)bu bozguna, bu başıboş sürünen bozguna uğramışlar ordusuna, Rumeli'nin bağlarından kopup gelen, daha perişan yüz binlerce muhacirin sürüne sürüne, eriye eriye akan kafilelerini de eklemeliyiz."* demiş ve Rumeli göçmenlerinin durumuyla ilgili olarak şu ifadelere yer vermiştir:

> *"(…) Evet, Rumeli göçüyordu. Rumeli boşalıyordu. Rumeli Türkleri akıp geliyorlardı. Rumeli'yi asırlarca evvel alan, Rumeli'de asırlardır yaşayan son Türkler, XX. Yüzyılın başında alevlenen bu yangının alevleri içinde yanarak, çamurlar içinde eriyerek, her sürünüşte biraz daha azalarak, biraz daha kaybolarak, her an daha koyulaşan bir karanlığın içinde, sonu bilinmez geleceklere doğru akıyorlardı."* (Aydemir, 1986: 322-323).

İşte bu noktada, 17. yüzyılda yaşayan *Karacaoğlan*, asırlar öncesinden yazdığı, *"Üç derdim var birbirinden geçilmez, bir ayrılık, bir yoksulluk, bir ölüm"* dizeleriyle muhacirlerin *ayrılık, gurbet, yoksulluk* ve *ölümle* örülmüş hikâyelerine âdeta tercüman olmuştur. Sanki muhacirlerin yaşadıkları acıları asırlar öncesinden hissetmiş ve onların sesini duyurabilmek için bu dizileri yazmıştır. *Karacaoğlan*'ın vurguladığı 3 dertten biri olan *ayrılık,* öyle zaman olmuştur ki muhacirlere ölümden daha ağır gelmiştir. Zira göç, ayrılırken geride bir şeyler bırakmayı gerektirmiş ve geride kalan sadece mekân olmamıştır. İnsana destek veren, onu koruyan, güçlendiren pek çok şey geride kalmıştır. Yani göç, kişinin, sevdiklerini, yakınlarını, çocukluğunun geçtiği ve kişiliğinin oluştuğu köyünü, kasabasını, yurdunu, yuvasını terk etmesini zorunlu kılmıştır. *Karacaoğlan,* yine asırlar öncesinden, muhacirlerin ayrılık acısını şu dizelerle ifade etmiştir:

"Gurbet eli bizim için yapmışlar,
Çatısını çok muntazam çatmışlar,
Ölüm ile ayrılığı tartmışlar,
Elli dirhem fazla gelmiş ayrılık."

Yaşanan göç trajedisi, dönemin türkülerine de yansımıştır. Nitekim bir türküde göç trajedisi şu şekilde işlenmiştir:

Edirne Ovasında,
Serpildim kaldım,
Arçlığım tükendi,
Evladı sattım,
O viran babam,
Yolda bıraktım,
Edirne Ovasında,
Nanenin kokusu,
Cihana yeter,
Ah şu macırlık ölümden beter. (İpek, 2019: 1580).

Başka bir türküde de göçmenlerin çektiği sıkıntılar şöyle dile getirilmiştir:

Bir muhacir kızıyım,
İntikam yıldızıyım,
Acı benim halime,
Yüreklere sızıyım.
Atma beni efendim,
Ben de senin gibiydim,
Gül bağçeli evimde,
Gonca gelin gibiydim.
Darağacı kuruldu,
Ne arandı ne soruldu,
Anam, babam, kardaşım,
Hep bir günde boğuldu.
Kul it beni evine,
Öksüz gönlüm sevine,
Koğma beni kapından,
Su dökeyim eline,
Doğrusunu söylerim,
Nr arz kaldı ne yerim,
Bir lokmayı acıma,
Yüreğimi ben yerim.
Dört tarafını karanlık,
Bu mu acep insanlık,
Her bir kapı kapalı,
Hani eski ayanlık.
Ne ışık var, ne sadâ,
Ne merhamet, ne vefâ,
Söyle bana yarabbi,
Bu ne alem, bu ne dünya. (Halka Doğru, "Milli Türküler", Sayı: 4, 2 Mayıs 1329/15 Mayıs 1913, s. 25'den aktaran Halaçoğlu, 1994: 70).

Muhacirleri, *"kaybedilmiş topraklarımızın aziz hatıraları"* olarak tanımlayan Mustafa Kemal Atatürk ise, *"Muhacir diye küçümsenenler, tarihin yazdığı savaşlarda en geriye kalanlar, yani düşmanla sonuna kadar dövüşenler, çekilen ordunun ric'at hatlarını sağlamak için kendilerini feda edenler ve düşman karşısında kaçmak, çekilmek nedir bilmeyenlerdir."* sözleriyle onların yokluk içindeki şerefli mücadelelerine dikkat çekmiştir.

Atatürk'ün vurguladığı bu şerefli mücadeleye şahit olan *Yüzbaşı Osman Nuri*, hatıratında, Bulgarların saldırıları karşısında Tekirdağ'da bulunan birliklerinden bir kısmının Gelibolu cihetine doğru çekildiğini, fakat *birkaç berriye ve jandarma zabitleriyle beraber ölmeye azmetmiş bir avuç fedakâr Mehmetçiğin kasabayı terk etmediğini* ifade etmiştir. Bu bir avuç kahramanın düşmana karşı koyduğu esnada, karada cephanenin sonuna yaklaşıldığı görülmüş ve gemiden sahile beş sandık cephane yetiştirilmiştir. İşte bu esnada da *Tekirdağ'ın fedakâr kızları* devreye girmiştir. Bu *fedakâr kızlar,* cephaneyi siperlere kadar taşımışlardır. Derin bir sessizliğe bürünen sokaklarda sadece cephane ve su taşıyan cesur kızların koşuşmaları görülmüştür. (Yüzbaşı Osman Nuri, 2019: 23).

Ayrılık: Göçmen olup yola revan olmak…

Balkanlar'dan ayrılığın en önemli nedenini, müttefik Balkan devletlerinin (Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ) askerleri ve komitacılarınca yapılan akıl almaz zulümler oluşturmaktadır (Halaçoğlu, 1994: 31). Nitekim Bulgar Generali, Savof'da yayınladığı beyannamesinde, *"Türkler denizin öbür tarafına Asya'nın vahşi iklimine kovulmalıdır"* (Günaltay, 1998: 40) diyerek bu zulümlerin amacını ortaya koymuştur. Özellikle çetelerin yürütmüş oldukları saldırı, gasp, yağma, katliam faaliyetleri halk üzerinde çok büyük etki oluşturmuştur. Nitekim bununla ilgili olarak *Şevket Süreyya Aydemir*, *"Balkan Harbi yalnız bir ordular savaşı değildi. Balkan orduları yanında çeteler, bir de halkı imha harbi sürdürüyorlardı…"* (Aydemir, 1986: 311) demiş ve devamında şu ifadelere yer vermiştir:

> *"Balkan Harbi'nde, her biri diğerinden daha hırslı, her biri diğerinden daha kanlı, etrafa dehşet, kan ve şarap kokuları saçarak saldıran bu* ***Balkan çeteleri, hiçbir kayıt şart tanımadan, istila ordularının yanında yahut ardından, Rumeli köylerinin, kasabalarının Türk halkını bitirmek, temizlemek için akıp geliyorlardı.*** *Ve Türk göçmenleri, toprağını, malını, mülkünü bırakarak işte asıl bu dalganın önünden kaçıp kurtulmaya çalışıyorlardı…"* (Aydemir, 1986: 324).

Bulgarlar, işgal ettikleri yerlerdeki Müslümanları vahşice yok etmeyi savaş boyunca sürdürmüşlerdir. Örneğin, Davud, Topuklu ve Maden köylerini tahripleri esnasında sadece kadın ve ihtiyarları değil, beşikteki çocukları bile parçaladıkları haber alınmıştır. İskeçe'de de ele geçirdikleri kişileri parça parça etmişlerdir. Siroz Sancağı'ndaki toplam 134.000 Müslüman nüfustan 20.000'i acımasızca katledilmiştir. Yine, Şarköy, Malkara ve Keşan taraflarında, Bulgar askerlerinin Müslüman Türkleri *"koyun boğazlar gibi"* boğazlamakta oldukları haber alınmıştır (Halaçoğlu, 1994: 32-34). İlhan Bardakçı, "İmparatorluğa Veda" eserinde, *"(…) işgal edilen yerlerden "çığ" şeklinde feryatlar gelmiştir"* (Bardakçı, 1985: 422) diye yazmıştır. Fransız gazeteci *Georges Remond* ise ortaya çıkan manzarayı tasvir ederken, *"Yine de gerçek dehşeti, cehennem kapılarından birkaç defa girmiş çıkmış bir ressam bile tasvir edemez"* (Remond, 2018: 54) demiştir.

Balkan Savaşları sırasında meydana gelen bu katliamlar nedeniyle Müslümanlar, büyük dalgalar halinde Arnavutluk, Selanik ve Edirne gibi toplanma merkezlerine kaçmışlardır. Sadece Bulgarların ele geçirdiği sahaların halkı değil, sadece çatışmaların sürdüğü topraklarda yaşayanlar da değil, tüm nüfus yöreyi boşaltmaya başlamıştır (McCarthy, 2012: 173).

Düşman işgalinden kaçan göçmenler en yakın limanlara sığınmışlardır. Örneğin 29 Teşrinievvel 1912'de, Bulgar kuvvetlerinin Tekirdağ'a yaklaşmasından dolayı kasabadan ayrılmak zorunda kalan göçmenler, limandaki *On Temmuz* ve *Gelibolu* vapurlarına akın etmişlerdir. *Göçmen kafileleri arasında yer alan* ***köylüler, hiç deniz görmedikleri halde canlarını kurtarmak için her türlü vasıtaya lebalep***

dolmuşlardır. Bu vasıtalar içerisinde, sökülmüş iskele kazıklarından yapılmış *ecel beşiği sallar* bile vardır. Bu nedenle deniz yolculuğu süresince çeşitli hadiseler de yaşanmıştır. Nitekim çoğu kadın ve çocuk olmak üzere on bir kişinin yer aldığı küçücük bir sandal suya batmaya başlamıştır. Sandal su aldıkça, içindekiler can havliyle hep birlikte haykırmışlardır. Bunun üzerine hemen yardım edilmiş ve boğulmaları önlenmiştir (Yüzbaşı Osman Nuri, 2019: 26).

Ziya Şakir, düşman ordularından kaçarak Edirne'ye gelen muhacirlerin hâllerini defterine şu şekilde kaydetmiştir:

> *"Lime lime örtüleri içinde üryan vücutları görünen kadınlar, çıplak ayakları mosmor kesilmiş yavrular. Harap ve bitkin simalar. Etrafı siyah harelerle kararmış, çukura batmış fersiz gözler. Çocuklar, ellerini koltuklarının altına sokmuş ağlaşıyor. Kadınlar, parmaklarının uçlarını ağızlarında ısıtmaya çalışarak sızlanıyorlardı. Bu zavallılar yurtları, bucakları, bugün düşman çizmeleri altında çiğnenen zavallı köylülerdi."* (Karaca & Göçer, 2017: 544).

Fransız gazeteci *Georges Remond,* anılarında, Bulgarlar'ın Müslüman köylerini yakmakta, insanları öldürmekte ve kadınlara tecavüz etmekte olduklarının söylendiğini ve bu haberler, yalan veya doğru olsun, insanların kaçmak istediklerini, hatta Edirne tarafından gelen vagonlarda savaşılan yerlerden İstanbul'a kaçan halkın olduğunu belirtmiş ve devamında göçmenlerle ilgili şu gözlemlerine yer vermiştir:

> *"Karşımızda bulunan tepelerden bu göçmen kafileleri iniyorlardı.* ***Çamurlar içindeki yollarda yürüyorlardı. Öküz ve mandalar arabaları çekiyorlardı. Arabaların üzerine birer bez parçası gerilmiş ve her birinin altında iki-üç aile barınmıştı. Kadınlar ağlıyor, çocuklar bağırıyorlardı.*** *Köpekler de kuyruklarını bacaklarının arasına sıkıştırmış, dilleri dışarıya çıkmış olduğu halde bu kafileler arasında bulunmakta idiler. Bir çeşit siyah elbise giyerek Mısır fellahlarına benzemiş olan kadınlar, eteklerini yukarıya kaldırmışlar, dizlerine kadar çamur içinde yürüyorlardı. Bazılarının omuzlarında birer çocuk bulunuyordu. Bazılarında bu çocuklar bellerine birer örtü ile bağlanmıştı. Şayet yürürken aşağı düşecek olurlarsa, askerlerin arkalarındaki torbaları düzelttikleri gibi bir hareket yaparak, onları yerlerine getiriyorlardı. Erkekler de tekerleklere dayanarak arabalara yardım ediyorlardı. Bütün bu adamlar beş asırdan beri değişmemiş olan o eski arabaların arkasında Asya'ya, yani daha önce geldikleri yere dönüyorlardı."* (Remond, 2018: 28-29).

Yaşanan katliam hadiselerinden dolayı ***göçmenler, büyük bir korku ve dehşete kapılmışlardır.*** Nitekim *Şevket Süreyya Aydemir*, yola çıkan kafilelerin ve köy meydanlarında toplanan insanların nasıl bir durumda olduklarını ve bunun psikolojik boyutunu şu ifadelerle anlatmıştır:

> *"Köy meydanlarındaki halkın, kafilelerdeki kalabalığın önlerine imamlar, muhtarlar, ihtiyarlar sıralanmıştır. Arkalarında gençler, kadınlar, çocuklar, birbirlerine sıkışarak birleşmişlerdir. Bunların hepsi, kurbanlık koyunlardır. Küçük yaşlarımızda, bizim göçmen mahallesinin kulübelerinde bu göç hikâyeleri anlatılırken biz çocuklar, analarımızın dizlerine sokulur, eteklerine yapışır, korkudan kendimizden geçerdik. Sonra da rüyalarımızda, hep bu vahşi sahneleri görürdük."* (Aydemir, 1986: 324, 326).

Göçmenler, bölgeden uzaklaşmalarına rağmen, katliam yapan Bulgarları yanı başlarında hissetmişler ve bu korku ve endişeyi uzun bir süre üzerlerinden atamamışlardır. *Georges Remond,* göçmenlerin bu durumunu şu ifadelerle anlatmıştır:

> *"Edirne tarafından bir tren, arkadan birbirini izleyen iki tren daha geldi. Hemen gittim. Bu trenler lokomotiflerine, makinelerine varıncaya kadar asker ile doluydu. Lokomotifler durdur durmaz askerler yere atlayarak daha çabuk gideceği ümidiyle bizim trene hücum ettiler.* ***Bunlar arasında köylüler, dehşete kapılmış kadınlarla***

çocuklar da bulunuyorlardı. Korku ve dehşet yüzlerinden okunuyordu. Bağırmak için ağızlarını açıyorlardı, fakat bağıramıyorlardı. *Bu insan dalgası benim üzerimden geçerek beni alıp götürdüğü gibi bir İngiliz sinematografçısını da beraber sürüklüyordu. Bu hal neydi? Şüphesiz Kırklareli tarafındaki savaşta yenilgi gerçekleşmişti. Ancak Bulgarlar uzaktaydı. Hatta birkaç gün burada kalınsaydı yine korkulmazdı. Top gürlemesi bile işitilmiyordu.* ***Buna rağmen karmakarışık bir halde bulunan bu kalabalığı bir ölüm korkusu, dehşetli bir korku ve endişe kaplamıştı. Onlar Müslümanları katletmiş olan Bulgarları yanı başlarında zannetmekteydiler. Ellerinde kılıçlar olduğu halde arkalarından koşuyor gibi görünüyorlardı. Hatta ayaklarının sesini işitir ve soluklarını da enselerinin üstünde hisseder gibi oluyorlardı.****"* (Remond, 2018: 30).

Balkan Harbi'ne yakından şahitlik eden Fransız gazeteci *Stephane Lauzanne*, karşılaştığı göçmen kafilelerinin korkularını şu ifadelerle anlatmıştır:

> *"İlk kafileye İstanbul'un 20 km. ötesinde rastladım. Ondan sonra ardı arkası kesilmedi. Bazı fakirler, ihtiyarlar, kadınlar, çocuklar ufuktan bize doğru, kendilerini kovalayan görünmeyen güçten korkarak, suskun ve talaşlı kaçıyor, kaçışıyorlardı… Hepsinin yüzünde korku izleri, hepsinin hallerinde şaşkınlık vardı."* (Lauzanne, 1990: 47-48).

Göçmenler, yaşadıkları bu kötü hadiseler nedeniyle, *"namusunu korumak", "Müslümanlığını kaybetmemek", "Türk gibi yaşamak", "kimliğini korumak"* için geri dönmek hayali ile yerini yurdunu terk etmeye karar vermişlerdir. Bu sebeple göç kararı alınınca evin tüm odaları dualar okunarak dolaşılmış, kapılar dua ile kilitlenmiş, mağazaların kepenkleri dualar ile indirilmiş ve göç kafilesine dâhil olunmuştur. Kafileler daha ziyade kadın, çocuk ve ihtiyarlardan ibarettir. Göçmenlerin çoğu, kocası askerde şehit düşmüş kadınlardır. Bunlar bir çocuğunu sırtına bağlamış, birini kucağına almış, diğerini önüne katmış esir olmamak, namusunu korumak, çocuklarını yaşatmak için göç kararı almış kadınlardır. Göçmen kadınların ifadesiyle *"bilinmeyene yolculuğa çıkmışlardır."* (İpek, 2019: 1576).

Kişi, hayatını kurtarmak için bir yerden kaçmak zorunda kalarak hem bunun ortaya çıkardığı travma ile hem de aniden, tamamen hazırlıksız bir şekilde yerinden yurdundan kopmanın getirdiği yükle uğraşmak zorunda kalır. Aynı zamanda göç, geride bir şeyler bırakmayı gerektirir ve geride kalan ise sadece mekân değildir. Bu anlamda göç ederken geride bırakılanların mahiyeti de çok önemlidir. İnsana destek veren, onu koruyan güçlendiren ne kadar çok şey geride bırakılıyorsa, göçün psikolojik etkisi o kadar olumsuz olacaktır. Nitekim göç, kişinin sevdiklerini, yakınlarını, çocukluğunun geçtiği ve kişiliğinin oluştuğu köyünü, kasabasını, yurdunu, yuvasını, evini, barkını, ahrete göç etmiş aile bireylerinin mezarlarını terk etmesi demektir. (İpek, 2019: 1576-1577).

Bu durumda göçmenlerin geride bıraktıkları en önemli unsur, yaşanmışlıkları, çocukluğu, gençliği ve ahrete göç etmiş aile bireyleri olmuştur. Nitekim bu yönde olarak bir göçmen, "*Geride bıraktıklarımızın ev, tarla ve toprağın yanı sıra doğup büyüdüğümüz kent, komşularımız olduğunu fark ettik. … Evi, tarlayı, toprağı bedelleştirebilirsin belki ama doğduğumuz yerin havasını, suyunu nasıl bedelleştirebilirsin. Hatıralar bedelleştirilebilinir mi? Çok güzeldi köyümüz. Buralar ne ki. Bir havası vardı. Bir suyu vardı!.."* demiştir. Bu duygunun oluşturduğu travmayı belki de *"Hep geriye döneceğimizi düşünürdük. Kızımızı yerliye verirsek burada kalır derdik. Bu sebeple on yıl boyunca kız alıp vermedik." "Geldikten sonra memleketimize, köyümüze döneriz diye çok bekledik. Bu sene olmadı yeni sene gideriz gayri…"* ümidiyle atlatmışlardır. Başka bir göçmen, *"Gönderseler sabahı beklemeyiz. Akşamdan çıkar gideriz."* şeklinde memleket özlemini dile getirirken, bir başkası, *"Oraları özlüyorum. Ama gidemiyorum. Çocukluk ve memleket rüyalarıma giriyor."* demiştir (İpek, 2019: 1580).

Balkanlar'dan İstanbul'a, Anadolu'ya uzanan göç hareketi, aslında bir taraftan da yaşanılan yeri değiştirmek değil, Rumeli'yi yerine göre Rumlara, Bulgarlara, Sırplara teslim etmek demektir. Dolayısıyla çoğu zaman bu durum kabullenilememiş, göçe karşı bir direniş de gösterilmiştir. Örneğin, *Cumalı*'nın "Viran Dağlar" eserinde baş kahraman Zülfikar Bey, geride kalanları düşünerek, *"Hepimiz Makedonya'yı bırakıp gidersek, beş yüz yıldır bize emanet edilen bu topraklara kim sahip çıkar, ölmüşlerimizin mezarlarını kim korur?.."* demiş ve bunu kabullenmek istememiştir (Cumalı, 2015: 113).

Florinalı bir Makedon göçmeni olan *Necati Cumalı*, "Makedonya 1900" adlı kitabındaki *"Babam"* adlı hikâyesinde de çocukken tanık olduğu göç hadisesine yer vermiştir. Babasının ağzından aktarılan anı-hikâyede göçün duygusal yönü ağır basmakta, anlatılanların gerçekten yaşanan şeyler olması, durumun vahametini daha da artırmaktadır. Doğduğu topraklardan ayrılmak istemeyen doksan üç yaşındaki dede, göçe en büyük direnci gösteren kişidir. Fakat mübadele gereği evlerini Bursa'nın yakın köyünden gelen bir Rum ailesine teslim eden *Cumalı*'nın anne ve babası, trenle Selanik'e, oradan da vapurla İzmir'in Urla ilçesine gelmiştir. *Cumalı,* göç esnasında ve sonrasında dedesinin yaşadıklarına dair şunları aktarmıştır:

> *"Benim yerim Florina, diyordu. Ölülerimi kimsesiz bırakamam! Toprağımı bırakamam! Siz gidin, bindirin beni trene, Florina'ya geri döneyim, Florina'da öleyim..." Vapur kalktı kalkacak, söz anlamıyordu. Zorlukla, sonunda üç kişi koltuğu ile yerden havalandırdık, ayırdık ellerini parmaklıklardan. Ayırdık ama ayaklarına felç inmişti. Vapura, koltuğunda, elden ayaktan kesilmiş olarak bindi. Aklı yerindeydi, eskisi gibi rahat konuşuyordu. Göçmen olarak Urla'ya yerleştik. Urla'da üç yı1 yatağında sılasını yaşadı. Baktığı yerden gözlerini ayırmadan sık sık dalar giderdi. Arada, kendini tutamadığı sıralarda "Ah, Florina'yı bırakmayacaktım, Florina'da ölecektim!" derdi."* (Cumalı, 2016: 30-31).

Dolayısıyla gurbette *hayata tutunmanın güçlüğü, uyum* ve *sabır* en önemli hususlar hâline gelmiştir. Göçmen, aradan uzun bir süre geçmesine rağmen memleketini, hayallerinde bıraktığı gibi yaşatmaya devam etmiştir. Memleket deyince komşularını, günlük yaşamlarını, mezarlığı, camii, mektebi hatırlamıştır. Örneğin, *Süleyman Nazif*, İstanbul'a gelip yerleşen göçmen bir kadının memleketine dair anlattıklarına şu şekilde yer vermiştir:

> *"Rumeli göçmenlerinden ihtiyar bir kadın dul kalmış kızıyla bizim diyara kadar gelmiş, evimizin yanında küçük bir eve, zannederim, hükümet tarafından yerleştirilmişti. Ben o sırada on dokuz yaşında idim. Kış geceleri bizim tandır başında toplanılır, kadıncağız* ***Tuna'dan Dicle'ye kadar nasıl geldiklerini anlatarak ağlar ve ağlatırdı****. Ülkelerinde güzel evleri, evlerin bahçesi, bahçede yemiş ağaçlan varmış. Kış zahirelerini ilkbahar başlar başlamaz hazırlamaya koyulurlar ve en soğuk günlerin uzun gecelerini konu, komşu ve hısım, akraba ile birlikte tatlı sohbetler ve herkesin kendi payına düşen masrafı karşıladığı ziyafetlerle geçirirlermiş. Ramazan gecelerinde de topluca teravih namazı kılınır, kutsal gecelerde mevlid okunurmuş. Kadıncağız bunları söylerken hem ağlar, hem ağlatırdı..."* (Süleyman Nazif, 1979: 79-80).

Bütün bunlardan hareketle söylenebilir ki göçmen olmak, *"kesintili bir var olma durumudur"* ve geride bırakılan yerle mücadele etme biçimidir. Göç edenler nasılsa evlerine geri döneceğini planlayarak yola koyulmuşlardır. Ancak yolculuk boyunca karşılaştıkları sorunlar bu planlarını alt üst etmiştir. Eve dönebilme olasılığına olan inanç ve ihtimal, her geçen gün zayıflamış ve sonra da kaybolup gitmiştir (Chambers, 2005: 11). Dolayısıyla her göç, birey açısından kaybetmeyi, geride bırakmayı, eksilmeyi ifade etmektedir.

Göç etmeyip bölgede tutunmaya çalışanlarda ise farklı bir durum söz konusu olmuştur. Nitekim onların memleketleriyle ilgili bir hayal kurma şansı yoktur. Çünkü köyü, kasabası veya şehri gittikçe yabancılaşmıştır. Türk kültürünü yansıtan cami, mescit, hazire, mezarlıklar tedricen ortadan kalkmıştır. Mahalle, sokak, köy isimleri değişmiştir. Ay yıldız damgalı sancak direklerinde yeni kurulan devletin bayrağı dalgalanmaya başlamıştır. Osmanlı vatandaşı iken artık Yunan, Bulgar, Rus veya Sırp vatandaşı olmuştur. Toplumsal statüsü millet-i hâkimeden azınlık statüsüne dönüşmüştür. Şehrin ve devletin idarecileri artık Müslim ve Türk değildir. Günlük yaşamını sürdürebilmek için Bulgarca, Sırpça, Rusça veya Yunanca gibi resmî dili öğrenme zorunluluğu ile karşı karşıya kalmıştır. (İpek, 2019: 1577). Yine asırlar öncesinden *Karacaoğlan,* "İndim seyran ettim Frengistan'ı" isimli şiirinde sanki gelinen bu durumu anlatmaktadır:

"İlleri var bizim ile benzemez,
Dilleri var bizim dile benzemez,
Dinleri var bizim dine benzemez,
Başlarına siyah şapka giyerler,
Beyleri var bizim beye benzemez,
Vatan tutup bu yerlerde kalınmaz."

Yoksulluk, Açlık, Hastalık ve Ölüm…

Yaşanan göçün insanlara getirdiği maddi ve manevi yoksulluk, çöküntü ve perişanlık öyle kolaylıkla gelecek nesillere aktarılabilecek gibi değildir. Nitekim savaş uzadıkça muhacirlerin durumu da kötüleşmiş ve kaybettiği çocuğu, eşi veya kardeşi için ıstırap içinde kıvranan insanlar görenlerin yüreğinde onarılmaz yaralar açmıştır (Karaca & Göçer, 2017: 544).

"Dönmek hayali ile gitmek", "yerini yurdunu terk etmek" zorunda kalarak yola çıkan göçmenler, yol boyunca "açlık" ve "salgın hastalıklarla" mücadele etmiş, birçoğu yollarda ölmüştür.
Savaş esnasında Müslüman evlerinin harabeye çevrilmesiyle mahsullerinin ve çiftlik hayvanlarının çalınması açlığa sebep olmuştur. Köylülerin kış boyunca ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla depoladıkları gıda maddeleri çalınmıştır. Eğer kıştan sağ çıksalar bile bir daha toprağa ekecek tohumları kalmamıştır. Çünkü ya çalınmış ya yenmiştir. Eğer biraz tohum kaldıysa bile toprağı sürecek büyükbaş hayvanları kalmamıştır (McCarthy, 2012: 167).

Savaşın uzamasıyla birlikte var olan yiyecek ve ihtiyaç malzemeleri iyice azalmış ve bunun sonucunda da açlık ve sefalet her geçen gün daha da artmıştır. *Ziya Şakir,* Edirne'de yaşanan yiyecek sıkıntısından bahsederken, bunun nedenlerinden birinin göçmenler olduğunu belirtmiştir. Balkanlarda kaybedilen topraklarda yaşayan Müslüman-Türk halk, özellikle Bulgarların kontrolüne girip zulme uğramamak için yüzyıllardır yaşadıkları şehirleri ve köyleri terk ederek Edirne'ye gelmişlerdir. Gelenlerin sayısı yaklaşık olarak 40 bin kişi civarındadır. Göçmenler, gelirken bir miktar erzak getirseler de getirdiklerini kısa bir zamanda yiyip bitirmişler, ondan sonra umumi iaşe kadrosuna girmişlerdir. İşte bu, durumu daha da zorlaştırmıştır. Böylelikle asker gereği gibi beslenememiş ve yetersiz beslenen asker görevini layığı ile yapamamıştır. Ayrıca erzağı olmayan muhacirler ise kaderlerine terk edilmiştir. (Karaca & Göçer, 2017: 542).

Yiyecek sıkıntısı sadece askerlerde ve halkta değil orduya ait taşıma amaçlı kullanılan hayvanlarda da görülmüştür. Yokluk o hale gelmiştir ki hayvanlara yedirilecek hiçbir şey kalmadığı için her taburda

yirmi yedi taşıma ve binek hayvanı bırakılarak fazlasının öldürülmesi ve bunlardan sağlıklı olanların etlerinin askerlere yedirilmesi emri verilmiştir. (Karaca & Göçer, 2017: 542).

Bayar, anılarında iaşe durumuna değinirken, Tekirdağ'a çıkarılan kuvvetlerin üç gün ekmek bulamadıklarını ve bu durumun hasat mevsiminden ancak bir veya iki ay sonraya rastladığını belirtmiştir. Aslında bereketli üretim bölgesi olan Tekirdağ çevresindeki köylerin ambarlarının "lebalep zahire ile" dolu olduğunu, meralarında sayısız kasaplık hayvanlar dolaştığını, ordunun geniş kadrosu ile (iaşe ve menzil) teşkilatı varken zavallıcıkların bolluk içinde aç kaldıklarından görevlerini yapmadıklarını öne sürmüş ve "(…)*Demek ki karnı aç, tüfeğinin mermisi az, topçusunun güllesi noksan bir ordu ile hemen taarruza kalkıp Bulgarları ezmeğe, memleketlerini istilaya, Sırp ve Yunanları toprağımızdan atmaya gideceklerdi. Ne perişan bir zihniyet?"* diyerek yapılan ihmalden dolayı da özellikle Harbiye Nazırı Nazım Paşa'yı eleştirmiştir. (Bayar, 1966: 863).

Hafız Hakkı Paşa, "Bozgun" adlı eserinde, *"Korkudan, vehimden değil, ümitsizlikten, idaresizlikten, iaşesizlikten hatlar boşalır, kıtalar karışır."* (Hafız Hakkı Paşa, t.y.: 64) demiştir. Yine, açlıkla ilgili olarak, *"Harp yerinde sulh zamanında depolar hazır olmazsa, oraya yığılan yüzbinlerce insan ve hayvan, köyde bulduğunu çabuk bitirir. Açlık başlar. Halbuki açlık, dünyada her fenalığın başıdır. Vücudu da kalbi de tutan maddedir. O boş oldu mu, insanın düşüncesine, uykusuna ve kalbine bir yavanlık, bir zayıflık çöker"* demiştir (Hafız Hakkı Paşa, t.y.: 148).

Açlığın ortaya çıkardığı durum ile ilgili olarak Fransız gazeteci *Georges Remond* da bir Osmanlı subayından dinlediklerini şu şekilde aktarmıştır:

> *"Geri çekilme esnasında rastladığımız binlerce zavallı asker taburlarını arıyorlardı. Biz subay sıfatıyla kendilerine soruyorduk: "Nereye gidiyorsunuz? kaçıyor musunuz?"*
>
> *Onlar da şöyle cevap veriyorlardı: Babam, beyim, kaçmıyorum. Beni düşmana gönder savaşayım. Ancak karnım çok açtır."* (Remond, 2018: 69).

Göçmenleri taşıyan gemilerde de büyük bir yokluğun, sefaletin olduğu görülmektedir. *Yüzbaşı Osman Nuri*, hatıratında, *nakliye gemilerinde ekmek değil, içilecek su bile olmadığını, halkın, bir lokma ekmek ve bir yudum su için boğaz boğaza gelecek bir sefalet içinde olduğunu* belirtmiştir. (Yüzbaşı Osman Nuri, 2019: 26). Yine, 1912 yılı Kasım ayında, *Turgut* adlı bir gemiyle yolculuk yaparken de şu ifadelere yer vermiştir: *"Sefinede küçük bir fırınımız dahi yoktu. Bütün ekmeğimizi daima dışardan tedarik etmek mecburiyetindeydik. Kaç günden beri hiçbir yerde tevakkuf etmemiz kabil olmadığından ekmeksiz kalmıştık. Peksimet dövüp kurtlarını ayıkladıktan sonra hamur haline getiriyor ve kazan önünde tekrar pişirtiyorduk."* (Yüzbaşı Osman Nuri, 2019: 33).

Ortaya çıkan bu açlık ve sefaletin en önemli sonuçlarından biri *salgın hastalıklar* olmuştur. Bunların içerisinde en tehlikeli olanı koleradır. Kolera, şehirde sık görülen bir rahatsızlık halini almıştır. *Ziya Şakir*'e göre koleranın nedeni, paslı tenekelerde kalan pis peynir suyu ile at etinden yapılmış fakat küflenmiş kavurmadır. (Karaca & Göçer, 2017: 542). Çünkü şehirde yiyecek doğru dürüst bir şey kalmadığı için askerler ellerine geçirdikleri atları kesip yemekten başka bir çare bulamamışlardır (Karaca & Göçer, 2017: 542).

Balkan Harbi'ni izlemesi için *Daily Telegraph* gazetesi tarafından bölgeye gönderilen *Ellis Ashmead Bartlett,* insanların günlerdir aç olduklarını sadece mısır koçanı ve etraftan topladıklarını yediklerini ifade etmiştir. *Beslenme yetersizliğinin beraberinde kolera, tifo ve dizanteri gibi salgın hastalığa neden olarak binlerce insanın*

ölümüne sebep olduğunu belirtmiştir. (Bartlett, 2012: 234). Dolayısıyla salgın hastalıklar sonucu ölenlerin sayısının binlerle ifade edilmesi olayın ciddiyetini açıkça gözler önüne sermektedir. Nitekim tifo ve kolera salgınlarının etkisini gören Fransız gazeteci *Georges Remond* da durumun vahametini şu ifadelerle anlatmıştır:

> *"Diğer seyahatlerimden memlekete geri döndüğüm zaman bana "Tehlikeye maruz kaldınız mı?" diye sorarlardı. O zaman o kadar tehlike görmemiştim. Görsem bile o kadar etkisi olmuyordu.* ***Fakat bu kez insan için her dakika ölüm hazırdı. Öyle bir ölüm ki, çaresizdi.****"* (Remond, 2018: 56).

Hadımköy istasyonuna uğrayan *Georges Remond,* buradaki manzara karşısında da dehşete düşmüş ve salgının yarattığı ortamı şu ifadelerle anlatmıştır:

> *"Ah! Burada rastladığımız durumlar ve üzücü manzaralar her türlü tasvir ve tasavvurun üstündedir. Hasta kafileleri arabalar hep istasyona yığılmışlar hastaları çıkarıp vagonlara sokuyorlardı. Yol üstünde hendekler içindeki hastaların kustukları işitildikçe İnsanın yüreği parçalanıyor. Artık yeterdi, duramadık kaçtık. Cemil Bey ile birbirimize baktıktan sonra Cemil Bey bana dedi ki:* ***"Azizim Remond! Savaş, kurşun, şarapnel neyse! Fakat bu ne olacak."*** (Remond, 2018: 60).

Yaşanan bütün bu zorluklara rağmen özellikle askerlerin, dönüş yolculuğu esnasında çevredeki insanlara saldırmamaları, cinayet veya tecavüz olaylarına karışmamaları orada bulunan yabancıların dikkatini çekmiştir. Gösterilen bu tahammül ile ilgili olarak Fransız gazeteci *Georges Remond*, anılarında şu ifadelere yer vermiştir:

> *"Bunlar bize nasıl olup da silah sıkmıyorlar. Çünkü ellerinde silahlar vardı ve istedikleri şey de daima ilerlemek, çabuk gitmekti. Kim bilir ne zamandan beri aç bulunuyorlar. Üç-dört gün yemek yememişlerdi. Biz böyle süslü vagonlar içinde, onlara mutlaka düşman katil gibi görünüyoruz. Buna nasıl tahammül ediyorlar? Ben onların yerinde olsam kızgınlığımı frenleyemeyerek fişeklerimi harcarım, makinisti aşağı alırım. Halbuki hiç silah sesi işitilmedi. Şunu söylemek gerekir ki, yenilginin devam ettiği günlerde ne bir cinayet ne bir tecavüz meydana gelmiştir. Hatta subaylara ve özellikle fotoğraflarını ve sinematograflarını çekmek için şapka ve kasketleri ile yanlarına sokulan Avrupalılara bir tüfek dipçiği bile kaldırmamışlardır. Ah "katil" ve "kan içiciler" olarak görülen zavallı millet! Doğrusu insan bu halleri görüp de yazdıkça, bir utanç ve üzüntü hissediyor."* (Remond, 2018: 49).

Georges Remond, salgınla mücadele edildiği sıkıntılı günlerde bile Türklerin iyi niyetle yaklaştıklarını belirtmiş ve şu ifadelere yer vermiştir:

> *"Türklerde tuhaf bir tabiat vardır. Koleralıların ortasında da olsa sizi güzel bir şekilde kabul ederler. Çadırlarında yer verirler ve son ekmek veya bisküvilerini ikram etmek suretiyle soylu bir davranışta bulunurlar. Zaten bu yüce özellik ırksal olup, onlara kalıtımsal olarak geçmiştir. Nasıl ki asil ve köklü bir ailenin malları ile mülkleri dikkatsizlik yüzünden bir takım ehliyetsiz kişilerin eline geçer de insan üzülür. Ben de bu zavallı Türkleri sıkıştıranlara bakarım ve öyle bir acı ve üzüntü duyarım."* (Remond, 2018: 61).

Savaş ortamında gelenler, o ana kadar biriktirdiklerini terk etmek zorunda kalmışlardır. Savaş sonrası gelenler ise mal varlıklarını tasfiye edip gelme imkânına sahip olmuşlardır. Ancak göç dalgasının kaçınılmaz olduğunu gören gayri Türkler söz konusu satış ilanlarına ilgi göstermemişler veya yok pahasına almaya çalışmışlardır. Kısacası göçmen daha göç yoluna çıktığında sıfırı tüketmiştir: *Orada her şeyimiz vardı. Varlıklıydık. Buraya geldik. Hiçbir şeyimiz kalmadı. Ev yok, bark yok, mal yok, mülk yok...* Dolayısıyla daimî iskân sonrası tekrar sıfırdan işe başlamak durumunda kalmışlardır (İpek, 2019: 1579).

İstanbul'da camilere, mescitlere, köşklere, konaklara dolan göçmenler, çok acıklı bir manzara ortaya çıkarmışlardır. Tabi bu binalar bütün göçmenleri barındıramayacağından, binlercesi de arabaları, hayvanları ile günlerce sokaklarda kalmıştır. *Ahmet Rasim*, bu durumu, "Hal ve Mevki" adlı köşe yazısında 93 Harbi'nin bir devamı gibi göstermiş ve şu ifadelere yer vermiştir:

> *"Dikkatimi bir şey çekti. O gördüğüm göçmen kafileleri bundan 35 sene önceki göçmenlerin aynısı… Arabaları, hasır örtüleri, kıyafetleri, yürüyüşleri, mandaları ve öküzleri yine o… Hiç değişmemişler. Öyle ki 35 seneden beri devam eden bir uykudan uyanan biri kalksa, hâlâ Rus muharebesinin devam ettiğine kani olur."*

Aram Andonyan, İstanbul'a gelen göçmenlerin durumlarına dair şu ifadelere yer vermiştir:

> *"Sirkeci'de, Üsküdar'da, Haydarpaşa'da ve genellikle İstanbul'un bütün büyük meydanlarında, ardı arkası kesilmeyen manda arabalarının geçidi korkunç sefalet manzaraları sergiliyordu. Çokları, Özellikle kadın ve çocuklar, belediyenin çöp arabalarına doluşmuşlardı. Göçmenlere tahsis edilen ekmekler de aynı çöp arabalarıyla taşınıyordu. Alt yüzü aşkın yıldan beri Avrupa toprağında yerleşmiş bu Türk nesli, cihangir atalarının altı yüzyıl önce Asya'dan Avrupa'ya geçerken taşıdıkları aynı kıyafeti, aynı zihniyeti taşıyarak, aynı arabalarla geçtiler İstanbul'a, oradan da Asya'ya…"* (Andonyan, 2002: 467).

İlhan Bardakçı, "İmparatorluğa Veda" adlı eserinde, İstanbul'daki göçmenlere dair şunları anlatmıştır:

> *"Binlerce, on binlerce kişilik muhacir kafileleri Sirkeci garından itibaren şehri tamamen doldurmuşlardı. Öküzlerin çektiği kağnı arabaları, köprüden yukarılara, tâ Beyoğlu'na kadar uzanıyorlardı… Rumeli'den ölülerini bile getirenler vardı. Onlar gâvur toprağında kalmasınlar, burada yatsınlar diyorlardı…"* (Bardakçı, 1985: 406-407).

Fransız gazeteci *Georges Remond* da İstanbul'da karşılaştığı göçmenlerle ilgili şu ifadelere yer vermiştir:

> *"Camilerin o eşsiz manzaralarını seyrederken bazı gölgeleri görür gibi oluyordum. Can çekişmekte olan Türk askeri ve Asya'ya kovulan muhacirlerdi bunlar. Batı ülkelerinden ele geçirdikleri yerleri müdafaa etmişler, şimdi kaybetmişler, eski yerlerine dönüyorlardı."* (Remond, 2018: 13).

> *"Davud Paşa mezarlığına geldik. Mezarlıktaki kalabalık şehirdekinden daha cafcaflı idi. Ancak ne kalabalık!* ***Muhacir kafileleri arabaları, hayvanları, eşyaları ile oraya yığılmışlardı. Sefalet içinde, bu kum mezarlar üstünde, serviler ortasında ve duvarların dibinde yerleşmiş idi. İstila edilen memleketlerden kovulmuş, aç, perişan ve bulaşıcı hastalıklara kurban olmuş bütün Edirne vilayetinin halkı orada idi.*** *Bu göçmenlerden bir kısmı, camiler boşaltılarak oraya yerleştirilmişlerdi. Bazıları da Anadolu'ya gönderilmişlerdir k orada ya dilenirler veya isterlerse diğerleri ile rekabet ederek çalışırlardı. Ancak her gün binlerce göçmen Anadolu'ya geçiyordu."*
> *"Nereyi bulurlarsa oraya yığılıyorlardı. Ben bunlardan bazılarını Seyidler'de Çerkezköy'de ve Çorlu'da görmüş ve burada tanımıştım. Orada askerlerin önünden kaçıyorlar. Rastladıkları köy ve kasaba halkı da bunlardan ürkerek hicret ediyorlardı. Surun duvarlarına ve geçmeleri yasaklanan kapısına üzülerek bakıyorlardı. Biz yanlarından geçerken kadınlar yüzlerini elleriyle kapatıyorlar ve parmaklarının aralarından bize bakıyorlardı. Bununla beraber artık oraya yerleşmişlerdi.* ***Alışveriş, hayat ve ölüm başlamıştı. Ölü tabutlarını taşıdıklarını gördüm. Ne var ki bu tabutları götürenlerin de sıtma ve ishalden dolayı ölüden farkları yoktu.*** *Ancak vefat eden bir adama karşı yerine getirilmesi gereken görevler ve doğal hizmetler, mezarlıkta ikamet edilmesinden dolayı kolaylaşıyordu."* (Remond, 2018: 56-57).

3. Yahya Kemal'in Gözünden Balkanlar

1884 Üsküp doğumlu Yahya Kemal'e göre Balkan toprağı ile Anadolu toprağı aynı değere sahiptir. Yahya Kemal, İstanbul'dan Sofya'ya kadar küçük bir seyahatte de bulunmuştur. Bu gezi geçmişin kalbinde kalan hayalini silmek bir yana vatan hasret ve hayalini daha da alevlendirmiş ve bu duygular onda şu şekilde ifade bulmuştur: *"Türklük Avrupa'ya doğru cezr ü meddi biten bir deniz gibi o dağlardan çekilmiş, lakin tuzunu bırakmış. Bütün o toprak Türklük kokuyor."* (Beyatlı, 1976: 147).

Osmanlı'nın son döneminde sancılı vatan parçası olan Balkanlar, Yahya Kemal için ayrı bir anlam taşımıştır. Sadece Yahya Kemal için değil, belki bütün Türklerin bu vatan toprağıyla duygusal bağlantısı ortaktır. O, Balkanlar ile ilgili hassasiyetini "Hatıralarım" adlı eserinde şu şekilde ortaya koymaktadır:

> ***"Bir Türk'ün gönlünde nehir varsa Tuna'dır, dağ varsa Balkan'dır.*** *Vakıa Tuna'nın kıyılarından ve Balkan'ın eteklerinden ayrılalı kırk üç sene oluyor. Lakin bilmem uzun asırlar bile o sularla o karlı tepeleri gönlümüzden silebilecek mi? Zanneder misiniz ki bu hasret yalnız Rumeli'nin çocuklarının yüreğindedir? Rumeli toprağına ömründe ayak basmamış bir Diyarbekirli Türk de aynı hasretle bu türküyü söylemiyor mu?"* (Beyatlı, 1976: 146).

Balkanlar ve onun çevresindeki coğrafya Yahya Kemal ve onun nesline vatan sevgisi kavramını öğretmiştir. Daha önceden Balkanlarda yaşayanlar ve daha sonra bu yerlerden göçmek zorunda kalanlar, diğer Türklerde vatan kavramını oluşturmuştur. Şair bu konudaki görüşlerini aktardığı sözlerine "Eğil Dağlar" adlı eserindeki "Bir Fikrin Zevki" başlıklı yazısında *şöyle devam eder:*

> *"Bize vatan sevdasını, elli seneden beri Rumeli'den, Adalardan kafile kafile muttasıl gelen muhacirler öğrettiler. Anadolu'da birkaç seneden beri bir Rumeli havası estiğini hissedenler doğru hissediyorlar. Yalnız şimdiden sonra bu Rumeli havası İstanbul'un, Anadolu'nun havalarıyla karışacağı için hissedilmeyecek. Çünkü vatan acılarını kendi etinde hissetmiş Türkler ekseriyettedir. Kalbinde hissetmemiş Türkler ise pek azdır."* (Beyatlı, 2002: 220).

Sonuç

Yapılan çalışmalarda genel olarak savaşın ayrıntılarından, göç güzergâhlarından, teşkil edilen kuruluşlarından bahsedilmektedir. Savaşın cereyan ettiği mekândaki insanlar, sayısal bir bütün oluşturduklarından istatistiki veri haline gelmektedir. Böylece sayısal veriler ortaya konularak ne kadar insanın göç ettiği, bu insanların nerelere göç ettiği, göç yolları üzerinde çetelerin ya da düşman kuvvetlerinin yaptıkları muameleler anlatılmaktadır. Dolayısıyla bir insan ya da bir ailenin yaşadıkları anlatılmamakta veya bunu anlatmakta zorluk çekildiğinden geri planda bırakılmaktadır.

Hâlbuki yaşanılan coğrafyada birdenbire savaş ilan edilmesi insanları çaresizliğe sürüklemektedir. İnsanlar, günlük hayatlarına devam ederken, yapacaklarını planlarken gündem birdenbire değişmekte ve geri kalan her şey önemsizleşmektedir. Bu dönemde "gitmek ve kalmak" arasındaki kararı almak hiç şüphesiz ki kolay olmamıştır. Çünkü *bilinmeyene bir yolculuk* söz konusudur.

Balkanlardaki hâkimiyetin sona ermesinden sonra orada yaşayan Türk, Boşnak, Pomak ve Arnavut gibi Müslüman halkların varlıkları tehlikeye girmiştir. Zamanında hâkim güç olan bu halklar, bölgede istenmeyen halklar durumuna düşmüşlerdir. Bu süreçte Balkanlarda, Müslüman halklara karşı tam bir etnik temizlik başlamıştır. Silahsız ve masum halka karşı vahşet politikaları takip edilmiştir.

Müslüman halklar, hayatlarını kurtarmak için yaşadıkları topraklardan güvenli bölgelere (İstanbul, Anadolu) doğru göç etmeye başlamışlardır. Bulabildikleri ulaşım araçlarına (tren, vapur, kağnı)

doluşarak soğuk ve şiddetli yağışlar, salgın hastalıklar arasında aç, susuz bir şekilde yollara düşmüşlerdir. Her şeylerini geride bırakarak, fakat umudu hayal ederek ilerlemişlerdir. İmkânsızlık ve yokluklar içinde yeni bir hayata yelken açmışlardır.

17. yüzyılda yaşayan Karacaoğlan, asırlar öncesinden yazdığı, *"Üç derdim var birbirinden geçilmez, bir ayrılık, bir yoksulluk, bir ölüm"* dizeleriyle muhacirlerin *ayrılık, gurbet, yoksulluk* ve *ölümle* örülmüş hikâyelerine âdeta tercüman olmuştur. Muhacirlerin yaşadıkları acıları asırlar öncesinden sanki hissetmiş ve onların sesini duyurabilmek için bu dizileri yazmıştır.

Karacaoğlan'ın vurguladığı 3 dertten biri olan *ayrılık,* öyle zaman olmuştur ki muhacirlere ölümden daha ağır gelmiştir. Zira göç, ayrılırken geride bir şeyler bırakmayı gerektirmiş ve geride kalan sadece mekân olmamıştır. İnsana destek veren, onu koruyan, güçlendiren pek çok şey geride kalmıştır. Yani göç, kişinin, sevdiklerini, yakınlarını, çocukluğunun geçtiği ve kişiliğinin oluştuğu köyünü, kasabasını, yurdunu, yuvasını, evini, barkını, ahrete göç etmiş aile bireylerinin mezarlarını terk etmesini zorunlu kılmıştır.

Gurbette ise hayata tutunmanın güçlüğü, uyum ve sabır en önemli hususlar olmuştur. Göçmen, aradan uzun bir süre geçmesine rağmen memleketini, hayallerinde bıraktığı gibi yaşatmaya devam etmiştir. Memleket deyince komşularını, günlük yaşamlarını, mezarlığı, camii, mektebi hatırlamıştır.

Kaynakça

Akkayan, T. (1979). Göç ve Değişme, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

Andonyan, A. (2002). Balkan Savaşı, Aras Yayınları, İstanbul.

Arıkan, Z. (1989). "Balkan Savaşı ve Kamuoyu", Dördüncü Askeri Tarih Semineri Bildiriler, Genel Kurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara, s. 168-190.

Aydemir, Ş. S. (1986). Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa (1908-1914), Cilt: II, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Bardakçı, İ. (1985). İmparatorluğa Veda, Hülbe Yayınları, İstanbul.

Barlett, E. A. (2012). Türklerin Rumeli'ye Vedası, İz Yayıncılık, İstanbul.

Bayar, C. (1966). Ben de Yazdım: Millî Mücadele'ye Gidiş, Cilt: 2, Baha Matbaası, İstanbul.

Beyatlı, Y. K. (1976). Çocukluğum, Gençliğim, Siyasi ve Edebî Hatıralarım, Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul.

Beyatlı, Y. K. (2002). Eğil Dağlar, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Castles, S. & Miller, M. J. (2008). Göçler Çağı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Chambers, I. (2005). Göç, Kültür, Kimlik, (Çev. İsmail Türkmen-Mehmet Beşikçi), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Cumali, N. (2016). Makedonya 1900, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul.

Cumali, N. (2015). Viran Dağlar, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul.

Dış Türkler (Belgeler). (1969). T.C. Dışişleri Bakanlığı AZEM Dairesi, Ankara.

Doğru, H. (1999). "Rumeli'de Fetih ve İskân Siyaseti", Türkler Ansiklopedisi, Cilt: IX, Ankara, s. 165-176.

Ersoy, M. A. (2008). Safahat, Kitapzamanı Yayınları, İstanbul.

Günaltay, M. Ş. (1998). Zulmetten Nura, Furkan Yayınları, İstanbul.

Gündüz, A. (1973). Hatıralarım, (Haz. İhsan Ilgar), Kervan Yayınları, İstanbul.
Hafız Hakkı Paşa, (t.y.). Bozgun, Tercüman 1001 Temel Eser İlim Heyeti, İstanbul.
Halaçoğlu(b), A. (1999). "Balkan Savaşları'nda Anadolu'ya Yönelik Göçler ve Sonuçları", Osmanlı, Cilt: IV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 670-673.
Halaçoğlu, A. (1994). Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913), TTK Basımevi, Ankara.
Halaçoğlu(a), Y. (1999). "Kolonizasyon ve Şenlendirme", Osmanlı, Cilt: IV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 581-586.
Halka Doğru, "Milli Türküler", Sayı: 4, 2 Mayıs 1329/15 Mayıs 1913.
İpek, N. (2012). "Balkanlarda Ulus Devletlerin Oluşumu ve Nüfus Politikaları", Uluslararası Balkan Sempozyumu Bildirileri, Bağcılar Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, s. 62-63.
İpek, N. (2019). "Göçü ve Göçmeni Anlamak", History Studies, 11/5, Ekim, s. 1575-1584.
İpek, N. (2014). "Kaynakların Dilinde Göç Kavramı", Karadeniz İncelemeleri Dergisi, Yıl: 9, Sayı: 17, Güz, s. 9-20.
İpek, N. (2006). İmparatorluk'tan Ulus Devlete Göçler, Serander Yayınları, Trabzon.
Karaca, B. & Göçer, G. (2017). "Gönüllü Bir İttihatçı Olarak Balkan Harbi'ne Katılan Ziya Şakir'in Harp Hatıraları", Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 2017/4, Sayı: 29, s. 527-552.
Karal, E. Z. (1996). Osmanlı Tarihi, Cilt: IX, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
Karpat, K. H. (2015). "Önsöz Kısmı", Türkiye'nin Göç Tarihi, 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler, (Derleyenler: M. Murat Erdoğan-Ayhan Kaya), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s. XXIII-XL.
Karpat, K. H. (2014). Osmanlı Modernleşmesi: Toplum, Kurumsal Değişim ve Nüfus, (Çev. Ceren Elitez), Timaş Yayınları, İstanbul.
Karpat(a), K. H. (2010). Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler, (Çev. Bahar Tırnakçı), Timaş Yayınları, İstanbul.
Lauzanne, S. (1990). Balkan Acıları (Hastanın Başucunda Kırk Gün), (Çeviren: Murat Çulcu), Kastaş Yayınları, İstanbul.
Marshall, G. (1999). Sosyoloji Sözlüğü, (Çev. O. Akınay), Ankara.
Mccarthy, J. (2012). Ölüm ve Sürgün, Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı (1821-1922), Çev. Fatma Sarıkaya, TTK Basımevi, Ankara.
Ortaylı, İ. (2007). Üç Kıtada Osmanlı, Timaş Yayınları, İstanbul.
Remond, G. (2018). Mağluplarla Beraber, Profil Kitap, İstanbul.
Shaw, S. J. ve Kural Shaw, E. (2008). Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, (Çev. Mehmet Harmancı), Cilt: II, E Yayınları, İstanbul.
Süleyman Nazif, (1979). Malta Geceleri, Fırak-ı Irak ve Galiçya, Hazırlayan: İhsan Erzi, İstanbul.
Şehbenderzade Filibeli Ahmet Hilmi. (1331/1915). Muhalefetin İflası, Hikmet Matbaa-i İslamiyesi, Konstantiniye.
Tekeli, İ. (1990). "Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Nüfusun Zorunlu Yer Değiştirmesi ve İskân Sorunu", Toplum ve Bilim, Sayı: 50, İstanbul, s. 49-71
Tekeli, İ. (2011). Göç ve Ötesi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Uzun, M. ve Coşar, A. M. (2016). "Muhacirlik Bağlamında "Yol"a Dair Çağrışım Alanlarının İnşası: Nar Ağacı", Zamanın İzleri: İşgal, Göç ve Muhacirlik, Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, Trabzon, s. 197-216.

Yalçın, C. (2004). Göç Sosyolojisi, Anı Yayınları, Ankara.

Yılmaz, M. (1999). "XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Muhaciri İskân Politikası", Osmanlı, Cilt: IV, Ankara, s. 587-602.

Yüzbaşı Osman Nuri. (2019). Balkan Harbi Hatıratı, (Haz. Zeynep Kerman), Dergâh Yayınları, İstanbul.

INTERNATIONAL
CONGRESS OF MIGRATION RESEARCHES
ULUSLARARASI G□□ARAŞTIRMALARI KONGRESI
ISBN: 978-605-06728-9-3

Göç, Yetim Çocuklar ve Sivil Toplum: Reyhanlı Eğitim Köyü

Migration, Orphan Children and Civil Society: Reyhanli Education Village

M. Ali Kirman [1]
Ömer Bilgin [2]

Abstract

In the geographical regions, especially in the Middle East, where the Ottomans began to lose their power and land, new versions of wars, internal conflicts and government crises have staged with the plans of many western states. The wars that broke out in these regions Children are undoubtedly the victims of wars and migrations. It is not easy to rehabilitate children who are left with psychological traumas even though they have no any crimes. For the material and moral needs, education and moral development of orphans, non-governmental organizations as a foundation and waqf. As it is known, various foundations in Turkish society constitute the most vivid example of contemporary social and voluntary organizations representing social justice and peace. Reyhanlı Education Village, established in Hatay for many orphans who lost their parents due to the inhumane pressure and persecution experienced in Syria for about ten years, provides accommodation and food needs of orphans, as

Özet

Osmanlı Devleti'nin gücünü yitirmeye ve toprak kaybetmeye başladığı coğrafi bölgelerde özellikle Ortadoğu'da birçok batılı devletin planları gereği sürekli savaşlar, iç çatışmalar ve hükümet krizlerinin yeni versiyonları sürülmüştür. Bu bölgelerde ortaya çıkan savaşlar kitlesel göçleri de beraberinde getirmiştir. Savaşların ve göçlerin en mağduru kuşkusuz çocuklardır. Hiçbir suçu olmadığı halde psikolojik travmalarla baş başa kalan çocukların rehabilite edilmeleri kolay değildir. Maddi ihtiyaçları dahi zor karşılanan yetimlerin manevi ihtiyaçları, eğitimleri ve ahlaki gelişimleri için çoğu zaman vakıf ve dernek adı altında sivil toplum örgütleri devreye girmektedir. Bilindiği gibi Türk toplumu, siyasal yapısı itibariyle genç bir Cumhuriyete sahip olmasına rağmen son derece köklü toplumsal, kültürel ve tarihî birikimi olan bir toplumdur. Türk toplumunda tarihî süreçte kurulmuş olan çok çeşitli vakıflar, sosyal adaleti ve barışı temsil eden çağdaş sosyal organizasyonların, gönüllü kuruluşların en eski ve en canlı örneğini

[1] Prof .Dr., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Göç Araştırmaları ABD, makirman@mku.edu.tr
[2]Yüksek Lisans Öğrencisi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Göç Araştırmaları ABD yasamak1299@gmail.com

well as formal education processes, social activities, sports and artistic activities, and rehabilitation. The aim of this paper is to examine the mutual relations between war, migration, orphans, non-governmental organizations from a sociological perspective, based on the example of Reyhanlı Education Village in the light of the data obtained through participatory observation and interviews.

Keywords: Immigration, Orphans, Civil society, Reyhanlı Education Village.

oluşturmaktadır. Suriye'de yaklaşık on yıldır yaşanan insanlık dışı baskı ve zulüm nedeniyle annesini babasını kaybetmiş çok sayıda yetim ve öksüz çocuk için Hatay ilinde kurulan Reyhanlı Eğitim Köyü, yetim çocukların barınma ve yemek ihtiyaçlarının yanında formel eğitim süreçleri, sosyal aktiviteleri, sportif ve sanatsal aktiviteleri ile rehabilitasyon çalışmaları sürdürmektedir. Bu bildiride katılımlı gözlem ve görüşmeler yoluyla elde edilen bilgiler ışığında Reyhanlı Eğitim Köyü örneğinden hareketle göç, yetim çocuklar, sivil toplum örgütlenmeleri arasındaki karşılıklı ilişkilerin sosyolojik bir bakış açısıyla yakından incelenmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Yetim çocuklar, Sivil toplum, Reyhanlı Eğitim Köyü

Giriş

Osmanlı'nın hâkim olduğu coğrafyalarda, özellikle Balkanlarda ve Ortadoğu'da güç ve toprak kaybetmeye başladığı dönemlerden itibaren bu bölgelerde kan ve gözyaşının dinmediği görülmektedir. Özellikle 19 ve 20. yüzyıllarda İngiliz politikalarının etkisiyle yeni ve yapay sınırların çizildiği ve yeni devletlerin ortaya çıktığı andan itibaren her alanda bir sömürü düzeni kurulmaya başlanmıştır. Aslına bakılırsa "Orta Doğu" ifadesi bile İngiliz literatüründen ortaya çıkarılmış coğrafi bir terimdir. Bu durumun farkına varanlar Ortadoğu kavramı yerine Güneybatı Asya ifadesini kullanmaya çalışmışlarsa da bu kavram pek genel geçer hale gelmemiştir. Ortadoğu üzerinde birçok batılı devletin planları olmuştur. Buradaki temel faktör "Kara Bela" diye de adlandırılan petroldür. Ortadoğu'daki Arap ülkelerinin hemen hemen hepsi petrol bakımından çok zengindir. Osmanlı sonrası güç dengelerinin sarsılması ve yeniden Müslümanların bu bölgeye topyekun hükmetmesinin engellenmesi için bu bölge sürekli savaşlarla, iç çatışmalarla, hükumet krizleriyle oyalanmıştır.

2010 yılında farklı Arap ülkelerinde başlayan halk ayaklanmaları nihayet Suriye'ye de sirayet etmiş ve ayaklanmalar neticesinde ülkenin hemen hemen her yerinde muhalif gruplarla rejim güçleri karşı karşıya gelmiştir. Demokrasi, insan hakları, özgürlük, hak, hukuk gibi kavramlar bu halk hareketinin odak noktasını oluşturmuştur. Suriye'de oluşan bu halk hareketi, diğer ülkelerde de olduğu gibi kısa süre içerisinde silahlı çatışmaya dönüşmüştür. 2011 yılında başlayan iç savaş neticesinde yüzbinlerce insan hayatını yitirmiş, milyonlarca insan göçmen durumuna düşmüştür. Savaş ortamından kaçmak isteyen Suriye vatandaşları komşu ülkelere göç etmiştir. Türkiye, bu göç dalgasında en fazla göç alan ülke konumuna gelmiştir.

Savaş ve sonrasında meydana gelen kitlesel göç ile oluşan ortam, hemen her kesimi etkilemekle birlikte en çok etkilenen kesim özellikle hassas ve riskli gruplar olarak tanımlanan kadınlar, çocuklar

veya yaşlılardır (Kirman 2017:126). Daha açık bir ifadeyle savaşların ve göçlerin en mağdur kesimi yetim çocuklardır. 2011 yılından bu yana süregelen savaş neticesinde yüzbinlerce çocuk aile bireylerinden en az birini savaşa kurban vermiştir. Nitekim bazı raporlara göre her üç Suriyeli çocuktan biri çatışmalar başladıktan sonra Dünya'ya gelmiştir. Bu azımsanmayacak büyüklükte bir rakamdır. Savaş ve göç psikolojisiyle büyümüş çocuklarda bedenen ve ruhen ciddi çöküntüler olacağı aşikârdır. Hiçbir suçu günahı olmayan, yaşanan veya yaşatılanlardan bihaber şekilde annesiz veya babasız kalan çocuklar çok büyük sorunlarla çok küçük yaşlarda mücadele etmeye başlamışlardır. Özelikle psikolojik travmalarla baş başa kalan çocukların rehabilite edilmeleri hiç de kolay bir iş değildir. Maddi ihtiyaçları dahi zor karşılanan yetimlerin manevi ihtiyaçları, eğitimleri ve ahlaki gelişimleri uzun zaman ve uğraş gerektiren bir çalışmadır. Bu tür faaliyetlerde sivil topum kuruluşlarının önemli bir rol üstlendiği bilinmektedir. Ülkemizde yaşayan Suriyeli göçmenlerle ilgili sağlık, eğitim, psiko-sosyal destek politikaları geliştirilmiş; bu politikalar Türkiye Cumhuriyeti devleti gözetiminde bazı durumlarda STK'larla işbirliği yapılarak uygulanmıştır. Bakanlıklara bağlı kurum ve kuruluşlarla birlikte kamusal anlamda işbirliği protokolleriyle desteklenen STK'ların çalışmaları göç ve göçmen sorunu noktasında yara sarıcı özellik taşımaktadır. Bu bağlamda Hatay ili Reyhanlı ilçesinde kurulan ve tamamen yetimlere yönelik faaliyet gösteren Reyhanlı Eğitim Köyü, maddi ve manevi ihtiyaçların karşılanmasının yanında çocukların eğitim süreçlerine destek olma noktasında önemli bir örnektir. Yetim çocukların barınma ve yemek ihtiyaçlarının yanında formel eğitim süreçleri, sosyal aktiviteleri, sportif faaliyetleri, sanatsal aktiviteleri ile rehabilitasyon çalışmaları yakından takip edilmektedir.

Yöntem

Bu makalede nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Doküman inceleme ve kavramsal çerçeve oluşturulması sonrasında ilgili kişilerle mülakat yapılarak konu ile ilgili derinlemesine bilgiye ulaşılmıştır.

Arap Baharı Ve Suriye İç Savaşı

Arap Baharı'nın Suriye'ye etkisini irdelemeden önce Suriye'nin demografik yapısını bilmek gerekir. Suriye, farklı etnik ve dini yapılardaki insanların yaşadığı ve coğrafi konum olarak da stratejik bir noktada olan bölgenin önemli ülkelerindendir. Baas Partisi rejimi, 1963'ten itibaren Suriye'yi yönetmektedir. Demografik yapıya bakıldığında Suriye'de % 68,7 Sünni Müslüman, % 11,5 Alevi, % 3 Dürzü, % 1,5 İsmaili ve % 14,1 Hristiyan yaşamaktadır. (Kıran, 2014)

2010 yılının Kasım ayında Tunus'ta başlayan ve Mısır ve Lübnan başta olmak üzere diğer Arap ülkelerine yayılan ayaklanmaların temel düşüncesini bu ülkelerdeki tek adam rejimini ortadan kaldırmaktı. Arap Baharı adıyla adlandırılan bu ayaklanmalar 1963 yılından beri Baas Partisi tarafından yönetilen Suriye'ye de sıçradı. 15 Mart 2011 yılında başlayan gösterilerin odak noktasını Baas Partisi'nin yönetimi bırakması talebi oluşturmaktaydı. Gösteriler kısa bir süre içerisinde iç savaş halini almaya başladı. Beşşar Esad ve Baas partisine karşı olan göstericiler, başta Özgür Suriye Ordusu olmak üzere birçok silahlı birlik kurarak silahlı mücadeleye yönelmiştir. 2011 yılından bu yana yaşanan iç savaş neticesinde yüzbinlerce insan hayatını kaybetmiş, milyonlarca insan yaşadığı yerleri terk etmek zorunda kalmıştır.

2011 yılında Türkiye, sınır komşusu Suriye'de yaşanan bu savaşa kayıtsız kalmamış ve insani ve ahlaki duyarlılıkla uyguladığı "Açık Kapı" politikasının bir gereği olarak Suriyeli göçmenleri "Geçici Koruma Statüsü" ile misafir etmiştir (Bandur, 2020:69). Geçici koruma statüsü ile yaklaşık 4 milyona yakın Suriyeli Türkiye'de misafir edilmektedir. Savaşın ilk yıllarında geçici barınma merkezlerinde misafir edilen Suriyelilerin sayısının giderek artması ve savaşın uzaması neticesinde Türkiye, göç politikasını değiştirerek sosyal uyumu da göz önünde bulundurarak Suriyelilerin geçici barınma merkezleri dışında da ikamet etmesi sağlanmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğünün 5 Haziran 2020 verilerine göre Türkiye'ye gelen ve "Geçici Koruma Statüsü" kararından yararlanan Suriyelilerin sayısı 3.581.636'dır. Tablo 1'de geçici koruma kapsamında Suriyelilerin en fazla bulunduğu ilk 10 il yer almaktadır. (GİGM- 2020)

Tablo 1: Geçici Koruma Statüsündeki Suriyelilerin ilk 10 ile göre dağılımı

Suriyelilerin illere göre dağılımını gösteren Tablo 1'de de görüldüğü gibi Reyhanlı Eğitim Köyü'nün de içinde bulunduğu Hatay ili bölgede Suriye savaşı sonrası en fazla Suriyeli göçmene ev sahipliği yapan ikinci ildir.

Yetim Kavramı Ve Türk Toplumunda Yetimler

Arapça kökenli bir sözcük olan "Yetim" kelimesi *y t m* kökünden gelmektedir. Bu sözcüğü, ergenlikten önce babanın hayatını yitirmesi durumunda kullanılır. Özellikle İslam coğrafyasında yaşanan savaşlar ve göçler sonrasında yetim meselesi tekrar gündem olmaya başlamıştır. (Özcan, 2006) Çoğunlukla savaş ve göç esnasında babasını kaybeden çocuklar, hem savaş ortamının travması hem de göç yollarında yaşanan zorluklarla mücadele etmek zorunda kalmıştır.

Tarihi süreçte İslam toplumlarının yetimler konusunda politikalar geliştirdiği ve bu alanda çalışmalar yaptığı görülmektedir. Zira İslam dininin temel kaynakları Kuran-ı Kerim'de ve hadislerde yetimlerin gözetilmesi sıkça telkin edilmektedir. Nitekim son peygamber Hz. Muhammet de bir yetimdir ve yetim haklarını her fırsatta dile getirmiştir.

Osmanlı Devleti yetimler için ciddi miktarda fonlar oluşturmuştur. Eytam Sandıkları adı verilen bu fonlar, başlangıçta bireysel olarak uygulanırken zamanla kurumsallaştırılmıştır. "Vakıf müesseseler arasında yer alan ve yetimlerin barındırılması amacıyla kurulan dârüleytâmların da burada özellikle

zikredilmesi gerekir. Bütün masrafları ilgili vakıf tarafından karşılanan dârüleytâmlarda kimsesiz çocukların her türlü ihtiyacının karşılandığı görülmektedir. Ayrıca son dönemde kurularak önemli hizmetler gören ve günümüzde de benzer hizmetlerini devam ettiren Dârüşşafaka ile yetimhaneler ve yine günümüzdeki Çocuk Esirgeme Kurumu'nun ilk nüvesini oluşturan Himâye-i Etfâl Cemiyeti gibi kurumları da burada zikretmek gerekir." (Özcan, 2006)

Osmanlı Devleti döneminde son derece ciddiyetle yürütülen yetim çalışmalarının Cumhuriyet'in ilk yıllarında da sürdürüldüğü görülmektedir. 28 Ekim 1920 yılında alınan bir kararla yetim çalışmalarının aynen devam etmesi kararlaştırılmıştır. Bu düzenleme ile eytam mallarının Ankara Eytam Sandığı Müdüriyetine bağlanması da ayrıca karara bağlanmıştır. Osmanlı döneminde yetimlerin haklarını korumak üzere oluşturulan "Eytam Sandıkları" 1926 yılında alınan başka bir kararla sonlandırılmış, yetimlerin tüm mal varlıkları "Eytam ve Eramil Bankası" devredilmiş, yetimlerin paralarının bu banka tarafından işletilmesi kararlaştırılmıştır.

Günümüzde yetim çalışmaları deyince akla Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı gelmektedir. Yurt sistemini bırakıp "Sevgi Evleri" modeliyle ev sistemine geçen bakanlık yetimlerle ilgili dünya çapında bir standart yakalamıştır. Öte yandan sivil toplum kuruluşlarının yetim çalışmaları da göz ardı edilmeyecek derecede büyük çalışmalardır.

Vakıflar Ve Sivil Toplum Kuruluşları

Vakıflar: Türk Toplumunda Köklü Bir Sivil Toplum Örneği

Bilindiği gibi Türk toplumu, siyasal yapısı itibariyle genç bir Cumhuriyete sahip olmasına rağmen son derece köklü toplumsal, kültürel ve tarihî birikimi olan bir toplumdur. Özellikle Türk toplumunun tarihî süreçte ortaya koyduğu toplumsal dayanışma ve bütünleşme örneklerinden birisi de vakıf kurumudur (Kirman, 2019). Bir malın veya gayrimenkulün daha uzun bir süre kamunun yararı için kullanılması amacıyla yapılan hayır ve yardımlaşma kurumlarının genel adı olan vakıf, bir malın miras yoluyla paylaşılmasını, devletin müdahalesini veya başka yollarla ele geçirilmesini durduğu için devamlılık arz eder. Türk-İslam tarihinde değişik amaçlarla kurulmuş çok sayıda vakıfla karşılaşılır. Vakıflar, toplumda sosyal adaleti ve barışı temsil eden çağdaş sosyal organizasyonların, gönüllü kuruluşların en eski ve en canlı örneğini oluşturmaktadır. Fakat bu örgütlenmelerin toplumsal ve siyasi yansımaları da olmuştur. Nitekim son yıllarda yaşanan dini karakterli sosyal ve politik gelişmeler göz önüne alınmak suretiyle vakıf veya sivil toplum kuruluşlarının dini cemaatler tarafından ciddi bir manipülasyona maruz kaldığı da bilinmektedir (Kirman, 2019). Vakıflar, sivil toplum kuruluşları ve dini cemaatler bağlamında yapılacak kavramsal tartışmalar ve sosyolojik gözlemlere dayalı değerlendirmeler, Türk toplumunda yardımlaşma ve dayanışma geleneğinin çok köklü olduğunu, özellikle savaş ve göç gibi olağanüstü durumlarda çok çabuk devreye girdiğini göstermektedir.

Sivil Toplum Kuruluşları ile Devlet İşbirliği

Sivil toplum kuruluşları; devletin resmi kurum ve kuruluşları dışında kalan, bu kurum ve kuruluşlardan bağımsız olarak sosyal, kültürel, sportif, politik vb. faaliyetler yürüten kuruluşlardır. Sivil toplum kuruluşları gönüllülük esasına dayanarak kurulur ve çalışmalarını gönüllülük esasına göre

gerçekleştirir. Sivil toplum kuruluşlarının hareket alanı ve görev- yetkileri devletin yetki alanına girmemelidir. Bu bağlamda, sivil toplum kuruluşları devletin resmi işleriyle ilintili bir iş ve işlem yapacaksa, ilgili kurum ve kuruluştan izin alarak veya o kurum ve kuruluşu yapılacak protokolle sürece dâhil eder.

Bu bağlamda Hatay ili Reyhanlı ilçesinde oluşturulan ve faydalanıcılarının tamamını yetimlerin oluşturduğu "Reyhanlı Eğitim Köyü" sivil toplum ile devlet iş birliğine önemli bir model teşkil etmektedir. Kurulum aşamasında Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesindeki "Sevgi Evleri" modelini esas alan Eğitim Köyü, bakanlıkla yapılan bir protokolle resmiyet kazanmıştır. Tesis içerisindeki kreş, anaokulu, ilkokul, ortaokul ve lise Milli Eğitim Bakanlığına bağlı olarak eğitim vermektedir. Reyhanlı Eğitim Köyü projesi, eğitim çalışmalarını Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı ile yapmış olduğu protokole göre yürütmektedir. Ayrıca yetim çocukların annelerine yönelik sosyal faaliyetler bünyesinde merkez bünyesinde çeşitli kurslar açılmaktadır. Bu kurslar Milli Eğitim Bakanlığı ile yapılan iş birliği protokolü kapsamında Reyhanlı Halk Eğitim Merkezi öğretmenleri tarafından gerçekleştirilmektedir.

Sivil Toplum Kuruluşları Arasında İşbirliği

Küreselleşme sürecinde STK'ların uluslararası bir görünüm kazandığı gözlenmektedir. Bir diğer ifadeyle küreselleşme sürecinin STK'ların yaptığı uluslararası organizasyonları ve faaliyetleri kolaylaştıran fırsatlar ve imkânlar sunduğu tespit edilmiştir (Cihan, 2019). Ancak bu faaliyetlerin, organizasyon yapılan ülkelerde çok çeşitli sosyal, ekonomik ve kültürel ve insanî sorunlarla karşılaşılmasından dolayı STK'lar arasında bir işbirliğini de zorunlu kıldığı tespit edilen bir diğer hususdur.

Kısa adı İHH olan İnsani Yardım Vakfı, ülkemizde ve Dünya'da büyük yardım faaliyetleri bilinen bir sivil toplum kuruluşudur. Birçok ilde şubesi bulunan İHH, insani yardım denince akla ilk gelen sivil toplum kuruluşlarından biridir. İHH internet sitesinde (www.ihh.org.tr) kendisini şöyle tanımlamaktadır: *1992 yılında kuruldukları ve günümüzde kurumsal bir yapıyla 5 kıtada 135 ülke ve bölgede faaliyet gösterdikleri ve Türkiye'den tüm dünyaya ulaşan bir hayır köprüsü oldukları belirtilmektedir.*

Diğer taraftan özellikle son yıllarda, devletlerarası iş birliği noktasında Türkiye ve Katar'ın diplomatik iş birliğinin arttığı bilinmektedir. Katar'ın en büyük yardım kuruluşlarından kısa adı RAF olan Şeyh Sani b. Abdullah İnsani Hizmetleri Vakfı ülkemizde Kızılay ve İHH ile işbirliği anlaşması yapmıştır.

Reyhanlı Eğitim Köyü Türkiye'den İHH, Katar'dan RAF adlı sivil toplum kuruluşlarının desteğiyle kurulmuştur. İHH ve RAF "Eğitim Köyü"nün teknik ve fiziki alt yapısını oluşturmuş yönetim ve işleyiş noktasında farklı sivil toplum kuruluşlarından destek almışlardır. 2020 yılı itibariyle yönetim ve alt yapı hizmetleri çoğunlukla "Yetim Vakfı" tarafından sürdürülmektedir.

Reyhanlı Eğitim Köyü İHH ve RAF öncülüğünde başlatılmış ancak süreç içerisinde birçok sivil toplum kuruluşu tarafından desteklenmiştir. Türkiye'den Yunus Emre Enstitüsü ve İnsan ve Medeniyet Hareketi'nin desteklediği eğitim köyünü Katar'dan AFİF, Güney Afrika'dan Al İmdat, Kuveyt'ten Beyt Zekât, Qawafel, Malezya'dan From Precious People of Malaysia, Pakistan'dan Khubaib Foundation, Kuveyt Kızılayı, Malezyalı iş adamları, Endonezya'dan PKPU, Rummah Zekât ve Güney Afrika'dan ULAMA adlı sivil toplum kuruluşları desteklemiştir. Bu özelliğiyle Hatay'ın

Reyhanlı ilçesindeki bu "Eğitim Köyü" uluslararası sivil toplum kuruluşlarını bir araya getirmesi ve ortak bir çalışmada bulunması açısından büyük önem arz etmektedir.

Reyhanlı Eğitim Köyü

Çocuk Yaşam Merkezi

RAF ve İHH, Suriye iç savaşı ve göç ile sonrasında ortaya çıkan tablo neticesinde annesini veya babasını savaşta veya göç sırasında kaybeden çocuklarla ilgili bir çalışma başlatmıştır. Bu çocukların kısa ama travmalarla dolu hayatlarında bedenen ve ruhen tedavi edilmesi ihtiyacına binaen bir "Çocuk Yaşam Merkezi" kurulması planlanmıştır. Bu amaçla 2 Temmuz 2015 tarihinde resmi adı "Çocuk Yaşam Merkezi" olan projenin temeli atılmıştır. Hatay ilinin Reyhanlı ilçesi sınırları içerisinde yaklaşık 100 dönümlük arazi üzerine kurulan bu merkez 990 çocuğa hizmet vermek amacıyla kurulmuştur. Yaşları 6 ile 12 arasında değişen anne ve babası vefat etmiş çocukların bedenen ve ruhen rehabilite edilmesini amaçlayan merkezde çocukların her türlü ihtiyacı karşılanmaktadır. Barınma, sağlık, eğitim, spor ve psikolojik destek hizmetlerinin karşılandığı merkezin kuruluşu noktasında Aile, Çalışma ve Sosyal politikalar Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı ile işbirliği protokolleri imzalanmıştır. Merkezin barınma sistemi Aile, Çalışma ve Sosyal Politikalar Bakanlığına bağlı "Sevgi Evleri" formatına ve sistemine göre yapılmıştır. İHH verilerine göre, kurulan bu merkez Dünya'nın en büyük çocuk yaşam merkezi unvanını taşımaktadır. Her biri 350 metrekare villalar halinde inşa edilen bu evler; 20 tanesi kız çocuklar için, 35 tanesi erkek çocuklar için olmak üzere 55 adettir.

Fotoğraf 1: Barınma amaçlı yapılan villalar

Milli Eğitim Bakanlığı ile yapılan işbirliği protokolüyle RAF-İHH Çocuk Yaşam Merkezi içerisine 2 ilkokul ve 2 ortaokul olmak üzere toplam 4 okul inşa edilmiştir. Bu yaşam merkezi içerisinde cami, sağlık ocağı, çocuk oyun alanları, kongre- kültür- sanat merkezi, spor alanları (basketbol, voleybol ve futbol sahaları), sanat atölyeleri, rehabilitasyon merkezi, misafirhane, market, merkezi mutfak gibi farklı bölümler de inşa edilmiştir. İnşa edilen bu bölümlerle çocukların bedenen ve ruhen sağlıklı yetişmesi, yaşanan travmaların gelecek yaşantılarına olan etkisinin en asgariye indirilmesi amaçlanmaktadır. Merkezin yaklaşık 25 dönümlük alanı yeşil alana (zeytinlik, park, bahçe) olarak ayrılmıştır.

Eğitim Köyü içerisinde bulunan farklı birimlere bağışçıların, İslam Tarihinden önemli şahısların adları verilmiştir. Merkezin bünyesinde faaliyet gösteren Ebu Ubeyde Anaokulu, Ebu Ubeyde İlkokulu, Ebu Ubeyde Anadolu İmam Hatip Ortaokulu ve lisesi bulunmaktadır. Bu eğitim kurumlarına "Ebu Ubeyde" adının verilmesi tesadüf değildir. Alınan bilgilere göre bu kurumlara "Ebu Ubeyde" adı Hz. Ömer döneminde Antakya'yı fetheden kişinin dönemin büyük komutanlarından Ebu Ubeyde b. Cerrah olması sebebiyledir.

Fotoğraf 2: Çocuk oyun alanları

Fotoğraf 3: Reyhanlı Eğitim Köyü kuşbakışı görünüm

Anne Çocuk Sanat Atölyeleri

Reyhanlı Eğitim Köyü, bünyesindeki yetimlerin her türlü ihtiyaçlarını karşılamak üzere "Bütünsel Eğitim" ilkesiyle faaliyet göstermektedir. Savaş ve göç sonrası yetim kalan çocuklar barınma, yeme- içme- sosyal aktivite, sanatsal etkinlikler ve mesleki kursların yanında sık sık sağlık taramasından geçirilmekte; rehabilite edilmeleri noktasında sosyal çalışmacıların, psikologların gözetiminde çeşitli aktiviteler yapmaktadır.

Eğitim ve öğretim sürecinde anne faktörünü göz ardı etmeyen merkez yöneticileri annelere yönelik eğitim çalışmaları ve sosyal aktiviteler yapmaktadır. Anneler, merkez bünyesinde psiko-sosyal destek de almaktadırlar. Reyhanlı Halk Eğitim Merkezinin de desteklediği ve öğretmen görevlendirdiği kurslarda annelere; tekstil tasarım, görsel sanatlar, ahşap sanatlar üzerine kurslar verilmektedir.

Sonuç

Savaş her ne sebeple ve her kimle yapılırsa yapılsın insanlık adına yıkıcı sonuçlar doğuran bir vakadır. Savaşlar aynı zamanda kitlesel göç hareketlerine de sebep olmaktadır. Hiç şüphesiz savaş ve göç esnasında en çok etkilenenler kadınlar ve çocuklardır. Anne veya babası savaş veya göç esnasında vefat etmiş çocukların psikolojik ve fizyolojik sorunlarla tek başına mücadele etmesi daha kötü sosyolojik olaylara zemin hazırlamaktadır. Bu bağlamda çoğu zaman sivil toplum kuruluşlarının devreye girdikleri ve önemli bir rol üstlendikleri bilinmektedir. Hatay Reyhanlı Eğitim Köyü, savaşın ve göçün meydana getirdiği olumsuz şartlar altında yetişen çocukların en azından 990 kişisinin koruma ve gözetim altına alınması son derece önemlidir. Bu faaliyetin Türkiye ve Katar'dan sivil toplum örgütleri tarafından gerçekleştirilmiş olması da ayrı bir önem taşımaktadır.

Kaynakça

Akpınar, T. (2017). Türkiye'deki Suriyeli Mülteci Çocukların ve Kadınların Sosyal Politika Bağlamında Yaşadıkları Sorunlar. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(3): 16-29.

Bandur, P. (2020). Perceptions on Syrian Refugees in Turkey, *Antakiyat*, 3(1): 67-91.

Can, İ. (2013). Türkiye'de İslami Eğilimli Sivil Toplum Kuruluşlarının Orta Doğu'ya Bakışı: İnsani Yardım Vakfı (İHH) Örneği. *I. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Kitabı*, 245-261.

Canan, İ. (1991). Vakıfların Çocuğun Korunmasına Yönelik Fonksiyonel Yapıları. *Aile ve Toplum Dergisi*, 2(2): 56-62.

Cihan, H. (2019). *Küreselleşme ve Sivil Toplum İlişkisi: Türkiye'deki Sivil Toplum Kuruluşlarının Uluslararası Kurban Organizasyonları Hakkında Sosyolojik Bir Araştırma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü. S. 101

Duruel, M. (2016). Suriyeli Sığınmacıların Eğitim Sorunu. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 30(5): 1399-1414.

Karanfiloğlu, M. (2019). Savaş, Kadın, Çocuk ve Göç Üzerine: Suriye Örneği. *Muhakeme Dergisi*, ss. 99- 124

Kıran, A., (2014), At-rap Baharı, Suriye ve Domokratik Dönüşüm Beklentileri, Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S.1, s. 97- 105

Kirman, M. A. (2017). Sosyal Bir Olgu Olarak Göç, *İslam Coğrafyasında Terör, Göç ve Mültecilik*. Ankara: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Yay. 109-129.

Kirman, M. A. (2019). Waqf Tradition and Civil Society in Turkish Society, *III. İKSAD International Congress on Social Sciences*, Adana.

Kirman, M. A. (2020). Göç Çalışmaları ve Din, *Göç ve Din*, Ankara: Astana Yay. S. 180

Kirman, M. A. ve Ö. F. Işıklı (2018). Kadın Sivil Toplum Örgütleri: Sosyolojik Bir Araştırma, *Antakiyat Dergisi*, 1(2): 191-201.

Özcan, T. (2006). Osmanlı Toplumunda Yetimlerin Himayesi ve Eytam Sandıkları. *İÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14: 104-121.

Topal, C. (2015). Suriye İç Savaşı ve Uluslararası Düzen. *KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9: 117-122.

Türk, G. D. (2016). Türkiye'de Suriyeli Mültecilere Yönelik Sivil Toplum Kuruluşlarının Faaliyetlerine İlişkin Bir Değerlendirme. *Marmara İletişim Dergisi*, 25: 145-157.

Türkiye Göç Raporu, İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Dergisi, Yayın No: 40, Nisan 2017.

Yazıcı, N. (2007). Osmanlılarda Yetimlerin Korunması Üzerine Bazı Değerlendirmeler. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 48(1): 1-46.

https://www.ihh.org.tr

https://yetimvakfi.org.tr/reyhanli-egitim-koyu/

www.reyhanliegitimkoyu.org.tr

Kaynak Kişiler

1- Ahmet YETİM- İHH Hatay Temsilcisi
2- Cüneyt ALNIAÇIK- Reyhanlı Eğitim Köyü Genel Koordinatörü

INTERNATIONAL
CONGRESS OF MIGRATION RESEARCHES
ULUSLARARASI G□□ARAŞTIRMALARI KONGRESI
ISBN: 978-605-06728-9-3

Türkiye'de Göçmen Çocuklar Üzerine Yapılan Çalışmaların Genel Bir Değerlendirmesi

A General Review about Migrant Children Studies in Turkey

Güzin Yasemin Tunçay[1]
Gül Kadan[2]
Nazan Kaytez[3]

Abstract

Migration is the movement of people to a different geography by leaving the regions they live in in order to increase their living standards in general. However, a new language encountered as a result of migration, as well as efforts to adapt to a new culture, factors that cause migration can also cause stress for individuals. Likewise, children may experience migration-related stress and the developmental period of the child affects the extent of the stress experienced. Children are affected positively or negatively by adults' attitudes. In this context, the stress experienced by adults due to migration can also be reflected in their children. When the literature is examined, many studies on migration and children have been found, but there is no analysis study that examines these studies in a comprehensive way. For this reason, in this study, it is aimed to evaluate migration studies that are handled with children. In the research, the words immigration and children were written

Özet

Göç, insanların genel anlamda yaşam standardını arttırabilmek amacıyla yaşadıkları bölgeleri terk ederek farklı bir coğrafyaya taşınmalarıdır. Ancak göç sonucunda karşılaşılan yeni bir dil, yeni bir kültüre uyum sağlamaya çalışma çabalarının yanı sıra göçe neden olan etkenler de bireylerin stres yaşamasına neden olabilmektedir. Aynı şekilde çocuklarda göçe bağlı stres yaşayabilmekte ve çocuğun içinde bulunduğu gelişim dönemi yaşadığı stresin boyutunu etkilemektedir. Çocuklar yetişkinlerin tutumlarından olumlu veya olumsuz olarak etkilenirler. Bu kapsamda göç nedeniyle yetişkinlerin yaşadıkları stres çocuklarına da yansıyabilmektedir. Literatür incelendiğinde göç ve çocuk ile ilgili yapılmış birçok çalışmaya rastlanmıştır ancak bu çalışmaların kapsamlı bir şekilde incelendiği bir analiz çalışmasına rastlanılmamıştır. Bu nedenle bu araştırmada çocuk yönüyle ele alınan göç araştırmalarının değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Araştırmada, YÖK Tez ve Google Akademik platformlarına göç ve çocuk kelimeleri yazılmıştır. Ancak böyle bir durumda 400.000 e yakın araştırmaya rastlanmıştır. Bunun üzerine

[1]Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi,Çocuk Gelişimi Bölümü, gyasemintuncay@gmail.com
[2] Öğr. Gör. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, gulkadan@gmail.com
[3] Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, nznunal@hotmail.com

on YÖK Thesis and Google Academic platforms. However, in such a case, nearly 400,000 studies have been found. Thereupon, 17 graduate theses and 48 articles that can be accessed by typing the keywords "the effect of migration on children" were found on the platforms specified in order to determine the impact of migration on children. The research has been carried out on these publications. In the research, "Article / Thesis Examination Form" created by the researchers was used as the data collection tool. As a result of the research, it was found that the most graduate theses were found in master theses, the most of the theses were made in the social sciences institute and in 2019, the qualitative research method and interview technique were used the most, and the children in the adolescence period were the most. It was determined that the articles were made in 2017 and 2018 at the most, qualitative method and document analysis were used, and a lot of work was done with adolescent children. The aim of the reviewed publications was to determine how the physical and psychological health conditions of children are affected as a result of migration. The most common result in the studies was that the physical health of children was seriously affected as a result of migration that they had preventable diseases, this situation resulted in death, developed asocial behaviors, and children experienced situations such as exclusion, and suggestions were made to increase social awareness at the highest rate. Based on the results obtained, social awareness studies should be increased in order to develop a common understanding on migration in the whole society, and it may be suggested that children participate in the right to education by having interpreters in schools.

Keywords: Immigration, child, research, study

göçün çocuk üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla belirtilen platformlarda "göçün çocuk üzerindeki etkisi" anahtar kelimeleri yazılarak ulaşılabilen 17 lisansüstü teze ve 48 makaleye rastlanmıştır. Araştırma bu yayınlar üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmada, veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından oluşturulan *"Makale/Tez İnceleme Formu"* kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, tezlerde en fazla yüksek lisans tezine rastlanmış, tezlerin en fazla oranda, sosyal bilimler enstitüsünde ve 2019 yılında yapıldığı, en fazla oranda nitel araştırma yöntemi ve görüşme tekniğinin kullanıldığı ve en fazla oranda ergenlik dönemindeki çocuklarla çalışıldığı belirlenmiştir. Makalelerin ise en fazla 2017 ve 2018 yıllarında yapıldığı, nitel yöntemin ve doküman analizinin kullanıldığı, ergenlik dönemindeki çocuklarla çok fazla çalışma yapıldığı saptanmıştır. İncelenen yayınlarda amaçlananın en fazla oranda göç sonucunda çocukların fiziksel ve psikolojik sağlık durumlarının nasıl etkilendiğinin belirlenmesi olmuştur. Araştırmalarda en fazla oranda ulaşılan sonuç ise göç sonucu çocukların fiziksel sağlıklarının ciddi oranda etkilendiği, önlenebilir hastalıklara yakalandıkları, bu durumun ölümle sonuçlandığı, asosyal davranışlar geliştiği ve çocukların dışlanma gibi durumları çok fazla yaşadıkları belirlenmiş, en fazla oranda toplumsal farkındalığın arttırılmasına yönelik önerilerde bulunulduğu saptanmıştır. Elde edilen sonuçlara dayanarak, tüm toplumda göç ile ilgili ortak anlayış geliştirilebilmesi açısında toplumsal farkındalık çalışmaları arttırılmalı, okullarda tercüman bulundurularak çocukların eğitim hakkına katılmalarının sağlanması önerilebilir.

Anahtar Kelimeler: Göç, çocuk, araştırma, çalışma

Giriş

Göç, insanlık tarihi kadar eski olan bir olgu olup insanların ekonomik, sosyal ve siyasal nedenlerle bulundukları bölgeleri terk ederek farklı bir coğrafi alana taşınmalarıdır. Göç, geri dönüş veya göç edilen yerde sürekli kalma amacı içeren coğrafik, toplumsal ve kültürel anlamda bir yer değiştirme hareketidir. Göç olgusu, hem göç eden, hem de göç edilen coğrafyada yaşamını sürdüren insanları ilgilendirmektedir. Dolayısıyla göç bütün insanları etkilemektedir. İlkçağlardan beri insanlar daha iyi şartlarda yaşamak amacıyla bulundukları bölgeleri terk etmişledir (Oral ve Çetinkaya, 2017, Çobanoğlu ve Ak, 2021, Tiğci ve Çobanoğlu, 2021). İnsanların öldürülme korkusu, şehirlerin yaşanılabilir olmaktan çıkması, altyapı eksiklikleri, salgınlar, kaynak kıtlıkları ve iç savaşlar gibi birçok neden göçlerin temel sebepleri arasında sayılabilir (Çobanoğlu ve Ak, 2021). Her ne kadar göçün amacı yaşam standardını artırmak olsa bile (Güneş, 2016) ekonomik, sosyal vb. nedenlerden dolayı göç eden bireylerin barınma ortamları çok iyi olmayabilmektedir. Evdeki düzenden ve çocukların topluma uyum sağlamasından çoğunlukla kadınlar sorumlu olduğu için göç konusunda en çok etkilenen grup kadınlar ve çocuklardır (Çobanoğlu 2020). Çocuk dünyaya geldiği andan itibaren güvenli bir ortamda olmak ve birincil bakımını sağlayan kişilerle bir arada olmak ister (Güneş, 2016). Birincil bakımını veren kişilerin duygusal, fizyolojik ve psikolojik özellikleri çocukları derinden etkileyerek, gelişimleri üzerinde istenmeyen sonuçlara neden olabilmektedir (Babaroğlu, 2017). Bu kapsamda göç nedeniyle yetişkinlerin özellikle de annenin yaşadığı stres çocuklarına yansıyabilmektedir (Gözübüyük vd., 2015; Tokuç, 2014). Çocukların akranlarıyla bir arada olması, birlikte oyun oynaması ve zaman geçirmesi hem duygusal anlamda rahatlamalarına yardımcı olmakta, hem de gelişimlerine katkı sağlamaktadır (Aral ve Kadan, 2018). Ancak çocukların göç ile bulundukları yerden farklı bir coğrafi bölgeye gitmeleri onların bu çok önemli gelişimsel ihtiyaçlarına zarar verebilmektedir. Nitekim çocukların geldikleri bölgede konuşulan dili bilmemeleri, anlamamaları iletişim kurmalarını kısıtlamakta (Tunç, 2015), bu kısıtlama sosyal ve duygusal gelişimlerini olumsuz yönde etkilemekte (Tok ve Korkut, 2010) ve özellikle özgüvenlerini zedeleyebilmektedir (Özdemir ve Budak, 2017). Göçün, çocuk, aile ve toplum üzerindeki istenmeyen etkilerin önlenmesinde ise tüm topluma önemi görevler düşmektedir. Toplumun göç ile gelen çocuklara yönelik farkındalık kazanması ve buna yönelik adımlar atması gerekmektedir. Bu adımların atılması ise bu konuda ele alınan çalışmalara bütünlükçü bir bakışı gerektirmektedir. Bu noktadan hareketle, araştırmada, göç ve çocuğa yönelik yapılan araştırmaların ele alınarak bir bütün içinde incelenmesi ve eksik olan yönlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Eksik olan yönlerin belirlenmesinin ise bu konuda atılacak adımların ve izlenecek yol haritasının oluşturulması açısından önemli olduğu ve alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Doküman analizi belirlenen bir alanda yapılan çalışmaların bir arada ele alınarak, yoruma birlikte gidilmesini gerektiren bir teknik olarak tanımlanmaktadır (Creswell, 2016).

Çalışma Grubu

Araştırmada YÖK tez ve Google Akademik platformlarında yer alan ve "göçün çocuk üzerindeki etkisi"ni belirlemeyi amaçlayan yayınlarla çalışılmıştır. Bu kapsamda YÖK tez ve Google Akademik Platformlarına "göçün çocuk üzerindeki etkisi" anahtar kelimesi yazılmış ve arama sonucunda 17 lisansüstü teze, 48 makaleye rastlanmıştır. Ulaşılan yayınların özelliklerine Tablo 1'de yer verilmiştir.

Tablo 1. İncelenen Yayınların Özellikleri

Yayının özelliği	F	%
Tez Türü		
Yüksek Lisans	11	64,7
Doktora	4	23,5
Tıpta Uzmanlık	2	11,8
Toplam	**17**	**100**
Tez Enstitü		
Sosyal Bilimler	12	70,6
Tıp Fakültesi	2	11,8
Güzel Sanatlar	1	5,9
Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları	1	5,9
Eğitim Bilimleri	1	5,9
Toplam	**17**	**100**
Tez Yıl		
2006	1	5,9
2008	1	5,9
2009	1	5,9
2010	1	5,9
2012	1	5,9
2015	1	5,9
2016	2	11,8
2017	2	11,8
2018	2	11,8
2019	5	29,4
Toplam	**17**	**100**
Tez Yöntem		
Nicel	5	29,4
Nitel	9	52,9
Karma	3	17,6
Toplam	**17**	**100**
Tez Teknik		
Görüşme	8	47
Gözlem	1	5,9
Doküman analizi	3	17,6
Tarama	4	23,5
Deneysel	1	5,9
Toplam	**17**	**100**

Tez Örneklem		
İlkokul dönemi	4	23,5
Ergenlik	13	76,5
Toplam	**17**	**100**
Makale yıl		
2006	4	8,3
2007	2	4,2
2010	1	2,1
2012	5	10,4
2015	2	4,2
2016	3	6,2
2017	8	16,7
2018	8	16,7
2019	7	14,6
2020	7	14,6
2021	1	2,1
Toplam	**48**	**100**
Makale yöntem		
Nicel	15	31,2
Nitel	33	68,8
Toplam	**48**	**100**
Makale türü		
Araştırma	27	56,2
Derleme	18	37,5
Retrospektif	3	6,2
Toplam	**48**	**100**
Makale teknik		
Tarama	9	18,7
Doküman analizi	28	58,3
Görüşme	10	20,8
Durum çalışması	1	2,1
Toplam	**48**	**100**
Makale örneklem		
Bebeklik	2	3
İlk çocukluk	9	13,4
Okul dönemi	16	23,9
Ergenlik	24	35,8
Çocukları olan ebeveynler	12	17,9
Gebe olan anneler	1	1,5
Öğretmen adayları	2	3
Sağlık personeli	1	1,5
Toplam	**67**	**100**

Tablo 1'e incelendiğinde çocuk ve göç ile ilgili yapılan araştırmaların %30.8'nin makale, %10.9'unun tez olduğu görülmektedir. Yapılan tezler incelendiğinde ise büyük bir çoğunluğunun yüksek lisans tezi (%64.7) olduğu, tezlerin çoğunluğunun (% 49,5) sosyal bilimler enstitüne ait olduğu, en fazla tezin 2019 yılında yapıldığı (29.4), tezlerin % 52.9'unda nitel, % 29.4'ünde nicel, % 17.6'sında

ise karma yöntem kullanıldığı, verilerin çoğunlukla görüşme tekniği ile toplandığı (%47.0) ve tezlerde %76.5 ile en fazla ergenlerle çalışıldığı belirlenmiştir. Yapılan makaleler incelendiğinde ise çocuk ve göç ile ilgili makalelerin en fazla 2017 (%16.7) ve 2018 (%16.7) yıllarında yapıldığı, çoğunluğunun (%56.2) araştırma makalesi olduğu, makalelerin %68.8'inde nitel, % 31.2'sinde nicel yöntem kullanıldığı, %58,3 ile çoğunluğunda doküman analizi tekniği kullanıldığı ve çok farklı örneklem gruplarıyla çalışıldığı görülmüştür. Örneklemin daha çok ergenler (% 35.8) ve okul dönemindeki çocuklar (% 23.9) olduğu dikkat çekmektedir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada ulaşılan tez/makaleleri incelemek üzere araştırmacılar tarafından çalışmanın amacına yönelik bir *"Makale/Tez İnceleme Formu"* hazırlanmıştır. Hazırlanan formda tezlerin türü (yüksek lisans/doktora), yapıldıkları enstitü, makale/ tezlerin yapıldıkları yıl, yöntemi, modeli, örneklem/çalışma grubu, amacı, sonuçlar ve verilen önerilere yönelik sorular yer almaktadır.

Veri Toplama Süreci

Verilerin toplanma sürecinde ilk olarak Google Akademik ve YÖK tez platformlarına göç ve çocuk kelimeleri yazılmıştır. Yapılan inceleme sonucunda göç ve çocukla ilgili olarak 400.000 yayına ulaşılmıştır. Bunun üzerine araştırmanın amacına uygun olarak anahtar kelimelerin kapsamları daraltılmış ve ilgili platformlara "göçün çocuk üzerindeki etkisi" anahtar kelimeleri yazılmıştır. İlgili aramalarda 17 lisansüstü teze ve 48 makaleye rastlanmıştır. Ulaşılan yayınlar veri toplama aracında belirtilen kriterler dikkate alınarak değerlendirilmiştir. İncelenen yayınların amaçlarına yönelik olarak içerik analiz formu oluşturulmuştur. Oluşturulan içerik analiz formuna yönelik gereken incelemeler yapılmıştır.

Verilerin Analizi

İncelenen yayınların türlerine yönelik olarak frekans dağılımları belirlenmiştir. Araştırmaların amaçlarına yönelik olarak içerik analiz formu hazırlanmıştır. İçerik analiz formunda belirtilen kategori ve alt kategorilere yönelik dağılımlar belirlenmiş ve incelenen yayınlardaki sonuç ve öneriler de bu içerik analiz formuna göre değerlendirilmiştir. Oluşturulan içerik analiz formunda yer alan kategori ve alt kategoriler Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. İçerik Analiz Tablosu

Kategori	**Alt Kategori**
Suça sürüklenen çocuklar	Göç ile çocuk suçluluğu Göç ile madde bağımlılığı
Çocuk işçiliği	Göçmen çocukların sokakta yaşaması ve çalışması Yoksulluk sonucu çocukların çalışmaya zorlanması
Çocuk Hakları	Eğitim hakkı Oyun hakkı
Çocuk sağlığı	Fiziksel sağlık

	Psikolojik sağlık
Uyum	Okula uyum Çevreye uyum
Medya	Basılı yayınlarda göç Filmlerde göç
Aileler	Göçmen çocuklarının aileleri ile yaşadıkları problemler Göçmen çocukların annelerinin yaşadıkları problemler
Öğretmenler ve Sağlık Personeli	Öğretmenler ve göçmen çocuklar Sağlık personeli ve göçmen çocuklar

**Tez/makale inceleme formu (içerik analiz formu), incelenen makale ve tezlerdeki amaç, sonuç ve önerilere yönelik oluşturulmuştur.

Tablo 2'de içerik analizi formuna ilişkin kategori ve alt kategoriler yer almaktadır. *Suça sürüklenen çocuklar kategorisinin* alt kategorisinde, göç ile çocuk suçluluğu, göç ile madde bağımlılığı, *çocuk işçiliği* kategorisinin alt kategorisinde, göçmen çocukların sokakta yaşaması ve çalışması, yoksulluk sonucu çocukların çalışmaya zorlanması, *çocuk hakları kategorisinin* alt kategorisinde, eğitim hakkı, oyun hakkı, *çocuk sağlığı kategorisinin* alt kategorisinde, fiziksel sağlık, psikolojik sağlık, *uyum kategorisinin* alt kategorisinde, okula uyum, çevreye uyum, *medya kategorisinin* alt kategorisinde, basılı yayınlarda göç, filmlerde göç, *aileler kategorisinin* alt kategorisinde, göçmen çocukların aileleri ile yaşadıkları problemler, göçmen çocukların annelerinin yaşadıkları problemler yer alırken, *öğretmenler ve sağlık personeli kategorisinin* alt kategorisinde ise öğretmenler ve göçmen çocuklar sağlık personeli ve göçmen çocuklar yer almaktadır.

Bulgular

Göç ve çocuğa yönelik yapılan araştırmaların ele alınarak bir bütün içinde incelenmesi ve eksik olan yönlerinin belirlenmesi amacıyla gerçekleştirilen araştırmanın bulgularına aşağıda yer verilmiştir.

Tablo 3. İncelenen Yayınlardaki Amaçların Dağılımı

Özellikler	**f**	**%**
Suça sürüklenen çocuklar		
Göç ile çocuk suçluluğu	12	85,7
Göç ile madde bağımlılığı	2	14,3
Toplam	**14**	**100**
Çocuk işçiliği		
Göçmen çocukların sokakta yaşaması ve çalışması	9	60
Yoksulluk sonucu çocukların çalışmaya zorlanması	6	40
Toplam	**15**	**100**
Çocuk Sağlığı		
Fiziksel sağlık	10	40
Psikolojik sağlık	15	60
Toplam	**25**	**100**

Uyum		
Okula uyum	2	33,3
Çevreye uyum	4	66,7
Toplam	**6**	**100**
Çocuk hakları		
Eğitim hakkı	12	80
Oyun hakkı	3	20
Toplam	**15**	**100**
Medya		
Basılı yayınlarda göç	4	80
Filmlerde göç	1	20
Toplam	**5**	**100**
Aileler		
Göçmen çocukların aileleri ile yaşadıkları problemler	5	71,4
Göçmen çocukların annelerinin yaşadıkları problemler	2	28,6
Toplam	**7**	**100**
Öğretmenler ve Sağlık Personeli		
Öğretmenler ve göçmen çocuklar	3	75
Sağlık personeli ve göçmen çocuklar	1	25
Toplam	**4**	**100**

Tablo 3'e göre araştırmalarda en fazla göçün çocukların fiziksel ve psikolojik sağlığına etkilerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Daha sonra sırasıyla göçün çocuk işçiliğine etkileri, göç eden çocukların hakları, göç ile çocuk suçluluğu, göç ve madde bağımlılığı, göçmen çocukların aileleri ile yaşadıkları problemler, göç eden çocukların uyum problemleri, basılı yayında ve medyada göç, öğretmenler ve sağlık personeli ile göçmen çocuklar hakkında araştırmalar yapıldığı görülmüştür.

Tablo 4. İncelenen Yayınlarda Ulaşılan Sonuçlar

Sonuçlar	**f**	**%**
Göç ile suça yönelik davranışlarda artma arasında pozitif yönde ilişki vardır.	14	11.1
Göçmen çocuklar kendilerini ispatlamak için madde bağımlılığına yönelebilmektedir.	2	1,6
Göç çocukların aileleri arasında yoksulluk oranını arttırmakta ve bunun sonucunda da çocuklar daha fazla çalışma hayatına başlamaktadır.	23	18.3
Çocuklar dil engeli ya da yaşamış oldukları sorunlardan dolayı eğitim hakkına erişememektedir.	19	15.0

Çocuklar akranları gibi oyun oynayamamaktadır.	11	8.7
Göç sonucunda çocukların fiziksel sağlıkları bozulmakta, gelişme ve büyüme gerilikleri, yaralanma, kazalara açık hale gelmektedirler. Ayrıca göçmen çocuklarda önlenebilir hastalıklar sonucu ölüm daha fazla oranda görülmektedir.	12	9.5
Göçmen çocuklar, depresyon, anksiyete, saldırganlık, dışlanma gibi olumsuz duyguları daha fazla oranda yaşamaktadırlar.	20	15.9
Göçmen olan çocukların akranlarıyla bütünleştirilmesine yönelik uygulanan programlar, çocukların okula uyumlarını sağlamaktadır. Ayrıca çocukların aidiyet duygularını yaşamalarına da yardımcı olmaktadır.	3	2.4
Gerek yazılı basında gerekse filmlerde göç olgusu uygun olarak işlenmiştir.	3	2.4
Yazılı basında göç olgusu uygun olarak işlenmemiştir.	2	1.6
Aile içinde göç sonucunda çatışmalar yaşanmakta, dil problemleri, yeni gelinen kültüre uyum aile içi iletişim ve etkileşimleri azaltarak, aile üyeleri arasında problemlere neden olmaktadır.	6	4.8
Göçmen olan anneler gerek çocuklarının bakımı, gerekse kendi sağlıklarına yönelik hizmetlere erişememektedir.	2	1.6
Ailelere katıldıkları toplum tarafından insan hakları ihlali uygulanmaktadır.	3	2.4
Öğretmenlere uygulanan eğitim programları aracılığıyla öğretmenlerin göçmen olan çocuklara olan önyargıları kırılmış ve eğitimin herkes için olan önemine inanmışlardır.	3	2.4
Sağlık personelleri dil engelleri nedeniyle göçmen ailelerle anlaşmakta zorluk çekmişlerdir.	1	0.7

Çalışmaların genelde kuramsal temele dayandığı belirlenmiş ve ampirik çalışmalara yer verilmediği bulunmuştur.	2	1.6
TOPLAM	**126**	**100**

Tablo 4' e göre yapılan araştırmalarda en fazla göçün çocukların aileleri arasında yoksulluk oranını artırdığı bu nedenle çocukların erken yaşta çalışmaya başladıkları sonucuna ulaşılmıştır. Daha sonra sırasıyla göçmen çocuklarda, depresyon, anksiyete, saldırganlık, dışlanma gibi olumsuz duygulara daha fazla rastlanıldığı, dil sorunları nedeniyle eğitim hakkına sahip olamadıkları, göç ile suça yönelik davranışlar arasında pozitif yönde ilişki olduğu, göçmen çocuklarda önlenebilir hastalıklar sonucu ölüm oranlarına daha fazla olduğu, göçmen çocukların akranları gibi oyun oynamadıkları, göçün aile içi uyum sorunlarına neden olduğu, göçmen çocukların uyum problemlerinin çözümünde akran destek programlarının önemli olduğu, görsel basında göç olgusunun doğru ele alındığı, toplumun göçmen insanlara farklı davranabildiği, öğretmen eğitim programlarının göçmen çocukların uyum ve eğitim problemlerinin çözümünde önemli olduğu, yazılı basında göç olgusunun doğru ele alınmadığı, göçmen çocuklarda madde bağımlılığına rastlanabildiği, göçmen ailelerin ihtiyaçları olan hizmetlere erişmekte problem yaşadıkları, göç ile ilgili çalışmaların daha çok kuramsal temele dayandığı ve ampirik çalışmalara yer verilmediği sonuçlarına ulaşılmıştır.

Tablo 5. İncelenen Yayınlarda Öneriler	**f**	**%**
Göçmen çocuklar ve göçmen ailelere yönelik farkındalık çalışmaları arttırılmalıdır.	49	29.7
Göçmen çocuklara ve ailelerine yönelik psikososyal destek çalışmaları yapılmalıdır.	35	21.2
Göçmen olan çocukların ailelerine yönelik aile eğitimleri planlanmalı ve uygulanmalıdır.	12	7.3
Göçmen ailelerin ve çocuklarının yaşam koşulları iyileştirilmelidir.	20	12.1
Göçmen çocukların eğitime ulaşmaları kolaylaştırılmalıdır.	14	8.5
Yazılı kitapların ya da filmlerin göç konusunu işlerken çocukların yaş gelişimlerine ve gerçeğe uygun kalması sağlanmalıdır.	4	2.4
Çocuk işçiliğinde yasal düzenlemeler geliştirilmelidir.	7	4.2
Kaynaştırma ve göçmen çocuklara yönelik eğitim programları hazırlanmalı ve uygulanmalıdır.	8	4.9

Göçmen aileler ve çocuklarla çalışırken kültürel ve dile ait özelliklere önem verilmelidir.	2	1.2
Farklı örneklemler, farklı yöntemler ve ampirik bilgilerle dolu çalışmalara yer verilmelidir.	11	6.7
Göçmen ailelerle çalışırken ekipler arası çalışmalar yapılmalıdır.	3	1.8
TOPLAM	**165**	**100**

Tablo 5'e göre yapılan araştırmalarda en fazla göçmen çocuklar ve göçmen ailelere yönelik farkındalık çalışmalarının artırılmasına yönelik önerilerde bulunulmuştur. Daha sonra sırasıyla, göçmen çocuklara ve ailelerine yönelik psikososyal destek çalışmaların yapılması, aile eğitim programlarının planlanıp-uygulanması, göçmen ailelerin ve çocuklarının yaşam koşullarının iyileştirilmesi, kapsayıcı eğitim, ampirik çalışmalara daha fazla yer verilmesi, çocuk işçiliğinde yasal düzenlemelerin geliştirilmesi, kitap ya da filmlerde göç konusunun doğru ele alınması, ekipler arası işbirliği, göçmen aileler ve çocuklarla çalışırken kültürel ve dile ait özelliklere önem verilmesi gerekliliği ile ilgili önerilerde bulunulmuştur.

Tablo 6. İncelenen Yayınlar

Temalar	Yazarlar
Göç ile çocuk suçluluğu	Erkan ve Erdoğdu, 2006; Yıldırım, Ürkmez ve Koç, 2007; Korkmaz ve Erden, 2010; Ceylan, 2012; Erdoğdu, 2012; Tiren, 2012; Aladağ, 2016; Fırat, İltaş ve Gülmen, 2016; Gönültaş ve Kelebek, 2017; Yeşilkayalı ve Meydan, 2017; Öktem, 2018; Güleç ve Solak- Kurt, 2019; Topan ve Derin, 2019; Karataş, 2021.
Çocuk işçiliği	Çatak, 2006; Türkoğlu, 2009; Gün, 2010; Erdoğdu, 2012; Şen ve Kahraman, 2012; Akıllı ve Diri, Koç, 2015; Kahraman ve Sallan- Gül, 2015; Fırat, İltaş ve Gülmen, 2016; Şimşek, Barışık ve Ege, 2016; Aydın, 2017; Yıldırım, Ürkmez ve Koç, 2017; Aykurt ve Çalık- Var, 2019; Bahadır ve Demirel, 2019; Güleç- Solak ve Kurt, 2019; Topan ve Derin, 2019; Özer, 2020.
Eğitim Hakkı ve Oyun Hakkı	Nar, 2008; Şen ve Kahraman, 2012; Kahraman ve Sallan- Gül, 2015; İddrisu, 2017; Yeşilkayalı ve Maden, 2017; Çolak ve Kahraman, 2018; Ergün, 2018; Gülmez ve Öztürk, 2018; Cıbır ve Karakaş, 2019; Gençer, 2019; Göğebakan- Yıldız ve Engin, 2019; Güleç- Solak ve Kurt, 2019; Çelik ve Hamamcı, 2020; Demir,

			Özdemir ve Köse, 2020; Okutan ve Turgut, 2020.
Göçün Çocuklardaki Sorunlarına Etkisi	Fizyolojik	Sağlık	Tezcan ve Enginyurt, 2006; Akıllı ve Dirikoç, 2015; Kahraman, 2015; Kahraman ve Sallan-Gül, 2015; Aladağ, 2016; Aydın, Şahin ve Akay, 2017; Geçkil, Adem ve Kalaycı, 2017; Şantaş, 2018; Okutan ve Turgut, 2020; Şantaş, 2020;
Göçün Çocuklardaki Sorunlarına Etkisi	Psikolojik	Sağlık	Yıldırım, Ürkmez ve Koç, 2007; Korkamz ve Erden, 2010; Erdoğdu, 2012; Akıllı ve Dirikoç, 2015; Fırat, İltaş ve Gülmen, 2016; Aydın, 2017; Gönültaş ve Kelebek, 2017; Özdemir ve Budak, 2017; Yeşilkayalı ve Meydan, 2017; Yağcı, 2017; Çolak ve Kahraman, 2018; Tekin- Babuç, 2018; Topan ve Derin, 2019; Demir, Özdemir ve Köse, 2020; Karakoç- Demirkaya, 2020.
Göçmen Çocukların Uyumları			Akıllı ve Dirikoç, 2015; Mamudu, 2016; Kılıç ve Demir, 2017; Yeşilkayalı ve Meydan, 2017; Gülmez ve Öztürk, 2018; Küçükali ve Çevik-Özdemir, 2018; Doğan, 2019; Negiz, Demircioğlu ve Tekindal, 2019; Şenügl, 2019; Tatlıcıoğlu, 2019.
Medya			Dervişoğlu, 2016; Güzelyurt ve Özkan, 2018; Başaran, 2019; Melanlıoğlu, 2020; Melanlıoğlu, 2020.
Göçmen Çocukların Aileleri			Akıllı ve Dirikoç, 2015; Aydın, 2017; Dolunay, Keçeci ve Kasap, 2017; Çolak ve Kahriman, 2018, Kurtuldu ve Şahin, 2018; Tekin- Babuç, 2018; Yağmur ve Aytekin, 2018.
Öğretmenler ve Sağlık Personeli			Dikmetaş- Yordan, Coşkun- Us ve Yordan, 2016; Yeşilkayalı ve Meydan, 2017; Göğebakan-Yıldız ve Engin, 2019; Çelik ve Hamamcı, 2020;

Tablo 6'ya göre çocuk ve göç konusu çoğunlukla birden fazla yazar tarafından araştırılmıştır. Yazarlar en fazla göçün çocuk sağlığına etkileri konusunda araştırma yapmışlardır.

Tartışma

Göçün çocuk yönüyle değerlendirilmesi için yapılan araştırmaların bir arada incelenmesi amacıyla gerçekleştirilen araştırmada, yapılan araştırmaların en fazla oranda göçün çocuk sağlığı üzerindeki etkilerini belirlemek amacıyla yapıldığı, bunu sırasıyla göç sonucunda göçmen çocukların çocuk işçiliğine yönelme, bu kapsamda çocuk haklarının göz ardı edilme, tüm bunların sonucunda çocukların suça sürüklenme, göçmen ailelerde problem görülme nedenlerini belirleme; tüm bunların medyaya nasıl yansıdığı ve öğretmen ve sağlık personellerinin göçmen çocuk ve ailelerle iletişim ve tutumlarını belirlemek amacıyla araştırmaların yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu durumu göç yoluyla gelen çocukların ve ailelerin durumlarının daha yakından incelenerek, duruma yönelik tedbirlerin alınması amacıyla açıklamanın mümkün olduğu düşünülmektedir. Nitekim göç, insanların bulunduğu mekanı değiştirerek, farklı bir bölgeye, farklı bir coğrafyaya yerleşme sürecidir. Bu farklı coğrafyaya

yerleşme sürecinde ise, konuştukları dilin farklı olması, kültürlerin farklı olması sonucunda kendilerini yalnız hissetmekte, bunun sonucunda da psikolojik problemler ortaya çıkabilmektedir (Karakoç-Demir ve Kaya, 2020). Bunun yanında çocuklarda dil ya da kültürden kaynaklanan farklılıklar onların en temel hakları olan eğitim, oyun haklarını diledikleri gibi kullanmalarını da engelleyebilmektedir (Şen ve Kahraman, 2012), bunun yanında gerek toplumun, gerekse eğitimi uygulayan öğretmenlerin önyargılı tutum ve davranışları sonucunda göçmen çocuklar eğitim haklarına erişememektedir (Aral ve Kadan, 2020). Çocukların geldikleri toplumda bu tip tutumlarla karşılaşmaları ise onların suça sürüklenmesine yol açabilmektedir (Tapan ve Derin, 2019). Tüm bunların yanında göç sonucu farklı bir bölgeye gelmek, yoksulluğu da beraberinde getirebilmekte, yoksulluk ise aile içinde çatışmaların yaşanmasına, çocukların temel fizyolojik ihtiyaçlarını karşılayabilmek için çalışmak zorunda kalmalarına yol açabilmekte (Kahraman ve Sallan- Gül, 2015), yoksulluk ve dil engeli çocukların ya da ailelerin sağlık hizmetlerine erişememelerine, bu da sağlığın bozulmasına neden olabilmektedir (Okutan ve Turgut, 2020; Şantaş, 2020). Son dönemlerde göç yoluyla gelen çocukların ve ailelerinin toplumla entegrasyonunun sağlanabilmesi açısından kitaplarda ve filmlerde göç konusuna yer verilmektedir (Başaran, 2019; Melanlıoğlu, 2020). Tüm bu ifade edilenlerin ise araştırmadaki amaçları açıkladığı düşünülmektedir.

Araştırmada elde edilen diğer bulgu ise araştırmalarda en fazla oranda çocukların eğitim ve oyun haklarından mahrum olduğu, çocukların fizyolojik ve psikolojik sağlıklarına zarar verdiği, çocukların daha fazla çalışma hayatında yer aldıkları, suça daha fazla oranda sürüklendikleri, aile içinde problemler yaşadıkları, ailelerin haklarının da ihlal edildiği, film ve kitaplarda göç olgusunun doğru şekilde işlenmekle beraber, hatalı kullanımlarının da olduğu, öğretmenlere uygulanan programlar ile önyargıların azaldığı, dil engeli nedeniyle problemler yaşadıkları ve ampirik çalışmalara yer verilmediğine yönelik sonuçlara ulaşılmıştır. Bu durumu göç- çocuk- aile- toplum kapsamında değerlendirmenin mümkün olduğu düşünülmektedir. Göç, insanların daha iyi bir yaşam, daha iyi bir hayat yaşamak için bulundukları yerlerden farklı yerlere gitmeleridir. Göç eden aileler her ne kadar daha iyi bir yaşama kavuşmak için bulundukları yerleri terk etseler de, gittikleri yerlerde bulunan insanlar için kabullenilmeleri çok zor olmaktadır. Yerli halk, göç eden aileleri ve çocukları istememekte, onlara önyargılı yaklaşabilmekte ve bir an önce bulundukları yere geri dönmesini istemekte, zorlamaktadırlar. Yerli halkın bu tip tutumları ise ailelerde ve çocuklarda pek çok sorunla sonuçlanabilmektedir (Negiz vd., 2019; Şengül, 2019; Tatlıcıoğlu, 2019). Göçmen ailelerin çocukları psikolojik problemler geliştirmesine, kendilerini kabul ettirebilmek amacıyla suç sayılan davranışlara yönelmelerine neden olabilmektedir (Karataş, 2021). Tüm bunlara karşılık göçmen çocukların kapsayıcı eğitime dahil edilmeleri ise onların problemli davranışlarını azaltarak, topluma uyumunu sağlamaktadır. Bunun gerçekleştirilmesi için öğretmenlere eğitim verilmesi ve öğretmenlerin önyargılı davranışlarından uzaklaşılması ile çocuklara yardımcı olunacağı vurgulanmaktadır (Aral ve Kadan, 2020) ki tüm bunlarda araştırmaların sonuçlarında ulaşılan bulguların neden bu yönde çıktığını desteklemektedir.

Araştırma sonucunda ulaşılan son bulgu ise incelenen yayınlardaki öneriler olmuştur. Araştırmalarda en fazla oranda önerilen toplumsal farkındalık çalışmalarının arttırılması olmuş, bu öneriyi sırasıyla psikososyal destek çalışmalarının planlanması ve uygulanması, aile eğitimleri, yaşam koşullarının iyileştirilmesi, eğitime ulaşımın kolaylaşması, kitap ve filmlerin çocuğun gelişim

özelliklerine yönelik yapılandırılması, çocuk işçiliğinde yasal düzenlemelerin yapılması, ampirik çalışmaların ve daha fazla araştırmalara yer verilmesi gerektiği önerileri izlemiştir. Toplumdaki huzur, toplumdaki tüm bireylerin bir arada ve eşit şartlarda yaşamaları ile gerçekleştirilebilir (Borosan, 2017; Hui vd., 2018; Margaritou, 2017). Bunun içinde azınlıkta olan göçmen çocuklara yönelik toplumsal farkındalığın arttırılması, psikolojik destek sağlanması, aile eğitimlerinin verilmesi, eğitime erişimin kolaylaştırılması, yaşam koşullarının iyileştirilmesi önemlidir (Arishi vd., 2017; Özcan, 2018). Göç yoluyla gelen çocukların yüksek oranda çocuk işçi konumunda olmaları ise işverenlerin daha az parayla, daha yüksek iş yapma potansiyelinde olan çocukları seçmelerinden kaynaklanmaktadır ki bu durumun önüne yasal düzenlemelerle geçilebileceği açıktır (Özer, 2020; Tapan ve Derin, 2019) ki bu durumunda araştırmacıların bu yönde öneri vermesiyle sonuçlandığı düşünülmektedir. Öneriler arasında daha az oranda olmakla birlikte ampirik çalışma ve daha geniş örneklem grubuyla çalışılması önerisi yer almaktadır. Çalışmalarda, doküman analizi aracılığıyla verilerin daha yüksek oranda kullanıldığı, sahaya inilen çalışmaların daha az oranda olduğu görülmektedir. Bu durumun altında araştırmacıların dil engeline sahip olması önemli yer tutmaktadır (Gün, 2006). Ancak durum her ne kadar bu yönde olsa da problemin tespit edilerek çözüm önerilerinin geliştirilebilmesi açısından da daha geniş gruplarla çalışılmanın önemi vurgulanmaktadır (Baltacı, 2018). Bu gerçeğin altında daha az oranda olsa da araştırmacıların bu yönde öneride bulunduğu düşünülmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Göçün çocuk yönüyle değerlendirilmesi için yapılan araştırmaların bir arada ele alınması amacıyla yapılan araştırma sonucunda, araştırmaların en fazla oranda göç ile çocuk sağlığı arasındaki ilişkiyi araştırmak amacıyla yapıldığı, en fazla oranda fizyolojik ve psikolojik problemler yaşadıkları ve toplumsal farkındalık çalışmalarının arttırılmasına yönelik önerilerde bulunulmuştur. Araştırmadan elde edilen sonuçlar dikkate alınarak aşağıdaki önerilerde bulunmak mümkündür.

- Göçmen çocukların ve ailelerinin topluma entegrasyonunun sağlanabilmesi için tüm toplumun birlikte hareket etmesi sağlanmalı, bunun için toplumsal farkındalık çalışmaları arttırılmalıdır.
- Okullarda tercüman bulundurulmalı, çocukların dil engelini aşmaları için tüm okul yönetimi birlikte çalışmalıdır.
- Çocukların çalışmalarına yönelik yasal yaptırımlar getirilmelidir.
- Araştırmaların genellenebilmesi ve buna yönelik çözüm önerileri getirilebilmesi için daha büyük gruplarla çalışma yapılmalıdır.

Kaynaklar

Akıllı, H. ve Dirikoç, A. (2015). Uydukent Nevşehir'de göç çocukları. *IDEALKENT, 6*(17), 252-269. https://dergipark.org.tr/en/pub/idealkent/issue/36788/419047.

Aladağ, G. (2016). *Kent, yoksulluk ve göç bağlamında çocuk suçluluğu: Diyarbakır örneği.* (Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Aral, N. ve Kadan, G. (2020). Inclusive education and application of inclusive education today. O. Zahal (Ed.). *Academic studies in educational sciences-II.* In (p. 83-101). Ankara: Gece Kitaplığı.

Arishi, A., Boyle, C. ve Lauchlon, F. (2017). Inclusive education and the politics of difference: Considering the effectiveness of labeling in special education. *Educational & Psychology, 34(4),* 9-19.

Aydın, C. (2017). Göçmenlerin karşılaştıkları ve neden oldukları bazı psikolojik sorunlar ve çözüm önerileri üzerine bir analiz. *2nd International Scientific Research Congress on Humanities and Social Sciences (IBAD-2017),* 20-23 April, İstanbul.

Aydın, D., Şahin, N. ve Akay, B. (2017). Göç olayının çocuk sağlığı üzerindeki etkileri. *İzmir Dr. Behçet Uz Çocuk Hast. Dergisi, 7*(1), 8-14. doi:10.5222/buchd2017.009.

Aykut, N. ve Çalık- Var, E. (2019). Geçici koruma altında yaşayan Suriyeli çocuk işçiler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 12*(63), 978-988. doi: 10.17719/jisr.2019.3291.

Bahadır, H. ve Demiral, Y. (2019). Suriye'den Türkiye'ye zorunlu göç hareketi ve çocuk işçiliği. *ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi, 4*(3), 389-397. doi: 10.35232/estudamhsd/566939.

Baltacı, A. (2018). Nitel araştırmalarda örnekleme yöntemleri ve örnek hacmi sorunsalı üzerine kavramsal bir inceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7*(1), 231-274. https://dergipark.org.te/en/pub/bitlissos/issue/38061/399955.

Babaroğlu, A. (2017). *Çocuk psikolojisi ve ruh sağlığı.* Ankara: Vize yayınları.

Başaran, A. (2019). *Kısa filmlerde zorunlu göçün çocuklar üzerindeki etkisi.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul.

Boroson, B. (2017). Inclusive education: Lessons from history. *Educational Leadership, 74(7),* 18-23.

Ceylan, Y. (2012). Zorunlu göç ve suç ilişkisi. (Muş ili örneği). *Akademik Bakış Dergisi, 32,* 1-18.

Cıbır, E. ve Karakaş, Y. (2019). Göçmen ve sığınmacı çocukların eğitim hakkından faydalanmaları üzerine bir derleme. *Sosyal Hizmet, 2,* 50-66.

Creswell, J.W. (2016). *Nitel araştırma yöntemleri.* (Çev. Ed. M. Bütün, S.B. Demir). Ankara: Siyasal Kitabevi.

Çatak, B. (2006). *Çocuk işçiliği için risk faktörlerinin belirlenmesi: Çocuk işçi ve okuyan öğrencilerin sağlık durumlarının karşılaştırılması.* (Tıpta Uzmanlık Tezi), Pamukkale Üniversitesi Tıp Fakültesi, Denizli.

Çekiç, A. ve Hamamcı, Z. (2020). The impact of a psychoeducation program on Turkish students' negative attitudes towards refugee peers. *Journal of Social Behavioral & Health Sciences, 14*(1), 289-301. doi: 10.5590/JSBHS.2020.14.1.19.

Çobanoğlu, N. (2020). Biyoetik Işığında Göç ve Kadın, Global Savunma Dergisi, Şubat, Yıl: 2, Sayı: 7. s. 80-84. https://www.globalsavunma.com.tr/biyoetik-isiginda-goc-ve-kadin-sagligi.html, erişim tarihi: 15.5.2021.

Çobanoğlu, N. ve Ak, T. (2021). Küreselleşmede Yaşanan Krizin Dışa Vurumu: Terör ve Göç, Global Savunma, Yıl: 3, Ocak, Sayı: 17, https://www.globalsavunma.com.tr/kuresellesmede-yasanan-krizin-disa-vurumu-teror-ve-goc.html, erişim tarihi: 15.5.2021.

Çolak, B. ve Kahriman, İ. (2018). The reflection of the results of the migration on children to statistics and the place of the literatüre. *Route Educational and Social Science Journal, 5*(14), 719-730.

Demir, B.N., Özdemir, S. ve Köse, A. (2020). İlköğretim kademesine Suriyeli öğrencilerin katılması ile oluşan disiplin sorunları hakkında yönetici görüşleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 54,* 311-335. https://dergipark.org.tr/en/pub/ma.euefdlissue/53827/65244.

Dervişoğlu, E. (2016). Fakir Baykurt'un Almanya öykülerinde Türk göçmen çocukları. *Göç Dergisi, 3*(1), 5-28.

Dikmetaş- Yordan, E., Coşkun- Us, N. ve Yordan, T. (2016). Göçmen hastalar ile aile hekimliği personeli arasında iletişim. *Samsun Sağlık Bilimleri Dergisi, 1*(2), 83-92. https://dergipark.org.tr/en/pub/jshs/issue/27924/286731

Doğan, M. (2019). *Temel eğitim kurumlarındaki Afgan uyruklu öğrencilerin sosyal entegrasyonunda okulun Yeri: Karaman örneği.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman.

Dolunay, A., Keçeci, G. ve Kasap, F. (2017). Kıbrıs'ın güneyinden kuzeyine göç eden Kıbrıslı Türklerin kuzeyde doğan çocuklarının aile içi sözlü anlatımlarla oluşan Kıbrıslı Türk- Rum ilişkileri algısı. *Journal of History Culture and Art Research, 6*(3), 560-591. doi:10.7596/taksad.v6i3.925.

Erdoğdu, M.Y. (2012). Sokakta çalışan çocukların depresif belirti düzeylerinin taranması: Karşılaştırmalı çalışma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 28,* 77-87. https://dergipark.org.tr/en/pub/susbed/issue/61805/924517.

Ergün, Ö.R. (2018). *Geçici koruma statüsündeki Suriyeli çocukların eğitim sürecindeki toplumsal uyum sorunları: Burdur örneği.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Erkan, R. ve Erdoğdu, Y. (2006). Göç ve çocuk yoksulluğu. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 9*(9), 79-90. https://dergipark.org.tr/en/pub/spcd/issue/211021/227258.

Fırat, S., İltaş, Y. ve Gülmen, M.K. (2016). Adana'da suça sürüklenen çocukların sosyodemografik özellikleri. *Adli Tıp Bülteni, 21*(2), 86-92. doi: 10.179.86/blm.2016220393.

Geçkil, E., Aldem, M. ve Kaleci, E. (2017). Göçün çocuk sağlığına etkisi. *Journal of Human Sciences, 14*(1), 171-186. doi: 10.14687/jhs.v.14i1.4102.

Gençer, T.E: (2019). *Göç süreçlerindeki çocukların karşılanamayan gereksinimleri, haklara erişimleri ve beklentileri: Ankara ve Hatay'da yaşayan Suriyeli çocuklar örneği.* (Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Göğebakan- Yıldız, D. ve Engin, G. (2019). Migration education program for teacher candidates. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry, 10*2), 180-214. doi: 10.17569/tojqi.465686.

Gönültaş, B.M. ve Kelebek, G. (2017). sosyal hizmet odağında çözüm önerileri. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi, 1*(2), 142-155. https://dergipark.org.tr/en/pub/tushad/issue/31868/355871.

Gözübüyük, A.A., Duras, E., Dağ, H., Arıca V. (2015). Olağanüstü Durumlarda Çocuk Sağlığı. JCEI. 6(3), 324-330.

Güleç- Solak, S. ve Kurt, H.K. (2019). Kentin öksüzleri: Refakatsiz göçmen çocuklara yönelik faaliyetler. Konya örneğiMetropollerde önemli bir realite: Göç, çocuk suçluluğu ve

. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 6*(3), 630-644. https://dergipark.org.tr/en/pub/asead/issue/44414/536783.

Gülmez, S.C. ve Öztürk, A. (2018). Göç yaşantısı çerçevesinde çocukta psikososyal uyum süreci üzerine bir inceleme. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 2,* 449-481. doi:10.21560/spcdvi.466705.

Gün, Z. (2006). Psikolojide göç çalışmalarındaki metadolojik problemler ve çözüm önerileri. *Türk Psikoloji Bülteni, 12*(38), 27-41.

Gün, S. (2010). *Yoksulluk döngüsü bağlamında sokakta çalışan çocuklar.* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Güneş, A. (2016). *Güvenli bağlanma.* İstanbul: Timaş yayınları.

Güzelyurt, T. ve Özkan, Ö. (2018). Ailede yaşanan değişimler: Çocuk kitaplarına yönelik bir inceleme. *Çocuk, Edebiyat ve Dil Eğitim Dergisi- ÇEDED.* https://dergipark.gov.tr/ceded.

Hui, N., Vickey, E., Njelesani, J. ve Cameron, D. (2018). Gendered experiences of ınclusive education for children with disabilities in West and East Africa. *International Journal of Inclusive Education, 22(5),* 457-474.

İğci, T. ve Çobanoğlu, N. (2021). İklim Değişikliği Kaynaklı Göçlerin, Ulusal ve Çevresel Güvenlik Açısından Değerlendirilmesi, Global Savunma, Yıl: 3, Ocak, Sayı: 17, https://www.globalsavunma.com.tr/iklim-degisikligi-kaynakli-goclerin-ulusal-ve-cevresel-guvenlik-acisindan-degerlendirilmesi.html, erişim tarihi: 15.5.2021.

Iddrisu, Z. (2017). *İç göçün eğitim üzerindeki etkisi. Akra'da (Gana) başında yük taşıyan kadınlar örneği.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Kahraman, F. (2015). *Türkiye'de iç göç ve çocuk yoksulluğu: Gaziantep örneği.* (Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Kahraman, F. ve Sallan- Gül, S. (2015). Türkiye'de çocuk yoksulluğu: Gaziantep üzerine bir araştırma. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8*(1), 339-366.

Karakoç- Demirkaya, S. (2020). Zorunlu göç ve çocuk ruh sağlığına etkileri. *Klinik Psikiyatri, 23,* 5-6. doi: 10.5505/kpd.2020.39206.

Karataş, Z. (2021). Madde bağımlılığının nedenlerine, sosyal tedavi ve rehabilitasyonuna ilişkin görüşlerin odak grup yöntemiyle belirlenmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 25*(1), 67-94. https://dergipark.org.tr/en/pub/tsadergisi/issue/61177/676639.

Kılıç, E. ve Demir, S.B. (2017). Türkiye'deki Afgan mülteci öğrencilerin gözünden Türkiye Cumhuriyeti milli değerleri. *Değerler Eğitimi Dergisi, 15*(34), 161-191. https://dergipark.org.tr/en/pub/ded/issue/37287/430596.

Korkmaz, M.N. ve Erden, G. (2010). Çocukları suç davranışına yönelten olası risk faktörleri. *Türk Psikoloji Yazıları, 13*(25), 76-87.

Kurtuldu, K. ve Şahin, E. (2018). Göçün kadın yaşamı ve sağlığı üzerine etkileri. *Ordu Üniversitesi Hemşirelik Çalışmaları Dergisi, 1*(1), 37-46. https://dergipark.org.r/en/pub/ouhcd/issue/41738/452325.

Küçükali, R. ve Çevik- Özdemir, H.N. (2018). Göç etmiş ailelerin ilköğretim çağındaki çocuklarının yaşadıkları sorunların değerlendirilmesi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 22*(2), 2149-2158. https://dergipark.org.tr/en/pub/ataunisosbil/issue/39871/447006.

Mamudu, F. (2016). *Milan'daki Ganalı mültecilerin topluma entegrasyonu.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Margaritoiu, A. (2017). Preserving of special school- a Romanian perspective. *A Journal of Social and Legal Studies, IV(2),* 35-42.

Melanlıoğlu, D. (2020). Çocuk edebiyatındaki kayıp mültecilerin izinde duyarlılık eğitimi. *Türkiyat Mecmuası, 30*(1), 161-179. doi: 10.26550/iuturkiyat.720128.

Melanlıoğlu, D. (2020). Çocuk edebiyatındaki mülteci kahramanların yaşadıkları çatışmalar üzerine bir inceleme. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergis*

Miles, M, B. ve Huberman, A. M. (1994). Qualitative data analysis: An expanded Sourcebook. (2nd ed). Thousand Oaks, CA: Sage.

Nar, B. (2008). *Göçün eğitime ve eğitim yönetimine etkileri: Dilovası örneği.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Negiz, E., Demircioğlu, E.E. ve Tekindal, M. (2019). Değerler eğitimi aracılığıyla sosyal uyum: Suriyeli ve Türkiyeli lise öğrencileri özelinde bir uygulama. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 12*(0), 72-89. https://dergipark.org.tr/en/pub/usaksosbil/issue/49807/603773.

Okutan, E. ve Turgut, R. (2020). Romanlarda çocuk yoksulluğu: Kocaeli Tavşantepe Mahallesi örneği. *Turkish Studies, 15*(5), 2523-2543. doi: 10.7827/TurkishStudies.43578.

Öktem, M.S. (2018). *Uluslararası göç hukukunda çocuklar ve hukuki statüleri.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Oral, B. ve Çetinkaya, F. (2017). Sosyolojik bir olgu olarak göç, tanımı, nedenleri ve göç kuramları. *Türkiye Klinikleri, 3*(1), 1-8.

Özcan, A.S., (2018). Çok kültürlülük bağlamında Türkiye'nin Suriyeli öğrencilere yönelik eğitim politikası. *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 4(1),* 17-29.

Özdemir, A. ve Budak, F. (2017). Göçün çocuk ruh sağlığı üzerindeki etkileri. *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi, 3*(2), 212-223. doi: 10.21798/kadem.2018236598.

Özer, M. (2020). Türkiye'de yaşayan Suriyeli sığınmacı çocukların çalışma hayatına katılmaları ve çocuk işçiliği sorunu. *ISPEC Journal of Social Sciences & Humanities 4*(4), 309-327. doi: 10.46291/ISPECIJSSHvo14ss4pp309-327.

Şantaş, G. (2018). Türkiye'de iç göçün beş yaş altı çocuklarda ölümlülük ve ishal üzerindeki etkisine ilişkin bir araştırma. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 5*(4), 193-202. https://dergipark.org.tr/en/pub/cbusbed/issue/41981/471993.

Şantaş, G. (2020). İç göç, sağlık hizmetlerinin kullanımı ve sağlık statüsüne ilişkin kavramsal bir inceleme. *ACU Sağlık Bil. Derg. 11*(1), 2-7. doi: 10.31067/02020326.

Şen, B. ve Kahriman, F. (2012). Oyun hakkının uzağında yaşamak: Türkiye'de iç göç ve çocuk emeği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 27,* 167-189. https://dergipark.org.tr/en/pub/sufesosbil/issue/11410/136260.

Şengül, R. (2019). *Suriyeli göçmen çocuklarda vatan algısı.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırma Enstitüsü, İstanbul.

Şimşek, T., Barışık, S. ve Ege, T. (2016). Türkiye'de çocuk işçiliği ve ekonomik etkileri. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 17*(2), 161-179. https://dergipark.org.tr/en/pub/cumuibf/issue/28002/297339.

Tapan, M.G. ve Derin, M. (2019). Suça sürüklenen refakatsiz Suriyeli çocuklar: Sosyal hizmet müdahalesi olgu sunumu. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 12*(64), 855-861. doi: 10.17719/jisr.2019.3404.

Tatlıcıoğlu, O. (2019). *Suriyeli çocukların iyi olma hallerinin incelenmesi: Altındağ örneği.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Tekin- Babuç, Z. (2018). Mersin ilindeki Suriyeli çocukların aile ve sosyal ilişkilerinde yaşadıkları ambivalansın ilişkisel sosyolojik bir analizi. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, 21*(2), 317-355. doi:10.184.90/sosars.476192.

Tezcan, S. ve Eryurt, M.A. (2006). Türkiye'de iç göç ve çocuk sağlığı. *Nüfusbilim Dergisi, 28*(1), 15-28. https://dergipark.org.tr/en/pub/nufusbilim/issue/22961/245713.

Tiren, F. (2012). *Cumhuriyet döneminde Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde iskan politikası olarak uygulanan zorunlu göç hareketleri ve 1984 sonrası Van kentinde zorunlu göç hareketlerinin çocuk suçluluğu üzerine etkileri.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

Tok, N., Korkut, R. (2010). Niğde Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü Kurumlarında Kalan Sığınmacı ve Mültecilerle İlgili Gözlemler. Akademik Bakış Dergisi. http://www.akademik.bakis.org. Er. Tar. 05.01.2016.

Tokuç, B. (2014). Çocuklar ve Savaş. Halksagligiokulu.org/anasayfa/components/com_booklibrary/ebooks/COCUKLAR%20VE%'20SAVAS-Hasuder%20YAYİN%20NO_2014_2pdf&page=13. Er. Tar. 05.01.2016.

Tunç, Ş.A. (2015). Mülteci Davranışı ve Toplumsal Etkileri: Türkiye'deki Suriyelilere İlişki Bir Değerlendirme. TESAM Akademi Dergisi, 2(2), 29-63.

Türkoğlu, H. (2009). *Isparta Merkez Küçük Sanayi sitesinde oto tamirhanesinde çalışan çocuk işçilerin sosyodemografik özelliklerinin ve işyerinde karşılaştıkları şiddetin belirlenmesi.* (Tıpta Uzmanlık Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Isparta.

Yağcı, H. (2017). *Zorunlu göç yaşamış 12- 18 yaş çocuklarında göç yaşamamış çocuklara göre sosyal anksiyete açısından değerlendirilmesi.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yağmur, Y. ve Aytekin, S. (2018). Mülteci kadınların üreme sağlığı sorunları ve çözüm önerileri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi, 11*(1), 56-60. https://dergipark.org.tr/en/pub/deuhfed/issue/46786/586677.

Yeşilkayalı, E. ve Meydan, S. (2017). Bir ortaokul özelinde okul sosyal hizmeti ihtiyacının belirlenmesi. *ASOS Journal- The Journal of Academic Social Science, 5*(33), 206-221.

Yıldırım, İ.E., Ürkmez, E. ve Koç, T. (2007). İstanbul'da kapkaç sorunu ve toplum üzerindeki etkileri. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi XXIII*(2), 371-388.

INTERNATIONAL
CONGRESS OF MIGRATION RESEARCHES
ULUSLARARASI G□□ARAŞTIRMALARI KONGRESI
ISBN: 978-605-06728-9-3

Sığınmacılara Yönelik Sağlık Politika Uygulamaları Açısından Bir Karşılaştırma: Türkiye ve Almanya Örnekleri

A Comparison in Terms of Health Policy Practices for Asylum-Seekers: Turkey and Germany Examples

Perihan Şenel Tekin [1]
Afsun Ezel Esatoğlu[2]

Abstract

Today, as in the past, millions of people have to leave their own country for political, cultural, geographical or personal reasons and take refuge in another country. This situation constitutes one of the important agenda items for many countries. Food, shelter, security, and health services are among the basic needs of asylum seekers, which arise as soon as they set foot in the country of migration. In countries that accept asylum seekers, it is among the priority issues to determine effective policies to meet the basic needs of asylum seekers and to create implementation programs. The need for healthcare services arising from the impact of the living conditions and demographic structures of the refugees necessitates that this issue should be handled more sensitively. During the Republic period, Turkey was exposed to two major migration waves, one from the Balkans and the other from the Middle East and Africa. Germany, on the other hand, is one of the most important countries preferred by asylum seekers among the European Union countries. It is a fact that countries can learn from each other in policy

Özet

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de milyonlarca insan siyasi, kültürel, coğrafi ya da kişisel nedenlerle kendi ülkesini terk ederek bir başka ülkeye sığınmak zorunda kalmaktadır. Bu durum birçok ülke için önemli gündem maddelerinden birini oluşturmaktadır. Sığınmacıların göç ettikleri ülkeye ayak basar basmaz ortaya çıkan temel ihtiyaçları arasında beslenme, barınma, güvenlik ve sağlık hizmetleri yer alır. Sığınmacı kabul eden ülkelerde sığınmacıların temel ihtiyaçlarının karşılanması konusunda etkili politikalar belirleyerek uygulama programlarını oluşturmak öncelikli konular arasındadır. Sığınmacıların içinde bulundukları yaşam koşulları ve demografik yapılarının etkisi ile ortaya çıkan sağlık hizmetlerine olan ihtiyaç ise, bu konunun daha hassasiyetle ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Türkiye, Cumhuriyet döneminde biri Balkanlar'dan diğeri Orta Doğu ve Afrika'dan olmak üzere iki büyük göç dalgasına maruz kalmıştır. Almanya ise, Avrupa Birliği ülkeleri arasında sığınmacıların her zaman tercih ettiği en önemli ülkelerden biri olmaktadır. Sığınmacılara

[1]Dr. Öğretim Üyesi, Ankara Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, ptekin@ankara.edu.tr
[2] Prof. Dr. Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, afsunezelesatoglu@gmail.com

development and implementation processes for asylum seekers. Examining health policies for asylum seekers in Turkey and Germany will be useful for many countries and for developing effective policies against possible future refugee movements. In the study, it is aimed that a comparative evaluation of health policies for asylum seekers in terms of legal, institutional, and financial aspects with the examples of Turkey and Germany.

Keywords: Asylum-seekers, Health Services, Health Policy, Turkey, Germany

yönelik politika geliştirme ve uygulama süreçlerinde ülkelerin birbirinden öğrenebilecekleri tecrübeler olduğu bir gerçektir. Türkiye ve Almanya özelinde sığınmacılara yönelik sağlık politikalarının incelenmesi, birçok ülke için ve gelecekte yaşanabilecek sığınmacı hareketlerine karşı etkili politika geliştirmede yararlı olacaktır. Bu çalışmada sığınmacılara yönelik sağlık politikalarının Türkiye ve Almanya örnekleri ile yasal, kurumsal ve finansal açıdan karşılaştırmalı bir değerlendirmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sığınmacı, Sağlık Hizmetleri, Sağlık Politikası, Türkiye, Almanya

Giriş

Dünya genelinde milyonlarca insan siyasi, kültürel, coğrafi ya da kişisel nedenlerle kendi ülkesini terk ederek bir başka ülkeye sığınmak zorunda kalmaktadır. Uluslararası Af Örgütü raporuna göre, çatışmalar, şiddet ve zulüm nedeni ile yaklaşık 60 milyon insan sığınmacı durumundadır (Uluslararası Af Örgütü, 2016).

Bir gencin 2010 yılının Aralık ayında Tunus'ta kendini yakarak intihar teşebbüsünde bulunmasıyla patlak veren olaylar, kısa sürede tüm Arap coğrafyasına yayılmış ve başta Mısır, Libya ve Suriye olmak üzere Cezayir, Ürdün, Bahreyn ve Yemen gibi Arap ülkelerini etkilemiştir (Oğuzlu, 2011). Bu sürecin sonunda bazı ülkelerde rejim değişiklikleri yaşanmış olup, bazı ülkelerdeki iç karışıklıklar da halen devam etmektedir. Olayların sıçradığı ülkelerden biri olan Suriye Arap Cumhuriyetinde, iç karışıklıklar Mart 2011'de baş göstermiştir (Şen, 2013). Bu gelişmelerin ışığında, Türkiye coğrafi ve jeopolitik konumu nedeni ile özellikle 2011 yılından itibaren yoğun bir sığınmacı talebi ile karşı karşıya kalmıştır (AFAD, 2017).

Türkiye, Ortadoğu'da yaşanan siyasi gelişmeler ve Avrupa ile Ortadoğu arasındaki doğal bir bağlantı noktası oluşturması nedeni ile özellikle uluslararası koruma altına girmek ya da Avrupa ülkelerine geçmek isteyen çok sayıda sığınmacı için cazip bir ülke haline gelmiştir (Bayraklı & Keskin, 2015). Özellikle 2011 Mart ayında başlayan ve on yıldır farklı yoğunluklarla maruz kalınan Suriyeli sığınmacılar ülke için pek çok açıdan ele alınması gereken bir sorun alanına dönüşmüştür (Önder, 2019). Türkiye Cumhuriyeti, Suriye iç savaşından kaçan ve milyonları bulan insani yardım ihtiyacı talebindeki Suriye vatandaşlarının can güvenliğini sağlamada "açık kapı politikası" benimsemiştir (Özdemir, 2017). Bu politika kapsamında barınma, güvenlik, beslenme, eğitim ve sağlık hizmetlerini karşılamaktadır (Resmi Gazete, 2014).

Suriye'deki çatışmanın onuncu yılında, Suriye'ye komşu ülkelerde, yoğun sığınmacı akını kaynaklı insani kriz devam etmektedir (Şimşek, 2018). Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek

Komiserliği (UNHCR) 2020 yıl ortası istatistik raporuna göre, Türkiye'de 3.574.800'ü Suriyeli olmak üzere 3,65 milyon uluslararası koruma ihtiyacı içinde olan kişi bulunmaktadır (UNHCR, 2021). Uluslararası Af Örgütü tarafından 2016 yılında hazırlanan bir rapora göre, Türkiye, çoğunluğu Iraklı ve Afgan mültecilerin oluşturduğu bunun dışında İranlı, Somalili ve Filistinli mültecinin de bulunduğu toplam 400 bin kadar Suriyeli olmayan sığınmacı ve mülteciyi de barındırmaktadır (Uluslararası Af Örgütü, 2016).

Son yıllarda yaşanan insani krizin etkisi Avrupa ülkelerinde de yakından hissedilmekle birlikte sığınmacıların yönelimi ve sığınmacılara yaklaşım açısından ülkeler arasında farklılık görülmektedir. Özellikle Avrupa Birliğinde sığınmacılara yönelik politikalar açısından ülkeler arasında ciddi farklılıklar bulunmaktadır (Norredam et al. 2006). Birlik ülkeleri içinde Almanya gerek refah düzeyi gerekse sosyal devlet özelliği nedeni ile sığınmacılar için çekici bir ülke olmuştur (Bayraklı & Keskin, 2015). Özellikle 2015'te 441,800 ve 2016'da 722,265 yeni sığınma başvurusu ile bu yıllarda diğer AB ülkelerine göre en fazla sığınmacı başvurusu almış ülkedir (Eurostat, 2017). Öyle ki bu sayılar 28 AB üye ülkesindeki tüm başvuruların sırasıyla % 48 ve % 75'ine karşılık gelmektedir (Gottlieb & Schülle, 2020). Son yüz yılda emek göçü ile daha çok gündeme gelen Almanya günümüzde Ortadoğu ve Afrika'dan göçmenleri çekmektedir (Aliyeva, 2019). BMMYK'nın 2018 raporuna göre, Almanya 1,4 milyon yerinden edilmiş kişiyi ülkesine kabul etmiştir. Diğer ülkelerle kıyaslandığında örneğin, Fransa 402,000 ve İsveç 328,000 sığınmacıyı kabul ederken, AB üye ülkeleri içinde Suriye savaşından kaçan göçmenlere en çok kapı açan ülkenin Almanya olduğu da bir gerçektir (McCarthy, 2018). Bu duruma yol açan en önemli gelişmelerden biri krizin ortaya çıktığı ilk zamanlarda Almanya'nın 'açık kapı' siyaseti yürütmüş olmasıdır. Yürütilen politikanın sonu olarak, EUROSTAT'ın 2016 verilerine göre, AB'ne sığınma talebinde bulunan 1,2 milyon sığınmacının % 60'ı Almanya'ya göç etmiştir (Eurostat, 2017). Almanya sığınmacılara karşı çeşitli politikalar geliştirmiş, Suriye'den gelen mültecilere kapılarını açmış, mültecilerin Almanya'ya entegrasyonları için bir sıra program oluşturmuştur (Aliyeva, 2019).

Sığınmacıların göç ettikleri ülkeye ayak basar basmaz ortaya çıkan temel ihtiyaçları arasında beslenme, barınma, güvenlik ve sağlık hizmetleri yer alır (Robertshaw et al., 2017; Wetzke et al., 2018). Sığınmacı kabul eden ülkelerde sığınmacıların temel ihtiyaçlarının karşılanması konusunda etkili politikalar belirlemek ve uygulama programları geliştirmek öncelikli konular arasındadır (Önder, 2019). Ancak gelişmiş ülkelerde bile özellikle Ortadoğu'da yaşanan gelişmelerden kaynaklı sığınmacılara yönelik sıkı tedbirler alınmakta sınırlı sayıda kabul edilen sığınmacılara sunulan sağlık hizmetlerinin kapsamı ve uygulamaları da ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir (Norredam et al., 2006).

Avrupa Birliği üye ülkeleri yasal olarak sığınmacıların sosyal ve sağlık ihtiyaçlarını karşılama konusunda açık bir beyana sahiptir (Directive, 2013). Directive 2013/33/EU'ya göre, Avrupa Konseyi, 15-16 Ekim 1999 tarihlerinde Tampere'de düzenlenen özel toplantısında, 28 Temmuz 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Cenevre Sözleşmesinin tam ve kapsamlı uygulanmasına dayanan bir Ortak Avrupa İltica Sistemi oluşturma yönündeki çalışmayı kabul etmiştir. Cenevre Sözleşmesi 31 Ocak 1967 tarihli New York Protokolü ile tamamlanmış, böylece geri göndermeme ilkesi teyit edilmiştir. Ortak Avrupa İltica Sisteminin ilk aşaması, antlaşmalarda öngörülen 2003/9/EC sayılı Direktif dahil olmak üzere ilgili yasal araçların kabul edilmesiyle gerçekleştirilmiştir (Directive, 2013). Bu uluslararası yasal düzenleme ile ülkelerin ulusal yasal dayanakları geliştirilmiş ve sığınmacılara yönelik politika düzenlemelerinin çerçevesi oluşmuştur.

Yasal dayanak aynı zamanda ortak bir dil yaratmak için de etkili bir altyapı sunmaktadır. Ancak yine de göç konusu kapsamında kullanılan kavramlarda ülkeler arası farklılık mevcuttur. Uluslararası göç terminolojisi Cenevre Sözleşmesi ile şekillenmiştir. Sözleşmede sığınmacı, mülteci ve göçmen kavramları birbirinden çok farklı şekilde tanımlanmıştır. Sözleşmeye göre; sığınmacı; ırkı, dini, milliyeti, belirli bir sosyal gruba aidiyeti veya siyasi düşünceleri nedeni ile kendi ülkesinde ayrımcılığa uğrayan ya da zulüm gören/göreceğini düşünen uluslararası koruma arayan, başvurusu sığındığı ülke yetkili makamlarınca henüz sonuca bağlanmamış, kısaca henüz resmi olarak mülteci statüsünü kazanmamış kişileri tanımlamaktadır. Mülteci ise, ırkı, dini, milliyeti, belirli bir sosyal gruba aidiyeti veya siyasi düşünceleri nedeni ile kendi ülkesinde ayrımcılığa uğrayan ya da zulüm gören/göreceğini düşünen uluslararası koruma arayan, başvurusu uluslararası koruma talebi ile kabul edilen bireylerdir. Yani bir mülteci aynı zamanda sığınmacıdır. Ancak her sığınmacı mülteci statüsünde değildir. Göçmen ise, ekonomik ya da sosyal sebepler ile daha iyi koşullarda yaşayabilmek için ülke içinde ya da dışında başka bir yere göçen kişiyi tanımlayan bir kavramdır (TBMM, 1961).

1951 Cenevre Sözleşmesi'nde devletlerin sözleşmeden doğan yükümlülüklerini sınırlandırabilmelerine başlangıçta izin verilmiştir. Söz konusu sınırlama 1967 Protokolü ile kaldırılsa da, Türkiye bu coğrafi sınırlamayı halen muhafaza etmektedir. Türkiye mevzuatında yalnızca Avrupa'daki zulüm olaylarından kaçan sığınmacılar "mülteci" olarak tanınmaktadır. Türkiye bu nedenle sınırları dâhilinde bulunan sığınmacı ve mültecileri tanımlamak için kendine has bir terminoloji kullanmaktadır. Ülkede sığınma sisteminin ikili bir yapısı vardır; Suriye'den gelen mültecilere toplu olarak "Geçici Koruma" statüsü verilmekte, diğer uyruklara sahip mültecilerin ise bireysel olarak "Uluslararası Koruma" başvurusunda bulunmaları gerekmektedir. Uluslararası koruma statüsü belirlenemeyen ve sadece Suriye'den gelen sığınmacılar için "Geçici Koruma Altındaki Yabancılar" ifadesi yasal metinlerde ve söylemlerde kullanılmaktadır (AFAD, 2014; Resmi Gazete, 2014).

Almanya'nın gerek refah düzeyi gerekse sosyal devlet özelliği nedeni ile sığınmacılar için çekici bir ülke olması; Türkiye'nin ise son yıllarda maruz kaldığı olağanüstü yoğun sığınmacı talebini karşılamadaki yoğun çabası, günümüz göç politikalarına bakış açısından incelemeye değer iki örnektir. Sığınmacılara yönelik politika geliştirme ve uygulama süreçlerinde ülkelerin birbirinden öğrenebilecekleri tecrübeler olduğu bir gerçektir. Bu çerçevede Türkiye ve Almanya özelinde sığınmacılara yönelik sağlık politikalarının incelenmesi, birçok ülke için ve gelecekte yaşanabilecek sığınmacı hareketlerine karşı etkili politika geliştirmede yararlı olabilir. Bu bakışla çalışmada Türkiye ve Almanya örneklerinin, ilgili alanyazın ve resmi dokümanlara dayalı bir inceleme ile sığınmacılara yönelik sağlık politikalarının genel çerçevesi açısından ele alınması amaçlanmıştır.

Türkiyede Sığınmacılara Yönelik Sağlık Hizmetleri Politikası ve Uygulamalar

Türkiye'de, yabancılarla ilgili iş ve işlemler kapsamında sığınmacılara yönelik yasal düzenleme, 11 Nisan 2013 Tarihli ve 28615 Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren "Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu"dur. Bu kanun uluslararası koruma statülerini mülteci, şartlı mülteci ya da ikincil koruma statüsü olarak tanımlamaktadır (Resmi Gazete, 2013).

Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun 4. Maddesine göre, *"…hiç kimse, işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye tabi tutulacağı veya ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba*

mensubiyeti veya siyasi fikirleri dolayısıyla hayatının veya hürriyetinin tehdit altında bulunacağı bir yere gönderilemez" denilmektedir (Resmi Gazete, 2013).

Kanunun Geçici Koruma ile ilgili 4. Bölümü madde 91'e göre, *"…ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılara geçici koruma sağlanabilir. Bu kişilerin Türkiye'ye kabulü, Türkiye'de kalışı, hak ve yükümlülükleri, Türkiye'den çıkışlarında yapılacak işlemler, kitlesel hareketlere karşı alınacak tedbirlerle ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar arasındaki iş birliği ve koordinasyon, merkez ve taşrada görev alacak kurum ve kuruluşların görev ve yetkilerinin belirlenmesi, Cumhurbaşkanı tarafından çıkarılacak yönetmelikle düzenlenmektedir*" (Resmi Gazete, 2013).

Ayrıntılı düzenleme ve uygulama için bu kanunun doksan birinci maddesi uyarınca 22 Ekim 2014'te geçici korumaya ilişkin bir yönetmelik yayımlanmıştır. Yönetmelik ile birlikte Türkiye'de sığınma sisteminin kurulmuş olduğu söylenebilir. Yönetmeliğin 22. maddesi geçici koruma kapsamındaki yabancılara Türkiye'deki yasal ve sosyal işlerini yürütmeleri için geçici koruma kimlik belgesi verilmesini öngörmektedir. Kimlik belgesine sahip olan kişilere sağlık, eğitim ve iş piyasasına erişim gibi temel haklar ile sosyal yardımın sağlanacağı yönetmelikte belirtilmiştir (Resmi Gazete, 2014).

Türkiye'de geçici koruma statüsündeki sığınmacılara yönelik verilen hizmetlerin koordinasyonundan 2014-2018 yılları arasında Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı sorumlu iken (AFAD, 2014), 8 Ocak 2018 tarih ve 2018/11208 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı eki ile AFAD'ın bu konudaki yetkileri Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'ne devredilmiştir. Geçici koruma altındaki yabancılara ilişkin sağlık hizmetlerinin etkin ve verimli şekilde yürütülmesi için uluslararası sözleşmeye dayalı ilgili kanun ve yönetmeliğe ek olarak 2013 ve 2015 yıllarında Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetim Başkanlığı ve Sağlık Bakanlığı tarafından çeşitli genelgeler yayınlanmıştır (Bkz. Tablo 1).

Tablo 1. Türkiye'de Sığınmacılara Yönelik Sağlık Politikalarının Yasal Düzenlemeleri

Mevzuat	**Yayım Tarihi**
Cenevre Mülteci Sözleşmesi	28 Temmuz 1951
Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu	04 Nisan 2013
Geçici Koruma Yönetmeliği	22 Ekim 2014
AFAD Yönetmeliği	19 Şubat 2011
Suriyeli Misafirlerin Sağlık ve Diğer Hizmetleri Hakkında Genelge	08 Eylül 2013
Geçici koruma Altındaki Yabancılara ilişkin Hizmetlerin Yürütülmesi Hakkında Genelge (AFAD)	18 Aralık 2014
Geçici Koruma Altına Alınanlara Verilecek Sağlık Hizmetlerine Dair Esaslar	25 Mart 2015
AFAD ve Sağlık Bakanlığı Protokolü	01 Temmuz 2015
Suriyeli Misafirlerin Sağlık ve Diğer Hizmetleri Hakkında Genelge (AFAD)	12 Ekim 2015

Göçmen Sağlığı Merkezleri/Birimlerine Dair Yönerge	03 Eylül 2015
Geçici Koruma Altına Alınanlara Verilecek Sağlık Hizmetlerine Dair Esaslarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Esaslar	04 Kasım 2015

Mevcut durumda Türkiye'de geçici koruma altındaki yabancılara sunulan tüm hizmetlerde koordinasyon Türkiye Cumhuriyeti Devleti Cumhurbaşkanı Yardımcılığı tarafından sürdürülmekle beraber sağlık hizmetlerinin koordinasyonu ve sunumundan Sağlık Bakanlığı sorumludur. Ancak insani krizin büyüklüğü ve uzun süreli bir sorun olması, özellikle ulusal ve uluslararası bir çok kurum, kuruluş ve sivil toplum kuruluşunun (STK) bu konuda aktif rol oynayan bir aktör olmasını gerektirmiştir. Örneğin Birleşmiş Milletler koruma, gıda güvenliği, eğitim, sağlık, temel ihtiyaçlar ve geçim kaynakları alanlarında çalışan insani yardım ve kalkınma ortaklarıyla birlikte koordinasyon içinde etkin ve bütünleyici bir katkı için çaba göstermektedir. Bu noktada yerelde Sağlık Bakanlığı ile birlikte Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve Türk Kızılayı, uluslararası boyutta Dünya Sağlık Örgütü'nün öncülüğünde, Uluslararası Göç Örgütü (IOM), Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA), Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR), Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) ve birçok STK sağlık hizmetleri ihtiyacının karşılanmasında rol almaktadır.

Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, Türkiye'de geçici koruma sağlanan Suriyelilerin, uluslararası koruma adaylarının ve statü sahiplerinin Türk vatandaşları ile aynı temelde sağlık hizmetlerine erişimini düzenleyen yasal yapının temelidir (Resmi Gazete, 2013). Bu yasal dayanağa göre geçici koruma sağlanan Suriyeliler de dahil olmak üzere tüm sığınmacılara yönelik sağlık hizmetlerinin sunulması Sağlık Bakanlığı tarafından yürütülmektedir. Sağlık Bakanlığı, bu görevi kamu hastaneleri, Göçmen Sağlığı Merkezleri (GSM) ve Toplum Sağlığı Merkezlerinin bir parçası olarak faaliyet yürüten birimler aracılığıyla yerine getirmektedir. Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, Göç Sağlığı Daire Başkanlığı bakanlık ve bağlı kuruluşları ile bunların taşra teşkilatlarıyla iş birliği yaparak göç sağlığı hizmetlerini bakanlık adına koordine etmektedir. Başkanlık aynı zamanda uluslararası örgütler ile STK'lar tarafından sağlanan tüm göçmen sağlığı faaliyetlerinin koordinasyonundan da sorumludur (Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, 2021a).

Türkiye'de geçici koruma altında bulunan yabancılara yönelik sunulan sağlık hizmetleri ile ilgili yasal dayanak Geçici Koruma Yönetmeliğidir. Bu yönetmeliğin 27. Maddesinde *"…sağlık hizmetleri uygulama usul ve esasları belirlenmiştir. Sağlık hizmetlerini yürütmek üzere sürekli faaliyet gösterecek sağlık merkezleri kurulabilir. Sağlık merkezinin bulunması halinde, yeterli sayıda ambulans ve sağlık personeli bulundurulur. Temel ve acil sağlık hizmetleri ile bu kapsamdaki tedavi ve ilaçlardan Bakanlıkça belirlen tutar veya oran üzerinden katılım payı alınabilir. İkinci ve üçüncü basamakta sunulan sağlık hizmetleri de dâhil olmak üzere, sağlık hizmeti bedelleri; Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı tarafından genel sağlık sigortalıları için belirlenmiş olan sağlık uygulama tebliğindeki bedeli geçemez. Sunulan sağlık hizmeti bedeli, Sağlık Bakanlığı kontrolünde, Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı tarafından genel sağlık sigortalıları için belirlenmiş olan sağlık uygulama tebliğindeki bedeli geçmeyecek şekilde Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından ödenir. Geçici korunanlar acil ve zorunlu haller dışında, özel sağlık kuruluşlarına doğrudan başvuramazlar. Bulaşıcı hastalık riskine karşı gerekli tarama ve aşılar yapılarak her türlü önlem ve tedbir alınır. Üreme sağlığıyla ilgili olarak yetkili personel tarafından bilgilendirme yapılır ve destek faaliyetleri yürütülür. Kişisel veya toplu kullanım alanlarının sağlığa uygunluğu kontrol edilerek, tespit edilen aksaklıkların giderilmesi ve geçici barınma merkezlerinin bulunduğu çevre koşullarının sağlık açısından uygun hale getirilmesi sağlanır. Geçici korunanlar arasında madde bağımlılığı veya ağır psikolojik ya da psikiyatrik sorunları olduğu tespit edilenler*

hakkında sağlık kurumuna nakli de içerebilecek şekilde gerekli tedbirler alınır. Çocuklara yönelik gerekli aşıların yapılması amacıyla gerekli tedbirler alınır. Barınma merkezleri oluşturulurken gerekli olan uygun fiziki donanım kurulur ve Sağlık Bakanlığına teslim edilir. Geçici korunanlara sağlık hizmetlerine ilişkin olarak yapılan yardımlar Sağlık Bakanlığı koordinasyonunda yürütülür. Aşı ile koruyucu sağlık hizmetleri sunumunun gecikmeksizin ve sürekli uygulanabilmesi için geçici korunanların kimlik beyanı ve tespiti yapılarak, adres değişiklikleri ivedilikle Sağlık Bakanlığına bildirilir. Sınırı ilk geçişlerinde ve acil durumlarda, henüz kayıt işlemlerini tamamlamamış olan bu Yönetmelik kapsamındaki yabancılara, sağlık hizmetlerinden yararlanabilmeleri için kimlik bilgilerine göre işlem yapılır. Bu madde kapsamında sağlanacak temel ve acil sağlık hizmetlerine karşılık olarak sağlık hizmet sunucularına bir bedel ödenmesinin zorunlu olması halinde; Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı tarafından genel sağlık sigortalıları için belirlenmiş olan birim fiyatları geçecek veya daha düşük iskontoyu içerecek şekilde fiyat uygulaması yapılamaz. Aşılar hariç olmak kaydıyla bu madde kapsamına girenlere Sosyal Güvenlik Kurumunca bedeli karşılanmayan sağlık hizmetleri kapsamında sağlık hizmeti verilemez. Bu yönetmelik kapsamındaki yabancılardan özel ihtiyaç sahibi olanlara sağlanacak başta sağlık hizmetleri, psiko-sosyal destek, rehabilitasyon olmak üzere, her tür yardım ve destek imkânlar ölçüsünde öncelikli ve bedelsiz olarak sağlanır" denilmektedir (Resmi Gazete, 2014).

Türkiye Cumhuriyeti Devletinde kayıtlı olmayan yabancıların öncelikli ya da sevk sağlık hizmetlerine erişimi sınırlıdır. Ancak acil bakım ve COVID-19 teşhis ve tedavisi gibi temel kamu sağlık hizmetleri ücretsiz sağlanmaktadır. Sığınmacılar acil durumlarda hizmet sağlandıktan sonra kayıt için sevk edilmektedir. Bununla birlikte Sağlık Bakanlığı, geçici koruma altındaki sığınmacılar dışında Türkiye'de bulunan diğer sığınmacılara yönelik, koruyucu sağlık hizmetleri ve bulaşıcı hastalıklarla mücadele öncelikli olmak üzere birinci basamak sağlık hizmetlerini sunmak amacıyla "Yabancı Uyruklular Polikliniği" açma çalışmalarını başlatmıştır. Bu kapsamda polikliniklerin her ilde özellikle yabancı nüfusunun en yoğun olduğu ilçelerde, Toplum Sağlığı Merkezleri bünyesinde açılması planlanmıştır (Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, 2021b).

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, Türkiye'de mültecilere yönelik faaliyetlerin desteklenmesinde Bölgesel Mülteci ve Dayanıklılık Planı çerçevesinde kuruluşlar arası koordinasyonu sağlamaktadır. Komiserliğin de içinde bulunduğu Bölgesel Mülteci ve Dayanıklılık Planı ortakları, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ve Geçici Koruma Yönetmeliği çerçevesinde mültecilere, uluslararası koruma başvuru sahiplerine ve geçici koruma kapsamındaki Suriyelilere farklı sektörlerde kaliteli ve sürdürülebilir hizmetler sunma konusunda 2030'a kadar Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne destek olmak üzere çalışmalarını planladığını belirtmektedir (UNHCR, 2021). Bölgesel Mülteci ve Dayanıklılık Planı 2021-2022 sağlık hedeflerine göre özellikle COVID-19'un etkilerine yönelik sığınmacıların sağlık hizmetlerine olan ihtiyacı belirlenmiştir. Raporda bulaşıcı olmayan ve bulaşıcı hastalıklar (COVID-19 dahil) için iyileştirici ve önleyici hizmetler de dahil temel sağlık hizmeti temini ve sevk sağlık hizmetleri kapasitesinin güçlendirilmesi; özellikle hassas durumdaki gruplar (kadınlar, kız çocukları, ergen ve gençler) için kadınlar, kız çocukları ve diğer kırılgan durumdaki bireylere yönelik şiddet vakalarının klinik idaresi de dahil olmak üzere cinsel sağlık ve üreme sağlık hizmetlerine erişimi artırmak; bulaşıcı hastalık gözetimini, tespitini, müdahalesini ve önlemesini (aşılama dahil) güçlendirmek ve genel olarak COVID-19 önlemlerine odaklanarak tüm tehlikelere karşı acil durum müdahalesini kuvvetlendirmek; bulaşıcı olmayan hastalıklar, Ruh Sağlığı ve Psikososyal Destek Servisi ve rehabilitasyon hizmetleri için tüm kademelerde hizmet erişimini artırmak gibi hedefler sıralanmaktadır. Raporda ayrıca bu hedefleri gerçekleştirmek için gerekli bütçeye de yer verilmektedir.

Bölgesel Mülteci ve Dayanıklılık Planı için 2021 yılında toplam bütçe yaklaşık 26 milyon, 2022 yılı için 21 milyon ABD Doları olarak, belirlenmiştir (UNHCR, 2021).

Yukarıda değinilen sığınmacılara yönelik sağlık hizmet politka ve uygulamaları ışığında sağlık hizmetlerine ulaşımı ve hizmetlerin sonuçlarını değerlendiren bir çok araştırma yapılmış, çeşitli kurum ve örgütlerce değerlendirme raporları hazırlanmıştır. Bu raporlardan biri Türk Tabipler Birliği tarafından hazırlanmıştır. Sadece sığınmacıları görüşlerini değil, Türkiye vatandaşlarının da sığınmacılara yönelik sağlık hizmetlerine ilişkin algılarının değerlendirildiği ve 2014 yılında hazırlanan bu raporda, Türkiye'de kamuoyunun süreç ile ilgili doğru bilgiye sahip olmadığı belirtilmiştir. Kamuoyunda bütün sığınmacıların istedikleri zaman, gereksinim duydukları tüm sağlık hizmetini ücretsiz olarak alabildiğinin düşünüldüğü sonucu raporlanmıştır (TTB, 2014).

AFAD tarafından 2017 yılında yapılan yaklaşık 11 bin kişiye ulaşılan bir saha araştırması raporuna göre; Türkiye'de geçici koruma altında bulunan Suriyeli halkın % 66'sı Türkiye'deki sağlık hizmetlerinden faydalandığını ifade etmiştir. Sağlık hizmetlerinden memnuniyet oranı % 83 düzeyindedir. Suriyelilerin % 59'u gerektiğinde ilaca erişim sağlayabildiklerini ifade etmiştir. Kamp içinde ilaca erişim oranları kamp dışına göre daha yüksektir. Suriyelilerin % 58'i kendilerinin veya aile üyelerinin psikososyal desteğe ihtiyaç duymadığını belirtmiştir (AFAD, 2017).

Sığınmacılara sunulan sağlık, barınma ve beslenme gibi hükümet tarafından sağlanan tüm hizmetlerin verilme durumu ya da düzeyi sığınmacıların kayıt olma durumuna bağlıdır. TTB (2014)'nin raporuna göre, kayıtlı olma durumu ile ilgili pek çok açıdan sorunlu bir durum olduğu tespit edilmiş ve bu sorunların sağlık hizmetlerine ulaşmada önemli bir engel olduğu vurgulanmıştır. Rapora göre sağlık hizmetlerine erişimde bir engel olan diğer sebepler dil ve sınır dışı edilme korkusudur (TTB, 2014). Son dönemde yapılan bir başka araştırmada ise, sığınmacılara yönelik sununlan sağlık hizmetleri açısından Türkiye oldukça başarılı kabul edilmekle birlikte sığınmacıların yaklaşık %50'sinin kötü veya daha kötü sağlık durumuna sahip olduğu, % 61'inin kronik hastalıklara sahip olduğu ve % 55'inin düzenli ilaca ihtiyacı olduğunu belirtilmektedir. Aynı araştırma sonuçlarına göre, mali ve insan kaynakları eksiklikleri nedeniyle, özellikle mülteci kampları dışında kötü koşullarda yaşayan sığınmacılara önleyici ve tedavi edici sağlık hizmetleri sağlanmasında sorunlar yaşanmaktadır. Bu bağlamda mültecilerin aile sağlığı ve toplum sağlığı merkezlerine başvurmalarının teşvik edilmesi önerilmektedir (Tengilimoğlu et al., 2021).

Almanya'da Sığınmacılara Yönelik Sağlık Hizmetleri Politika ve Uygulamaları

Sığınma hakkı Almanya Anayasasında 1949'da tanımlanmıştır. Anayasanın 16a numaralı maddesinde, sığınma hakkının temelini oluşturan temel iltica hakkı tanımlanmaktadır. Balkanlar ve SSCB'den 1990'larda gelen çok sayıda sığınmacının sebep olduğu olumsuz durumlar 1992'de anayasadaki sığınma hakkında birtakım kısıtlamalara gidilmesine yol açmıştır (Bosswick, 2000). Dönemin olumsuzluklarını ortadan kaldırmak için 1993'te sığınmacıların sosyal haklarını düzenleyen, "Sığınmacılara Yardım Yasası" yürürlüğe girmiştir. Yasa ile birlikte sığınmacılar sosyal ve sağlık sigortası kapsamı dışına çıkarılmıştır (Bosswick, 2000). 2016 tarihli Alman Federal Entegrasyon Yasası, 2015 göç krizine verilen siyasi bir tepkidir (Razum & Bozorgmehr, 2016). Mültecilerin Alman toplumuna entegrasyonunu kolaylaştırmayı amaçlamıştır (Künnecke, 2018).

Federal Göçmenler ve Mülteciler Dairesi, iltica prosedürü çerçevesinde, sığınma hakkına, mülteci korumasına, geçici korumaya ve ulusal sınır dışı etme yasağına ilişkin ön koşulların mevcut olup olmadığını kontrol eden kurumdur. Kurum, her bir mültecinin hangi koruma hakkını alabileceğine iltica prosedürü sırasında karar verir. Almanya'da sığınma hakkı, mülteci koruması, geçici koruma, ulusal sınır dışı etme yasağı biçiminde dört koruma biçimi bulunmaktadır (Rucht, 2018).

Bir başvuru merkezinde en fazla 18 ay geçirdikten sonra, "Königsstein Kota Sistemi" ne göre sığınmacıların çoğu 16 Alman eyaletinden birine yeniden atanmaktadır. Bu sistemin amacı, sosyo-demografik parametreleri ve ekonomik kapasiteleri dikkate alarak sığınmacıların eyaletler arasında "uygun ve adil bir dağılımını" sağlamaktır (Scott, 2014).

Almanya'ya gelen mülteciler, varışlarının ardından tıbbi olarak muayene edilmektedir. Muayene, genellikle ülkeye girişin ardından 24 saat içerisinde gerçekleştirilmektedir. Muayenenin amacı tüberküloz ve diğer bulaşıcı hastalıkların engellenmesi, aşıların yapılması ve özel koruma ihtiyaçlarının (hamilelik, engellilik durumu, vb.) belirlenmesidir. İlk kayıt sırasında elektronik sağlık kartı başvurusu da yapılmaktadır. Elektronik sağlık kartı basılana kadar (yaklaşık 5 hafta sonra) geçici bir tedavi belgesi verilmektedir. Sığınmacılar, sağlık kartı veya tedavi belgesiyle, seçilen bir doktora gidilebilmektedir. Tıbbi hizmetlerin nasıl finanse edileceğini, federal mülteciler yardım yasası düzenlemektedir (EDAL, 1993).

Almanya'daki sığınmacıların sağlık bakımının idari organizasyonunda, yerel makamlara önemli düzeyde özerklik tanınmıştır. Federal devlet, sığınmacıların varış sırasında sosyal ve sağlık ihtiyaçlarından sorumludur. Sığınmacılar "Sığınmacıların İlk Dağıtım Sistemine" kayıtlıdır ve eyaletlerce yönetilen "Kabul Merkezlerine" yerleştirilir. Böylece sığınmacıların Kabul Merkezine gelişlerinde, sosyal ve sağlık ihtiyaçları ile ilgili sorumluluk eyalete aittir. Bazı Kabul Merkezlerinin, bulaşıcı hastalıklara odaklanan zorunlu sağlık değerlendirmesini gerçekleştiren bir kurum içi kliniği bulunmaktadır. Kurum içi klinikler ayrıca farklı kapsam ve kalitede temel sağlık hizmetleri sunmaktadır. Diğer sağlık hizmetleri için sığınmacılar, halk sağlığı bakım sistemi sağlayıcılarına yönlendirilmektedir (Scott, 2014).

Yerel sosyal yardım büroları sağlık hizmetlerinin sunumunda merkezi bir rol oynamaktadır. Bürolar, sığınmacıların sosyal ve sağlık yardımlarının idaresini ve ilgili bütçeyi yönetirler. Aynı zamanda sağlık hizmetine duyulan ihtiyaç için "sağlık hizmeti kuponları" kullanılması gerektiğinde uygunluk değerlendirmesini yapmak üzere refah memurları genellikle bakıma erişimi vaka bazında belirlemektedir. Dresden'deki "Mülteci Polikliniği" gibi az sayıda yerel makam sığınmacılar için özel ayakta tedavi klinikleri işletmektedir (Gottlieb & Schülle, 2020).

Esas itibariyle mültecilerin tıbbi bakım masrafları İltica İşleri Eyalet Dairesi tarafından karşılanır. Ancak tüm tedaviler otomatik olarak karşılanmamakta, bazı tedaviler için İltica İşleri Eyalet Dairesi'ne başvuruda bulunulması gerekmektedir. Büyük geçici ikamet yerlerindeki "MedPoints" adı verilen noktalarda mülteciler için tıbbi bakım doğrudan yerinde verilmektedir (Gottlieb & Schülle, 2020). Çoğu mülteci, savaş ve firar deneyimleri nedeniyle kaygı bozukluğu ve depresyon gibi psikolojik hastalıklardan şikayetçi sığınmacılar için gerekli tedavi mümkün olduğunca hızlı bir biçimde sağlanmaktadır. Engelli mülteciler ihtiyaç duydukları yardımcı araçlar ve terapiler için talepte bulunabilmektedir (Lätzsch, 2020).

Almanya'da sağlık hizmetlerine erişimi düzenlemek için temelde iki farklı idari mekanizma bulunmaktadır. Bunlar "Sağlık Hizmeti Makbuzu (SHM)" ve "Sağlık Sigorta Kartı (SSK)" dır. SHM'ler sosyal yardım memurları tarafından verilmektedir. Bu prosedür, tıbbi tedaviye ihtiyaç duyan bir sığınmacının, sağlık hizmetlerine erişmek için (önceden izin alınmadan erişilebilen acil bakım hariç) önce sosyal yardım ofisinden bir SHM alması gerektiği anlamına gelmektedir. Sağlık sigorta kartı (SSK) ise, sığınmacıların sağlık hizmetlerine yasal sağlık sigortasına sahip kişilerle aynı şekilde erişmesine olanak tanıyan bir uygulamadır (Rolke et al., 2019).

Sığınmacılara Yardım Yasası'na göre, akut hastalıkların ve ağrılı durumların tedavisi için, ilaç ve bandaj temini de dahil olmak üzere gerekli tıbbi ve diş tedavisi ile ilgili hastalıkların iyileştirilmesi veya hafifletilmesi için gerekli diğer hizmetler sağlanmalıdır. Bu kapsamda diş protezi gibi olanaklar sadece tıbbi nedenlerle ve münferit vakalarda ertelenemiyorsa sağlanır. Yeni doğum yapmış anne adaylarına ve kadınlara tıbbi ve hemşirelik yardımı ve bakımı, ebelik yardımı, ilaçlar, bandajlar ve ilaçlar verilmektedir. Yetkili makamlar, resmi olarak önerilen aşılar ve tıbbi olarak gerekli önleyici muayeneler dahil olmak üzere gerekli tıbbi ve diş bakımını sağlamaktadır. Hizmetler yerleşik doktorlar veya dişhekimleri tarafından sağlandığı ölçüde, ücret Sosyal Güvenlik Kanunu'nun ilgili bölümü uyarınca doktor veya dişhekiminin bulunduğu yerde geçerli olan sözleşmelerle ödenmektedir. Acil bir durumda sistem dışında bir hizmet sunulmuşsa, masraflar gerekli olduğu ölçüde geri ödenebilmektedir (EDAL, 1993).

Almanya'da 18 ay kesintisiz kaldıktan sonra sığınmacılar, kamu hastalık fonları arasından seçim yapabilmekte ancak Hastalık Fonu üyesi olamamaktadır. Bir kişi ancak mülteci statüsü aldıktan sonra Alman Sosyal Kanunu'nun yargı alanına girmekte ve kendi seçtiği bir Hastalık Sandığının tam üyesi olabilmektedir. Kalıcı oturma statüsüne sahip diğer kişilere benzer şekilde bir mülteci de ancak işe başlar ise, istihdama dayalı sağlık sigortası alabilmektedir, ayrıca diğer Alman sosyal yardım alıcılarına benzer sosyal yardımlar da alabilir (Gottlieb & Schülle, 2020).

Almanya'da doktor ziyareti için bir çevirmene ihtiyaç duyuluyorsa, sosyal yardımlaşma görevlileri, bir çevirmen veya sığınmacının ana dilini konuşan bir doktor bulma konusunda yardımcı olmaktadır. Ölüm durumunda, ölümünün bir doktor tarafından teyit edilmesi gerekmektedir (EDAL, 1993).

Sığınmacıların ilk karşılanması sırasında, federal devlet tüm sosyal ve sağlık ihtiyaçlarını karşılar. Sığınmacıların yerel makamlara atanmasının ardından, masraflar yerel makamlar ve ilgili devlet arasında paylaşılır (EDAL, 1993). Düzenlemeler eyaletler arasında farklılık gösterse de, ortalama olarak sığınmacılara yönelik sağlık hizmetlerinin toplam maliyetleri yerel yetkililer ve eyaletler arasında % 60-%40 oranında paylaşılmaktadır (Gottlieb & Schülle, 2020).

Sonuç

Türkiye ve Almanya son yıllarda yaşanan göç dalgasından etkilenen ve Avrupa Ortak İltica Prosedürünü uygulayan iki ülke olmasına karşın sığınmacı popülasyonu ve uygulanan prosedür açısından son derece farklılık gösteren iki ülkedir. Her iki ülke başlangıçta sergiledikleri "açık kapı politikası" olmak üzere; Türkiye jeopolitik ve coğrafi konumu, Almanya ise refah cazibesi nedeni ile çok sayıda sığınmacıyı çekmektedir.

Türkiye, 2011 yılından bugüne kadar kayıt altına alınabilen neredeyse 4 milyonu bulan sığınmacı için uzun süreli ya da geçici sığınma sağlamıştır. Bu süre zarfında sığınmacıların sağlık başta olmak üzere insani temel ihtiyaçlarını karşılamak için her türlü çabayı göstermiştir. Bu konuda uluslararası kuruluş ve örgütlerden destek almakla beraber büyük oranda kendi kaynakları ile süreci yönetmektedir. Bu sürecin yönetilmesinde izlenen politikaya yönelik yasal, idari ve kurumsal yapı süreç içinde gelişme göstermiştir. Sığınmacılara yönelik sağlık hizmetlerinde süreç içinde yaşanan parçalı ve dağınık yapı bir miktar düzelmiş olsa da, halen geleceğe yönelik belirsizlikler olduğu söylenebilir.

Almanya örneğinde ise temkinli ve düzenli bir sığınmacı politikası uygulandığı izlenmiştir. Sığınmacıların kabul süreci ve sunulan sağlık hizmetleri yasal, idari ve finansal açıdan eyaletler arasında bazı farklılıklar taşısa da, genel politika ve uygulamalarında herhangi bir karmaşa olmadığı görülmektedir. Elbette bu değerlendirme yapılırken Almanya'nın geçmiş tecrübeleri, sığınmacı kabul politikasındaki tutarlılığı ve coğrafi uzaklık avantajı göz önünde bulundurulmalıdır. Çalışmadaki iki farklı politika uygulayan ülke karşılaştırmasının, ilgili alanda çalışan araştırmacılar ve konuya ilişkin yapılacak yeni incelemeler için yararlı olacağı düşünülmüştür.

KAYNAKÇA

AFAD (2013). "Suriyeli Misafirlerin Sağlık ve Diğer Hizmetleri Hakkında Genelge", 8.9.2013 Tarihli, 59259163-10.06.02/12816 Sayılı T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı.

AFAD (2014). Geçici Koruma Altındaki Yabancılara İlişkin Hizmetlerin Yürütülmesi, T. C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, 18.12.2014 Tarih ve 34202324-10.06.02-27767 Sayılı Genelge.

AFAD (2017). Türkiye'deki Suriyelilerin Demografik Görünümü, Yaşam Koşulları ve Gelecek Beklentilerine Yönelik Saha Araştırması, Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi başkanlığı, Ankara. Erişim Adresi: https://www.afad.gov.tr/suriye-raporlari Erişim Tarihi: 13.05.2021

Aliyeva, S. (2019). *Avrupa Birliği'nin Suriye mülteci Meselesine yaklaşımı: Almanya örneği.* Marmara Universitesi (Turkey),

Bayraklı, E., & Keskin, K. (2015). *Türkiye, Almanya ve AB üçgeninde mülteci krizi*. SETA, Kasım 2015, Sayı 143.

Bosswick, W. (2000). Development of asylum policy in Germany. *Journal of refugee studies, 13*(1), 43-60.

Directive (2013). Directive 2013/33/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 laying down standards for the reception of applicants for international protection. Brussels: European Council; 2013. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013L0033&rid=6, Erişim Tarihi:12.04.2021.

EDAL (1993). Asylum Seekers' Benefit Act, Erişim Tarihi: 20.05.2021, https://www.asylumlawdatabase.eu/de/content/de-asylbewerberleistungsgesetz-asylum-seekers-benefit-act

Eurostat. (2017). Asylum in the EU Member States: 1.2 Million First Time Asylum Seekers Registered in 2016. *News Release 46/2017*.

Gottlieb, N., & Schülle, M. (2020). An overview of health policies for asylum-seekers in Germany. *Health Policy*.

Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü (2021a). Göç Sağlığı Başkanlığı Görev Tanımı, https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/gocsagligi-baskanligimiz/g%C3%B6rev-tan%C4%B1m%C4%B1.html, Erişim Tarihi: 03.05.2021

Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü (2021b). Yabancı Uyruklular Polikliniği, https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/yabanc%C4%B1-uyruklar-poliklini%C4%9Fi.html, Erişim Tarihi: 03.05.2021

Künnecke, A. (2018). The German Federal Law on Integration. *Acta Universitatis Carolinae Iuridica, 64*(2), 85-98.

Lätzsch, C. (2020). Dimensions of Health Care and Social Services Accessibility for Disabled Asylum Seekers in Germany. In *Health in Diversity–Diversity in Health* (pp. 51-75): Springer.

McCarthy, N. (2018). Germany is home to the most refugees [Digital image]. June 29, 2018. Erişim Tarihi: 31. Mayıs. 2021, Erişim Adresi: https://www.statista.com/chart/14494/germany-is-home-to-the-most-refugees/

Norredam, M., Mygind, A., & Krasnik, A. (2006). Access to health care for asylum seekers in the European Union—a comparative study of country policies. *The European Journal of Public Health, 16*(3), 285-289.

Oğuzlu, T. (2011). Arap Baharı ve yansımaları. *Ortadoğu Analiz, 3*(36), 8-16.

Önder, N. (2019). Türkiye'de geçici koruma altındaki Suriyelilere yönelik sağlık politikalarının analizi. *Göç Araştırmaları Dergisi, 5*(1), 110-165.

Özdemir, E. (2017). Suriyeli mülteciler krizinin Türkiye'ye etkileri. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi, 1*(3), 114-140.

Razum, O., & Bozorgmehr, K. (2016). Restricted entitlements and access to health care for refugees and immigrants: The example of Germany. *Global Social Policy, 16*(3), 321-324.

Resmi Gazete (2013). Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu. 11.04.2013 tarihli ve 28615 sayılı Resmi Gazete.

Resmi Gazete (2014). Geçici Koruma Yönetmeliği. 22.10.2014 tarih ve 29153 Sayılı Yönetmelik. (25.12.2019 tarih ve 30989 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 24.12.2019 tarih ve 1851 sayılı Cumhurbaşkanı Kararı uyarınca bu yönetmelik Cumhurbaşkanlığı Yönetmeliği bölümüne eklenmiştir.)

Robertshaw, L., Dhesi, S., & Jones, L. L. (2017). Challenges and facilitators for health professionals providing primary healthcare for refugees and asylum seekers in high-income countries: a systematic review and thematic synthesis of qualitative research. *BMJ open, 7*(8).

Rolke, K., Wenner, J., & Razum, O. (2019). Shaping access to health care for refugees on the local level in Germany–mixed-methods analysis of official statistics and perspectives of gatekeepers. *Health Policy, 123*(9), 845-850.

Rucht, D. (2018). Mobilization against refugees and asylum seekers in Germany: A social movement perspective. In *Protest movements in asylum and deportation* (pp. 225-245): Springer, Cham.

Scott, P. (2014). Black African asylum seekers' experiences of health care access in an eastern German state. *International Journal of Migration, Health and Social Care*.

Şen, Y. (2013). Suriye'de Arap Baharı. *Yasama Dergisi*(23), 55-79.

Şimşek, D. (2018). Mülteci Entegrasyonu, Göç Politikaları ve Sosyal Sınıf: Türkiye'deki Suriyeli Mülteciler Örneği *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 367-392.

TBMM (1961). Cenevre'de 1951 tarihinde imzalanmış olan Mültecilerin Hukuki Durumuna dair Sözleşmenin tasdiki hakkında kanun tasarısı ve Dışişleri Komisyonu raporu, Erişim Adresi: https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/KM__/d00/c002/km__00002024ss0053.pdf Erişim Tarihi: 12.05.2021

Tengilimoğlu, D., Zekioğlu, A., Budak, F., Eriş, H., & Younis, M. (2021). *Refugees' Opinions about Healthcare Services: A Case of Turkey*. Paper presented at the Healthcare.

TTB. (2014). Suriyeli sığınmacılar ve sağlık hizmetleri raporu. Ankara: TTB Sağlık ve Politika Çalışma Grubu ve TTB Sağlık Kol

Uluslararası Af Örgütü (2016). Güvenli olmayan sığınak Türkiye'de sığınmacılar ve mülteciler etkili korumaya erişemiyor. İndeks: EUR/44/3825/2016). https://www.amnesty.org/download/Documents/EUR4438252016TURKISH. pdf. Erişim Tarihi: 03.05.2021.

Uluslararası Af Örgütü (2021). Refugees and covid vaccinations: part of the solution but not always part of the plan, Amnesty International Public Statement, 12 May 2021 Index Number: POL 30/4082/2021, https://www.amnesty.org. Erişim Tarihi: 16.05.2021.

UNHCR (2021) Bölgesel Mülteci ve Dayanıklılık Planı: Türkiye Ülke Bölümü 2021-2022. https://www.unhcr.org/tr/bilgi-dokumanlari-ve-tablolar Erişim Tarihi: 17.05.2021.

Wetzke, M., Happle, C., Vakilzadeh, A., Ernst, D., Sogkas, G., Schmidt, R. E., . . . Jablonka, A. (2018). Healthcare utilization in a large cohort of asylum seekers entering Western Europe in 2015. International Journal of Environmental Research and Public Health, 15(10), 2163.

International
Congress of Migration researches
Uluslararası G□□Araştırmaları Kongresi
ISBN: 978-605-06728-9-3

İnsan Kaçakçılığı Suçunun Suç Unsurları

Crime Elements of Human Trafficking Crime

Mümin Güngör[1]

Abstract

There are many sources of human trafficking crime and the reasons that affect its occurrence. In addition to political, economic, military, natural disasters and similar compulsory situations, non-compulsory displacements such as education, travel, business, cultural travel, seeing new places and similar are also the causes. One of these sources is undoubtedly the migration movement that marks the present age. In the globalizing world, increasing economic and human rights imbalances and living better in liberal, safe and developed countries increase the formation of the migration movement, thus indirectly leading to an increase in smuggling crimes. The Increasing Crime of Human Trafficking can lead to the inability to prevent uncontrolled entry into the country and thus to disrupt public order frequently. In Turkey, international documents related to these crimes and to confirm the Turkish Penal Code (TCK), through the regulation in legislation at the national level has provided protection against these criminal acts. This crime is regulated under the title of Immigrant Smuggling Crime (TCK.m.79). In the first paragraph of TCK.m.79, it is stated which acts can give rise to

Özet

İnsan Kaçakçılığı suçunun birçok kaynağı, oluşumuna etki eden sebepler vardır. Siyasi, ekonomik, askeri, doğal afetler ve benzeri zorunlu durumların yanı sıra eğitim, gezi, iş, kültürel seyahatler, yeni yerleri görmek şeklinde ve benzeri zorunlu olmayan yer değiştirmeler de sebep olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kaynaklardan birisi de hiç şüphesiz günümüz çağına damga vuran göç hareketidir. Küreselleşen dünyada artan ekonomik, insani hak dengesizlikleri ile özgürlükçü, güvenli, gelişmiş ülkelerde daha iyi yaşam sürmek göç hareketinin oluşumunu arttırmakta bu durumda dolaylı olarak kaçakçılık suçlarının artmasına yol açmaktadır. Artan İnsan Kaçakçılığı Suçu, kontrolsüz bir biçimde ülkeye girişinin önlenememesine ve dolayısıyla kamu düzenlerinin sıklıkla bozulmasına yol açabilmektedir. Türkiye' de, bu suçlara ilişkin uluslararası belgeleri onaylamak ve Türk Ceza Kanunu(TCK) mevzuatı içerisinde düzenlemek suretiyle bu fiillere karşı ulusal alanda cezai koruma sağlamıştır. Bu suç, Göçmen Kaçakçılığı Suçu (TCK.m.79) başlığı altında düzenlenmiştir. TCK.m.79'un birinci fıkrasında hangi fiillerin, suça vücut verebileceği ifade edilmektedir. Buna

[1] Öğretim Görevlisi, Tarsus Üniversitesi, Adalet Meslek Yüksek Okulu, Hukuk Bölümü

the crime. Accordingly, it has been demonstrated that the acts of bringing a foreigner into the country illegally with the aim of obtaining financial benefits directly or indirectly, or providing the opportunity to stay in the country or helping a Turkish citizen or foreigner to leave the country, are incarnate. but it also entered a legal way to Turkey together, permanently residing foreigners in the country to not allow them to be decided by the competent authorities is also a bar acts constituting the crime of human trafficking. The declaration will focus particularly on determining the elements of human trafficking crime. Because the issue of elements causes many discussions about whether the crime is a substance or not. For example, it is important to determine whether the crime of human trafficking is fixed in terms of its elements and, if the crime is fixed, which action falls under the scope of this crime. In this respect, the elements of human trafficking will be discussed in the light of court decisions.

Keywords: International Crimes, Human Smuggling Crime (TCK.m.79), Material Element of Crime, Human Trafficking Acts, Conclusion, Spiritual Factor, Unlawful Factor.

göre, doğrudan doğruya veya dolaylı olarak maddi çıkar sağlamak gayesiyle illegal yöntemlerle bir yabancıyı ülkeye sokmak veya ülkede bulunması olanağını temin etmek ya da Türk vatandaşı veya yabancının ülke dışına çıkmasına yardımcı olmak fiillerinin suça vücut verdiği gösterilmektedir. Yine kanuni bir şekilde Türkiye'ye girmiş olmakla beraber, sürekli olarak ikamet etmelerine yetkili mercilerce karar verilmemiş yabancıların ülkede barınmalarına olanak sağlamak da insan kaçakçılığı suçunu oluşturan bir fiildir. Bildiri ile özellikle insan kaçakçılığı suçunun unsurlarının tespitine odaklanılacaktır. Zira unsurlar konusu, suçun sübut edip etmediği noktasında birçok tartışmaya sebep olmaktadır. Örneğin, kişilere atılı insan kaçakçılığı suçunun unsurları itibariyle sabit olup olmadığının ve suç sabit ise bu suçun hangi fiil kapsamında kaldığının belirlenmesi önem arz etmektedir. Bu açıdan bildiride insan kaçakçılığı suçunun unsurları mahkeme kararları ışığında ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Suçlar**,** İnsan Kaçakçılığı Suçu(TCK.m.79), Suçun Maddi Unsuru, İnsan Kaçakçılığı Fiilleri, Netice, Manevi unsur, Hukuka Aykırılık Unsuru.

Giriş

TCK'nın 79'un maddesinin birinci fıkrasında insan kaçakçılığı suçu düzenlenmiştir. Bu hükümle birlikte hangi fiillerin, suça vücut verebileceği açıkça ortaya konmuştur. Buna göre, doğrudan doğruya veya dolaylı olarak maddi çıkar sağlamak gayesiyle illegal yöntemlerle bir yabancıyı ülkeye sokmak veya ülkede bulunması olanağını temin etmek ya da Türk vatandaşı veya yabancının ülke dışına çıkmasına yardımcı olmak fiilleri suça vücut vermektedir. Yine kanuni bir şekilde Türkiye'ye girmiş olmakla beraber, sürekli olarak ikamet etmelerine yetkili mercilerce karar verilmemiş yabancıların ülkede barınmalarına olanak sağlamak da insan kaçakçılığı suçunu oluşturan bir diğer fiildir.

İnsan kaçakçılığı suçunun unsurlarını net bir şekilde açıklığa kavuşturmak, tayin ve tespit etmek suçun sübut edip etmediği noktasındaki birçok tartışmayı da bitirecektir. Örneğin, kişilere atılı insan kaçakçılığı suçunun unsurları itibariyle sabit olup olmadığının ve suç sabit ise bu suçun hangi fiil kapsamında kaldığının belirlenmesi önem arz etmektedir. Bu açıdan bildiride insan kaçakçılığı suçunun unsurları sırasıyla maddi unsur, manevi unsur ve hukuka aykırılık unsurları şeklinde mahkeme kararları ışığında ele alınacaktır

İnsan Kaçakçılığı Suçunun Maddi Unsuru

Fiil

TCK.m.79'un birinci fıkrasında hangi fiillerin, suça vücut verebileceği ifade edilmektedir. Buna göre, doğrudan doğruya veya dolaylı olarak maddi çıkar sağlamak gayesiyle illegal yöntemlerle *bir yabancıyı ülkeye sokmak* veya *ülkede bulunması olanağını temin etmek* ya da *Türk vatandaşı veya yabancının ülke dışına çıkmasına yardımcı olmak* fiillerinin suça vücut verdiği gösterilmektedir. Yine kanuni bir şekilde Türkiye'ye girmiş olmakla beraber, *sürekli olarak ikamet etmelerine* yetkili mercilerce karar verilmemiş yabancıların *ülkede barınmalarına olanak sağlamak*[2] da insan kaçakçılığı suçunu oluşturan bir fiildir[3].

İnsan Kaçakçılığı suçu, sahte resmi evraklar kullanılarak sınır kapılarından yürüyerek, tır, kamyon ve benzeri araçlarda gizlenerek karayoluyla; sularından yüzerek, sürat botları, küçük tekneler veya büyük gemilerle deniz yoluyla kaçak olarak geçişler *icrai hareketlerle* gerçekleştirilebilir (Özbek, Doğan ve Bacaksız,2020:67; Tezcan,Erdem ve Önok,2020:96). Aynı zamanda gümrük görevlilerinin maddi menfaat karşılığında, evraksız veya sahte evrakla girmek isteyenlere müsaade etmeleri, sessiz kalmaları halinde *ihmal suretiyle icrai hareketle* de insan kaçakçılığı suçu işlenebilir (Soyaslan,2014:118; Parlar ve Hatipoğlu,2008:1222; Bakıcı,2016:26; Tezcan,Erdem ve Önok,2020:96).

İnsan kaçakçılığı suçu tek hareketli bir suç değildir. Bu şekilde sayılma ile insan kaçakçılığı suçunun *seçimlik hareketli bir suç* olduğu görülmektedir. Ayrıca bu suç, serbest hareketli bir suçtur (TBMM,2003:480; Bakıcı,2016:26; Şen ve Malbeleği,2011:91; Özbek, Doğan ve Bacaksız,2020:67; Tezcan,Erdem ve Önok,2020:96). Bu seçimlik hareketli fiillerden herhangi birisinin işlenmesi ile insan kaçakçılığı suçu oluşacaktır. Kanunda belirtilen birkaç hareketin yapılması durumunda da tek suç oluşacaktır. Fiilin gerçekleştirilme biçimi önemli değildir (Soyaslan,2014:118; Şen ve Malbeleği,2011:91; Erel,2007:272; Tezcan,Erdem ve Önok,2020:96; Özbek, Doğan ve Bacaksız,2020:67). Sırasıyla kanunda ifade edilen seçimlik hareketli fiillere değinilecektir.

Yabancının yasal olmayan yollardan ülkeye girdirilmesi fiili: "TCK 79/1-a maddesi"

---

[2] "*Türkiye'de bir yere getiren ve burada konaklamalarını sağlayan, yiyecek ve yer temin eden doğrudan doğruya bu kişilerden menfaat temin etmek maksadıyla ülkede kalmalarına imkan sağlayan sanığın eylemini sübut kabul ederek TCK 79/1-a maddesi gereğince cezalandırılmasına...*(Yargıtay, 18. Ceza Dairesi, E. 2017/3255, K. 2019/11848, T. 10.09.2019" (HukukTürk İçtihat)).

[3] "*Tüm dosya kapsamından, Van'ın Çaldıran İlçesinden Yunanistan'a gitmelerini sağlamak için İstanbul'a getirmek üzere aldığı "43" göçmeni çalıntı bir minibüsün içine koyarak yola çıkan ve Eleşkirt ilçesinde güvenlik güçleri tarafından yakalanan sanıkların eylemleri, göçmenleri ülkeye sokmaya katıldıklarına dair delil de bulunmadığından, göçmenlerin yurtdışına çıkmalarına imkan sağlamaya teşebbüs suçunu oluşturduğu gözetilmeden, suçun ülkede kalmalarına imkan sağlamak suretiyle göçmen kaçakçılığı olduğu ve tamamlandığı kabul edilerek yazılı şekilde uygulama yapılması bozmayı gerektirmiş olduğundan hükmün bu sebeplerden dolayı bozulmasına oybirliğiyle karar verildi...*" (Yargıtay, 8. Ceza Dairesi, E. 2007/6394, K. 2009/7606, T. 26.05.2009); Yargıtay, Ceza Genel Kurulu, E. 2016/1174, K. 2019/378, T. 7.05.2019 (HukukTürk İçtihat).

Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunda bir yabancının ülkeye giriş koşulları açıkça belirtilmiştir. YUKK 5 ilâ 9'ncu maddeleri arasında girişe ilişkin usul ve esaslar gösterilmiştir. Bu usul ve esaslar içerisinde olmayan girişler, yasal olmayan şekilde ülkeye girme fiilini oluşturacaktır. Buna göre ülkeye giriş yapan kişinin kamu düzeni veya kamu güvenliği ya da kamu sağlığı açısından Türkiye'ye girmesinde sakınca görülerek girişi yasaklanmış yabancılardan birisi olmaması(YUKK.m.9) kaydıyla önceden tespit edilen gümrük giriş kapılarından pasaport kullanması (YUKK.m.5) veya vize muafiyeti yoksa 90 güne kadar olan kalışlar için giriş vizesinin bulunması(YUKK.m.7,12,13,14) suretiyle Türkiye'ye girişi yasal olabilmektedir. Bu şekilde yapılan girişler, YUKK'a göre yasal giriş olup insan kaçakçılığı suçuna vücut vermezler. Ancak bir yabancının yukarıda belirtilen usuller dışında Türkiye'ye sokulması, sokulmasına aracılık edilmesi, yardım edilmesi insan kaçakçılığı suçunu oluşturacaktır. Başka bir deyişle yasal giriş için yukarıda ifade edilen şartların hepsinin yer alması gerekmektedir. Bu şartlar gerçekleşmemişse yasadışı bir giriş söz konusu olacaktır (Özbek, Doğan ve Bacaksız,2020:71).

"*Ülkeye sokmak*" ile bahsedilen Türkiye'ye geçerli ve usulüne uygun olmayan yollarla yabancıların geçişini sağlamaktır. Başka bir deyişle insan kaçakçılığında maddi unsur olarak tayin edilen ülkeye girdirilmek fiili ile Pasaport Kanunu hükümlerine göre ülkeye giriş için açılmış olan kapıları kullanmadan veya elinde gerekli belge olmadan bir başkasını ülkeye getirmek, almak, dahil etmek ve benzeri fiilleri ifade edilmektedir (Yargıtay, Ceza Genel Kurulu, E. 2016/1174, K. 2019/378, T. 7.05.2019-HukukTürk İçtihat). Ancak Türk vatandaşının resmi usule uyulmadan ülkeye girdirilmesi veya ülkede kalmasının sağlanması hallerinde insan kaçakçılığı suçu oluşmayacaktır (Parlar ve Hatipoğlu,2008:1221; Şen ve Malbeleği,2011:92,93).

Türkiye vatandaşı veya yabancının yasal olmayan yollardan ülke dışına çıkarılması fiili: "TCK 79/1-b"

Yasal veya yasal olmayan sebeple Türkiye'de bulunan yabancı ile Türk vatandaşının ülke dışına YUKK'ta belirtilen ülkeden çıkışa ilişkin usul ve esaslara ilişkin kurallara uyulmadan çıkarılması insan kaçakçılığı suçuna vücut verecektir. YUKK'a göre Türkiye'den ülke dışına çıkışlar önceden tayin edilmiş olan çıkış kapılarından pasaport bulundurulmak suretiyle olmalıdır (YUKK.m.5, 6). Ülke dışına kanunda ifade edilen usul ve esaslara ilişkin kurallara riayet edilmeden, bu kurallara aykırı bir şekilde çıkılmaya çalışılması insan kaçakçılığı suçunu oluşturacaktır. Örneğin, maddi menfaat karşılığında sınır kapıları kullanılmadan karayolu ile tır dorsesi vasıtasıyla Türk vatandaşı veya yabancının doğrudan ülke dışına çıkarılması, söz konusu seçimlik hareketin oluşumuna ve suçun oluşmasına neden olacaktır. "*Ülke dışına çıkmasına imkan sağlamak*" ile ülkeden çıkışa ilişkin yasal düzenlemelere uyulmamasıdır. Çıkış kapıları dışında dağlık arazideki çıkışa uygun patikayı ve mayınsız alanı gösteren krokiyi vererek göçmenlerin sınırı geçmelerini sağlamakta bu durum içerisinde yer almaktadır (Tezcan,Erdem ve Önok,2020:100; Parlar ve Hatipoğlu,2008:1223; Şen ve Malbeleği,2011:92-93). Burada suçun maddi konusu yabancı olabileceği gibi Türk vatandaşı da olabilir.

İnsan kaçakçılığında maddi unsur olarak tayin edilen ülkeden çıkmaya olanak sağlanması fiili ile Türkiye'nin açmış olduğu sınır kapılarını kullanmadan veya Pasaport Kanunu gereğince olması gereken evraklar olmadan ya da Pasaport Kanunu'nun 22'nci maddesi ile CMK hükümlerine göre ülkeden çıkması yasaklanan vatandaş veya yabancının ülke dışına kaçırılması, çıkartılması ve benzeri fiiller kastedilmektedir. Örneğin, Ege denizine açılmak üzere hazırlanan tekneye birçok kişinin bindikleri veya Meriç nehrini bir grup kişinin geçmek üzere olduğu ya da tırla kaçak olarak sınırın

geçileceği esnada söz konusu suç sübut etmektedir (Yargıtay, Ceza Genel Kurulu, E. 2016/1174, K. 2019/378, T. 7.05.2019-HukukTürk İçtihat). Kişilerin yurtdışına çıkarılması fiilinde çıkarılmanın gerçekleştirilmesi için yapılan suçun nasıl işleneceği konusunda yol gösterme veya fiilin işlenmesinde kullanılan araçların temini veya suçun işlenmesinden önce ya da suçun işlenmesi esnasında yardımda bulunarak icrasını kolaylaştırma şeklindeki her türlü faaliyet olabileceği ifade edilmektedir (Özbek, Doğan ve Bacaksız,2020:65,66).

İnsan kaçakçılığı suçunda *Türk vatandaşı veya yabancının ülke dışına çıkarılması fiili ile yabancının ülke içine girdirilmesi fiilleri* ülke sınırlarına girilmesi veya çıkılmasıyla o an tamamlandığı yani neticesi bakımından harekete bitişik olduğu için ani bir suç özelliği bulunmaktadır. Bu fiiller ile oluşan insan kaçakçılığı suçu sırf hareket suçudur (Soyaslan,2014:118, 119; Şen ve Malbeleği,2011:96). Başka bir ifadeyle bu suçlarda netice ülke karasuları, hava sahası veya kara sınırlarının dışına çıkılmasıyla gerçekleşmektedir[4]. Çıkış gerçekleşmedikçe, eylem teşebbüs aşamasında kalacaktır. Ancak madde hükmü gereğince teşebbüs aşamasında kalmış olsa da tamamlanmış suç olarak kabul edilerek ceza tayin edilecektir.

Usule aykırı bir şekilde Türk vatandaşı veya yabancının ülkeden çıkışında ya da yabancının ülkeye girişinde herhangi bir kişi tarafından imkan sağlanıp sağlanmadığı insan kaçakçılığı suçunun oluşumu açısından çok önemlidir. Herhangi bir kimse tarafından imkan sağlanarak fiillerin işlenmesi ile insan kaçakçılığı suçu oluşacaktır. Herhangi bir kimsenin imkan olmadan kendi başlarına bu fiiller söz konusu ise insan kaçakçılığı suçundan bahsedilemeyecektir. Ancak bu halde de kendi imkanları ile usulsüz giriş veya çıkış yapanlar hakkında Pasaport Kanunu hükümleri gereğince işlemler yapılacaktır (Şen ve Malbeleği,2011:95).

Yabancının ülkede kalmasına imkan sağlanması fiili: "TCK 79/1-a maddesi"

Yabancının Türkiye'de sürekli kalması belli koşullara bağlıdır. Türkiye'de vizenin veya vize muafiyetinin tanındığı süreden ya da 90 günden fazla kalacak yabancıların ikamet izni almaları zorunludur (YUKK.m.19). Bir kişinin uluslararası koruma sağlanan kişi olmadığı ve ikamet izni bulunmadığı müddetçe ülkede kalması YUKK hükümlerine göre mümkün değildir. Bu durumun aksi yani bir yabancının kanuna aykırı bir şekilde ülkede kalmasının sağlanılması ve bunun da maddi menfaat elde etmek amacıyla yapılması insan kaçakçılığı suçunu oluşturacaktır. Yabancının Türkiye'de kalmasına olanak sağlanılması fiili yiyecek, içecek verme, barınacak konut sağlanması ve benzeri şekillerde hareketlerle gerçekleştirilebilir.

İnsan kaçakçılığı suçunda maddi unsuru olarak ülkede kalmasına olanak sağlamak fiili içerisinde ülkeye yasal olmayan (kaçak) şekilde girenlerin ülkede kalmasına imkan oluşturma, çalışma veya ikamet izni bulunmadan ya da ülkeye yasal yolla girmekle birlikte ülkede kalma için gerekli izin almadan ülkeden sınır dışı edilmemelerini sağlamak için kaçak kişilere yönelik yapılan her türlü faaliyet yer almaktadır. Örneğin, diğer suç unsurlarının da var olması durumunda yasal yollarla ülkede bulunan ancak sürekli ikame olunmalarına yetkili merciiler tarafından karar verilmeyen kişilere ülkede kalmaları için yasal olmayan yollardan oturma izni, kimlik vb. belgelerin sağlanması, bu kişilerin yakalanmaması için

[4] Yargıtay, Ceza Genel Kurulu, E. 2007/234, K. 2008/16, T. 5.02.2008 (HukukTürk İçtihat); Yargıtay, Ceza Genel Kurulu, E. 2018/9-116, K. 2020/279, T. 9.6.2020 (Kazancı Hukuk İçtihat).

saklanma veya barınma olanaklarının oluşturulması, iş verilmesi hallerinde suç oluşacaktır[5]. Ancak burada dikkat edilmesi gereken çok önemli bir nokta olarak; yasal olmayan yollardan yurt dışına çıkartılmak istenen kişinin, bu gayeyi sağlamak için geçici olarak bir evde veya otelde barındırılması, "*ülkede barınmayı sağlama"* fiilini değil "*ülkeden çıkartılma*" fiilini oluşturacağı belirtilebilir. Zira "*ülkede barınmayı sağlama*" fiili "*başka bir ülkeye gitme amacı bulunmayan ve Türkiye'de sürekli olarak ikame edecek*[6]" kişilerin yasal olmayan suretle ülkede kalmalarına olanak sağlanmasıdır[7]. Ancak bazen bu iki fiilin iç içe olduğu olaylar bulunmaktadır. Bu durumda fail iki ayrı fiilden değil tek fiilden dolayı insan kaçakçılığı suçundan sorumlu olmaktadır.

Kalma izninin olmadığı bir durumda ülkede kalınmasının sağlanması ile oluşan bir suç söz konusudur. Ancak burada yabancının *ülkede kalmasına olanak/imkan sağlama fiilinin* dar yorumlanması suçla korunan hukuki yarar ve suçun işlenip işlenmediğinin tespiti açısından faydalı olacağı ifade edilmektedir (Soyaslan,2014:118). Ayrıca söz konusu fiilin suça ilişkin özel saik manevi unsurunu da içerisinde bulundurduğunun gözetilmesi gerekmektedir. Örneğin, insani vazifeyle bir yabancıya barınacak yer veren veya yiyecek temin eden kişi, bu suçun kast unsurunun olmaması sebebiyle göçmen kaçakçılığı suçunun sanığı olamayacaktır. Buna ilişkin muhakemenin iyi yapılması ve buna göre hüküm kurulması kanunun gerekliliğidir. Bu durumun aksi, kanuna aykırılık oluşturacak olup verilecek mahkeme kararının bozulmasına yol açacaktır[8].

Yasal yollarla Türkiye'ye girmiş olmakla birlikte Türkiye'de sürekli olarak oturmalarına yetkili merciince henüz karar verilmemiş yabancıların ülkede barınmalarına olanak sağlamakta insan kaçakçılığı suçunu teşkil etmektedir. Ülkede barınmalarını sağlamak; yabancıya kalacak yer, çalışacak iş ayarlama olabileceği gibi bunların dışında bir şekilde de olabilir. Ayrıca kanun koyucu hükümde "b*ir yabancının ülkede kalmasının sağlanması*" ifadesi yerine "*bir yabancının ülkede kalmasına imkan sağlanması*" ibaresini kullanmaktadır. Bu durumla suçun oluşumu için mutlaka yabancının ülkede kalmasını sağlamanın aranmadığı esasen bunun için gerekli ortamın oluşturulmasının veya işlemlerin yapılmasının yeterli olacağı sonucuna ulaşılabilir. "*İmkân sağlama"* elverişli ortamı hazırlamak, oluşturmak manasına gelmektedir (Tezcan,Erdem ve Önok,2020:99). Örneğin, yasal olarak ülkede kalma hakkına sahip olmayan yabancıların maddi menfaat karşılığında resmi merciler tarafından takibini zorlaştıracak

---

[5] Yargıtay, Ceza Genel Kurulu, E. 2016/1174, K. 2019/378, T. 7.05.2019 (HukukTürk İçtihat).

[6] "*Sanığın Başka Bir Ülkeye Gitme Amacı Bulunmayan ve Ülkemizde Sürekli Olarak Kalmak İstedikleri Anlaşılan Afganistan Uyruklu Göçmenleri Kaçak Olduklarını Bildiği Hâlde İnşaat İşlerinde İstihdam Etmek ve Bu Şahısların Ülke İçerisinde Bir Yerden Başka Bir Yere Gitmelerine Aracı Olmak Suretiyle Atılı Suçu İşlediğinin Kabulü Gerektiği...*" Yargıtay, Ceza Genel Kurulu, E. 2018/9-116, K. 2020/279, T. 9.6.2020 (Kazancı Hukuk İçtihat).

[7] Yargıtay, Ceza Genel Kurulu, E. 2010/204, K. 2011/39, T. 5.04.2011; Yargıtay, Ceza Genel Kurulu, E. 2012/322, K. 2012/221, T. 5.06.2012;(HukukTürk İçtihat); Yargıtay, Ceza Genel Kurulu, E. 2018/9-116, K. 2020/279, T. 9.6.2020 (Kazancı Hukuk İçtihat).

[8] Bu yönde Yargıtay kararı için bkz. "*Yasal olmayan yollardan Türkiye'ye giriş yapan göçmenlerin bir süre kalmaları amacıyla evini tahsis eden, kolluk kuvvetlerine ve muhtara haber vermeyen, kolluk kuvvetlerinin ihbar üzerine arama yapacağı sırada evinde mülteci olmadığını beyan eden, balkonda çok sayıda ayakkabı görülmesi üzerine nedeni sorulduğunda, yabancıların bulunduğunu ikrar edip, maddi bir menfaat karşılığı olmaksızın insani amaçlı olarak yardımcı olduğunu beyan eden sanığın, anılan suç bakımından, maddi gerçeğin kuşkuya meydan vermeyecek şekilde ortaya çıkarılması bakımından, göçmenlerin İran ülkesinden Türkiye'ye bir kılavuz vasıtasıyla giriş yaptıklarını beyan etmeleri karşısında, sanığın yakalandığında üzerinde ele geçen 0542 ... ... numaralı telefonun özellikle göçmenler arasında bulunan Özbekistan uyruklu O.T. ile ilişkili olabileceği de değerlendirilerek geriye dönük sanığa ait cep telefonunun suç tarihi öncesi ve sonrasındaki baz istasyonu verilerini içeren raporların getirtilip incelenerek sonucuna göre sanığın hukuki durumunun takdir ve tayini gerektiği gözetilmeden, eksik inceleme ve yetersiz gerekçeyle beraat kararı verilmesi kanuna aykırı görüldüğünden hükmün bozulmasına oybirliğiyle karar verildi.*" (Yargıtay, 18. Ceza Dairesi, E. 2015/83, K. 2015/49, T. 31.03.2015 (HukukTürk İçtihat))

biçimde ülke içinde yerini değiştirme veya saklama, arınacak yer temin etme, kalmalarına yönelik bir ortam oluşturma, onlara iş verme ve benzeri eylemleri ile suç teşekkül etmektedir[9].

Ülkeye yasal yollarla girmiş olmakla birlikte ülkede kalmak için gerekli olan iznin alınmadığı veya çalışma ya da ikamet izninin bulunmadığı hallerde; yasal yollardan ülkeye girmeyenlerde ise her halükarda, ülkeden sınır dışı edilmemelerini sağlamak için yabancıyı muhafaza etmek yönündeki özel saikli her türlü hareket, yasal olmayan yollardan ülkede barınmasına olanak sağlanması filini oluşturmaktadır[10].

Ücretlerin fazlalığı ve istenilen çalışma şartları sebebiyle Türk işçi yerine YUKK'a aykırı ülkede bulanan yabancıyı daha cüzi miktarda işyerinde çalıştırmak, bunlara kalacak yer temin etmek yasal olmayan şekilde ülkede barınmasına olanak sağlanması fiilini oluşturmaktadır. Yine ikamet izni veya vize süresi dolmasına karşın bir yabancıyı evinde veya iş yerinde çalıştırmaya sürdüren kimsenin, doğrudan veya dolaylı olarak maddi bir menfaat elde edip etmediğine yani özel saikine bakılmak suretiyle suçun sübutuna ilişkin karar verilmelidir. Örneğin, yabancıyı normal koşullarda ödenmesi gereken ücretle veya üzerinde bir ücretle çalıştıran kimsenin özel saiki bulunmadığından manevi unsur eksikliği dolayısıyla insan kaçakçılığı suçu söz konusu olamayacaktır. Başka bir ifadeyle bu durumda insan kaçakçılığı suçunu işlediğini kabul etmek mümkün değildir. Aksi bir durum yabancının izni olmamasını ileri sürmek suretiyle bu durumundan yararlanan ve yabancıyı normal koşullarda ödenmesi gereken ücretin altında bir ücretle çalıştıran kimsenin maddi menfaat elde etmek yani kazanç sağlamak amacıyla hareket ettiğini kabul etmek gerekmektedir.

Diğer bir nokta YUKK'a aykırı şekilde ülkeye giren bir yabancının, ülkede kalmasına imkan sağlanması hali TCK.m.79/1'e göre, şeklen insan kaçakçılığı suçunu oluşturacağı ifade etmiştik. Fakat istisnai bazı vakalarda olayın özüne bakılarak karar verilmesi gerekmektedir[11]. Örneğin, 2010 yılında başlayan Suriye'deki iç savaştan kaçarak yasal olmayan yollarla ülkeye giriş yapan ve mevzuat düzenlemeleriyle geçici koruma statüsü kazanan iki Suriye vatandaşının ülkede barınmasına olanak sağlanmasında atılı suçun unsurları oluşmayacaktır[12]. Zira Suriye'deki iç savaş dolayısıyla oluşan insani krizin büyümesi neticesinde 29.04.2011 tarihinde Türkiye'ye yönelik ilk toplu nüfus hareketi gerçekleşmiştir. Bu durum karşısında Türkiye ülkeye gelen Suriyelilerin, önce "*misafir*", devamında ise İçişleri Bakanlığı'nın 1994 tarihli Yönetmeliği[13]'nin 10. maddesinde yer alan "*geçici koruma statüsü*"

---

[9] Yargıtay, Ceza Genel Kurulu, E. 2018/9-116, K. 2020/279, T. 9.6.2020 (Kazancı Hukuk İçtihat).

[10] Tezcan, Erdem ve Önok, 2020, s.99; Yargıtay, Ceza Genel Kurulu, E. 2016/1174, K. 2019/378, T. 7.05.2019 (HukukTürk İçtihat).

[11] "*Yukarıda yapılan açıklamalar dikkate alındığında, sanığın, yasa dışı yollardan Türkiye'ye giriş yapan Suriye uyruklu 17 göçmeni, Ziyaretli Köyü'nde bulunan kum ocağındaki konteynırda barındırması ve Birecik İlçesi'ne nakletmeye çalışması biçimindeki eyleminde, göçmenlerin Suriyeli olması, sanığın atılı suçlamayı reddetmesi, ifadesi alınan göçmenlerin, Türkiye'den başka bir ülkeye gideceklerinden bahsetmemeleri karşısında, 30/03/2012 tarihli Yönerge" hükümleri ve sonrasında yürürlüğe giren 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile bu Kanun'un 91. maddesine dayanılarak hazırlanan Geçici Koruma Yönetmeliği'ndeki "geçici koruma" statüsünün içeriğine dair düzenlemeler de dikkate alındığında, suç tarihinden önce Suriyeli göçmenlerin Göç İdaresi tarafından geçici koruma altına alınıp alınmadıkları araştırılarak, sonucuna göre sanığın hukuki durumunun değerlendirilmesi gerektiği gözetilmeden, eksik araştırma ve yetersiz gerekçeyle karar verilmesi bozmayı gerektirmiştir*" Yargıtay, 18. Ceza Dairesi, E. 2018/3100, K. 2020/40, T. 13.1.2020 (Kazancı Hukuk İçtihat).

[12] Yargıtay, 18. Ceza Dairesi, E. 2016/11965, K. 2018/8818, T. 6.06.2018 (HukukTürk İçtihat).

[13] Türkiye'ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye'den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılara ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik (R.G. Tarih-Sayı: 30.11.1994-22127.)

hükmüne dayanılarak çıkardığı 30.03.2012 tarih ve 62 Sayılı "*Yönerge*[14]" ile Ekim 2011 tarihinden itibaren "*geçici koruma*" altında olduğunu kabul etmiştir[15].

Olaya ilişkin nihai çözüm, 2013 tarihinde YUKK düzenlemesinin ve bu düzenlemenin "Geçici Koruma" başlıklı "*Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılara geçici koruma sağlanabilir.*" şeklindeki 91. maddesini getirmesi ile sağlanmıştır. Yine bu maddeye dayanılarak hazırlanan "*Geçici Koruma Yönetmeliği (*RG. Tarih-Sayı: 22.10.2014-29153*)*" ile bir uluslararası koruma türü olarak görülen "*geçici koruma*" detaylı şekilde usul ve esasa bağlanmıştır.

Netice itibariyle, 2010 tarihinden yani Suriye iç savaşından sonra vuku bulan insan kaçakçılığı suçları açısından özel değerlendirmede bulunmak yerinde olacaktır. YUKK öncesi oluşan olaylarda suçun tipiklik unsuru oluşmakla birlikte getirilen düzenlemeler ile hukuka uygunluk durumu oluşturulduğu görülmektedir. YUKK ile birlikte ise geçici koruma sağlanmış bulunan Suriye vatandaşı kişilerin ülkede barınmasına olanak sağlanması fiili vatandaşın ülkeye girdirilmesi fiilinin suç oluşturmaması gibi insan kaçakçılığı suçunu oluşturmayacaktır[16]. Başka bir deyişle yasal olmayan vasıtalarla Türkiye'ye girmiş olsalar bile, YUKK uyarınca kendilerine geçici koruma statüsü tanınmış olan kişilerin ülkede kalmalarına olanak sağlamak fiili, insan kaçakçılığı suçunu oluşturmamaktadır (Tezcan,Erdem ve Önok,2020:100; Kangal,2019:241). Ancak insan kaçakçılığı suçunun 2010 tarihinden yani Suriye iç savaşından önce işlenmesi ve temadinin tamamlanması halinde suç tarihinden sonra Suriyeliler hakkında yapılmış olan yasal düzenlemeler, geriye dönük olarak failin eylemini suç olmaktan çıkarmayacaktır[17].

Suçlar sırf hareket suçları(ani suçlar) – mütemadi(kesintisiz) suçlar şeklinde ayrılmaktadır. İnsan kaçakçılığı suçunun illegal yöntemlerle yabancının *ülkede bulunması olanağını temin etmek veya kanuni bir şekilde Türkiye'ye girmiş olmakla beraber sürekli olarak ikamet etmelerine yetkili mercilerce karar verilmemiş yabancıların ülkede barınmalarına olanak sağlamak* fiilleri ile işlenmesi halinde ise suç mütemadi suç özelliğini göstermektedir. Söz konusu fiillerin bir süre devam etmesi gerekmektedir, bir kez yapılmış olmaları ile suç oluşmayacaktır. Bu fiiller temadinin sağlanması ile oluşacaklardır, bu yüzden bu fiillerle işlenen suç ise kesintisiz bir suçtur. Suçun tamamlanması için hareket ve neticenin bir süre devam etmesi gerekmektedir. Suç, hareket ve neticenin devam etmesinin son bulduğu yerde suç işlenmiş sayılmakta ve zamanaşımı bu vakit başlamaktadır (Soyaslan,2014:118,119; Bakıcı,2016:27; Şen ve Malbeleği,2011:94; Tezcan,Erdem ve Önok,2020:98,99).

Ülkeye girdirilme fiilinde olduğu gibi ülkede kalınmasına olanak sağlanması fiilinde de maddi konu, sadece yabancılar olabilmektedir. Türk vatandaşı olan bir kişinin ülkede kalmasına olanak sağlama

---

[14] "*Türkiye'ye Toplu Sığınma Amacıyla Gelen Suriye Arap Cumhuriyeti Vatandaşlarının ve Suriye Arap Cumhuriyetinde İkamet Eden Vatansız Kişilerin Kabulüne ve Barındırılmasına İlişkin Yönerge*", https://www.goc.gov.tr/turkiye-de-gecici-koruma, s.e.t. 21.01.2021.

[15] https://www.goc.gov.tr/turkiye-de-gecici-koruma, s.e.t. 21.01.2021.

[16] Yargıtay, 18. Ceza Dairesi, E. 2016/11965, K. 2018/8818, T. 6.06.2018 (HukukTürk İçtihat); "Suç tarihinden önce suriyeli göçmenlerin göç idaresi tarafından geçici koruma altına alınıp alınmadıkları araştırılarak sanığın hukuki durumunun değerlendirilmesi, takdiri zorunluluğundan hükmün bozulması gerektiği..." Yargıtay, 18. Ceza Dairesi, E. 2018/3100, K. 2020/40, T. 13.1.2020 (Kazancı Hukuk İçtihat).

[17] Yargıtay, 18. Ceza Dairesi, E. 2017/7276, K. 2018/7112, T. 9.05.2018 (HukukTürk İçtihat).

fiiline maddi konu olması mümkün değildir. Bir Türk vatandaşının barınmasına olanak sağlanması fiili, insan kaçakçılığı suçunu oluşturmayacaktır[18].

Netice

Suçlar neticesi bakımından neticeli suçlar – neticesiz suçlar ve kalkışma suçları şeklinde tasniflendirilmektedir. Bu tasniflendirme içerisinde insan kaçakçılığı suçu da herhangi bir netice aranmaksızın, fiilin tamamen gerçekleşmesine bakılmaksızın teşebbüs aşamasında kalmış olsa bile(TCK.m.79/1) cezalandırılması öngörülmüş olduğundan bir kalkışma suçudur ve aynı zamanda soyut tehlike suçudur. Zira kalkışma suçunda esas olan hukuka aykırı fiilin önemli olması dolayısıyla teşebbüs halinde de tamamlanmış suç müeyyidesi uygulanmasıdır. Yine mağdur ve kamu düzeni açısından doğrudan bir zararın oluşması aranmadığı için soyut tehlike suçudur. Bu suçun oluşması için, suçun maddi konusu olan insanların herhangi bir zarar görmesi, fiziksel acı çekmeleri, ölmesi veya yaralanması aranmadığı için bir zarar suçu değil, soyut tehlike suçudur. Bu suçlarda, örneğimizde insan kaçakçılığı suçunda, teşebbüs aşamasının da cezaya tabi olduğu için gönüllü vazgeçme kurumu(TCK.m.36) da işlerlik kazanamamaktadır (Öztürk ve Erdem,2019:218-219; Artuk, Gökcen ve Yenidünya,2013:248; Bakıcı,2016:27; Doğan,2008:128; Tezcan,Erdem ve Önok,2020:96).
Fail tarafından işlenilen fiilin, kalkışma suçu olması yani netice aranmaması dolayısıyla manevi unsurla illiyet bağı gözetilmesi yapılarak ispatlanması, muhakeme sürecinin işletilmesi gerekmektedir. Kararın özü "*Her ne kadar sanığın üzerinde, kendisine bir başka ülkeden para gönderildiğine ilişkin banka makbuzu elde edilmiş ise de, dosya kapsamında bu paranın kaçak göçmenlerin ülkede kalmalarının sağlanması için gönderildiğine ilişkin herhangi bir kanıt bulunmamaktadır. Varsayıma dayalı olarak, bu paranın kaçak göçmenlerin ülkede kalmalarının sağlanması karşılığında gönderildiğinin kabulü de olanaksızdır. Bu nedenle, dosya kapsamında sanığın, tesadüfen karşılaştığı kaçak göçmenlere aç olmaları nedeniyle yiyecek almaktan başka bir eyleminin bulunmadığına ilişkin savunmasının aksine kanıt bulunmadığından, beraatı gerekir.*" şeklinde çok önemli bir Yargıtay Ceza Genel Kurulu kararı bulunmaktadır[19].

İnsan Kaçakçılığı Suçunun Manevi Unsuru

İnsan kaçakçılığı suçu kasten işlenilebilen bir suçtur. Fakat TCK.m.79/1'de ifade edilen fiilin "*doğrudan doğruya veya dolaylı olarak çıkar sağlamak gayesiyle*" işlenmesi suçun manevi unsurunda özel kastın arandığını göstermektedir. Başka bir ifadeyle insan kaçakçılığı suçu olası kast veya taksir ile işlenebilecek bir suç olmayıp özel kast ile işlenebilecek bir suçtur. Suç, maddi bir çıkar için işlenmelidir(Menfaat Temini)[20]. Suçun oluşmasında maddi bir yarar elde edilmesi arandığı için maddi çıkar sağlamak özel kastıyla hareket edilmelidir (Soyaslan,2014:119; Tezcan,Erdem ve Önok,2020:104; Parlar ve Hatipoğlu,2008:1223; Bakıcı,2016:30; Şen ve Malbeleği,2011:118; Özbek, Doğan ve Bacaksız,

[18] Yargıtay, Ceza Genel Kurulu, E. 2016/1174, K. 2019/378, T. 7.05.2019 (HukukTürk İçtihat).
[19] Yargıtay, Ceza Genel Kurulu, E. 2009/60, K. 2009/127, T. 12.05.2009 (HukukTürk İçtihat).
[20] "*Sanığın Kayıt Dışı Olarak Çalıştırdığı Göçmenler Yönüyle Sigorta ve Vergi Masrafları Yükümlülüğünün Bulunmaması Haksız Bir Şekilde İşlerine Son Vermesi Hâlinde Kaçak İşçilerin Sınır Dışı Edilme Korkusuyla Haklarını Arayamayacak Olmaları Gibi Avantajlar Sayesinde Doğrudan ve Dolaylı Olarak Menfaat Elde Ettiği - Göçmen Kaçakçılığı Suçunun Oluştuğu...*" Yargıtay, Ceza Genel Kurulu, E. 2018/9-116, K. 2020/279, T. 9.6.2020 (Kazancı Hukuk İçtihat).

2020, s.81). Bu noktada maddi menfaat elde etmek saikinin failde oluşup oluşmadığı incelenmeli ve bu unsurun da bulunması halinde failin ceza sorumluluğu doğmaktadır (Şen ve Malbeleği,2011:118).

Elde edilmek istenen menfaatin manevi (örneğin cinsel arzuların tatmini gibi) değil, maddi nitelikte (örneğin, para, alacak hakkı, ziynet ve değerli eşyalar) olması gerektiği ifade edilmektedir (Tezcan,Erdem ve Önok,2020:104; Parlar ve Hatipoğlu,2008:1224; Bakıcı,2016:30; Şen ve Malbeleği,2011:119 Özbek, Doğan ve Bacaksız,2020:81). Söz konusu menfaatin kim tarafından temin edildiğinin manevi unsuru ve suç oluşumunu etkilemeyeceği; maddi menfaat konusunda anlaşılmış olmasıyla söz konusu menfaat yerine getirilmemiş veya kısmi yerine getirilmiş olsa da suç oluşacağı ifade edilmektedir (Soyaslan,2014:118; Tezcan,Erdem ve Önok,2020:104.; Parlar ve Hatipoğlu,2008:1224; Bakıcı,2016:30). Ancak amacın yalnızca maddi menfaat elde edilmesine bağlanmasının doğru olmadığı aynı zamanda manevi menfaati de kapsaması gerektiği savunulmaktadır (Soyaslan,2014:118).

Açıkça çıkar elde edilmiş olması gerekmeksizin söz konusu gayenin varlığı ile suçun oluşabileceği ifade edilmektedir (Soyaslan,2014:119; Tezcan,Erdem ve Önok,2020:104). Çıkar sağlama kastı, insan kaçakçılığı suçunu diğer suçlardan ayıran önemli bir unsurdur (Tezcan,Erdem ve Önok,2020:104; Bakıcı,2016:30). Bu sayede amacı yönünden farklılaşan bir diğer suç olan terör amacıyla bazı kişileri ülkeye sokmak fiilinden ayırt edilmesinin sağlanacağı söylenmektedir (TBMM,2003:480). Yine bu gayenin elde edilmiş olmamasının yanı sıra sadece bu gayenin olması da önemlidir. Zira bu gaye dışında zorla çalıştırmak, hizmet ettirmek, esarete veya ve benzeri uygulamalara tabi kılmak veya vücut organlarının verilmesini sağlamak şeklinde başka gayelerle fiilin işlenmesi yani manevi unsurda söz konusu değişiklik olması halinde insan kaçakçılığı suçu oluşmayacak, insan ticareti suçunun oluşup oluşmadığı değerlendirilmelidir (Tezcan,Erdem ve Önok,2020:105; Parlar ve Hatipoğlu,2008:1223; Bakıcı,2016:28). Yine bir farklı amaç olarak mağdurun fuhuş yapmasını sağlamak gayesiyle ülkeye sokulması halinde TCK.m.79 değil, "*fuhuş suçunun*" düzenlenildiği TCK.m.227 işlerlik kazanacaktır (Tezcan,Erdem ve Önok,2020:105). Eğer bu fiil terör örgütlerine destek sağlamak şeklinde bir amaçla gerçekleşirse insan kaçakçılığı suçu değil, TCK.m.314'te düzenlenen "*silahlı örgüt suçu*" oluşacaktır (Tezcan,Erdem ve Önok,2020:104; Parlar ve Hatipoğlu,2008:1224; Bakıcı,2016:30).

Söz konusu maddi menfaat elde etmek amacını, failin başka ülkelere götürme, oralarda para kazanma, daha iyi bir hayat yaşama vaatleriyle kandırdığı mağdurun ülke dışına çıkmasına, sefil bir hayat yaşamasına çeşitli hileli fiiller ile işlemesi halinde nitelikli dolandırıcılık suçunun (TCK.m.158/1-b) oluşturabileceği ifade edilmiştir (Soyaslan,2014:119; Şen ve Malbeleği,2011:120).

İnsan Kaçakçılığı Suçunun Hukuka Aykırılık Unsuru

İnsan kaçakçılığı suçunda, tipe uygun hareketin hasıl olmasıyla birlikte hukuka aykırılık unsuru da gerçekleşmektedir. Genel hukuka uygunluk sebeplerinin(TCK.m.24-27 arasındaki düzenlemelerin) koşulları somut olayda gerçekleştiğinde, insan kaçakçılığı fiili açısından hukuka uygunluk sebebinin varlığı değerlendirilmelidir (Şen ve Malbeleği,2011:123). Bir görüşe göre meşru müdafaa, amirin emri, kanun hükmünün icra edilmesi, ıztırar hali veya mağdurun rızası gibi hukuka uygunluk nedenlerinin insan kaçakçılığı suçunda uygulanmasının mümkün olamayacağı savunulmaktadır (Tezcan,Erdem ve Önok,2020:105; Parlar ve Hatipoğlu,s.1224; Doğan,2008:131).

Ancak insan kaçakçılığı suçunda üçüncü kişi yararına zaruret hali hukuka uygunluk sebebinin olabileceği bir başka görüş tarafından savunulmaktadır (Soyaslan,2014:118,119). Örneğin ülkesinde siyasal baskı ve tehdit yaşanan kişinin Türkiye'ye usulsüz girmesinden sonra bir şekilde buraya yerleşmesine veya bir başka ülkeye gitmesine maddi menfaat karşılığında yardım eden kişinin insan kaçakçılığı suçunu işlemediği ifade edilmektedir (Soyaslan,2014:118,119).

Ancak bu uygunluk nedenlerinden mağdurun rızası ile insan kaçakçılığı suçu oluşmaktadır. Bu unsur olmadan, suçta yer alan kişinin rızası olmadan fiilin gerçekleşmesi insan kaçakçılığı suçunu değil Türk Ceza Kanunu'nda düzenlenen kişiyi hürriyetin yoksun kılma suçu ve diğer hükümlerin işlerlik kazanmasını oluşturacaktır. Eğer rıza yanıltılarak, tehdit, baskı, şiddet uygulanarak, çaresizliğinden yararlanılarak oluşturulmuşsa bu durumda da insan ticareti suçu vuku bulacaktır (Parlar ve Hatipoğlu,2008:1224; Şen ve Malbeleği,2011:123). Ancak burada mağdurun rızası fail açısından hukuka uygunluk sebebi olarak görülemeyecektir. Aksine suçun bir unsurudur (Soyaslan,2014:119).

Suçun maddi konusunu oluşturan insanlarda rızanın varlığı suçun vasfının tayininde önem taşımaktadır. Söz konusu rıza varlığının bulunmadığı durumlarda failin eylemi insan kaçakçılığı suçunu değil, insan ticareti suçunu oluşturmaktadır (Parlar ve Hatipoğlu,2008:1219; Bakıcı,2016:30).

Sonuç

Türkiye insan kaçakçılığı suçunu Türk Ceza Kanunu(TCK) mevzuatı içerisinde düzenlemek suretiyle bu fiillere karşı ulusal alanda cezai koruma sağlamıştır. Göçmen Kaçakçılığı Suçu TCK.m.79' da düzenlenmiş, hangi fiillerin, suça vücut verebileceği ifade edilmiştir. Buna göre, doğrudan doğruya veya dolaylı olarak maddi çıkar sağlamak amacıyla yasa dışı yöntemlerle bir yabancıyı ülkeye sokmak veya ülkede bulunması olanağını temin etmek ya da Türk vatandaşı veya yabancının ülke dışına çıkmasına yardımcı olmak fiilleri insan kaçakçılığı suçuna vücut verecektir.

Suçun en temel unsuru kanunda ifade edilen şekilde fiillerin yerine getirilmesidir yani tipikliktir. Bunlar da maddi unsur, manevi unsur, hukuka aykırılık unsuru şeklindeki temel unsurlardır. İnsan kaçakçılığı suçunun maddi unsuru içerisinde ise fiil ve netice unsuruna değinilmiştir. Fiil unsuru olarak yabancının yasal olmayan yollardan ülkeye girdirilmesi, *Türkiye vatandaşı veya yabancının yasal olmayan yollardan ülke dışına çıkarılması ve yabancının ülkede kalmasına imkan sağlanması fiilleri insan kaçakçılığı suçunu oluşturan maddi unsurdur. Bu fiillerin birisinin işlenmesi suretiyle İnsan Kaçakçılığı suçu işlenebilmektedir.* İnsan kaçakçılığı suçu tek hareketli bir suç değildir. Bu şekilde sayılma ile insan kaçakçılığı suçunun *seçimlik hareketli bir suç* olduğu görülmektedir. Kanunda belirtilen birkaç hareketin yapılması durumunda da tek suç oluşacaktır.

Suçun oluşmasında maddi bir yarar elde edilmesi arandığı için maddi çıkar sağlamak özel kastıyla hareket edilmelidir. Bu noktada maddi menfaat elde etmek saikinin failde oluşup oluşmadığı incelenmeli ve bu unsurun da bulunması halinde failin ceza sorumluluğu gidilmelidir. İnsan kaçakçılığı suçunda, tipe uygun hareketin hasıl olmasıyla birlikte hukuka aykırılık unsuru da gerçekleşmektedir. TCK.m.24-27 arasındaki düzenlenen genel hukuka uygunluk sebeplerinin koşulları somut olayda gerçekleştiğinde, insan kaçakçılığı fiili açısından hukuka uygunluk sebebinin varlığı değerlendirilmelidir. Ancak insan kaçakçılığı suçundaözellikle özel kast içeren manevi unsur açısından pek de hukuka uygunluk sebeplerinin mümkün olamayacağını savunmaktayız. Son olarak insan kaçakçılığı suçunun unsurlarının tespiti çok önemli dikkat gerektiren bir konudur. Zira unsurların iyi bilinmesi, farklarının

ortaya koyulması suçun sübut edip etmediğinin tespitinde önemli olup yargı önüne gelen olaylara hızlı çözümler üretilmesini sağlayacaktır.

Kaynakça

Anayasa Hukukçuları Derneği. (2020). Türk Anayasa Hukuku Mevzuatı. (6.Baskı), Ankara: Adalet Yayınevi.

Artuk M. E. , Gökcen A. ve Yenidünya A. C. (2013) Ceza Hukuku Genel Hükümler. (7.Baskı), Ankara: Adalet Yayınevi.

Artuk M. E. , Gökcen A., Yenidünya A. C. (2014). Ceza Hukuku Özel Hükümler. (14.Baskı), Ankara: Adalet Yayınevi.

Aydın D. (2002). Uluslararası Ceza Hukukunun Gelişimi, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 51(4), s.131-167.*

Bakıcı. S. (2010). 5237 Sayılı Yasa Kapsamında Ceza Hukuku Özel Hükümleri Cilt 3. (1.Baskı), Ankara: Turhan Kitabevi.

Doğan K. (2008). Göçmen Kaçakçılığı Suçu. (2.Baskı), Ankara: Seçkin Yayınevi.

Erdem, M. R. , Tezcan, D. ve Önok R. M. (2020). Teorik ve Pratik Ceza Özel Hukuku. (18.Baskı), Ankara: Seçkin Yayınevi.

Erel, K. (2007). *"Yargıtay Kararları Işığında Göçmen Kaçakçılığı Suçu"* Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S.2007/71, ss.264-300.

İnceoğlu, A. (2019). *"Göçmen Kaçakçılığı Suçu"* Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.14, S.2019/175-179, ss.387-432.

Kangal, Zeynel: "*Göçmen Kaçakçılığı Suçu*", (DEÜ Hukuk Fakültesi Dergisi, Prof Dr. D. T.'a Armağan, C. 21, Özel S., 2019, s.221-279).

Koca M. ve Üzülmez İ. (2020). Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler. (13.Baskı), Ankara: Seçkin Yayınevi.

Koca M. ve Üzülmez İ. (2019). Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler. (6.Baskı), Ankara: Adalet Yayınevi.

Özbek, V. Ö. , Doğan K. ve Bacaksız Pınar (2020). Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler. (15.Baskı), Ankara: Seçkin Yayınevi.

Özdemir, A. (2020). Türk Ceza Hukukunda Göçmen Kaçaklığı Suçu. (1.Baskı), Ankara: Adalet Yayınevi.

Özen, M. (2018). Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler Dersleri. (3.Baskı), Ankara: Adalet Yayınevi.

Özkan. I. (2018). Göç, İltica ve Sığınma Hukuku. (3.Baskı), Ankara: Seçkin Yayınevi.

Öztürk B. ve Erdem M. R. (2019). Uygulamalı Ceza Hukuku ve Güvenlik Tedbirleri Hukuku. (19.Baskı), Ankara:Seçkin Yayınevi.

Parlar, A. ve Hatipoğlu, M. (2008). Türk Ceza Kanunu Yorumu Cilt 2. (2. Baskı), Ankara:Seçkin Yayınevi.

Sevük, H. Y. (2019). Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler. (2.Baskı), Ankara: Adalet Yayınevi.

Soyaslan. D. (2014). Ceza Hukuku Özel Hükümler. (10.Baskı), Ankara: Yetkin Yayınevi.

Şen. E. ve E. Malbeleği. (2011). Türk Ceza Kanunu'nda Uluslararası Suçlar. (1.Baskı), Ankara: Seçkin Yayınevi.

Tezcan D. (2000). "*Uluslararası Suçlar ve Uluslararası Ceza Divanı*" Ankara Barosu Hukuk Kurultayı, Ankara Barosu Yayınları, Ankara, ss.271-289.

Turhan F. (2005). "*Yeni Türk Ceza Kanunu'na Göre Uluslararası Suçların Cezalandırılması*" Hukuki Perspektifler Dergisi. Sayı 3, ss.9-24.

Yenidünya, A. C. (2007). İnsan Ticareti Suçu(TCK.m.80). (1.Baskı), Ankara: Turhan Kitabevi.

https://sozluk.gov.tr

https://www.goc.gov.tr/insan-ticareti-sss

https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem22/yil01/ss664m.htm.

TBMM, Dönem:22, Yasama Yılı:2, Sıra Sayısı:664.

International
Congress of Migration researches
Uluslararası G□□Araştırmaları Kongresi
ISBN: 978-605-06728-9-3

Türk Ceza Hukukunda İnsan Kaçakçılığı Suçunun Genel Bilgilerinin İrdelenmesi

Examination of General Information of Human Smuggling Crime in Turkish Criminal Law

Mümin Güngör[1]

Abstract

Criminal law is a branch of public law that tries to ensure public order as well as rehabilitation and crime prevention functions with types of sanctions. Crimes can be classified in many ways. One of these distinctions is the distinction made according to the passive subject, the legal entity violated by the elephant. Accordingly, the crimes can be classified as national crimes and international crimes in terms of whether the passive subject is an international community or a national society. The legal value desired to be protected by Human Trafficking Crime, which is included in the international crime classification that constitutes the subject and scope of the study; It is the prevention of violations of national and international public order, border policies and security, economic order and human dignity and violations of body immunity. It is the duty of all nations and laws to remove the burden of humanity, which is under the weight of the technological, biological, economic, political and similar effects and crises brought by the age. The status of this duty in terms of criminal law is to solve the problems, to prevent them from occurring, to prevent and

Özet

Ceza hukuku, yaptırım çeşitleri ile ıslah etme, suç önleme fonksiyonlarının yanı sıra kamu düzenini sağlamaya çalışan kamu hukuku dalıdır. Suçlar birçok açıdan tasnife tabi tutulabilmektedir. Bu ayrımlardan birisi de filin ihlal ettiği pasif süjeye, hukuki varlığa göre yapılan ayrımdır. Buna göre pasif süjesinin uluslararası toplum veya ulusal toplum olup olması açısından suçlar, ulusal suç ve uluslararası suçlar şeklinde tasnife tabi tutulabilmektedir. Çalışmanın konusu ve kapsamını oluşturan uluslararası suç tasnifi içerisinde yer alan İnsan Kaçakçılığı Suçu ile korunmak istenen hukuki değer; ulusal ve uluslararası kamu düzeni, sınır politikaları ve güvenlikleri, ekonomik düzen ile insan onuruyla bağdaşmayan muameleler ile vücut dokunulmazlıkları ihlallerinin önlenmesidir. Çağın getirmiş olduğu teknolojik, biyolojik, ekonomik, siyasal ve benzeri etkilerin ve krizlerin ağırlığı altında kalan insanlığın yükünün kaldırılması bütün milletlerin ve hukukların vazifesidir. Bu vazifenin ceza hukuku açısından durumu ise sorunların çözülmesinin sağlanması, oluşmasının önüne geçilmesi, önlenilmesi ve caydırılmasıdır. Türkiye' de, bu suçlara ilişkin

[1] Öğretim Görevlisi, Tarsus Üniversitesi, Adalet Meslek Yüksek Okulu, Hukuk Bölümü

deter them. In Turkey, international documents related to these crimes and to confirm the Turkish Penal Code (TCK), through the regulation in legislation at the national level has provided protection against these criminal acts. The second book of the TCK, "Special Provisions" book, firstly, international crimes are discussed in the first part and national crimes are discussed in the second. The first part in question consists of two parts. The first part includes the crimes of "Genocide and Crimes Against Humanity (TCK.m.76-78)" and in the second part "Immigrant Smuggling and Human Trafficking (TCK.m.79-80)". This crime is regulated under the heading of Immigrant Smuggling (TCK.m.79) The study will try to present useful matters about the legal issue, victim, perpetrator and other general information regarding the Human Trafficking crime.

Keywords: International Crimes, Human Trafficking Crime (TCK.m.79), Perpetrator, Victim, Legal Benefit Protected by Crime, Subject of the Crime.

uluslararası belgeleri onaylamak ve Türk Ceza Kanunu(TCK) mevzuatı içerisinde düzenlemek suretiyle bu fiillere karşı ulusal alanda cezai koruma sağlamıştır. TCK' nın ikinci kitabı olan "*Özel Hükümler*" kitabı ilk olarak birinci kısımda uluslararası suçlar devamında ise ulusal suçlar ele alınmaktadır. Söz konusu birinci kısım ise kendi içerisinde iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde "*Soykırım ve İnsanlığa Karşı Suçlar(TCK.m.76-78)*", ikinci bölümde ise "*Göçmen Kaçakçılığı ve İnsan Ticareti(TCK.m.79-80)*" suçları bulunmaktadır. Bu suç, Göçmen Kaçakçılığı Suçu (TCK.m.79) başlığı altında düzenlenmiştir. Çalışma ile İnsan Kaçakçılığı suçuna ilişkin hukuki konu, mağdur, fail ve diğer genel bilgiler hakkında faydalı husular sunulmağa çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Suçlar**,** İnsan Kaçakçılığı Suçu(TCK.m.79), Fail, Mağdur, Suçla Korunan Hukuksal Fayda, SuçunMaddi Konusu.

Giriş

İnsan Kaçakçılığı suçunun birçok kaynağı, oluşumuna etki eden sebepler vardır(Tezcan, 2000:271; Aydın,2002:133; Koca ve Üzülmez,2020:29-30). Siyasi, ekonomik, askeri, doğal afetler ve benzeri zorunlu durumların yanı sıra eğitim, gezi, iş, kültürel seyahatler, yeni yerleri görmek şeklinde ve benzeri zorunlu olmayan yer değiştirmeler de sebep olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kaynaklardan birisi de hiç şüphesiz günümüz çağına damga vuran göç hareketidir. Küreselleşen dünyada artan ekonomik, insani hak dengesizlikleri ile özgürlükçü, güvenli, gelişmiş ülkelerde daha iyi yaşam sürmek göç hareketinin oluşumunu arttırmakta bu durumda dolaylı olarak kaçakçılık suçlarının artmasına yol açmaktadır. Artan İnsan Kaçakçılığı Suçu, kontrolsüz bir biçimde ülkeye girişinin önlenememesine ve dolayısıyla kamu düzenlerinin sıklıkla bozulmasına yol açabilmektedir(Doğan,2008:13; Yenidünya,2007:2; Öztürk ve Erdem,2019:210 vd.; Şen ve Malbeleği,2011:17; Kangal,2019:230).

Uluslararası ceza hukuku açısından uluslararası suç, normlar ile suç haline getirilmiş olan fiillerdir. Devletler hukukunun doğrudan ihlaline yol açan ve hakkında şahsi ceza sorumluluğu

öngörülen hareketlerdir (Artuk, Gökcen ve Yenidünya, 2014:4; Turhan,2005:9). Sınır aşan suç şeklinde görülen insan kaçakçılığı suçu ayrıca uluslararası suç olarak da kabul edilmektedir. Zira suçun maddi unsurlarından birisini oluşturan seçimlik hareketlerde sınır boyutu mutlak surette bulunmaktadır (Yargıtay, 18. Ceza Dairesi, E. 2017/3255, K. 2019/11848, T. 10.09.2019, HukukTürk İçtihat). İnsan kaçakçılığı suçunun terimlerine ve taratışmalara değinilecektir.

İnsan Kaçakçiliği Suçunun Terimleri

Göç, Göçmen ve Mülteci Terimi

Göç, toplulukların veya bireylerin siyasi, toplumsal ve ekonomik nedenlerle bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerden başka bir yere gitmesi olarak ifade edilmektedir (https://sozluk.gov.tr, s.e.t. 27.10.2020). Yine göç kavramı, ekonomik, dini, siyasi ve benzeri sebeplerle bağlı bulunduğu ülkeden başka bir ülkeye yerleşmek amacıyla gidilmesidir (Özkan,2018:130). Göç, 2013 tarihli ve 6458 sayılı Yabancılar Ve Uluslararası Koruma Kanununda (YUKK; RG. Tarih-Sayı: 11.04.2013-28615) "*Yabancıların, yasal yollarla Türkiye'ye girişini, Türkiye'de kalışını ve Türkiye'den çıkışını ifade eden düzenli göç ile yabancıların yasa dışı yollarla Türkiye'ye girişini, Türkiye'de kalışını, Türkiye'den çıkışını ve Türkiye'de izinsiz çalışmasını ifade eden düzensiz göçü ve uluslararası koruma*" şeklinde tanımlanmıştır (YUKK.m.3/1-ı). Göçmen, çeşitli sebeplerle bir yerden veya kendi ülkesinden ayrılarak yerleşmek amacıyla başka bir ülkeye göç eden ve oraya yerleşen kimsedir (Özkan,2018:130). Bir yere gitmek isteme ile göç edene göçmen, bir yerden kaçmak isteme ile göçenlere mülteci; başka bir ifadeyle cehennem gibi yerden kaçanlar ile cennete gitmek isteyenler arasındaki farkın mülteci ile göçmen arasındaki temel farkı oluşturduğu ifade edilmektedir (Özkan,2018:74). Göçmen kavramının vatandaş, mülteci ve benzeri kavramları içerisine alacak şekilde düşünülmesi gerektiğini ifade edenler bulunmaktadır (Özbek, Doğan ve Bacaksız,2020:63). Ancak terimlerin yerinde ve doğru kullanılması gerekmektedir.

Mülteci kavramı ise, "*Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar nedeniyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen statü sahibi yabancıyı / vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında verilen statü"* şeklinde tanımlanmıştır (YUKK.m.61). Şartı mülteci veya sığınmacı "*Avrupa ülkeleri dışında meydana gelen olaylar sebebiyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen statü sahibi yabancıyı /vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında verilen statüdür*" şeklinde belirtilmektedir. Bu iki terim arasındaki farklılık, Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair 1967 Protokolüyle değişik 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşmeye Türkiye' nin koymuş olduğu "*yer çekincesi ile (Avrupa'dan gelmesine göre)*" oluşan bir fark olup, bu iki terim için var olan tek ve en temel farktır.

Vatansız kişi "*Hiçbir devlete vatandaşlık bağıyla bağlı bulunmayan ve yabancı sayılan kişi*"(YUKK.m.3/1-ş); Uluslararası koruma, **"***mülteci, şartlı mülteci veya ikincil koruma statüsünü*" (YUKK.m.3/1-r) ifade etmektedir. İnsan kaçakçılığı suçunun maddi konusunu vatansız kişiler, düzenli - düzensiz göç yapan kişiler, uluslararası korumaya tabi kişiler oluşturmaktadır.

İnsan Kaçakçılığı suçu, TCK.m.79'un göçmen kaçakçılığı suçu başlığı ile ele alınmıştır. Doktrin ve mevzuatta yerleşmiş bulunan "*göçmen*" kavramının, "*yerleşme gayesini*" içermesi ama insan

kaçakçılığı suçunda yerleşme gayesinin suç unsuru olarak aranmaması; suçun maddi konusunun sadece göçmenler olmadığı mültecilerin, sığınmacıların, yabancıların, vatandaşların, vatansızların veya çifte vatandaşlığa sahip kişilerin de suçun maddi konusu olabilmesi sebepleriyle terminolojik açıdan doğru bir kullanım olmadığı ifade edilmektedir (Doğan,2008:24).

"*Göçmen*" teriminin kullanılması terim birliğinin sağlanması içindir. Ancak esasen "*göçmen kaçakçılığı*" olarak isimlendirilen suç; vatandaş, yabancı, vatansız, göçmen, sığınmacı, mülteci olarak ifade edilen bütün insanların maddi konusunu ve mağdurunu oluşturabileceği özgü olmayan bir suçtur (Parlar ve Hatipoğlu,2008:1219). Terim birliğinin sağlanması görüşüne katılmayarak suç adı, madde başlığı ve içeriğinde doğru kavram olarak "*insan kaçakçılığı*" teriminin kullanılması gerektiğini savunmaktayız. Terminolojik açıdan doğru olan "*insan kaçakçılığı*" kavramı çalışma içerisinde kullanılacaktır.

Ülke Terimi

Türk toprakları; iç suları (nehirler, göller, koylar, limanlar, kapalı denizler) ve karasuları (deniz ülkesi), Türk toprakları (kara ülkesi) ve bunların üzerindeki hava tabakası (hava ülkesi) gerçek anlamda ülke kavramını, sınırını oluşturmaktadır. Başka bir deyişle, TCK.m.79'da ifade edilen ülke terimi ile Türkiye'nin egemenlik yetkisine haiz olduğu bütün alanlar kastedilmektedir (Soyaslan,2014:118; Şen ve Malbeleği,2011:91; Tezcan, Erdem ve Önok,2020:97). Bu sınırlara girilmesi veya çıkarılması ile suç tamamlanmaktadır. Ülke kavramını oluşturan yerlere yasal olmayan vasıtalarla insanların girdirilmesi veya bu yerlerden ülke dışına çıkarılması insan kaçakçılığı suçunu teşkil etmektedir (Soyaslan,2014:118; Parlar ve Hatipoğlu,2008:1222; Bakıcı,2010:27; Şen ve Malbeleği,2011:91; Özbek, Doğan ve Bacaksız,2020:68). Buna ilişkin olarak TCK.m. 8'de "*(1)Fiilin kısmen veya tamamen Türkiye'de işlenmesi veya neticenin Türkiye'de gerçekleşmesi halinde suç, Türkiye'de işlenmiş sayılır.(2) Suç; a) Türk kara ve hava sahaları ile Türk karasularında,b) Açık denizde ve bunun üzerindeki hava sahasında, Türk deniz ve hava araçlarında veya bu araçlarla, c) Türk deniz ve hava savaş araçlarında veya bu araçlarla,d) Türkiye'nin kıt'a sahanlığında veya münhasır ekonomik bölgesinde tesis edilmiş sabit platformlarda veya bunlara karşı, işlendiğinde Türkiye'de işlenmiş sayılır.*" şeklinde açık hüküm bulunmaktadır. Madde hükmünde ifade edilen yerler, ülke terimini açıklığa kavuşturmaktadır. Ülke olarak ifade edilen yerlerde tamamen veya kısmen fiilin veya neticenin oluşması insan kaçakçılığı suçunun Türkiye'de işlenmiş sayılmasına yeterli olmaktadır.

Başka bir ifadeyle ülke terimi içerisinde yer almayacak bir fiil insan kaçakçılığı suçunu oluşturmayacaktır. Farazi manada ülkeyi oluşturan yerler, insan kaçakçılığı suçu açısından ülke kabul edilmeyecek, bu yerlere yabancının getirilmesi ile suç teşekkül etmeyecektir.[2] Gerçektende insan kaçakçılığı suçunda ülkenin farazi manada ülke şeklinde anlaşılması yerinde olmayacaktır. Zira bu durumda suçun tespiti, suçun işlendiği anın belirlenmesi zorlaşmakta ve diğer unsurları da çok fazla genişlemektedir (İnceoğlu,2019:399; Tezcan, Erdem ve Önok,2020:98). Farazi manada değil gerçek manada ülke içerisinde fiili işlenmesi ile suç sübut edecektir.

İnsan Kaçakçılığı Suçu ve Türk Mevzuatı

[2] Yargıtay, Ceza Genel Kurulu, E. 2016/1174, K. 2019/378, T. 7.05.2019 (HukukTürk İçtihat); "*Somut olayda; Sanığın dosya kapsamına uygun iddia ve kabul edilen eyleminin Yunanistan'dan aldığı yabancı uyruklu şahısları yasal olmayan yollardan Avrupa'nın diğer ülkelerine götürmekten ibaret eyleminin, TCK'nın 79. maddesinde düzenlenen göçmen kaçakçılığı suçunu oluşturmayacağı gözetilmeden, sanığın beraati yerine mahkumiyetine karar verilmesi, kanuna aykırı görülmüş olduğundan, hükmün bu sebepten dolayı bozulmasına*" Yargıtay, 9. Ceza Dairesi, E. 2012/5789, K. 2013/3031, T. 26.02.2013 (HukukTürk İçtihat).

Türkiye ilk olarak 1951 yılında Cenevre'de imzalanan"*Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi(Cenevre Sözleşmesi)*"ni tarih ve yer çekincesi koymak suretiyle 1961 tarihli ve 359 sayılı Kanun (R.G. Tarih-Sayı: 05.09.1961-10898) ile kabul etmiştir. Akabinde 1967 yılında New York'ta imzalanan "*Mültecilerin Hukuki Statüsüne Dair New York Protokolü*" 01.07.1968 tarihli ve 6/10266 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı (R.G. Tarih-Sayı: 05.08.1968-12968) ile tarih çekincesi kaldırmak ve yer çekincesini muhafaza etmek suretiyle kabul edilmiştir. Böylece Türkiye mültecilere yönelik imzalanmış olan tüm uluslararası sözleşmeleri imzalayarak usulüne uygun bir şekilde yürürlüğe koymuştur (Şen ve Malbeleği,2011:15). Ayrıca Türkiye insan kaçakçılığına yönelik 2000 yılında İtalya' da imzalanan "*Sınıraşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesine*" ve bu sözleşme ek olarak getirilmiş olan "*Sınıraşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesine Ek Kara, Deniz ve Hava Yoluyla Göçmen Kaçakçılığına Karşı Protokolüne(Protokol)*" katılmıştır. Söz konusu protokolde göçmen kaçakçılığı (Smuggling of migrants), "*bir kişinin vatandaşı veya daimi ikametgahı olmayan bir Taraf Devlete yasadışı girişinden doğrudan veya dolaylı olarak mali veya diğer maddi menfaatin elde edilmesi.*"; Kanunsuz giriş (Illegal entry), "*Kabul eden Devletin yasal giriş için gerekli şartlarına uymaksızın sınırlarının geçilmesi*" şeklinde tanımlanmaktadır(protokol m.3; Unıted Natıons Office On Drugs And Crıme (UNODC), 2005:54-55).

Uluslararası düzenlemelere müteakiben de Türk ulusal mevzuatı içerisinde düzenlemeler yapılmıştır. Zira sözleşme ve protokolle katılan taraf devletlere insan kaçakçılığı fiillerini suç olarak düzenleme yükümlülüğü getirilmektedir (Soyaslan,2014:103; Şen ve Malbeleği,2011:17). İnsan Kaçakçılığı suçu ilk olarak, 1926 tarihli ve 765 sayılı mülga Türk Ceza Kanunu(ETCK; R.G. Tarih - Sayı: 13.03.1926 - 320)' nun ikinci babı olan "*Hürriyet Aleyhine İşlenen Cürümler*" babının "*İş ve Çalışma Hürriyeti Aleyhindeki Cürümler*" başlıklı altıncı faslı altına 2002 tarihli ve 4771 sayılı Kanun (R.G. Tarih-Sayı: 07.10.2002-24841.)' un 2'nci maddesinin B bendi ile eklenen 201/a maddesi ile getirilmiştir (Tezcan, Erdem ve Önok,2020:91). Akabinde söz konusu hüküm 2004 tarihli ve 5237 sayılı Yeni TCK'nın 79'uncu maddesinde düzenleme bulmuştur.

Kanuni Düzenleme ve Gerekçesi

TCK.m.79'da "*(1) Doğrudan doğruya veya dolaylı olarak maddi menfaat elde etmek maksadıyla, yasal olmayan yollardan; a) Bir yabancıyı ülkeye sokan veya ülkede kalmasına imkan sağlayan, b) Türk vatandaşı veya yabancının ülke dışına çıkmasına imkan sağlayan, Kişi, üç yıldan sekiz yıla kadar hapis ve bin günden on bin güne kadar adlî para cezası ile cezalandırılır. (Ek cümle: 22/7/2010 - 6008/6 md.) Suç, teşebbüs aşamasında kalmış olsa dahi, tamamlanmış gibi cezaya hükmolunur. (2) (Ek fıkra: 22/7/2010 - 6008/6 md.) Suçun, mağdurların; a) Hayatı bakımından bir tehlike oluşturması, b) Onur kırıcı bir muameleye maruz bırakılarak işlenmesi, hâlinde, verilecek ceza yarısından üçte ikisine kadar artırılır. (3) (Değişik:6/12/2019-7196/56 md.) Bu suçun; birden fazla kişi tarafından birlikte işlenmesi halinde verilecek ceza yarısına kadar, bir örgütün faaliyeti çerçevesinde işlenmesi halinde verilecek ceza yarısından bir katına kadar artırılır. (4) Bu suçun bir tüzel kişinin faaliyeti çerçevesinde işlenmesi halinde, tüzel kişi hakkında bunlara özgü güvenlik tedbirlerine hükmolunur.*" şeklinde insan kaçakçılığı suçunun düzenlemesi yapılmıştır. Türk Ceza Kanunu (TCK; RG. Tarih-Sayı: 12.10.2004-25611)'nun ikinci kitabı olan "*Özel Hükümler*" kitabının birinci kısmı olan "*Uluslararası Suçlar*" başlığı altında ele alınmaktadır (Erel,2007:268; İnceoğlu,2019:389). İnsan kaçakçılığı suçunun, usule aykırı şekillerde ülkeye girişin, çıkışın veya ülkede kalmanın sağlanması şeklinde gerçekleşerek devletin egemenlik hakları ile kamu düzenini ihlal etmesi şeklinde vuku bulduğu için "*Devletin Güvenliğine Karşı Suçlar*" kısmında düzenlenmesinin daha uygun ve doğru olacağını savunan görüşler bulunmaktadır (Şen ve Malbeleği,2011:17; İnceoğlu,2019:390; Özbek, Doğan ve Bacaksız,2020:62; Turhan,2005:11). Kanun

koyucu uluslararası alanda gerçekleşen gelişmelere sessiz kalmamış ve bu alanı, kanunun sistematiği içerisinde önemine binaen uluslararası suçlar başlığı ile TCK' ya yerleştirmiştir. İnsan kaçakçılığı suçunun uluslararası bağlantısı ağır basan bir suç olması ve uluslararası toplumu da yakından ilgilendirmesi dolayısıyla kanun sistematiğinin doğru ve isabetli olduğunu savunan görüşe (Soyaslan,2014:117; Erel,2007:267) katılmaktayız.

Kişi veya toplulukların bu süreçte yer değiştirilmesine, geçişine, kalmasına dolaylı veya doğrudan maddi menfaat elde etmek gayesiyle yasal olmayan yollarla olanak sağlamak fiilleri ise insan kaçakçılığı suçunu oluşturmaktadır (Soyaslan,2014:117). Söz konusu hükmün gerekçesinde, fiillerin genel olarak suç örgütleri aracılığıyla yapıldığı ve bu örgütlerin ise insanları büyük ve yaşam ve vücut bütünlüklerini ortadan kaldıracak şekilde zarara uğratabileceği ifade edilmektedir (TBMM,2003:480).

Ayrıca Türkiye bir yandan hedef diğer yandan da transit ülke mevkisinden kaynaklı olarak kanunsuz göç hareketlerinin sosyal, ekonomik ve politik etkileri ile sık sık karşıya karşıya kalmaktadır. Bu açıdan Türkiye kanunsuz göçle etkin mücadele edilmediği yönünde eleştirilerinde muhatabı olabilmektedir. Bütün bu muhataplıklarla mücadele etmek üzere insan kaçakçılığı suçu getirilmiş ve dönem dönem söz konusu suçta değişiklikler yapılmaktadır (TBMM,2003:2).

2010 tarihli ve 6008 sayılı Kanun'un (RG. Tarih-Sayı: 25.07.2010-27652) 6'ncı maddesiyle "*Suç, teşebbüs aşamasında kalmış olsa dahi, tamamlanmış gibi cezaya hükmolunur. (2) Suçun, mağdurların; a) Hayatı bakımından bir tehlike oluşturması, b) Onur kırıcı bir muameleye maruz bırakılarak işlenmesi, hâlinde, verilecek ceza yarısından üçte ikisine kadar artırılır.*" şeklindeki hüküm, TCK'nın 79'uncu maddesinin birinci fıkrasından sonra gelmek üzere eklenmiş ve diğer fıkralar buna göre teselsül ettirilmiştir.

Suçla Korunan Hukuksal Yarar

Suçla korunan hukuki yarar, işlenen fiille ihlal edilen hukuki varlık veya menfaattir. Suçun hukuki konusu kanun koyucunun hareket noktasını oluşturmaktadır. Başka bir ifadeyle suçla korunmak istenen yarar suçun var olma sebebi, gayesi ve merkezidir (Koca ve Üzülmez,2020:117). Hukuki konusu olmayan bir suç düşünülemez (Artuk, Gökcen ve Yenidünya,2014:280, 281). Bu noktada bir suçun analiz ve değerlendirilmesi yapılmadan suçla korunan yararın net bir şekilde ortaya konulması gerekmektedir. Suç, bir veya birden fazla hukuksal değeri koruyabilmektedir (Koca ve Üzülmez,2020:117).

İnsan Kaçakçılığı suçu ile korunan hukuki yararın; ulus devletin kamu düzen ve güvenliğinin bozulmasına engel olmak, göç alan ülkelerin çıkarları korumak, devletlerarası ilişkilere zarar verilmesinin önüne geçerek diplomatik krizlerin oluşmamasını sağlamak, göçmenlerin hayatına, vücut dokunulmazlığına ve insan onuruna karşı oluşabilecek ihlallerin önüne geçmek istendiği için karma nitelikte olduğu ifade edilmektedir (Parlar ve Hatipoğlu,2008:1218; Bakıcı,2016:23; Şen ve Malbeleği,2011:73; Tezcan, Erdem ve Önok,2020:92). "*Sınıraşan bir suç*" vasfı dolayısıyla da insan kaçakçılığı suçu ile devletlerarası ilişkilerin zarar görmemesi ve çeşitli diplomatik problem ve krizlerin oluşmaması istenmektedir (Parlar ve Hatipoğlu,2008:1218; Şen ve Malbeleği,2011:73; Tezcan, Erdem ve Önok,2020:91).

Göçmenler, mülteciler ve benzeri insanlar beraberinde sınırların ihlal edilmesi, suç ve o suçun kamu tarafından takip edilmesi ve önlenmesi yükü, bulaşıcı hastalık ve hastalığın yayılmasının önlenilmesi ve tedavi edilmesi yükü ve bu yüklerin karşılanması devletin vatandaşından aldığı vergilerle olması ve benzeri birçok sebep kamu düzeninin, sağlığının ve güvenliğinin bozulması sorunlarını getirebilmektedir. Bu sorunlar, doğrudan kamu düzeni, sağlığı ve güvenliğini tehlikeye düşürmesi ve tehdit etmesi dolayısıyla devlet tarafından çözülmesi zorunlu problemli alanı oluşturmaktadır. Bu problemlerin oluştuğu alan hukuken korunmak istenen alanı hukuki faydayı ifade etmektedir. Kaçak yollarla ülkeye sokulan kişilerle ucuz iş gücü oluşturulmak suretiyle serbest piyasa ekonomisinin bozulacağı; ayrıca bu

durumun vatandaşların işsiz kalmasına, bu tür işletmelerin de rakipleri karşısında haksız rekabete yol açacağı belirtilmektedir (Kangal,2019:230; Tezcan, Erdem ve Önok,2020:92.). Yine kişilerin bu durumu vergi kayıpları yaşattığı yani kamu hizmetinin finansman kaynağı zarar gördüğü için bireylerin kamu hizmetinden yararlanma hakkının da gasp edileceği ifade edilmiştir (Kangal,2019:230; Tezcan, Erdem ve Önok,2020:92).

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi m.5, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi m.2 ile 3 ve Anayasa m.17 ile kişilerin yaşama hakkının olduğu bunun yanı sıra vücut bütünlüğünün bulunduğu ifade edilerek yaşama hakkına saygı duyulması, korunması ve kişilere insan onur ve haysiyeti ile bağdaşacak şekilde davranılması gerektiği emredilmektedir (Anayasa Hukukçuları Derneği,2020:15,618,652). İster kamu ister özel tüzel veya gerçek kişileri olsun söz konusu emre riayet etmekle mükelleftir. Emre aykırı hareket edilmesi o korumak istenen en temel değer olan insanın haklarını, ağır bir şekilde ihlal edecektir. Bu noktada insan kaçakçılığı suçu ile dolaylı olarak insanların bu temel haklarına zeval gelmesinin önü kapatılarak malvarlığı ve vücut bütünlüklerinin ağır bir şekilde ihlal edilmesi önlenilmeye ve korunmaya çalışılmaktadır (Soyaslan,2014:117; Parlar ve Hatipoğlu,2008:1217; Bakıcı,2016:23; Şen ve Malbeleği,2011:73).

Netice olarak insan kaçakçılığı suçunda korunmak istenen hukuki yarar karma niteliktedir. Bu suçla hem kişiye ait hem ulus hem de uluslararası topluma ait menfaatler korunmaktadır. Doğrudan korunmak istenen ve suçun mağduru ulusal ve uluslararası kamu düzeni, ekonomisi, sistemi, sağlığı, güvenliği ve toplumudur. Yani Uluslararası ve ulusal topluma ait korunan yararlar kamu düzeni, kamu ekonomisi, devletin egemenlik yetkisi ile uluslararası kamu düzenidir. Dolaylı olarak korunmak istenen ise göçmenlerin temel insan haklarıdır. Kişiye ait korunan yararlar vücut bütünlükleri, mülkiyet hakları, haysiyetlerinin dokunulmazlığı ve kişi hürriyetleridir.[3] Bu sebeple insan ticareti suçu, birden fazla hukuki konuyu gözeten bir suçtur.

Suçun Maddi Konusu ve Mağdur

Hareketin hedeflediği nesne, kişi veya şey suçun konusudur. Bir insanın maddi veya manevi varlığı ile eylemin yönelebileceği bütün şeyler suçun konusu olabilmektedir. Bazı suçlarda mağdur ve konu iç içe olabilmektedir. Bu durumlarda da mağdur ve konu karıştırılabilmektedir. Mağdur ve konunun aynı olduğu birkaç suç bulunmaktadır. Ancak bu durum istisnai olup kural mağdur ve konunun aynı olmamasıdır. İnsan kaçakçılığı suçunda da mağdur ve maddi konu aynı olabilmektedir (Artuk, Gökcen ve Yenidünya,2013:280).

Suçun maddi konusunu öncelikle ülke sınırları, toplum ile insanlar ve insanlara ait taşınır, taşınmaz, para, mal, alacak hakkı ve benzeri malvarlığı[4] değerleri teşkil etmektedir. Özellikle bu suçun konusunu geniş anlamda göç kavramı ve uluslararası koruma içerisine giren insanlar oluşturmaktadır. İnsan kaçakçılığı suçunun maddi konusu, usulsüz olarak ülkeye giriş yapan veya ülkede kalması sağlanan yabancı ile ülke dışına kaçırılan Türk ve yabancı kişilerdir (Parlar ve Hatipoğlu,2008:1218; Bakıcı,2016:24; Şen ve Malbeleği,2011:99; Tezcan, Erdem ve Önok,2020:93.).

İnsan kaçakçılığı suçunda mağdurun kim olduğu konusu tartışılmaktadır. Bir görüş doğrudan ve yalnızca toplumun, devletin mağdur olabileceğini savunmaktayken (Erel,2007:270-271; Doğan,2008:115; Özbek, Doğan ve Bacaksız,2020:66.); diğer bir görüş ise toplum ve devletin yanı sıra suçun maddi konusunu oluşturan insanlarında dolaylı olarak mağdur olabileceğini savunmaktadır (Soyaslan,2014:118;

[3] Yargıtay, Ceza Genel Kurulu, E. 2016/1174, K. 2019/378, T. 7.05.2019; Yargıtay, 18. Ceza Dairesi, E. 2017/3255, K. 2019/11848, T. 10.09.2019 (HukukTürk İçtihat); Yargıtay, Ceza Genel Kurulu, E. 2018/9-116, K. 2020/279, T. 9.6.2020 (Kazancı Hukuk İçtihat).

[4] Ancak kişilerin sahip olduğu malvarlıkların suçun maddi konusu olamayacağı yönünde bkz. Özbek / Doğan / Bacaksız ve diğerleri, s.65.

Bakıcı,2016:25; Şen ve Malbeleği,2011:99; Tezcan, Erdem ve Önok, 2020:93). Mağdur, suçun maddi konusunun sahibi olup birincil mağdur ve ikincil mağdur olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Birincil mağdur, suç ile doğrudan doğruya mağdur olmuş kişidir. İkincil mağdur, suçtan zarar göreni de içerisinde bulunduran suçun işlenmesinden dolaylı olarak etkilenen kişidir. Söz konusu suçta karşılaşılan maddi konu sınırlar, toplumlar olması dolayısıyla mağdur toplumdur, devlettir. Başka bir ifadeyle devletin güvenliği, kamu düzeni suçla korunduğu için toplumda toplumu oluşturan bireylerde suçun mağdurudur (Bakıcı, s.26). Aynı zamanda suçun hedeflediği nesne insanlar ve onların malvarlığı olduğu için bu insanlar aynı zamanda suçun mağdurudurlar (Soyaslan,2014:118; Bakıcı,2016:25). Dolayısıyla insan kaçakçılığı suçunda toplum ve devletin yanı sıra bireylerin de mağdur olabileceği fikrini benimsemekteyiz. Bu fikirle birlikte mülteciler, göçmenler ve benzeri diğer insanlar insan kaçakçılığı suçunun mağdurudurlar. Bu mağdurlar, suçun failleri tarafından paraları alınan mağdurlardır(Soyaslan,2014:118; Bakıcı,2016:26; Tezcan, Erdem ve Önok,2020:94-95).

Herkes bu suçun mağduru ve maddi konusu olabilir. İnsan kaçakçılığı suçunda dar anlamda mağdur, dolaylı ve doğrudan üzerinden maddi menfaat elde edilen kişilerdir.[5] Aynı zamanda insan kaçakçılığı suçunda mağdurlar, çaresizlik ve yoksulluk nedeniyle bir çıkış kapısı arayan insanlardan oluşmaktadır.[6] Özetle suç, çok konulu ve birden fazla mağduru olan suçlardandır. Ancak aksi yönde Yargıtay kararları da bulunmaktadır.[7]

Suçun Faili

Tek veya örgütlü (nitelikli hal) bir şekilde, yabancı veya vatandaş olarak kamu görevlisi olsun olmasın herkesin, insan kaçakçılığı suçunun faili olması mümkündür. Failin özel bir sıfat veya nitelik taşıması gerekmediği için özgü suç değildir(Soyaslan,2014:117; Bakıcı,2016:24; Şen ve Malbeleği,2011:96 Tezcan, Erdem ve Önok, 2020, s.93). İnsan kaçakçılığı suçunun kanuni tanımında yer alan fiili tek veya birileri ile birlikte gerçekleştiren kişi fail olarak sorumlu olmaktadır. Söz konusu fiili işleyen failler, "*insan kaçakçısı(human smuggler)*" olarak da ifade edilmektedir (Özbek, Doğan ve Bacaksız,2020:65). Fiilin birden fazla kişi ile birlikte işlenmesi halinde her bir kişinin fail olarak fiilden sorumluluğu gündeme gelmektedir(TCK.m.37/1). Söz konusu fiilin bir kamu görevlisi tarafından işlenmesi pek tabi mümkündür. Örneğin, gümrükte veya kollukta görevli bir memur tarafından söz konusu fiil işlenebilmektedir. Yukarıda belirtildiği üzere kamu görevlisi de insan kaçakçılığı suçunun faili olabilmektedir.

Ayrıca suçun maddi konusu çoğunlukla mağduru da olan kişiler, mülteciler, göçmenler suçun faili olamazlar ve cezai sorumlulukları yoktur. Protokolde bu durum "*Göçmenler, bu Protokol'ün 6. maddesinde belirtilen davranışa konu olmaları nedeniyle bu Protokol uyarınca cezai kovuşturmaya tabi olmayacaklardır.(Protokol m.5)*" şeklinde ifade edilmektedir (UNODC, s.55). Ancak bu kişilerinde suçun faili olduğu iddia edilmektedir (Özbek, Doğan ve Bacaksız,2020:65). Esasen bu kişiler, çaresizliklerinden faydalanmak yoluyla maddi yönden sömürülen kişi olup cezai yaptırımı gerektiren kusurlu fiilin faili değil, mağdurudurlar (Tezcan, Erdem ve Önok, 2020:95).

---

[5] "*Kaldı ki, bu suçta asıl mağdurlar, çaresizlik ve yoksullukları nedeniyle kendilerine bir ekmek kapısı açmak için çabalayan insanlardır.*" Yargıtay, Ceza Genel Kurulu, E. 2016/1174, K. 2019/378, T. 7.05.2019 (HukukTürk İçtihat).

[6] "*Kaldı ki, bu suçta asıl mağdurlar, çaresizlik ve yoksullukları nedeniyle kendilerine bir ekmek kapısı açmak için çabalayan insanlardır.*" Yargıtay, Ceza Genel Kurulu, E. 2016/1174, K. 2019/378, T. 7.05.2019 (HukukTürk İçtihat).

[7] "*Göçmen kaçakçılığı suçunda korunan hukuki yarar uluslararası toplum düzeni olup, menfaat karşılığı ülkeye sokulan, ülkede kalmasına veya yurt dışına çıkmasına imkan sağlanan kişilerin suçun yasal mağduru durumunda bulunmayıp suçun konusunu oluşturdukları gözetilmeden, sanık hakkında birden fazla göçmenin yurt dışına çıkışı hususunda anlaşma sağladığı gerekçesiyle, 5237 Sayılı T.C.K.nın 43/2. maddesi delaletiyle aynı Kanun maddesinin 1. fıkrası uygulanarak fazla ceza tayini...*" (Yargıtay, 18. Ceza Dairesi, E. 2015/54, K. 2015/28, T. 31.03.2015 – HukukTürk İçtihat).

Tüzel kişilerin fail olarak görülemeyeceği ve ceza uygulamayacağı öngörülerek (TCK.m.20/2), bunlar hakkında yalnızca güvenlik tedbirinin tatbik edilebileceği ve bu tatbikatında ancak kanunun ilgili maddelerinde belirtilmesi halinde mümkün olabileceği ifade edilmiştir(TCK.m.60/1,4). Söz konusu hükümlere dayanılarak tayin edilen TCK.m.79/4 ile insan kaçakçılığı suçu içerisinde yer alan tüzel kişiler hakkında güvenlik tedbirinin uygulanabileceği ifade edilmiştir. Bu hükümlerle tüzel kişilerin suç ve ceza sorumluluğu kabul edilmediği için tüzel kişiler fail olamamaktadırlar. Tüzel kişiler fail olamadığı gibi haklarında ceza tayin veya takdir edilememektedir. Ancak bunlar hakkında faaliyetlerinin iptal edilmesi ve elde ettikleri kazançların müsadere edilmesi şeklinde yaptırım uygulanabilmekte ve karar verilebilmektedir (Soyaslan,2014:117; Bakıcı,2016:25,31; Şen ve Malbeleği,2011:98).

Sonuç

İnsan Kaçakçılığı suçu, "Göçmen Kaçakçılığı Suçu" ismiyle TCK.m.79' da düzenlenmiş uluslararası bir suçtur. Çalışma ile suça ilişkin öncelikle terimle alakalı önemli açıklamalarda bulunarak sırasıyla hukuki konu, mağdur, fail konularıyla ilgili önemli bilgiler aktarılmıştır.

İnsan kaçakçılığı suçunun maddi konusunu vatansız kişiler, düzenli-düzensiz göç yapan kişiler, uluslararası korumaya tabi kişiler oluşturmaktadır. Doktrine yerleşmiş bulunan "*göçmen*" kavramının, "*yerleşme gayesini*" içermesi ama insan kaçakçılığı suçunda yerleşme gayesinin suç unsuru olarak aranmaması; suçun maddi konusunun sadece göçmenler değil mültecilerin, sığınmacıların, yabancıların, vatandaşların, vatansızların veya çifte vatandaşlığa sahip kişilerin de suçun maddi konusunu oluşturabilmesi sebepleriyle terminolojik açıdan doğru bir kullanım olmadığı söylemeliyiz. "*Göçmen*" teriminin kullanılması terim birliğinin sağlanması içindir. Ancak esasen "*göçmen kaçakçılığı*" olarak isimlendirilen suç; vatandaş, yabancı, vatansız, göçmen, sığınmacı, mülteci olarak ifade edilen bütün insanların maddi konusunu ve mağdurunu oluşturabileceği özgü olmayan bir suçtur. Bu sebeple suç adı, madde başlığı ve içeriğinde doğru kavram olarak "*insan kaçakçılığı*" teriminin kullanılması gerektiğini belirtmekteyiz.

Farazi manada ülkeyi oluşturan yerler, insan kaçakçılığı suçu açısından ülke kabul edilmeyecek bu yerlere yabancının getirilmesi ile suç teşekkül etmeyecektir. Ancak "gerçek manada ülke" içerisinde fiilin işlenmesi ile suç sübut edecektir. Ülke terimi içerisinde yer almayacak bir fiil insan kaçakçılığı suçunu oluşturmayacaktır.

İnsan ticareti suçu, birden fazla hukuki konuyu gözeten bir suç olması dolayısıyla korunmak istenen hukuki yarar karma niteliktedir. Bu suçla hem kişiye ait hem ulus hem de uluslararası topluma ait menfaatler korunmaktadır. Doğrudan korunmak istenen ve suçun mağduru ulusal ve uluslararası kamu düzeni, ekonomisi, sistemi, sağlığı, güvenliği ve toplumudur. Dolaylı olarak korunmak istenen ise göçmenlerin temel insan haklarıdır. Kişiye ait korunan yararlar vücut bütünlükleri, mülkiyet hakları, haysiyetlerinin dokunulmazlığı ve kişi hürriyetleridir.

Herkes bu suçun mağduru ve maddi konusu olabilir. İnsan kaçakçılığı suçunda dar anlamda mağdur, dolaylı ve doğrudan üzerinden maddi menfaat elde edilen kişilerdir. Aynı zamanda insan kaçakçılığı suçunda mağdurlar, çaresizlik ve yoksulluk nedeniyle bir çıkış kapısı arayan insanlardan oluşmaktadır. Suç, çok konulu ve birden fazla mağduru olan suçlardandır. Bu suçlarda fiilde maddi konu olarak bulunan insanların mağdur olarak görülmemesi ceza adaleti için çok büyük bir hata olur.

Son olarak tek veya örgütlü bir şekilde, yabancı veya vatandaş olarak kamu görevlisi olsun olmasın herkesin, insan kaçakçılığı suçunun faili olabilir. İnsan kaçakçılığı fiilini işleyen bu faillere insan kaçakçısı denir. Tüzel kişilerinde cezai sorumluluğunun kabul edilmesinin bu uluslararası suç ile etkin mücadele edilmesi açısından önemli olacağını ifade etmeliyiz.

Kaynakça

Anayasa Hukukçuları Derneği. (2020). Türk Anayasa Hukuku Mevzuatı. (6.Baskı), Ankara: Adalet Yayınevi.

Artuk M. E. , Gökcen A. ve Yenidünya A. C. (2013) Ceza Hukuku Genel Hükümler. (7.Baskı), Ankara: Adalet Yayınevi.

Artuk M. E. , Gökcen A., Yenidünya A. C. (2014). Ceza Hukuku Özel Hükümler. (14.Baskı), Ankara: Adalet Yayınevi.

Aydın D. (2002). Uluslararası Ceza Hukukunun Gelişimi, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 51(4),* ss.131-167.

Bakıcı. S. (2010). 5237 Sayılı Yasa Kapsamında Ceza Hukuku Özel Hükümleri Cilt 3. (1.Baskı), Ankara: Turhan Kitabevi.

Doğan K. (2008). Göçmen Kaçakçılığı Suçu. (2.Baskı), Ankara: Seçkin Yayınevi.

Erdem, M. R. , Tezcan, D. ve Önok R. M. (2020). Teorik ve Pratik Ceza Özel Hukuku. (18.Baskı), Ankara: Seçkin Yayınevi.

Erel, K. (2007). *"Yargıtay Kararları Işığında Göçmen Kaçakçılığı Suçu"* Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S.2007/71, ss.264-300.

İnceoğlu, A. (2019). *"Göçmen Kaçakçılığı Suçu"* Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.14, S.2019/175-179, ss.387-432.

Kangal, Zeynel: "*Göçmen Kaçakçılığı Suçu*", (DEÜ Hukuk Fakültesi Dergisi, Prof Dr. D. T.'a Armağan, C. 21, Özel S., 2019, s.221-279).

Koca M. ve Üzülmez İ. (2020). Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler. (13.Baskı), Ankara: Seçkin Yayınevi.

Koca M. ve Üzülmez İ. (2019). Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler. (6.Baskı), Ankara: Adalet Yayınevi.

Özbek, V. Ö. , Doğan K. ve Bacaksız Pınar (2020). Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler. (15.Baskı), Ankara: Seçkin Yayınevi.

Özdemir, A. (2020). Türk Ceza Hukukunda Göçmen Kaçaklığı Suçu. (1.Baskı), Ankara: Adalet Yayınevi.

Özen, M. (2018). Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler Dersleri. (3.Baskı), Ankara: Adalet Yayınevi.

Özkan. I. (2018). Göç, İltica ve Sığınma Hukuku. (3.Baskı), Ankara: Seçkin Yayınevi.

Öztürk B. ve Erdem M. R. (2019). Uygulamalı Ceza Hukuku ve Güvenlik Tedbirleri Hukuku. (19.Baskı), Ankara:Seçkin Yayınevi.

Parlar, A. ve Hatipoğlu, M. (2008). Türk Ceza Kanunu Yorumu Cilt 2. (2. Baskı), Ankara:Seçkin Yayınevi.

Sevük, H. Y. (2019). Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler. (2.Baskı), Ankara: Adalet Yayınevi.

Soyaslan. D. (2014). Ceza Hukuku Özel Hükümler. (10.Baskı), Ankara: Yetkin Yayınevi.

Şen. E. ve E. Malbeleği. (2011). Türk Ceza Kanunu'nda Uluslararası Suçlar. (1.Baskı), Ankara: Seçkin Yayınevi.

Tezcan D. (2000). "*Uluslararası Suçlar ve Uluslararası Ceza Divanı*" Ankara Barosu Hukuk Kurultayı, Ankara Barosu Yayınları, Ankara, ss.271-289.

Turhan F. (2005). "*Yeni Türk Ceza Kanunu'na Göre Uluslararası Suçların Cezalandırılması*" Hukuki Perspektifler Dergisi. Sayı 3, ss.9-24.

Yenidünya, A. C. (2007). İnsan Ticareti Suçu(TCK.m.80). (1.Baskı), Ankara: Turhan Kitabevi.

https://sozluk.gov.tr

https://www.goc.gov.tr/insan-ticareti-sss

https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem22/yil01/ss664m.htm

TBMM, Dönem:22, Yasama Yılı:2, Sıra Sayısı:664.

INTERNATIONAL
CONGRESS OF MIGRATION RESEARCHES
ULUSLARARASI G□□ARAŞTIRMALARI KONGRESI
ISBN: 978-605-06728-9-3

Suriyeli Ergen ve Yetişkin Göçmenlerin Madde Kullanım Riskinin Değerlendirilmesi: Bursa Örneği

Evaluation of Substance Use Risk of Syrian Adolescent and Adult Migrants

Meryem Şahin [1]

Abstract

The study aims to evaluate the substance use risk of Syrian migrants between the ages of 11-58, according to the literature. The research was conducted with those who applied to the Syrian Polyclinic of a state-owned dental hospital which serves in a district in Bursa where migrants are densely populated. 70% of the 195 participants are women, and 30% are men. 15% of them have disability-chronic patients in their family. 36% of them have no relatives in the same city. 54% of them never meet with their neighbors. 13% stated their happiness level at the most negative level (I am not happy at all), 14% at the most positive level (I am very happy). In the general evaluation, subjective happiness perceptions of participants are at the average level. 15% of participants between the ages of 11-17 (n = 63) have tried smoking at least once, 22% of them have friends who smoke, and 9% of them have friends who drink alcohol. In the 18-58 age group (n = 132), 19% of them tried smoking at least once in their life, 12% of them had more than one cigarette in the last 1 month, 63% of them have friends who smoke 1 person (0.8%)

Özet

Risk altındaki toplumsal gruplardan biri de göçmenlerdir. Göçün ortaya çıkardığı güvensizlik ve yalnızlık bireyi riskli davranışlara daha açık hale getirmekte, böyle bir ortamda bireyler için madde kullanımı da kolaylaşmakta; göç ile bağımlılık arasında açık bir ilişki görülmektedir. Suriyelilerin yaşadığı göç özelinde ele alındığında ise zorunlu göçün etkilerinin de dikkate alınması gerektiği, bu bireylerin olumsuz yaşantılarının sadece göç sonrası ile sınırlı kalmayıp, göç öncesinde ve göç sırasında da travmatik deneyimlere sahip olunduğu görülmektedir Madde kullanımı ile ilgili çalışmalarda birey, akran grubu, aile, okul ve toplum temelli yürütülebilen önleme çalışmaları özel yer tutmaktadır. Madde kullanımı önleme çalışmalarında farklı düzeylerde yapılan müdahalelerle risk faktörlerinin azaltılması, koruyucu faktörlerin artırılması hedeflenmektedir. Bu nedenle var olan risklerin tanımlanması ve sonrasında riskli gruplara yönelik önleme programlarının yapılandırılması gerekmektedir. Bu çalışmada Suriyeli ergen ve yetişkin göçmenlerin madde bağımlılığı riskinin

[1] Afyon Kocatepe University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Psychology, Afyonkarahisar, Turkey

have alcohol and substance use, 3% of them have friends who use substance. Experiencing mental trauma, migration, adaptation difficulties, insufficiency of social support resources, living in a socio-economically disadvantaged area, easy accessibility to substance, smoking and alcohol pose risks in substance abuse. It is observed that these risks come together in a significant rate of Syrian immigrants. Especially in the age between 11-17, who are not in the legal range for tobacco-alcohol consumption, alcohol use among their friends is higher than adults. It is recommended to build customized substance addiction prevention programs for this group.
Keywords: Migration, Substance Use, Risk Factors, Prevention, Adolescent

literatür ışığında değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Araştırma niceliksel yöntemle yürütülen bir araştırmadır. Yaşları 11 ile 58 arasında değişen 195 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma Bursa'da göçmenlerin yoğun olarak yaşadığı bir ilçede hizmet veren, devlete bağlı bir diş hastanesinin Suriyeli Polikliniği'ne başvuranlarla, 2019 yılında yürütülmüştür. Bu sayede mevcut risk faktörlerinin değerlendirilmesi ve buna yönelik öneriler geliştirilmesi mümkün olacaktır.
Anahtar Kelimeler: Göç, madde kullanımı, risk faktörleri, önleme, ergenlik

Giriş

Dünya Uyuşturucu Raporu'na (**2020)** göre 2009-2018 yıllarında uyuşturucu kullanımı %28 artmıştır. Rapor incelendiğinde 2018 yılında dünya genelinde 269 milyon kişinin uyuşturucu kullandığı ve bu rakamın, dünyadaki 15-64 yaş aralığındaki nüfusun %5,3'ünü oluşturduğu görülmektedir. Raporda 12-17 yaş grubunda madde kullanım riskinin çok yüksek olduğu vurgulanmaktadır. Avrupa Uyuşturucu Raporu'na (2020) göre de 15-64 yaş grubunun %7.6'sı son bir yıl içerisinde esrar kullanmıştır. 15-34 yaş aralığındaki genç yetişkinlerde ise bu oran %15'tir. Avrupa nüfusunun %27.2'si yaşam boyu en az bir kez esrar kullanmıştır. Ülkemizde İç İşleri Bakanlığı'nca (2018) yürütülen çalışmada 15-64 yaş grubunda yaşam boyu en az bir kere madde kullanım yaygınlığı %3,1 olarak bulunmuştur. Veriler de göz önünde bulundurulduğunda madde bağımlılığı günümüzün en önemli sorunlarından birisi olarak değerlendirilmektedir (Sargın, 2004).

Bağımlılığı önleme çalışmalarında risk faktörleri önemli yer tutmakta, aktarılan riskler bireysel, ailesel, çevre ve toplumsal özelliklerle ilişkili olmaktadır. Öz ve Alkevli'nin (2018) yürüttüğü araştırmada bağımlıkla ilgili tespit edilen risk faktörleri arkadaş grubunun etkisi, ailedeki rol modeller, baskıcı veya ilgisiz ebeveynler, yaşanan psikolojik sorunlar, ailenin ekonomik düzeyi, fiziki şartlar ve maddeye kolay erişilebilirliktir. Benzer şekilde Öztürk ve diğerleri (2019, s. 97) tarafından Türkiye'de yürütülen 90 çalışma incelenmiş ve "yaş, cinsiyet, eğitim, medeni durum, çalışma durumu, arkadaş

çevresi, kişilik bozukluğu, aile ve geçmiş yaşantı deneyimi, gelişim dönemleri, inanç sahibi olma, sigara ve alkol kullanımı, yaşanılacak yer, yakın kişiler" gibi risk faktörleri tespit edilmiştir. Risk altındaki toplumsal gruplardan biri de göçmenlerdir. Göç öncesi, göç süreci ve göç sonrası yaşananlar ruh sağlığını doğrudan etkilemekte ve bu durum bağımlılıklar için kolaylaştırıcı rol oynamaktadır (Taşdemir vd., 2020). Göçün ortaya çıkardığı güvensizlik ve yalnızlık bireyi riskli davranışlara daha açık hale getirmekte, böyle bir ortamda bireyler için madde kullanımı da kolaylaşmakta; göç ile bağımlılık arasında açık bir ilişki görülmektedir (Balcıoğlu vd., 2001). İzmir'e iç göç ile gelen ve göç etmeyen bağımlıların karşılaştırıldığı çalışmada göç eden katılımcıların "sorunlar" gerekçesiyle maddeye başlamasının daha yüksek olduğu görülmüştür (Şaşman-Kaylı vd., 2016). Göçmenlerin yaşadıkları ekonomik problemlerden dolayı yasadışı madde ticareti de geçim kaynağı olarak görülebilmektedir (Streel ve Schilperoord, 2010).

Göçler ekonomik, politik, sosyal, kültürel, psikolojik yönleri olan çok yönlü olgulardır. En genel anlamda birey ya da grupların hayatlarının bir kısmını veya tamamını geçirmek amacıyla yer değiştirmeleri, bir yerden başka bir yere gitmeleri olarak tanımlanan göç; iç veya dış, zorunlu veya gönüllü olma gibi farklı özellikler göstermektedir. Göçler evlilik, eğitim, çalışma gibi bireysel nedenlerle olduğu kadar savaş, afetler gibi zorlayıcı nedenlere bağlı olarak da gerçekleştirilmektedir. Suriye'de 2010 yılında başlayan iç savaş nedeniyle pek çok birey, ülke dışına göç etmiş, göç edilen ülkelerin başında Türkiye gelmiştir. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün (2021) yayımladığı verilere göre 28 Nisan 2021 tarihi itibariyle, Türkiye'de 3.670.342 geçici koruma kapsamında Suriyeli yaşamaktadır. Geçici koruma "Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak sınırlarımıza gelen veya bu kitlesel akın döneminde bireysel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen ve uluslararası koruma talebi bireysel olarak değerlendirilmeye alınamayan yabancılara sağlanan koruma" olarak tanımlanmaktadır (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2016, s. 20).

Göçler hızlı kültürel ve fiziksel değişim nedeniyle bireylerin hayatlarında pek çok zorluğa neden olabilmektedir. Yapılan çalışmalarda göçün sağlık üzerinde olumsuz etkisi olduğu (Demir ve Arıöz, 2014; Topçu ve Başer, 2006), göçmen olan ve olmayan çocuklar karşılaştırıldığında göç edenlerin okula uyum ve psikolojik iyilik halinin göç etmeyenlere oranla daha düşük olduğu (Frankenberg vd., 2013), ev sahibi nüfusa oranla göçmenlerde depresyon, anksiyete bozukluğu, travma sonrası stres bozukluğu gibi ruh sağlığı sorunlarının sıklığının daha yüksek olduğu görülmektedir (Fazel vd., 2005; Horyniak vd., 2016; Peconga ve Thøgersen, 2020).

Suriyelilerin yaşadığı göç özelinde ele alındığında ise zorunlu göçün etkilerinin de dikkate alınması gerektiği, bu bireylerin olumsuz yaşantılarının sadece göç sonrası ile sınırlı kalmayıp, göç öncesinde ve göç sırasında da travmatik deneyimlere sahip olunduğu görülmektedir. Göç öncesi süreçte işkence görme, silahlı çatışma yaşama, hapse girme, ekonomik zorluk yaşama, yakınlarının ölümüne tanıklık etme gibi travmatik yaşantılar olabilmektedir (Iversen ve Morken, 2003; Opaas ve Varvin, 2003; Priebe vd., 2012). Göç sürecince cinsel ve fiziksel şiddet, bulaşıcı hastalık riski, güvenli olmayan yollarla yolculuk yapma, aile üyelerinden ayrılma, insan kaçakçılığı; göç sonrasında ise iltica başvurusuyla ilgili belirsizlik, işsizlik, sosyal dışlanma yaşanma ihtimali yüksektir (Priebe vd., 2016).

Islahiye'ye kampında kalan çocuk ve ergenlerle yapılan bir araştırmada katılımcıların %79'unun savaş veya silahlı çatışmaya maruz kaldığı, %74'ünün bir yakınını kaybettiği, %60'ının ise birisinin vurulmasına veya yaralanmasına tanık olduğu görülmüştür (Özer vd., 2016). İstanbul'un Sultanbeyli

ilçesinde yaşayan Suriyeli çocuk ve ergenlerde depresyon, anksiyete ve travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) yaygınlığını ele alan araştırmaya, 8-17 yaş aralığında 852 katılımcı dahil edilmiştir. Bulgulara göre anksiyete ve TSSB'nin kızlarda; depresyonun ise yoksul hanelerde yaşayan ve eğitim almayan çocuklarda daha yaygın olduğu görülmüştür. Araştırmada Suriyeli mülteci çocuk ve ergenlerin yaygın ruhsal bozukluklara karşı savunmasız olduğu ve bu gruba yönelik kültürel olarak uygun önleme ve müdahale desteğine ihtiyaç olduğu vurgulanmıştır (Scherer vd., 2020). Göç yaşayan çocuklarda, suç davranışı, depresyon, anksiyete, gelişim geriliği, uyku ve yeme bozuklukları, özgüven eksikliği, okul başarısızlığı gibi problemlerle birlikte (Kara ve Nazik, 2018); sigara ve alkol bağımlılığı gibi sorunların da yaşandığı bildirilmektedir (Aydın vd., 2017; Özdemir ve Budak, 2017). Özellikle göç sonrası uyum problemleri yaşayan çocuklarda anti-sosyal kişilik bozukluğu, madde kullanımı ve suç oranlarının yüksek olduğu ifade edilmektedir (Kızmaz ve Bilgin, 2010).

Madde kullanımı ile ilgili çalışmalarda birey, akran grubu, aile, okul ve toplum temelli yürütülebilen önleme çalışmaları özel yer tutmaktadır. Farklı düzeylerde yürütülen önleme çalışmalarında madde kullanımınına başlamayı önlemek, madde kullanımına daha erken yaşlarda başlanmayı önlemek, madde kullanımını veya kullanıma bağlı ortaya çıkan diğer sorunları azaltmak hedeflenmektedir (Ögel vd., 2004). Ayrıca önleme programlarının tedaviye oranla daha düşük maliyetli olduğu ifade edilmektedir. Önleme çalışmaları ile toplumun hem madde kullanımının olumsuz sonuçlarından korunması, hem de madde kullanmamanın olumlu yanlarından yararlanması mümkün olmaktadır (Ögel, 2010). Madde kullanımı önleme çalışmalarında farklı düzeylerde yapılan müdahalelerle risk faktörlerinin azaltılması, koruyucu faktörlerin artırılması hedeflenmektedir. Bu nedenle var olan risklerin tanımlanması ve sonrasında riskli gruplara yönelik önleme programlarının yapılandırılması gerekmektedir. Suriyeli göçmenlerle bağımlılık konusunda yapılan çalışmalarda eksiklik olduğu gözlenmiştir. Bu çalışmada Suriyeli ergen ve yetişkin göçmenlerin madde bağımlılığı riskinin literatür ışığında değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bu sayede mevcut risk faktörlerinin değerlendirilmesi ve buna yönelik öneriler geliştirilmesi mümkün olacaktır.

Yöntem

Çalışma Grubu

Araştırma niceliksel yöntemle yürütülen betimsel bir araştırmadır. Yaşları 11 ile 58 arasında değişen (*ort.*, 24,68; *Ss*: 10,43) 195 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. 11-17 yaş grubunda 63, 18 yaş ve üzerinde ise 132 kişi bulunmaktadır. Toplamda katılımcıların %70'i kadın (n=135), %30'u erkektir (n=58). Çalışma grubunun cinsiyet ve eğitim durumu Tablo 1'de aktarılmıştır.

Tablo 1

Çalışma Grubunun Cinsiyet ve Eğitim Durumu

		11-17 yaş		18 ve üzeri yaş	
Değişken		n	%	n	%
Cinsiyet	Erkek	26	43	32	24
	Kadın	34	56	100	76
Eğitim durumu	İlkokul	23	38	14	11
	Ortaokul	20	33	37	28

Lise	18	29	46	35
Üniversite	-	-	33	25
Lisansüstü	-	-	2	1
TOPLAM	63		132	

Verilerin Toplanması

Bursa 179.569 kişi ile geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin Türkiye'de en yoğun yaşadığı 7. il konumundadır ve bu oran il nüfusunun %5,87'sini oluşturmaktadır (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2021). Araştırma Bursa'da göçmenlerin yoğun olarak yaşadığı bir ilçede hizmet veren, devlete bağlı bir diş hastanesinin Suriyeli Polikliniği'ne başvuranlarla, 2019 yılında yürütülmüştür. Polikliniğe başvuran her hastaya görevli tercüman aracılığıyla çalışmadan bahsedilmiş ve gönüllü olanların anketi doldurmaları sağlanmıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmacı tarafından hazırlanan anket formunda sosyodemografik bilgilere dair sorular (yaş, cinsiyet, eğitim durumu), yaşam koşullarına yönelik (hane nüfus, hane oda sayısı, hanede gelir getiren işte çalışan sayısı, algılanan ekonomik durum, ailenin sağlık koşulları), göç ve uyuma yönelik (bulunduğu ülkede yaşam yılı, bulunduğu şehirde akrabalarının varlığı, akrabalarla görüşme sıklığı, komşularla görüşme durumu), kendisinin ve arkadaşlarının sigara-alkol-madde kullanma durumlarına, öznel dindarlık algısı ve öznel mutluluk algısına dair sorular yer almaktadır. 11-17 yaş grubuna 18 ve üzeri yaş grubundan farklı olarak madde kullanımına ve öznel dindarlığa dair sorular yöneltilmemiştir. Veri toplama aracı ilk aşamada Türkçe olarak hazırlanmış, sonrasında yeminli tercüman tarafından Arapça'ya tercüme edilmiştir. Veriler SPSS programına girilerek, betimsel analizler bu program aracılığıyla yapılmıştır.

Bulgular

Yaşam Koşulları

Katılımcıların algıladıkları ekonomik düzey incelendiğinde %3'ü ekonomik durumunu çok kötü (n=6), %14'ü kötü (n=27), %73'ü orta (n=141), %9'u iyi (n=18), 0,5'i çok iyi (n=1) olarak ifade etmiştir. Hanede gelir getiren işte çalışan sayısı ortalama 1,43'tür (*Ss*=0,83). %7'sinin (n=13) hanede gelir getiren işte çalışan yoktur. %15'inin (n=28) ailesinde sakat, engelli ya da kronik hasta bulunmaktadır. Yaşanılan hanede ortalama 5 kişilik nüfus (*Ss*=1,75) ve ortalama 3 oda (*Ss*=0,85) bulunmaktadır.

Uyum

Türkiye'de bulunma yılı açısından değerlendirildiğinde çoğunluğunun (%74, n=135) 2-5 yıl aralığında, %18'inin (n=32) 0-1 yıl aralığında, %9'unun (n=16) 5 yıl ve üzerinde Türkiye'de olduğu görülmektedir. %64'ünün (n=121) aynı şehirde akrabası bulunurken, %36'sının (n=68) aynı şehirde akrabası olmadığı görülmüştür. Komşularla olan iletişimleri değerlendirildiğinde %54'ü (n=100) komşularıyla hiç görüşmediğini, %25'i (n=47) haftada 1 kere, %21'i (n=40) ayda 1 defa görüştüğünü belirtmiştir.

Bağımlılık Yapıcı Madde Kullanımı

Katılımcıların sigara kullanma durumları incelendiğinde, 11-17 yaş grubunun (n=63) %15'inin en 1 kez sigara denemesi olduğu, %22'sinin arkadaşlarında sigara kullanımı olduğu, %47'sinin sigaraya erişimin kolay olduğunu ifade ettiği görülmüştür. 18 ve üzeri yaş grubunun (n=132) ise %19'unda en az 1 kez sigara denemesi, %12'sinde (n=14) son 1 ayda birden fazla sigara kullanımı, %63'ünün arkadaşlarında sigara kullanımı olduğu görülmüştür.

11-17 yaş grubunda alkol kullanımı bulunmazken, 18 ve üzeri yaş grubunda 1 kişinin (%0.8) son 1 yılda 10'un üzerinde alkol, son 1 ayda 10'un üzerinde madde kullanımı olduğu görülmüştür. 11-17 yaş grubunun %9'unun arkadaşlarında alkol kullanımı; 18 ve üzeri yaş grubunun %4'ünün (n=5) arkadaşlarında alkol kullanımı, %3'ünün (n=3) arkadaşlarında madde kullanımının olduğu görülmüştür.

Öznel Dindarlık ve Öznel Mutluluk Algısı

Öznel dindarlık algıları incelendiğinde katılımcıların çoğunluğu (%84, n=101) kendilerini dindar olarak; %8'i ise çok dindar (n=10) ve %8'i biraz dindar (n=10) olarak tanımlamaktadır. Sigara, alkol, madde kullanımını dini açıdan değerlendirmeleri istendiğinde %99 oranında alkol tüketmenin, %96 oranında madde kullanmanın, %49 oranında sigaranın haram olduğunu belirtmişlerdir.

Mutluluk düzeylerini 1'den 7'ye kadar puanlamaları istendiğinde %13'ü mutluluk düzeyini en negatif uçta (hiç mutlu değilim), %14'ü en pozitif uçta (çok mutluyum) belirtmiştir. Genel değerlendirmede öznel mutluluk algıları ortalama düzeydedir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Suriyeli ergen ve yetişkin göçmenlerin madde bağımlılığı riskini değerlendirmeyi amaçlayan bu çalışmada, literatürde tanımlanan pek çok risk faktörünün katılımcıların önemli kısmında mevcut olduğu görülmüştür. Katılımcıların çoğunluğunun (%73) algıladıkları ekonomik düzeyleri orta olmasına rağmen, %17'si ekonomik düzeyini kötü ve çok kötü olarak algılamaktadır. Hanede ortalama 5 kişilik nüfus bulunmakta ve ortalama gelir getiren işte çalışan sayısı ortalama 1,43'tür. %7'sinde ise hanede gelir getiren işte çalışan kişi bulunmamaktadır. Görüldüğü gibi ekonomik problem yaşayan önemli bir kesim vardır. Ailenin ekonomik düzeyinin kötü olması, göç kaynaklı yoksulluk bağımlılık için risk faktörlerinden birisidir (Öz ve Alkevli, 2018; Şaşman-Kaylı vd., 2016). Yasa dışı madde ticareti de ekonomik sorunların sonuçlarından biri olabilmektedir (Streel ve Schilperoord, 2010).

Katılımcıların %91'i 5 yıldan daha az süredir Türkiye'de bulunmaktadır. Bu süre bulunduğu ülkeye dair kültürleşme için bir kısıtlılık oluşturmaktadır. %54'ünün komşularıyla hiç iletişimi bulunmamaktadır. Sosyal açıdan destekleyici rolü kapsamında akraba iletişimleri incelendiğinde ise %36'sının aynı şehirde akrabası olmadığı görülmektedir. Bu veriler sosyal açıdan yaşanan bir takım zorluklara işaret etmektedir. Sosyal entegrasyonda sorunlar yaşanması, sosyal dışlanma, yalnızlık, düşük mülteci statüsü göç sonrası karşılaşılan problemlerden olup (Priebe vd., 2016); ırkçılık, yabancı düşmanlığı ve ayrımcılık ev sahibi toplumlarda gözlemlenen özelliklerdir. Ayrıca sınır dışı edilme korkusu, yabancı korkusu, algılanan ayrımcılık göçmenlerin mücadele etmesi gereken alanlardır (Doğan, 2020). Göç yaşayan çocuklarda arkadaş ilişkilerinde problemler olduğu görülmekte (Kara ve Nazik, 2018; Özdemir ve Budak, 2017), ayrımcılığa uğrayan göçmen ergenlerde içselleştirme, dışsallaştırma ve duygusal problemler ortaya çıkmaktadır (Hadfield vd., 2017). Göçmen olmanın getirdiği dil öğrenme, yeni kültüre uyum sağlama, göç öncesi ve göç sürecindeki travmatik deneyimlerle

baş etmeye çalışmakla birlikte; göç edilen ülkedeki ev sahibi ya da anaakım bireylerle anlamlı ilişkileri kurulamaması, sosyal ihtiyaçların karşılanmasında sınırlılık oluşturmakta ve psikolojik açıdan zorlayıcı olmaktadır. Bu durum göçmenlerin madde kullanımı için kolaylaştırıcı rol oynamaktadır. Gençlerin maddeyi deneme/kullanma nedenleri incelendiğinde sosyal ve duygusal ihtiyaçları giderme, sorunlarından uzaklaşma gibi faktörler ortaya çıkmaktadır (Albayrak ve Balcı, 2013). Destekleyici sosyal ağlar ise göçmenlerde bağımlılık açısından koruyucu faktör olarak ele alınmaktadır (Hall vd., 2014).

Bağımlılıkta arkadaş etkisi vurgulanan bir husustur. Pek çok araştırma bulgusuna göre madde kullanıcısı arkadaşın olması, kişiyi bağımlılık açısından daha riskli hale getirmektedir (Erdem vd., 2006; Ögel vd., 2004; Springer vd., 2004; Şaşman-Kaylı vd., 2016). Aynı zamanda alkol ve maddelere kolay erişebilirlik de bir risk faktörüdür (Karriker-Jaffe, 2011). Araştırmamızın bulgularına göre özellikle tütün-alkol ürünleri tüketimi için yasal aralıkta olmayan 11-17 yaş grubunun arkadaş çevresinde alkol kullanımı, yetişkinlere göre daha yüksektir. Ergenlikte dönemine denk gelen bu aralık madde bağımlılığı açısından riskli yaş grubu olarak değerlendirilmektedir (Çevik ve Kızmaz, 2020; Erdamar ve Kurupınar, 2014). Madde bağımlılığı için çocuk ve genç yaş grubu ön plana çıkarken, alkol bağımlılığı ve ilaç kötüye kullanımında riskli grup daha çok orta yaştır (Taşdemir vd, 2020). Bu bulgulara dayalı olarak özellikle çocuk-ergen grubuna yönelik olarak kültüre duyarlı önleme programlarının yapılandırılması gerekli görülmektedir.

Araştırmanın bulgularına göre 11-17 yaş grubunda %15, 18 ve üzeri grupta %19 oranında hayatından en az 1 kez sigara denemesi bulunmaktadır. Bartın ilinde gerçekleştirilen çalışmada ortaöğretim örnekleminde öğrencilerin % 38.2'sinin (n=208) hayatında en az 1 kez sigara denemesi olduğu görülmüştür (Erdamar ve Kurupınar, 2014). Sivas ilinde lisede yapılan bir araştırmada (Uzun ve Kelleci, 2018) öğrencilerin %32.8'inin, İstanbul ilinde de %34.3'ünün (Erdem vd., 2006) sigara kullanımının olduğu bulunmuştur. Sigara kullanımı açısından araştırmamızdaki göçmenler, ev sahibi kültürden daha az kullanım oranlarına sahiptir. Alkol ve madde kullanımı için de benzer tablo gözükmektedir. 11-17 yaş grubunda alkol kullanımı bulunmazken, 18 ve üzeri yaş grubunda 1 kişinin (%0.8) alkol ve madde kullanımının olduğu görülmüştür. Uzun ve Kelleci'nin çalışmasında lise öğrencilerinin %6.8'inde alkol, %2.1'sinde bonzai, %1.6'sında bally, %0.7'sinde esrar ve %0.4'ünde ecstasy kullanımı olduğu; Erdem ve diğerlerinin (2006) çalışmasında katılımcıların %49.7'sinde alkol, %14.3'ünde herhangibir madde kullanımı olduğu, Erdamar ve Kurupınar'ın (2014) çalışmasında öğrencilerin %35'inin en az 1 kez alkol kullanımı olduğu görülmüştür. Ev sahibi toplum ile mülteci toplum karşılaştırıldığında, mülteci toplumunun bağımlılık davranışlarının daha düşük olması mülteci paradoksu kavramı üzerinden ele alınmaktadır (Vaughn ve diğerleri, 2014). Katılımcıların çoğunluğu (%84) kendisini dindar olarak tanımlamakta ve dini inançları açısından bağımlılık yapıcı madde kullanımını büyük oranda yasak-haram olarak değerlendirmektedir. Dini inanç bağımlılık çalışmalarında koruyucu olarak ele alınır (Öztürk vd., 2015). Bu açıdan yürüttüğümüz araştırmada bağımlılık oranlarının yüksek olmamasında dini inancın da koruyucu bir faktör olduğu söylenebilir. Aynı zamanda araştırmanın sınırlılıklarının da bu bulgulara etkisi olduğu söylenebilir. Göçmenlerin sınır dışı edilme kaygısı ile bazı sorulara samimi yanıt vermeme ihtimali bulunmaktadır. Bir diğer sınırlılık ise katılımcıların çoğunun kadınlardan oluşmasıdır. Bağımlılıkta erkekler daha riskli cinsiyet olarak değerlendirilmektedir.

Araştırmada sigara, alkol, madde kullanım oranları yüksek çıkmasa da, riskler açısından değerlendirildiğinde dikkate alınması gereken bulgular olduğu düşünülmektedir. Ruhsal travma yaşama, göç, uyum zorlukları, sosyal destek kaynaklarının yetersizliği, sosyo-ekonomik açıdan dezavantajlı bölgede oturma, maddeye kolay erişilebilirlik, sigara-alkol kullanımının olması madde kullanımı açısından risk oluşturmaktadır. Bu risklerin Suriyeli göçmenlerin önemli kısmında bir araya geldiği görülmektedir. Risklere yönelik önleme çalışmaları yapılmadığı takdirde, bağımlılığın ortaya çıkması muhtemeldir. Başta çocuk ve ergenler olmak üzere, bu gruba yönelik özelleştirilmiş madde bağımlılığını önleme programlarının oluşturulması önerilmektedir. Göç eden bireyler göç edilen ülkenin toplumuyla birlikte yaşamakta, bu açıdan yaşantılar grupları karşılıklı olarak etkilemektedir. Bağımlıkta akran etkisi, çevre etkisi göz önüne alındığında, bu tedbirlerin hem göçmen hem de ev sahibi toplumun refahı için ihtiyaç olduğu düşünülmektedir.

ISBN: 978-605-06728-9-3

Kaynakça

Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi (2020). *Avrupa uyuşturucu raporu-Temel sorunlar*. Portekiz.

Aydın, D., Şahin, N. ve Akay, B. (2017). Göç olayının çocuk sağlığı üzerine etkileri. *İzmir Dr. Behçet Uz Çocuk Hast. Dergisi*, *7*(1), 8-14.

Balcıoğlu, İ., Doksat, M. K. ve Tan, O. (2001). Madde bağımlılığı, göç ve suç. *Yeni Symposium, 39*(4),185-191.

Demir, G. ve Arıöz, A. (2014). Göç eden kadınların sağlıklı yaşam biçimi davranışları ve etkileyen faktörler. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 1*(2), 1-8.

Doğan, A. (2020). Göçmen çocuk ve ergenlerin uyum sürecini etkileyen risk ve koruyucu faktörler. A. Doğan ve D. Y. Kağnıcı (Ed.), *Göçmen çocuk ve ergenler: Kültürleşme, uyum ve eğitim* içinde (ss. 27-55). Nobel yayınları.

Erdem, G., Eke, C. Y., Ögel, K. ve Taner, S. (2006). Lise öğrencilerinde arkadaş özellikleri ve madde kullanımı. *Journal of Dependence*, *7*, 111-116.

Fazel, M., Wheeler, J. ve Danesh, J. (2005). Prevalence of serious mental disorder in 7000 refugees resettled in western countries: A systematic review. *Lancet, 365*(9467), 1309–1314.

Frankenberg, E., Kupper, K., Wagner, R. ve Bongard, S. (2013). Immigrant youth in Germany: Psychological and sociocultural adaptation. *European Psychologist*, *18*, 158-168.

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2016). Türkiye göç raporu. https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/YillikGocRaporlari/2016_yiik_goc_raporu_haziran.pdf

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2021). Geçici koruma. https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638

Horyniak, D., Melo, J. S., Farrell, R. M., Ojeda, V. D. ve Strathdee, S. A. (2016). Epidemiology of substance use among forced migrants: A global systematic review. *PLOS ONE, 11*(7).

Iversen, V. C. ve Morken, G. (2003). Acute admissions among immigrants and asylum seekers to a psychiatric hospital in Norway. *Soc Psychiatry Psychiatr Epidemiol*, *38*(9), 515–519.

İçişleri Bakanlığı EGM (2018). *Türkiye genel nüfusta tütün, alkol ve madde kullanımına yönelik tutum ve davranış araştırması raporu*. Ankara.

Kara, P. ve Nazik, E. (2018). Göçün kadın ve çocuk sağlığına etkisi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, *7*(2), 58-69.

Kızmaz, Z. ve Bilgin, R. (2010). Sokakta Yaşayan/Çalışan Çocuklar ve Suç: Diyarbakır Örneği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 9*(32), 269-311.

Opaas, M. ve Varvin, S. (2015). Relationships of childhood adverse experiences with mental health and quality of life at treatment start for adult refugees traumatized by pre-flight experiences of war and human rights violations. *J Nerv Ment Dis, 203*(9), 684–695.

Ögel, K. (2010). *Sigara, alkol ve madde kullanım bozuklukları: Tanı, tedavi ve önleme*. Yeniden Yayınları.

Ögel, K. vd. (2004). Türkiye'de dokuz ilde ilk ve ortaöğretim öğrencilerinde tütün, alkol ve madde kullanım yaygınlığı. *Türk Psikiyatri Dergisi, 15*(2),112-118.

Ögel, K., Taner, S., Eke, C. Y. ve Erol, B. (2004). Madde bağımlılığını önlemede öğretmen ve ebeveyn eğitimlerinin etkinliğinin değerlendirilmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, *5*(4), 213-221.

Öz, B. ve Alkevli, A. (2018). Öğrencilerin madde kullanımı ve bağımlılığında etkili olan faktörlere bakışının demografik özelliklere göre incelenmesi: Çukurova Üniversitesi örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (39), 29-43.

Özdemir, A. ve Budak, F. (2017). Göçün çocuk ruh sağlığı üzerine etkileri. *Kadem Kadın Araştırmaları Dergisi*, *3*(2), 212-223.

Özer, S., Sirin, S. R. ve Oppedal, B. (2016). *Bahçeşehir study of Syrian refugee children in Turkey*. Bahçeşehir Üniversitesi.

Öztürk, Y. E., Kırlıoğlu, M. ve Kıraç, R. (2015). Alkol ve madde bağımlılığında risk faktörleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, *18*(2), 97-118.

Peconga, E. K. ve Høgh Thøgersen, M. (2020). Post-traumatic stress disorder, depression, and anxiety in adult Syrian refugees: What do we know*? Scand J Public Health*, *48*(7), 677-687.

Priebe, S., Giacco, D. ve El-Nagib, R. (2016). Public health aspects of mental health among migrants and refugees: a review of the evidence on mental health care for refugees, asylum seekers and irregular migrants in the WHO European Region. *Health Evidence Network Synthesis Report 47*.

Sargın, N. (2004). Gençlerde ve çocuklarda madde bağımlılığı. M. Gürsel (Ed.), *Eğitime ilişkin çeşitlemeler-1* içinde. Eğitim Kitabevi Yayınları.

Scherer, N., Hameed, S., Acarturk, C., Deniz, G., Sheikhani, A., Volkan, S., Örücü, A., Pivato, I., Akıncı, İ., Patterson, A. ve Polack, S. (2020). Prevalence of common mental disorders among Syrian refugee children and adolescents in Sultanbeyli district, Istanbul: Results of a population-based survey. *Epidemiol Psychiatr Sci, 10*(29), 1-9.

Streel, E. ve Schilperoord, M. (2010). Perspectives on alcohol and substance abuse in refugee settings: Lessons from the field. *Intervention, 8*(3), 268-275.

Şaşman-Kaylı, D., Altıntoprak, A. E., Çelikay, H., Korkmaz, Y. B. ve Kabakçı, D. (2017). Madde bağımlılığı nedeniyle denetimli serbestlik tedavisine yönlendirilen bireylerde madde kullanım örüntüsü ile göç arasındaki ilişki. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 376-384.

Taşdemir, M., Küçükali, H., Uçar, A. Ve Sur, H. (2020). Exploring alcohol and substance addiction among Syrian migrants in Turkey: A qualitative study integrating perspectives of addicts, their relatives, local and national institutions. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions, 7*(4), 253-276.

Topçu, S. ve Beşer, A. (2006). Göç ve sağlık. *CÜ Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 10*(3), 37-42.

UNODC. (2020). *World drug report-Executive summary*. https://wdr.unodc.org/wdr2020/en/exsum.html

Vaughn, M. G., Salas-Wright, C. P., Maynard, B. R., Qian, Z., Terzis, L., Kusow, A. M. ve DeLisi, M. (2014). Criminal epidemiology and the immigrant paradox: Intergenerational discontinuity in violence and antisocial behavior among immigrants. *Journal of Criminal Justice*, *42*(6), 483-490

INTERNATIONAL
CONGRESS OF MIGRATION RESEARCHES
ULUSLARARASI G□□ARAŞTIRMALARI KONGRESI
ISBN: 978-605-06728-9-3

Osmanlı Döneminden Günümüze Amerika'daki Türk Göçmenlerin Varoluş Mücadelesi ve Anadolu'nun Yüz Yıllık Gecikmiş Cevabı: Amerika Diyanet Külliyesi[1]

An Existential Struggle of the Turkic Immigrants in the United States from the Times of the Ottoman Empire to the Present Day and Anatolia's a Hundred Years Old Delayed Response: The Diyanet Complex of America

Yaşar ÇOLAK[2]

Abstract

The migration for the Turks can be considered as an inescapable reality they have to face in their journey for life, desire to explore the world and struggle for their beliefs throughout their long and great history. In this context, the individual and mass migrations from the Ottoman territories to America started by 1860s and continued increasingly in the 1900s. Kemal Karpat Haşim argues that these migrations have occurred in three different and successive stages, reflecting Turkey's social and political evolution. The first phase is the period from the 1860s to 1920; the second phase includes the 1950-1980 years, and the third and final phase covers the immigrants after the 1980s. As a result of these periodic migrations, approximately 400 thousand Turks spreading to almost all American States has become a permanent reality in the political, social and cultural world of this country. From Haji Ali (Hi Jolly), who was accepted as the first person to immigrate to

Özet

Göç olgusu, Türklerin uzun ve büyük tarihleri boyunca hayat arayışlarının, dünyayı tanıma arzularının ve inançları uğruna mücadelelerinin kaçınılmaz bir sonucu olmuştur. Bu çerçevede 1860'lı yıllarda başlayıp 1900'lü yıllarda artarak devam eden Osmanlı topraklarından Amerika'ya bireysel ve kitlesel göçler gerçekleşmiştir. Kemal Haşim Karpat bu göçlerin Türkiye'nin sosyo-politik evrimini de yansıtan üç farklı ve ardışık aşamada gerçekleştiğini öne sürmektedir. Birincisi 1860'lı yıllardan 1920 yılına kadar olan dönemi; ikincisi 1950-1980 yıllarını, üçüncü ve sonuncusu ise 1980'lı yıllardan sonraki göçleri içerir. Bu dönemsel göçler sonunda Amerika Birleşik Devletleri'nin hemen bütün eyaletlerine yayılan ve yaklaşık 400 bin civarındaki Türk varlığı söz konusu ülkenin siyasal, toplumsal ve kültürel dünyasının kalıcı bir gerçeği haline gelmiştir. Osmanlı topraklarından Amerika'ya ilk göç eden kişi kabul edilen Hacı Ali'den (Hi Jolly) Elazığlı Yakup Ahmet'in oğlu Frank Ahmet'e

[1] Bu çalışma Ocak-2021'de Kopernik Yayınevi tarafından yayınlanan "Din, Siyaset ve Mimari" adlı kitabımızdan yararlanılarak hazırlanmıştır.

[2] Dr. Öğr. Üyesi, İbn Haldun Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı

America from Ottoman lands, to Frank Ahmad, son of Yakup Ahmet from Elazığ, we have very moving stories depicting the existential struggles of these migrants in order to settle in this country. Our people, who have spent very great efforts to settle in America, always have a loyal attitude towards Anatolian lands and have always been in expectations. The Diyanet Complex of America (DCA), built in the Maryland State as a culture and civilization center and inaugurated with the participation of President Recep Tayyip Erdogan, can be accepted as a positive response of the Anatolian people to meet this expectation, albeit with a delay of 100 years. With its magnificent buildings like the mosque, the cultural center, the conference and exhibition halls, the guesthouse, sports facilities, beautiful residential houses and recreational areas, this center is an historic accomplishment of the Republic of Turkey and a testament to its bridge-building efforts internationally. In this paper, we will first focus on different phases of Turkic migration and some of the exemplary efforts made by the Turkish families during their struggle for survival in America and then discuss the symbolic meaning of this civilization center particularly for the Turks and, more generally, for the American Muslims.

Keywords: Migration, Haji Ali, Frank Ahmad, Civilization, Diyanet Complex of America.

Türklerin yaşadıkları ülkeye tutunmak için verdikleri varoluşsal mücadelenin ilginç öykülerine sahip bulunmaktayız. Amerika'ya yerleşen bu insanlarımız Anadolu topraklarına karşı hep vefalı bir tavır sergilemiş ancak bir beklentini de içinde olmuştur. Washington D.C. bölgesinde inşa edilen ve Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın katılımıyla hizmete açılan Amerika Diyanet Külliyesi (DCA), Anadolu insanının bu beklentiye 100 küsur yıl gecikmeli de olsa bir cevabı mahiyetinde görülmelidir. Klâsik Osmanlı mimari üslubunda bir Cami, Selçuklu mimari çizgilerini taşıyan bir kültür merkezi, müze, sergi salonları, Türk hamamı, misafirhane, okul, sanat galerisi ve 10 adet geleneksel Türk evi ile külliye, ülkemizin tarihi bir başarısı ve uluslararası düzeyde köprü kurma çabalarının bir kanıtıdır. Bu çalışmada ilkin Türklerin Amerika'ya göçü ve bu ülkede varoluş mücadelesi vermiş olan bazı ailelerin sergilediği örnekliğe işaret edilecek, bilahare sözü edilen medeniyet merkezinin özelde Türkler genelde de Amerikalı Müslümanlar için taşıdığı sembolik anlam üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Hacı Ali, Frank Ahmet, Medeniyet, Amerika Diyanet Külliyesi.

Giriş

Göçler, insanların daha müreffeh bir hayat arayışı, dünyayı tanıma arzusu veya inançları ve idealleri uğruna verdikleri mücadelenin kaçınılmaz bir sonucu olabildiği gibi zaman zaman kuraklık, doğal afetler, savaşlar, salgın hastalıklar gibi hayat şartlarıyla ilgili bir zorunluluktan da kaynaklanır. Türklerin ana yurtları Orta Asya steplerinden milâdî 300'lü yıllarda ekonomik sıkıntılar, kuraklık, nüfus kalabalığı ve otlakların yetersizliği sebebiyle batıya hareket etmeleri sözünü ettiğimiz ikinci türden göçlerdendir. Uzun ve meşakkatli yolculuklardan sonra Türklerin bir kısmı Anadolu'yu yurt edinmiş,

bir kısmı da Kafkasya üzerinde Doğu Avrupa'ya kadar ulaşmıştır. Göç, insanın psikolojisi başta olmak üzere ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel hayatları üzerinde dönüştürücü birçok etkisi olduğu gibi anlam dünyaları ve değer yargıları üzerinde de köklü değişimlere sebep olur. İnsanın yaşadığı mekânlarla kurduğu ilişkileri alt üst eder ve onu yeni, belirsiz, riskli ve zorlu ilişkilere icbar eder. Göç, ister insanın özgür iradesine bağlı isterse zorunluluk sebebiyle olsun köklü değişim dalgalarına sebep olması sebebiyle "tarihsel eylem" (Macit, 1988: 55) olarak nitelendirilebilir. Bu yönüyle göç kararı insanın alabileceği en zor kararlardan birisidir.

Bu çalışmada önce Osmanlı topraklarından 19. yüzyılın ortalarında başlayan ve halen devam eden Amerika'ya Türk göçünün farklı evrelerine tarihsel bir perspektifle işaret edilecek, bilahare Türk göçmenlerin Anadolu'dan bir asırlık beklentilerine bir cevap olarak Maryland Eyaleti'nde 2008-2016 yılları arasında inşâ edilen Amerika Diyanet Külliyesi'nin nasıl inşâ edildiği, neyi simgelediği ve nasıl konumlandırıldığı üzerinde kısaca durulacaktır. Göçün tarihsel süreci konuyla ilgili daha önce yapılmış çalışmalara dayandırılırken, Külliye'nin inşâ süreçleri hakkındaki sunulan bilgiler 2011-2018 yılları arasında sahadaki müşahadelere ve sözlü tarih çerçevesinde bazı ailelerle yapılan mülakatlara dayandırılmıştır.

Türklerinin Amerika'ya Göçü

Osmanlı topraklarından Amerika Birleşik Devletleri'ne 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlayan göçler doğurduğu sonuçlar itibarıyla tarihi önemi hâizdir. Tarihçiler bu göçler için bir kaç temel sebep üzerinde durmaktadır. Tahmin edileceği üzere bunların en belirleyici olanı ekonomik nedenlerdir. 1839'da ilân edilen Tanzimat Fermanıyla birlikte Osmanlı ekonomisinin iyice dışa bağımlı hâle gelmesi, Osmanlı İmparatorluğu'nu sosyal, siyasal ve ekonomik zorluklarla karşı karşıya bırakmıştır. Bununla ilişkili olarak yaşanan huzursuzluklar, sosyokültürel dengesizlikler ve ekonomik buhran, Osmanlı topraklarında yaşayan farklı milletlerin daha iyi şartlarda ve yüksek ücretli iş imkânlarına kavuşma amacıyla Kuzey Amerika'ya göç etmelerine sebep olmuştur (Karpat, 1985: 176-180). Bazı araştırmacılar Türklerin Amerika'ya göçünü Amerika'daki iç savaşın sona ermesi akabinde kölelik sisteminin kaldırılmasından sonra iş gücüne duyulan ihtiyaçla birlikte de değerlendirmişlerdir. Uzun yıllar devam eden ve çok acıların yaşanmasına sebep olan Kuzey-Güney eyaletleri arasındaki iç savaşların sona ermesiyle birlikte kolonyal dönemde uygulanan kölelik sistemi ilgâ edilmiştir. Bu yüzden Kuzeyde yaşayan Amerikalıların aksine tarıma ve dolayısıyla köleye dayalı bir ekonomiye sahip Güney eyaletlerinde yaşayanlar ekonomileri için tarım işçisine ihtiyaç duymaya başlamışlardır. Kuzey eyaletlerinin ekonomisi daha ziyade sanayiye dayandığı için, bu bölgeler nispeten kalifiye işçiye daha fazla ihtiyaç duymaktaydı. Köleliğin kaldırılması sebebiyle içerden karşılanamayan yüksek işçi talebi 1860'lı yılların ortasından itibaren dış ülkelerden işçiler getirilerek karşılanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda dünyanın farklı bölgelerinden Amerika'ya başlayan işçi göçüne Osmanlı tebaası gayrimüslimler ile Müslüman Türkler de katılmıştır (Acehan, 2005a: 221). Osmanlı topraklarından Amerika'ya göçün bir başka sebebi de bedel karşılığı gayrimüslim tebaa için muaf tutulan askerliğin İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra zorunlu hale getirilmesidir. Yasanın yürürlüğe konmasının ardından gayrimüslimlerin Amerika'ya göçünde ciddi artışlar görülmüştür. Bu husus 1900'lı yılların hemen başındaki pasaport başvurularındaki yüksek artıştan anlaşılmaktadır (Gülsoy, 2000: 146-147). Göçün hızlanmasında Amerikalıların, Tanzimattan sonra Türkiye'de ve imparatorluğun farklı

bölgelerinde okullar açarak yoğun misyonerlik faaliyetlerine başlamasının da etkili olduğunu söylemek mümkündür. Bu çerçevede 400'ün üzerinde misyoner okulunun açıldığı kaydedilmektedir. Bu okullarda Amerika Birleşik Devletleri'nin vatandaşlarına sunduğu maddî imkânlar ve iş fırsatları hakkında tanıtım yapılması, özellikle bölgedeki Hristiyan azınlığın Amerika'ya göç etmesinde teşvik edici bir role sahip olduğu anlaşılmaktadır (Acehan, 2005b: 18-21).

Osmanlı torakları ve Anadolu'dan Amerika'ya yapılan göçleri inceleyen Kemal H. Karpat, bunun ülkemizin sosyopolitik evrimini de yansıtan üç farklı ve ardışık aşamada gerçekleştiğini öne sürmüştür (Karpat, 1985: 176-180). Aşağıda bu farklı aşamalar hakkında kısa kısa bilgi verilecektir.

Göçün Birinci Safhası

Bu safha, 19. yüzyılın ilk çeyreğinden başlayıp 1860'lı yıllarda hızlanarak devam eden ve 1920 yılına kadar uzanan bir dönemi kapsar. Bu safhadaki göçmenlerin ekserisini Ermeni, Rum, Balkan Hristiyanları ve Sefarad Yahudilerinden meydana gelen etnik azınlık mensupları oluşturur. Bunların sadece yaklaşık %5'i Müslüman Türklerdendir. Araştırmalar, çoğunlukla Harput ve Malatya yörelerinden 10 bin civarında Müslüman Türk gencinin Amerika'ya gittiğini ortaya koymaktadır. Amerika'ya giden bu ilk göçmenlerin büyük bir kısmının Amerika sanayisinin üretim merkezi olan New York, Michigan, Massachusetts, Pennsylvania ve Illinois eyaletlerinin Detroit, Peabody, Chicago, Philadelphia, New York City, Pittsburgh ve Salem gibi şehirlere yerleştikleri belirtilmektedir (Nejad, 1326a: 64).

Suriyeli ve Osmanlı tebaası Hristiyan göçmenlerin aksine Müslüman Türkler, yeni hayata uyum sağlamada pek başarılı olamamış ve ait oldukları değerler dünyasına yabancılaşmalarına bir tedbir olarak kültürel merkezlerini kurmada gecikmişlerdir. Osmanlı millet sistemi içinden gelen bu insanlar, kimliklerini ifade aracı olarak dini önde tutmuşlar, kendilerini Türk yerine Osmanlı ya da Müslüman olarak tanımlamayı tercih etmişlerdir (Ahmad, 1993: 67; Oruç, 2014: 19). İlk göçmen Türkler yeni dünyayı ve yeni toplumu kolay benimseyememiş, Amerika'yı hep zorunluluk sebebiyle geldikleri yabancı topraklar olarak görmüşlerdir. İlginçtir ki kendi yurtlarında din ve etnik farklılık sebebiyle birbiriyle yeterince kaynaşıp bütünleşemeyen Müslüman ve gayrimüslim göçmenler, Amerika'da aynı evi veya odayı paylaşacak kadar yakınlaşabilmiş, aynı coğrafyaya aidiyet ve yeme içme, dil ve eğlence kültürü gibi müşterek paydalar üzerine kalıcı dostluklar inşâ edebilmişlerdir. Ne var ki Amerika'ya göç eden bu ilk nesil Türkler, kalıcı olmayı düşünmemeleri, kendilerini yönlendirebilecek yetişmiş öncülerin olmaması ve örgütlenememeleri sebebiyle ya geri dönmüşler ya da mahalli kültür içinde asimile olmuşlardır.

Türklerin Amerika'ya göç serüveninde kültürel yer değiştirme, asimilasyon ve kabul görme süreçlerini yansıtması bakımından bir örnek olarak Deveci Hacı Ali'nin hayli ilginç hikayesinden kısaca bahsetmek yerinde olacaktır. Bu konu üzerinde çalışmış araştırmacılar Osmanlı topraklarından kendi kararı ile Amerika'ya göç eden ilk kişinin Deveci Hacı Ali olduğu vurgular. Hacı Ali 25 yaşlarında İslâm'ı kabul etmiş bir Osmanlı mühtedisidir. Deve terbiyesi ve çobanlığı konusunda özel yetenekler geliştirmiş birisidir. Amerikan ordusu Arizona çöllerinde taşımacılıkta kullanmak üzere Osmanlı coğrafyasından develer getirmeye karar verince, develerin terbiyesi ve bakımını yapmak üzere 1857 yılında Amerika'ya getirilmiştir. New Mexico ve Arizona eyaletlerinde çalışmaya başlamıştır. Amerika topraklarına ayak basar basmaz toplum kendisine "Hi Jolly/Merhaba Jolly" lakabıyla hitap etmeye

başlamıştır. Gerçek isminin Hi Jolly'e dönüşmesinin zaman içinde ne gibi sonuçlar doğuracağını fark edemediğinden olsa gerektir, bu lakabı ölünceye kadar kimliğinin ayrılmaz bir parçası olarak muhafaza etmiştir. İç savaşlar sebebiyle çölde deve taşımacılığına son verilmesi üzerine Hacı Ali'nin Amerika'daki deve macerası sona ermiş ve işsiz kalmıştır. Geri dönmekle kalmak arasında gelgitler yaşamaya başlamışsa da sonunda Amerikan rüyası ağır basmış ve bu ülkeye yerleşmeye karar vermiştir. Çok farklı iş kollarında çalışmış, geçimini temin için bir müddet askerlik ve dedektiflik dahi yapmıştır. 1880'lerde hayatını sürdürdüğü Tucson'da Gertrudis Serna adında Meksikalı bir kadınla evlenmiş ve ikisi kız, biri erkek olmak üzere üç çocuk sahibi olmuştur. 1902'de 70 yaşlarında iken Arizona'da vefat etmiştir. İlklerden olması ve sıradışı meslek icra etmesi sebebiyle hikâyesi diğer sessiz göçmen çoğunluk arasında daha fazla dikkat çekmiştir. 1934'te Arizona'daki Quartzsite kasabası yetkilileri, Hacı Ali için üzerinde bir deve heykeli bulunan bir piramit anıt inşâ etmeye ve Amerika'ya getirilen develerin iskeletlerini de Washington'da bulunan ünlü Smithsonian müzelerinden Amerikan Doğa Tarihi müzesinde sergilemeye karar vermişlerdir (Baykuş, 2018). Hacı Ali'nin anısına Arizona'da kısa sürede inşa ettikleri anıtın ön cephesine "Hi Jolly'nin Son Kampı" yazılı ilginç bir tabelâ asmışlardır. Misafirini henüz hayattayken kodlayan toplum, vefatından sonra da kabrinde kendi haline bırakmamış, inancından neş'et eden değerler dünyasına aykırı şekilde ahiret yurdunun ilk durağını materyalist bir yaklaşımla "son kamp yeri" olarak takdim etmekte bir sakınca görmemiştir. Halbuki Hacı Ali'nin dünya görüşünde mezar, son kamp yeri değil, Yüce Yaratıcı'ya doğru çıkılan yolculuğun ilk durağıdır. Hacı Ali örneğinin, göçmenler için sığınılan toplumun (hosting comunity) asimile edici rolünü görünür kılması bakımından mesajlarla yüklü olduğunu kanaatini taşıyoruz. Amerika'ya dindar ancak koruyucu kalkanlarından yoksun olarak gelen Hacı Ali'nin farklı din mensubu bir kadınla yaptığı evliliğin sonuçları hakkında fazla bilgimiz bulunmamaktadır. Ancak onun farklı din, etnik gruplar ve kültürler arasında meydan gelen karma evliliklerin neden olduğu tipik sorunları hissetmiş olması kaçınılmazdır. Evlenip Amerikan vatandaşlığını aldıktan sonra Philip Tedro ismini kullanmaya başlaması göç ettiği yeni dünyadaki varoluş mücadelesini asimilasyonla neticelendiğine dair bize birtakım ipuçları sunmaktadır.

Göçün ilk aşamasında Müslüman Türk nüfus arttıkça ihtiyaçlarını karşılamak adına Osmanlı devleti tarafından cılız da kalsa bazı tedbirlerin alındığını görmekteyiz. Bu çerçevede Osmanlı hükümeti İmam Mehmed Ali Efendi adlı bir din âlimini 1911 yılında bugünkü Din Hizmetleri Ataşeliği gibi bir görevle Amerika'ya gönderdiği anlaşılmaktadır. Zikredilen âlim Osmanlı Devleti'nin Washington Sefareti emrinde 50 lira maaşla göreve başlamıştır. Kendisine Amerika'da bulunan Müslüman Osmanlıların dinî hayatlarını doğru bir şekilde sürdürmeleri, memleketleriyle bağlarını güçlendirmeleri ve yaşadıkları ülkeye uyum sağlamalarına yardımcı olmak görevi verilmiştir. Mehmed Ali Efendi, Batum doğumlu çok iyi yetişmiş bir din âlimidir. Rusça, Arapça, İngilizce ve Japonca bilmektedir. Amerika'dan önce Yemen, Güney Afrika, Cape Kolonisi, Madagaskar, Morityus, Seylan, Java, Sumatra, Singapur, Bangkok, Singapur, Saygon ve Çin gibi pek çok ülkede tahsil amaçlı veya din hizmeti için yaşamıştır. Bundan başka Berlin ve Tahran'da da dinî diplomasi görevinde bulunmuştur. İmam kısa bir süre Washington'da kaldıktan sonra Müslüman Türk nüfusun daha yoğun olarak yaşadığı New York Başkonsolosluk bölgesine gönderilmiş ve bu görevde Birinci Dünya Savaşı sebebiyle diplomatik ilişkilerin kesildiği 1917 yılına kadar kalmıştır. Manhattan adasındaki ünlü Wall Street bölgesinde, bir zamanlar İkiz Kulelerin bulunduğu yerin çok yakınında bir ev kiralamış, burayı mescit olarak

kullanmaya başlamıştır. Bilim kadını Işıl Acehan burasının Birleşik Devletleri'ndeki ilk Türk mescidi olduğu ileri sürmektedir (Acehan, 2021a). Adı geçen İmam Türklerin yoğun olduğu şehirleri ziyaretlere başlamış, katıldığı toplantılarda Türklere yeni geldikleri ülkede nasıl davranmaları ve yaşamaları gerektiğini, kendi ülkelerine ve Amerika'ya karşı sorumluluklarını anlatmaya çalışmıştır. İmam'ın çabaları Amerikan basınının da dikkatini çekmiş ve hakkında yazılar çıkmaya başlamıştır (*The Sun*, February 25, 1912). O dönemde Osmanlı devletince Columbia Üniversitesi'ne doktora yapmak üzere gönderilen öğrencilerden Ahmet Emin Yalman ve Ahmet Şükrü Esmer gibiler de yüksek entelektüel kapasitesinden dolayı İmam Mehmet Ali Efendiye saygı dolu ifadelerde bulunmuşlardır.

İmamın çabalarını II. Meşrutiyet Döneminden önce birkaç yıl Amerika'da kalmış ve izlenimlerini bilahare *Sırat-ı Müstakim* gazetesinde tefrika etmiş Edhem Nejad şöyle aktarır:

> "Meşrutiyet hükûmetimizin şu teşebbüsü ne kadar alkışlansa yeridir. İmam Efendi'nin gayretli çalışmaları ve halka açık yerlerdeki konuşmaları ve irşat faaliyetleri diğer İslâm ulemasının bu kişiye yardımı sayesinde Amerika'da Amerikalılar arasında İslâmiyet'in nuru parlayabilecektir. Amerikalıların memleketimize binlerce Protestan misyoner gönderdiğine karşılık biz onun yarısının, yarısının yarısını, küçük bir kısmını gönderecek olsak onlarla pek çok başarıyı elde edeceğimiz tabiîdir. İmam Efendi'nin Amerika'ya gitmesinden dolayı üzülenler de var; özellikle Amerika'da yayımlanan Suriyeli Hristiyan gazeteleri hükûmet İmam'a (50 lira maaş) veriyor, Amerika'da Müslüman yok, bu paraya yazık diye bağırıyorlar... Bu yaygaraların çıkarılması çok doğaldır. 100 milyon nüfusu olan bir memlekette 10.000 Osmanlı Müslüman bulunursa oraya imam göndermek neden icap etmezmiş?" (Nejad, 1326b: 124).

Edhem Nejad aynı yazısında Amerika'daki Osmanlılar arasında milli duyguları yüksek birisi olarak tanınan Üsküdarlı Enver Bey'in cami teşebbüsü ve vazifeli Türk imamı hakkındaki mektubuna yer verir:

> "Washington Büyükelçiliğine tayin edilen İmam Efendi ile görüştüm. Mehmed Ali Efendi isminde bir zât. Suriyelilerin Mahallesi olan Washington Street'te bir ev tutmuş, oturuyor. Mehmed Ali Efendi, Hindistan'da, Çin'de, Japonya'da on beş sene kaldığını söylüyor ve o memleketlerin lisanını da az çok biliyor. Hele İngilizceye tamamıyla vâkıf. Hindistan'daki prenslerden pek çoğunu tanır ve onlardan dostları da varmış, inkılâptan sonra İstanbul'a gelen Hint ve Çin Müslümanları Abdülhamid'in huzuruna çıktıkları zaman tercüman sıfatıyla orada bulunmuş. İmam Efendi, Müslümanlarca gayet muhteremdir, sadece Osmanlı Müslümanlarının imamı değil, Hintli, Filipinli, Çinli vesâir memleketli Amerika'da oturan Müslümanların da imamıdır. Burada Rumların, Ermenilerin kiliseleri, Musevilerin havraları olsun da biz Müslümanların neden bir camii bulunmasın?
> İmam Efendi ve bütün Müslümanlar burada bir cami-i şerif inşâsı için çalışacağız, teşebbüs edeceğiz. New York gibi arsa fiyatı pahalı olan bir yerde, Osmanlının şanına ve İslâm'a uygun bir cami-i şerif inşâ etmek için çok paraya ihtiyaç vardır. Tabiî hükûmet şimdi para veremez. Washington'daki sefaretimiz ve İmam Efendi'nin müracaatı üzerine Amerika hükûmetinin lâzım gelen arsayı bedava vereceğine şüphe yoktur. Sonra on, on beş bin dolar kadar toplu paramız olsa -ki bunu yardımlaşma ile toplamaya çalışacağız- Amerika'da itibara, bolca ev, kilise, ibadethane yapan şirketlere müracaat edilir, istenilen tarz ve plânda yaptırılarak bakiye borç her sene tayin edilen miktar üzere şirkete ödenir. Her hâlde Amerika'daki cami-i şerif için bütün Müslümanlar çalışacaktır. İmam Efendi Providence, Worcester şehirlerine gitti oradaki Müslümanlarla görüşecek, sonra Müslüman bulunan diğer şehirleri gezecektir..." (Nejad, 1326b: 124).

İmam, zamanla Osmanlı kökenli Müslümanlar için bir cami projesi geliştirmiş ve bu amaçla yardım kampanyaları düzenlemiştir. Ancak Birinci Dünya Savaşı patlak verince proje akamete uğramış ve toplanan paralar savaşta harcanmak üzere Osmanlı ordusuna yardım olarak gönderilmiştir (Acehan, 2021b).

Birinci göç dalgası Birinci Dünya Savaşı'na kadar sürmüştür. 1917 yılında Amerika'nın Osmanlı Devletinin karşısında savaşa katılması ve Amerika'da yaşayan Yunan ve Ermenilerin ABD'deki

Türklere karşı Amerika toplumunu kışkırtması sonucu Amerika'ya göç eden Türkler için Amerika bambaşka bir hâl almaya başlamıştır. Bu yüzden 1920'lerin başında başlayan geri dönüşler 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla iyice hızlanmıştır. Türkiye'ye dönen Türk göçmen sayısı o dönemde ülkelerine geri dönen Hristiyanların üç katından daha fazla gerçekleşmiştir. Dolayısıyla 1920'li yılların ilk yarısında Amerika'daki Türklerin nüfusu yarı yarıya azalmıştır.

Dönmeyip bu ülkede kalmaya kararlı olanlar sahip oldukları değerlerini kaybetmeden yaşadıkları toplumla nasıl uyumlu bir ilişki kurabilecekleri üzerinde düşünmeye başlamış, bazı organizasyonlar ve İslâmî müesseseler kurmaya başlamışlardır. Bu çerçevede Türklerin, New York, Detroit, Chicago ve Massachusetts gibi bölgelerde dernekler kurarak haftalık periyotlarla bir araya gelmeye başladıkları görülmektedir. Bu dönemde Türklerin Amerika genelinde 25'in üzerinde dernek kurduklarına dair bilgiler bulunmaktadır. Bu derneklerin en ünlüleri Türk Teavün ve Hilâl-i Ahmer cemiyetleridir. New York'ta kurulan Türk Teavün Cemiyetinin Cleveland, Detroit ve Chicago gibi Türklerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde şubeleri de bulunmaktaydı. 1922 yılında kurulan Hilâl-i Ahmer'in merkezi ise Detroit'teydi. Bu dernekler yukarıda işaret ettiğimiz toplumsal hizmetlerin yanı sıra 1920'lerde Kurtuluş Savaşı için ve 1930'larda ise Erzincan'da meydana gelen depremin yaralarını sarmak üzere önemli miktarda yardım toplayarak Anadolu'ya göndermişlerdir. Ayrıca o dönemde Türkler, *Hemşehri, Seda-i Vatan* ve *Birlik* gibi düzenli yayınlara da başlamışlardır (Acehan, 2015: 59-76). Bundan başka İdil-Ural bölgesinden, Polonya, Litvanya ve Baltık ülkelerinden 19. yüzyılın sonlarında ABD'ye göç eden Tatar Türkleri tarafından 1907'de kurulanAmerikalı Müslümanlar Cemiyeti'nin (American Mohammedan Society) faaliyetleri de göze çarpmaktadır (Ferris, 1994: 211). Bu Cemiyet, 1931 yılında 104 Powers St. Brooklyn, New York 11211 adresinde ibadethane olarak kullanmak amacıyla bir bina satın almış, kısa zamanda bir mescide dönüştürerek Müslümanların hizmetine sunmuştur. Bunlara daha sonra Türkiyeli ve Türkistanlı Müslümanlar da katılmıştır. New York'taki Müslümanlara ait en eski ibadethane olma vasfını da taşıyan bu mescit, o günden bu güne Amerika'ya göç eden Türklere hizmet vermeye devam etmektedir.

Göçün İkinci Safhası

Türkiye'den ABD'ye göç, Birinci Dünya Savaşını takip eden otuz seneyi aşkın bir süre neredeyse durma noktasına gelmiştir. Bunun en önemli sebebi Amerika Birleşik Devletleri'nin 1924 yılında yürürlüğe koyduğu Göçmenlik Yasası'dır. Bu yasa ile Amerika Rusya, Polonya ve İtalya gibi Avrupa ülkeleri ile pek çok Uzak Doğu ülkesine ve Türkiye gibi halkı Müslüman olan ülkelere kota getirmiş ve böylece bu ülkelerden göçü sınırlamıştır. Ancak 1929 yılında yaşanan büyük ekonomik buhrandan çıkış amacıyla uygulamaya konulan iktisadî program yabancı işçiye duyulan ihtiyacı her geçen gün artırmıştır. Nitekim 1940 yılında yasalarda yapılan bazı değişikliklerle önce yabancı işçilerin kayıt altına alınması sağlanmış, 1950 yılında yürürlüğe giren yeni yasalarla da yabancı işçilerin çalışmalarının usul ve esasları güvence altına alınmış, çalışma müsaadesi anlamına gelen yeşil kart uygulaması başlatılmıştır. 1965 yılında Johnson hükûmetince yürürlüğe konulan yeni göçmenlik yasası ile yabancı işçilerle ilgili sınırlamalar önemli ölçüde kaldırılmış, bu tarihten sonra hızlı bir göç dalgası daha başlamıştır. Göçmenlerin Amerika'ya girişini kolaylaştıran bu yasal düzenlemelerin yanı sıra İkinci Dünya Savaşından sonra Türk-Amerikan ilişkilerindeki gelişmeler Türkiye'den göçü hızlandıran bir unsur olmuştur.

Kemal H. Karpat'ın sözünü ettiği ikinci safha göçler 1950'li yıllarda başlamıştır. 1950-1980 arasını kapsayan ve 30 yılı aşkın bir süreyi ifade eden bu dalgada Ameri'ya göç eden Türkler, önemli sayıda doktor, mimar, akademisyen ve mühendis gibi iyi eğitimli insanlardan oluşuyordu. Eğitim amaçlı Türk devletinin gönderdiği öğrencilerin sayısında da 1950 ve 1960'lı yıllarda ciddî artışlar olmuştur. Bu insanlar, Türkiye'den ABD'ye yaşanan beyin göçünün de öncüleri sayılmışlardır.

Göçün Üçüncü ve Son Safhası

Küreselleşmenin etkisi ve Batı Avrupa ülkelerine göçün sınırlanması vb. sebeplerle Türkiye'de yaşayan insanların Amerika'ya olan ilgisi artmıştır. 1980'lerden sonra kurulan hükûmetlerin sağladığı teşvikler ve Türk öğrencilerin eğitimini kolaylaştırıcı karşılıklı atılan adımlar Amerika'ya göçü hızlandırmıştır. Bu çerçevede Türkiye'den Amerika'ya üniversite ve yüksek lisans seviyesinde her yıl yaklaşık 12 bin civarında öğrencinin gittiği tahmin edilmektedir. Bu dönemde çalışma müsaadeli, evlilikler, iş kurma vb. yasal yollarla göç edenler olduğu gibi uluslararası taşımacılık yapan şirketlere ait gemilerle Amerikan limanlarına ulaşıp bir daha geri dönmeyenler de olmuştur. Üçüncü safhada Amerika'ya göç edip zamanla büyük veya küçük ölçekte kendi işletmelerini açan iş adamlarının sayıları kayda değer seviyelere ulaşmıştır. Özellikle gıda, akaryakıt, mermer ve granit sektöründe çok sayıda Türk müteşebbis varlık gösterir hâle gelmiştir.

1980'li yıllarda Amerika'ya gelen kuşak önemli ölçüde emekliye ayrıldığından kendilerine daha fazla zaman ayırabilmekte, millî ve manevî kökenlerine daha fazla ilgi göstermektedirler. Bunların çoğu Türkiye'ye geri dönmek istediklerini beyan etmelerine rağmen bu genellikle mümkün olamamaktadır. Çünkü bunların çocukları veya torunları Amerika Birleşik Devletleri'nde eğitim görmekte veya bu ülkeye artık yerleşmiş bulunmaktadır. Zor kurulmuş bu bağları koparıp atmak ve Türkiye'de hayata âdeta yeniden başlamak herkesin altından kalkabileceği bir yük olarak gözükmemektedir.

Amerika Türk Diyasporasının Türkiye'den beklentileri

1860'lı yıllarda başlayıp 1900'lü yıllarda artarak devam eden Osmanlı topraklarından Amerika'ya göçün hikâyelerini yüksek lisans ve doktora çalışmalarında araştırma konusu edinen bilim insanı Dr. Işıl Acehan, 17 Aralık 2018'de *Star* gazetesine verdiği bir röportajda şu ilginç hâdiseyi aktarır: Amerika'ya göç eden Osmanlı vatandaşlarından bir grup 1930'larda Peabody'de kurdukları Anadolu Kulübü üyeleri arasında para toplayarak 1935 yılında Kızılay aracılığıyla Elazığ'a bir yapay solunum cihazı satın alarak gönderirler. Bağış yapanlar arasındaki Elâzığlı Yakup Ahmet'in oğlu Frank Ahmet de vardır. Frank Ahmet, "Memlekete sadece bir solunum cihazı değil, bir mesaj da gitmişti." der ve o mesajın da "Biz sizi unutmadık, siz de bizi unutmayın." olduğunu belirtir.

Bu tipik örnekten de anlaşılacağı gibi insanımız dünyanın neresine giderse gitsin bağrından koptuğu Anadolu topraklarını unutmaz. Unutmadığı gibi vefasını da bir şekilde göstermek ister. Anadolu da bu sevgiyi ve bağlılığı karşılıksız bırakmaz. O günlerden günümüze ülkemizin karşılaştığı zor şartlar Amerika'dan gönderilen mesajın karşılığını geciktirmiş olabilir ancak dünya siyasetine yön veren önemli şehirden biri olan Washington D.C. civarında Türk devletinin maddi desteğiyle Amerika Diyanet Külliyesi'nin inşâsı, bize göre Anadolu halkının 80 küsur yıl gecikmeli de olsa gönderilen bu mesaja verilen bir cevap niteliğindedir.

Bir Medeniyet Vitrini Olarak Amerika Diyanet Külliyesi

Amerika Diyanet Külliyesi 2008-2016 yılları arasında hayata geçirilmiştir. Bir medeniyet vitrini, manevî bir sığınak, sağlıklı bir temas noktası ve engelsiz bir yaşam alanı olarak tasarlanmıştır. Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine ait mimarinin senteziyle külliye tarzında inşâ edilen merkezin içinde camii, kültür binası, misafirhane, cemaat binası (restoran), hamam, kapalı garaj, spor kompleksi, recreasyon alanları ve geleneksel Türk evleri bulunmaktadır. Türkiye'nin muhtelif yörelerinden getirilen malzemeler kullanılarak gayrimüslim Amerikalılar, Lâtinolar ve Türk usta, işçi, mühendis ve mimarlar marifetiyle inşâ edilmiştir. Bu devasa proje, kuşkusuz belli bir süreç içerisinde ve toplumsal mutabakatlar sağlanarak gerçekleştirilmiştir. Mimarisiyle, hacmiyle, kapsayıcı külliye anlayışıyla, nezaheti ve temsil ettiği medeniyet birikimiyle, Amerika ortamında kendisinden haberdar olan ve yakından tanıma fırsatı bulan bütün Müslüman birey ve organizasyonlar için imrenilen ve gurur vesilesi olan bir örnekliğe hizmet etmektedir.

Proje Fikrinin Oluşması ve Gerçekleşmesinde Rol Oynamış Bazı Aileler

Anadolu'da hemen hemen bütün hayırlı işlerin yükünü taşıyan ve iz bırakan fedakâr ailelere rastladığımız gibi Amerika Diyanet Külliyesi'nin hikâyesinde de 1970 ve 1980'li yıllarda Washington metropolüne yerleşmiş bazı Türk aileleri karşımıza çıkar. 1970'li ve 1980'li yıllarda Mehmet Ali Şahin, Ali İhsan Tangören, Erhan Tolu, Kaya Biron gibi mühendis ve mimarların aileleriyle birlikte Türk toplumuna önderlik ettiklerini görmekteyiz. Mehmet Ali Şahin ve Ali İhsan Tangören aileleri hususi çabalarıyla diğerlerine göre bir adım daha öne çıkmışlardır. Mehmet Ali Şahin Niğde'de doğmuş, 27 Mayıs 1969'da devlet bursuyla Amerika'ya öğrenim için gelmiş bir göçmendir. Muhafazakâr bir aileden gelmesine rağmen dinî bilgileri yeterli değildir. 1971 memleketinden Selime hanımla evlenir. Onu da Amerika'ya götürür. Amerika'da çocukları dünyaya gelir. Lisans eğitimini tamamladıktan sonra lisansüstü çalışmalar için Maryland eyaletinin Lanham şehrine yerleşmeye karar verir. Lisansta ziraat eğitimi almasına rağmen alan değiştirerek inşaat mühendisliği okumaya karar verir. Maryland Üniversitesinde doktora ve araştırma asistanlığı yapmaya başlar. Meslekten mühendistir ancak kendi kültürüne âşık ve eşi ile birlikte Türk toplumuna yardımcı olmayı kendine şiar edinmiştir. Bu amaçla farklı İslâmî gruplarla temaslar kurar. Özellikle o dönemin üniversitelerinde en aktif derneklerden bir olan Müslüman Öğrenciler Derneği (*The Muslim Students Association, MSA*) ile sıkı münasebetler geliştirir. Kendi ifadesiyle Türkiye'de elde edemediği İslâmî bilgileri o çevrelerde edinir. Biri yılsonunda Chicago'da diğeri de bahar başlangıcında ABD'nin doğu yakası Washington-Baltimore civarında olmak üzere yılda iki defa düzenledikleri büyük katılımlı kongrelere iştirak eder. Mehmet Ali Şahin, Müslümanların tertip ettikleri bu türden yıllık kongrelerine aile efradıyla birlikte düzenli olarak katılmayı ABD'de varoluş mücadelesinin bir parçası olarak görür. Çocuklarını manevî değerlere göre yetiştirmeye önem verdiğinden, ikamet ettiği yere çok uzak mesafedeki destek okullarına götürür. Çocukları için ikinci ebeveynlik rolü üstlenmiş olan hâkim toplumun eğitim sisteminin asimile etkisinden büyük endişe duyar. Bunun için 3'ü kız, 2'si erkek çocuklarını Suudilerin Virginia eyaletinde açtıkları Suudi Academy adlı özel İslâmî okula kaydettirir. Maryland Üniversitesinde doktorasını tamamladıktan sonra batı yakasındaki California eyaletindeki bir üniversiteden çok cazip bir kadro teklifi almasına rağmen çocuklarının İslâmî okulda eğitimlerine devam etmelerini sağlamak için teklifi kabul etmez. O günden bugüne Washington D.C. bölgesinde yaşayan Türk toplumuna rehberlik eden

önemli ailelerinden biri olarak tanınır. Amerika Diyanet Külliyesinin arsasının alınmasında ve toplumun projeye inandırılmasında önemi katkılarda bulunur (Kişisel Görüşme, 25 Haziran 2017). Mehmet Ali Şahin gibi kendini Türk toplumuna hizmete adamış şahsiyetlerden bir başkası da petrol mühendisi Ali İhsan Tangören'dir. Tangören Amerika Birleşik Devletleri'nin Maryland eyaletinde yaşayan birisidir. 1933 doğumlu olup aslen Bolulu bir göçmendir. Çocukluğu Ankara'da geçmiş, ilk ve ortaöğrenimini burada tamamlamış, liseden sonra Ankara'da tıbbiye okumaya başlamış ancak 1950'li yılların başlarında babasının rızasını almadan yüksek tahsilini Amerika Birleşik Devletleri'nde sürdürmeye karar vermiştir. Amerika'da petrol mühendisliği okuyarak yüksek tahsilini tamamlamış ve bu ülkeye yerleşmeye karar vermiştir. Master yaparak yüksek mühendis olmuş, bir müddet Amerika'da çalıştıktan ardından ihtisas yapmak için Amerika'ya gitmiş Gülen Fatma İyigün adlı bir kadın doktorla evlenmiştir. Bu evlilikten 4 çocuk sahibi olmuştur. Bir ara Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nde çalışmak üzere ailece Türkiye'ye gelmişlerse de şartlara ayak uyduramayarak tekrar Amerika'ya dönmüşlerdir. Tangören, sorumluluk sahibi, muhafazakâr, kendi kültürüne âşık bir insandır. Mehmet Ali Şahin kadar başarılı olamaz ise de ailesini ve çocuklarını yeni dünyanın tehlikelerine karşı koruyabilmek için olağanüstü çaba sarf etmiştir. Doktor eşi ile birlikte toplumun her daim hizmetinde olmuş, yeni gelenlere gönüllü rehberlik yapmıştır. Özellikle cenazelerin teçhiz, tekfin ve defni konusunda Türk toplumuna büyük yardımları dokunmuştur. Kadın cenaze yıkayıcısının bulunamadığı o günlerde bir doktor hanımefendinin hiçbir beklentiye girmeden bu hizmetleri ifa etmesi Türk ve Müslüman toplum için büyük bir şans olmuştur. Tangören aynı zamanda kitap ve tarih sevgisine de ileri düzeyde sahip bir insandır.1950'li yılların başında Amerika'ya okumaya gitmeye karar verince sahip olduğu Arapça, Farsça ve Osmanlıca yazma ve matbu eserler ile hat levhaları ve murakkalardan ibaret koleksiyonu referans dünyasıyla aidiyet duygusunu canlı tutmak amacıyla Amerika'ya götürmüştür. Hangi şehre taşınmışsa koleksiyonu da yanından ayırmamıştır. İçlerinde çok nadide nüshalar olan eserlerin bakımına özel önem vermiştir. Yaşının ilerlemesi sebebiyle koleksiyonuna bakamaz hale gelince onların ait olduğu dünyaya iade edilmek üzere Türk sefaretine hiçbir maddi karşılık beklemeksizin teslim etmiştir (Çolak, 2020). Tangören de Amerika Diyanet Külliyesi projesinin başından sonuna kadar her safhasının içinde aktif rol oynamıştır (Kişisel Görüşme, 3 Ağuston 2017). Bu ve daha nice saygın aileler, Amerika'ya göç etmiş insanımıza yabancı oldukları topluma tutunmanın yolunu yordamını öğretmişler, hatta maddî desteklerde bulunmuşlardır. Onların bu çabaları Türk toplumu içinde milli ve manevî ruhunun yeniden yeşermesine vesile olmuştur. Diasporadaki bu tür aileler, belki de devletin sosyal rolünü üstlenerek millet varlığının bekası için önemli bir boşluğu doldurmuşlardır.

Washington D.C. Bölgesinde yaşayan Türkler, dil engeli ve kültürel farklılıklardan dolayı Arap veya Hindistan alt kıtasından göç eden insanların kurduğu camilere gitme ve farklı Müslümanlarla temasa geçme konusunda çekingen davrandıkları günümüzde de gözlemlenen bir geçekliktir. Bu refleks, Türklerde manevi bir merkez edinme isteğini artırmıştır. Mehmet Ali Şahin, Ali İhsan Tangören ve arkadaşlarının, 1980'lı yılların sonlarına doğru devletten ailelere yardımcı olması için bölgede ikamet edecek bir din görevlisi talebine üzerine 17 Ekim 1988 tarihinde Diyanet İşleri Başkanlığı, Washington Büyükelçiliği nezdinde bir Din Hizmetleri Müşavirliği kadrosu ihdas ederek kadroya merhum Dr. Abdulbaki Keskin'i tayin etmiştir. Keskin, Washington'a gider gitmez oradaki vatandaş ve soydaşlarımızda düzenli olarak bir araya gelmeye, toplumun sorunlarını ve beklentilerini dinlemeye, merkez teşkilâtında ve Avrupa'daki görevlerinde edindiği bilgi ve tecrübelere dayanarak

stratejisini belirlemeye çalışmıştır. Bölgede yaşayan vatandaşların beklentisinin de ötesinde Diyanet'in Avrupa'sındaki Diyanet İşleri Türk İslâm Birliği gibi kuruluşlara benzeri bir yapıyı Amerika'da kurmak oluşturmak istemiştir. Stratejik araştırma enstitüsüyle zihninde çok fonksiyonlu bir kuruluş tasarlamıştır. Bu tür bir merkeze duyulan ihtiyacı Diyanet İşleri Başkanlığı'na yazdığı yazılarda dile getirmiştir. 1993 yılında Türk-Amerikan İslâm Vakfı (TAIF) adıyla sivil bir toplum örgütü kurmuş ve aynı yıl Türkiye Diyanet Vakfı'ndan temin ettiği maddi destekle Maryland eyaleti Lanham şehrinde Salvation Army adlı kuruluştan 61 dönüm bir arazi satın almıştır. Söz konusu arazinin içindeki bir binayı mescide çevirerek faaliyetlere başlamıştır. Ne var ki zihninde çok geniş fonksiyonlu kurguladığı projeyi hayata geçiremeden 2000 yılının nisan ayında akut lösemi hastalığına yakalanmış ve 6 Nisan 2001 tarihinde görevinin başında iken vefat etmiştir (Çolak, 2021, 80-85).

İkiz Kulelere Saldırı ve Müslüman Toplumun Korkuları

11 Eylül 2001 saldırıları Amerika'nın Müslümanlarla ilişkisinde âdeta bir dönüm noktası olmuştur. Bu olaydan sonra izlenmeye başlanan güvenlikçi politikalar İslâmofobinin ve İslâm dünyasına dönük saldırgan politikaların artmasına zemin hazırlamıştır. Bu süreçte birçok cami ve kurum 11 Eylülün hemen ardından istihbarat birimlerinin izleme listesine girmiş, yerel polis güçleri içinde bugün de devam eden sorunlu birçok oluşuma gidilmiştir. Anti-terörizm üst başlığı altında organize olan bu oluşumlar, 11 Eylül ardından Patriot Act adlı bir yasanın geçmesi ve Amerikan bürokrasisinin en büyük kurumu hâline gelen Homeland Security Bakanlığının kurulmasıyla daha organize bir şekilde çalışmaya başlamış ve sonuçta İkinci Dünya Savaşı sırasında Japon asıllı Amerikalıların maruz kaldığı kitlesel bazdaki ayrımcılık ve hak ihlâlleri ölçeğinde olmasa da Amerikan Müslümanları güvenlikçi politikaların odağına yerleşmiştir. İzlenen bu politikaların tedirginliğiyle 5 Şubat 2003 tarihinde 61 dönümlük arazinin tapusu Türk-Amerikan İslâm Vakfı (TAIF) tarafından Türkiye Diyanet Vakfı'na devredilmiştir. 2005 yılında Derneğin adındaki İslâm kelimesi çıkarılarak Türk Amerikan Toplum Merkezi'ne dönüştürülmüştür. 2008 yılına gelindiğinde derneğin o dönem idaresinde bulunanların teşebbüsüyle içinde dinî, kültürel, sanatsal organizasyonların tertiplenebileceği bir merkez projesi yeniden gündeme getirilmiştir. Bir şekilde dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın projeyi sahiplenmesi sağlanmıştır. Uygulanacak model üzerine uzun tartışmalar yapılmış ve konseptin oluşturulması için Türkiye'de dinî mimarî alanından uzman mimarlık firması HASSA Mimarlık ve Mühendislik firması görevlendirilmiştir. Proje İslâm şehircilik kültüründe var olan toplumun dinî, sosyal, ekonomik ve sıhhî ihtiyaçlarını karşılayan binalar topluğundan ibaret "külliye" modeli esas alınarak tasarlanmıştır.

Külliyenin temeli 15 Mayıs 2013 tarihinde atılmış ve 2.5 yıl gibi kısa bir sürede tamamlanmıştır. 2 Nisan 2016 tarihinde ise Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın iştiraki ile resmi olarak kullanıma alınmıştır. Bölgede yaşayan veya farklı eyaletlerden gelen ve Türkiye havası solumak isteyenler için de âdeta "buluşma noktası"na dönüşmüştür.

Sonuç ve değerlendirme

Bu simgesel proje birkaç nedenden dolayı önem arz etmektedir: Her şeyden önce Anadolu'nun Amerika'da yaşayan Türk diasporasına bir vefa borcunun ifası açısından çok özel anlam taşımaktadır. İkinci olarak İslâm medeniyetinin Batıda temsiliyle ilgili izlenen stratejide yeni bir gerçekçiliğin ortaya

çıkışına işaret etmesidir. Külliye, Türkiye'nin yeni kapasitesini ve imkânlarını ortaya koymada bir referans noktası olarak kendini göstermektedir. Kapasite, Türkiye'nin ekonomik kalkınma gücünü, imkânlar ise Türkiye'nin sahip olduğu derin tarihsel tecrübe ve birikimin insanlığın müşterek meydan okumaları karşısında mimari, sanat ve din gibi etkili araçları devreye sokabileceğine işaret etmektedir. Bu tür projelerle, sadece askerî gücüyle Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütüyle (NATO) ittifakının en büyük ikinci ülkesi olarak anılmakla yetinmek istemediğini, Batıya medeniyet değerlerimize dayalı bir yaşam tarzını alternatif olarak sunabilecek öz güvene sahip olduğunu da zımnen ortaya koymuş olmaktadır. Bu durum Batılılarca da farkedilen bir gerçekliklikliktir (Lepeska, 2015). Külliyenin Amerika'daki siyasal, sosyal ve kültürel iklim bakımından Virginia-Washington ve Maryland metropolünde inşâ edilmesinin siyasal, kültürel ve simgesel anlamları da bulunmaktadır. Külliye, ABD Kongre Binası ve Beyaz Saraygibi iki önemli temsil mekânının yer aldığı merkeze yaklaşık 12 mil bir uzaklıktadır. 5 millik mesafede Maryland Üniversitesi (UMD), Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi (NASA), Ulusal Güvenlik Ajansı (NSA) bulunmaktadır. Metropolü oluşturan üç eyaletin kesişme noktasında Amerika'nın ikinci büyük manevî merkezi olan Washington Ulusal Katedrali konumlanmakta, buradan başlayarak Maryland eyaletine yönelen aks üzerinde görkemli Mormon Mabedi ve Hindu Sri Siva Vishnu Tapınağı yer almaktadır. Bu sembolik dizilişe Müslümanların manevî merkezi olarak Amerika Diyanet Külliyesi de eklenmiştir. Bu hareketli aks üzerinde İslâm medeniyetinin tanıtımına yönelik her türlü aktivite gerek bütün Amerika ve gerekse dünyanın başka bölgelerine yansıyan etkileri olacaktır. Bu da külliyeyi daha da anlamlı hâle getirmektedir. Projede ağırlıklı olarak dinî mimarinin altın çağı kabul edilen ve Mimar Sinan'ın damgasını vurduğu 16. yüzyıl Osmanlı mimarisinin referans alınması, muhafazakâr iktidarın dünya görüşüyle yakından alakalıdır.

Üçüncü olarak, Diyanet İşleri Başkanlığının vatandaş ve soydaşlarımızın yaşadığı farklı coğrafyaların değişen sosyolojisine paralel dinî, sosyal ve kültürel hizmetlerin yürütüldüğü mekânların yeniden tasarımına ideal bir örneklik sergilemesidir. Batının bütün metropollerinde açılan cami veya dinî mekânların en yaygın problemlerinden biri estetikten problemi ve hareket kısıtlılığıdır. Yerlileşme yolunda önemli mesafeler katetmiş yeni kuşaklar mabetlerin estetiği ve fonksiyon zenginliği üzerinde yeni yeni kafa yormaya başlamıştır. Bu kuşak önümüzdeki dönemde mekânı estetize etmeden, fonksiyonları zenginleştirmeden çocuklar, gençler, yetişkinler ve yaşlılara yönelik dinî, sosyal ve kültürel hizmetleri çeşitlendirmeden İslâmî merkezlere olan ilgiyi korumanın güçleşeceğinin farkındadır. Bu farkındalık külliye tasarımında estetiğe ve fonksiyonelliğe öncelik verilmesini sağlamıştır. Estetik ve kapasite bağlamında külliye, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki İslâmî organizasyonların başında yerini almıştır. Bu özelliği sebebiyle fiilî olarak hizmete girdiği 2015 yılından 2018 yılları arasında gerçekleştirdiği çalışmalarla da farklı Müslüman toplulukların rahatça irtibata geçebileceği, kendilerini yabancı hissetmeden mümkün olan alanlarda iş birliğine girebilecekleri bir medeniyet merkezi olarak geniş pazarda kendisine alan açmayı başarmıştır.

Kaynakça

Acehan, Işıl. (2005a). Eski Dünya'dan Yeni Dünya'ya: Anadolu'dan ABD'ye İlk Müslüman Türk Göçü Üzerine. *Doğu-Batı,* 8/32. 221-238.

Acehan, Işıl. (2005b). *Outposts of an Empire: Early Turkish Migration to Peabody Massachusetts*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bilkent University, The Institute of Economics and Social Sciences, Ankara.

Acehan, Işıl (2015). Ottoman Immigrants and the Formation of Turkish Red Crescent Societies in the United States. *Perceptions,* 20/1. 59-76.

Acehan, Işıl. (2021a). "Unutulmus Bir Hikaye: Amerika'daki İlk Göçmen Tükler". https://fikirturu.com/toplum/unutulmus-bir-hikaye-amerikadaki-ilk-gocmen-turkler/. Erişim Tarihi: 12 Nisan 2021).

Acehan, Işıl. (2021b). "ABD'ye İlk Gelen Osmanlıların Tarihi". *ABDPOST*. https://www.abdpost.com/abd-ye-ilk-gelen-osmanlilarin-tarihi/8130/. Erişim Tarihi: 12 Nisan 2021.

Ahmad, Frank. (1993). *Turks in America, The Ottoman Turk's Immigrant Experience*. Greenwich: Colombia International.

Baykuş, Eser. (2018). Hi Jolly - Amerika'da Bir Osmanlı Kovboyu: Amerikan Tarihine Yön Veren Osmanlı. İstanbul: Onur Kitap.

Çolak, Yaşar. (2020). A Moving Story: Exploring The Manuscript Collection of Haji Hilmi Tolluoğlu-Ali İhsan Tangören in America. Adresi:https://turksinamerica.com/2020/09/14/a-moving-story-exploring-the-manuscript-collection-of-haji-hilmi-tolluoglu-ali-ihsan-tangoren-in-america/. Erişim Tarihi: 4 Mayıs 2021.

Çolak, Yaşar. (2021). *Din Siyaset ve Mimarî*. İstanbul: Kopernik Yayınlar.

Ferris, Marc. (1994). To Achieve the Pleasure of Allah: Immigrant Muslims in New York City, 1893- 1991. *Muslim Communities in North America*. Ed. Yvonne Y. Haddad – Jane Idleman Smith. 209-230. Albany: State University of New York Press.

Gülsoy, Ufuk. (2000). *Osmanlı Gayr-i Müslimlerinin Askerlik Serüveni*. İstanbul: Simurg Yayınları.

Karpat, Kemal H. (1985). The Ottoman *Emigration to America* 1860-1914. *International Journal of Middle East Studies,* 17/2. 175-209.

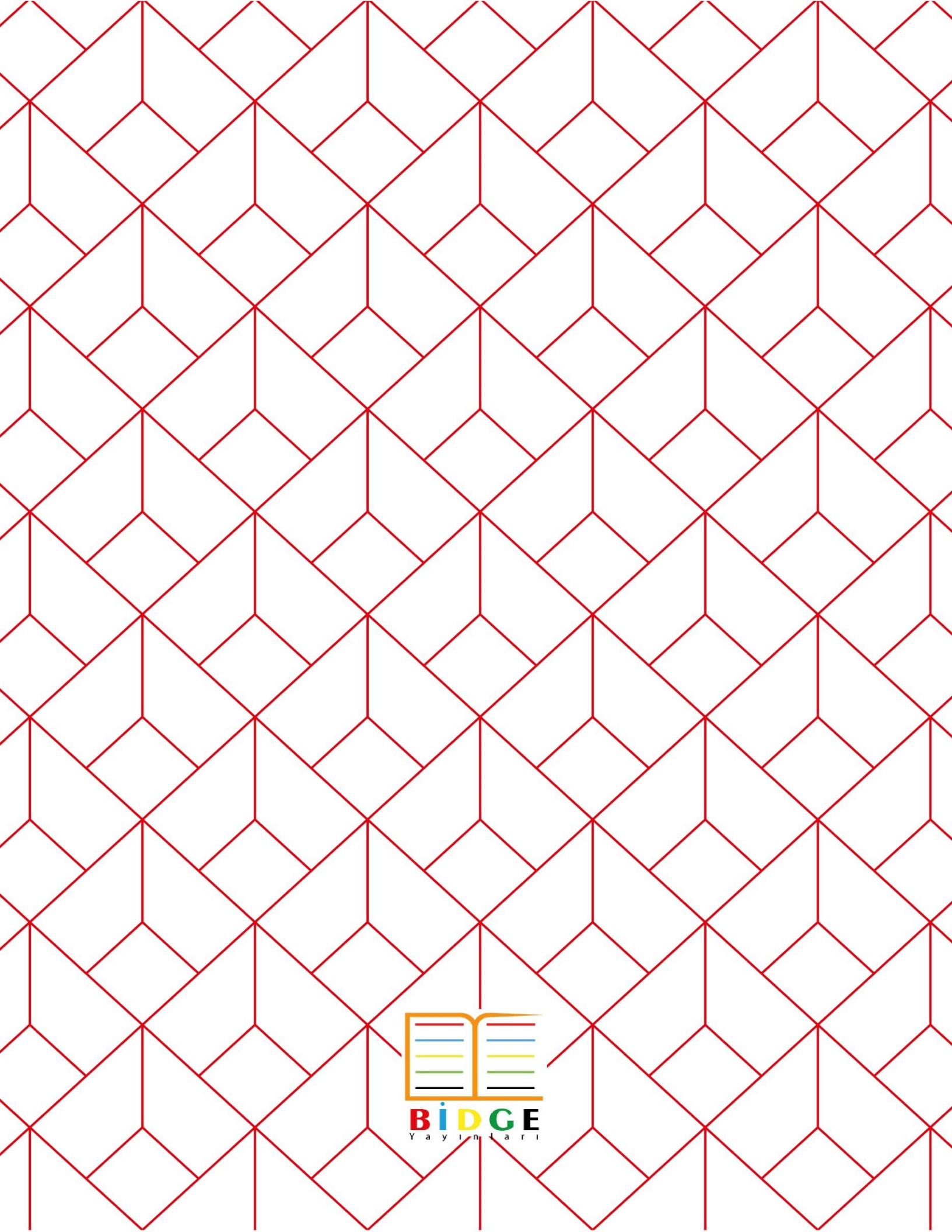
Lepeska, David. Turkey Casts the Diyanet. *Foreign Affairs,* 17 Mart 2015. https://www.foreignaffairs.com/articles/turkey/2015-05-17/turkey-casts-diyanet. Erişim Tarihi: 5 Mayıs 2021.

Macit, Nadim. (1998). Eylem-Değişim İlişkisi,Tarihsel Eylemin Yapısı. *Dini Araştırmalar*. 1/2. 53-77.

Nejad, Edhem (1326a). Amerika'da Müslümanlar. *Sırat-ı Müstakim* 4/82. 64-66.

Nejad, Edhem (1326b). Amerika'da İslâm, *Sırat-ı Müstakim* 4/85. 123-125.

Oruç, Emre. (2014).*ABD'de Yaşayan Türkler ve Soydaş-Akraba Topluluklar Arasındaki İşbirliği*. Basılmamış Uzmanlık Tezi. Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, Ankara.

BİDGE
Yayınları